
Ağarəhim

Əsərlər

Romanlar

X

Bakı - 2014

Redaktor: Dilsuz

Ağarəhim. Əsərlər. 20 cilddə. X cild (romanlar). Bakı, BQU nəşriyyatı, 2014, 475 s.

Görkəmli nasir və dramaturq Ağarəhimin psixoloji səpkidə yazılmış “Kabus” romanında cəmiyyətdə gedən mənəvi-əxlaqi problemlər — insanın daxili aləminin, acınacaqlı taleyinin və onun dəyərlər sisteminin deqradasiyasından bəhs olunur. “İmtinə” romanında isə, bir ailənin məşəqqətli taleyi, ağılsız qadının öz yolunu azması və onun faciəli həyatı işıqlandırılır.

Bakı 2014

Kabus

Yarəb, bu qaranlıq gecənin yoxmu sabahı?
Nur istəyirik, sən bizə zülmət göndərirsən?!

Məhəmməd Akif Ərdəbili

Alçaq valideylərin naqis əməllərinin
bəhrəsini övladları dadırlar.

Müəllif

Proloq əvəzi

Özümün və dostlarımin ağır, məşəqqətli həyatı məndə iki fikir oyadır. O fikirlər içimi göynədə-göynədə amansızcasına dağdır. Elə bilməyin ki, söhbət mənəvi aləmin deqradasiyasından gedir. O təhlükə insanın həyatına zəlzələlər, sunamilər, vulkan püskürmələri, daşqınlar, yanğınlar... kimi gəlir. Onların gücü, qüdrəti qarşısında bir anda hamımız aciz qala bilərik. Və bu bir anda kimsə nə Allahdan, nə də şeytandan gileylənməyə macal tapmaz. Bir dəqiqə əvvəl vardın, indi yoxsan. Onda düşüncələrin son nəticəsi yəqin ki, belə olacaq: “Palaza bürün, ellə sürün”, “Ellə gələn qada-bəla toy-bayramdı”... Heç şübhəsiz ki, bu düşüncə tərzini müasir insanın məhvinə aparən yolun başlanğıcı ola bilər. Bu, çoxlarının duyammadığı, ya da duyub, ancaq laqeydcəsinə yanından ötüb keçdikləri “palaza bürünmə”, “ellə sürünmə”di. Doğrudu, əxlaq və mənəviyyatın deqradasiyası

kimsəsizlər problemini tarix boyu gündəmə gətirib. Amma etiraf eləyək ki, bu, heç vaxt indiki həddə gəlib çatmayıb. Zənnimcə, bəşəriyyət hazırda çox ciddi, həlli təxirəsalınmaz: — “Biz hara gedirik?” — sualı qarşısındadı. İqtisadi, siyasi, hərbi gücün artdığı bir dövrdə yaşadığımız cəmiyyətin əxlaqi-mənəvi qüdrətini inkişaf etdirmək sahəsində görülən işlər gələcək nəsillərin var olması üçün başlıca şərtidir. Bu, ayrı-ayrı fərdlərin yox, bütövlükdə cəmiyyətin problemidir. İkinci də, elə bilirəm, mənəvi dünyam məhvərindən qopur. Qorpmaması da, düzəlməsi də ağlabatan görünür. Düşdüyüm bəla ucbatından bəzən kimliyimi unuduram. Ətrafda tüğyan eləyən əxlaqsızlıq və mənəviyyatsızlıq sindromu daim bizi fəlakətlərə sürükləyir. Qəribədi, heç kim bu problemin səbəbləri barədə düşünmür. Çox zaman insan günahı şeytanın fitva və əməllərində axtarır... Bəşəriyyətə fəlakət gətirən, onun varlığını şübhə altına almaqda olan naqis əxlaq və zəhərli mənəviyyat, etiraf eləyim ki, mənim də təsəvvürümdə qaragüruh obrazlar yaradır. Bu, məni bərk qorxudur. Biz bir çox hallarda iblisə düşünüb, təmiz adamları da günahlandırırıq. Görəsən, bu, ulu Qüdrətin aləmi ziyalandıran misilsiz nurundan imtina deyilmi? Əcəb işdi, bütün bəşəriyyətin əxlaqi-mənəvi-psixoloji dəyərlərinin məcmuyu insanlıq olduğu halda, bəs, görəsən, insan özü ömrü boyu fəzilət və qəbahətin, günahsızlıqla günahın sərhəddində niyə dayanır? Bircə addım o yan-bu yana qoyduqda ya fəzilət (günahsızlıq), ya da qəbahət (günah) tərəfə keçir. Buna rəğmən kütlə, daim təhlükə və fəlakət törədən və mürgü döyməkdə olan bir varlıqdı desək, bəlkə də səhv etmərik. Bəzən adamlar neyləyəcəklərini bilmirlər. Vahiməli xəstəliklərin yaydıqları qorxunc viruslardan çəkinib, bir-birilərdən uzaqda dayanmağa cəhd göstərirlər. Bəzən də qarşı-qarşıya dayanaraq özlərini məzəmmətləməyə başlayırlar. Ancaq o virusların hardan və necə peyda olduğu barədə heç düşünmürlər də. Bəli, heç kim bu müəmmalı suala cavab axtarmır, özünün düş-

düyü naqolay vəziyyəti sanki anlamır. Tam əminliklə hiss edirəm ki, əgər belə getsə, mənim ruhum, kimliyim əriyəcək, mən bir daha mən olmayacam...

Kimsəsizlər evində yaşamağın nə qədər ağır, məşəqqətli, niskilli olduğunu çox dəqiq anlayıram. O, keçilməz bir səddi. Ancaq kimsəsizlər evinin sakinlərinin “uf” demədən küçələrə atılması və düşdükləri cığırın haralara uzanıb getməsi, onların talelərinə vaxtıyla doğmalarının, indiyə cəmiyyətin acınacaqlı münasibəti adamı dəhşətə gətirir. Onların hər birinin, haqlı olaraq, “Bizim bu günə düşməyimizdə kimdi günahkar?” sualına cavabın məsuliyyəti — İnsanam, — deyən hoqqabazların qəbul elədikləri qanunların üzərinə düşür.

Özümütəqdim

Lap əvvəldən həyatımın dolanbac yolları çox keşməkeşli və arzuolunmaz olub. İlk addımlarımı necə atdığımı indi açıq-aydın, tam təfərrüatı ilə xatırlaya bilmirəm. Yadıma gələn qırıq-qırıq anlar nə qədər sistemli, nə qədər pərakəndədi, onu da deyə bilmərəm. Ancaq hərdən indiki düşüncələrimdən xeyli uzaqlarda qalıb daşlaşan, hazırda götür-qoy elədiyim, özümdən savayı hamı üçün sirli-soraqlı, pırtlaşq, düyünlü bir gizlinlə əlaqələndirməyə çalışıram.

Önümdə ömürlüyümün iki yolu açılır. Bu yollar birbaşa, istər acılı-şirinli, istər düzlü-əyrili, istərsə də qəbahətli-qəbahətsiz... olsun, hər nə var, mənimlə bağlıdı. Hər ikisi vurğunluğuma, təriflərə ehtiyaclığıma, təkəbbürlüyümə çəkib apan, qarşılaşdıqlarımı, görüb-götürdüklerimi, eşidib, oxuyub əldə elədiklərimi təfəkkür süzgəcindən keçirərək özümü təqdim etmə yollarıdı. Bilirəm, bu yollar o qədər də asan olmayıb. Odur ki, həyatımı səbr və təmkinlə vərəqləməliyəm, taleyimdə sezilən cizgiləri

ağlın gözü ilə tutuşdurmalıyam, ömrümə müdaxilə eləyənlərə qərəzsiz münasibət bəsləməliyəm. Həqiqət və ədalətin məntiqinə sığınaraq elə qənaət hasil eləməliyəm ki, istər dost olsun, istərsə də düşmən, ora haqq-nahaq: “Niyə belə eləmişən?”, “Niyə belə danışırısan?”, “Filan məsələdə niyə hissə qapılırsan?”, “Bunu başqa cürə də eləmək mümkün idi?” və sair deyə bilməyim. Adamlar üzümə bir söz deməsələr də, heç olmasa, arxamca “Bərəkallah, belə düşüncə sahibinə”, “Şəxsiyyətdi, onunla anlaşmaq da, söhbət etmək də asandı”, “Obyektiv söz, düz qurulan ömür elə həyatın özüdür” etirafını eləyə bilsinlər. Səni istəməyən, gözü göturməyən, — lap qatı düşmənin də olsa — etirafı ən böyük qələbəndi. İstər söz oyunu olsun, istər dünyanı qana çalxalayan müharibə... Bu qələbə hər bir insanın daxili tələbatından doğan mənəvi gücüdür, desəm, bəlkə də, səhv eləməyəm.

Həmişə gurultulu sözlərlə, ədəbi bər-bəzəklərlə, təmtəraqlı cümlələrlə nitqimi bəzəməkdən qaçmaq istəmişəm. Cəsarətlə deyirəm, bundan sonra da belə olacaq. Sözə bəzək çəkmək çəngirlərə, ucuz söz alıb, baha satanlara, bir sözlə, ədəbiyyat dəlləllərinə gərəkdi. Kim həvəsindədirsə, qoy Allah ona nəsihət eləsin. Qəlbim zəngindi demirəm, bilirəm ki, bu təkəbbürdən doğan ədəbsizlikdi, yalnız özünü görməkdi, qarşısındakını xıclamaqdı, özünün yüksəkdə dayandığını kiməsə süni şəkildə nümayiş elətdirməkdi. Təvazökarlıqdan uzaq olmasın, qəlbimdə çox şey yatır: sirli-soraqlı aləmi özünə bənd eləyən dəfinə də, ağız büzdürən, ürək bulandıran xatirələr də. Qəti əminəm ki, hissələr, duyğularım hərdən məni aldadır. Belə olanda, bəzən cızığımın çıxıram. Yaxud, bəzən də bunun əksi baş verir. Onda hissələr, duyğularım mənə öz sədaqətini göstərir.

Hərdən düşünürəm: hissə və duyğularsız, məntiqi mülahizələrsiz və yaxud, yerli-yataqlı deyilməyən obrazlı söz və kəlməsiz fikrin anlaşılıq, səlis və dəqiq ifadəsi, onun ürəyə, beynə, es-

tetik zövqə təsiri qanəedici effekt verə bilərmimi? Mənim dediklərim heç də Quran ayəsi deyil. Əslində, söylədiklərimin hamısı subyektiv fikirlərdir, bəzən kimlərsə məntiqinə sığmayan, iki müsahib arasındakı ünsiyyətin ayrı-ayrı nöqtələrinin üst-üstə düşmədiyi, qeyri-tarazlıqda dayandığı qəliblərdir. Bunun üçün də öz fikirlərimi kimlərsə olduğu kimi qəbul etdirmək niyyətindən çox-çox uzağam.

Çünki, ola bilsin, mənim dediklərimin həyatda o qədər də ya dəyəri olmasın, ya da onlar lap kökündən səhv olsun. Bunu da əvvəlcədən qəbul eləyirəm. Keçək ikinci yola. Bu yolla nə qədər addımlasam, o həm bilavasitə mənimlədi, həm də məndən kənardadı. Bu, özümün birbaşa yox, əlbəttə, özgənin dolayısıyla, bilavasitə xarakterinin, hissə və duyğularının, təfəkkürünün, hadisələrə münasibətinin, istək və arzularının, fəlsəfi-psixoloji duyumlarının, estetik zövqünün... təzahür dərəcəsi və tutumuyla bağlıdır.

Bəlkə də ünvansız bu mülahizəyə belə mücərrəd yanaşmanın özü qüsurdu. Ola bilsin, ünvansız deyimlərin, söyləmələrin özü də, nə vaxtsa havadan asılı qalacaq, heç bir məntiqə sığmayacaq, kimsənin daxili ələminə nüfuz eləməyə, əxlaq və mənəviyyətinin inkişafına heç bir rəvac verməyəcək. Təkrar eləyirəm, özümü hazırlıqsız sanmıram. Bu sözümlə özümdən müştəbehlik də eləmirəm. Xeyli təcrübəm var. Bununla belə, düşünürəm, özümü cəmləşdirib ağıma gələnləri nə qədər yetərincə vermək istəsəm də, geniş mənada nitqim heç vaxt tam mənasıyla təfəkkürümü qabaqlamayacaq. Hərdən öz-özümə sual verirəm: bu əcaib hal təkcə məndədimi? Dərhal da cavab verirəm: — Yox... Bu, bütün insanlara məxsus bir qüsurdur. Bundan, mənə, heç bir bəşər övladı xali deyil. Sadəcə, fikrə müdaxilə, yanaşma tərzini insanların hamısında eyni ola bilməz.

Doğ və at...

Rəsmi sənədə görə, mənim nə az, nə çox, düz iyirmi yeddi yaşım var. İki gündür ki, iyirmi səkkiz yaşına keçmişəm. Atıldığım gündən isə iyirmi iki il keçir. Həmin günü xatırlayanda, başıma gələnlər indi də qəlbimi sıxır. Sinirlərim gərilir. Nəfəsim tənqiyir. Təkcə həmin günün ağrı-acılarının yaratdığı mənfi emosiyalar ruhumu sardıqca acı və arzuolunmaz hisslərin təsiriylə əzab-iztirab azarına tutuluram.

Bəzən nələr elədiyimizi ya bilmirik, ya özümüzü unuduruq, ya da elədiklərimizin heç fərqinə varmırıq. O zamanlar az məlumatlıydım. Həyat barədəki təsəvvürlərimin məhdudluğu, kəsməzliyi, kəm-kəsirliyi və etiraf eləyim ki, bir az da unutqanlığım baş verənləri indi bütün təfərrüatı ilə canlandırmağa imkan vermir.

Onu da deyim ki, o hadisələrdən yaddaşımda tam silinib getməmiş çox şey var. Bu iyirmi iki il ərzində başım daşdan-daşa elə dəyib, elə əcaib hadisələrlə qarşılaşmışam ki, hamısını olduğu kimi açıb söyləməyə cəsarət eləmirəm. Qorxuram, mənə inanan olmaya. Üstəlik, məni şişirtməçi, uydurmaçı, gopçu adlandıranlar da var. Əslində, o xasiyyətlərdən zəhləm gedir. Fanatik deyiləm, fantazyorluqdan da xoşum gəlmir. Başqalarının yanında kəm-kəsirli olduğunu bilə-bilə özünü təkəbbürlü apararlara da yaxşı baxmıram. Nə edim, mən beləyəm: hər gün qarşılaşdığım adamlarda, özümdən asılı olmayaraq, qüsurlar axtarıram. Mənim sözlərimi qəribçiliyə salmayın. Bilərəkdən, ya bilməyərəkdən özünü qapalı və etinasız apararlara baxanda, güman eləyirəm, siz də mənimlə həmfikir olarsız ki, çox vaxt onlarda bir mütilik, acizlik, sıxıntı, cəsarətsizlik duyulur. Onların qəribəlikləri, hadisələrə səthi münasibəti, ziddiyyətli baxışları,

dərin düşüncə təsiri bağışlamayan mühakimələri, özlərini şit, yüngül aparmaları adamlarda, haqlı olaraq, gülüş doğurur. Hətta, tərəfdarlarını da, dostlarını da təəccübləndirməyə meyilləndirirlər. Deməli, belə hallarda düzgün rəftardan, insani münasibətlərdən uzun-uzadı moizə oxumaq artıqdı...

Uşaq olanda anam məni yedirib-içirib özüylə dənizkənarı parka gətirdi. Hava günəşliydi. Əlvən gül-çiçəkləri, balaca uşaqların analarının, atalarının əllərindən tutub gəzdiklərini indiyə kimi xatırlayıram. Hələ o da yadımdadı ki, mən anamın əlini buraxıb, özümü əlvən güllərin üstünə ataraq, onları dərmək istədim. Onda anam üstümə qışqırdı və əlimdən tutub, məni özüylə çəkib aparmağa başladı. Mənsə çiçəklərə tərəf dartındım. Anam dedi:

— Bir də belə eləsən, səni polislərə verəcəm.

Elə bildim anam məni qorxudur. Şitəndim. Anam dedi:

— Gedək dənizə baxaq. Sən ağıllı balasan.

Anamla pilləkənləri enib, sahilə gələndə o mənə bir “snickers”, bir paçka peçenye, bir şüşə də su aldı. Gəlib dənizə baxdıq. Xeyli birlikdə gəzdik. Sonra keçib skamyada oturduq. Onda mən özümü çox xoşbəxt sanırdım. Hərdən anamı qucaqlayıb, əllərindən öpürdüm. — Mənim qəşəng anam, — deyirdim. O da tez-tez saçlarımdan öpür, başımı sığallayırdı. Anamın nəvazişindən çox xoşhallanırdım. Birdən anam məni qəfildən bağrına basdı. Dönə-dönə üzümdən öpdü. Başını məndən aralayanda gözlərindən axan yaşın yanaqlarına süzüldüyünü gördüm. Məni təəccüb bürüdü:

— Niyə ağlayırsan, ana? — soruşdum və mən də kövrəldim.

— Səni çox istəyirəm, oğlum, — dedi və bir qədər susandan sonra əlavə etdi:

— Sən otur burda, heç hara getmə. İndi mən də gəlirəm.

— Mən də sənənlə gedim?

— Yox... Böyük oğlansan, səni ora buraxmazlar.

Mən anamla razılaşdım. O, getdi, mənə skamyada oturub onu gözləməli oldum. Əvvəl heç nə ağılıma gəlmədi. Tez-tez anam gedən tərəfə baxırdım. Hey özümə təskinlik verirdim: “Yəqin mağazaya getdi anam, indi gələr...”. Axşam düşürdü. Qaş qaralırdı. Parkda işıqlar yandı. Yavaş-yavaş məni qorxu, vahimə bürüdü. Əvvəl anamın gələcəyini güman elədiyimdən o qədər də həyəcan, qorxu-ürkü keçirmirdim. Cibimdəki peçenedən arabir ağzıma atırdım, qurtum-qurtum su içirdim. Ağrıdan ayaq üstə duranmırdım. Hava qaranlıqlaşanda uşaq təsəvvürümlə anladım ki, anam gəlməyəcək. Ya onun başına hansısa bədbəxt iş gəldi, ya da polislər onu tutdular. Yoxsa, anam gələrdi... Məni burda tək qoymazdı. Təkrar eləyirəm, bu, mənim uşaq təsəvvürlərim idi.

O zaman ağılıma gətirməzdim ki, bu vaxtacı mənə yaşadan, üz-gözümdən öpüb isti qoynunda yuxulara daldıran... anam gəlməyə bilər. Yenə təkrarlamağa məcburam, ağılıma gətirməzdim. Gətirsəm də, inanmaq istəməzdim. Böyrümdən ötən adamların diqqəti uşaq nəzərlərimi çəkdi. Baxışlardan özümə qarşı yazıqgələnlilik oxuyurdum. Axşam gecəyə çevrildikcə, içimdə boşluq, uçurum yaranırdı. Həssas hisslərim kövrək qəlbimi, deyəsən, ovsunlayırdı. Qəhərlənirdim. Bir də hiss elədim ki, gözlərimdən qopan iki damla yaş yanaqlarımdan üzüyaşağı axmağa başladı və getdikcə selləndi. Qol-qola girib mənə tərəf gələn cavan qadınla cavan oğlan qarşımda dayandılar: — Niyə ağlayırsan, səni bura kim gətirib? — deyə soruşdular. Özümdən asılı olmadan hiçqıra-hiçqıra üzümü kənara çevirdim. Hiss elədim ki, göz yaşlarım da getdikcə gurlaşır. Dediym sözlər və müəmmali vəziyyətim yəqin ki, o andaca onlara soyuq sudan çıxmış titrəyən pişik balasını xatırlatdı. Hiss elədim ki, o anda ağlayan adam tək mən deyiləm. “Əmilərin”, “dayıların” yanlarında dayanıb mənə yanıqlı-yanıqlı, ürəyi əsə-əsə baxan xanımlardan söhbətə qoşulanlar da vardı. — Sən kimsən, bura səni kim gətirib? —

suallarına cavab ala bilməyən və susmaqda davam etdiyimi görən adamların hər biri özündən bir şey uydururdu: yəqin azıb; tay-tuşlarını itirib; bu yaşda uşaq bura uzaqdan gələ bilməz, yan-yörədəki evlərdən gəlib; bəlkə də, nə bilmək olar, atıblar; o qədər axmaq adamlar var, uşaqları dünyaya gətirirlər, sonra da pişik balası qədər dəyərləndirmirlər; bəlkə özü evdən qaçıb; valideynləri indi narahatdılar; ola bilməz ki, bunu axtarmasınlar; ürək-böyrəklərini yeyiblər; nə... nə... nə... Hardansa, iki polis nəfəri mənə yaxınlaşdı. Onları başıma toplaşanlar çağırırdılar, ya təsadüfən burdan keçirdilər, deyə bilmərəm. Onların suallarına cavab verirdim. Ucaboy polis qarşımda ikiqat əyildi. Onun qulağı mənim ağzımın bərabərliyinə gəldi. Başımı sığallaya-sığallaya, nəvaziş göstərə-göstərə soruşdu:

- Oğlum, bura kiminlə gəlmisən?
- Anamla.
- Anan hara getdi?
- Bilmirəm. Dedi, indi gəlirəm, gəlmədi.
- Adın nədi?
- Ayaz.
- Bəs ananın adı nədi?
- Səma.
- Bacı-qardaşın varmı?
- Balaca bacım var.
- Adı nədi?
- Səmrə.
- Bura nə vaxt gəlmisiniz?
- Günorta.

Adamlar təəccüblənərək çiyinlərini çəkdi. Bir neçəsi də qeyri-iradi soruşdu: “Nə, günorta?”. Bu dəfə gödərək polisin:

— Eviniz hardadı? — sualına cavab olaraq mən çiyinlərimi çəkdim və yenidən ağlamağa başladım. Bu polis də, yoldaşı kimi, başımı sığalladı. Handan-hana dedi:

— Uşaq atılıb.

Mən bu sözün təsir gücünü o zaman anlamadım. Ərinin qoluna girən gözəl bir qadın ürək ağrısıyla dedi:

— Versəydilər, biz saxlayardıq.

Əri ona heç bir söz demədi. İndi təsəvvürümə gətirirəm ki, o zaman həmin qadın hardasa anamla həmyaşdı olardı. Başqa bir qadın “Yazıq uşaq, nə günahın var?”, ikincisi “Onu qarşıda hələ nələr gözləyir?”, üçüncüsü “Ciyəri yansın elə ananın, doğ, sonra da at”... və sair və ilaxır kimi münasibətlərini bildirdilər...

Polislər məni maşına mindirib özlərilə şöbəyə apardılar. Orda çoxlu polis vardı. Onlar da başıma toplaşdılar. Onların gözlərindən duydu ki, hamının mənə yazığı gəlir. Hamısı mənə əlindən gələni köməyi eləmək istəyirdi. Polislərdən biri dedi:

— Ayaz, ananı tapsaq, onunla gedərsənmi?

Mən dərhal:

— Hə...

— Ananı çox istəyirsən?

— Hə...

— Bilsən ki, anan səni aldaraq harasa qaçıb, yenə onunla gedərsən?

Mən əvvəl duruxdum. Polisin sözünə inanmadım. Handan-hana dedim:

— Yox... O, məni atmayıb. Mən anamı çox istəyirəm. Nə olar, anamı tapın.

Polislərdən biri pıçıltılı səslə dilləndi:

— Uşağa elə suallar verməyin... Az qalır mənim ürəyim dayansın...

Hamı susdu. Necə oldusa, mən yenidən kövrəldim. Sonra da hıçqırmağa başladım. Dolu bədənli polis stuldan qalxdı, şüşəni açıb, mənə yarım stəkan su verdi:

— İç, oğlum, ürəyin sərinləssin. Biz səni tək qoyarıq. Ananı tapsaq, səni ona qaytararıq. Tapmasaq...

“Tapmasaq” sözü uşaq qəlbimi titrətdi. Qorxdum. Məni dəhşətli hisslər bürüdü. Bunu başa düşən, yanımda əyləşən polis başıma sığal çəkdi: — Özünü ələ al, darıxdırma, qorxutma — dedi.

Masanın baş tərəfində oturan polis isə kimlərləsə telefonla danışıdı:

— Bir uşaq gətirmişik şöbəyə...

Səsi zəif eşidilən kimsə cavab verdi.

— Atılıb?

— Bilmirik... Ola bilər... Çalışırıq aydınlaşdıraq. İndi onu yedirib-ıçirmək, rahatlamaq lazımdı... Gəlin, gözləyirik.

Çox çəkmədi ki, iki ağ xalətli qadın içəri girdi. Onlar əvvəl mənə diqqətlə baxdılar, sonra adımı, anamın adını soruşdular. Atamın adını öyrənmək istəyəndə, mən çiyinlərimi çəkdim. Sonra dedim:

— Bilmirəm. Anam deyir ki, ölüb.

Qadınlardan biri:

— Aydındı. İnsanlar hər oyuna girirlər.

Məni maşına mindirib apardılar. O gecə həyatımın ən ağır gecəsi oldu.

Müəmmalı talelər: uşaqların fəryadı...

Kimsəsiz uşaqlar evinə ilk gəlişim, ətrafımda baş verənlər gözlərim önündə canlananda, məchul, anlaşılmaz və dolaylıq duyğular, onların yaratdığı emosional təsir indi də ürəyimi bulandırır. Bir anlığa təsəvvürünüzə gətirirsinizmi, əl boyda bir uşağın yad yerdə, naməlum adamlar arasında içinə qapanıb ana harayı çəkməsini?! O ilk günlərimi necə yaşadığımı nə tam mənasıyla təxəyyülümdə canlandırma, nə də onları doğru-dürüst ifadə eləməyə söz tapa bilirəm. Aman Allah... Elə bilirdim əlçat-

maz, ünyetməz quyunun dibindəyəm. Nə səsime səs verənim var, nə də halıma yananım. Kaş, anam gələydi. Mənim keçirdiyim hissləri duyaydı, harayımı eşidəydi. Ancaq nə fayda...

Kimsəsizlər evində məni yedirib-içirdilər. Əzizlədilər. Daha ağlamırdım. Ürəyim sızlasa da, əslində, gözlərimin yaşı qurumuşdu. Düşünürəm, yəqin atılan, kimsəsiz uşaqların ilk günləri belə olur... O gecə mən anamdan yaşlı növbətçi qadınla bir otaqda qaldım. Qadın paltarlarını soyundurub, mənə yataq paltarı geyindirirdi. Sonra dedi:

— Oğlum, gecdi, uzan yat. Sabah özün boyda çoxlu dostlar tapacaqsan burda. Darıxmayacaqsan.

Mən qadın deyən kimi də elədim. Çarpayıya uzandım. Ağ köynək çəkilmiş yumşaq, ancaq köhnə adyalın altına girdim. Başımı ağ balıca qoydum. Dəhlizdəki elektrik lampasının işığı otağı alatoran göstərirdi. Əvvəl-əvvəl ətrafımı işıqda çətinliklə seçsəm də, çox çəkmədi ki, alatorana alışıdım. Çox şeyə uyğunlaşdım. Bəzi şeyləri görməyə başladım.... Bir müddət gözlərim tavana zilləndi. Elə bil anam tavandaydı, bu saat tavan aralanacaq, anam orda peyda olacaqdı. — Mənim balam, mənim oğlum, mənim Ayazım, səni harda qoymuşdum, hara gəlmisən? — deyəcəkdi. Əlbəttə, bunların hamısı uşaqlıq düşüncələri, uşaqlıq xəyallarıydı. Anam o xəyallar, xülyələr içərisindəydi. Solğun sifətinə, nəmli, hissiz, duyğusuz, dolmuş, buz kimi soyuq gözlərinə baxırdım. O, dinmirdi, danışmırdı. Mənsə gözlərimi ondan çəkə bilmirdim. Balaca, çılğın, narahat qəlbim çox şeydən xəbərsiz-ətərsiz beynimi çatladırtdı.

Hava işıqlananda elə bil qulağıma anamın: — Ayaz! — deyən səsi gəldi. Mən qalxıb çarpayının ortasında oturdum. Bir neçə dəfə “hə” — deyən səsinə səs verdim. Xidmətçi qadın diksinib yuxudan ayıldı. Mən səsime qaldırdım və ağlaya-ağlaya dedim: “Anamı istəyirəm”, “Evimizi istəyirəm”, “Anam hardadı?”. Qadın ayağa qalxdı. Məni qucaqlayıb öpdü. Gətirib yenidən ya-

tağıma saldı. Ancaq o qadının nə səsi, nə nəfəsi, nə də öpüşləri anamınkına bənzəmirdi. Anamın hər nəvazişi, — məni atsa da, — əziziydi, şiriniydi, əvəzolunmazıydı. Mən adyalı üstümə çəkdim. Boğulurdum. Hönkürtüm, hıçqırıqlarım eşidilməsin deyən başımı adyalın altına soxdum. Səhərə qədər yata bilmədim. Sonralar anladım ki, anamın ömründən mənə kiçik xatirə kimi — boy-buxunu, solğun sifəti, qaynar, sağ gözünün ağında yerləşən kiçik qara xalı, son ayrılıqdakı nəmli baxışları, hərdən bir yanaqlarımdan öpüş götürərkən qoyduğu dodaq izləri qaldı və o izlər indi də yandırır yaxır məni.

Səhər məni yataqlarından erkən oyanan uşaqlara qatdılar. Orda xeyli sayda özümdən böyüklü-kiçikli oğlan və qız vardı. Onlar məni dövrəyə aldılar. Əlimdən tutdular. Hamısı mehriban və səmimiyyəti. Şən danışmaları və gülüşləri məni çəkirdi. Mənə elə gəlirdi ki, bu uşaqlar kimsəsiz uşaq evlərinə öz arzu və istəkləriylə gəlmişdilər. Onların heç bir dərd-sərləri yox idi. Ana-ata həsrəti onlara yad idi... Özüm boyda, özüm buxunda, saçları səliqəylə daranmış, yumru, ağ sifətli, qaragöz, qaraqaş, gülürüz bir qız mənə yaxınlaşdı. — Səni də atdılar? — deyən soruşdu. Mən qızın üzünə baxdım. Mən suala nə “hə”, nə də “yox” cavabını verdim. O da sözünü çevirmədi. — Gedək yuyunmaq otağına, — dedi və qabağa düşdü. Beləcə, həyatım kimsəsiz uşaqlar evinə bağlandı. Heç vaxt arxamca gələnim, adımlı tutanım olmadı... Mən anamın həsrətini çəkə-çəkə bu uşaqlarla ömrümü yaşamağa oldum.

Sonralar öyrəndim ki, adıma toxunmasalar da, mənim soyadımı və atamın adını özləri bildikləri kimi qoyublar. O adları hardan götürdüklerini bilmirəm. Dostlarım, müəllim və tərbiyəçilərim arasında rəsmi sənədlərdə adım, soyadım, atamın adı beləydi: Əliyev Ayaz Nurəddin oğlu.

Bizim kimsəsizlər evində hər xasiyyətdə uşaq tapmaq olardı. Eləsi vardı, kirmirdi, günü ağlamaqla keçirdi. Elələri də vardı,

özlərinə qapanmışdılar. Yataq otağında, yeməxanada, dəhlizdə, həyət-bacada bir tərəfə çəkilir, kimsəylə ünsiyyətə girmək istəmədiklərindən, tək-tənha gəzib-dolanmağa çalışırdılar. Bir sözlə, dərd-qəm dəryasında boğulmağı sanki özlərinə rəva görürdülər. Üçüncülər bir qədər fəaliydilər. Sanki elə uşaq evində doğulmuşdular. Olduqca sərbəstiydilər. Gülüb-danışirdilər, atılıb-düşürdülər. Onlar heç bir qadağaya-filana məhəl qoymaq istəmirdilər. Dərdlərini, incikliklərini bürüzə verməyənlərlə, düşükləri anlaşılmaz vəziyyətlərini dərk eləməyənlərlə, gələcək talelərinin dumanlı-çənli anlarını hələ düşünməyənlərlə, ağıllarına gətirməyənlərlə yanaşı, ilk anlardan addımlarını, hərəkətlərini nizamda saxlayanlar da az deyildilər. Hər kəs öz aləmini yaşayırdı. Mənə elə gəlirdi ki, bizim hər birimiz doğma analarımızdan ala bilmədiklərimizi kimsəsizlər evindəki xanım-xatın xidmətçi və tərbiyəçilərdən alırdıq. Getdikcə bizə elə gəlirdi və buna da adaptasiya olunurduq ki, ana bizi doğan, dünyaya gətirib, sonra da atan məxluqlar yox, burdakı xanım-xatınlardı. Bir qərribə, yandırıcı halın şahidiyəm. Bəzi uşaqlarda ana-ataya, doğmalarına qarşı hiss, duyğu yox idi. Bəzilərinə də demək olar ki, o hisslər əriyib yox olmaq üzrəydi. Üçüncülər uzaqda qaldıqlarından və illərlə onların üzlərini görmədiklərindən yavaş-yavaş unudulurdular. Dördüncülərsə, öz valideynlərini nifrət və qəzəblə xatırlayırdılar. Bu sıralanmanı xeyli artırmaq olardı.

Mən kimsəsizlər evindəki nə acizlərdən, nə də gözləri qırıqlardanıydım. Daim həddimi gözləməyə çalışırdım. Qırmızı xətti keçmirdim. Başqalarının səddinə yanaşmağı özümə sığışdırmırdım. Kimsəni də sərhəddimə buraxmırdım. Uzaqbaşı, elə hal yarananda, üzümü çevirib gedirdim. İnsafən, kimsə mənə toxunmurda. Toxunanlara da uşaqlar dərs verirdilər. Rola girmək, sifətdən-sifətə düşmək... mənim xarakterimə yad idi.

Dörd tərəfi daş hasarla əhatələnən binada məskunlaşmamız,

hər gün eyni adamlarla qarşılaşmamız, eyni əşyalarla üzləşməmiz gözlərimizi qabar eləmişdi.

Əhatəmizdəkilərin eyni məzmunlu söhbətləri bizi bezdirir, yorur və düşüncələrimizi, zövqlərimizi eyni qəlibə salırdı. Mənə elə gəlir ki, bu, insan üçün böyük faciədi. Biz maşın səslərini, tanış olmayan adam hənirtilərini çox zaman daş hasarların üstündən axan səs dalğalarından tuturduq. Günəşi, Ayı, ulduzları, buludları, göyün açıqlığını həyətdən, sinif və yataq otaqlarının pəncərələrindən görürdük. Yaxşı-pis şeylər, nə vardısı, bütünlüklə varlığımıza həpürdü. Qəlbə salınan vücudumuz və qafamız düşüncələrimizin məhdudluğuna, halımızın korşalmasına, xislətimizin pozulmasına, inkişafımızın qarşısının alınmasına gətirib çıxarırdı... Bu kimsəsizlər evində xeyli sayda xidmətçi personalı vardı: rəhbərlik, müəllim-tərbiyəçi, texniki işçilər. Etiraf eləyim ki, bunların heç biri anamı əvəz eləyə bilmirdi. Uşaqlar arasında olanda da, tək qalanda da daim anam barədə düşünürdüm. Onun hərəkətlərini, dediklərini, məni əzizləmələrini yadıma salıb, nələr uydurmurdum?! Uşaq olsun, ya böyük, fərqi yoxdu, insan mürəkkəb və anlaşılmaz məxluqdur. Fikrən gah özü üçün gözəl, xoşbəxt tale biçir, gah da qarlı-çovğunlu havada keçilməz aşırımların dolanbac cıgırlarıyla irəliləyərək, xoşbəxtlik sorağıyla hara, necə getdiyini özü də bilmir. Bir də gözlərini açır ki, faciənin ya kənarındadı, ya da elə içində... Düşünürəm: tale deyilən şey nədi? Onu yazan kimdi? İnsan özü, yoxsa fəvqəlvə? Yoxsa, ümumən özlərini insan sanan başabəla məxluqlar? Fikir zənciri uzanır, müəmmalar baş alıb hara gəlmişdir. Cilovunu yığmaq olmur. Bəli. Qərribə talelər. Heç birisi bir-birinə bənzəmir. Deyirlər, biz insanları ulu Qüdrət yaradıb. Bu fikrə, ideyaya qarşı çıxmaq istəmirəm. Elə niyyətim yoxdu. Ancaq elə ekstremal şeylər qarşıya çıxır ki, ömrün boyu tuş tutub gəldiyin yolu məşəqqətlər içərisində geri qayıtmalı olursan. Ona ömür çatmır. Bu yolda elə çətinliklərlə qarşılaşırsan, onu

aradan qaldırmağa nə zaman imkan verir, nə güc, nə də həvəs... Tale yazısı... Qəribə ifadədi. Kimdi, bu taleni yazan? Bu necə və nə haqla yazılır? Bax, budur, sözün həqiqi mənasında əsl müəmma!

Qoy insanlar necə istəyirlər, elə də düşünsünlər. Belə müəmmalı taleləri yazmaz ulu Qüdrət. Yazmağa haqqı da yoxdu... Fikir məni alıb aparır. Axı, bəşəriyyət özü insanlığın çərçivəsini yaradıb. Bunu qəbul eləyirəm. Ancaq insanın çərçivəsini yox. Niyə? Deyə bilmirəm. Ancaq onu bilirəm ki, insafı da, mürvəti də, vicdanı da, namusu da, ləyaqəti də, şərəfi də... biz yaratmışıq. Onlara fəlsəfi anlamı da, duyumu da biz vermişik. Bəzən öz yaratdıqlarımızı da ulu Qüdrətin adı ilə bağlayırıq. Bir anlığa olsun elə. Onda, bəs insafsızlığı, mürvətsizliyi, vicdansızlığı, namussuzluğu, ləyaqətsizliyi, şərəfsizliyi, daha nələri, nələri kimin adına yazaq. Ana bətnindən qopan körpəni, dünyanın gərdişindən xəbərsiz uşağı, şikəst övladı kimsəsizlər evinə atanları da çərxi-fələyəmi ünvanlayaq? Nədənə bu faciə?! Hardan doğur bu fəlakətlər?! Tində dayanıb, xarici avtomobillərdə, yumşaq yataqlarda ehtirasını söndürənlər uşaqlarını atırlarsa, buna çərxi-fələk neyləsin? Öyrənmişik, bərkə düşəndə cinayətlərimizi taleylə, ulu Qüdrətlə əlaqələndirməyə. Bəşər övladı öz çirkinliklərini, üfunətlərini Yaradaniylə bölüşməyə çalışırsa, əcəba, bu, insanlığın dəfni deyilmi?! Bəyəm, budurmu bəşər övladının insanlıq fəlsəfəsi?!

Sındırıcılar

Demək olar ki, hər gün yadıma düşən anam gecələr də tez-tez yuxularıma gəlirdi. Hər dəfə də onun barəmdə gördüyü əcaib işləri xatırlayıb halbəhal olardım... İndi də hey “niyə?!” sualına cavablar axtarıram. Bəzən anama haqq qazandırmaq üçün özümdən nələrə uyduzuram. Bir an keçir. Uydur-

duqlarıma nəinki inanır, hətta özümü lağa qoyub, gülürəm də. Beş dəqiqə əvvəl sanki qurub-tikdiyim binanın altına nəhəng partlayıcı qoyub, onu “uf” demədən bir göz qırpmında göyə sovruram. Belə hallarda bir müddət acığım, hirsim, qəzəbim qalxdığı zirvədən enmək bilmir. Yaxşı ki, belə hallarda uşaqlar gəlirdilər, danışirdılar, dərd-qəmimi dağıdırdılar. Təskinlik tapırdım. Başım ayazıyırdı. Çox çəkmirdi ki, qəlb sızladan, ürək ağrıdan, beyin çatladan fikirlər hardansa yenə gəlib başıma dolurdu. Onda məni atıb qaçmasına, acı, zəhlətökən taleyimlə maraqlanmamasına, məni açıq-açıqına qurbana çevirməsinə görə anama hədsiz acığım tuturdu. Məni qınamayın, anamdan zəhləm gedirdi. Hərdən də baş verənləri unudurdum, qəlbimdə ona qarşı kövrək hisslər oyanırdı. Növbələşən qəmli-sevincli, kədərli-fərəhli, göynərtili-təskinverici hisslərimin içimdə toqquşması sonrakı ağrılı-acılı düşüncələrimin doğmasına səbəb olurdu. Belə qarmaqarışq hiss və duyğular, bəlkə, başqa uşaqlarda da tez-tez olurdu. Mən onlara öz hiss və duyğularımı bürüzə vermədiyim, açıb söyləmədiyim kimi, bəlkə onlar da məndən mübhəm duyğularını gizlin saxlayırdılar. Mən düşüncələrimi təsvir eləyirəm. Ola bilsin ki, səhvə yol verirəm. Ayağı yer tutmayan, əlsiz-ayaqsız, cılız bir uşağın necə gəldi, hara atılmasını təsəvvür eləyirsiz?! Yanından ötənlərdən necə mərhəmət ummasını? İçində hansı hisslərin doğması?.. Arxasızlığımı, kimsəsizliyimi düşünəndə bəzən tər məni basırdı. Niyə? Qorxudanmı? Çəkinlikdənmi? Bilmirəm. İlk vaxtlar yaxınlaşdığım, zarafatlaşdığım, əl-ələ tutub gəzişdiyim uşaqlardan da son zamanlar qaçırdım. Onların içlərindəki anlaşılmazlıqlardan doğan sualların mənə verilə biləcəyindən qorxurdum. Hərəkətlərim bəzən özümə də bayağı görünürdü. Elə olan çağlarımda özümə dəyər, qiymət verə bilmədiyim hallar da olurdu... Açıq deyim ki, bu, çox zaman biabırçılıq təsiri bağışlayırdı. Bunlar mənim uşaq düşüncələrim, dəyərləndirmələrim yox, indiki real baxışlarımdı.

Bu dediklərim heç də kimsəsizlər evində yaşayanların təfərrüatlı təəssüratları yox, mənim baxışlarımdır desəm, daha düzgün olar...

İllər bir-birini əvəzlədikcə, uşaqlıq çağlarından ayrılaraq böyüyürdük. Az anlamaqdan daha çox anlamağa doğru inkişaf eləyirdik. Gücümüzün artdığını duyurduq. Əvvəllər adi müqavimətə tab gətirmirdiksə, indi gücümüzə arxalanaraq qarşımızdakılara kəkələnmək, onlara cavab vermək istəyilə irəli atılmağa səy göstərirdik. Ədəbiyyat müəllimim Siddiqənin dediyi sözləri heç vaxt unudanmıram: “Uşaqlar, siz hamınız kəsəyənlər kimisiniz. Pişik hənirtisini duyan qulaqlarınız şəklənir. Təhlükədən qaçıb, özünüzü soxmağa deşik axtarırsız...”. Bu sözləri nəyə görə dediyini bilmirəm. Ancaq ona əminəm ki, ağıllı və dərrakəli adam nəyə qadir olduğunu təxmin eləyir. Belələri boş şeylərə görə irəli atılmırlar. Gərəksiz şeylərdən özlərini uzaqda saxlayırlar. Düşünürlər ki, insanı əngəllərə salan başının işləməməsidir. Baş işləyən, qabağı görən, cəld və çevik təfəkkür sahibi olanlar həmişə nadanlar, nadürüstlər, acgözlər... kimlər, kimlər tərəfindənsə müntəzəm təqib və təhdid olunurlar. Razılaşmadığın, qəlbinə yatmayan, ruhuna uymayan, vicdanını incidən sözə, ya hərəkətə etiraz etməməyin mən də əleyhinəyəm. Hadisəyə düşülmüş, real, əsaslandırılmış, ağıllı etiraz çox görüb-götürmüş, təcrübəli dərrakə sahiblərinin işidi. Sadəlik nə qədər gözəlliyə, haqqa, mərhəmətə dəlalət eləsə də, zamanı gələndə başa bəla olur. İnsan öz sadəliyinin əzablarını çəkir... Anam atam barədə mənə bir kəlmə də demək istəmirdi. Neçə dəfələrlə anamdan: “Bəs mənim atam hanı?” — deyə soruşanda, o, çox qısa və konkret demişdi: “Vaxtı gələndə bilərsən”. “Atamın adı nədi?”, “Atam kimdi?”, “Atam evimizə nə vaxt gələcək?”, “Hamının atası var, mənim atam niyə yoxdu?” suallarımı cavablandırmaqdan yayınmışdı. O vaxtdan xeyli keçmişdi. Ancaq indi içim şübhələr dolur. “Bəlkə atamın kimliyini kimsə görməyib, anam-

dan savayı...”. Bilirəm, bu, anam üçün çox ağır mühakimədir. Həqiqətən şübhələndiyim kimdisə, onda anamın hərəkətlərinin çirkəbli suyu mənim də üzərimə çilənir. Mən də biabırılıqdan xali deyiləm. Aman Allah, bu əcaib şübhələr toxumu başıma hardan səpilir? O iyrenc fikir nələrdən rişələnilir? Nələrdən nəşət alır? Şübhələrim məni əməlli-başlıca qorxudur. Vahimələndirir. Anamı gözlərimdən salır. Mənə olan münasibəti anamı aciz, iradəsiz, səfeh, ağılsız bir məxluqa çevirir. Mən çox sevdiyim bir yazıçının “Yaddaşda yaşar xatirələr” romanında oxumuşam və indi də onu iqtibas eləyirəm: “Dünyaya hər övlad gətirəndən ana olmur. Mən ürəyimi analara verirəm”. Səməvi kitablarda və bütün dinlərdə mərhəmət, xeyirxahlıq, rəhmdillik, qəbahətlərdən uzaq olmaq, insanlara sayğıyla yanaşmaq... göstərilir. İnsani dəyərlər əxlaq və mənəviyyatın göstəricisidir. Bütün dövrlərdə yaşanan dünyanın mütləq sahibi insandır. İnsanın başlıca gücü onun əxlaq və mənəviyyatına uyğun ifadə və istəyindədir. Bunu bilə-bilə övladını küçələrə atmaq, “Mən doğduğuma, əkdiyimə sahib durmuram, kim istəyir saxlasın, yaxud, kimsə onu kimsəsizlər evinə təhvil versin, lap aparıb satsın, hansısa möhtəkir onun ayrı-ayrı əzalarını hərraca çıxarsın” niyyətini həyata keçirmək istəyi səndə hardan doğur? “Lap ölür-ölsün, cəhənnəmə ki” düşüncəsi ilə yaşamaq insanlığa dəlalət eləyirmi, mənim anam? Bu yaşında mənə deyə bilərsənmi vicdan kürsüsündə necə görünəcəksən?

Bəli! Bunun əksi də var. Övlad ata-anasını atır. Bu da Allahın insana elədiyi qismətdimi? Qərribə məxluqlarıq. Dara düşəndə nə Allahımızı tanıyıyıq, nə də dinimizi. Böyük Hötenin sözləri yadıma düşür: “Biz hamımız islamda doğuluruq, islamda da ölürük”. Belə müdrik kəlamlarla dinimizə verilən bu cür əlahiddə dəyərlərə önəm veririkmi?! Əcaib məxluqlarıq. Qazandığımızın səbəbini həmişə özümüzdə görürük. Ayağımız sürüşəndə başımıza gələnləri isə Yaradanın qismətində...

Ağlımız kəsəndən bizə gün kimi aydındı ki, kimsəsizlər evindən çıxanda hamımız küçələrə atılacağıq. Naməlum şəhər. Firəvan həyat yaşayan adamlar. Göz yaşları içində ömür sürən, kimsəsizlər evindən atılan yarıac binəvalar. Oğrular. Dələduzlar. Basqınçılar. Kimlər... Kimlər... Yalnız özlərini görənlər, qarınlarını güdənlər... Ağlagəlməz, anlaşılmaz bələlar mənbəyi — küçə həyatı... Biz zavallılar küçə elminin dərin araşdırıcılarıyıq. Eh... Adam fikirləşəndə dəhşətə gəlir. Az qalır başını götürüb diyərbədiyar qaçsın... Həyata atılardan təhqirlərə, söyüşlərə, döyülmələrə, ac-yalavac sürünmələrə məhkum kəsilən bu zavallıları ağızıgöyçəklərin azadlıq, sərbəstlik sandıqları küçə həyatı anbaan türmələrə, ordakı məşəqqətlərə, ağır cəzalara doğru aparmırmı? Biz qarnımızı doyurmaq üçün oğurluqmu eləməliyik? Basqınlarımız atılmalıyıq? Adamı öldürməliyik? Tutmaq ki, yayda gecə güzəranımızı parklarda, uçuq-sökük damlarda keçirdik. Bəs, qışda neyləyəcəyik? Qılıncını qınından çıxaran şaxtaya, borana, yağışa, qaramı yalvaracağıq? Bəyəm doğduğumuz andan köç elədiyimiz anadək biz cəhənnəm odunda yanmalıyıq? Bəlkə küçə həyatında qalıb, imkansızlıq ucbatından öz xoşumuza o dünyadakı cəhənnəmi də biz doldurmalıyıq? Bəlkə, siz deyəsiz, ey bizi dünyaya gətirib məşəqqətə salan insanlar! Bu zülmələr də Allahın biz zavallılara bəxşisidi?.. Bəli, öyrənmişik günaha batmağa, cinayəti törədib, utanıb-qızarmadan ulu göylərin üstünə atmağa, Ulu Qüdrəti də əcaib işlərimizə şərik çıxartmağa. Hamı məndən də yaxşı bilir ki, küçə həyatının öz həddi-hüdudu, aşılan qayda-qanunları, prinsip və tələbləri, yaşam tərzii var. İstər azad sandığımız cəmiyyətdə, istərsə də türmənin özündə azacıq yaşam mövcuddursa, təəssüf ki, küçədə o yoxdur. Bu, heç də o demək deyildir ki, hamı küçədə yaşamağın öz sirlərindən, məntiqindən, qayda-qanunlarından xalidir. Mənə elə gəlir ki, küçədə yaşamaq da cəmiyyətdə ömür sürməkdə. Bilməyənlər bilsinlər ki, uğursuz küçə həyatı oğru itlər,

ac pişiklərtək ömrü başa vurmaqdı. Sonu pozğunluqdu, türmədi, çürüməkdə. Hərdən düşünürəm: haqq, ədalət, mərhəmət, səxavət sandığımız o Ali varlıq bizə lap uşaqlıqdan bu əzab və iztirabları niyə verməliydə? O, bizi bununçunmu yaratmışdı? Yox! İnanmıram. Bu düşüncəylə yaşamaq, məncə, kimdənsə, nədənsə ummaq heç bir normal məntiqə sığmaz. Bu oyun, bu saxta həyat sərgüzəştləri ancaq insan şüurunun məhsuludu. Budurmu Allahın sevə-sevə yaratdığı, ağıl, zəka bəxş elədiyi insan?! İnsan insana məşəqqətləri rəva bilirsə, bəs, onda vəhşiləri niyə qınayırdı?! Yox, mənə gülməyin. Deyəsən, budur insanlığın böyük şəstlə dəyərləndirdiyimiz əcaib və nadürüst fəlsəfəsi...

Valideynlərimiz bunları bilə-bilə, görə-görə bizləri saxlamayacaqdılarsa, həyatın girdablarına atacaqdılarsa, niyə dünyaya gətirirdilər? Onlara yalvaranımı vardı? Kitablarda deyilənlər düzdürsə, söylənilənlər həqiqətdirsə, axı, bizim də damarlarımızda onların qanları axır. Biz onların bədənlərinin bir parçasıyıq! Ruhları canımızdadır!..

Kimsəsiz uşaq evlərinə atdıqlarımızın heç biri hazırın naziri olmayıblar. Əksinə, gözləri həmişə zərrəcik mərhəmət üçün qapılara, tanımadıqları, hallarına-xislətlərinə bələd olmadıqları adamların üz-gözlərinə, əllərinə, görkəmlərinə, geyimlərinə dikilib. Bu zavallılar hər dəfə sınıblar. Amma bilin ki, onları siz sındırmısınız. Onlar heç vaxt kimsəni sındırmayıblar. Onlar Allahın da, sizin də yanınızda üzüağdılar. Əksəriyyəti inadkar, sayıq, düşüncəli, fədakar, qoçaq, cəsarətli... Hər cür qabiliyyətə malikdilər.

Mən bayaq dedim, indi də təkrarlamağa məcburam. Mən qanuni doğulmuşam, yoxsa qanunsuz, deyə bilmərəm. Bunu yalnız anam bilir. Fakt budur ki, varam. Kimsəylə intriqam, dava-dalaşım, filanım yoxdu. Nifrət hissindən uzağam. Kimsədən şikayət eləməyə haqqım çatmır. Uğursuz taleyimə görə göz yaşları axıtıram. Kimsənin burun sallamasının da mənə dəxli və təfavütü

yoxdu. Ancaq təkliyin, kimsəsizliyin nə qədər dəhşətli olduğunu hissimplə, duyğumla anlayıram. Onu da başa düşürəm ki, insanın qüdrəti onun mənəvi gücündədi. Mənim dediklərim, bəlkə də, çoxlarının xoşuna gəlməyəcək. Bir də ki, mən bunları kimsənin məndən xoşu və ya kimsənin mənə yazığı gəlsin deyə danışmıram. Dünyada heç nə gizlin qalmır. Geci-tezi var, gizlinlər açılacaq, hər şey aşkarlanacaq — süddən də ağ olacaq, bəlkə də üstündən illər keçəndən sonra təsdiqlənəcək. Mənim bu günə düşməyimdə kimdi müqəssir? Hər kimdi, onu da axtarmıram. Nə üçün məni atdılar? Bunun üçün də kimsəni günahlandırmıram. Uşaqlıq illərinin kədəri, qəmi, qüssəsi məni nə dəhşətə gətirir, nə də təəccübləndirir. Anam atıb, özü bilər. Deməli, məni özünə yük eləmək istəməyib. Məni dünyaya niyə gətirdilər? Qara taleli eləmək üçün mü? Mənə göz yaşları tökdürməkdən ötrümü? Vəhşi ehtiraslarını söndürmək xatirinəmi? Qəribədi, hələ beş yaşım olduğu bir vaxtda insanlardan qorxmağa, onlara şübhəylə yanaşmağa, bəzən onlardan qaçmağa, bəzən də onlara nifrət eləməyə başladım. İçimin saf, təmiz olduğu bu çağımızda nələrlə qarşılaşmadım? Bunu bir insan kimi təəvvür edirsinizmi? Məni kədər dağarcığı da sana bilərsiz. Hisslərimi boğmağı bacarıram, insanlara inamım tükənmək üzrədir, kədərim partlayış həddindədi. Bunların hamısı məndə qaraqabaqlıq, adamayovuşmazlıq yaradır... Hərdən başıma belə bir fikir gəlir: taleyim üçün kimsə günahkar deyil. Belə hallarda tənhalıq qamarlayır məni. Çox ağır, zəhlətökən hisslər keçirirəm. Özüm də bilmədən qaşqabaqlı oluram, addımbaşını özümə qapanıram, adamlardan uzaqlaşırıram, kimsənin gözünə girməyi özüm üçün qəbahət sanıram. Bununla belə, ürəyim yumşaqdı, xeyirxaham, səmimiyyətim...

Qəlbimdəki təmizlik hissi indi də məni dəhşətə gətirir. Hey düşünürəm: dönüb başqa adam olaram, ancaq çox təəssüf ki, ola bilmirəm. Bu xasiyyətimə görə də addımbaşını aldanıram, bəzən

istehzal, bəzən də həqarətli baxışlara düçar oluram.

İlk zərbə

Kimsəsizlər evinin öz qayda-qanunları vardı. Doğrudur, Konların niyə və kimlər tərəfindən yazıldığı demək çox çətindi. Mənə elə gəlir ki, bu arada baş verənlər hələ dünyanın bir sox işlərindən xəbərsiz olan uşaqların “Mən”i ilə bağlıdır. Burada, uşaq olsa da, şəxsiyyəti, daxili qürur hissi başlıca şərtədi. Heç vaxt unudanmıram. Kimsəsizlər evində yaşayanların hamısı Fərəcdən çəkinirdi. Fərəc olduqca kobud idi. Ağzına gələnə danışdı. Onun üçün qız, ya oğlan, fərqi yox idi. Kimə gəldi, əl qaldırırdı. Bəzən uşaqları qəflətən ağız-burnundan vururdu. Qan tökməkdən həzz alırdı. Heç kimin sözünü vecinə almırdı. Uşaqların hamısının ondan zəhləsi getsə də, nəinki üzünə, heç arxasınca da danışa bilmirdilər. Bunun da bir səbəbi vardı. Bəzi iradəsiz uşaqlar qorxularından ona yaxınlaşır, ürəyinə yatan, könlünü oxşayan sözlər deyir, tay-tuşlarını satır, özünü şirin salmağa çalışırdılar. Uşaqlardan bəziləri də özlərini ondan uzaqda saxlayır, onunla üz-üzə gəlmək istəmirdilər. Fərəc yaşca bizim hamımızdan böyük idi. Lap tərbiyəçilərə də, xidmətçilərə də utanıb-qızarmadan ürəyindən keçənləri deyə bilirdi. Məndən iki yaş böyük idi. Bir dəfə həyətdəki meydançada heç bir təqsirim olmadan məni döydü, ağız-burnumun qanını bir-birinə qatıb, sonra da mürdarcasına anama söydü. Anamdan inciyib küssəm də, lap ona nifrət eləmək həddinə çatmam da, Fərəcin anama söyüşünü götürəmmədim. Elə həmin tərzdə də, — ağzından necə çıxmışdısa, — Fərəcə qaytardım. O zaman söyüşü nə üçün qaytardığının fərqinə varmasam da, indi düşünürəm ki, o hərəkət mənim qürurumdan və vüqarımdan irəli gəlmişdi. Heç şübhə eləmirəm ki, qürur hissim qanımla bağlıdır. Bununla fəxr eləməyə dəyər. Bəli, Fərəc əclaf və qansız idi. Onu da deyim ki, onun əclaf və

qansızlığında bir səmimiyyət də vardı. Bununla belə, ona etibar eləmək, bel bağlamaq da çətin idi. Çünki ağına nə gəlsə, onu da sonalamadan deyirdi və eləyirdi. Mənim də qəribə xasiyyətim vardı. Ondan zəhləm gedə-gedə, hərəkətlərinin fərqi nə varmadan bir dəfə onu tərifiyədim. O da mənim boynumu qucaqlayıb, üzümdən öpdü. Nədənsə, o bir an içində gözümdən düşdü. Əcəb paradoksdur. Həmin anda təkə onun alçaqlığının yox, həm də özümün alçaldığımı duydum. Bu hal mənimçün də müəmmaydı. Axı necə ola bilərdi ki, zəhləm gedən adamı tərifiyəm? O vaxtdan xeyli keçib... O uzaq məsafəyə indiki yaş həddindən baxanda insani münasibətlərdə bəzən çaşbaş qalırım. Qarşımda ədalətli, alicənab sandığım adamdan elə axmaq, yaramaz söz-söhbət, hərəkət ortaya çıxır ki, özümü məzəmmətləməli oluram. Yaxud əksinə, yaramaz, haqsız sandığım adam öz ziyanına, başqalarının xeyrinə elə işlər görür ki, az qalırım ətəyində namaz qılam.

Deyəsən, məsələdən çox uzaqlaşdım. Fərəclə məni uşaqlar ayırdılar. Hamının üz-gözündə özümə qarşı yazıqlıq hissi duydum. Heç şübhəsiz ki, bu da mənim fiziki gücsüzlüyümlə, ağız-burnumun qanaması, gözümün altının qızarıb şişməsiylə bağlı idi. Onda gözləri dolmuş Nərmin mənə yaxınlaşdı. Əlimdən tutub, su kranına tərəf apardı. — Əl-üzünə su vur, özünə gəl. Hamı bilir ki, o, səndən böyükdü. O, səni döyə bilər, Ayaz, — dedi.

Mən qürurumu yerə vurmadım:

— Mən heyfimi Fərəcdən çıxacam. Nə olsun ki, məndən böyükdü, güclüdü.

Nərmin etiraz elədi:

— Yox... Sən düz fikirləşmirsən. Bilirsən ki, hamının Fərəcdən zəhləsi gedir. Səninlə dalaşdığı üçün mənim də ondan zəhləm getdi. İstəmirəm, onunla bir də üzləşsən. İndi üzünü yu, gedək bağın yuxarısında gəzək.

Mən Nərmin deyən kimi də elədim... Biz həmişə Nərminlə birlikdə gəzirdik, söhbət eləyirdik. Son zamanlar bir-birimizə elə öyrəşmişdik ki, ayrı qalanmırdıq. Mən onu adıyla yox, — “Bacı”, — deyə çağırırdım. O da mənə: — Qardaş, — deməyə başlamışdı. Bax, beləcə, bir-birimizə isinişmişdik. Ancaq necə isinişdiyimizi deməyə çətinlik çəkirəm. İnsanların özləri kimi, hissləri də qəribə olur.

Aradan xeyli keçdi. Qış idi. Çöldə dizəcən qar yağmışdı. Havada da olduqca soyuq idi. Dəhlizdə, otaqlarda şaxtanın, qarın nəfəsi duyulurdu. Uşaqlardan kimsə dedi:

— Gəlin həyəətə düşək, qartopu oynayaq.

Uşaqların çoxu razılaşdı. Mən də getmək istədikdə, Nərmin üzümə baxdı:

— Mən üşüyürəm, Ayaz.

Mən dərhal dedim:

— Mən də gedəsi olmadım.

Bunu eşidən Fərəc dilləndi:

— Ayaz, kişi qız sözüylə oturub-durmaz. Ya mənim sözümlə, ya da Nərminin.

Nərmin mənə yaxınlaşdı:

— Baş qoşma Fərəcə.

Fərəcin şitliyi tutdu. O, pəncərələri taybatay açdı.

— İkinizi də soyuqda donduracam.

Mən pəncərəni bağlamaq istədikdə, Fərəc yaxama əl atdı. Firsəti əldən vermədim. Var gücümlə onun ağızının üstündən vurdum. Onu da bilirdim ki, Fərəc uşaqlarla dalaşanda ilk zərbəni onların ağızından vurur. Fərəcin burnu qanadı. Qəribəydi. O, mənə heç bir söz demədən burnunu tutub, əl-üz yuyulan otağa getdi. Nərmin qolumdan çəkib dedi:

— Axmaq yenə qarşılaşdın. Ehtiyatlı ol. O, səndən heyfini çıxacaq, qardaş.

Mən dərhal:

— Onun məndən axıtdığı qanın heyfini aldım, bacı.

Mən pəncərələri bağladım. Ondan sonra açıq-açığına hiss elədim ki, Nərmin Fərəci güdür, onun endirə biləcəyi zərbədən məni qorumaq istəyir...

Zeynəb qarı demişkən, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Mənim Fərəclə münasibətlərimdə bir yumşaqılıq yarandı. Münasibətləri kəskinləşdirmək nə ona, nə də mənə sərf eləmirdi. Hə... Nərmin onu da mənə demişdi:

— Ayaz, Fərəcdə bıçaq var. Ondan uzaqda dayan. Elə adamlar heç vaxt umu-küsünü unutmurlar. Onda qalmış da ki, arada qan ola.

— Sən hardan bilirsən ki, onda bıçaq var?

— O turnikdən aşanda cibindən düşdü. Qorxuram, qardaş. Sənə bir şey eləsə, mən özümü öldürərəm.

— Narahat olma. Bıçaq saxlamasına baxma. Adam vurmağa cəsarət eləməz.

— Axşam, çarpayıda yatanda Fərəc səni vura bilər.

Mən Nərminə təskinlik verdim. Onu sakitləşdirməyə çalışdım. Söhbətin üçüncü günü Fərəc yeməxanada stul üstündə Nərminə: — Qoltuqda gəzən qəhbə, — dedi. Nərmin hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Məni heyrət bürüdü. Dözə bilməyib, Fərəcin yekə qulaqlarından yapışdım. Cəld və çevik hərəkətlə onu geri itələyib, başını divara vurdum. Uşaqlar araya girdilər. Fərəcin başı divarın tininə dəydiyindən qanadı. Yemək paylayanlar, aşpazlar qışqırırdılar. Qəflətən Fərəc cibindən çıxardığı kiçik tiyəli bıçaqla məni çiyimdən yaraladı. İsti qan bədənimə bürüdü. Kimsəsizlər evinin həkimi özünü yetirdi. Köynəyimi çıxarıb, çiyinə dərmən sürüb, bintlə sarıdı. Amma qan axmaqdaydı. Bu onu göstərirdi ki, bıçaq dərinə işləyib. Direktor, digər işçilər məsələnin kimsəsizlər evindən kənara çıxmasını istəmişdilər. Bunu mən anlayırdım. Onlar bıçağı Fərəcdən aldılar. Onu da deyim ki, məndə qorxu-hürkü hissi yoxa çıxmışdı. Yanımda

dayanan uşaqların sifətləri ağarmışdı. Nərminin gözlərindən axan yaş yanaqlarını, çənəsini islatmışdı. Bir də hiss elədim ki, alnımı, boyun-boğazımı xırda tər damcıları bürüdü. Mən yaranın dərinliyini və təhlükəlilyini o qədər də dərk eləməirdim...

Həmin gün yaralarımın qanı kəsəndən sonra direktor ikimizlə də söhbət elədi. Bizi qarşı-qarşıya əyləşdirdi:

— Sizin nə ortaqlı payınız var ki, bölə bilməyəsiz? Himayə eləyən, qayğınıza qalan bir kimsəniz də yoxdu. Oxumamırsınız. Yaşınız az. İşləmirsiz. Burdan birbaşa türməyəmi getmək istəyirsiniz? Mən istərdim yaxşı-yaxşı düşünəsiniz. Özünüzə yox, uşaqlar, bir-birinizə yazığınızı gəlsin. Kimsəsiz uşaqların gələcək həyatı öz əllərindədi. Niyə özünüzü bədbəxt eləyəsiz? Məndə olan məlumata görə, bir neçə dəfə dalaşmışız. Qanınızı tökmü-süz. Bu nalayiq hərəkətlər ağıllı, sabahını düşünən adamlara yaraşarmı? Yaxşı, bıçaq nə olan şeydi? Onu hardan əldə eləmişən? Sən vurdun, Ayaz öldü. Nə qazanacaqsan? Türmə! Kişi də qız uşağına, qadına qəhbə deyərmi? Adam olan kəslər bir-birilərini al-qana boyayarlarmı? Siz mənə söz verməlisiz... Bu son dava olacaq... Özünüz də əl verib barışın.

Hər ikimiz əl verdik. Səhəri gün uşaqlar başımıza toplaşdılar. Fərəclə mənim barışmamı istədilər. Fərəc gözlərimin içinə baxdı. Onun gözlərində dərin peşmançılıq duydum. O, mənə dedi:

— Məni bağışla, Ayaz. Səhvimi başa düşmüşəm. Səninlə dost olmaq istəyirəm.

— Sən də məni bağışla. Bir də elə şeylər təkrarlanmaz. Mən də sənə dost olacam.

Barışdığımızı görə uşaqlar əl çaldılar. Nərminin üzündə təbəssüm, gözlərində sevinc parladı.

Baron

Sonralar Fərəclə mənim aramda elə bir ziddiyyət, çək-çevir olmadı. Dava-dalaşdan qarşılıqlı hörmətə, qayğıya keçdik. Bütün məsələlərdə bir-birimizi anlamağa çalışdıq. Kim-səsizlər evində uşaqlar, hətta tərbiyəçi-müəllim, xidməti personallar arasında nə baş versəydi, bir-birimizə ötürməkdən çəkinməzdik. Artıq bunu uşaqlar da anlayırdılar. Buna hamıdan çox Nərmin sevinirdi. Onu da anlayırdım ki, Nərminin sevinməsinə səbəb mənim çəkişmələrdən, ziddiyyətli söz-söhbətlərdən uzaqda qalmağım idi. Neçə dəfələrlə ikilikdə Nərmin mənə demişdi:

— Ayaz, mənim Fərəcdən aqlım bir şey kəsmir. O, çox şərəşurdu. O, dost deyər, ancaq sonra sənə zərbə endirə bilər. Görək hər ikimiz ona göz qoyaq.

Mən hər dəfə də gülümsəmişdim. Uşaqlıq düşüncəsiylə ona əcaib cavab vermişdim:

— Bacı, kişi ölümündən qorxmaz.

Nərminsə heç vaxt mənim bu qeyri-etik sözlərimi yaxşı qəbul etməmişdi. Özlüyümdə mən də o fikirdəydim. Sadəcə, pişik kimi arxamı yerə vurmağı özümə sığışdırmırdım.

Əslində mən həmişə Fərəcə içimdə acı və ovqatı təlx bir duyğuyla baxırdım. O zamankı hərəkətlərimi, hadisələrə olan baxışlarımı indiki ağımla götür-qoy eləyəndə qərribə xüsusiyyətlərim üzə çıxır. Həmin xüsusiyyətlər indi mənim xarakterimə çevirilib desəm, bəlkə də, səhv etməyəm. Onda da, indi də o xüsusiyyətlərin ən başlıcası nə idi? Özümdən güclülərdən qaçmağım. Kimdən güclü, ya zəif olduğumu gizli saxlamağım. Uşağı da, böyüyü də çalışıb özümdən narazı qoymamağım. İstəməirdim ki, hər hansı bir işdə kimdənsə geri qalım, qeybət möv-

zusunə çevrilim, elmdə, idmanda, hazırcavablıqda, səliqə-sahməndə, etik münasibətlərdə, dünyagörüşünün genişliyində başqalarından pis nümunə göstərim. Bəli, etiraf eləyim ki, həmişə özünü sevən olmuşam. Gücümü bürüzə verməyə çalışmışam. Bunlar heç də o qənaətə gəlməyə əsas vermir ki, mən təkəbbürlü, özündən savayı kimlərisə sevməkdən, dəyərləndirməkdən uzaq adamam. Əsla yox. Xarakterimdəki bu xüsusiyyətlərlə yanaşı, dalğınlığım həmişə məni müşahidə obyektinə çevirib. Bəzən bu o həddə çatıb ki, tay-tuşlarım, ürəyimi qızdırdığım şəxslər, hətta, Nərmin də dalğınlığımı diqqətsizliyimdən fərqləndirməyib. Fikrimin qarma-qarışıqlığından, dalğınlığımdan beynimdə özünə məskən salan sirlərimi çox vaxt zərurət olanda da açıb deyə bilmirdim. Bəzən xəyallar real varlığa çevriləndə də, elə güman eləyirdim ki, dünyanın ən ağıllı adamıyam. Deyə bilərsiz, yenə gəlib çıxdın özündən müştəbehliyə. İnanın, mən elə bir iddiada deyiləm. İnanıram ki, bu açıb-töküklərim hamının içində bu və ya digər dərəcədə özünü bürüzə verən şeylərdi. Həyatımın bütün dövrlərində, elə bil, mənim ömrüm xəyallar üzərində bərqərar olmuşdu. Uşaqlıqda da, indi də adidən də adiyəm. Mənə haqlı sual verə bilərlər: axı, sən kimsən? Əlindən nə iş gəlir? Elə danışırsan, guya, əlindən gəlməyən iş yoxdur? Qafqaz sıra dağlarının, okeanların yerini-yatağını dəyişməyə qadir-sən. Yoxsa, misilsiz hərbi gücü, iqtisadi qüdrəti olan dövlət rəhbərlərinin, siyasilərin azğınlarla başladıkları müharibələri, qırğınları bir dəfə əlini qaldırmaqla saxlamaq hünəri olan əvəzedilməz şəxsiyyətsən?! Mən bilirəm ki, heç nəyəm. Mənim adiliyim bəlkə də sadəliyimdə, acizliyimdə yox, gücsüzlüyümdədi desəm, daha anlaşılın olar. Güzgüyə baxanda özümdə qeyri-adi bir şey hiss eləmirəm. Nə elə bir göz oxşayan cazibədarlığım, görkəməm, nə də çirkinliyim var. Bir sözlə, gündəlik dolanışığını, çörəyini güc-bələyla çıxaran kasıblardan, imkansızlardan heç nə ilə fərqlənmirəm. Ancaq tanış-bilişlərim, tay-tuşlarım, həm-

söhbətlərim arasında danışığının, hərəkətlərimin açıq-acığına diqqət çəkdiyini duyuram. Yəqin ki, bu, ağımla bağlıdır. Əlbəttə, məndən yüz illərlə əvvəl dönmə-dönə, israrla təkrar eləyiblər ki, ağıl da nisbidi. Saya gəlməyən yaşdılarımın ağılı mənimkindən bəlkə də çoxdu. Mən özümdən zəiflərlə müqayisədə üstün olduğumu düşünə bilərəm. Bu düşüncə də hələ həqiqət olmaya bilər. Elələrinin həndəvərində dolanaram ki, tolerant olsun...

Götürək elə Fərəci. Onunla mənim xarakterimdəki xüsusiyyətlərdə müəyyən eyniliklər, oxşar və bənzərliklər olsa da, tam ziddiyyət təşkil edən şeylər də var. Sanıram ki, biz başqa-başqa adamlarıq. Ümumi mənafeələrimizi düşdüyümüz mühit, şərait, yaşam tərzini çulğalaşdırır. Birincilər bizi yaxınlaşdırsa da, ikincilər uzaqda dayanmağımızın qəti hökmünü verir. Uşaq çağlarımda o barədə düşünməsəm də, bunu indiki yaşmda əldə elədiyim məhdud təcrübəmdən də bilirəm. Ola bilməzdi ki, bu dediklərimi Fərəc də duymasın, götür-qoy eləməsin, lazımınca dəyərləndirib, zəruri nəticələrə gəlməsin. Maraqlı ehtiras doğurur. Fərəcin ağılının bizimkindən çox qabağa getdiyini etiraf etməliyəm. Onun gözümdən heç nə yayınmazdı. Onun qulaqları çox həssas idi. Harda nə olurdusa, məddahlar, sirt daşıyanlar vasitəsilə dərhal xəbər tuturdu. Ondan iki uşaq arasındakı sirri gizli saxlamaq müşkül məsələ idi. Hərdən indi də qıbtə edirəm Fərəcin məxfi məlumatlar toplama qabiliyyətinə. Gülərək deyirəm: ondan amerikalı, rus, İran, İsrail məxfi kəşfiyyat idarələrinə görkəmli xadim də çıxıb bilərdi. Bütün məxfi sirləri toplayıb, ümumiləşdirib, kimə nə lazım olsa, özünəməxsus yollarla çatdırmaq qabiliyyətinə də söz ola bilməzdi. Bəli, mübaligəsiz onu da deyə bilərəm ki, Fərəcdə çox böyük kriminalist bacarığı da vardı... Deyəsən, çox təfərrüata varıram. Adı yaz günlərindən biri idi. Yeddinci sinifdə oxuyurduq. Yeniyetməlik dövrünün ilkin cəhətləri bizdə özünü göstərməkdəydi. Hər şeyə başqa yönümdən baxmağa meyillənirdik. “Kişilik” sözünün məna fərqi varma-

dan kəkələndirdik. Fərəc qoluma girib: — Səninlə işim var, — dedi. Məni bağın aşağısında qoyulmuş skamyalara tərəf apardı və dedi:

— Dostum, mən “Baron” olmaq istəyirəm.

Mən “Baron” sözünü ilk dəfə eşitdiyimdən, çaşbaşa qaldım:

— Nə?

— Eşitmədin? Ba-ron!

— O nə deməkdi?

Fərəc də bu sözün mənasını tam açma bilmədi. Ancaq beynində tutduğu fikri alatoran şəkildə ifadə etməyə çalışdı:

— Türmədə lotuların başçısına “Obşak”, azadlıqda oğrularınkına “Şef”, quldurlarınkına “Baron” deyirlər.

Mən dərhal:

— Burda quldur var, Fərəc?

— Sən bilməyən çox şey var, Ayaz. Mən fikirləşmişəm, biz özümüzü əclaflardan qorumasaq, pis günə düşəcəyik.

— Mən heç nə başa düşmürəm, Fərəc, amma başa salacam.

— Ucundan-qulağından de, mən də bilim.

— Vaxt gələndə hamısını deyəcəm. Biz üç nəfər olacağıq. Mən, sən, bir də Cəmil. Aramızdakı söz-söhbətləri heç kim bilməməlidir. Kim kimə xəyanət eləsə, o, öldürüləcək.

— Sən nə danışırısan? Axı, bizi tuturlar, türmədə çürüdülər.

— Bəyəm, biz türmədə deyilik? Burda çürümürük? Bura ilə türmənin az fərqi var. Burdan çıxanda da yerimiz türmə olacaq, Ayaz.

Fərəci dinlədikcə özümü itirirdim. Ona nə cavab verəcəyimi bilmirdim. Bir çox sözünə də “hə”, “hə” deyirdim. Ağıma da gəlmirdi ki, dediyim “hə”, “hə”lərin hər birini Fərəc razılıq əlaməti kimi qəbul edir. Onun son sözü belə oldu:

— Danışdıq. Mən “Baron”am. Bu, gizli addı. Onu ağızdan çıxarmaq olmaz.

Biz söhbətimizi tamamlayıb ayrıldıq. Dəliqanlı fikirlər, mü-

əmmalı düşüncələr, yöndəmsiz, qarmaqarışq söz-söhbətlər məni ağuşuna aldı. O zaman gülməli görünən bu fikirlərin nə qədər ciddi olduğunu indi anlayıram və beynimdə müxtəlif suallar doluşur. “Baron”. Bu, nə deməkdi? Kimsəsiz uşaqlar evində hansı hadisələr baş verir? Türməylə, azadlıqdakı həyatla kimsəsiz uşaqlar evində baş verənlər arasında nə fərqlər ola bilər ki? “Kim xəyanət eləsə, öldürüləcək” nə deməkdi? Fərəcin o zaman ki düşüncələri məni indi heyrətə gətirir. Biz qafamızdakı bu xəyal və ehtimallarla yaşayırıq. Sabah bu xəyal və ehtimallar romantikadan gerçəkləyə çevrilə bilər. Mən onda sadədən-sadə düşünürdüm. Fərəcin sözləri mənə ilk əvvəllər gülməli görünürdü. Düşünürdüm ki, o, fanatikdi. Başını xarabdı. Bu ağilla uzağa gedə bilməz. Bu gün mənimlə belə danışan adam, sabah tamamilə başqa bir şey deyəcək. Sözü baxsaq, o deyənlərlə oturma-dursaq, idrakımız indiki dar çərçivəsinə sığmayacaq. Bəli, o vaxtdan xeyli keçib. İndi açıq başla götür-qoy eləyirəm və belə qənaətə gəlirəm ki, fikir yemdi, insanlar qarğa. Qarğa öz səhrasında tapdığı yemi dimdiklədiyi kimi, insanlar da öz fikrini ətrafında fırlana-fırlana didişdirir.

Zülm üçün doğulanlar

Fərəc Cəmillə məni dönə-dönə üzübüz əyləşdirib, “Baron” söhbətinə yarırız sala bilmişdi. Ancaq onu da etiraz eləyirəm ki, mən o ittifaqı yaradıb, kimsəsiz uşaq evində bir şey həyata keçirə biləcəyimizə, onun davamlılığına inanmırdım. Əksinə, ona bir xülya kimi baxırdım. Mənim inamsızlığımı Fərəc göyde tutmuşdu. Ona görə də danışanda tez-tez gözlərimin içinə baxır, dalğın, fikrimin yaygın vaxtlarında hey adımı çəkir, məni diqqətli olmağa, deyilənlərə münasibət bildirməyə təhrik və təhdid eləyirdi. Onunla danışmaq, söhbət eləmək mənimçün

ağır idi. Ondan qaçmağa çalışırdım. Axı hara? Eyni otaqda yatır, eyni dəhlizdə gəzir, eyni yeməxanada yeyir, eyni hamamda çimirdik. İki yaş məndən böyük olduğu üçün başqa-başqa siniflərdə dərs alırdıq. Bu, hər şeyi həll eləyirdimi? Yox!.. Üstəlik, kimsəsizlər evindəki uşaqların da çoxu onun tərəfindəydi. Kimsə onun sözünü çevirə bilmirdi. Çevirən də hökmən zərbə alırdı. Belə zərbə almamaq üçün əksəriyyət onun sözünü təsdiqləyirdi. Mənim tərəfimdə dayanan, sözümü deyən yeganə şəxs Nərmin idi. Qalanlar da Bakının payız havası tək soyuq, küləyi kimi istiqamətsiz idi. Tək bununla iş düzəlirdimi? Beləcə ağır, psixoloji durumda qalmışdım.

Cəmil Fərəcdən soruşdu:

— Sən hey deyirsən ki, burda çox şey olur, biz xəbərsizik. Ancaq nə baş verdiyini bizə demirsən. Əgər biz üç nəfər sözü müzə bir yerə qoyub, nəşə eləmək istəyiriksə, deməli, baş verənlərdən hamımız xəbərdar olmalıyıq. Biz sənəninləyik. Etiraz eləmirik, ol Baron. Ancaq bizdən söz gizləmə.

Fərəc fikrə getdi. Handan-hana dedi:

— Deyirəm... Siz bilirsiniz ki, burdakı qızların taleləriylə oynayır, onları aparıb pozurlar.

Mən dərhal:

— Kim?

— Köçəriylə direktor Nəzirə.

Cəmil çiyinlərini çəkib, üzümə baxdı. Sonra astadan:

— İnanmıram.

Fərəc:

— Bəli, belədi. Köçəri Tamamı, Nazlımı, Xanımı otağına aparıb, onların bəkirəliyini alıb. Hər il burdan gedən qızlar elə gedirlər. Direktor Nəzirə gecələr onları şəhərdən gələn pullulara ötürür. Bəyəm bunları, Cəmil, siz bilmirsiniz?

Mən inamsız halda:

— Bəlkə, sənə səhv məlumat veriblər?

Fərəc:

— Kənardan uşaqlara gətirilən ərzağın da dalına direktor, direktorun təsərrüfat üzrə müavini Qaraş, aşpaz Solmaz keçir. O ərzaqlardan hansı bizə çatıb. Mən yemək üçün demirəm. İstəyirəm, biləsiniz.

Mən səsimi kəsdim. Fərəcin son dedikləri bütün uşaqlar arasında gəzən söz-söhbətləriydi. Ona görə də Cəmil onunla razılaşmalı oldu:

— Hə, bu həqiqətdi.

Fərəc:

— Eləysə, birini də deyim. Köçəri oğraş Fazili zorlamaq istəyib, o güc-bəlayla canını qurtarıb.

Mən:

— Ola bilməz. Elə də şey olar? Bəlkə, o da səhv məlumatdı?

— Bunu Fazil özü sizə etiraf eləsə, inanacaqsız? Əgər bunun qarşısını almasaq, o işləri bizim də başımıza açacaqlar. İndi tək-cə fikirləşməyin, həm də burda baş verənləri izləyin. Gec-tez görəcəksiz ki, mən yalan danışmıram, Ayaz. Görüb-əşitdiklərimi dəqiqləşdirib sizə deyirəm. Onsuz da, bizim həyatımızı doğmalarımız korlayıb. Onlar bizi atıblarsa, bunlar neyləməlidilər?

Fərəc gözlərimiz önündən qəflət pərdəsini qaldırdı. Biz müəllimlərdən, direktordan və digər işçilərdən şübhələnməyə başladığımızda onları nəzarətə götürdük.

Həftənin son günü idi, səhər bazara açılırdı. Uşaqlar mışıl-mışıl yatırdılar. Hamı gecə baş verən hadisədən xəbərsiz idi. Axşamdan xeyli keçmiş həyətin arxa qapısı ağızda qara rəngli “Cip” markalı avtomobil dayandı. Bir kişi maşından düşüb, Köçərinin otağına gəldi. Aradan bir az keçmiş Köçəri qızlardan Tamamla Xanımı öz otağına çağırırdı. Sonra tərbiyəçi Günəşlə qızları maşına mindirib harasa apardılar. Bir də hava işıqlananda geri qayıtdılar. Mən bərk əsəbiləşdim. İstədim səhər gedib qızlarla danışım. Fərəc qəti etiraz elədi və dedi:

— Duyuq salma. Bu işin hələ ardı da olacaq.

Cəmil kövrəldi:

— Mənim Xatirədən xoşum gəlirdi. Bilməzdim, o da belə iş tutar.

Fərəc dedi:

— Onlar günahsızdılar, kimsəsizdilər. Qorxurlar. Bizim işimiz Köçəriylə olmalıdı. Onu öldürməliyik.

“Öldürmək” sözünü Fərəc qəti şəkildə, son dərəcə soyuq-qanlıqla deyəndə mənə də, Cəmildə də hardasa tərəddüd, qorxu yarandı. Fərəc heç bir söz demədən iti addımlarla yataq otağına getdi. Biz də onun ardınca. Ancaq səhərə qədər üçümüz də yatağımızda eşləndik, yata bilmədik.

Növbəti həftənin üçüncü günü axşamdan yatmışdıq. Gecə gecədən keçəndə yatdığımız otağın qapısı bir neçə dəfə astadan döyüldü. Novruz qalxıb qapını açdı. Nərminin səsini eşitdim. Sıçrayıb yataqdan qalxdım. Paltarlarımı geyinib, dəhlizə çıxanda gözlərimə inanmadım. Nərmin özündə deyildi. Üz-gözü pörtmüşdü. Saçları pırpızlaşmışdı. Qız məni görcək, özünü üstümə atdı. Hiçqırıb ağlamağa başladı. Mən onu götürüb xəlvəti həyə-tə düşdüm. Çəkilib bağına aşağısına getdik. Ay buludların arasından gah çıxır, gah da batırdı. Skamyada oturuq. Təxminən nə baş verdiyini hiss eləmişdim. Buna baxmayaraq, soruşdum:

— Sənə nə olub bu gecə vaxtı, Nərmin?

O, alnını sinəmə dirəyib, hönkür-hönkür ağladı. O anda mənim hamıya, lap insan olduğum üçün özümə də nifrətim yarandı. Onu sakitləşdirməyə çalışdım:

— Sözü de. Saxlama. Sən mənim bacım, mən də sənənin qardaşınam. Mənə hər şeyi deyə bilərsən. Utanıb çəkinmə, Nərmin.

— Köçəri əclaf ertədən mənə dedi: — Axşam saat onda otağıma gələrsən. Mən də getdim. Otaqda heç kim yox idi. İçəri girən kimi o məni qamarlayıb öpdü. Mən dartınıb əlindən çıxmaq,

qışqırmaq istədim. O, məni qucağına aldı, ağızımı dərhal sulğuladı. Səsim çıxmadı. Məni götürüb çarpayısına atdı. Sonra mənə dedi: — “Səsin çıxsa, tərənsən, səni boğub burdaca öldürəcəm”. Sonra da o mənimlə oldu...

Hər şey bitdi. Beləcə gücsüz, iradəsiz bir varlığa çevrildim. Handan-hana pıçıltılı səslə dedim:

— Get otağına, şübhə yaratma, su iç, özünə gəl, ancaq başına gələnləri heç kimə demə. Sabah ikilikdə danışarıq.

Qız xıslın-xıslın ağlamağa başladı və dedi:

— Belə gedə bilmərəm.

Birdən Nərminin bədəni titrəməyə başladı. Mən onun çiyinlərini qucaqladım:

— Ağlama... Onu öldürəcəm...

Qız titrək səslə:

— Sən nə danışırısan? O, idmançıdı. Bütün fəndləri bilir. Onu öldürsən, səni həbs eləyərlər. Bəlkə direktora, müəllimlərə ondan şikayət eləyim.

Yazığım, həm də xoşum gəldiyi üçün onun saçına sığal çəkdim. Nərmin başını dizlərimin üstünə qoyub yenidən için-için ağlamağa başladı. Düşündüm: “Kimsəsizlik nə pis şeydi...” Hirsim başıma vurdu.

Mən dedim:

— Nərmin, sən heç kimə şikayət eləmə. Eləsən, hamı səni ələ salacaq, rəfiqələrin səndən üz döndərəcəklər. Onda bezəcəksən. Bura bizim üçün cəhənnəmə çevriləcək.

Nərmin təəccüblə üzümə baxdı:

— Bizim üçün dedin?

— Hə... Necə bəyəm?

— Sənin üçün niyə?

— Biz dost deyilik?.. O gün ədəbiyyat müəllimimiz necə dedi? “Uşaqlar, sizin həyatınız hələ qabaqdadı. Siz əsl həyatdan ayrı düşmüşsünüz. Çox şeydən xəbərsizsiniz. Ona görə də həyatın çə-

tinliklərinə, dolanbaclarına özünüzü hazırlamalısınız. Möhkəmlənməlisiz...”.

— Doğrudan da elədi, Ayaz. Biz niyə belə olduq? O əclaf məni niyə belə elədi? Mənə yazığı gəlmədimi? Müəllim də elə iş görürmi? Allah niyə onları elə yaradıb, bizi belə?

— Tələsmə, Nərmin. Mən hansısa kitabda oxumuşam ki, ağ qoçun qisası qara qoçda qalmır. Mənim heç vaxt Kəçəridən xoşum gəlməyib. Mən onu əclaf sanmışam. Deməli, səhv eləmişəm. Mən onu düz başa düşmüşəm... Bizi bura atanlar da əclafdılar. Nə olsun ki, ata-anamız olublar. O gün kinoya baxırdınmı? Çobanların quzuları örüşə aparmalarını gördümmü? Bax, biz o quzularıq. Əllərində çomaq tutan çobanlarsa, bizə baxanlardı. Quzular başlarını aşağı salıb, necə də sakit-sakit gedirdilər, hər-dənbir də mələşirdilər...

Sözlərimi anlamırmış kimi, Nərmin üzünə, dizlərinə vurmağa başladı. Səsi boğula-boğula mənim yaxamdan tutub hönkür-hönkür ağladı:

— O, məni niyə çağırırdı? Məni niyə biabır elədi? Mən uşaqların arasına necə çıxacam, Ayaz? Mənə inan. Mən bu işdə günahsızam. Ürəyim partlayır. Mən öləcəm. Axı, mən elə bilirdim müəllim...

— Hər şey geridə qaldı, Nərmin. Olan oldu. Bayaq da dedim, indi də deyirəm, bunu kimsə bilməməlidir. Tək sən deyilsən, o, çoxlarına sataşib. Tələsmə... Sən mənim dostumsan. Mən həmişə sənin yanında olacam. Qorxma. Burdan gedəndə də səni özümlə aparacam, bacı.

— Sağ ol, Ayaz. Sən yaxşı oğlansan. Təskinliyin ürəyimə sakitlik gətirdi. Mən də heç vaxt səni unutmaram. Kimsəsizə sataşmağa nə var ki.

— Bizi atıblar. Axı niyə? Özüm də bilmirəm. Ancaq biz buna dözməliyik. Kimsəsizlik nə qədər pis olsa da, biz onu ürəyimizə salmamalıyıq. Anam məni atdığı gün yadıma düşəndə, az qala,

dəli oluram. Necə də ağır idi o anlar. O günləri yadıma salmaq istəmirəm.

— Ayaz, mən hamıdan xəcalətli qalacam. Hamı mənə pis baxacaq. Deyəcəklər, mən pozğunam. Bilirsən, mənim nə vəziyyətə düşdüyümü?

— Dedim axı, Köçəri tək sənə yox, çoxlarının başına elə oyunlar açıb. İnanıram, burdan ayrılan qızlardan xoşladığını, gözünə yaxşı görünənini yatağına salıb əclaf. Özünə gəl. İnan mənə, burda olan qızlardan da sənə vəziyyətinə olanlar var.

Nərmin dərinədən nəfəs aldı. Ağır-ağır ayağa qalxdı. Mən sözümlə davam elədim:

— Get otağına. Özünü həmişəki kimi apar. Kimsəni şübhələndirmə. Köçəri bir də səni çağırırsa, getmə, mənə de.

Biz ağacların kölgəsiylə bağın aşağısına necə gəlmişdiksə, elə də geri qayıtdıq. Mən Nərmini yataq otağına yola salıb qayıdanda gözlənilmədən Köçəri qarşıma çıxdı. Görünür, o pusquda dayanıbmış. Mən nifrətlə ona baxdım. Köçəri dedi:

— Gecə vaxtı qızla burda nə sülənirsən? Ayə, küçük, sənə qızla gəzən vaxtındı?

— Nə dedin?

— Dərd, çor dedim. Səsin çıxsın, səni bu əllərimlə boğaram, zinadan törəmiş.

Mən o zaman “zinadan törəmiş” ifadəsinin mənasını anlamadım. Susmağa üstünlük verdim. Elə bu vaxt yatdığımız otağın qapısı açıldı. Fərəc dəhlizə çıxdı. Köçəri dərhal dedi:

— Sabah danışıraq. Səni əcəl hərləyir.

— Danışıraq, — dedim.

Fərəc heç bir şey olmamış kimi vanna otağına girib, tez də çıxdı. Köçəri mənə qıyğacı baxa-baxa getdi. Fərəc çox astadan dedi:

— Ayaz, indi mən deyənlərə inandınmı?

Mən onun sözünü başımla təsdiqlədim. Fərəc sakit tərzdə

bildirdi:

— Nərmin səni çağıranda və sən yataqdan qalxıb gedəndə mən hər şeyi başa düşdüm. Sən indi bilirsənmi ki, burda baş verən hər şeydən mən xəbərdaram. Yataq, sabah dərsdən sonra — istirahət saatlarında ikilikdə danışıraq. Onda Köçəri barədə də bir şey fikirləşərik.

Biz qapı ağzındaca ayrıldıq. Soyunub yatağa girdim. Sanki yerimə bit-birə dolmuşdu. Hey yerimdəcə eşələndim. Zavallı qız gəlib durdu gözlərimin önündə. İçimdə onunla danışa-danışa qaldım. O gecə mənə nə vaxt yuxu apardığını bilmədim. Tez də ayıldım. Çarpayımada başımı qaldırıb pəncərədən çölə baxdım. Gecə hələ də qaranlıq örpəyindəydi. Fərəc yarıyuxulu halda pıçıltılı səslə dedi:

— Deyəsən, sən də bu gecə yata bilmirsən?

— Yox... Əclaf gör nəylə məşğul olur?

— Sus... Ad çəkmə.. Bizim başımıza elə şeylər çox gələcək, Ayaz.

— Zülm üçün doğulmuşuq, ona görə, hə?

Qətl

Həmin vaxtdan qarşıda bizi nələr gözlədiyini anlamadan, həz aramızda olduqca fəsadlı, qorxulu, ancaq uşaq gücünə uyğun gəlməyən təhlükəli bir ağır cinayətin törədilməsinin planlarını cızmalı olurduq. Bunun öhdəsindən gələ biləcəkdikmi? Lap tutalım gəldik. Bəs sonra? Cinayətin üstü açılarsa, biz nə cavab verəcəyik? Kimi inandıra biləcəyik ki, biz adi insanı yox, sözün həqiqi mənasında, əsl cinayətkarı qətlə yetirmişik. Onun kimsəsiz, əlsiz-ayaqsızlara yönələn ağlagəlməz cinayətlərinin qarşısını kəsmək istəmişik. Cinayətin törədilməsində başqa heç bir məqsədimiz olmayıb. Bizi bu əyri, nalayiq yola vadar eləyən

müəllim dediyimiz adamın cinayətləri olub. Köçərini öldürməkdə məqsədimiz başımıza gətirilən müsibətlərlə həm cəmiyyəti tanış eləmək, həm gələcəkdə bura düşəcək zavallıların taleyinə dövlətin diqqətini yönləndirmək, həm də ağır cinayətin köklərini açmaq olmuşdur. Bunun kimlərə nə qədər faydalı ola biləcəyini bilmirəm. Bu məsələdə ən önəmli cəhətlərdən biri zorlananların kimlər tərəfindən zorlandıqlarını boyunlarına qoymaq və zorlayanların cinayətlərini etiraf etdirmək idi. Bizim etirazımız bu saxta həyatın gərdirələrindən, yaramaz, cani, burnundan qabağı görməyən, harınlamış, qudurğan, ehtiras sahiblərinin mənfur niyyətlərindən çox-çox uzaqda dayanan natarazlığa, qeyri-insani münasibətlərə dözə bilməyənlərin və dörd divar arasında təhqir olunaraq ömür sürənlərin “mənavi aləmlərinin dəfninə” sərəncam verənlərə qarşı üsyan idi. Neçə gün idi ki, nəzəriyyəsi qulaqlarımızı artıq döyənək eləyən, ancaq təcrübədə necə tətbiq edəcəyimiz haqda təsəvvürümüz olmayan hadisəni çözürdük. Nə qədər özümüzə ürək-dirək versək də, içimizdə psixoloji hazırlıq aparsaq da, qorxu, vahimə hissi bizi tərək eləmədi. Qətli törətmək üçün atacağımız addımların qarşısına siper çəkildi. Fərəcin kimdən nə kimi zərbə aldığı barədə, Cəmilə deyə bilmərəm, şəxsən mənim heç bir təsəvvürüm yox idi. Ancaq Cəmilin Xatirəsi, mənim Nərminim vardı. Qızların sel kimi axan göz yaşları qurumurdu. Hər an qulaqlarımda hıçqırtıları səslənirdi. Hərdən Köçərini və onun kimilərini fikirləşəndə, insan olduğumu unudurdum. Uşaq təfəkkürüylə düşünürdüm: hər tərəfə yağan qarın bizim də başımıza düşməyəcəyinə kimsə zəmanət verə bilməzdi. Buludun başlıca əlaməti özünü boşaltmaq, günəşinki isə, sel-suları buxarlandırmaqdı...

Vədələşdiyimiz gün, istirahət vaxtı Fərəc mənə göz vuraraq, başıyla “arxamca gəl” işarəsi verdi. Mən domino, dama oynayan, kitab oxuyan, şəkil çəkən uşaqların gözündən ehtiyatla yayınıb, bağın aşağısına tərəf — hər gün məxfi söhbətlər elədiyi-

miz, dekorativ kollarının sıx olduğu yerə getdim. Skamyada oturmuşdum ki, Cəmil də ayaqlarını sürüyə-sürüyə mənə yanaşdı. Fərəc isə, guya, dekorativ kollara baxan bağban kimi onun qurumuş budaqlarını qırıb atırdı. Elə bu vaxt əyninə yaşıl xalat geymiş xidmətçi köhnə adyallar, ağlar yığılmış arabacığı sürə-sürə bağın yuxarı hissəsindəki binaya tərəf aparırdı. O, Fərəcin ağacların qurumuş budaqlarını qırıb atdığını görcək dedi:

— Sağ ol, oğlum. Ailə, ev-əşik sevən kişi olacaqsan.

Fərəc güldü və özünəməxsus cavab verdi:

— Hə... Küçələrdə məhv olmasaq.

Bundan sonra biz onun yalnız mızıltsısını eşitdik, sözlərinin mənasını tuta bilmədik. Qadın getdi. Biz üçlükdə: Fərəc, Cəmil və mən problemin həlli üçün yollar axtardıq. Fərəc yana-yana, nifrət eləyə-eləyə danışırdı. Mən onu da hiss eləyirdim ki, biz bu işdə ona köməkçi olmasaq belə, Fərəc özü öz planına sadıqlığını göstərəcəkdi. Köçəri ilə aralarındakı ziddiyyətləri aradan qaldırmağa çalışacaqdı. Ancaq məqsədinin baş tuta biləcəyi, ya bilməyəcəyi, əlbəttə, sonrakı iş idi. Fakt o idi ki, Fərəcin dili, dodaqları təpiyirdi. Hərdən sifəti səyriyirdi. Hirsindənmi, qəzəbdənmi, yuxusuzluqdanmi, bu neçə vaxtda üst-üstə qalanan əsəb gərginliyindənmi, onun gözləri qızarmışdı. Danışdıqca boynun damarları gərilib çıxır, yanaqları, alnı, qulaqları qızarırdı.

Bir an içərisində mənim Fərəcə yazığım gəldi, əlimi dizinin üstünə qoydum və dedim:

— Özünə gəl... Tələsmə... Əsəbiləşmə... Biz bura gəlmişiksə, necə olur-olsun, Köçərini öldürəcəyik. Dostum, öləsi o, əsəbiləşən sən...

— Yox... Məni əsəbiləşdirən onun ölümü deyil. Uşaqlarımın gələcək taleyi. Görürsünüz, qızlar otaqlarına qapanıblar. Həyəət çıxıb, hava almaqdan qorxurlar. Onların canlarında vahimə var. Nə qədər ki, Köçərinin dərslərini verməmişik, o qızların gözlərində biz uşaq olaraq qalacağıq. Eybi yoxdu, biz uşaq kimi

qalaq. Ancaq bu əclafılar qəddarlıqda bizə valideynlərimizdən də, doğmalarımızdan da betər oldular. Biz ya özümüz barədə düşünməliyik, ya da Köçəriylə direktorun, onların əlaltılarının kölgələrinə çevrilməliyik... Onsuz da gələcək həyatımız türmədi, ölmək ölməkdi, xırıldamaq nə deməkdi?

Açığını deyim ki, Fərəc kimsəsiz uşaqlar evində sanki kəşfiyyat məktəbi keçmişdi. Onun ağı da, hadisələrə münasibəti də, kimlərlə necə davranma, danışma qabiliyyəti də məndə heyrət doğururdu. Mənə deyən tapılar ki, Ayaz, o sənə elə gəlir. O, heç nə ilə başqalarından fərqlənir. Ona olan inamın gözlərinin önünə pərdə çəkir, sənə uzağı görməyə imkan vermir, düşüncələrini boğur. Ona görə hissə qapılırsan. Fərəcin qabiliyyətini şisirdirsən. Ola bilər. Mən buna etiraz etmirəm. Mənim üçün bir şey aydındır ki, kimsəsiz uşaqlar evində məskunlaşan altmış yeddi uşaqdan heç biri Fərəc kimi nə düşünür, nə hadisələrə cəsarətli münasibət bildirir, nə də həqiqət və ədalətə onun qədər meyillidir. O, bir çox məsələləri vaxtından əvvəl bizə demirdi. Dəqiqləşdirmədiyi sözü danışmırdı. O, çox şeyi içində sirr kimi saxlamağı bacarırdı.

Fərəc sakit və səmimiyyət dolu səslə dilləndi:

— Yəqin ki, mənim dediklərimə inanırsız. Şəkk-şübhə eləmirsiniz. Mənə yalançı, uydurmaçı, fırldaqçı kimi baxmırsız. Bunu keçəcəyimiz çətin, vahiməli yol da göstərəcək. Mənim yazığım dostlarımıza gəlir. Nə qədər ki, Köçərini aradan götürməmişik, o, direktorla əlbir olub, qızların başına oyun açacaq. Köçərini yola salsaq, inanıram ki, direktor da yığışacaq. Onu da susduracağıq. Susmaz... Öz işidi... Susdurarıq...

O, üzünü Cəmilə tutaraq ani fikrə getdi. Gözlərinin dərinliyində ağır bir qəm, qüسسə, kədər duyuldu.

— Axşamki əhvalatdan yəqin ki, xəbərdarsan, Cəmil?

Mən dərhal dilləndim:

— Fərəc, dostum, sənənin dediklərini ölsəm də, yerinə yetirə-

cəm. Söz verirəm. Ancaq heç bir yerdə Nərminin adı çəkilməməlidir. O, günahsız, kimsəsiz, yazıq bir qızıdır.

Fərəc qətiliklə dedi:

— Tək Nərminin yox, Ayaz. Heç kimin adı çəkilməməlidir. Biz ölsək də, qalsaq da, işə başlamalıyıq.

Cəmil:

— Necə?

— Həftənin dördüncü günü — sabah yox, o birisi gün Köçəri axşam növbəsində olacaq. Onun dışının dibində şirə yeri qalıb. O, yenə kiməsə sataşacaq. Biz həmin gün gecə onun işini bitirməliyik. Sözümlər qətidi, geriyə yolumuz yoxdu. Bunu da mən sizə deyirəm. Siz ölsəniz, mən də öləcəm.

Mən teztovluq eləyib, onun sözünü kəsdim:

— Hər şey aydındı. Köçərini necə aradan götürəcəyik?

— İmkan ver, Ayaz. Bilirsiniz ki, Köçərinin gecə yatdığı otaq həyətin giriş qapısının ağzındakı birmərtəbəli binadadır. Ora elektrik lampası qoyulmadığından, gecələr alatoran olur...

Fərəc fikrə getdi. Handan-hana sözünə davam elədi:

— Biz burda çox otururuq. Diqqəti cəlb eləyə bilərik. Qalxın, gedək yatdığımız binanın zirzəmisinə. Ordan Köçərinin otağını daha aydın görə bilərik...

Orda təzə şeylərə şahid olduq. Fərəc əvvəl Cəmilin, sonra mənim üzümə baxıb, handan-hana dedi:

— Köçəriylə Nəzirənin nələrə məşğul olduqlarına daha şübhəniz qalmadı ki?

Mən dərhal cavab verdim:

— Baron, biz sənə inanırıq. Nəyi necə deyirsənsə, mən də sənənin fikrinə şəriyəm. Burda belə yaşamaqdansa, türmədə oturmaq yaxşıdır... Bəlkə də oğlanların vəziyyəti qızlarınkindən yüngüldü.

Cəmil əsəbi halda:

— Gözlənməliyik ki, Fazilə qarşı atılan addımlar bizim də

başımıza gəlsin.

Mən acıqlandım:

— Qələt eləyərlər.

Cəmil astadan:

— Elə işdə heç kəsdən razılıq almırlar, — deyib, əlini Fərəcə uzatdı. Fərəc də əl verdi. Sonra Cəmil sözünə davam elədi:

— Köçərini öldürürük, özü də uzatmadan.

Mən:

— Danışdıq.

Köçərinin ölüm hökmü beləcə verildi. Qaldı hökmün icrası...

Cəmil dedi:

— Bizi heç kim görmədi. Gərək əvvəldən bura gələydik.

Mən güldüm:

— Təcrübə qazanırıq də. Sağlıq olsun.

Fərəc pəncərədən baxa-baxa dedi:

— Uşaqlar, Köçərinin otağına iki yolla girə bilərik. Mən hər şeyi götür-qoy eləmişəm. Birinci yol budur ki, sizi yatdığımız binanın ikinci mərtəbəsindəki süpürgə, xəkəndaz, bel, vedrə, vanna yığılmış açıq otaqda gözləyirəm. Sizsə pəncərəyə yaxınlaşırsınız. Cəmil, sən Ayazın ayaqları altında yatırsan. O, sənə belinə minir. Sən yavaş-yavaş onu qaldırırsan. Görürsünüz, pəncərənin bir şüşəsi sınıb, yoxdu. Ayaz cəftəni açır və çox ehtiyatla pəncərədən otağa düşür. Ayazın əlində uzun tiyəli bıçaq olacaq. Yatdığı yerdə bıçağı qəflətən Köçərinin mədəsinin üstündən soxur və burur. O tərəf-bu tərəfə laxladır. Köçərinin onda səsi çıxmıyacaq. Sonra da Ayaz bıçağı götürüb aradan çıxır. Səndə də bir bıçaq olacaq. Əgər ölüm işini Ayaz həyata keçirə bilməsə, sən dərhal ona köməyə gedirsən. O anda mən də yanınızda olacam.

Fərəci dinlədikcə bütün bədənim yay kimi gərilirdi. Başım-dakı tüklər biz-biz olurdu. Öz-özümə dedim: bu yaşda banda yaratmaq, adam öldürmək?! Qan tökmək?! Bu fikirlərin tam əksini

düşündüm. Amma Nərminin göz yaşlarını nə ilə əvəzləmək olardı? Cəmi-cümlətəni on dörd yaşı olar-olmaz, dünyadan xəbərsiz, yeniyetməliyə qədəm qoymaqda olan qızın bakirəliyini almaq! Onu zorlamaq! Dəhşət!.. Aman Allah, bu fikirlər beynimdə çözlənəndə vücudum titrəyir. Bəli, Köçəri ölməli idi. Onun ölümünə indi də haqq qazandırırım... Mətləbdən uzaqlaşdım deyəsən. Mən Fərəcə dedim:

— Bəs, ikinci yol?

— İkinci yol budur ki, hər axşam Köçəri qarıçı ilə ya domino, ya da şahmat oynayır. Qarısı da çox vaxt açıq olur. Onun otağının küncündə hündür paltar şkafı var. Mən Köçərini nəzarətə götürürəm. Cəmil içəri girib, şkafın arxasında gizlənir və onun gəlməsini gözləyir. Gecə Köçəri otağına gələndə mən kimsəsizlər evinin işığını söndürürəm. Köçəri də, qarıçı da elə biləcəklər ki, elektrik xəttində nəsə bir xəta baş verib. Ustanı gecə çağırtdırmıyacaqlar. Yatıb səhəri gözləməli olacaqlar. İşığın olmaması hadisənin baş verməsinə daha yaxşı şərait yaradacaq. Köçəri soyunub yatağına girəcək. Xorultusu, fisiltısı eşidiləcək. Cəmil əməliyyatı yerinə yetirəcək. Ayaz, sənə qarı ağzında dayanıb, işin sonunu gözləyəcəksən. Nəsə bir hadisə baş versə, dərhal Cəmilə köməyə gedəcəksən.

Cəmil astadan dedi:

— İkinci yol yaxşıdı.

Mən tərəddüdlə:

— Turalım, biz girdik içəri. Ona gücümüz çatacaqmı?

Cəmil sözümü ağımda qoydu:

— Qorxursan, çəkil geri. Mən ondan ya qisasımı alacam, ya da öləcəm.

Fərəc:

— Tərəddüd eləyirsən, Ayaz?

— Yox... Həqiqəti deyirəm, Fərəc.

— Sən məni axıradək dinləmirsən, Ayaz. Köçərinin yataq

otağına duyuyq salmadan girə bilsək, hər şey biz düşünən kimi olacaq.

Cəmil:

— Necə düşünürsən, Fərəc, Fazili də bu işə qataqmı?

— Əvvəla, uşaqları çoxaltmayaq. İkincisi də, Fazil ağzıyırıtdı, etibar eləmirəm.

Mən:

— Qeyrəti olan sirrini verərmi?

Fərəc gülümsündü:

— “Qeyrət” sözünü uşaqlara başa salmaq çətin olar. Hələ ki, Köçəriyə üçümüz bəsik... İşimizi görüb qurtarandan sonra burda görüşürük... Bıçaqları atmayın, izimizə düşə bilərlər.

Biz belə razılaşıb, tək-tək zirzəmidən çıxdıq. Məni dəli bir fikir aldı: “Son anda öldürmək vəzifəsini niyə Fərəc mənə yox, Cəmilə tapşırıd? Maraqlıdı, o çətin, qorxunc işdən Cəmil də imtina eləmədi”. Doğrudur, Fərəcə Köçərini “Mən öldürüm” təklifini eləmədim. Bu, sonralar da uzun müddət məni düşündürdü. Ən nəhayət, onda Fərəc mənə dedi ki, Nərmindən əvvəl Cəmilin dostu Xatirənin də bakirəliyini Köçəri alıb. Onda mənim Fərəcin ədalətinə inamım çoxaldı və onun hamımızdan ağıllı, tədbirli, cəsarətli, qeyrətli olmasına şübhəm qalmadı. Deyəsən, söz məni qanadları üstə alıb, hara gəldi aparır, əsas məqsəddən uzaqlaşdırır...

Hər şey Fərəcin diqtəsiylə gedirdi. Onun nəzarətindən kənar nə fikir, nə də əməl vardı. Mənə elə gəlirdi ki, Fərəcin yaşı, təcürübəsi az olsa da, ağzından artıq söz çıxarmırdı. Vaxtı-vədəsi çatmayan işə rəvac vermirdi. Məni bıçağın hardan, necə, kim tərəfindən əldə olunması düşündürürdü... Qətl planlaşdırdığımız gün axşam qaş qaralanda Köçərini və onun yatdığı otağı nəzarətə götürdük. Cəmil olduqca qayğılı və həyəcanlı idi. Qayğılanmasının səbəbini işin birbaşa onun görməsində axtarırdım. Biz binanın həndəvərində var-gəl eləyərkən, Cəmil pəncərədən

Köçərinin otağına baxdı. Tez də binadan uzaqlaşdı. Mənə — gə-dək, — işarəsini verdi. Mən güman elədim ki, Cəmil açıq-açığına çəkindi və o, planı pozacaq, hər şeydən imtina eləyəcək. Açı-ğımı deyim, onun bu qəfləti hərəkəti məni də, elə Fərəci də bir an çaşdırdı. Cəmil Fərəcə yaxınlaşdı. Mən də özümü onlara yetirdim. Fərəc təəccüblə mənim üzümə baxdı. Mən çiyinlərimi çəkib, başımı yellədim. Cəmil pıçiltılı səsle dedi:

— Məsələ biz düşünən qədər də çətin deyil. Qapı açıqdı. Şkafın arxasında gizlənmək bəs edər ki, Köçərinin məsələsini çürüdüm. Sonra da qorxusuz-ürküsüz qapıdan çıxıb gədim. Nə diş bilsin, nə dodaq. Sabah direktorumuz özü Köçəri üçün zurna çaldırar.

Mən ordaca Cəmilin təkbaşına qətl törətməsinə etiraz elədim:

— Yox... Onda otağa ikimiz girəcəyik, Cəmil. Oyanar, səni boğub öldürər. Əlimiz heç yana çatmaz.

Fərəc diqqətlə Cəmilin üzünə baxdı:

— Birdən Köçəri səni otağında gördü?

— Onda deyərəm, guya, sənənlə Ayaz sözü bir yerə qoyub məni döymək istəmisiz. Mən də qaçıb sənənin otağına sığınmışam. Elə olarsa, Köçərinin də ağına bir şey gəlməz.

Fərəc mənə tərəf döndü. Mən özümü saxlaya bilmədim, dedim:

— Cəmil, Köçəri toyuq deyil.

Cəmil fikrində israr elədi:

— Alınmaz, Ağa durur, Ağacan durur.

Fərəc qəti etirazını bildirdi:

— Bizi oyundan kənar saxlamağa çalışma. O qətlə hamımızın əli var. Qətl siz törətsəniz də, ideya mənimdir. Üçümüz də eyni dərəcədə cavabdeh olacağıq...

Bu sözdən sonra Fərəc bizi yenə dekorativ kolların altına apardı. Torpağı eşləyib, salafana bükülü iki uzun tiyəli bıçaq

çıxartdı. Sonra bıçağın birini mənə, o birini Cəmilə verdi. Biz bıçaqları üstümüzə gizlətdik və qətl vaxtını gözləməli olduq...

Axşamdan xeyli keçmiş Cəmil Köçərinin otağında nəzərdə tutulan yerdə — şkafın arxasında gizləndi. Mən zirzəmidən, Fərəcə ikinci mərtəbədə onları müşahidə etməyə başladım. Saat on ikiyə qədər Köçəri ilə qarışıq şahmat oynadılar.

Köçəri yatmağa gedərkən, Fərəc işığı söndürdü. Həyətdə, binaların dəhlizləri zülmətə qarışdı. Köçəri qarışıq qışqırdı:
— Bu nədi, əh? Səhərə qədər beləmi olacaq?

Qarışıq cavab verdi:

— Get yat. İndi kimi yuxudan oyatsaq, ancaq soyuq yiyəsi olacaq.

Daha heç bir söz demədən Köçəri də, qarışıq da otaqlarına çəkildilər. Mən özümə olmasam da, zirzəmidən çıxıb Köçəri yatan otağın qarısının ağzına getdim. İçəridə nə baş verənləri aydınca eşidəcəyimə əmin oldum. Hər an Cəmilin, ya Köçərinin qışqıracağını güman eləyirdim. Getdikcə hövsələm daralırdı. Bu, nə oyundu? — deyə düşündüm. Gecə saat dörd olardı-olmazdı, Köçərinin yatdığı otağın qarısı ehməlcə açıldı. Cəmil qarının ağzında dayanıb, o tərəf-bu tərəfə baxdı. Kimsənin olmadığını dəqiqləşdirib, zirzəmiyə qaçdı. O, qan-tər içindəydi. Sifəti ağappaq idi. Əsəbdən, həyəcədən bədəni titrəyirdi. Mən özümü saxlaya bilməyib soruşdum:

— Nə oldu, Cəmil?

Cəmil təngnəfəs köksünü ötürdü:

— Qurtardı. Bu da bıçaq.

Bıçağı Fərəcə uzadıb, sözünü tamamladı. Fərəc dedi:

— Bıçaqları saxlamayın, rədd eləyin getsin.

Gecə ikən bıçaqları həyətdəki on-on iki metr dərinlikdən keçən kanalizasiya lükünə atdıq.

Biz Cəmili qucaqlayıb öpdük.

Fərəc dedi:

— İşin üstü açılsa, hər şeyi öz üzərimə götürəcəm.

Mən güldüm:

— Bəs mən?

Fərəc Cəmilə növbəti tapşırığı verdi:

— Qarıda, divarlarda, şkafda, hardasa əl izin qala bilər. Səhər səs-küy düşən kimi adamlarla sən də Köçəri yatan otağa gir. Bəzi eşyalara əl vur.

Mən Fərəcə üzünə baxdım. Sonra: — Niyə? — deyə soruşdum.

Fərəc:

— Otaqda Cəmilin əl izləri olsa, həy-küy düşəndə deyə bilər ki, Cəmil də adamlarla otağa girib. Otaqda əl izlərinin qalması təbiidi.

Mən güldüm:

— Qızılbaş Fərəc.

Sonra biz tək-tək yataq otağına çəkildik. Başımı balıncə qoydum və məni fikir apardı: “Deməli, cinayət baş tutdu”. Köçərini aradan götürdük. Dəyüv yoxdu və olmayacaq da... Görəsən, bu qətlin üstünün açılması mümkündürmü?..

Təslimçilik aktı

Səhər açılarda uşaqlara “Yataqdan qalxın!” göstərişi verildi. Biz paltarımızı geyinirdik ki, həyətdə indiyə qədər təsadüf eləmədiyimiz səs-küy, həy-haray, qışqırıq qopdu: “Köçərini al-qana boyayıblar!”, “Yatdığı yerdə öldürüblər!”, “Ay camaat, gəlin!”, “Polis çağırın!”... Bu — səhər erkən işə gələn xadimənin cır səsiydi. Hamı əlindəki iş-gücünü atıb, hadisə yerinə qaçdı, uşaqlı-böyükü Köçərinin yatdığı otağa doldu. Fərəc də, Cəmil də, əl mən də içəri girəndə gördük ki, yorğan-döşək al qana boyanıb. Köçərinin sifəti saralmış, gözləri bərəlməmişdi.

Çarpayısının altı qan gölünə dönmüşdü. Qəribəydi ki, Cəmilin üstünə qan sıçramamışdı. Mən dərhal Fərəcə dedim:

— Səncə, Cəmilin üst-başı qana bulaşmayıb ki?

Bunu eşidən Fərəc gözlərimin içinə baxdı və çiyinlərini çəkdi. Bu, o demək idi ki, qanın Cəmilin üstünə tökülə biləcəyi əvvəlcədən Fərəcin də ağına gəlməyib. Mən bu ehtimalı nəzərə alıb, ehtiyatla Cəmilə yanaşdım və ona dedim ki, otağa qalx-sın. Cəmil təəccübləndi. Ancaq dediyim kimi də elədi. Biz Fərəclə onun ardınca otağa qalxdıq. Orda kimsə yox idi. Fərəclə biz onun üst-başını yoxladıq. Tam əmin olduqdan sonra hadisə yerinə qayıtdıq. Böyükələr də, kiçiklər də çaşbaş qalmışdılar. Kim nə elədiyini, hansı işi gördüyünü bilmirdi. Bir azdan təcili tibbi yardım maşını həyəətə girdi. Həkimlər müayinəyə başladılar. Polislər adamları hadisə otağından çıxartdılar. Elə bu vaxt direktor da gəldi. O özündə deyildi. Danışığını itirmişdi. Bütün bədəni əsirdi. Çox gülünc vəziyyətə düşmüşdü. Qəlbindəki ümid işığı yavaş-yavaş qaralmaqdaydı. İki saata yaxın olardı ki, kəskin külək həyətdəki toz-torpağı adamların başına, boyun-boğazına ələyirdi. Direktorun sifəti gah tutulur, gah da bəyazyırdı. O, yaxşı bilirdi ki, kimsəsizlər evində baş verən bütün yaxşı və pis əməllərə cavabdehdi. Onu hüquq-mühafizə orqanlarına və digər aidiyyəti təşkilatlara çağıracaqlar, təkcə vəzifə borcu barədə deyil, eyni zamanda Köçəri, onun hərəkətləri, sakinlərə, o cümlədən, kimsəsizlərə münasibətləri haqqında izahat alacaqlar. Direktor onu da yaxşı bilirdi ki, uşaqlar, ya işçilər ağzından hər hansı lazımsız bir söz çıxarsalar, faciənin rişələri kimsəsizlər evinin fəaliyyətinə tamamilə başqa nəzərlə baxmağa əsas verəcəkdir. Bəli, direktor qorxurdu. Nəinki sərbəstliyini, hətta, ayaq üstə dayanmaq qabiliyyətini getdikcə itirirdi. Müəssisənin xidməti personalı da çox narahat idi. Hər biri öz aralarında kimdən-sə, nədənsə ehtiyatlanırdı. Biz də qorxudan-hürküdən xali deyildik. Şəxsən mən ciddi həyəcan, psixoloji sarsıntı keçirirdim.

Bilirdim ki, hər cür gizli planın üstünü açmaq mümkündür. Əlbəttə, naməlum bir zamanda, tamamilə ağlagəlməz bir tərzdə. Bizi də çağıra bilirlər, bizdən də şübhələnlər. Götür-qoy-lar, tərəddüdlər məni ilk andan yorurdu. Elə bil, mənim keçirdiyim hissləri Cəmillə Fərəc duymuşdular. Fərəc mənə dedi:

— Ayaz, bəsdi gözlərimizi döyənək elədiyimiz. Gedib əl-üzümüzə su vuraq.

Dərhal anladım ki, Fərəc bu sözü elə-belə demir. O, mənim keçirdiyim psixoloji halı duyub. Ona görə də məni ordan uzaqlaşdırmağa çalışır. Fərəc üzünü Cəmilə tutdu:

— Getdik, Cəmil.

Cəmil də bizə qoşuldu. Biz adamlardan uzaqlaşmaq istəyirdik ki, Köçərinin meyitini təcili tibbi yardım maşınına qoyub darvazadan çıxartdılar. Meyitin həyətdən çıxarılmasıyla, elə bil, üstümdən ağır yük götürüldü... Polislər, müstəntiq hadisə yerini ölçüb-biçirdilər. O da hiss olunurdu ki, böyükü-kiçikli hamıda özlərinə sərfəli, hadisənin açılmasına işartı verəcək söz, ifadə axtarırdılar. Biz hadisə yerindən ayrılanda məlum oldu ki, direktor müəllim-tərbiyəçilərə ciddi göstəriş veribmiş ki, qızlara yatdıqları otaqdan çıxmağa, adamlar arasına düşməyə imkan verməsinlər. Guya, qızlar al-qana boyanmış Köçərini görüb qorxa bilirlər. Əcəb uydurma, əcəb canıyananlıq, əcəb hoqqabazlıq idi. Bir neçə gün polislər həyətdə oldular. Hamının davranışını xüsusi nəzarətdə saxladılar. İşçilərdən izahat aldılar. Sonra da uşaqlarla söhbətə başladılar. Müstəntiqdən qorxub çəkinən uşaqlar “Siz həyətdə burda işləməyən adam görmüsünüzmü?”. “Sizcə, Köçərini kim öldürə bilər?”. “Son vaxtlar Köçəri işçilərlə necə davranırdı?”. “Sizi söyüb-döyürdümü?” — suallarına ya çiyinlərini çəkirdilər, ya “Görməmişik”, “Bilmirik” cavablarını verirdilər, ya da danışa bilməyib ağlayırdılar... Beləcə, hüquq mühafizəçiləri uşaqları danışdırmaqdan vaz keçirdilər.

Mən hadisə baş verən gün Nərminə yaxın getmədim. Qəri-

bəydi ki, o da məndən uzaqda dayandı. Məni onda qəribə hisslər bürüdü. Nərmnin məni axtarmamasına səbəb nə idi? Bəlkə o, məndən çəkinir? Axı, niyə? Axı, mən Nərmnin dostuyam. O, məndən necə aralıda dayana bilər? Bəlkə ona mənim barəmdə bir söz deyən olub? Bəlkə o, şübhələnir ki, qətdən mən də xəbərdaram. O, kimdəsə şübhə oyatmaq xatirinə mənə yaxın gəlmir? Düşünür ki, kimisə duyuq sala bilər? Suallar çox, cavablar isə müəmmalı...

Biz — Fərəc, Cəmil və mən bir-birimizdən ayrı gəzməyə başladığımız... Hadisənin səhəri günü Nərmnin mənə yaxınlaşdı. Pıçıltılı səslə dedi:

— Ayaz, ürəyim necə də sakitləşib. Ancaq indi səndən qorxuram.

Mən dərhal dedim:

— Orda bizlik nə iş var ki?

Nərmnin güldü:

— Demirəm ki, iş sizlikdi. Qızlar arasında belə söhbət gəzir ki, Köçərini bizim oğlanlar qətlə yetiriblər. Ehtiyatlı olun. Çox söz danışmayın. Mən getdim, ürəyim sənənin yanında, Ayaz.

Doğrusu, Nərmnin bu sözü məni sevindirdi və kövrəltdi. Ona görə ki, o, məndən küsməyib, inciməyib, məni qorumaq üçün kənardayayıb. Qorxdum, ona görə ki, Nərmnin: “Köçərini bizim oğlanlar qətlə yetiriblər...” fikri bütün hissimi, duyğumu dondurdu. Mən eşitdiklərimi Fərəclə Cəmilə çatdıranda, onlar güldülər. Fərəc zarafatla dedi:

— Dostum, lokatırımın tezliyi çox zəifdi.

Cəmil:

— Gecikmiş xəbərdi. Biz dünən səs-küy qopanda, onu eşitmişdik. Ancaq səni qorxutmaq istəmirdik.

— Belə çıxır ki, sırrı açıdır?

Fərəc dərhal:

— Nə sırrı? Biz neyləmişik ki? Köçərini ancaq direktor aradan

götürdüyü bilər.

— Axı, bu inandırıcı olmalıdı.

— Ağurək olma, Ayaz. Kişinin başı qalda gərək. Bərkə düşsə, deyəcəm hər şeyi mən eləmişəm.

Söhbət bununla qurtardı. Bir neçə gün sonra direktor bizim üçümüzü də otağına çağırırdı. Biz bu çağırışın səbəbini anlasaq da, özümüzü elə apardıq ki, guya, bura nə üçün çağırılmağımızdan xəbərsizik. Əvvəl Fərəc, dalınca Cəmil, onun da arxasınca mən kabinetə girdik. Əlimizi yanımıza salıb, direktorun qarşısında dik dayandıq. Qadın bizi ayaqdan-başa süzdü. Deyəsən, baxışlarıyla gözümüzün odunu almağa çalışırdı. Ancaq necə baxmasının halımıza təfəvüt eləmədiyini görəcəm dedi:

— Keçin əyləşin.

Biz oturduq. Onun sözünü gözlədik. Qadın Fərəcə müraciət-lə:

— Bura kimin evidi? — deyə soruşdu.

Mən istədim deyəm, hökumətin, Fərəc məndən qabağa düşdü və özünəməxsus tərzdə cavab verdi:

— Bizim. Kimsəsizlərin.

— Doğrudu. Cavabın xoşuma gəldi. Burdakı yaxşı, pis işlər kimin adınadı?

— Əlbəttə, bizim.

Qadın başıyla Fərəcin sözünü təsdiqlədi. Bəlkə də o, Fərəci yaxşı tanıyırdı. Ağına bələd deyildi. Anlamırdı ki, Fərəcin yaşı az olsa da, içi sirlərlə dolmuşdu. Qadın handan-hana dedi:

— Fərəc, neçə ildi burdasan. Səndə kişilik xüsusiyyətləri var. Yalançılığını heç vaxt, heç kimdən eşitməmişəm. İnanıram ki, indi də elə olacaq. Köçəri qətlə yetirilib. Onun öldürülməsinin sirrini mənə aç. Çəkinmə. Həyatın qabaqdadı.

— Mənim qorxan, çəkinən yerim yoxdu. Mən hardan bilim ki, Köçərini kim öldürüb? Bir də ki, həyatım həmişə belə acınacaqlı olacaq. Məni atan elə atmayıb ki, kimdənsə, nədənsə fə-

rəhlənib, firavan həyat gözləyəm. Uşaq deyiləm. Mən burda dünyanın, həyatın nə olduğunu anlamışam. Həyatım belə başlayıbsa, əmin ola bilərsiz, belə də sona yetəcək. Siz bər-bəzəkli sözlərlə bizi aldatmağa çalışırsız. Bizə göndərilən azuqələri ye-yirsiz, sonra da gəlişi xoş sözlərlə başımızı bələyirsiz.

— Bu, nə danışdı, Fərəc?

— Biz dinmirik, susuruq, elə bilirsiniz, bura hansı məqsədlə çağrıldığımızı bilmirik?

Qadın hökmlü halda:

— Burda nə məqsəd ola bilər?

— Cinayəti bizim üstümüzə atmaq məqsədi.

Qadın səsinin tonunu bir qədər azaltdı:

— Mən sənənlə çox səmimi danışırım.

— Siz düz demirsiniz, səmimi deyilsiniz. Kimsəsizləri tapdlayırırsınız, məhv eləyirsiniz, sonra da deyirsiniz, mən səmimi-yəm. Əşi, biz onsuz da bədbəxtlik də. Kimsəsizlik də. Burada törədilən cinayətdən siz özünüz necə xəbərsiz ola bilərsiniz? Zorlanan qızları, axı, axşamlar kənar şəxslərə siz özünüz ötürürsünüz. Burada zavallı oğlanların günahları nədi?

— Bu nə böhtandı, mənə deyirsən, Fərəc. Axı, sizin üstünüzdə mənim əməyim, əziyyətim var.

— Mən onları tapdalamıram. Ona görə də bildiklərimi içimdə saxlayıram, satqın deyiləm.

— Sən fanatiksən.

Fərəc bir an danışmadı. Susdu. Handan-hana dedi:

— Hər şeyin əndəzəsi var. Boş sözlərlə məni şirnikdirməyin.

Mən satqın olsaydım, sizin sirlərinizi açardım.

— Bay atonan. Bir kəlmə soruşub işə düşmədim?

— Bəyəm, Köçərinin bakirəliyini aldığı qızlarla birlikdə başqa qızları da qara maşınlarla mindirib, haralarasa yola salan siz deyilsiniz?...

Fərəcənin bütün sirlərdən dəqiq xəbərdar olduğunu hiss eləyən

direktorun gözləri böyüdü. Getdikcə sifətini narazılıq kölgəsi bürüdü. Fərəc danışdıqca əsəbiləşir, qadının gözlərinin içinə qəzəb və nifrətlə baxırdı. Direktor hiss eləyirdi ki, bu oğlan yaşının azlığına, təcrübəsinin kifayət qədər olmamasına baxmayaraq, çox şey bilir. Fərəc bildiklərini danışsa, onun da cinayətlərinin üstü açılacaq, onu barmaqçıqlar arasına atacaqlar. O bürüzə verməməyə çalışsa da, özlüyündə qorxub çəkinməyə başladı. Əlacı kəsilib, sağa-sola vurdu:

— Bu sənənin sözün deyil, Fərəc. Sən kimlərdənsə eşitdiyini danışsan. Sən ağıllı oğlansan. Fikirləş, gör burda sən deyənlər mümkündürmü? Bura neçə göz baxır? Elə başa düşmə ki, burda çalışanların hamısının məndən xoşu gəlir. Qarıda dayananlar da polisdir. Bura yüz göz baxır. Qarıçıdan tutmuş direktora qədər hamı sizin xidmətinizdədi. Sağlamlığınızın, təhsilinizin qeydinə qalanlardı. Bunlar müəllimlərinizə, tərbiyəçilərinizə atılan böhtanlardı, iftiralardı...

Fərəc direktorun sözünü kəsdi və acıqlı-acıqlı dedi:

— Siz Köçərinin ölümünü mənim, bu kimsəsiz uşaqların üstünə atmaq istəyirsiniz. Bəyəm, üstümüzə atmaq istədiyiniz qətl bizə qarşı böhtan, şər deyil? Biz kimik? Kimlə düşmənçiliyimiz var? Biz müəllimimizi necə öldürə bilərik? Bizim ona gücümüz çatardımı? Subutunuz varmı?! Bizə yazığınız gəlmi? Bizim üçün bura ilə türmənin nə fərqi var? Köçərini biz öldürmüş olsaydıq, boynumuza alardıq. Öz xoşumuzla gedib türmədə də yatardıq...

Fərəc ürəyimcə danışdı. Hər sözü, kəlməsi direktoru bıçaq kimi kəsirdi. O da hiss olunurdu ki, direktor bizimlə belə fəksiz, dəlilsiz söhbət elədiyi üçün peşmandı. Söz tapmaqda da acizlik göstərirdi. Mən əsəbiləşdim. Fərəcənin sözünü düşünmədən kəsdim, nə vaxtdansa içimdə üst-üstə yığılıb qalaqlanan xilt birdən-birə, özümdən asılı olmadan vulkan kimi püskürdü:

— Müəllim öz kimsəsiz, yazıq, yetim şagirdinə zor eləyirsə,

əlbəttə, o, öldürülməyə layiqdi. Bəlkə keçmiş məzunlarınızdan kimsə öldürüb onu.

Mən cinayəti özümüzdən beləcə uzaqlaşdırmaq istədim. Yaxınımızda əyləşib, dinməz-söyləməz söhbətin gedişini izləyən Cəmil stolun altında əlini dizimin üstünə qoydu və sıxdı. Söhbətə qoşulmaqda şərti pozduğumu və ciddi səhvə yol verdiyimi anladım. Fərəc əsəbi halda gözlərimin içinə yanakı baxdı:

— İmkan ver, Ayaz, sözümlü qurtarım. Danışığından belə çıxır ki, Köçəri əclafın ölümündə sənənin əlin var? Varsa, qorxma, utanıb çəkinmə, de. Direktorumuz da cinayəti özündən uzaqlaşdırmaq üçün əlinə al bayraq alıb dalğalandıracaq: ay camaat, yığışın gəlin, cinayətkarları tapmışam. Bununla ən böyük cinayətkarların başına sığal çəkəcəklər.

Fərəc üzünü direktora tutub əlavə elədi:

— Bəyəm, siz bilmirsiniz ki, cinayəti bura qız aparmaq dalınca gələn kişilər törədiblər?

Direktorun səsi gözlənilmədən qalxdı və danışığının məntiqi pozuldu:

— Sən nə danışırısan? Bilirsən, elə böhtan üçün sənə neylərlər?

— Məni də Köçəri kimi öldürtdürərlər.

Direktorun sifəti qızardı. Hədəqədən çıxan gözlərindən kin, nifrət yağdı. O, alt dodaqlarını üst dişləriylə bərk-bərk sıxdı. Qorxu və təlaş içərisində əlavə etdi:

— Heyf zənnimdən. Mən həmişə sizi çox istəmişəm. İndi də bura çağırmışam ki, görüb-bildiklərinizi mənə deyəsiz. Qara ləkəni üstümüzdən silək.

Sonra fikrə getdi, özünü ələ almağa çalışdı. Umu-küsü tərzində dedi:

— Fərəc... Sən nə danışdıqlarını bilirsənmi? Mən sizə ana əvəzi olmuşam. Mən sizi əclaf adamlardan qorumuşam. Mən olmasaydım, onlar sizi “hup” eləyib udardılar. Hamı məni yaxşı

tanıyır. Otuz illik təcrübəmdə sənənin dediklərini mənə deyən olmayıb. Sənənin ağzından qan iyi gəlir. Axı, mən sənə deyən adam deyiləm. Sizin hamınız bizim balamızsız. Kim istəyər öz balasına qənim kəsilsin?

— Biz ana barəsində çox şeylər eşitmişik. Oxumuşuq, hətta, anaları görmüşük. Çoxları fırıldaqçıdı. Bəyəm, kimsəsizlər evinə gətirilənlər bəzi anaların atdıqları uşaqlar deyilmi? Onlar ana yox, fırıldaqçılardı. Ürəksizlərdi. Anam üçün ürəyim sızlayır. İndi sizdən soruşuram, anam hardadı? Deyəcəksiz, mən hardan bilim? Öz anası sahib durmayanlara başqalarının “Sizə ana əvəziyəm” deməsi nə qədər səmimi ola bilər? Doğma valideynlər öz övladlarını hara gəldi atırlarsa, biz övladlarda başqalarına inam ola bilərmi? Əgər təleyimizə cavabdeh olanlar bizi kimə gəldi, necə gəldi “hədiyyə” eləyirlərsə, onda kimlərə inanaq? Günahımız olmaya-olmaya Köçərinin ölümü bizim üstümüzə atılırsa, nə fikirləşirsiniz, qarşınızda diz çökməliyik? Şəxsən öz adımdan, bu uşaqların adından deyirəm, bizi bu ölüm işinə qatmayın. Bizi məcbur eləməyin, burda baş verənləri ağzımıza alaqlar...

Direktorun səs telləri getdikcə gərilirdi. Handan-hana onda təslimçilik hissi duyuldu:

— Uşaqlar, gəlin belə danışmayaq. Təsəvvür eləyək ki, bizim aramızda heç bu söz-söhbət olmayıb. Mən sizi hər yerdə müdafiə eləyəcəm. Unutmayın ki, yaşadığımız bu kimsəsizlər evi barədə pis danışmaq sizə də ləkə gətirər.

Cəmil dərhal:

— Elə sizə də.

Fərəci olduqca ısrarlı görən qadının sifətində yüngül təbəssüm yarandı:

— Məni başa düşdüz də. Polislər sizdən izahat almaq istəsələr, deyin ki, heç kimi görməmişik, heç nədən xəbərimiz yoxdu. Köçərinin də ölümünü səhər hay-küy qalxanda eşitmişik. Nə

sözünüz olsa, mənə deməkdən çəkinməyin...

Beləcə “Köçərinin ölüm aktı” imzalandı. Ancaq aqlımıza da gəlməzdi ki, cəmi-cümlətəni üç ay sonra Fərəci bizdən ayırır, başqa bir kimsəsizlər evinə köçürəcəklər. Biz Fərəclə öpüşüb-görüşüb ayrılında Cəmil dedi:

— Elə bil, mən ikinci dəfə atıldım.

Sən Nərməni sevirsənmi?

Direktorun kabinetindən çıxanda, Fərəclə Cəmili dəqiq deyə bilmərəm, mənə qorxu, vahimə dolu qəlbim xeyli rahatlanmışdı. Elə güman edirdim ki, hər şey geridə qalıb. Fərəcə narazı halda dedi:

— Qəribədi, hamı özünü haqlı, çoxbilmiş sanır. Elə bilir ki, təkcə gözü olan odur. O, hamını görür, onu isə görəni yoxdur. Mənə elə gəlir ki, Köçərinə də qudurdan, yolundan çıxardan bizə “Ananız əvəziyəm” deyən bu qadındı.

Cəmil astadan:

— Hə, o şərait yaratmasaydı...

Mən özümü saxlaya bilmədim:

— Burda öldürüləsi hələ çox adam var.

Fərəc:

— Öldürmək növbəsi səndədi.

Cəmil:

— Eh... Adam öldürmək asan deyilmiş, Ayaz. Köçərinin əvəzində yüz dəfələrlə özüm ölüb-dirildim.

Üçümüz də güldük.

Fərəc:

— Bir müddət təxribat dayanar...

Mən:

— Direktor meyit sifətindədi. Fərəc, sən o sözləri hardan,

necə tapıb danışırın? Mən bir kəlmə dedim, az qala, özümü dolandıracaqdım. Kabinetdən çıxanda mən gözlənilmədən qanrılıb arxaya baxdım. Direktorun arxamızca bizi qəzəb və nifrətlə süzdüyünü gördüm. Mənə elə gəldi ki, mənə duyduqlarımı o da başa düşdü... Qapıdan çıxan kimi öz-özümə pıçıldadım:

— Əclaf qadın. Gözlərin çıxmalıdı.

Cəmil soruşdu:

— Xeyir ola, Ayaz? Nə mızıldanırsan, sözün var, elə de, biz də eşidək.

— Direktor arxamızca elə baxırdı ki, sanki əlacı olsaydı, dişiylə boğazımızı üzərdi.

Cəmil:

— Fərəcin sözləri onu öldürdü. Bizi satmaq, ələ vermək, cəzalandırmaq imkanını tamam itirdi. Əlacı qalıb arxamızca yanayana baxmağa. Yoxsa onu da çox görürsən ona?

Fərəc:

— O, qadın deyil. Şeytandı, dünyanın ən iyrenc həşəratıdı. Narahat olmayın. O qətli bizdən özü uzaqlaşdırmağa çalışacaq. Bilirsiz niyə, çünki zibilləri açılar. Daha o, yaşamayacaq, ömrü boyu əzab çəkəcək.

Mən onda Fərəcin üzünə baxdım. Dilində kobud ifadələr olsa da, sifətində istehza, qəzəb, nifrət hissindən əsər-ələmət yox idi. Üzü həmişəkindən işıqlıydı. Sanki Köçərinə bir öldürməmişdik, bu barədə direktorla söhbətə də bir getməmişdik.

Fərəc danışanda mən də heyrətlənirdim. Biz qəsdən həyat-dəcə ayrıldıq. Bir yerdə oturub-durmağı, söhbət eləməyi lüzumsuz sanırdıq. İndi o anları xatırlayanda başıma yüz cür fikir gəlir. Düşünürəm, biz böyük olsaydıq, aqlımız kəssəydi, elə cinayət törədərdikmi? Necə oldu? Nə səbəbdən biz üçlüyün iştirakını yaratdıq? “Baron” olmaqda Fərəcin məqsədi nə idi? Görəsən, onu bizdən ayırmasaydılar, biz yeni cinayətlər törətməli olmayacaqdıq ki? Allah bilir, Fərəcin aqlına daha nələr gələcəkdi?...

İnsanlığımı itirmiş direktorun aramızda əl-qolunu yığa biləcək adam yox idi. İndi də hərdən istəyirəm ki, Fərəclə görüşüm. Onunla dərdləşim. Taleyindən xəbərdar olum. Təfəkkürdə yaranan fikir, əlbəttə, ifadə edilməyibsə, duyğudan uzağa getmir. O, qəfəsdəki siçan, quş kimidi. Onlar qəfəsdə necə vurnuxurlarsa, fikir də adamın başında, içində eləcə çalxalanır. Hərdən fikirləşirəm, insan uydurulmuş həyatı ürəyincə yaşaya bilməz. O, olsa-olsa, sərsəm düşüncənin sərsəm davranışları olar. Normal həyat normal düşüncədi, real gerçəklikdi. Kimsə özünü normal həyata uyğunlaşdır, onunla ittifaqa girə, çulğalaşa, birləşə bilirsə, gələcək də onundu. Qorxu nədi ağına gətirməyən Fərəcin bütün həyatı risklər üzərində qurulmuşdu. Fikirləri aydın, sözləri dəqiq, ifadəsi kəsərliydi. Mən bir çox məsələlərdə, tam olmasa da, qibtə eləyirəm Fərəcə. Qızlara baxıb, tez-tez gülən, yaltaqcasına danışığı özünə adət eləyən riyaziyyat müəlliminə onun bir dəfə dediyi söz indi də qulaqlarımda səslənir: “Mən sizin hırıltınıza dözə bilmirəm. Qurtarın ələ salmalarımızı”. Bax, o illərdən xeyli keçib. Onun səbrlə, təmkinlə, cəsurcasına dediyi sözləri, elədiyi gözlənilməz hərəkətləri indi də rəğbətlə xatırlayıram.

Bizim uşaq evindən xudahafızlaşacağıyımıza dəqiq deyə bilmərəm, ya iki, ya da üç ay qalırdı. Qətl günündən xeyli uzaqlaşmışdıq. O barədə danışan, maraqlanan yox idi. Sanki kimsəsiz uşaq evində nə Köçəri adlı adam olmuşdu, nə də onun faciəli qətli. Bir gün Cəmil mənə yanaşdı. O, bir qədər nigaran və həyəcanlı idi, dedi:

— Ayaz, nəyə, başıma qarmaqarışlıq fikirlər gəlir.

Mən diqqətlə onun üzünə baxdım:

— Başa düşmədim, Cəmil, sözünü açıq de.

— Ayə, bu direktor Nəzirə Fərəci əkdı. Aradan xeyli keçib.

İndi o, bizə girişməz ki?

Mən özümdən razı halda:

— Necə girişəcək? Deyəcək ki, burdakı qızları satıram, Ayazla Cəmil mane olurlar? Yox... Dostum, o, indi Allaha yalvarır ki, vaxt tez gəlsin, biz də burdan rədd olaq. Onun elədiklərinin üstü örtülsün.

Mən bu sözləri deyəndə, Cəmilin üzündə təbəssüm, gözlərində işıq yarandı. Ancaq ehtiyat edirmiş kimi bir də soruşdu:

— Deyirsən, bir qələt eləməz, hə?..

— Hə... Dostum, arxayın ol, bunu mən deyirəm sənə.

O, xeyli fikrə getdi. Sonra utana-utana, çəkinə-çəkinə dedi:

— Məni bağışla, səndən bir söz də soruşmaq istəyirəm.

— Çəkinmə, soruş. Səndən gizli sözüm yoxdu, Cəmil.

— Sən Nərmini sevirəsən?

Mən bu sözü eşitcək çaşdım. Nə deyəcəyimi bilmədim. Handan-hana suala sualla cavab verdim:

— Necə sevmək? Bu sözü deyəndə nəyi nəzərdə tutursan? Mən kimsəsizlər evinə atılandan o qıza bacı demişəm, o da mənə nə qardaş. Mən onu bacı kimi sevirəm.

— Mənim ondan xoşum gəlir. İcazə verərsənmi xoşum gəldiyini ona deyim.

— De... Sevgi hər kəsin öz işidi. Çalış sözümdən inciməsin. Göz yaşları əlindədi. O, ağlayanda mənim ürəyim sızlayır, dözmürəm.

Cəmil xeyli fikrə getdi. Ağına nə gəldisə, dedi:

— Yox... Ona söz deyəsi olmadım, dostum. O, yaxşı qızdı. Nə olsun ki, Köçəri...

Mənim gözlərim yaşardı. Cəmilin də sifətində qızartı yarandı. Qucaqlayıb üzümdən öpdü:

— Bağışla məni, Ayaz, — deyib getdi.

Özün ol, Ayaz

Nərmindən əziz və yaxın adamım yox idi. Bütün özəl sirlərimi ona açırdım. Onu da bilirdim ki, Nərminə dediyim sözlər əlçatmaz, ünyetməz quyuya atılan daşdı. Daşdan səs çıxsaydı, Nərmindən də səs çıxardı. Bir gün Nərmnin çəkinə-çəkinə, qızara-qızara ürəyindəki ən səmimi duyğularını mənə açdı:

— Ayaz, bir neçə aydan sonra kimsəsizlər evi ilə xudaha-fizləşirik. Biz hara üz tutacağıq? Ev-eşik yox. Düz-əməlli təhsil almamışıq. İşsiz-gücsüz çətin olacaq. Canımı qara qorxu alıb, qardaş. Biz neyləyəcəyik?

Mən özüm də o barədə nə qədər fikirləşsəm də, Nərmnin dərdinin üstə dərd qoymaq istəmədim. Özümü arsızlığa vurdum:

— Eh... Allahı olan, dərd çəkməz. Qismətimizdə nə varsa, o da olacaq.

Qızın səsi titrədi... Bala quş kimi mənə sığındı. Yazıqlaşdığını duydum. İçim göynədi. Mən sözümlə davam elədim:

— Qorxma, Nərmnin. Biz buradan çıxanda birlikdə gedəcəyik. Mən hara, sən də ora. Qalmağa, işləməyə yer taparıq. Hər il kimsəsiz uşaq evləri ilə nə qədər uşaq xudahafizləşir. Onlar necə, biz də elə.

— Sən nə danışırsan, Ayaz? Bilmirsən ki, bizim kimilərini cəmiyyət qəbul eləmir? Uşaqların çoxu iş, ev tapa bilməyib küçələrə, oğurluq eləyərək, basqınlar törədərək türmələrə düşürlər? Mən sənsiz dözməyəcəm, özümü öldürəcəm, qardaş.

Ürəyim kövrəldi. Elə bil, başımın üzərindəki göy tar mar oldu. Dağlar uçub üstümə töküldü, altında qaldım. Danışmağa söz tapmayıb, dedim:

— Qalx, Nərmnin, gedək bir az gəzək. İndidən fikirləşib, hər şeyi özümüzdə dərd-sər eləməyək.

Biz qalxdıq. Ağacların kölgəsində qoşa addımladıq. Nərmnin başını yellədi:

— Ayaz, yaşamaq nə qədər çətinmiş? Biz niyə belə olduq? Bəyəm biz də ata-analılar kimi həyatımızı qurub yaşaya bilməzdik? Hərdən düşünürəm: insan bu dünyaya niyə gəlir? Bax, elə götürək özümüzü... Mən qorxuram. Bu kimsəsizlər evindən çıxmaq istəyirəm. Burda qalıb yaşamaq istəmirəm. Ancaq neyləyim ki, yaşadığımız bu əzablı, dərd-sərli dünyadan kənardə nə çoxdu Köçəri kimiləri. İnanmıram ki, burdan çıxan kimi o cür əclafların cənginə keçməyək...

Nərmnin danışı-danışı ağlayırdı. Sanki bu qız bütün dünyadan əlini üzmüşdü. O, birdən: — Ah, ana! Ana! — dedi. Mən anamı bir dəfə də olsun görməmişəm. Yəqin ki, adımlı da, soyadımlı da, lap atamın adını da burda qoyublar. Görəsən, Ayaz, anam mənə dünyaya gətirməsi barədə əvvəlcədən düşünübmüşmü? Yoxsa... Yəqin ki, yox... Axırımız necə olacaq?

— Mən də həmişə sənə kimi düşünürəm. Bəzən dağı arana, aranı dağa qatıram. Heç vaxt özümü sənsiz təsəvvür eləmirəm. Sən çox ağıllısan, gözəlsən.

— Eh... Ağıl... Ağıl yerində, zamanında ağıl olur, Ayaz. Biz ağıllı olub, neyləyə bilərik? Kino, televiziya ekranlarında insanlara əl açan dilənçiləri görürsən? Şəhər gəzintisində çıxanda onlara şahid olmusan? Yəqin ki, biz də elə həyat sürənlərdən olacağıq. Qardaş, bu dediklərim oğlan üçün, bəlkə də, asandı. Qızlar üçün bilirsən nə qədər məşəqqətli? Allah başına daş saldı Köçərinin. Bəlkə də qızların qarğıışı tutdu. Onu al-qana boyadılar. Ancaq şübhə eləmirəm ki, orda sənə də əlin var.

Mən dərhal onun dediklərinə etiraz elədim:

— Yox... Onu düz demirsən. Məndə bıçaq hardanıydı? Mənim ona gücüm çatardı?

— Axı, qızlar deyirlər, Köçərini siz qətlə yetirmisiz.

— Biz, yəni kimlər?

— Fərəc, Cəmil, bir də sən, Ayaz.

Mən güldüm:

— Görünür, sən çox sadəlövhəsən. Deyilənlərə inanansan. Sifətində uşaq şıltaqlığıyla yanaşı, sadəlövhlük də var.

— Ayaz, mənə inamımı öldürə bilməzsən. Köçərini öldürmənin gözlərinizdən oxunurdu. Qızlar deyirlər ki, Fərəcədən direktor da qorxurdu.

— Qəribədi. Zeynəb qarı belə yerdə deyirmiş də, “Qız evində toydu, oğlan evinin xəbəri yoxdu”. Siz qızlar əməllicə-başlıca bizim qəhrəman obrazımızı yaratmışız ki.

Hər ikimiz güldük. Elə bu vaxt bağda ağacları sulayan orta yaşlı Xalidə xala bizi görüb dedi:

— Uşaqlar, az qalib vaxtınıza. Burdan gedəndə çoxları gələcək həyatlarını düşünməyib, necə gəldi hərəkət eləyirlər. Tanımadıqları gənclərə qoşulurlar. Özlərini çirkəbə bulaşdırırlar. Görürəm, dostsunuz. Çalışın, dostluğunuzu axıra qədər qoruya biləsiniz.

Mən dərhal:

— Biz bacı-qardaş, Xalidə xala.

— Mən nə deyirəm, oğlum. Ən çətin anda bir-birinizə dayaq olun. Hara gedəcəyinizi, nə iş görəcəyinizi əvvəlcədən götür-qoy edin.

Nərmin dedi:

— Elə mən də Ayaza bayaqdan onu deyirəm. Görək neyləyəcəyik.

— Uşaqlar, çox vaxt gənclərin öz güclərinə olan inamı onları çətin vəziyyətə salır. Lovğalıq, mənəm-mənəmliliklə heç nə qazanmaq olmaz. Sakit adamların başı salamat, qarınları tox olur. Özlərinə tez güzəran qazanırlar. Burdan çıxanda uzağa getməyin. Verin özünüzü bağlara. Bağ yiyələri sizin kimi ağıllı, işgüzar adamları axtarırlar. Bağlarda iş də olur, evsiz-eşiksizlərə qalmaq üçün şərait də yaradılır. Verin əl-ələ, Nərmin ev işlərini gö-

rər, Ayaz, sən də çöl işlərini. Azdan-çoxdan alıb həm qarnınızı doyurarsız, əyin-başınızı düzəldərsiz, həm də beş-üç manat arxaya atarsız. Yığıb özünü ucuzvarı daxma alarsız. Heç kəsə də ehtiyacınız olmaz. İnciməyin məndən, yeri gəlib, deyəcəm, davə-dalaşla, qoluzorluluqla, tapdığını arağa-filana verib, qarına tökməklə, papiros fisqirtmaqla iş düzəlməz. Sizə ailə lazım olacaq. Bu gün cavan olan sabah qocalır. Səhər oğurluq eləyən axşam türmədə oturur...

Doğrusu, Xalidə xalanın sözləri mənə o qədər təsir eləməsə də, elə bil, Nərminin canına birər-birər hopurdu. Heç şübhəsiz ki, Fərəcə olan ədanın, — əgər buna ədə demək mümkünsə — bir çoxu mənə də sirəət eləmişdi. Özümü, yerişimi, davranışımı, hətta, adamlara münasibətimi onunkuna oxşatmaq istəyirdim. Bunu Nərmin də, deyəsən, anlamışdı. O, çox ustalıqla, qəlbimə toxunmadan dedi:

— Ayaz, mənə elə gəlir ki, son vaxtlar sən özün olmursan. Çalış özün ol. Heç kimi yamsılama. Başqasının ayaqqabılarını geymək olar, ancaq onun kimi gəzmək olmaz.

Mən Nərminin üzünə baxdım:

— Bu, nə deməkdi, Nərmin?

— Mən istəmirəm, Ayaz başqası olsun. Mən istəmirəm, sən Fərəc olasan. İstəyirəm, sən yıxılıb-qalxanda da, ağlayıb-güləndə də özün olasan. Mən süniliyi, saxtakarlığı qəbul eləyə bilmirəm...

Nərminin dedikləri məni tutdu. Elə bil, bədənimə hardansa elektrik cərəyanı axdı və etiraf eləyim ki, o sözlər mənə sonrakı həyatımın mənasına çevrildi. Yeniyetmə yaşında mənə tutulan bu irad bərədə indi düşünəndə özümçün belə nəticə hasil eləyirəm ki, hər bir insanın öz məqsədi, öz həyat tərzini olmalıdı və həmin ideya uğrunda sonacan mübarizə aparmalıdı. Özü öz yolunu seçməli di Şərt o deyil ki, onun tutub getdiyi yol düzdü, ya əyri, birbaşadı, ya dolayıdı. Bəli, ola bilsin ki, yeniyetmə

qızın dediklərini o zaman düzgün dərk eləməmişəm, lazımcına dəyərləndirməmişəm. Ona cəfəngiyat kimi baxmışam. Ancaq “Özün ol”, “Sən yıxılıb qalxanda da, ağlayıb güləndə də çalış özün olasan” kəlamının fəlsəfi tutumu nə qədər möhtəşəmdi, nə qədər böyükdü. Bəli, Nərmin bu sözləri mənə üz bəüz, özü də çəkinmədən dedi... Yəqin ki, dediyi sözlərin mənasını o zamanlar Nərmin özü də o qədər anlamırdı. Bəlkə də, hardansa, kimdənsə eşitdiklərini dilinə gətirirdi. Ağıma gəlməzdi ki, vaxt gələcək, yaşımın indiki vədəsində Nərminin dilindən çıxanları sırğa eləyib, qulaqlarımdan asacam.

Vərəm

Payızın son günləri idi. Hava bərk soyumuşdu. İki gün idi ki, aramsız əsən külək səngimək bilmirdi. Səhərdən özüylə yağış da gətirmişdi. Yaşadığımız binaya qaz gəlmədiyindən, otaqlar, dəhliz buz kimi idi. Elə bil divarlar adamı özünə çəkirdi. Uşaqlar soyuqdan donmuşdular. Nəfəsləri qaynayan qazandan çıxan buxarı andırırdı. Soyuqdan titrəyən uşaqlar bir yerdə qərar tuta bilmirdilər. Kimisi atılıb-düşür, kimisi — öldük soyuqdan, belə getsə, donacağıq — deyə əlini əlinə sürtürdü. Kimiləri də bir-biriləriylə süprüşürdülər. Üşütmədən büzüşə-büzüşə gəzən, ağzı söz tutmayan Nihad dedi:

— Qorxasan ki, günorta içməyə isti çay da olmaya. Onda lap batırıq.

Qızlardan kimsə gileyləndi:

— Hə... Nihad yenə nifrin-nifrin danışdı da...

Hamı gülüşdü. Nərmin astadan dilləndi:

— Nihad neyləsin? Olanı deyir də... Bəxtimizə də qaragünlük yazılıb.

Aradan bir-iki dəqiqə keçər-keçməz Xanım öyüdü və tez də

otaqdan çıxdı.

Xatirəylə Nərmin tələm-tələsik onun ardınca getdilər... Qızların dediklərinə görə, gün ərzində Xanım bir neçə dəfə haldan-hala düşmüşdü. Öyümlər, qaytarmalar təkrarlanmışdı. Biz də, kimsəsizlər evinin bir neçə işçisi də bu qızın vəziyyətini soyuqla əlaqələndirmişdik. Arada gəzən xıslın-xıslın söz-söhbətə görə səhəri gün Xanımı müayinədən keçirən həkim: — Bu zavallı qız uşağa qalıb, hamiləlik dövrünü yaşayır, — deyəndə, bütün kimsəsizlər evinin şagirdləri və işçiləri bir-birinə dəymişdilər.

Elə həmin gün həkimin, guya, səhv diaqnoz qoyması barədə güclü izahat işi aparıldı. Rəhbərlik hamını diaqnozun səhv qoyulduğuna inandırdı. Nə qədər təbliğat aparılsa da, artıq zavallı Xanımın yeniyetmə şəxsiyyəti, qüruru sındırılmışdı. Xanım özündə deyildi. Bütün günü yemədən, içmədən ağlayırdı. Sən demə, qızlara “Mən günahsızam”, “Məni Köçəriylə Nəzirə bu günə saldılar” deyibmiş. Onun dedikləri də hansı yollasa, kimləsə Nəzirəyə çatdırılmışdı.

Doğrusu, uşaqlar bu məsələyə böyük tərəddüd və təəssüf hissilə yanaşırdılar. Hamıda da belə fikir formalaşmışdı ki, doğrudan da, ilkin məlumatlar şaiyədirsə, həkim çox savadsız və nadandır. Yox, həqiqətdirsə, onda nə adla biz kimsəsizlərin talelərini bu alçaqlara — Köçəriyə, Nəzirəyə və bu kimi adamlara etibar eləyiblər. Açıq oğlanlı-qızlı hamımız həyəcanlanmışdıq. Qorxurduq... Hər kiçik şeydən vahimələnirdik. Soyuqdan, şaxtadan ölməkdə olan, tükləri pırpızlaşan ac quşlar, qripdən özələrini itirən toyuqlar kimi uşaqların hərəsi bir küncə sığınmışdılar. Kimə etibar eləyəcəklərini, hansı sözü deyəcəklərini, hara gedəcəklərini bilmirdilər.

Uşaqların beynini gəmirən bu mənfur xəbərin — zəhərli toxumların bitəcəyini güman eləyən Nəzirə vaxt itirmədən zavallı Xanımın ağzına daş basmaq, söz-söhbəti cilovlamaq, sudan quru çıxmaq niyyətilə planlar qurmaq və bu istiqamətdə atacaqları

addımları müəyyənləşdirmək barədə düşünübmiş. Söz-söhbət yaranan günün səhəri direktor tərbiyəçi vasitəsilə Xanımı öz kabinetinə çağırırdı. Uşaqlar böyük səhsəkə və nigarançılıq içində bir-birilərinin üzlərinə baxdılar. Söhbətin məzmununu ümumi şəkildə anlasaq da, konkret söz deməkdə aciz idik. Belə düşündük ki, Xanım, onsuz da, bu hala düşməsində başlıca günahkar direktoru sanır, ona görə də aralarındakı söz-söhbəti gizlətmədən, cikinə-bikinə qədər rəfiqələrinə çatdıracaqdı... Biz Xanımın gəlişini gözlədik. Uşaqlardan kimsə gözlərini yummadı...

Səhər xidmətçi Xanımın yorğan-döşəyini yığa-yığa dedi:

— Yazıq qız vərəmmiş. Onu müalicə üçün həkimlər xəstəxanaya köçürtdülər... Sən demə, öyüməsi də, arabir öskürməsi də vərəmdənmiş...

Ancaq sonralar Gülşən müəllimə dedi: uşaqlar, məsələ heç də sizə çatdırılan kimi deyilmiş... Xanım, həqiqətən də, hamilə olub. Onu kimsəsizlər evindən çıxarıb, ikicanlıqdan azad elətdiriblər. Sonra da fırıldaq yollarla yaşını çoxaltıraraq kimləsə xaricə yola salıblar...

Gülşən müəllimənin dediyi sözlər o zaman hamımızı sarsıtdı. Sanki “insanlıq” deyilən bir anlam gözlərimiz önündə əriyib məhv oldu... Müəlliməni əvvəldən axıradək səssiz-səmirsiz dinləyən Fərəcin başı özü də bilmədən tappılıyla əyləşdiyi partanın üstünə çırpıldı. Mən Fərəclə eyni partada oturduğumdan, tez “Fərəc! Fərəc!” deyər qolundan tutub silkələdim. Bu anda Gülşən müəllimə də özünü yetirdi. Fərəcin nəbzini yoxladı. O, sonra da əlini Fərəcin alnında, üzündə gəzdirdi. Saçlarını barmaqları arasına aldı. “Oğlum! Qorxma, oğlum!” deyər-deyər kövrəldi. Bu anda Gülşən müəllimənin üzünə baxdım. Gözləri yaşarmışdı. Ancaq o gözlərin lap dərinliklərində nələr yox idi: yazığı gəlmək, peşmançılıq, hardasa nifrət, qəzəb... Nələr, nələr! Handan-hana Fərəc özünə gəldi. Sadəcə dərinləndən nəfəs alıb, başını yellədi. Mən özümə gələndə uşaqları ətrafımızda gör-

düm. Hamısının çöhrələri bozarmış, gözləri nəmliydi...

Növbəti cinayət

Dörd oğlan, iki qız, cəmi altı nəfər, kimsəsiz uşaq evi ilə ayrılığın son günlərini yaşayırdıq. Ayrılığın əzab və iztirablarından doğan həyəcan içərisində yaşam ümidlərinin bozaraq pırtlaşıb hər gün qatarından ayrı düşən, qanadları sınımış durnalartək kimsəsizlər sırasından qopur, dəhlizdə, otaqlarda, həyətdə bir yerə toplaşır, gələcək həyatımızı, gün-güzəranımızı götür-qoy edirdik. Tam aydın idi ki, bizi qarşıda indikindən yaxşı heç nə gözləmir. Evsizlik, arxasızlıq, tənhalıq, işsizlik, məzəmmət, təhqir, söyülmək, döyülmək, nələr, nələr, hamısı hisslərimizi sarsıdacaq, gen-bol ürək ağrıları verəcəkdə.

Qəribə idi, uşaqların hərdənbir təbəssüm oynayan, işıq saçan üzlərində indi bir solğunluq, nigarançılıq, ümitsizlik oxunurdu, qarşıdan gələn yayın isti nəfəsi bizi qarssa da, içimizə aramsız qar yağırı. Boran çökürdü, qrov səpələndirdi. Amansız şaxta hisslərimizi, duyğularımızı dondururdu. Kimə nəsə deyəcəyimizi bilmirdik. Oğlanlar özlərinə toxtaqlıq verməyə çalışırdılar. Hansı yolla olur-olsun, dolmuş ürəklərini boşaldarkən, qızlardan gizlədirdilər. Görünür, bu da oğlanların kişilik qürurundan irəli gəlirdi. Qızlarsa, bir qədər fərqli idilər. Deyirdilər, danışırdılar, nələrə qatlaşacaqlarını, onları qamarlayacaq çətinliklərin ağır-yüngül götür-qoylarını, fəsadlarını göz yaşları ilə yuyurdular. İçlərində sil-süpür, yır-yığış eləyirdilər... Gecələrimiz gündüzlərimizə qarışmışdı. İş o yerə gəlib çatmışdı ki, gecənin ağrı-acı, qorxu-vahimə təlqin eləyən zülmətini bəzən gündüzün xoş rahiyyə vəd eləyən işığından ayıra bilmirdik. Axı, necə də ayıra bilərdik? Qaranlıqla işıq tez-tez qovuşurdu. Hər qovuşmada da içimizə qorxu, təlaş, vahimə toxumu səpəlirdi. Nə qədər arasaq da, çıxış yolu tapa bilməyib, bir-birimizin gözlərinə baxırıdık.

Orda nələr yox idi. Həyatdan nigarançılıq, ümitsizlik, doğr-malardan inciklik, cəmiyyətdən giley-güzar, insanlardan kinayə, həqarət... Nəticədə hirs, nifrət, qəzəb. Hansını deyim?..

Ayrılmağımıza üç gün qalanda səhər xəbər yayıldı ki, televi-ziyadan gələnlər var, çəkiliş aparılacaq. Kimsəsiz uşaq evində yaradılan gözəl şərait, atılmış uşaqlara qayğı, nələr, nələr cə-miyyətdə nümayiş etdiriləcək. Onu da deyim ki, çəkilişə əvvəl-cədən hazırlıq aparılmışdı. Dilli-dilavər uşaqlardan bəzilərinə şeir əzbərləmək, mahnı oxumaq, rəqs öyrənmək və böyüklərin istəkləri ruhunda çıxış etmək üzrə işlər tapşırılmışdı. Çəki-ləcək uşaqlara təzə, təmiz paltarlar verildi, üst-başları səliqə-sahmana salındı, oturuş-duruşları qaydalara uyğunlaşdırıldı. Saat on ikidə çəkiliş başlananda biz altı nəfər çəkilişdən imtina elə-yib, sinif otaqlarından birinə getdik. Dərd-sərimizlə baş-başa qaldıq. Hər şey bizim üçün dəhşət və fəlakət doğuran yasa dön-dü... Nərminlə Xatirə göz yaşları içərisində bir-birilərini qucaq-ladılar, bağrılarına basdılar. O dəhşətli səhnəni müşahidə elə-məyə gözlər, dərd-səri, xiffəti duymağa ürək, izahını verməyə ağıl gərək idi. O anda — qızların ürəyi çatlaya bilər, — deyə dü-şünüb heyrətləndim. Birdən qapı şaqqıltıyla açıldı. Təşkilatçı Sadiqə içəri girdi. Onun otuz yaşı olar-olmazdı. Gödək boyu, kök bədəni vardı. Yumru, sarı sifətinə çəkdiyi boyanın izləri çə-nəsində açıq-aydın sezilirdi. Kiçik, iti göy gözləri, cırma dodaq-ları o qədər də böyük olmayan ağzıyla uyuşmurdu. Qarnı qabağa çıxmışdı. Qıçları bədəninə nisbətdə gödək idi. Qışqıra-qışqıra danışmağa, cümlənin əvvəlində də, axırında da gülməyə vərdis eləmişdi. Kobud söz və ifadələrin şəkəriydi. Oturub-durmağın-da ədəb-ərkan qaydalarını gözləməyi ağılına belə gətirmirdi. Nə işə... Sadiqə bizi görəək alovlandı:

— Fahişələrdən doğulmuş fahişələr necə də sarmaşığılar bir-birilərinə. Gərək burda sürtüşsəniz? Sürtüşməyə vaxtınız çox ola-caq...

O, sonra üzünü oğlanlara tutdu:

— Oğraşlar! Ata-analarından xəbərsizlər, özlərini veriblər gözdən uzaq otağa. Aşağıda pul verib, sizin üçün çəkiliş təşkil eləmişik. Mərəkə qurmuşuq. Sizsə fahişələrlə burada...

Cəmilin əsəbləri dözmədi, oturduğu yerdən Sadiqənin üstünə sıçradı. Sarı rəng çəkilmiş saçlarından tutub, başını ayaqları altı-na aldı. Biz üç oğlan Cəmili arxadan qucaqlayıb, Sadiqədən ara-lamaq istədik. Onun gözlərinin altı qızarmış, dişləri qanamışdı.

Sadiqə səsini başına aldı. Kimsə yanında deyilməsi mümkün olmayan söyüşlər söyə-söyə Cəmilə hücum çəkdi. Biz ona im-kan vermədik. Qızlarsa söyüşləri eşitməsinlər deyə sinifdən qaçdılar. Sadiqə: — Cəmil, səni burdan türməyə atdıracam, əri-mə öldürtdürəcəm — deyə-deyə qapıdan çıxıb, birbaşa çəkiliş otağına getdi. Biz oğlanlar da onun ardınca.

Çəkilişdən sonra direktor iki qız, dörd oğlan — bizi öz otağı-na çağırırdı. Sadiqəylə dava-dalaşın haqq-hesabı başlandı. Nəzirə kükrədi:

— Özünüzü nə sanırsız, Ayaz, Cəmil? Yoxsa, Fərəcdən dərs almırsız? Mən o zaman sizə güzəştə getdim. Törətdiklərinizi ört-basdır elədim, şişirtmədim. Ona görə qudurduz?!

Cəmil atıldı:

— Biz onda da günahsızıydıq, indi də. Özünüzdən qorxduğunuz üçün cinayəti açıb ağartmadız. Bilirik, Fərəcin də yerini qorxunuzdan dəyişdiz. Elə bilirdiz başa düşmədik?

Nəzirə qışqırırdı:

— Yaxşı, o iş qurtardı. Siz indi bizi qonaqların yanında biabır elədiz. Üç gününüz qalıb, dözə bilməzdiz? Cəmil Sadiqənin üz-gözünü vurub dağıdıb.

Elə bu vaxt Sadiqə əlində qəzetə bükülü nəyləsə içəri girdi. Onun gözləri hirsindən, qəzəbindən hədəqədən çıxmışdı. Cə-mil Sadiqəni vurduğunu boynundan atdı.

— Xeyr, düz demirsiz, Sadiqə özü öz üz-gözünə vurdu, mənə

şərləmək üçün.

Bu söz bizə Cəməli müdafiə imkanı verdi. Mən dedim:

— Bizim o işdə heç bir günahımız yoxdu.

Cəmil dedi:

— Günahın hamısı Sadiqədə oldu.

Nəzirə:

— Sadiqə yox, müəllimə.

— Müəllimə elə olmur.

Sadiqə qəzetin arasından çörək bıçağını çıxarıb, Cəmilin üstünə şığıdı, qızlar qışqırırdılar. Cəmil dərhal geri atıldı. Mən Sadiqənin qolundan tutub geri çəkdim. Nəzirə Sadiqənin qarşısına keçdi. O, Cəmilə yenə hücum çəkdi. Bu zaman onun əlindəki bıçaq Nəzirənin qarnına girdi. Bir göz qırpmında aləm qarışdı. Direktorun üst-başı qana boyandı. Biz Cəməli kabinetdən çıxarıb: — Ayə, əkil, — dedik. Bununla da, növbəti hadisə baş verdi.

Biz nə eləyəcəyimizi bilmirdik. Kimsəsiz uşaq evinin işçiləri kabinetə doluşdular. Telefonla təcili tibbi yardıma və polisə zəng vurdular. Sadiqə baş-gözünə, dizlərinə döyürdü:

— Vay! Evim yıxıldı... Balalarım yetim qaldı. Anan mələr qalsın, Cəmil. Sən neylədin?

Həkimlərlə polislər hadisə yerinə təqribən eyni vaxta gəldilər. Həkimlər Nəzirəni təcili müayinə eləyib, maşına mindirdilər. Maşın sürətlə həyətdən çıxdı. Polislər işçiləri və uşaqları kabinetin yan-yörəsindən uzaqlaşdırdılar. Müstəntiq Sadiqədən elə qapı ağzında soruşdu:

— Bu, nə həngamədi, aaz? Sən xuliqanlıq eləmişən? Cinayət törətmişən?

Sadiqə müstəntiqin suallarını cavablandırdı:

— Müstəntiq, düz deyirsən, bura xuliqanxanadı. Xarabann Əlisi dəli, Vəlisi dəli. Uşağı, böyüyü, arvadı, kişisi yoxdu, hamısı dəlidi. Məni də dəli elədilər. Soxdum kişinin arvadının qar-

nına bıçağı. Ölsə, başıma daş düşəcək. Qurban olum, müstəntiq, səni doğan arvada, o, öləcək?

— Az, sən gicsən. Sənin yerin dəlixanadı ki. Mən nə bilim o, öləcək, ya ölməyəcək?

— Müstəntiq, vallah, yalan danışmıram, məni bicedən olmuş Cəmil ağıldan çıxardı.

Mən dərhal irəli atıldım:

— Sənin başında əvvəldən qan vardı. O oğlanı da, qızları da, bizi də söydün, təhqir elədin. Direktoru da sən qana çalxadın.

Bu söz-söhbətdən sonra kimsə müstəntiqə telefon açdı. “Hə”, “hi”, “hə”lə danışdılar. Sonra müstəntiq telefonu qapadı və astadan polislərə dedi:

— Direktor yoldaca qanaparmadan keçinib. Sadiqənin qollarını qandallayın, uşaqları da onunla şöbəyə aparın.

Beləcə bizi polis şöbəsinə apardılar. İki gün sərəsər danışdırdılar. Sadiqəylə hər birimizi üzləşdirdilər. Rəsmi izahatlar aldılar. Sonra bizi kimsəsiz uşaq evinə qayıtdılar.

Bəli! Zeynəb qarı deyərdi: “Gec-tez haqq öz yerini tapır”. Kimsəsiz, yetim, gücsüz, günahsız, yazıq qızların bakirəliyinə vəzifədə qalmaq, pul əldə etmək niyyətilə min bir firıldaqla əl atan Nəzirə də cəzasını belə almalı idi. Aldı da!

Vida

Biz altılar səhər yeməyində görüşdük. Kimdən vəziyyətini soruşduqsa, narazılıq elədi. Xatirə: “Bu gecə çox pis yatmışam...” Firuz: “Axmaq yuxu görmüşəm”, Nihad: “Yuxuda elə bildim, kimsə məni boğur”, Cəmil: “Bu gecə Sadiqəylə vuruşmuşam”, Nərmin: “Yuxuda boynubükük bir qadın görmüşəm, ola bilsin, anamdı”, mənə: “Gördüklərimin heç birini yadımda saxlaya bilməmişəm”. Nərminin heç kefi yox idi. Hamı-

mız fikirliydik. Xatirəylə Nərmin daha cansıxıcı görkəmdəydilər. Gözlənilmədən Nərmin dedi:

— Bizi burdan necə buraxacaqlar?

Firuz gülümsünərək dedi:

— Nə üz qoyduq ki, o sualı da verək onlara?

Cəmil:

— Sual verməyə adam var ki? Buranı ələyib gedirik.

Xatirə:

— Görmədik, polislər buranın adını kimsəsizlər evi yox, xuliqanlar düşərgəsi qoydular.

Nihad:

— Çətin ki, bizə bir adam sahib dura.

Uşaqların ürəkləri bir, dilləri isə tamam başqa söz deyirdi. Mən dedim:

— Yəqin ki, bizi aparıb kimlərəsə tapşırlar. Yataqxanalarda bizə yer ayırırlar. Mən istərdim ki, heç olmasa, ildə bir neçə dəfə görüşək. Dərd-sərimizi bölüşək. Məsələn, Sahil bağı. Saat on dörd. Necədi?

Sonra sözümə davam elədim:

— Mən Nərmindən ayrılmayacam. Biz bir olacağıq.

Nərminin üzündə işıq yarandı. Həmişə gözlərində özünə məskən salan kədər, qəm bir anlığa əridi, onu sevincdən doğan pərilti əvəzlədi. Nərmin dedi:

— Mənim ağıllı, sədaqətli qardaşım, öl desən, ölərəm.

Gözlərim doldu. İçim sanki əridi. Kövrəldim.

Xatirənin yanaqları allandı. Qeyri-iradi dərinədən ah çəkdi.

Onda Cəmil üzünü Xatirəyə tutdu:

— Görüm, Xatirə mənimlə gedərmimi?

Bu sözü Cəmildən gözləməyən Xatirə birdən-birə hönkürdü. Nərmin onun başını qucaqladı və soruşdu:

— Sənə nə oldu, Xatirə?

O handan-hana dedi:

— Mən sənə...

Nihad Xatirənin sözünün ardını gözləmədi:

— Eybi yoxdu. Firuzla da mən gedərəm.

Cəmil Xatirənin əlindən tutdu və: — Biz bir olacağıq, — dedi. Onda Cəmil mənim gözlərimdə on dəfələrlə böyüdü...

Saat on birə işləyirdi. Bizi direktor müavininin kabinetinə çağırıdılar. Müavin cavan bir qadın idi. Nərmənazik, boy-buxunlu bu xanımın uzunsov qarayanız sifəti, uzun kirpikləri ilə əhatələnən xurmayı gözləri, nazik burnu, yumru çənəsi vardı. Məlahətli səsində cazibədarlıq duyulurdu. Asta-asta danışır, hərdənbir də gülümsəyirdi. Hər dəfə gülümsəyəndə dodaqları pardaqlanmış bənövşəni xatırladırdı. Onun yanında da üç kişi əyləşmişdi. Direktor müavini bizimlə tərbiyəvi söhbət elədi. Sonra da qarşılaşacağımız çətinliklərdən danışdı. Şəxsiyyət vəsiqələrimizi verdi. Kimlərin kimlərlə getmək istəyini nəzərə aldı. Kabinetdən çıxanda bizi kimsəsizlər evinin işçiləri və əllərində gül-çiçək dəstələri tutmuş uşaqlar qarşıladı. Onlarla bircə-bircə görüşdük, öpüşdük, göz yaşları içərisində ayrıldıq.

İstəklərimizə uyğun olaraq bizi kişilərin hərəsiylə üç ünvana yola saldılar. Bu, kimsəsizlər eviylə bizim son vidamız oldu.

Təzə məskən

Bizi səkkizinci kilometrə yerləşən yataqxanaya gətirən Qaraşın əlli yaşı oldadı. O, sənədlərimizi komendant qadına təqdim elədi:

— Maya, bu uşaqlar kimsəsiz uşaq evindən göndəriliblər. Onlara iki otaqda yer elə. Səhər özünə sexə gətir. Müdiriyyət iş verəcək. Kişi bizə tərəf döndü:

— Bu günlük yemək-içməyinizə xərcliyiniz varmı?

Nərminlə mən bir-birimizin üzünə baxdıq. Komendant dedi:

— Bu gün bizə qonaqdılar, Qaraş müəllim. İndi tapşıraram, otaq yoldaşları onları yola verərlər.

Qaraş mızıltılı səslə:

— Hə... Gör, neyləyirsən, biz tapşırıraq mühasibatlığa. Bunlara avans kimi xərclik verərlər.

Qaraş sonra da üzünü bizə tutdu:

— Uşaqlar, narahat olmayın. Hər şey yaxşı olacaq. Sizə burda yatacaq veriləcək. Biz hələlik sizə yüngül — usta yanında şeyird işi verərik, işləyərsiz. Buranın sakinləri də kənddən-kəsəkdən gələnlərdir. Burda bir neçə qaçqın ailəsi də yaşayır. Onlarla mehriban olun. Ev-çşiklərini itiriblər, dava-dalaş, narazılıq salmağa bəhanə axtarırlar. Nə desələr, dinməyin, çalışın yola gedin.

Mən susmağa üstünlük versəm də, Nərmin dözmədi:

— Biz bura dava-dalaşa gəlməmişik. Bizim onlarla nə ortaq iş-gücümüz?

Maya:

— Ay qız, başlama... Ağsaqqal kişiyə... Yaxşılıq elə, evinə salamat getmə, buna deyiblər.

Mən onda düşündüm ki, əcəb dedi-qodunun əsası qoyuldu. Qaraş dərhal dedi:

— Maya, baş qoşma. Onların əsəbilibini də başa düşürəm. Zeynəb qarı deyərdi: “Balığı at dəryaya, balıq bilməsə də, xaliq biləcək”.

İnsafən, Maya o saatca da qələmi əlinə alıb, Qaraşın sözüylə razılaşıdı, qarşısındakı nömrələnmiş cədvələ baxdı və dedi:

— Nərmini üç qız yaşayan bir otağa verəcəm. Pis qızlar deyillər. Şahnaz nişanlıdı. Ayın axırında toyu olacaq. Köçəcək ər evinə.

Mən fikirləşmədən soruşdum:

— Birdən köçmədi?

— Ərin qoyub, gəlib burda yatacaq?

Qaraşla mən güldüm. Nərmin sözü çevirmədi. Maya sözünə davam elədi:

— Qaldı, Ayaz... Üçüncü mərtəbədə kiçik bir otaq var. Dörd metr uzununu, iki metr eni. Bir çarpayı sığır, kəllə tərəfinə də stol, stul qoya bilərik. Bəlkə Ayazı ora verək, Qaraş müəllim?

Qaraş üzümə baxdı:

— Səninkini Allah yetirdi, oğlum. Çoxluqdansa, belə yaxşıdı, qulağın dinc olar, nəyin var, nəyin yoxdu, özün bilərsən. Necə deyərlər: öz əlin, öz başın.

Nərmin:

— Elə yaxşıdı, qardaş. Tək olsan, gəlib otağını qaydaya salaram, pal-paltarını təmizləyəyəm.

Maya dərhal:

— Ay qız, aqlın gəldiyin yerə getməsin. Burda ona imkan vermərik. Gündə sakinlər axışacaqlar üstümə, hərə bir söz deyəcək... Yaxşı, qalxaq yuxarı.

Maya ilə Qaraş qabaqda, Nərminlə mən də onların ardınca getdik. Əvvəl üçüncü mərtəbəyə — mənə ayrılacaq otağa baxdıq. Hiss olunurdu ki, orda çoxdan təmizlik işi aparılmamışdı. Toz-torpaq hər tərəfi basmışdı. Maya dedi:

— Bu saat tapşıracam, bu otaqda təmizlik işi aparsınlar... Ayaz, xoşuna gəlirmi?

— Hə... Mənə başımı qoymağa yer lazımdı.

Sonra biz dördüncü mərtəbəyə qalxdıq. Maya qapını döydü. Cavan bir qız qapını açdı. Otaq səliqə-səhmanlıydı. Maya dedi:

— Təriş, rəfiqələrin hardadı?

— Dükana gediblər, indi gələrlər.

— Sizinlə Nərmin də qalacaq. İndi çarpayı, yataq dəsti də qoyduracam. Onsuz da, Nüşü hələlik qonağınızdı. Onu Nərmin əvəzləyəcək.

Qız çiynlərini çəkdi. Astadan dedi:

— Məsləhət sizindi, Maya xanım.

Beləcə yataqxananın sakininə çevrildik...

Qaraş kişi üzünü mənə tutdu:

— Oğlum, yatın, dincəlin. Özüm də sizinlə maraqlanacam.

Səhər Maya ilə əyləşərsiz maşına, gələrsiz iş yerinə.

O, əlini cibinə saldı. İyirmi manat çıxarıb mənə uzatdı.

— Al bunu, şəhərə çıxsanız, xərcləyərsiz.

Mən puldan qəti imtina elədim. O, təkidlə pulu cibimə soxdu.

— Pulsuz çölə ayaq qoymazlar. Məvacibini alanda qaytararsan.

Maya özünəməxsus zarafatla:

— Ayaz, bəy verən atın dişinə baxmazlar.

Sabah görüşərik, — deməklə Qaraş kişidən ayrıldıq.

Beləcə həyatımız yataqxana ilə bağlandı. Otağımızda bir az dincələndən sonra Nərminlə yataqxananın ətrafıyla tanış olmağa çıxdıq. Hər şey bizim üçün yeni idi. Hələ bizi qarşıda nələr gözlədiyini də bilmirdik. Suallar, müəmmalar, qalmaqallı təlatümlər. Müstəbid duyğular içimizdə ağlagəlməz, qarmaqarışlıq düşüncələr, ziddiyyətli fikirlər yaradırdı. İkilikdə gah: — Hər şey yaxşı olacaq, — deyər işıqlı ümidlər doğurur, gah da o ümidləri söndürən şeylər haqqında götür-qoylar eləyirdik.

Yataqxanada qaldığımız ilk gecə mən gözlərimi yuma bilmədim. Yerləşməyin, iş tapmağın sevinci ilə dumanlı taleyimizin iztirabları toqquşurdu. Onda bütün ovqatım təlx olur, sinirlərim oyanır, mənə azacıq da olsa yatıb dincəlməyə imkan vermirdi. Mən səhəri beləcə yuxusuz, yorğun-arğın açdım. Nərminlə görüşəndə o da təxminən eyni vəziyyətə düşdüyünü dedi...

Qaynar həyat bizi qoynuna aldı. Səhər Maya ilə Qaraş kişinin vasitəsilə ustayla görüşdük. Bizə avans kimi xərclik də verdilər. İki günlük istirahətdən sonra işə başladığımız...

Hər gün Nərminlə bala quşlar kimi baş-başa verib müəmmalı addımlarımızı atırdıq. Bir-birimizə ürək-dirək verirdik. Birimi-

zin içində qəm, qüسسə, kədər doğanda dərhal onu şadyanalıq, sevinc ruhuylla əvəzləməyə çalışırırdıq... Hərdən öz-özümüzə suallar verirdik, ömrümüz boyu belə əzab-iztirablar içərisində yaşayacağıqımı? Yoxsa bizi caynağına alıb belədən-belə cırpan rüzgar əlindəmi inləyəcəyik? Etiraf eləyim ki, Nərminin üzünə baxa bilmirdim. Elə bilirdim, zavallı qızı bu rüzgara, bu əzab-iztirablar burulğanına mən atmışam... Belə hallarda açığı deyim, məndə zora meyillilik hissi yaranırdı. Düşünə bilmirdim. Biz niyə bu günə düşdük? Mən heç, yazıq Nərmin nə üçün bu qədər alçalmalıydı? Yeniyetməlik çağlarını yaşayan bu zavallı qızcığaz nə qədər məğrurdu, qürurludu. Mən onu çox istəyirdim, o da məni. Bir-birimizə çox öyrəşmişdik. Bu qarşılıqlı hörmət, qayğı, istək, sevgi duyğuları qəlbimizə hardan axırdı, bacı? Bəlkə, sən bilirsən?

Sarsıntılar

Validənlərindən tam xəbərsiz olan Nərmin ata-ana hissiyatından da məhrum idi. Ona görə də kimlərə acığı tutduğunu, əsəbiləşdiyini, qəzəbləndiyini ağlına da gətirmirdi. Hərdənbir “ata”, “ana” sözlərini işlətsə də, onlar barədə təsəvvürü çox səthi idi...

Mənsə atamı ağlıma gətirə bilməsəm də, anamdan istək, nəvaziş görmüşdüm. Onun südünü əmmişdim. Boy-buxunu, sir-sifəti, yerışı-duruşu yadımdaydı. Nəfəsini duymuşdum. Dodaqlarının izləri yanaqlarımda qalmışdı. Etiraf eləyim ki, mənə qulaqburması verməsini, cəzalandırmalarını yaddaşımda alatoran şəkildə yadıma sala bilsəm də, doğma bacım Səmrani heç cürə xatırlaya bilmirdim. Görünür, buna görə də məndə anama qarşı acıqla, hirsle yanaşı, bəzən sevgi də olurdu. Onu düşünəndə ürəyim muma dönürdü. İstəyirdim, yanına uzanam, məni qolları

arasına alıb, bağına bassın, mən də onun üz-gözündən öpüm. Bircə dəfə də olsa, başımı onun dizləri üstünə qoyaydım. Nəfəsini alaydım, dincələydim. Yanıb-yaxılıram ki, anamın gözəlliyi barədə heç nə ağıma gəlmir. Məlumatlı olmadığımından, onun xasiyyətini dəyərləndirə bilmirəm. Ancaq indi fikirləşirəm ki, anamın o zamankı hərəkətləri yaşına uyuşmayan natarazlığıydı, axmaqlığıydı. Bəzi qadınlar eys-ışrətə kişilərdən daha çox meyilli olurlar. Kef çəkməyi xoşlayırlar. Gözəlliklərini gözə soxmağa, kişiləri məftun etməyə çalışırlar. Doğrudur, qadınların hamısı barədə bu sözləri demək insafsızlıqdı. Onları bir papaq altına yığmaq ədalətsizlikdi. Elələri var ki, yalnız ailə, uşaq üçün doğulublar. Bəziləri də ictimai işlər üçündü. Bütün istəyi, duyğusu rəhbərlikdi. Onun da anası barədə bu sözləri üzünə desəm, bəlkə məndən inciyər. Onun qüruruna toxunar... Yəqin bizim analarımız eys-ışrət sevənlərdən olublar. Elə olmasaydılar, bizi niyə atırdılar ki? Özü də necə? Qundaqdaykən Nərmini, beş yaşımdaykən məni. Eh... Acı bir həqiqət... Sonaladıqca, götür-qoy elədikcə, başqa məqamlar da fikrimə gəlir. Kişilərin ən böyük alçaqlığı odur ki, qadınlara müəyyən niyyətlə yanaşırlar. Onları aldadaaraq varlıqlarına hakim olurlar. Hisslərini, duyğularını, hətta, ağıllarını özünüküləşdirirlər, keflərini çəkirlər, sonra da atırlar. Bu hal qadınlar arasında yayılmayıb desəm, yanlış olar. Uşağı hardansa, kimdənsə düzəldir, sonra ayrılırlar. Uşaq saxlamağın, böyüdüb boya-başa çatdırmağın ağırlığını duyanda, onu kiməsə satır, harasa — binaların girəcəklərinə, zibilliklərə atırlar. Yaxşı halda, kimsəsizlər evinə verirlər. Hələ doğmalarına öz əllərilə qəsd eləyənləri demirəm...

Heç yadımdan çıxmaz, ilk məvacib cədvəlinə imza atdığımız anlar. Biz maaşımızı alıb, birbaşa geyim mağazasına getdik. Mən Nərmnin üçün ayaqqabı və bir don seçdim. O, mənimlə razılaşmaq istəmədi:

— Ayaz, elə eləmə. Pulumuzu indidən xərcləməyək. Nəzərə

al ki, bu məvaciblə nə az, nə çox, düz bir ay dolanmalıyıq. Bu boyda şəhərdə kimimiz var, borc alağ?

— Yox... Keç güzgü qarşısına, bunları geyin, mən baxım. Mənə elə gəlir ki, sənə çox yaraşacaq.

Nərmin təkid elədi:

— Yox... Bizə pul lazım olacaq. Birdən-birə olmaz. Hər ay toplayıb alarıq.

İnadımdan dönmədiyimi görə Nərmin ələcsiz qalıb, tərsliyindən əl çəkdi. O, paltar geyinmək üçün ayrılan yerə keçdi. Donu, ayaqqabını geyinib, pərdəni gülə-gülə araladı:

— Görürsənmi yaraşmır, Ayaz. Növbəti ay.

— Xeyr.

Donla ayaqqabı Nərminə çox yaraşırdı. Sanki Nərmin büsbütün dəyişmişdi. Mən dərhal:

— Ürəyimcədi, Nərmnin, — deyib kassaya yaxınlaşdım, pulu sayıb verdim. Biz mağazadan çıxdıq. Mən heç vaxt, onsuz da gözəl olan Nərmni indiki qədər gözəl və sevincək görməmişdim. Öz-özümə dedim:

— Sən çox gözəlsən, qəşəngsən. Sən xoşbəxt olmağa layiqsən, bacı. Doğrudur, mən də atılmışam. Mən kimsəsizlər evindəki əzab-iztirablara qatlaşmışam. Qismətimdəndi, Allahın mərhəmətindən ölməmişəm, hələ ki, yaşayıram. Ancaq qundaqda atıldığından sənənin əzabların, ağrı-acıların mənimkindən çox olub. Hara gəldi, atılmısan. İstiyə-soyuğa düşmüşsən... Nədən idi, məni kimsəsizlər evində ilk qarşılayan, yanına çəkən, mənə əl uzadan, gəl gedək, — deyən sən oldun. Bu, sənənin ilk möcüzəniydi. Sənənin səmimiyyətin, mərhəmətinlərin elə o vaxtdan mənim uşaq hisslərimə, düşüncələrimə hakim kəsildi. Heç özümüz də bilmədən bu gün də adını çəkib mərhəmət dilədiyimiz o ali varlığın himayəsindəyik? Aman Allah, həqiqətən də, sənənin qüdrətin nə qədər böyük, nə qədər əzəmətlidi!..

Yolboyu pay-piyada danışa-danışa, gülə-gülə yataqxanaya

gəldik. Mən dəhlizdə qalan pulumu son qəpiyinəcən çıxarıb Nərminə uzatdım:

— Al, sən xərcləyərsən. Pul mənim nəyimə gərəkdi?

Nərmin ürəkdən güldü:

— Ayaz, nə pulun qalıb ki? Çoxunu xərclədik. Qəpik-quruş...

— Yaxşı, olsun qəpik-quruş... sən saxla. Xəzinədar ol, bacı.

Nərmin yavaşca əlimi əlinə aldı. Dərindən ah çəkdi, dedi:

— Biz birik...

Mən gülümsünüb, xəyala daldım. Aradan illər keçib. Hər şey arxada qalıb. Bir çox şeyə hələ indi-indi aydınlıq gətirməyə çalışıram. Bəzilərinin mahiyyətinə kifayət qədər vara bilmirəm. İndi Nərminin dediklərini mənalandırmağa çalışıram. Onun “Biz birik”. Biz biriksə, deməli, birik. Bütövük... Daim birlikdə olacağıq. Biz nə qədər doğmalaşmışıq. Ürəklərimiz nə qədər yaxınlaşıb... Hislərimiz, duyğularımız, düşüncələrimiz demək olar ki, birdir.

İnsanın iç dünyası nə qərribə imiş... Uşaqılıqda o qərribəliklər heç ağılımıza da gəlməzdi. O barədə düşünməzdik də. Yataqxanada, işdə demək olar ki, gənclərlə əhatələnmişdik. Neçə cavan oğlan özünü Nərminə yaxın verərdi. Onunla maraqlanardı, qəlbini ələ almağa çalışardı. Nərmin də təkəbbürlü hərəkətlərlə onları özündən uzaqlaşdırardı. Elə sırtıqları da vardı ki, onları alçaltmaqdan da çəkinməzdi. Mən bir çox hallarda özümü görməzliyə vurur, Nərminin son sözünü, hərəkətini gözləyərdim.

Bizim uğursuzluğumuz kasıblığımızla bağlı idi desəm, bəlkə də, səhv etmərəm. Pulumuz qurtaranda ac qalardıq. Pulsuzluğumuz kimsəyə açmazdıq. Onda, elə bil, qanadları sınımış quş balaları kimi göydən yerə — dərənin dibinə çırpıldırıq. Az-çox olan ümidlərimiz azala-azala işartıya çevrilərdi. Borc almağa nə üzümüz vardı, nə də gümanımız çatacaq elə yaxın adamımız. Borc istəyə biləcəyimi güman etdiklərim də məndən asanlıqla üz döndərirdilər. Nə ağır şeymiş kimsəsizlik.

Hə, onu da deyim ki, Nərmin mənim bir çox müstəbid duyğularıma sipər çəkirdi. Qəbahətlər törətməyimə imkan vermirdi. Kənara çıxan cıgırlarımı kəsirdi. O, dəryada bir damla təsiri bağıqlasa da, mənim düzgün yaşamamın başlıca dayacağı idi. O, mənim arzum idi, desəm, bəlkə də, daha dəqiq olar. Düşünürəm ki, hələ ağıl yetkinləşməmiş, çılğın, burnundan uzağı görməyən cavan oğlanın bütün hərəkətlərinə düzgün nizam verən, onu baş verə biləcək təhlükələrdən qoruyan bu qızcıqaz istək və duyğularımın haləsidi. Bunun özgə adı yox idi...

Yataqxana həyatımızın ikinci ili idi. Əsgəri xidmətə getməyim üçün mənə həkim müayinəsindən keçmək haqda çağırış vəərəqəsi gəlmişdi. Mən əvvəl bunun fərqiə o qədər də varmadım. Çünki müayinəyə hələ bir həftə vaxt vardı. Düşünürdüm ki, əsgəri xidmət mənim vətən, xalq qarşısındakı borcumdu. Cavan oğlanam, gedib qayıdaram. Sonra da əmək fəaliyyətimi davam etdirərəm. Mən çağırış vəərəqəsini Nərminə göstərəndə sifəti ağardı. Ancaq mənə bir söz demədi. Həmişə iş gedəndə Nərminlə yataqxananın qapısı ağızında görüşərdik. Mən aşağı düşürdüm ki, Maya ilə qarşılaşdım. O, məni qabaqladı:

— Ədə, o qıza neyləmişən ki, axşamdan nə qədər dərmandava eləyiriksə, təzyiqini aşağı sala bilmirik. Nəbzi də normaldan artıq döyünür.

Mən təəccübləndim:

— Qız kimdi?

— Xəstələnib deyə, Nərmini tanımayacaqsan? Siz kişilər...

Mən qaça-qaça pilləkənləri qalxıb, Nərmingilin qapısını döydüm. Qapını Təriş açdı. Mən salamsız-kələmsiz otağa girəndə, Nərmin gözləri yumulu halda çarpayısında uzanmışdı. Bərk həyəcanlı idim:

— Nərmin... Nərmin, — dedim.

Təriş astadan dedi:

— Ona sakitlik gərəkdi.

Həmin anda həkim gəldi. Nərminə iynə vurdu, resept yazdı. Onu da dedi ki, Nərmin nədənsə bərk qorxub. Mən dərman aldım və işə getmədim. Nərminlə bir otaqda qaldım... Nərmin iki gün özündə olmadı. Sonradan səhhəti yavaş-yavaş düzəlməyə başladı. Mən ondan soruşdum:

— Niyə əsəbiləşmişən, Nərmin?

— Əsgərliyə getməlisən. Bəlkə danışaq ikimiz...

Mən güldüm:

— Hələ qoy görək. İki il nə böyük vaxtdı ki. Yanındakı qızlarla başını qatarsan, bir də gördün qayıtmışam. Yenə yanında-yam.

— Təklidən qorxuram, Ayaz. Özü də çox...

— Tələsmə... Bir az dözümlü ol...

Beləcə əsgəri xidmət barədəki söhbətimiz qurtardı. Həkim Nərminə bir həftəlik xəstəlik vərəqi açdı. Mən də müayinədən keçmək üçün işdən icazə aldım. Nərmin məni tək buraxmadı. O da mənimlə həkimə getdi. Müayinə zamanı mənə ağlagəlməz diaqnoz qoydular: “Onurğa sütunumda dəşik”. Beləcə əsgəri xidmətə getməyimin mümkünsüzlüyünü bildirdilər. Mən üzə vurmasam da, Nərmin diaqnozu eşitcək halbəhal oldu. Qorxdum ki, yenə onun təzyiqi, ürək döyüntüsü qalxa. Nərmin bir müddət susdu. Qayıdarkən yolumuzu parkdan saldıq. Nərmin pıçılıtlı səslə dedi:

— Adam anadan gərək xoşbəxt doğulsun. Xoşbəxtlik adama sonradan verilmir. Ağac yerdən əyri çıxanda deyirlər heç vaxt düzəlmir... Dərd də qalaq-qalaq gəlir üstümüzə. Görünür, Ayaz, başımıza gələnlərdə heç kimin günahı yoxdu. Qismət budu. Bəlkə, valideynlərimizin də taleləri bizimki kimi qaragünlü olub? Bizi saxlaya bilməyiblər. Ona görə də atıblar.

Atıldığı gün, anamı necə gözləməyim, keçirdiyim həyəcanlar, polis şöbəsi, kimsəsizlər evində gecələdiyim anlar gözlərim önündə canlandı. İçimə ağır yük çökdü. Mən bəlkə bu yaşda hər

cür cinayətə imza ata bilərdim, ancaq Nərmini xoşbəxt eləmək xatirinə o yolu heç vaxt seçməzdim. Nərmin mənim üçün anadan, doğma bacıdan da əziz idi. Əvəzedilməz idi. Nərmin mənim üçün hər şey idi. Əxlaq və mənəviyyat seyrangahı yerlə-yeksan olanda ən ağır cinayətlər törəyir. Onun da səbəbkarı etinasızlıq, mürdarlıq, alçaqlıq, axmaqlıq olur. Belə olan təqdirdə dünyaya gətirdiyin övladı atmaq, onu yad əllərə vermək nə çətin işdi ki?..

Nərmin hər gün ağır psixoloji hal keçirirdi. Hiss eləyirdim ki, valideynləri barədə son zamanlar bir kəlmə də danışmaq istəmir. Yana-yana, zarıya-zarıya danışdıqca, o səssiz-səmirsiz sü-kuta dalır, susmaqla heysiyyətini boğmağa çalışırdı. Özümçün yəqinləşdirə bilmişdim ki, o, bu məsələdə məndən mənən güclüdü.

Əskimiz tüstülüdü

Həyat qəribəliklərlə doludu və düşünürsən, ətrafında nə-lər baş verir. Oturduğun yerdə uğruna elə təsəvvürolunmaz macərələr çıxır, az qalırsan ağılı itirəsən. Neyləyəsən, necə eləyəsən, bu oyuna hardan düşdüyünü ağılna gətirəsən, hardan biləsən, günahın nədi?..

Kimsəsizlər evindən ayrılardan və yataqxanalarda məskunlaşandan az sonra Nərminlə mən Cəmili, Xatirəni, Nihadı və Firuzu axtarıb tapdıq. Altıncı və bazar günləri onlarla bir yerə toplaşar, şirin uşaqlıq xatirələrindən, yataqxana həyatından, iş yerindəki dostlardan danışardıq. Parka, muzeylərə, əyləncə mərkəzlərinə gedər, teatrlarda olar, konsertlərə tamaşa eləyərdik. Bir sözlə, öz həyatımızın şən və maraqlı keçməsinə çalışardıq. Özümüzü sərbəst və azad sanardıq. Adi görüşlərimizdən biri idi. Nihad dedi:

— Uşaqlar, tez-tez sahə müvəkkili Firuz və mənimlə maraqlanırlar. Kabinetinə çağırtdırıb söhbət eləyir. Hələ ki, məqsədinin nə olduğunu bilmirəm... Bəlkə də mən səhv eləyirəm. Təki elə olsun. Mənə elə gəlir ki, biz izləyirik. Öyrənmək istərdim, sizi də izləyirlərmi? Belə şeyi siz də hiss eləyirsinizmi?

Nihadın dedikləri bizim üçün gözlənilməz oldu. Bir-birimizin üzünə baxdıq. Cəmil dərhal Firuzdan soruşdu:

— Nihad deyənləri sən də hiss eləyirsənmi?

— Eləyirəm. Əslində sahə müvəkkilinin ikimizə də münasibəti eynidi. Fikirləşirəm ki, biz kimsəsizlər evindən çıxmışıq. O, bizi tanımaq istəyir.

Mən dərhal:

— Niyə?

— Ona görə ki, bura şəhərdi. Yataqxanada cürbəcür adamlar yaşayırlar. Oğrular, quldurlar, xuliqanlar, kimlər, kimlər. Biz aldamıb, onlara qoşula bilərik. Cinayət törədərik.

Xatirə güldü:

— Bizim polisimiz bizi qoruyur.

Cəmil ani fikrə getdi, sonra astadan:

— Firuz, siz nə pis iş görmüsünüz ki, polis də sizi çatmamış nəzarətə götürsün. Əgər izləyirsinizsə, deməli, sizin hərəkətlərinizdə, nəşə, şübhə əlaməti var. Buna adi hal kimi baxmaq olmaz.

Nərmin bunu eşidən kimi üzümə baxdı. Hiss elədim ki, o fikrimi öyrənmək istəyir. Cəmilin sözlərinə bir qədər də qüvvət verərək dedim:

— Polis sizi izləyirsə, əlbəttə, bu, yaxşı iş deyil.

Firuz dərhal:

— Niyə?

— Tələsmə, qardaş, imkan ver, sözümü deyim. Birincisi, yataqxanada ətrafınızdakılardan kimsə elə iş görüb ki, siz də nəzarət altına düşmüşsünüz. Polis həmin işlə bağlılığınıza aydınlıq gətirmək istəyir. İkincisi, ehtiyatlı olun. Kimsə cinayət eləyər və

elədiyini sizin üstünüzə atar. Sahə müvəkkili məsələni dəqiq-ləşdirməyə çalışır. Ən pisi odur ki, sizinlə söhbət eləyib, zəif damarınızı tutmaq istəyər. Sonra da sizi cinayətə təhrik edə... Əlbəttə, bunlar mənim şəxsi mülahizələrimdi.

Nihad dərhal cavab verdi:

— Mən sən deyənləri, Ayaz, bir neçə dəfə bu Firuzla demişəm. Ancaq onu inandıra bilmirəm ki, sahə müvəkkilinin niyyəti çirkindi...

Firuz:

— Lap tutaq ki, onun məqsədi çirkindi. Nihad, qardaşım, ona necə deyə bilərik ki, bizdən şübhələnmə. Biz sən düşünən qədər də əclaf deyilik.

Nərmin:

— Ayaz, siz elə danışırsınız, mən qorxmağa başlayıram.

Xatirə heyrtləndi:

— Yəni polis elə iş tutar?

Cəmil:

— Tutar... Tutar... Hər bir insanın içində şər qüvvə var...

Fikir məni götürdü. Doğrusu, üzə vurmasam da, Nihadla Firuzun nə vaxtsa bir əngələ keçə biləcəklərini güman edirdim:

— Nihad, biz gedib polisə deyə bilmərik ki, bu adamlardan niyə şübhələyirsiniz? Onlar nə pis iş tutublar?

Nərmin:

— Bu, “Qarğa məndə qoz var” olar. Polisin şübhələrini daha da artırar.

Nihad narazılıqla:

— Axı, biz bir şey eləməmişik. Səhər işə gedirik. Axşam da gəlib otağımızda oluruq. Ara günlər də sizinlə.

Firuz əsəbiləşdi:

— Ayə, Nihad, yekə kişisən, yüz dəfə sənə demişəm ki, qorxaq olma. Axmaq işlər həmişə qorxaq adamları tapır... Bu qədər adamın içində bir göz qırpmında şübhə toxumu səpdin. Qanımızı

qaraltdın. Bundan sonra hamı narahat olacaq. Bəlkə, polis bizimlə dost olmaq istəyir?

Cəmil başını yellədi:

— Polislə dost olan ya satqın olmalıdı, ya da cinayətkar. Onun da yeri ya türmə, ya da torpağın altıdı.

Firuz dedi:

— Zeynəb qarı demişkən, qorxan gözə çöp düşər. Nihad, qardaşım, qismətimizdə varsa, türmədə də oturacağıq. Türmədən heç kim sıgortalanmayıb... Qalxın gedək, sizi bu gün marojnaya qonaq eləyəcəm. O da olacaq sahə müvəkilinin bizi izləməsinə cavab...

Doğrudu, biz marojna yeməyə getdik, danışdıq, güldük. Ancaq sahə müvəkilinin Nihadla Firuzu çağırıb söhbət aparması, onları izləməsi məndə böyük nigarançılıq yaratdı.

Biz axşam yataqxanaya qayıdanda, Nərmin astadan soruşdu:

— Ayaz, doğrudanmı, Nihadla Firuz izləmə bilər?

Mən onda hiss elədim ki, Nərmin də narahatdı. O da mənim kimi düşünür. Mən qızın nigarançılığını götürmək üçün: — Boş şeydi, — dedim. — Cəmillə mən söhbəti qəsdən şışirttik, əzizim. Mənim bu cavabım hardasa, elə bil, Nərminə yüngüllük yaratdı. Buna baxmayaraq, Nərminin içərisindəki öz-özüyə danışığı necə oldusa, dodaqaltı pıçıltılarında səsləndi:

— Biz kimsəsizlərin əskisi tüstülüdü. Hər kəsin itiyi bizdə axtarılır. Yazıq canımız...

Nərminin pıçıltılarını mən eşitməzliyə vurдум və düşündüm:

— Şübhələnilərsə, deməli, nəşə var, gec-tez üzə çıxacaq.

Aradan bir həftə keçər-keçməz Cəmil mənə zəng edib: — Firuzla Nihadı polis şöbəsinə aparıblar, — dedi. Onda, az qala, qulaqlarıma inanmadım. Nə eləyəcəyimi bilmədim. Mən Nərminə bu barədə bir kəlmə də deməyib, bir bəhanəylə yataqxanadan çıxdım. Cəmillə polis şöbəsinin qarşısında görüşdüm. Birbaşa müstəntiqin kabinetinə getdik. Müstəntiq dolu bədənli,

gödərək bir kişi idi. Qırx-qırx beş yaşı olardı. İti gözləri vardı... Biz Firuzla Nihadın adlarını çəkmişdik ki, o, dedi:

— Siz də zinalardansız? Oğraşlar, sülənə-sülənə qalmırsız küçələrdə. Şəhərdə oğurluq, basqınlıq baş alıb gedir. Öz ayağınızla yaxşı gəlmisiz, bu saat sizi də atdıracam içəri.

Mat-məttəl qalıb, Cəmillə bir-birimizin üzünə baxdıq. Müstəntiq sözünə davam elədi:

— Ayə, gedin daş atın. Yüklə daşıyın. Qarnınızı doyurun... Kişi sizin üçün mağaza açıb ki, girib talayasınız?

Cəmil dedi:

— Bizi niyə təhqir eləyirsiniz? Bəyəm, biz oğurluq eləmişik?

— Siz eləməmişiz, amma xəbəriniz ki, var. Eşitməmişiz, gözlərlə eləyən yarı yarıyadı?

— Xeyr, onlar heç nə oğurlamayıblar.

— Sahə müvəkkili yalan danışır?

Mən əsəbiləşdim. Az qaldım polis şöbəsində müstəntiqə əl qaldıram:

— Bəli! Yalan danışır! Onlar oğru deyillər! Bayaqdan: — Oğurlayıblar, oğurlayıblar, — deyirsən, nə oğurladıqlarını niyə demirsən?

Müstəntiq sərt halda üzümə baxdı. Sonra əsəbi şəkildə sadələdi:

— İyirmi şüşə ara, on şüşə konyak, neçə şüşə çaxır. Kassadan da nə qədər pul...

— Onları oğurlayıb hara yığıblar?

— Mən nə bilim, aparıb harda satıblar, ya kimlərə veriblər?

Cəmil sakit tərzdə dedi:

— Cənab müstəntiq, o sahə müvəkilinin uydurmasıdır. Allah bilir, nə azarı var. Haqsız iş yeriməz. Kimsəsiz iki gənci tutub atmırsız içəri. Onlardan nə fayda görəcəksiz?

— Ayə, düdük, biz onları fayda üçün tutmuşuq?

Mən özümdən çıxdım:

— A kişi, günahımız varsa, bizi də tut. Ancaq təhqir eləmə. Gec-tez hər şey açılacaq. Özün də görəcəksən ki, onlar oğru, cinayətkar deyillər. Bu, böhtandı, şərđi. Özü də böhtanların böhtanı, şərlərin şəri. Belə olmaz.

— Ayə, durun basın bayıra. Bu gün onların, sabah sizin cinayətləriniz açılacaq. Boş-boş çənəyə verməyin. Durun, rədd olun, xeyirsizlər.

Cəmillə kabinetdən çıxdıq. Halımız özümüzə deyildi. Cəmil handan-hana dedi:

— Qorxuram ki, bunlar özləri onları daha ağır cinayətə təhrik eləyələr.

— Necə?

— Oğurluğa... Basqına... Adam öldürməyə..

Mənim bədənəm əsdi...

Cəmil:

— Müstəntiq lap ağ elədi. Bu qədər də yalan, böhtan olar?

Biz işin gününün axırında yenidən polis şöbəsinə getdik. Hövsələmizi güc-bələyla saxlayırdıq. Qorxurduq ki, Firuzla Nihadın içəri atılması nəyəsə xidmət eləsin. İşgəncə verib, onları hansısa cinayətə qoşsunlar. Oğurluğa, basqına təhrik eləsinlər... Narkotika ilə əlaqələndirsinlər... Bəli! Bu gün Firuzla Nihad, sabah da biz... Budur, doğmalarımızın bizə bəxşişləri... Gözləyək görək, daha hansı əcaib hadisələr baş verəcək. Bu əhvalla müstəntiqin qarısını döydük. Mən: — Gəl, — sözünü gözləmədən qarını aralayıb, başımı içəri soxdum. Müstəntiq məni tərs-tərs süzdü. Sonra əsəbi halda dedi:

— Gəlin görüm.

Biz kabinetə girdik. Müstəntiq ayağa qalxdı.

— Ayə, nə həyasız, sınılmış adamlarsız.

Cəmil dərhal dedi:

— Biz adam deyilik, cənab.

— Bə nəsiz?

— Həşəratıq.

Müstəntiq ucadan güldü. Handan-hana dedi:

— Mənimlə məzələnirsiniz?

Mən dərhal:

— Biz bura məzələnməyə gəlməmişik.

Cəmil kinayəylə dedi:

— Bura Firuzla Nihadın yeri deyil. Sahə müvəkkili onları başının dumanlı vaxtı...

Müstəntiq Cəmilin sözünü kəsdi.

— Bəlkə, deyəsiz sahə müvəkkili narkotik maddə qəbul eləyib? Başı xarablar, deyəsən, harda olduğunuzu unutmusunuz? Səhər də dedim, sizi atdıraram içəri, orda boynunuzu qırdıram. Çörəyinizi itlərə yem eləyəyəm. Əclaflar, həşəratlar.

Cəmil dedi:

— Cənab müstəntiq, gəlmişik, öz ayaqlarımızla. Bizi də həbs elə, canımızı yaramazların, alçaqların üzlərini görməkdən qurtara...

Müstəntiq Cəmilin üzünə diqqətlə baxdı. Cəmil sözünə davam elədi:

— Bizim üzümüzə niyə elə baxırsan? Nə pis iş görmüşük? Kimə sataşmışıq?

— Sizin başınız xarabdı.

— Hamının başı xarabdı, cənab müstəntiq, tək bizim yox. Şərlənib kameraya atılan Nihadla Firuzun da, bura gəldiyimiz üçün Ayazla mənim də. Hamımızın.

— Necə yəni hamımızın?

— Nəhəng kəşflərilə dünyanı özünə heyran qoyan müdrik qarıdan çıxmaq üçün ana-bala pişiklərə iki deşik açırsa, deməli, onun da başı xarabdı.

Müstəntiq:

— Necə? Ha!.. Ha!.. Ha!..

— Hə... Eləsə.

Müstəntiq onun sözünü xırp kəsdi. Ciddi görkəm aldı.

Mən Cəmilin əlindən tutdum. Sonra dedim:

— Cənab müstəntiq, sən niyə unudursan ki, bizim valideynlərimiz də sənənin yaşadığın cəmiyyətin üzvləridi. Onlar da hamı kimi bu cəmiyyətdə tərbiyə alıblar. Bu cəmiyyətdə boya-başa çatıblar. Bizim günahımız nədi? Atılmağımız? Ləyaqətsiz insanların cəzalarını bizmi çəkməliyik? İlk görüşdə dedin, zinalardan-sınız? Lap tutaq ki, elədi. Düzünü bilmək istəsən, indiki zəmanədə kimin həqiqi atasının kim olması mübahisəlidir. Bu cəmiyyətdə zinadan övlad gətirənlər azdırlarmı?! Kimlərin düz, kimlərin əyri olduqlarını ayırd etmək çox çətindi...

— Ayə, ağzınızı yerə tutun danışın. Mənim beynimi qızdırmayın. Siz ağıllı adamı dəli eləyərsiz. Vaxtımı almayın. Hər sözə görə kameranın qapılarını açıb, cinayətkarı azadlığa buraxmırlar. Qalxın gedin.

Biz qapıdan kor-peşman çıxdıq. Cəmillə bu qərara gəldik ki, hələlik bu barədə Nərminlə Xatirəyə bir söz deməyək. Qaş qaralanda evə qayıtdıq. Üç gün sonra başqa bir mağazadan oğurluq olması barədə televiziyanın “Kriminal” verilişində söhbət açıldı. Oğrular həmin mağazadan da oğurluq elədiklərini boyunlarına aldılar. Mən dərhal Cəmilə zəng elədim. Vəziyyəti ona danışdım. Cəmil:

— Mən də baxdım, — dedi.

Biz vaxt itirməyib polisə yollandıq. Müstəntiqi görə bilməsək də, başqa polisdən Nihadla Firuzun günahsız olduqları üçün evə buraxıldıqları barədə eşitdik.

Nihadla Firuzun yaşadıkları yataqxanaya qayıtdıq. Üzlərinə baxanda bizi dəhşət bürüdü. Kimsəsiz, günahsız bu uşaqların gözlərinin altı qarqara qaralmışdı. Bədənlərində təpik izləri açıq-aydın görünürdü. O izlər hələ də gözlərim önündən çəkilmir. Mən sonralar bunu Nərminə danışanda, qızın dodaqları səyridi, gözlərindən yaş sel kimi axdı...

Müvəffəqiyyətimizin sevinci

Sənəbə günü Nərminlə gəzə-gəzə yolumuzu çoxmərtəbəli Bakı Qızlar Universitetinin qabağından saldıq. Gənc qızlar deyə-gülə dərsdən çıxırdılar. Nərmin onları görəndə kimi ayaq saxladı. Baxdı, baxdı, sonra da köksünü ötürdü:

— Ayaz, elə istərdim, bu universitetdə təhsil alım...

Mən dərhal cavab verdim:

— Nərmin, gec deyil... Gəl bu il qəbul imtahanlarına hazırlaş. Sənədlərini sən bura ver, mən də bir başqa yerə. Özü də pulsuz.

Nərmin ümitsiz halda üzümə baxdı:

— Elə mümkün olar?

— Olar. Ancaq gərək gəzməyi və yatmağı azaldaq.

Deyəsən, mənim dediklərim Nərminin ağına batdı. Biz həmin gündən çoxlu kitab və test materialları əldə elədik. İşdən sonra dəftər-kitab, kağız-kuğuz arasında eşələnməyə başladıq. Etiraf eləyim ki, yataqxanada yaşayan və ayrı-ayrı universitetlərdə axşam təhsil alan gənclərin də yardımına tez-tez ehtiyac duyurduq. İnsafən, kimə ağız açırdıqsa, kimdən kömək istəyirdiksə, əlindən gələni əsirgəmir.

Biz gecə gecədən keçənədək hazırlaşırıdık. Qəbula iki ay qalmış sınaq imtahanlarına gedir, məşqlər keçirdik. Bu məşqlər bizə müəyyən təcrübə qazandırır. Axır ki, vaxt yetişdi. Hər ikimiz sənədləri üçüncü qrupa verdik. İmtahana bir gün qalmış mən tez yatıb, yuxudan da erkən qalxdım. Götürdüyüm qeydləri nəzərdən keçirdim. Hətta, özüm üçün bəzi yeni qeydlər də elədim. Səhər açılanda imtahana girmək üçün lazım olan sənədlərimi götürüb yuxarı — dördüncü mərtəbəyə qalxdım. Nərmingilin qapısını döydüm. Qapını Təriş açdı. Məni görcək dedi:

— Ayaz, qardaşım, Nərmin xəstələnib. Özündə deyil. Başında kəskin ağrı var. Onun üçün imtahan vermək çətin olacaq.

Mən tutuldum. Elə bil, aləm bir andaca başıma dolandı. — Nə? — deyib susdum. Handan-hana soruşdum:

— Yatıbmı?

— Yox, yuyunur.

Bu vaxt arxadan Nərminin zəif səsini eşitdim. Ona sarı döndüm. Qızın üz-gözü qızarmışdı. Mən dərhal:

— Bəlkə təzyiqin qalxıb, Nərmin?

— Bilmirəm. Ancaq özümü pis hiss edirəm.

— Yox... Yəqin təzyiqin qalxıb. Vaxt itirməyək. Sən hazırlaş, mən aptekdən dərman alıb gəlirəm.

Mən Nərminin “hə”, “yox” deməsini gözləmədən aptekə qaçdım. Dərman alıb qayıtmışdım ki, Təriş dedi:

— Ayaz, sən düz deyirsən. Təzyiqi qalxıb... Burnundan qan açıldı. İndi vəziyyəti yaxşılaşır.

Mən icazə alıb, otağa girdim. Nərminin üzü ağarmışdı. Əvvəlki qızartıdan rəng-ruhundan əsər-ələmət qalmamışdı. Nərmin dedi:

— Hə... Qardaşım, indi yavaş-yavaş özümə gəlirəm.

Nərmin istəməsə də, onu yeməyə məcbur elədim. Sonra imtahana buraxılış üçün lazım olan sənədi götürüb otaqdan çıxdıq. Yataqxananın qarşısında taksiyə minib imtahan verilən yerə getdik... Nəzarətçilər bizi başqa-başqa otaqlara göndərdilər. Mən Nərminin vəziyyətini düşünüb, bərk həyəcan keçirirdim...

Qorxurdum ki, Nərminin təzyiqi yenə qalxar. Ona görə də sualları tez cavablandırıb, imtahan otağını tərk etdim. Nərmini həyətdə görəndə özümü itirdim. Mən dərhal:

— Sənə bir şey olub? Özünü pis hiss eləyirsən?

O, gülümsündü:

— Qorxma, suallar gözlədiyimdən də asan idi, Ayaz. Bəs, sən neylədin?

— Mən də sualların cavablarını yazdım. Ancaq qorxum səndən idi, bacı. Mənə elə gəlir ki, əziyyətimiz hədəf getməz...

Biz yataqxanaya qayıtdıq. Nərminin rəfiqələri çox sevinirdilər. On gündən sonra məlum oldu ki, o, müsabiqədən keçib — Bakı Qızlar Universitetinin filologiya fakültəsinə qəbul olunub, mən isə Pedaqoji Universitetin tarix fakültəsinə...

Bu, bizim həyatımızın ən yaddaqalan günü idi. Mən axşam bu sevinci Cəmil, Xatirə, Nihad, Firuz və bir də Nərminin otaq dostları ilə bölüşmək qərarına gəldim.

Nərmin dedi:

— Ayaz, rəfiqələrim ziyafəti otaqda keçirtmək istəyirlər. Hazırlıq da görüblər. Uşaqlara de.

— Nə danışırısan, bəs mən?...

— Sözü çevirmə. Qızların təklifi belədi.

Əlacsız qalıb, Nərminlə razılaşmalı oldum. Həmin gün bir tort, iki şampan və dörd qızın hərəsinə bir ətir aldım. Yaxşı bir şənlik keçirdik. Nərminin sevincinin hədd-hüdudu yox idi.

Nərminin təqib olunması

Yataqxana həyatının beş ili arxada qalmışdı. Bu vaxt ərzində xəyallar qurmaqla məşğul olmuşduq. Qabaq görünürdü. Dəfədən dilemmalar qarşısında qalırdıq. Əlləşirdik, vuruşurduq, heç kimə heç nə demədən çətinliklərimizi aradan qaldırmağa çalışırdıq. Eləsi vardı, öhdəsindən gələ bilirdik. Eləsi də vardı, qarşımızda yeni problemlər yaradırdı.

Adi günlərdən biri idi. İşdən sonra təmiz hava almaq, əhvalruhiyyəimizi yüksəltmək üçün yaxınlıqdakı parkda gəzintiyə çıxmışdıq. Xeyli gəzdik. Sonra gəlib skamyada əyləşdik. Nərmin, nədənsə, elə bil, qayğılı idi. Mən bunu duyan kimi soruşdum:

— Yenə xeyir ola?.. Göyün üzünü qara buludlar alır. Saxlama, de, sənə nə oldu?

— Heç, Ayaz. Hərdən dünyanın dərd-səri elə bilirəm sinəmə çökür... Onda halım qarışır... Bununla belə, sənə bir söz də demək istəyirəm.

Mən təəccüblə Nərminin üzünə baxdım.

— Məni çox intizarda saxlama.

— Görək məni bağışlayasan... Bizimlə bir sexdə Təhminə adlı qadın işləyir. O, hər gün bir bəhanəylə mənə yaxınlaşır. Əvvəllər də bir neçə dəfə belə hallar olub. Deyir, qonşu sexdə işləyən Malikin xoşuna gəlirsən. Onunla görüşə çıxsan, yaxşı olar, bəlkə səni alacaq. Yetim, kimsəsiz qızsan.

— Sənin ona cavabın necə oldu?

— Dedim, hər ikiniz qələt eləyirsiniz. Eşşək anqırar, tayın tapar. Bir müddət Təhminə bu söhbətə qayıtmadı. Mən də onu açıb-ağartmağa, səni əsəbiləşdirməyə lüzum görmədim. O söhbətə təzəlikcən yenidən qayıtmağa başlayıblar.

— İndi nə deyirlər?

— Hara gedirəmsə, Malik iş-gücünü atıb, arxamca düşür. Addımbaaddım məni izləyir. Dünən də mənə ismaric göndərüb, Güləndamdan. Deyir, Nərmin ya mənim olmalıdı, ya da heç kimin. Lazım gəlsə, Ayazı da məhv elətdirərəm. Sənin taleyindən qorxuram, Ayaz.

— Qorxma. Ağciyər, qorxaq adamlar həmişə hətərən-pətərən danışirlar. Vuran oğul atasına genəşməz.

Nərmin başını yelləyib, dərindən ah çəkdi.

— Mən həmişə sənə yük olmuşam, Ayaz. Elə indi də.

— O hədələr də, arxanca düşmələr də boş şeydi. Bir də ki sən çox ağıllı və tədbirlisən, həm də ehtiyatlısan. Malik kimdi ki, onun qarşısından qaçaq. Sən narahat olma. Mən özüm onunla onun öz dilində danışaram.

— Elə mənim qorxub-çəkdiyim də budur. Onlar çoxdular.

Güləndamın dediyinə görə, səni də nişangaha çeviriblər.

— Dedim, boş söhbətlərdir. Çoxları sözü deyirlər, söz ağaranda, ya dediklərini başqa səmtə yönəldirlər, ya da tamam boyunlarından atırlar. İnanıram ki, Malik də elələrindəndi.

Malik barədə söhbətimizə həmin andaca son qoyduq. Aradan bir neçə gün keçmişdi. İş yerində günorta fasiləsində Malik mənə yaxınlaşdı: — Ayaz, səni bir dəqiqə olar? — deyərək mənə kənara çəkdi. Malik çox əsəbiydi. Sir-sifəti bozarmışdı. Çənəsi, dodaqları əsirdi. Təngnəfəs, səsi titrəyə-titrəyə, qırıq-qırıq sözlərlə dedi:

— Ayaz, nə düşmüşsən, Nərminin arxasınca? Səni bir də onunla gəzən görsəm, həyatını məhv eləyəcəm.

— Böyük-böyük danışma, Malik. O qızı az təqib elə.

Malikin hövsələsi bir qədər də daraldı:

— Nərmini istəyirsən?

— Yox...

— Elə isə, nə sülənirsən onun ardınca? Səninlə çox danışmayacam. Sən kim, mən kim.

Mən yan tərəfə baxanda, arxamda Malikin iş yoldaşlarından ikisini gördüm. Dərhal anladım ki, iş nə yerdədi. Malik üzünü onlara tutdu:

— Ayə, mənim dərdimə baxın ey. Camaatın qarşısına bülbül çıxanda, mənimkinə bayquş çıxır.

Mən dərhal:

— Bayquş özünsən, Malik. Sənin kimi adamları Nərminin kəsili dırnağına da dəyişməyəm. Özün də yavaş danış. Səsin aləmi başına götürməsin.

Oğlanlardan biri bizə yaxınlaşdı və üzünü Malikə tutdu:

— Söhbəti saxlayın. İşi böyütməyin, rəis gəlir.

Söhbət burda sona yetdi. Hər kəs öz işinə getdi. Həmin gün Nərminin işi çox idi. O, ləngidiyi üçün mən onu gözləməli oldum... Nəhayət, biz işdən çıxıb avtobus dayanacağına gedərkən,

birdən Nərmin içini çəkdi:

— Ayaz, Malik gəlir. Səbrli ol. Geri çəkil. Onun cavabını mən verəcəm.

Mən vəziyyətin nə yerdə olduğunu dərhal anladım. Başa düşdüm ki, günorta baş verən söz-söhbətin məbədini Malik davam etdirəcək. O, indi tutarlı cavab almağa, inadından dönməyəcək. Malik özünü bizə yetirdi və Nərminin qolundan tutub, özünə tərəf çəkdi. Elə bu vaxt yanımızda qara rəngli, xarici markalı minik avtomobili dayandı. Malik Nərmini maşına tərəf çəkməyə başladı. Nərmin qışqırıb, Malikin üzünə tüpürdü. Bu tüpürük ürəyimcə olsa da, mən Nərminin bu qalmaqallı vəziyyətə düşməsini istəmirdim. Malikə bir yumruq ilişdirdim. Maşından düşən tanımadığım iki çantaraq oğlan məni döyməyə başladılar. Elə bu dəm iki polis bizi qamarladı. Ratsiya ilə əlavə polis də çağırıldı. Biz məcbur olub sakitləşdik. Sonra bizi maşınlara doldurub, polis şöbəsinə apardılar. Malik və onun dostları ifadə verərkən bildim ki, oğlanlardan birinin adı Sadiq, digərininki isə Alışandı. Məqsədləri isə Nərmini maşına basıb, qaçırmaq imiş.

Bu yaramaz hadisəni müstəntiq Malikdən soruşduqda, o, dedi:

— Nərmindən xoşum gəlir. İstəyirdim, onu qaçırım.

Müstəntiq:

— Hər xoşun gələni qaçırmalısan? Görürsən ki, qız səni istəmir.

— O, Ayaza görə “yox” deyir, Ayaz olmasa... Mən Ayazı...

— Aha... Sonra?..

— Lap onu öldürməyə də hazırım. Bu barədə Nərminə də demişəm.

Müstəntiq üzünü Nərminə tutdu:

— Nərmin, Malik haqqında nə deyə bilərsən?

— O, adam deyil. Hər gün məni təqib eləyir. Neçə dəfələrlə ona mənə yaxın gəlmə, məni təqib etmə demişəm. İt motaldan

əl çəkməyən kimi, o da...

Sadiqlə Alışan eyni vaxta:

— Malikin təhrikilə Ayazı aradan götürəcəkdik, — deyə səhvlərini boyunlarına aldılar.

Nərmin onların gözləri önündəcə qoluma girib: — Ayaz mənim qardaşımdı, — dedi və kövrəldi.

Polislər həmin gecə Nərminə təsir göstərmək istəyən ara adamlarını — Təhminə və Güləndamı da şöbəyə gətirdilər. Nərminlə məndən zərərçəkən qismində ifadə aldılar. Maliki, onun iki dostunu, Təhminə və Güləndamı isə xuliqanlıq əməllərinə görə məsuliyyətə cəlb etdilər.

Xuliqanlıq

Son vaxtlar dolanışq get-gedə çətinləşirdi. Ölkədə güclü sinflyasiya gedirdi. Aldığımız məvacibə nə qədər qənaət eləsək də, ayımızı görmürdü. Məcbur olub, ya hansısa cinayət yolunu seçməli, ya da işimizi dəyişməli idik. Cinayət bizlik deyildi. Elə düşünürdüm ki, mən cinayət törətməklə Nərminə xəyanət eləmiş olaram. Bəlkə də, Nərmin bu hərəkətimi onu atmaq kimi dəyərləndirərdi. Bu isə, Nərminin mənə qarşı olan ümidini, inamını qırmaq idi. İşimizi dəyişsəydik, onda da gərək biz öz xoşumuzla yataqxana ilə vidalaşaydıq. Özümüzü dolandırmağa gücümüz çatmadığından, kirayə pul verməyimiz də şübhəsiz ki, müşkül iş çevriləcəkdi... Borc almaq, sonra onu qaytarmaq. Yaxud da qaytara bilməmək... Mən bundan çətin, bundan xəcalətli heç nə ağılıma gətirə bilmirdim. Hər hansı ağır işdə işləməyi həkim də mənə məsləhət bilmirdi. Hələ vaxtı ilə Nərmin də işimi dəyişmək üstə mənimlə dəfələrlə mübahisə eləmişdi. Hətta, o zavallı qızcıqaz mənə görə iki növbə işləməyi də özünə rəva görmüşdü. Onu da demişdi ki, çalışsaq sənə gözət-

çi, ya satıcı, nə bilim, nə işi tapaq. Onda qəti etiraz eləmişdim: xeyr, bu, mümkün olası iş deyil. Mən heç vaxt kimsənin, o da qalmış, sənin kürəyinə yük qoya bilmərəm. Bu, nə deməkdi? Kimsədən qazanmadığın pulu almaq, kiməsə əl açmaq, kimsə-ninsə əməyini mənimsəmək, nə qədər faciəvidir. Onu eləyən şəxs vicdanın dərinliyində də olsa, rəzil bir işə imza atdığına başa düşməlidir. Bu, taleyin bizim başımıza açdığı oyundu. Bu oyunun gedişləri də, bütün hallarda mahiyyəti də müəmmadı.

Bu idi bizim yaşadığımız həyatın iç üzü. Dolu idi ədəb-ər-kandan uzaq, ağzıbaşına danışan əclaflarla yataqxana. Nə qədər dözmək olardı təhqirlərə, həqarətli baxışlara. Nərməni gözüm-dən uzağa qoymurdum. Ona görə yox ki, o, hansısa yersiz addım ata, nalayiq iş görə bilirdi. Əsla, yox. Hamı bilir ki, gözəgəlimli, boy-buxunlu, qədd-qamətli, incə və təravətli qızların azad və sərbəst yaşaması oğlanlara nisbətən çox-çox çətindi. Durduqları yerdə zavallılara hərə bir söz atır. Hərə bir təklif eləyir. Elə ki, alınmadı, başlayır təqiblər, təhdidlər, təhqirlər, böhtanlar, iftiralar. Döz görüm, necə dözürsən... Yazığım gəlir kimsəsiz qızlara. Vay o günə ki, ürəyi yumşaq, sadələvh olalar. Belələri xoşbəxtlik arzusuyula, səadət ümidiylə özləri özlərini atırlar girdablara. Aldanırlar şirin dillərə, yağlı vədlərə, zənəni simaya sahib olan simasızlara, gədə-güdələrə. Sonda da, atalı-atasız, fərq eləməz, günahsız uşaqlar doğub, atmalı olurlar zibilliklərə... Ölüb-itmə-sələr, ordan gətirirlər kimsəsizlər evinə. Ora da doludu Köçərilərlə, direktor Nəzirələrlə, təşkilatçı Sadiqələrlə... Kimlərlə, kimlərlə. Baş çıxar görüm, necə çıxarırsan. Həyat səni “nəhrə kimi çalxalayır”, özünün “ət maşınından” keçirir, atır ağzını əjdaha kimi açan türmələrin ağuşuna. Türmədəkilərə də Allah insaf versin...

— Ruhumla bağlandığım, Nərməni. Biz, əziz bacım, hardan gəlib, hara gedirik? Nə olar qız olanda, sən yanımdasan, sən mənə dayaqsan, elə bilirəm, dünyanın xoşbəxtiyəm. Bu çətin mə-

qamda, dərd-sərimin aşib-daşdığı indiki çağımızda bircə arzum var. O da səni xoşbəxt görməkdi. Nə olsun ki, keçmişin qaranlıqı. Orda heç nə görünmür. Görünməyəcək də. Ancaq sən xoşbəxt olmağa layiqsən, bacı. Bilirəm, hələ uşaq ikən adi əxlaq normalarını aşan hərəkətlərimiz ətrafdakılarda narazılıq, inciklik doğurdu. Onda insanlarla tez, asanlıqla əlaqə və ittifaq qurmağı bacarmadığımızdan, cəzalanmalı olurduq. Şarpdan-şurpdan deyilən sözlərə boyun əymədiyimiz, göstərişlərini yerinə yetirmədiyimiz bəzi adamların ikrah hissiylə bizə baxmalarına heç cürə dözə bilmədiyimizdən ruhən əzab çəkirdik. Güman eləyirdik ki, həyatımız elə bu axarda gedəcək, tanımadığımız, halına-xislətinə tam bələd olmadığımız alçaq adamların əcaib rəftarları heç vaxt bizi rahat buraxmayacaq. Bu hal məni daha çox narahat edirdi.

Mən bir dəfə Nərməni dedim: — Bəzi adamlar niyə bizə belə münasibət bəsləyirlər? Axı, biz kimə neyləmişik? Olmaya nədə-sə səhvə yol veririk? Əgər elədisə, sıxışdırılmağımızın səbəbini özümüzə axtarmalıyıq.

— Mən elə düşünürəm, Ayaz. Ətrafımızdakıqlarla bizim münasibətimizi korlayan Mayadı. O, qabaqlar bir dəfə mənə dedi: “Balam, nə vaxta qədər yataqxanada qalacaqsız. Yeyib-içməklə, üst-baş bəzəməklə haracan gedəcəksiz? Qırın, qırın, özünüzə bir daxma alın”.

— Onun sözündə pis şey görmürəm. Yazıq cibimizdən xəbərsizdi, əslində, bizə yaxşı yol göstərir.

— Sən deyən olsun. Amma bu yaxınlarda mənə gör nə məsləhət verir? O gədədən gözüm su içmir. Özünə adam tap. Həm səni dolandırın, həm də başını qatsın.

— Sən ona nə dedin?

— Mən ona deməyə söz tapa bilmədim. Ağladım.

Maya sözünə davam elədi:

— Nə olub, az? Gözünün qarasını tökmə. Vaxt gələr, özün

baş düşərsən...

Bu sözləri eşitcək yataqxana başıma fırlandı. Nə vəziyyətə düşdüyümü bilmirəm. Bir də onda ayıldım ki, Nərmin əlimdən tutub, məni çəkə-çəkə öz otaqlarına aparıb. Mən:

— Maya ilə görüşüb gəlirəm, — dedim və əlimi onun əlindən çıxardım. O, dərhal mənim qarşıma keçdi.

— Bu, xanımların söhbətidi, sənə deməyə də bilərdim, Ayaz. Məni niyə məcbur eləyirsən ki, sirlərimi içimdə saxlayım, sənə deməyim...

Mən Nərminin gözlərinin içinə baxdım. Orda nələr yox idi: inciklik, nigarançılıq, yazıqlıq, yalvarış... Sonra o, qəti şəkildə dedi:

— Guya, sənə heç nədən xəbər yoxdu. O sözləri mən özüm Mayaya yedizdirəcəm... Bilirəm, kiməsə məndən ötrü söz verib. O, əxlaqsız, mənəviyyatsız qadıncı. Elələri doğma qızlarını da...

— Yaxşı, qurtardıq...

— Söz verirsən? Əks halda məni... Ayaz...

Mən bu barədə Mayaya bir kəlmə də söz demədim. Ancaq hər dəfə onu görəndə, Nərminin dedikləri qulaqlarımda səslənirdi. Hirs, qəzəb məni boğurdu, cansız, iradəsiz bir məxluqa çevirirdi. Mən özümü o qədər də küt, avam, gözüqırıq sanmırdım. Aydın düşünə bilirdim. Xəyalım bəzən məni uçurur, bəzən də insafsızcasına göylərdən yerə çırpırdı...

Səmimiyyətim daim başıma oyun açırdı. Ətrafımdakılar ondan istifadə eləyirdilər. Məni aldatmağa çalışırdılar. Onda hidətlənirdim. Danışanda səbrimi cilovlaya bilmədiyimə görə bəzən qışqırırdım. Hisslərin təsiri altında dilə gətirilməsi lazım olmayan sirlərimi də faş eləyirdim. Çox güman ki, bu, çilgınlığımdan, qanımin coşmasından irəli gəlirdi.

Adi günlərdən biri idi. Nərminlə şəhərə getməli olduq. Qapıdan çıxanda, mən Nərmini özümdən qabağa buraxdım. O qapı-

nın ağzında cavan bir oğlanla qarşılaşdı. Oğlan, guya, tələsirmiş kimi əlini Nərminin döşünün üstünə qoyub, içəri keçmək istədi. Nərmin özünü itirdi və diksinib geri atıldı. Oğlan dərhal astadan: — Hələ xamdı, — dedi və ayağını içəri qoymuşdu ki, əvvəl onun ağzına, sonra da başına zərbələr endirdim. Dəhlizdəkilər tökülüşüb bizi araladılar. Mən dərhal dedim:

— O xamdı, sən öyrənmiş əclafsan.

Bunu görəndə Maya fürsəti əldən verməyib, yeməxanada çay içən polisi çağırdı. Polis məni, Nərmini və oğlanı üz-üzə qoydu. Oğlandan soruşdu:

— Adın nədi?

— Surxay.

— Yataqxanada yaşayırsan?

— Yox...

— Burda nə gəzirsən?

Maya dərhal dedi:

— Bacım oğludu. Yanıma gəlib.

Mən əhvalatı danışdıqca, Maya əsəbiləşir, dodaqlarını gəmirirdi. O, var gücüylə bizi günahkar çıxarmağa çalışırdı. Axır ki, mən dözməyib dedim:

— Maya, mən sənə düşünməyindən çox şey bilirəm. Ağzına su alıb dururam, elə bilirsən... Başına oyun açaram.

— Bu nə deməkdi, Ayaz? Elədiyim hörmətin əvəzidi? Yetim kimi söyərsən, çörək verəni?

— Xeyr. Özünü şişirtmə. Nərminlə işin olmasın.

Son sözləri eşidən kimi Mayanın səsi tarımdan düşdü. Mən əlavə elədim:

— Adamları özünə oxşatma, sürtük.

Maya karıxdı. Bunu görəndə polis Surxaya dedi:

— Sən xuliqanlıq eləmişən. Onun da cəzasını alacaqsan.

Mayanın da, Surxayın da sifəti ağardı.

Mən Mayaya dedim:

- Xəcalətdən gərək nəfəsin çıxmıyadı.
 Maya pıçılı səsle:
 — Yaxşı, qurtarın söhbəti, Surxayla barışın.
 Sonra da üzünü polisə tutdu:
 — Qoy getsinlər.

Maya ilə mən orda söhbətə yekun vursaq da, sonralar ikimiz də kim kimi məsələsinə girişdik. Hərdən, guya, zarafatlaşırıq. Rəftarımızda nəzakəti gözləməyə çalışırıq. Ancaq bu münasibətlərin mahiyyətində dava-dalaş həddinə çatmaq vardı. Hər dəfə də üzləşəndə ikisifətlik, özünü diqtəetmə, qarşısındakını aldatma, istehza özünü büruzə verirdi. Onu da yəqinləşdirmişdim ki, bu qadın ürək qızdırılası adam deyil.

Nərmin bir dəfə dedi:

- O, çox qorxulu adamdı. Səni şərləyib tutdura bilər.
 — Yox, Nərmin, bundan sonra o, qələt eləyər, bir də bizə ilişməz...

Nərmin xəstələndi

Birdən-birə Nərmin səhhətindən şikayətlənməyə başladı. Bir neçə gün idi ki, mədəsini tutub dururdu. — Elə bil, içərimdə tikə qalıb, — deyirdi. Mən bir müddət düşündüm ki, ona soyuq olub. Yəqin ki, tez bir zamanda ötüb keçər. Həftə başlayanda, zavallı qız yeməkdən kəsildi. Bir neçə dəfə həkimlərə müraciət elədik. Hərə bir diaqnoz qoydu, dərman yazdı. Mən də təcrübəsizlikdən deyilən hər sözə inanırdım. Qızın işə vəziyyəti getdikcə ağırlaşdı. Növbəti dəfə mən onu həkimə apardım. Həkim yaşlı qadın idi. O, Nərminə suallar verdi. Mədəsini rentgendən keçirdi... Kabinetdən çıxanda mənə işarə vurdu ki, içəridə gözləyim. Nərminlə dəhlizə çıxdıq. Sonra mən bir bəha nəylə kabinetə qayıtdım. Həkim dedi:

- Oğlum, Nərmin sənin nəyindi?

- Bacım.
 — Yaxşı olar ki, onu Onkoloji Mərkəzə aparasız. Özünə demə... Mən şübhələnmişəm. Görünür, nə vaxtsa ağır zərbə alıb... Vaxt keçib — müalicə olunmadığından mədəsində törəmə yaranıb.

— Törəmə nədi?

— Xərçəng.

Bu sözü eşitcək bədənim titrədi. Məni soyuq tər basdı.

Həkimdən ayrılıb, Nərminin yanına gəldim və soruşdum:

- Nə vaxtsa, hardasa qarnına, lap mədəyə toxunan bir şey olmayıb ki?

Nərmin bir an fikrə getdi:

- Əclaf Kəçəri məni qamarlayıb, çarpayıya yıxanda mədəmin üstü çarpayının dəmirinə dəydi, sancı verdi. Sonra ötüb keçdi. Necə bəyəm?

— Heç, həkim deyir, həmin zərbədəndi... Müalicə olunsa, düzələr.

Səhəri gün səhər yeməyini yemədən taksiyə oturub, Onkoloji Mərkəzə getdik. Nərmin ayaq üstə dayana bilmirdi. Əli mədəsinin üstündə qalmışdı. Bu dəfə onu professor aparatla müayinə elədi. Qadın həkimin dünən dediklərini o da təsdiqlədi. Əlim heç hara çatmırdı. Evsizlik, imkansızlıq, arxasızlıq, nələr, nələr. Elə həmin gün Nərmin xəstəxana şəraitində müalicə olunmalı oldu. Xəstəliyin fəsadları hər gün artırdı. Az müddətdə yeyib-içə bilmədiyindən, ağrıların şiddətindən taqətdən düşürdü. Xeyli arıqlamışdı. Qollarının, qıçlarının öti tökülmüşdü. Üz sümükləri çıxmışdı. Gözləri çuxura düşmüşdü. Sifəti ağarmışdı. Səsi sanki quyunun dibindən gəlirdi, nitqi getdikcə pozulurdu. Son vaxtlar utandığından mənimlə üzləşmək istəmirdi. Tez-tez mənə deyirdi:

- Ayaz, sən iş adamısan. Vaxtını mənə çox həsr eləmə. Nə olar, olar, qardaş. Qismətimiz beləymiş...

O, danışdıqca mən özümü itirirdim. Onu müalicə edən həkimin yanına gündə bir neçə dəfə baş çəkirdim. Bəzən özümü unudub, həkimə eyni sualları təkrar-təkrar verirdim. Mən ağlamağı, məddahlığı sevən adam deyildim. Nərminin sağlması xətirinə ən çirkin, ən yaramaz adamın da qarşısında boyun əyməyə, lap əlindən, ayağından öpməyə də hazır idim. Ağrıların şiddətləndiyi vaxtda həkim məni yanına çağırırdı. Bahalı iynə-dərmanlar yazılmış resepti verib dedi: “Çalış bunları tap”. Mən onda ölü vəziyyətinə düşdüm. Cibimdəki pullar qəpik-quruş idi. Hansı aptekə gedirdimsə, pulum olmadığından, əliboş geri qayıdırdım. Mənim Nərminə yazığım gəlirdi. Sağalacağımı, xərcəngdən qurtaracağımı bilsəydim, canımı da onun yolunda ən zəhləm gedən adama verməyi müzaiqə eləməzdim... Bəli, artıq bıçaq sümüyə dirənmişdi. Nəyin bahasına olursa-olsun pul tapmaq lazım idi. Ancaq necə? Oğurluq eləməkmi? Basqına girməkmi? Aman Allah, biz nələrlə imtahana çəkilibik? Gözlərim baxa-baxa Nərmini əldənmi verim? Oğurluqdan, basqınlardan gətirdiyim pullarla zavallı qızcığazı xəstəliyin çəngindən qurtara biləcəyəmmi? Onun yaşamasına ümid varmı?

Nərmin, elə bil, hər şeyi anlamışdı. O, bir dəfə zarıya-zarıya dedi:

— Qardaş, özünü gözlə. Ağrı səni də mənim günümə salar. Sən Allah, özünü qoru. Dərman-davanın da mənə faydası yoxdu. Özünü az xərcə sal...

Mən Nərminlə danışa bilmirdim. Ehtiyatsızlıq eləyib, ağızımdan artıq söz çıxaracağımdan qorxurdum. Xəstələndiyindən iyirmi gün keçər-keçməz bir axşam yanına getdim. Onda Nərminin üzünü işıqlı, halını nisbətən xoş gördüm. Düşündüm ki, bəlkə həkimlər səhv eləyiblər, ola bilər ki, Nərminin xəstəliyi xərcəng olmasın. O, tezliklə sağalıb ayağa qalxсын... Bu fikrin ağlıma hardan gəldiyini deyə bilmərəm. Həmin gün xeyli söhbət elədik. Əllərini əlimə aldım, saçlarına sığal çəkdim. Onda Nər-

minin dərindən nəfəs alıb, mənə sığındığını hiss elədim... Ayırlarkən əyilib əlindən öpdüm. Ürəyim doldu. Kövrəldim, gözlərim yaşardı. O anda nə fikirləşdisə, üzünü yana çevirdi... Mən həmin gecə ondan ayrıldım. — Mənə pul gərəkdi, — deyə yol-boyu düşündüm. Yataqxanada qalsam da, aylıq məvacim heç cürə bizə çatmırdı. Ona görə qərara aldım ki, bundan sonra səhər yeməyini təxirə salacam, hər həftənin ən azından iki gününü oruc tutacam. Bu, ayda təqribən məvacibimin üçdən birinə qənaət deməkdi. Bu qənaət sahəsində müəyyən dava-dərman ala bilərdim. Qalan iki naharda da on-on iki qəpiklik paket supları ilə keçinmək olardı. Aradan bir az keçdi. Fikirlər zənciri sanki boynuma dolanıb məni dara çəkirdi. Birdən o da ağılıma gəldi ki, hər gün işdən sonra gedim bazara, orda yük daşıyım. Azdan-çoxdan əlimə pul salım. Bu “tapıntıma” sevindim və öz-özümə dedim:

— Nə yaman şeymiş kasıblıq, pulun olmaması. Adamı lap it gününə salır. İndi oğurluqdan çəkinirdim. Ancaq onu düşünürdüm ki, ilk oğurluğum əlimdə tutulsa, mən Nərmini görə, onun qayğısına qala biləcəyəmmi? Birmənalı yox... Oğrulara, oğurluğa həmişə nifrətlə yanaşmışam. O zamanlar anlamasam da, indi dərk edirəm ki, ömrün boyu nifrət elədiyən şeyə meyillənmək, onu cani-dillə həyata keçirmək öz əxlaq və mənəviyyatını zorlamaqdı. Hansı kitabdasə oxumuşam: pul müstəbidcəsinə bir qüdrətdir. O, ağıllıya dəli arasında bərabərlik işarəsi qoyur. Onun möhtəşəmliyi, gücü yaramazlıqdı. Zorakılıqdı. Mənəm-mənəmlikdi. İstedad, əxlaq, mənəviyyat, ədəb-ərkan üzərində hökmranlıqdı. O, elə bir qüdrətdir ki, bəşəriyyəti mehvərindən oynatmağa qadirdir. Azadlıq və kabuslar onun mahiyyətiylə bağlıdır. Gərək onu dərk eləyə biləsən. Pul özü bir planetdir desəm, səhvə yol vermərəm. Pulumuz olsaydı, bəlkə də, Nərmin bu qədər əzab-əziyyət çəkməzdi. Vaxtında üstünə düşüb, onu bələdan qurtarmaq olardı. Mən bu qədər xəcalət çəkməzdim.

Biz Nərminlə adi ömür sürmək istəyirik. Zənginlikdən, pula hərislikdən uzağıq. Eh... pul barədə o qədər şeylər deyiblər, adamın yanında da qalmır. Bəzən pulu qadınla müqayisə eləyiblər və üstünlüyü pula veriblər. Ancaq qadın tükənməz ağla sahib olanda, bəzən pulu da kölgədə qoyur. Ağlın pul səviyyəsinə enməsi dəhşət və fəlakətdi. Mən bunu bir neçə dəfə demişəm, indi də o fikirdəyəm, hissə qapılan kimi hərdən, həmişə yox, düşüncələr seli məni hara gəldi aparır. Mətləbdən uzaqlaşırım...

Mən bir müddət gecə-gündüz işlədim, bir az pul yığmağa müvəffəq oldum. Amma bu, elə bir şey deyildi. Onu da bilirdim ki, Nərminin yanında olmağım, dərdinə şirik çıxmağım get-gedə seyrəlirdi. O, üzümə vurmasa da, bunu hiss eləyirdi. Günahsız da olsam, utanırdım. Gözlərinə baxa bilmirdim. O, bir dəfə öz xəcalətliyini unudub mənə dedi:

— Ayaz, qardaşım, son vaxtlar nə yaman sınıxmısan? Bilirəm, mənim dərdimi çəkirsən. Əzablara qatlaşmaq çox ağırdı.

Gülümsündüm, sonra cavab verdim:

— Yox... Nə sınıxmaq? Gücüm əvvəlki vaxtlardan indi daha çoxdu.

— Yəqin yemirsən, içmirsən. Həkim mənə deyib.

Mən dərhal:

— Nəyi?

— İynə, dərmanların bir çoxunu sən almısan. O pullar hardandı?..

Mən onun gözlərinin içinə baxdım. O, gözlərini məndən yayındırmağa çalışdı. Handan-handa sözünə davam elədi:

— Özünü dağa-daşa çırpma. Yəqin hardasa əlavə iş tapmısan. Nahaq... Onsuz da biz tezliklə ayrılacağıq... Özündən müğayət ol.

Məni hönkürtüylə ağlamaq tutdu. Durub dəhlizə çıxdım. Həkimlər hərəkətimi ciddi qüsur hesab elədilər. Nə yataqxanadakı otağımda, nə işdə, nə də küçədə tab gətirib dayana bilirdim. Öz-

özümə deyirdim:

— Yaşamaq nə qədər çətindi. Əzab, deyəsən, bizim kimi insanlarla birgə doğulur. Bəşəriyyət yaranandan həmişə haqq, ədalət axtarıb. Hanı?..

Zülmətdə doğulan, indi-indi həyata atılan, onun həzzinin nə olduğunu bilməyən qızıcığazın üzleşdiyi zülmü nə ilə əlaqələndirəsən? Eh, həyat... həyat... Yaşamaq üçün sən qarşında dizmi çökməliyik? Bircə dəfə biz kimsəsizlərə qarşı nəzakətli, ürəyiaçıq, mərhəmət və səxavətli olmusanmı? Doğrudanmı, sən bu qədər qəddarsan?!

Nərminlə son görüş

Mən axşamdan xeyli keçmiş taqətsiz halda Nərminlə görüşməyə getdim. Halı çox ağırlaşmışdı. Danışmağa həvəsi yox idi. Ürəyimə gəldi ki, birdən Nərmin əldən gedər, onda mən tək-tənha neylərəm?.. Beləcə başıma qara fikirlər doldu. Mən kimsəsiz on dəfələrlə kimsəsizləşdim. Yadıma Cəmillə Xatirə düşdü. Təzəcə ailə qurduqlarını bilirdim. Onları tapıb, Nərminlə görüşdürmək barədə düşündüm... Mən elə həmin gecə taksiyə minib, Cəmilgil yaşayan yataqxanaya getdim. Onları yuxudan oyadıb, başımıza gələnləri deyəndə, Xatirənin gözləri doldu:

— Qalx, Cəmil, gedək.

Biz gecəyəkən xəstəxanaya gəldik. Yolboyu Xatirə göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Biz palataya girəndə Nərmin özünü itirmişdi. O, artıq bizi tanımırdı. Vurulan iynələr də demək olar ki, təsir eləmirdi. Mən çaşqın halda: — Nərmin, Nərmin! — dedim. — Cəmil də, Xatirə də buradadırlar, sənın yanına gəliblər. Gözlərini aç...

Tibb bacıları içəriyə girdiyimizə görə Cəmillə mənə irad tut-

dular. Böyük xahiş, minnətdən sonra Xatirənin Nərminin yanında qalmasına razılıq verdilər. Cəmillə mən həyəətə düşdük. Skamyada mürğü döyməyə başladıq. Gözlənilməz duyğular qəlbimi sardı. Onunla söhbətlərimiz, şəhər gəzintisinə çıxmalarımız, kimlərləsə görüşlərimiz gözlərim önünə gəlir, tez də yoxa çıxırdı. Dəqiq bilirdim ki, onun başına bir iş gəlsə, mehriban, duyğusal baxışları, mənə qarşı olan bacı istəyi, sevgisi ömrüm boyu içimi yandıracaqdı.

Mən özümü ələ ala bilmədim. Oturduğum yerdəcə hönkür-tüylə ağlamağa başladım. Cəmil qolumdan yapışıb, mənə ayağa qaldırmaq istədi. Bütün bədənimə əsməcə tutdu. Əlacsız qalan Cəmil mənə qucaqladı:

— Yaxşı, yaxşı, özünə gəl, Ayaz. Özünə gəl...

— Mən Nərminsiz yaşaya bilmərəm, Cəmil. Bütün gücüm, varlığım sarsılır.

Cəmil titrək səslə dedi:

— Ayaz, qardaşım, sən çox emosionalsan. Sən hər şeyi özünlə ölçürsən. İncimə məndən, həyat sənə istəyinə tabe ola bilməz. Qardaş, mən Allaha inanıram. O, bizə nə qismət eləyib, ona da qane olmalıyıq. Qalx ayağa. Bir hərlənək... Dözümlü ol, Ayaz.

— Nərmin çox zərbələr aldı. Bilirsən, o ata-anasının da, başqa doğmalarının da hənirini məndən alır. Onun məndən savayı kimsəsi yoxdu... Əclaf Köçəri. Onun qanı necə də içilməliymiş...

— İçilən nəyə deyirsən? Lap tutalım stəkanı doldurub bir nəfəsə içdin. O sənə indi təskinlik verəcəkdimi?.. Həyatı bilmək olmur. Bir də ki, o bizim ixtiyarımızda deyil ki, istədiyimiz səm-tə yönəldək. Bircə yolumuz var: dözümlü!.. Dözümlü!.. Bir də Allaha sığınmaq!

— Eh... Nə qədər?.. Hərdən beynim kilidlənir. Nərminin başına bir iş gəlsə, onda özümü...

— Sən, deyəsən, dəli olursan, Ayaz. Sənə dediklərin Nərminə sədaqətdən yox, hissə qapılmaqdan irəli gəlir. Biz uşaq evinin sakinləri çox bağlanmışq bir-birimizə. Ona görə də yaşamımızı bir-birimizin varlığında görürük. Həyatsa bizə çox şey öyrədəcək. Hətta, səbri də, dəyanəti də, olub keçənlərə arxa çevirməyi də. Lap küsüb-barışmağı da. Sən yaxşı oğlansan, Ayaz, təkcə sentimentallığın olmaya da...

Həyətdə gəzdikcə, yel üz-gözümü yaladıqca, mən özümə gəlirdim. Sanki qəmlə, kədərlə, qüssəylə dolan içim boşalırdı. Mən dedim:

— Cəmil, gedək palataya. Görək indi vəziyyəti necədi?

Biz palataya getdik. Qəribəydi, elə bil, Nərmin axşamkı xəstə deyildi. Üzündə təbəssüm vardı. Deyiləni başa düşürdü. Cəmili görçək çöhrəsində bir qədər də işıq yarandı. Bu, o demək idi ki, Nərmin artıq özünə gəlirdi. Cəmil onun əlindən öpdü. O da özünü saxlaya bilmədi. Gözləri doldu. Xatirə ərinə yavaşca dümsük vurdu və: — Bəsdə, olmaz, — dedi. Cəmillə Xatirə stulda əyləşdilər. Mən keçib Nərminin çarpayısının qırağındaca oturdum. Əlini əllərimə alıb ustufca tumarladım. O, başını mənim dizimə tərəf sürüşdürdü. Mən onun başını qucağıma alıb, sonra da saçlarına sığal çəkdim. Nərmin diqqətlə bizi nəzərdən keçirməyə başladı. Sonra çətinliklə Cəmillə Xatirəyə pıçıldadı: “Ayazdan göz olun”. Bu sözü deyib, gözlərini həsrətlə üzümə dikdi. Bir dəqiqə keçər-keçməz Nərminin döyünən ürəyi dayanı. Xatirə: — Bacı, bacı! — deyə qışqırdı. Səsə şəfqət bacıları gəldilər. Məyus-məyus Nərminə baxıb: — Heyf, çox cavan getdi, — dedilər. Mən nə eləyəcəyimi bilmədim. Hönkürə-hönkürə onun başını qucağıma aldım. “Bacı, bacı”, — deyə qışqırıb ayağa qalxdım... Cəmillə Xatirənin qoluma nə vaxt girdiklərini, tibb bacısının mənə nə vaxt sakitləşdirici iynə vurduğunu bilmədim... Həkimlər mənə palatadan çıxartdılar. Nərminlə vida iki gün sonra baş tutdu. O, getdi, mənim hissimi, duyğumu, ağlımı

da özüylə alıb apardı...

Nərminsiz günlərim

Nərminin dəfnində yataqxana və beş nəfər də kimsəsiz Uşaq evinin sakinləri iştirak edirdi. Hamının üz-gözündə matəm hiss olunurdu. Cəmilin, xanımı Xatirənin, Nihadın, Firuzun, Nərminin rəfiqələrinin mənə verdikləri təskinlikləri heç vaxt unuda bilməyəcəyəm. Nərminlə ünsiyyətdə olan qızlar neçə dəfələrlə o, xəstəxanada olanda yanına gəlmişdilər. Hər dəfə görüşdən sonra dəhlizdə, həyətdə göz yaşı axıtıcıqlarının şahidi olmuşdum. Dəfələrlə o qızlar mənə Nərminin iynə-dərmanlarının alınması üçün pul təklif eləmişdilər. Doğrudu, mən almamışdım, — özümdə var, — demişdim. Bilirdim ki, kimdən pul alsaydım, Nərmin onu mənə heç cürə bağışlamazdı. Onların hər birinin göz yaşı indi də gözlərimin önündədi. O qızlar nə qədər təmiz, mehriban, canıyanan idilər...

Daha Nərminim yoxdu, olmayacaqdı da. Rəfiqələriylə bir otaqda qalmayacaqdı. Dərdləşməyəcəkdi. Mən eşidəndə ki, otaqda birlikdə qaldıqları qızlar gedib Mayaya deyibləmiş ki, bir il Nərminin çarpayısını kimsəyə verməyəcəksən, onda gözlərim yaşardı. Otaqlarına gedib hər birinə təşəkkürümü bildirdim... Mən Nərmindən sonra yataqxanaya üz tuta bilmirdim. Yorğan-döşək sanki tikana dönüb, canıma batırdı. Gözlərimi yummağa, yatmağa imkan vermirdi. Bunu, deyəsən, Cəmil də, Xatirə də, Nihad da, Firuz da duymuşdular. Az sonra Cəmil mənə dedi:

— Özünün də, Nərminin də, nəyiniz varsa, götür, gedək bizim qaldığımız yataqxanaya. Biz necə, sən də elə. Doğrusu, onların təklifi ürəyimcə oldu. Ancaq mən Cəmillə Xatirəyə əziyyət vermək istəmirdim. Axı, onlar gənc ailə idilər. Mən Nihad və Firuzla bir otaqda bir müddət yaşamalı oldum. Hər axşam işi-

ği söndürüb, çarpayıma girəndə Nərmin gəlib dururdu gözlərimin önündə. Bəzən də yorulub yatanda yuxuma girirdi. Həmişəki kimi səmimi, mehriban, güləruz olurdu. Ac olsam da yeyə bilmirdim. Nəfsim, elə bil, ölmüşdü. Hətta, Nihadla Firuz mənə demişdilər: “Ayaz, belə getsə, sən də xəstələnəcəksən. Bir özünə bax güzgüdə. Qardaş, belə olmaz. Nərmin yaxşı qız idi. O, səni çox istəyirdi, lap çox. Yolunda hər çətinliyə dözərdi. Nə qədər onun yolunda əzab-əziyyət çəkdiyini demirik. O, sənə borcun idi. Elədin. İndi də özünü həlak eləyirsən. Belə olmaz”. Mən son vaxtlar hardasa onlarla razılaşırdım. Ancaq neyləyim ki, özümü Nərminsiz hiss eləyə bilmirdim. Hara gedirdimsə, harda oturub-dururdumsa, Nərminləydim.

Uşaqlar harasa getmişdilər. Mən qalxıb çarpayımda oturdum. Xəyal mənə alıb apardı. Öz-özümə dedim: Eh... uşaq illəri. Həyatımızın nə qədər çətin anları olsa da, bəlkə də xoşbəxt dəqiqələri sənə məxsusdu... Doğrudu, əziyyətlərimiz də olub. Ağla gəlməyən zülmələr çəkmişik... Biz yataqxana həyatına qovuşanda elə bildik ki, zülmədən, iztirabdan tam olmasa da, qurtarmışıq. Sən demə, zülmərimiz qabaqdaymış. İnsafın, mürvətin yoxmuş, həyat. Barəndə xoş, bər-bəzəkli sözlər deyənlər də yanılırlar. Bəlkə də mən ciddi səhvə yol verirəm. Ancaq qəti bu əqidədəyəm ki, ikiüzlüsən, riyakarsan, yalançısan... Nəsən, nə-sən...

Kimsəsizlər evində yaşadığımız zaman baş verən hadisələr birər-birər gözlərim önündə çözlənir. Onda olub keçənlərə düzgün dəyər verə bilməsəm də, indi ağılının gücüylə onları təhlil eləyə, qiymətləndirə bilirəm. Nə qədər çox istəsəm də, bəzən Nərminə heç nədən əziyyət də vermişəm, onu insafsızcasına incitmişəm də. Şiltaqlıqlarım, suallarına kor-kobud cavablarım indi necə də tikana dönüb batır ürəyimə. Elə bil, ondakı adam deyiləm. Hə, o da var. Bəzən onu daxilimdə əzizlədiyim anlar da olub. Elə vaxtlarda başqa ruhlu, başqa düşüncəli məxlu-

qa çevrilmişəm. Ağrılı-acılı o anlar məndə qəribə təəssüratlar yaradır. Nərminin ürəyi mənim ürəyimdən yumşaq idi. Onun yalvarıcı, ürəkək baxışlarını çox zaman hiss eləyirdim. Tez-tez təəccüblənirdim. Bir-birinin ardınca beynimə gələn tərəddüdlü, ziddiyyətli fikirlər bütün ruhuma təsir eləyirdi. Uzanıb yerimdəcə qalmışdım. Sanki nəhayətsiz bir ümmana düşmüşdüm. Neyləyəcəyimi bilmirdim. Sən mənim hissimi, duyğumu, istəklərimi dəyişdin. Aciz, iradəsiz, məzlum bir məxluqa döndüm. Beynim kilidlənir. Arzularım donur... Əziz bacım, Nərmin, bir dəfə taleyimiz barədə danışanda, sən mənə suallar verdin: axı, biz niyə belə olduq? Bizim də üzümüzə xoşbəxtlik qapısı açıla bilməzdimi? Nə vaxta qədər heysiyyətimiz tapdalanacaq? Mən sənənin o suallarına doğru-dürüst cavablar verə bilməsəm də, çalışdım ki, səni boğucu düşüncələrdən ayırım. Başını qatım. Təəssüf ki, bütün cəhdlərim əbəsmiş... Sənin ölümünü özüm üçün qaçılmaz hadisə sanıram. Ona görə ki, sənə kömək eləməyə əlimdən heç nə gəlmədi. Əlimdən gələn yeganə şey qarşında qultək dayanmağım, göz yaşları axıtmağım idi. İndi sən yoxsan. Sənin yoxluğun gələcək düşüncələrimin ortaya çıxmasına təkan verir. Əqlimi, düşüncə tərzimi, aqibətimi başqa bir səmtə yönləndirir. Xasiyyətimin tündləşdiyini özüm də hiss eləyirəm. Ancaq niyə, bilmirəm? Şübhə eləmirəm ki, xasiyyətimə bir çox şeylər təsir eləyir: taleyin mənə sərt dönüşü; adamların laqeyd və yöndəmsiz münasibətləri; dünyagörüşümdə yaranan dəyişmələr; təzadlı baxışlar; ətrafımda cərəyan eləyən hadisələrin eybəcərlikləri; adamların dönüklüyü; uşaqlıq illərindən bəri içimdə rişələnən bər-bəzəkli əlaqələrin cizgiləri; fantazyorluğum; təbii həyat hadisələri və ya insanların qəddarlığı barədəki məlumatlarımla sənətiliyi. Bunlar nədəndi, bilmirəm. Bəlkə, düşüncələrimin ayrı-ayrı həlqələrini birləşdirən ilgəklərin kövrəkliyindən, davamsızlığındandı... Bir şey mənə tam aydındı ki, Nərmin, sənə getdikcə çox isinişirdim. İndi həmin isinişmələr, sənə

öyrənişmələr içimdə bir tənhalıq, kimsəsizlik, narahatlıq yaradır. Bunları ola bilər ki, kimsə qəbul eləməsin, uydurma sansın. Yaxud boş, mənasız bir rəvayət olduğunu düşünsün.

Mənim Nərminim, mənim ruhum

Nərmin cismən yox idi, ancaq o, ruhən daim yanımdaydı, mənimləydi. Elə bilirdim ki, hara gedirəmsə, onunla birlikdə gedirəm. O, bütün addımlarıma nəzarət eləyir, qüsurlarımı xatırladır, məni səhv yollardan çəkindirir... Məni qınamayın, indi həyata nifrət eləyirəm. Elə bilirəm, ətrafda canlı və cansız nə varsa, hamısı dayanıb mənə tamaşa eləyir. Məni aciz, bacarıqsız, səviyyəsiz, qeyri-səmimi, ikiüzlü sanır. Heç yadımdan çıxmaz. Bazar günü idi. Səhər-səhər süfrə açmışdıq. Çaynıq, stəkan-nəlbəki, çörək, çəngəl-bıçaq, hamısı süfrədəydi. Özümdən asılı olmadan Nərminsizliyimi hiss elədim. Qəflətən əllərimi yumruqlayıb var gücümlə stola vurdum. Stolun üstündə nə vardısa, hamısı döşəməyə töküldü. Stəkan-nəlbəkilərdən qırılanı da oldu. Buna baxmayaraq, “Nərmin!”, “Nərmin!” — deyə qışqırdım. Sonra da hönkürtüylə ağlamağa başladım. Nihadla Firuz mənə heç bir söz demədilər... O ki var ağladım və gedib çarpayımnda üzüqoylu uzandım. Həmin gün Nihadla Firuz da səhər yeməyini yemədilər. Mən nahar da eləmədim. Axşamüstü çarpayımnda qalxıb, gül mağazasına getdim. Mağazaya çatanda Nihadla Firuzun da arxamca gəldiklərini gördüm. Bir dəstə gül aldım, dostlarımla Nərminin “görüşünə” getdim. Orda dolan ürəyimi boşaltdım. Axşama yaxın Firuzla Nihad məni qaldığımız yataqxanaya gətirdilər. Mən artıq Nərminin xəyalıyla yaşayırdım. Onun istədiyini kimi olmağa çalışırdım. Hər cümə günü uşaqlardan qaçıb, tək-tənha Nərminin görüşünə gedirdim. Sən demə, Nihadla Firuz bütün hərəkətlərimdən xəbərdarmışlar.

Məni izləyirlərmiş. Hər hərəkətimi Cəmillə Xatirəyə də çatdırırlarmış. Bir dəfə Xatirə mənə dedi:

— Ayaz, sənin sədaqətin hamımıza bəllidi. Ancaq bu qədər cılğınlığın, emosionallığın nəzərə al ki, Nəriminin də ruhunu incidə bilər. Nərimin sənə nəfəs alırdı. Neçə dəfələrlə o özü mənə demişdi: “Ayazın başından bir tük əskik olsa, mən yaşamaram. Ayaz yaşamalıdı...” Mən istəyirəm sənə bir sirri də açım. Nərimin səni sevirdi. Varlığıyla, bütün ruhuyla. Ancaq bəkirəliyini qoruyub saxlaya bilmədiyindən, daha doğrusu, oğurlatdığından, o özünü sənə layiq bilmədi. Ona görə də ruhunu, hissini, duyğusunu tamam başqa bir səmtə — “qardas-bacılığa” yönəltdi. O, həmişə səni xoşbəxt görmək istəyirdi... Sən özünü həlak eləməklə onun hissini, duyğusuna qarşı çıxmış olursan... Sabah mən yıxılıb ölsəm, ağzıma daşlar, Cəmil də özünü həlak eləməlidimi? Yox... Ayaz, qardaşım, ölməyib, salamat qalmışıqsa, Allah verən ömrü yaşamalıyıq. Ölənlə ölmək olmaz...

Mən Xatirəni sadəcə dinlədim. Ona heç bir söz demədim. Ancaq o, bilmirdi ki, mən hara baxırdımsa, Nəriminin solğun bənizini görürdüm. Onun qəlbinin lap dərinliklərindən gələn səsinə eşidirdim. Çuxura düşmüş gözlərindəki o mənanı duyurdum. Onu təfəkkürdə yox, həyatda yaşatmaq, “Ayaz, qardaşım” sözlərini eşitmək istəyirdim... İndi sən hardasan, mənə Nərimin, mənə ruhunu?..

...Bazar günü idi. Səhərdən özümü tək-tənha hiss eləyirdim. Ürəyim qübarlanmışdı. Nəriminin kitablarını, xatirə dəftərçəsini götürüb vərəqləyirdim. Yazdığı cümlələri bircə-bircə oxuyurdum. Orda nələr yox idi, nələr... Ağlımız söz kəsəndən başımıza gələn hadisələr, acılı və şirinli xatirələr...

“Ayaz, yeganə arzum səni xoşbəxt görməkdir. Qardaşım, həyat məni bir neçə dəfə sınağa çəkdi. Etiraf eləyim ki, onun zərbələrinə tab gətirə bilmədim. Şikəst oldum... Sən xoşbəxt olmağa layiqsən. Bilsəm, hardasa xoşbəxtliyinə mane olaram, inan

mənə, bütün varlığımı, həyatımı sənə yolunda fəda eləyə-rəm...”

Bu sözləri oxuyub, xeyli mütəəssir oldum. Səhifəni çevirəndə şəklinə rast gəldim, baxdım. Gözlərinin dərinliklərindəki hissələri duyurdum. Ürəyim muma döndü. Şəkli böyüdü yəni yatdığım çarpayımın baş tərəfindən asmağ qərarına gəldim...

Bir dəfə Nərimin şəklini başımın üstündən asdığını görən Xatirə tutuldu. Dərindən ah çəkib kövrəldi:

— Ayaz, sən qərribə oğlansan, çox inadkarsan. Hərdən fikirləşirəm, o taylı-bu taylı azərbaycanlıları yığasan, sənə kimisi tapılmaz.

Cəmil astadan pıçıldadı:

— Təkcə Füzuli əskikdi ki, “Nərimin və Ayaz” poeması yazsın...

Cəmilin bu sözü, doğrusu, mənə xoş gəlmədi. Deyəsən, bunu Xatirə də duydu:

— Nərimin, ruhun şad olsun, — dedi. Gəlin, bir stəkan çay içək, özümüzə gələk...

Növbəti cümə günü idi. Mən işdən çıxıb, adətə üzrə, Nərimin qəbrinə üstünə getdim. Qəbrin üstünə çatanda Cəmili, Xatirəni, Nihadı və Firuzu orda gördüm. Daha danışmağa sözü yox idi. Donub qalmışdım. Ziyarətdən qayıdanda, Cəmil mənə dedi:

— Qardaşım, istəyin də təhri var. Elə bilmə ki, biz Nərimin az istəyirik. Heç kəs əcəllə rəqabət apara bilməz, Ayaz. Kim düşünürsə ki, apara bilər, böyük səhv eləyir. Biz bu vaxta qədər çox dost itirmişik. Hələ möcüzədi ki, biz sağ qalmışıq. Gəlin, əl-ələ verib yaşayaq. Onsuz da, yaşadığımız cəmiyyət bizi qəbul eləmir.

Xatirə dili topuq vura-vura, dodaqları səyriyə-səyriyə dedi:

— Valideynlərin atdığı övladı kim qəbul eləyər ki?

Ancaq fakt budur ki, Nərimin mənə üçün hər şey idi. Ondan ayrıldıqdan hər şey mənə yuxu kimi gəlir. Qərribədi, qızın üz-gö-

zünün cizgiləri yaddaşıma necə həkk olunubsa, inanıram, ömrüm boyu elə də qalacaq, zərrə qədər də dəyişməyəcək...

Tale ona ali təhsilini başa vurmağı da rəva görmədi.

Şərlə üz-üzə

Mən neçə vaxt idi ki, Nihad və Firuzla yataqxanada qalırdım. Birlikdə yaşamağımızdan narazı qalmağa haqqım yox idi. Hamımız işləyirdik, hər ay məvacibimizi alanda bir yerə pul qoyurduq. O bir yerin adını da “Xəzinə” qoymuşduq. “Xəzinə”dən götürülən pullara birlikdə bazarlıq eləyirdik. Qalan pullarımızı da yeri gələndə bir-birimizə borc verib-alırdıq. Elə bir sirmimiz yox idi. Eyni qazandan yeyir, eyni cür kostyum, eyni cür köynək, eyni cür ayaqqabı geyinirdik, eyni vaxtda otaqdan çıxır, eyni vaxtda otağa qayıdırdıq. Hər bazar günü çirkli paltarlarımızı yuyur və çimirdik. Üzlərimizi də eyni gündə tərəş eləyirdik. Biz özümüz heç vaxt bu elədiklərimizin fərqi varmamışdıq. Heç yadımdan çıxmaz. Yataqxananın vaxtyoru orta yaşlı, boy-buxunlu, sarıbənz, sakit, mehriban, göy gözlü rus qadını Mariya İvanovna, sən demə, bizim bu hərəkətimizə göz qoymuş. Bir dəfə evə gələndə o, bizi saxladı. Gülə-gülə dedi: — Sizdən xoşum gəlir, qərribə uşaqlarsız. Paxıllığımız, mərdimazarlığımız, cibgirliyiniz yoxdu. Sizin otağınız mənə hansısa dahi yazığın “Günəş adası” əsərini, sizsə həmin adanın sakinlərini xatırladırsız. Doğrusu, o zamanlar nə “Günəş adası”, nə də onun sakinləri barədə təsəvvürüm vardı. Nə isə...

Bir gün yataqxanaya səs yayıldı ki, bizim mərtəbədə yüz altıncı otaqdan Vüsəlın kostyumu, yüz on dördüncü otaqdan isə Namiqın pulu oğurlanıb. Biz bunu eşitcək qulaqlarımıza inanmadıq. Bircə-bircə otaqları gəzdidilər, qeydiyyatda olmayanların üst-başlarını, çantalarını yoxladılar. Heç nə tapa bilmədilər.

Onda dostlarım şübhə yeri qalmasın deyə, məni müdafiyyə qalxdılar:

— Biz, Ayazı yaxşı tanıyırdıq. Onun elə alçaq iş tutması mümkün deyil. İnsafən, Vüsəl da, Namiq də kostyum və pulların oğurlanmasını məndən görmürdülər. Ancaq dostlarımın dediyi sözlərə məhəl qoymadılar, məni yataqxanadan çıxartdılar. Etiraf eləyim ki, mən onda bərk qorxdum. Adıma oğurluq ləkəsinin yaxılmasını və heç bir qəbahətım olmadan məhkəmə qarşısında oturmağı özüm üçün fəlakət sanırdım. Onu da anlayırdım ki, barmaqciqlər arasına düşsəm, kimsəsizlər evindəkindən daha artıq əzablarla qarşılaşmalı olacam. Bu, sərbəstliyimi, az-çox azadlığımı itirməkdə. Ola bilsin, bu tale ki, məndə var, o məni içəridə dustaqlar tərəfindən də öldürülməyə aparıb çıxarsın.

Mən dəhşət içərisində çaşıb qaldım. Hirs, qəzəb məni boğurdu. Həyəcandan ürəyim şiddətlə döyünürdü. Hansı kitabdasə oxumuşam, görünməyən realizm ən ağlagəlməz fantaziyadan daha təhlükəli. Həmin gecə mən oğru itlər, ac pişiklər kimi küçələrdə qaldım. Yenə dərd! Yenə bəla! Yenə zülm! Çıx! Çıxa bilirsənsə! Taleyi doğma anasının əliylə kor edilən Ayaz, naganhanlar ümmanından çıxma bilərəmmi?! Məni qınamayın, daha özümün özümə acığım tuturdu. Bəzən çıxış yolu tapa bilməyib, başımı neçə dəfələrlə divara çırpmaq, intihar etmək istəmişdim. Əlacsız qalıb, Cəmilgilə getdim. Baş verənləri onunla Xatirəyə danışdım.

Xatirə bizə çay verdi. Süfrə açdı. Mən nə çay içə, nə də xörək yeyə bildim... Handan-hana Cəmil dedi:

— Qal bizdə, Ayaz. Sabah açılısın. Görək sənə harda yer tapırıq.

Elə bu vaxt qapı döyüldü. Cəmil qapını açdı. Gələnlər Nihadla Firuz idi. Böyük həyəcan keçirirdilər. Onlar burda olduğumu görüb, özlərinə gəldilər. Biz hamımız həmin gecəni yatmadıq. Səhərin açılmasını gözlədik...

Səhər evdən çıxmağa hazırlaşırıdım. Mən Xatirəyə dedim:

— Məni bağışla.

O, gözlərimin içinə baxdı. Sonra həyəcan və təəccüblə cavab verdi:

— Sən nə qəbahət eləmişən ki, Ayaz?

— Mən hiddətdən, az qala, boğuluram. Nərimindən sonra lap gülünc vəziyyətə düşmüşəm. Görünür, elə gülüncəm. Nərimin yaşasaydı...

Xatirənin gözləri doldu:

— O, taleyin qismətidi... Özünü darıxdırma, ələ al, Ayaz, sən zəif adam deyilsən axı. Nərimin ölümünə biz də acıyıyıq. İnan, yanırıq. Kimsəsizlər evində hərəsi bir dərddən: sətəlcəmdən, zəhərlənmədən, döyülmədən ölənlər yadındadımmı? Bizim də hər birimiz üçün, qardaş, o təhlükə vardı da. Görünür, Nərimin də belə qismətmiş. O gün Cəmil ikilikdə dedi: “Ayazın çox geniş qəlbi var. Sədaqətlidi”. İndi sən neyləməliydin ona? Yataq-xanadan çıxarılanı niyə bu qədər şişirdib, — Nərimin olsaydı, mən belə günə düşməzdim, — deyə düşünürsən... Axı, niyə? Tutaq ki, sabah mənim də başıma bir iş gəldi... Cəmil də sən kim kimi fikirləşməlidimi? Əgər o, mənə hörmət eləyirsə, özünün qayğısına qalmalıdır. Sən reallıqdan, həqiqətdən uzaqlaşırısan, Ayaz. Bağışla məni, səndə romantika güclüdü. İstərdim, ətrafına da bir baxasan...

Bazar günü olduğundan, biz şəhərdəki yataqxanaları ələk-vələk elədik. Axşama yaxın bir yataq-xanada müvəqqəti otaq tapdıq. Komendantla danışdıq. Ona hər ay qırx manat verəsi oldum. Bu, mənim aylıq məvacibimin otuz faizi idi.

Ümid qığılcımları

Üç aydan artıq idi ki, yataq-xanada yeni kirayə tutduğum otaqda qalırdım. Rahatlıq, səliqə-sahman da pis deyildi. Öz əlim, öz başım idi. Alırdım, bişirirdim, yeyirdim. Təmizlik işləriylə məşğul olurdum. Hər həftə dostlarımla görüşürdüm, dərdləşirdim. Gecələr tək otaqda qaldığımdan aranı dağa, dağı arana qatırdım. Bir gecə necə oldusa, ağılıma bir fikir gəldi: mən anamı görsəm, onu tanıyarammı? Görəsən, o harda yaşayır? Axtarsam, taparammı? Mənim sağ-salamat olduğumu, görəsən, təsəvvür eləyirmi? O, məni görmək istəyərmi?.. Bu və buna bənzər suallarımı heç bir məntiqə sığmayan cavablarımla mənalandıрмаğa çalışırdım...

Bütün varlığımla anamı, heç olmasa, uzaqdan görmək, onu tanımaq arzusunda bulundum. Bu arzu həyata keçəcəkdimi, ya yox. Bilmirəm, məni gerçəkliklə üz-üzə qoyacaqdımı? Açıqımı deyim, gözlənilmədən beynimdə yaranan qıcıqlar məni narahat eləməyə başladı. Əvvəl-əvvəl anamı görmək barədəki düşüncələrim ötəri olsa da, sonradan tez-tez başımda dolanmağa başladı. Düşündüm: mən onu harda axtara, harda tapa bilərəm? Bu boyda — neçə milyonluq şəhərdə neçə illər əvvəl məni atan, itirən adamı necə tanımaq olar? Lap tutalım tapdım, tanıdım, o məni özü atıbsa, indi mənə yaxın durarmı? O, mənə oğlum deyərmi? Bəs, mən ona ana necə? Çox müəmmalı məsələ, çox dolaşlıq niyyət, çox pırtlaşlıq kələf!

Son zamanlar həm maddi vəziyyətim düzəlir, həm də adamlara yovuşa bilirdim. Getdikcə sarsıntılı anları azalır, qəm, qüssə, kədər hisslərimi xoş əhvalla — yaşam istəyiylə, sevinc duyğularıyla əvəzləyirdim. Onu da deyim ki, indiki qədər özü-

mü yüngül hiss elədiyim ağıma gəlmirdi. Niyə? Niyəsini deyə bilmərəm. Ancaq bir neçə gündü həyatımdan məmnunam. Bu hissələr mənə hardan gəlmişdi? Heç bu barədə düşünmək istəmirəm də, o qədər qəm, kədər içərisində inlədiyim anlar olub ki. Onda özümə də, yaxın həmdəməməyə də nifrət eləmişəm. Elə olanda beynim qarışırdı. Onda bütün bədənim lərzəyə gəlirdi. Öz-özümdən vahimələnirdim. İndi mənə elə gəlir ki, ölümdən qorxmuram. Hər şeyin, hər şeyin üstünə gedə bilərəm. Deyirlər, ölüm hissi çox vahiməli və qorxuncdu. Adi vaxtlar düşüdüklərini, sərbəst, müstəqil qərarlar verdiklərini ölüm təhlükəsi anlarında ağına gətirməyə macal tapmırsan. Onda duyursan ki, yaşadığın dünya nədi?! Sən kimsən? Anlayırsan ki, sən özün özünün də deyilsən. Bax, həyatın əsl müəmması burdadı...

Cəmillə Xatirəyə, Nihadada, Firuzada bir söz deməsəm də, iki aydan artıq idi ki, gözlərim təqribən anam sində olan qadınlara diqqət kəsilmişdi. Ən çox da onların gözlərinə. Onun gözlərinin ağında kiçik qara nöqtə — bəlkə də, ona nöqtə deməkdənsə, xal adlandırsam, daha düzgün olardı — axtarırdım. Bir də yerləşlərinə, dodaqlarına. Anamdan yadımda qalan əsas bunlar idi. Qalan əlamətlərini özüm uydururdum. Onun gözlərini, yerləşlərinə tam dəqiqliyi ilə xatırlayıram. Deyə bilərsiz, niyə? Çünki bu ötən illər ərzində mən yüz dəfələrlə, bəlkə, min dəfələrlə anamı yuxularımda görmüşdüm. O gözlərinə, o yerləşlərinə çox tamaşa eləmişdim. Bəzən yuxularımda anama durub sakitcə, donuq halda baxmışdım, bəzən də onun arxasınca qaçmışdım. Ancaq bir dəfə də olsun, mən anamla kəlmə kəsməmişdim, anamla qucaqlaşmamışdım, onun nəmli gözlərindən, solğun yanaqlarından öpməmişdim. Bir-birimizə üç-beş, bəzən on addımlıqdan baxmışdıq. Hər ikimizin kirpiklərində göz yaşları gilələnmişdi... Bəzən anam üzünü çevirib getmişdi, mənə onun ardınca yanayana, cızdağım çıxa-çıxa baxmışdım. Təkrar etiraf eləyim, nə olsun ki, yuxudu, mən onun dalınca “Ana!”, “Ana!” deyə-deyə

qaçmışdım da. İnanıram, reallıq olsaydı belə, mənə bundan ötrü qınayan, mənə qüsurlu tutan da olmazdı. Ancaq günahsız yerə atılmaq! Dünyadan xəbərsiz, zəif, çəlimsiz uşağı həyatın dibinə tullamaq! Onun yaşam imkanlarına təsəvvürolunmaz zərbə vurmaq!.. Bunlar hansı əxlaqa, mənəviyyata sığar? Bu sözləri deməklə, bəlkə də, hissə qapılıram. Doğrudu, mənə bu işdə vicdansız, insafsız deyənlər də tapılar. Doqquz aydan artıq bətnində saxlayan, döşlərindən süd verən, beş yaşına qədərki əzablı çağlarımda qayğıma qalan bir şəxsi dəyanətsiz, sədaqətsiz, etibarsız kimi də dəyərləndirənlər tapılar. Kimsə mənə daşürəkli də sana bilər. Əslində mənə tamamilə başqa adamam. Sözə həssasam, ürəyim yumşaqdı, insanların taleyinə biganə deyiləm. Heç nədən, ən adi bir şeydən hissə qapılıb, hönkür-hönkür ağlaya da bilərəm.

Anamı yuxuda görəndə, bəzən diksinib atılanda, anamdan ayrıldığımı anlayanda, başqa sözlə, yuxudan reallığa qayıdanda həmişə, nədənsə, mənə tər basırdı. Sanki özümü anamın qolları arasında duyurdum. Üzümü balınca sürtürdüm. O anlarda balınc mənə anamın yanaqlarını xatırladırdı... İnanın mənə, mənə sızılıtlı, iniltili, zəhlətökən həyatımı yaşamayan heç bir adam çəkdiklərimi çəkə bilməz. İcimdə sirlili-sehirlili, ağla sığılması mümkün olmayan öz dünyam yatır. Onun bütün “iştiraklarının”, “qaynaqlarının”, “pünhan guşələrinin” ixtiyarı məndə olduğu üçün o müəmmaların bir çoxunu da özümə qəbrə aparacam.

Adam bərk əsəbi olanda, düşüdü vəziyyətdən çıxış yolu tapma bilməyəndə çox danışır, dər-dərini adi vaxtlarda yaxınlaşmadığı, ikicə kəlmə kəsməyi özünə sığışdırmadığı təsadüfi adamlara da açır. Bu dəm neylədiyinin fərqi də varmır. İcni kimə gəldi açıb tökür. Fikirləşmir ki, qarşısındakı adam ona nə cür münasibət bəsləyir: gülür, yoxsa ağlayır, ola bilsin — bu nə axmaq adamdı; danışdıqlarının mənə nə aidiyyəti var, öz işindi, özün bilərsən; sən axmaq adamsan; dostunu-düşməni tanıdır-

san; səndən adama xeyir gəlməz; baş-beynimi aparma; öz dərdim özümə bir yükdü; sən hardan çıxdın; qəmişini məndən çək, — deyə düşünür.

Müəmmalı görüş

Anamla görüşmək istəyi məni hər gün düşündürürdü. Nə eləyəcəyimi bilmirdim. Küçədə, avtobusda, metroda, dükən-bazarda gözlərim anam nişanəli qadın axtarırdı. Tapa bilmirdim ki, tapa bilmirdim. Necə oldusa, mən bu istəyimi Cəmillə Xatirəyə də dedim. Xatirə gözləmədiyim halda mənə nəvazişlə baxdı və canıyananlıqla dedi:

— Anan barədə təsəvvürlərin onu tanımağa imkan verəcəkmimi?

Anamdan yadımda qalan cizgiləri bir daha onlara xatırlatdım. Cəmilin sifətində hiss olunmaz təbəssüm yarandı və çox tez də silinib getdi.

— Bu, dəryada damla axtarmağa bənzəyir. Bilsəm ki, tapa bilərik, vallah, sənənlə bütün küçələri, parkları gəzərəm. Bir balkon da qalmaz göz gəzdirmədiyim...

Mən astadan dedim:

— Cəmil, mən anamı yalnız özüm tapa bilərəm, başqaları yox. Yəqin onunla harda qarşılaşsam, duyğum, hissiyyatım, ümidim, inamım da mənə azdan-çoxdan kömək edər. Əlbəttə, bu, dəryada balıq tutmaq kimi bir şeydi. O da bu şəhərdədirsə, salamatdırsa. İnanmıram, anam məni atdığı çağlarda özündə ağrı-acı hiss eləməsin. Gözlərindən bircə gilə yaş axıtmasın. Tutduğu işin peşmançılığını çəkməsin.

Bu ziddiyyətli düşüncələr məni yorurdu. Gah özlüyümdə anamı günahlandırır, ona hirslənir, qəzəblənirdim, gah da yazığım gəlirdi. Özüm də anlayırdım ki, mən anama qarşı kəskin hə-

rəkətlər eləyə bilmərəm və buna haqqım da yoxdu. Çox dolaşmaq, arzu olunmaz, böhranlı anlar yaşayırdım. Təkcə mənə təskinlik verən o idi ki, maddi imkansızlıq buxovunu, az da olsa, qıra bilmişdim. Özümün gündəliyimə çatacaq pul toplamışdım. Nisbətən sərbəst və azad hərəkət eləyə bilirdim. Doğrudur, hərdən bir içimdə hansı addımı atmağımdan asılı olmadan tərəddüdlər də doğurdu. Amma özümə belə bir inamım vardı: çox çəkməz, çətinliklər tədricən arxada qalar; həyəcanım səngiyər, ya da tamam yox olar... Cəfəngiyyatlara, rəzil iftiralara uyaraq kimlərisə yersiz ittiham eləməkdən, böhtanlamaqdan, yalandan günahkar çıxarmaqdan zəhləm gedir. Anlayırdım ki, bir düz söz minlərlə yalanı bir göz qırpmında kəsər. İnsani münasibətlərdə əndazəni aşmaq heç kəsə fayda verməz. Hər şeyin hədd-hüdudu var.

Hərdən psixoloji sarsıntı keçirən adamlar kimi öz-özümə danışırırdım... Xəyalən umu-küsülü halda anamın qarasına gileylənirdim: Ana! Ana! Məni atdığından indiyəcən, demək olar ki, hər gün içim göynəyir. Üzümdəki təbəssüm əslində özümü də tənqə gətirib, çünki saxtadı. Çox zaman insanlardan qaçıram. İçimdəki dərin uçurum bəzən hər yerdə, hər zaman məni susmağa vadar eləyir. Zahirən kimə fəal təsir bağışlasam da, atıldığımı düşünüb, batılən lütləşirəm. Ünvanıma söylənilənləri yaxşıasına, pisinə fərq qoymadan çox zaman cavablandırmıram. Onu da yəqin bilirəm ki, kənardakılar məni məzlum, kimsəsiz, yazıq, bədbəxt... sanırlar. Nə düşünürlər, qoy düşünsünlər. Əslində mən o qədər də ölüvay deyiləm. İndi gözlərim səni axtarır. Məni qəbul eləyə də bilərsən, eləməyə də. Bircə onu bilirəm ki, mən günahsızam, üzüm hər yerdə, hamının, o cümlədən sənəndə yanında ağdı. Nə utanc gətirən qəbahətim, nə də qarşınızda xəcalət çəkəcək işim var...

Necə vaxt idi ki, yataqxanada dostlaşdığım Valeh adlı oğlanla Dram Teatrının yanındakı kafeyə ayaq açmışdıq. Hərdən bir

ora gedir, qarnımızı borşla, supla, dovğayla doydururduq... Biz təzəcə kafenin sağ küncündə qoyulan stolun ətrafında əyləşib sifariş vermişdik ki, əlli yaşlı ola-olmaya, bir qadın və iyirmi üç-iyirmi dörd yaşlı cavan qız içəri girdilər. Qadın üzü bizə tərəf əyləşdi və qıza da qarşısındakı stulda oturmaq işarəsi verdi. Qadın bizə tərəf qətiyyənlə baxmırdı. Onların kafeyə gəlişinin mənim üçün də elə bir fərqi yox idi. Valeh qolumu dümsüklədi və pıçıltılı səslə:

— Bu qarşımızda oturan xanımı tanıyırsan? — dedi. — Səma Cahangirlidi. Çox gözəl aktrisa. Mələhətli və ecazkar səsi var. Xarakterləri çox gözəl parodiya eləyir. İmkan tapan kimi gələrik teatra. Dinləyərsən onun ifa tərzini, baxarsan yaratdığı obrazlara.

Mən başımla Valehə razılığımı bildirdim və doğrusu, fikirli olduğumdan, qadına o qədər də diqqət yetirmədim, sadəcə, onun üz-gözünü ötəri gördüm. Qadınla qız hərəsi bir fincan kofe içib, ayağa qalxdılar. Bu vaxt Valeh də xidmətçini çağıraraq borcunu verdi. Biz kafedən çıxanda, qadınla qız artıq uzaqlaşmışdılar. Söhbət bununla qurtardı. Aradan bir neçə gün keçmişdi. Axşamdan yatağıma uzansam da, xeyli oyaq qaldım. Gecə nə vaxt yuxuya getdiyimi bilmirəm. Anamı yuxuda gördüm. Onu da deyim ki, anamı heç vaxt belə görməmişdim. Mən bir neçə dəfə demişəm, indi də təkrarlamağa məcburam: yaddaşımda anamın yerləşini, güldüyü zaman üzünün görüşünü və bir də sağ gözündəki ağ kiçik nöqtəni andıran qara xalı xatırlayıram. O, yaddaşımda beləcə qalmışdı. Onu başqa cürə təsəvvür eləyə bilmirdim. İndisə anam mənə utancaq, ədəb-ərkanı gözləməyə çalışan cazibədar bir xanım təsiri bağışlamışdı. Solğun, qansız sifəti, arıq, qurğaz bədəni, qırıq alnı vardı. Təmiz, durğun badamı gözlərində həsrət, nigarançılıq duyulurdu. Canında, elə bil, qorxu vardı. Tez-tez həyəcanlanırdı. Uzunsov sifətində zəif təbəssümün izləri hiss olunurdu. Görkəmi mənə elə təsəvvür yara-

dırdı ki, o, cavanlıqda çox gözəl olmuşdur. Yenicə dən düşmək də olan saçları çiyinlərinə tökülmüşdü. O, mənə diqqətlə baxdı. Özümdən asılı olmadan qəlbimdə ona qarşı hiddət oyandı və dərhal da: — Məni qəzəbləndirmək xoşuna gəlir? — dedim. — Get, get burdan, səni görmək istəmirəm. Sən mənim anam deyilsən. Anam olsaydın, mənə yanında saxlardın, ölümə üz-üzə qoymazdın. O, gülümsünərək: — Adam bağışlamağı da bacarmalıdır, — deyib yoxa çıxdı. Mən yuxudan hövlnak oyandım. Bütün bədənim əsirdi. Ürəyimin döyüntüsünü eşidirdim. Yataqdan qalxıb, bir qurtum sərin su içdim. Üzümü yudum. Handan-hana özümə gəldim. Ancaq mənə belə inam yarandı ki, nə vaxtsa anamla qarşılaşacam. Bu, Allahın möcüzəsidir. Bu yuxuyla bəlkə də, Böyük Yaradan mənə onunla görüşə hazırlayır. Mən möcüzələrə inanmıram. Amma yuxu mənim qəlbimdə qeyri-adi duyğular oyatdı. Özüm də bilmədən o gün Valehin göstərdiyi aktrisa ilə indi yuxuda gördüyüm qadını müqayisə etdim. O xanım bu xanıma necə də bənzəyirdi?! Aktrisa, doğrudan da, mənim anam ola bilərdimi? Yanındakı qız kimdi?.. Əşi, hər kim olur, olsun. Mən hələ də yuxudayam? Rəyam davam eləyir?! Qalxıb stulda oturdum. Başımı əllərim arasına aldım. Düşüncələr seli mənə qamarladı. Daha dərin, daha müəmmalı sualların burulğanında çabalamağa başladım. Nə qədər baş sındırısam da, heç bir suala düz-əməlli cavab tapa bilmədim. Əlacsız qalıb, yatağıma uzandım və sabahın açılmasını gözlədim... Səhər açıldı. Neçə vaxtda beynimi qurd kimi didən suallar yenidən üstümə axışdı. Mən yuxuda gördüklərimin gerçəkliyinə gah ümid bəsləyir, gah da hər şeyin fantaziya olduğunu düşünürdüm. Əcəb fikirlər, ziddiyyətlər mənə gənəsinə düşmüşdü. Reallıq və fantaziya; inam və inamsızlıq; həqiqət və yalan; arzu və xəyal... Nələr, nələr. Boğulurdum içərisində yaşadığım daxili təlatümün. Nədi bunlar?! Xoşbəxt gələcəyimin başlanğıcını vəd eləyən, ona ümid işığı saçan şüalar, yoxsa bəxbəxtliyimin daha fə-

lakətli olacağını xəbər verən iztirablı hissiyyat?! Bu düşüncəylə qalxıb teatrın qarşısına getdim. Afişalara göz gəzdirdim. Ağarəhimin “Əsgər anası” tamaşasında Səma Cahangirinin Mələk obrazını oynayacağını afişadan oxudum. Afişanın aşağısında yazılmışdı: “Tamaşa 09 aprel 2012-ci il, saat 19⁰⁰-da başlanacaq”. Hardansa beynimdə belə bir fikir peyda oldu: “Anamın da adı Səmaydı”. Dərhal beynimdə əks fikir də peyda oldu: nə çox Səma adlı qadın.

Hələ tamaşaya üç gün qalırdı. Kassadan ilk cərgəyə bilet götürüb, geri qayıtdım. Üç gün sanki üç il kimi keçdi. Həyəcan məni əldən salırdı. Heç kimə heç bir söz demədən mağazadan bir dəstə gül alıb, teatra getdim. Foyeni gəzdim. Səma Cahangirinin divardan asılı portretini gördüm. Cansız şəkli canlı anamla qarşılaşdırdım. Mənalandıрмаğa çalışdım. Birdən hardansa ağıma belə bir fikir gəldi: “Adam adama oxşayar...”. Ümidlərin sönməsinə səbəb olan bu ehtimal birdən-birə sanki qol-qanadımı sındırıb yanıma saldı. Bir dəqiqə sonra əhval-ruhiyyəmi nə qədər qaldırmağa çalışsam da, şübhələr aman vermədi. Zal açılan kimi içəri keçdim, oturdum. Çox çəkmədi ki, zal ağzınacan doldu. Mələk səhnəyə çıxanda alqış səsləri salonu bürüdü. Mənim diqqətim bütün varlığımın onda idi. Gözlərim önündə gah beş yaşımdaykən anamla bağlı təsəvvürümə həkk olan nişanələr, gah anamın sifətiylə rəyama gələn o qadın, gah da Mələk obrazının canlı parçası, əvəzəilməz yaradıcısı Səma Cahangirli canlanırdı. Oxşadırdım, bənzədirdim, tutuşdururdum. Aktirisanın yerisi — gəlişi, gedisi də eynən anamınkı idi... Gərginlik məni boğurdu. Bəzən hisslərim, duyğularım donurdu. Bəzən də için-için yanırdım, doğranırdım, ancaq sakit-sakit göz yaşları axıdırırdım. Tamaşa oynanılan vaxtın necə gəlib keçdiyini bilmədim. Tamaşanın gedişində məni bir fikir aldı: ana obrazını dərin hisslərlə, təlatümlü duyğularla, qızğın bir ürəklə — ehtirasla oynayan aktrisa, öz doğmaca balasını ata bilərdimi? Görəsən, atdı-

ğı övladının keçirdiyi hisslərini oynadığı obrazın xarakterinə, hərəkətlərinə gətirirmi? Doğma oğlu Ayazın hisslərini, əzab və iztirablarını ifadə elədiyi obrazın oğlanları Şubayın, Şirzadın timsalında verə bilirmi? Yoxsa, elə bu obrazın ifası da qondarmadı, boğazdan yuxarıdı?.. Tamaşanın son akkordu vuruldu, aktyorlar tamaşaçılarla vidalaşmağa gəldilər. Bu an mən pilləkənlərlə səhnəyə qalxmaq istəyərkən daxili sarsıntıdanmı, gərginlikdənmi, büdrədim. Yıxılmaqdan özümü güclə saxladım. Sonra Səma Cahangirliyə yaxınlaşıb, qarşısında dayandım. Çiçək dəstəsini ona tərəf uzadıb, düz gözlərinin içinə baxdım. Axtardığım qara nöqtəni, xalı onun sağ gözüünün ağında tapdım. Məni dəhşət bürüdü. Deyəsən, diqqətlə baxdığımı o da hiss elədi. “Ana!”, “Ana!” — deyə bağırmaq istədim. Nə yaxşı ki, buna gücüm çatmadı...

Kirayə ev

Teatrdan çıxıb evə gəldim. Doğrusu, bu dumanlı görüş məni çaş-baş saldı, dincliyimi əlimdən aldı və məni bir an da rahat buraxmadı. Özümə sığmırdım. Səma Cahangirli ilə yenidən görüşmək üçün yollar axtarırdım. Elə bu vaxt qapı döyüldü. Gələn yataqxananın komendantı idi. Salamlaşdıq. Sonra o, dedi:

— Ayaz, bağışla, neçə gündü məni dinc buraxmırlar. Demək istəməirdim, amma məcburam. Rəhbərlik tələb eləyir ki, qeydiyyatı olmayan adamları yataqxanadan çıxardaq. Gecələr gəlib yoxlayacaqlar. Sənin burda qaldığını görsələr, məni işdən azad eləyəcəklər. Hələ bir neçə gün vaxtın var. Özünə yer tapsan, pis olmaz.

Mənim razılaşmaqdan savayı yolum yox idi. Nə vaxta qədər yataqxanada qorxa-qorxa, ürəkə-ürkə qalmalıyam?

Düşündüm ki, axşam aktrisa tamaşadan çıxandan sonra arxasınca düşüm, harda qaldığını öyrənəm, onlara yaxın ərazidə, lap mümkün olsa, qonşuluqlarında ev kirələyim. Onunla mümkün qədər ünsiyyətdə olum. Əgər bu yaxınlığı eləyə bilsəm, şübhəsiz ki, onun anam olub-olmamasını araşdırıb üzə çıxararam.

Belə də elədim. “Əsgər anası” pyesinin tamaşasına təkrarən bilet götürdüm. Tamaşaya baxandan sonra teatr binasının çıxış qapısından bir qədər aralıda dayandım və Səma Cahangirinin gəlişini gözlədim. Tamaşa qurtarandan iyirmi dəqiqə keçər-keçməz o, qapıdan çıxdı, yan-yörəsinə baxmadan iti addımlarla Murtuza Muxtarov küçəsiylə “Sovetski” adlanan məhəlləyə tərəf getdi. Mən əlli-altmış metr arxadan onu izləyirdim. O gedib dar bir dalanda köhnə taxta qapını açıb, həyəətə girdi. Mən qapıya yaxınlaşdım, onun hansı mənzilə girdiyinə göz qoydum. Sonra küçənin adını, dalanın nömrəsini yadımda saxladım və geri qayıtdım. Səhər Valehi götürüb, həmin həyəətə getdim. Qonşuların bircə-bircə qapılarını döydüm. Kirayə ev olub-olmamasını soruşdum. Yaşlı qadın dedi:

— Oğlum, onu evin kişisi bilər. Onunla danış.

Mən dedim:

— Kişini nə vaxt görə bilərəm, xala.

Qadın elə həyətdəcə kişini səslədi:

— Ay Şükür, bir qapıya çıx. Gələn var, gör nə deyir?

Çox çəkmədi ki, qapı açıldı. Şükür kişi göy zolaq-zolaq köynəyinin düyməsini bağlaya-bağlaya içəridən çıxdı:

— Nə lazımdı, oğlum?

— Kirayə ev.

— Var, ancaq çox balacadı. Neçə vaxtdı əl dəymədiyindən, tör-töküntülüdür. Bilmirəm, səni təmin eləyər, ya yox?

— Mən tək qalacam, Şükür dayı. Özüm əl gəzdirərəm. Neçəyə verəcəksiz?

— Bax da, oğlum. Nəyin var, verərsən, yoxdu, verməzsən.

Yatağın varmı?

— Xeyr.

— Onda arvada deyərəm, evdən yorğan-döşək verər... Keç otağa bax.

Biz otağa keçdik. Doqquz kvadratmetrlik bu otağın içərisi ağ əhənglə rənglənmişdi. Döşəməyə vurulan taxta bir-birindən aralanmışdı. Vaxtı ilə ona çəkilən qırmızı rəng də solmuşdu. Tavan olduqca alçaq idi. Əlimi qaldırıydim, tavana dəyərdi. Yeganə pəncərəsi qonşunun evinin arxasına düşdüyündən, ora gün işığı görmürdü. Rütubətliydi. Otaqdan çıxanda, yaxud otağa gələndə mütləq yanakı keçmək lazım gəlirdi və eyni zamanda kostyumunun divara dəyməməsi üçün qarnını içinə çəkməli və qamətini düzəltməliydin. Əks halda, ya qarnın, ya da kürəyin qonşunun daxmasının divarına sürtünəcəkdi. Üst-başın əhəngə bulaşacaqdı... Həyətdə təqaüdcü Şükür kişi və onun arvadından savayı, üç ailə də yaşayırdı. Mən, Səma Cahangirli, onun qızı, başqa bir yaşlı kişi və qadın. Onlar da ər-arvad idilər. Ev sahibi məndən sənəd-filan istəmədi. Mən, sadəcə olaraq, bildirdim ki, şəhəratrafı kəndlərin birindənəm.

Kişinin gözlərindən məmnunluq hissi oxudum. Bununla belə, diqqətlə baxanda onun gözlərində qırıq-qırıq tərəddüd də oxunurdu.

Mən dedim:

— Sizə sənəd göstərmək lazımdımı?

Şükür kişi astadan cavab verdi:

— İnamsız adam qəlbisiz olar. İnsanlığımı “hup” demədən rəzilliyə dəyişər. O isə ləyaqətə, heysiyyətə tüpürməkdə.

— Şükür dayı, bizimki tutdu. Mən nə vaxt çantamı götürüb, gələ bilərəm?

— Oğlum, buranın şərtləri var. Əvvəlcə onu qəbul elə. Sonra razılaşaq... Cavan oğlansan, bura qız-mız ayağı dəyməməlidir. Araq-çaxır içilməməlidir. Kobud danışmaq bizə yaraşmır. Bir söz-

lə, düz gəlib, düz getməlisən.

— Onları da qəbul elədim. Nə vaxt qüsura yol versəm, məni çölə ata bilərsən.

Şükür kişinin arvadı:

— Əşi, uşağı çox sıxma-boğmaya salma. Nəvən yerindədi. Bərkə duranda, qulaq burması verərsən, yığışar.

Şükür kişi:

— Eşitdin?

— Eşitdim.

— Onda mən arvaddan xahiş eləyəyəm, bu gün ora əl gəzdirər. Sabah nə vaxt istəsən gəl.

Mən səhəri gün axşamın sərinində — işdən sonra Şükür kişinin qapısını döydüm və otağıma köçdüm.

Tanışlıq və ya ilk atəş

Şükür kişinin arvadı elə özü yaşda bir qadın idi. Bu qarabuğdayı, ucaboy kök qadın gülürüz, şirindil, ürəyiaçığıydı. O, yayın sərinində həyətdə samovar çayı qoyur, dəmləyir, sonra da həyətdəkiləri çağırırdı:

— Samovar çayı hazırıdı. Kömürlə qaynatmışam. Kimin susuzluğu var, stəkan-nəlbəkisiylə buyura bilər.

Çox çəkmirdi ki, susuzlayan, ürəyi çay istəyən, vaxt keçirmək niyyətində olanlar deyə-gülə, əllərində stəkan-nəlbəkiden əlavə qənd, konfet, limon və bəzən də şirniyyatla təşrif buyurdular.

Mən tez bir zamanda Şükür kişiylə dil tapıb, ünsiyyət yarada bildim. Şükür kişi ilə sözümlə tutduğunu duyan Simarə xala da mənə xoş münasibət bəsləyirdi. Demək olar ki, hər dəfə çay dəstgahı açanda, məni də çaya dəvət eləyirdi. Beləcə, yavaş-yavaş qonşular məni də öz aralarına qatdılar. Məhlə adamlarıyla

mənim aramda xoş, səmimi və mehriban münasibətlər yaranmağa başladı. Şükür kişi ağır, az danışan idi. Çox nadir hallarda gülümsəyirdi. Onda da səsi çıxmazdı. Bu zəhmli adamın sir-sifətindən ömrü boyu gərgin, ağır əməklə məşğul olduğu duyulurdu. İlk təmasda olduğu şəxsə elə gələ bilirdi ki, bu adamın xarakteri olduqca çətindi. Onunla yola getmək, ünsiyyət yaratmaq müşkül məsələdi. Yaxından tanışlıq göstərirdi ki, bu, heç də elə deyil. Onun sakit təbiəti var. Şirin söhbətə saatlarla oturub qulaq asandı, diqqətli, qarşısındakı adama hörmət qoyandı, nəvaziş göstərəndi. İndisə heç bir yerdə işləmədiyindən, gününü demək olar ki, evdə keçirirdi. Simarə xala isə ilk baxışdan ərindən fərqli görünürdü. Əslində, xasiyyətləri, əsasən, uyğun idi. İstənilən məsələyə münasibətdə Simarə xala ərinin — Şükür kişinin mövqeyində dayanırdı. Asta gülüşü vardı. Qonaq-qara sevəniydi. Xoşu gəldiyi, sözü-söhbəti tutduğu adamlara süfrə açanıydı. Bir sözlə, ərlə-arvadın düşüncələrinin istiqaməti də, qəlblərinin bir çox cizgiləri də üst-üstə düşürdü. Bir-birilərinə hədsiz diqqət və nəzakətləri duyulurdu. Hamı bir ailənin üzvü kimi gülüb-danışa, yüngül deyilməsi mümkün olan dərd-sərini bir-birinə açabiliirdi. Düşündüm ki, qarşıma qoyduğum niyyətə çatmaq üçün Simarə xala ilə bu yaxınlıq həm gözəl vasitə, həm də əlverişli şərti.

Bir aya yaxın müddətdə ən adi, nadir hallarda isə mücərrəd meyillərdən danışırıdım — gündəlik işlərdən, qonşuların davadalaşlarından, ölkədə və dünyada baş verən məsələlərdən, şəhərdə cərəyan edən hadisələrdən, bazarda malların qiymətlərinin qalxıb-enməsindən, məşinlərin tıxacından, təqaüdlərin gecikdirilməsindən, nədən, nədən...

Bir gün Simarə xala məndən soruşdu:

— Cavan oğlansan, niyə evlənmirsən? Biz də gələk toyuna, sındıra-sındıra süzək.

— Eh... Simarə xala, siz nə danışırırsız? Evsiz-əşiksiz, nə ev-

lənmək? Orda-burda güc-bələyla iş tapıram. Az məvacib alıram. Elə adamlar var ki, qan-tər axıda-axıda qazandığımızın da quyruq-qanadını kəsirlər. Aldığım bəzən qarnımı doyduurmur. Üstəlik də ki, kirayənişin yaşamaq.

Şükür kişi gülümsündü, sonra özünəməxsus sakitliklə dedi:

— Kirayə pulunun dərdini çəkmə. O da qurban olsun sənin kəkilinə.

Gözlənilmədən Səma dedi:

— Atan, anan nə əcəb səni şəhərə tək buraxıblar? Qorxmurlar?

Söz məni tutdu. Ancaq özümü o yerə qoymadım.

— Nədən?

— Şəhərdə o qədər axmaq adam var ki.

Mən çaşdım. Əvvəl nə deyəcəyimi bilmədim. Fikirləşdim ki, bu xanım barədə düşündüklərim yanlışdı. Handan-hana özümə gəlib, xarakterimlə uyuşmayan bir yalan uydurdum.

— Atamın üzünü görməmişəm. O, cavankən dünyasını dəyişib. Anamsa xəstədi. Ona bacım baxır. Dedilər, şəhərdə kabab bişirirlər, gəldim kabab iyinə, gördüm eşşək dağlanır. Nə özümə bir şey eləyə bilirəm, nə də anama dava-dərman pulu göndərə.

Hamının nəzərləri mənə dikildi. Səmanın sifəti bozardı. Deyəsən, sualının yersizliyini hiss elədi. Sövuqi-təbii sinəsi qalxıb-endi. Simarə xala dilləndi:

— Sən də ana sevənsən. Canavarın da balası anasız olmasın. Anasızlığın dadını çox görmüşəm.

Şükür kişi başını yellədi. Bir qurtum çaydan içib, dilləndi:

— Bəs anasız bala neyləsin? Dünyanı quran elə qurub ki...

Mən Səmanın yanında əyləşən qızına — Səmraya gözücu baxdım və qəsdən öz-özümü danışmış kimi dedim:

— Nədənsə, analar qızlarını çox istəyirlər.

Bu sözdən sonra mən gizlicə Səmanın üzünə baxdım. O, udqundu. Solğun sifətində güclə seziləcək cizgilər bir-birini əvəz

elədi. Qız isə heç bir şeyin fərqiə varmadan qalxıb evə getdi. Simarə xala dedi:

— Eh... Oğlum, qız nədi, oğlan nədi? Hər ikisi ananın bətnindən gəlib. Hər ikisi ananın qanıdı, canıdı, ruhudu.

Mən fikrimi bir qədər yumşaltmağa çalışdım.

— Bəlkə, Simarə xala, qız köçəri quşdu, gedəsi qonaqdı, analar ona görə...

— Eh... Saqqalın ağarsın. Cavan oğlansan, gör nədən şikayətlənirsən? Olmaya bacına qarşı qısqanclıq hissi yaranır səndə?

Nə baş vermişdisə, Şükür kişi dərinədən köksünü ötürdü:

— Bacı qardaşın namusudu... Belə olan tövrdə nə qısqanclıq?

Mən qəsdən bir şeyi də vurğuladım:

— Yaxşı xatirəmdədi, dörd-beş yaşım olanda anam məni Bakıya xəstəxanaya gətirmişdi. Axşam tərəfi o, məni Sahil parkına apardı. Biz xeyli gəzdik. Adamların toplandığı yerə getdik. Beş yaş olar-olmaz, əlində “Snikers” tutmuş bir oğlan için-için ağlayırdı. Adamların suallarına cavab vermək istəməsə də, sonra dili açıldı: “Anamı verin!” “Anam mənə dedi, burda dur, gəlirəm”, “Anam getdi”, “Gəlmədi...”. O zaman gördüklərimi indi də unuda bilmirəm. Polisin “Kimin var?” sualına o, “Balaca bacım” cavabını verdi. O vaxtdan mənə belə təsəvvür yaranıb ki, analar qızlarını sevirilər. Görürsüz, ana oğlu atır, qızı tutur. Zeynəb qarı həmişə deyərdi: “Gözüylə görən Allahından çox bilələr”. Yenə gizlicə Səmanın üzünə baxdım. O, özündə deyildi. Solğun yanaqları birdən-birə qızardı. Sanki gözləri böyüdü.

Şükür kişi diksinmiş halda:

— Sən nə danışırsan? Bunu öz gözlərinlə görməsən, yoxsa, kimdənsə eşitmişən?..

— Axı, dedim, gözlərimlə görmüşəm.

— O, ana deyil, şeytandı. Necə yəni, uşağı küçəyə at, qaç. Bəyəm, uşaq pişik balasıdı? Ya küçükdü? Bütün bədənəm titrədi... Elə ananın gülləsi əskikdi.

Səma özündə deyildi. Sanki deyilənləri eşitmirdi. Elə bu vaxt qızı da qayıtdı.

Simarə xala yana-yana dedi:

— Eh... Oğlum, Allah o qədər canlı yaradıb töküüb çölə-bayıra ki. Özü doğub-böyüdü, boya-başa çatdırdığı uşağını küçələ-rə atırsa, ya ona sahib durmayıb, hələ özgələrə demirəm, doğmalarına verirsə, o, ana deyil. Doğma balasına sədaqət göstərməyən qadından etibar gözləmək olmaz. Saxlamırdı, aparıb öz əlləriylə hökumətə təhvil verəydi.

Mən dedim:

— Elə olsaydı, hərdənbir gedib ciyərpərasını yoluxsaydı, bəlkə də övlad anasını bağışlayardı.

Başıma gələnlər təsadüfdəndi, ya zərurətdəndi, deyə bilmərəm. Amma, deyəsən, ünvanı düz tapmışdım. Düşündüm, Səma həqiqətən də mənim anam olacaq. Bəli, bizi Allah özü qarşılaşdırır, yoxsa hisslər, duyğular bir-birimizi belə çəkə bilməzdi...

Vəziyyətdən çıxmağa çalışsan Səma heç bir söz deməyib, stəkan-nəlbəkisini də götürüb evə getdi. Handan-hana geri qayıtdı və üzünü qızına tutaraq: — Səmrə, — dedi. — Bayaq rəfiqən telefon açmışdı, bir ona zəng çal, yəqin sənə deyiləsi sözü var.

Səmrə dərhal ayağa qalxıb, evə getdi. Mən belə başa düşdüm ki, o, bu söhbətin Səmrənin yanında açılmasını istəmədiyindən, onu qəsdən uzaqlaşdırdı. Özü əyləşdi. Guya, heç bir şey olmamış kimi, söhbətin səmtini dəyişməyə çalışdı:

— Elə şeylər çox olur... Saxlaya bilməyib. Orda qoyub ki, onu kimsə kimsəsizlər evinə versin. Ya da aparıb saxlasın.

Simarə xala:

— Əşi, bəsdi sən Allah. Qızışıb, yüz hoqqadan çıxırlar... Uşağı dünyaya gətirirlər. Sonra da atırlar. Doğma bacım o qələti eləsəydi, boğazını dişlərimlə üzərdim.

Həmişə təmkinini qoruyub saxlamağa çalışsan Şükür kişi də əsəbi halda:

— Dünyanı, bütün kainatı öyrənməyə səy göstərən, nüvə silahları, ballistik raketləri, elektron vasitələri kəşf edən insan özünü dərk eləməyi ağına da gətirmir. Kimə nə deyəsən? Bu, bəşəriyyətin bəlasıdır, oğlum. Aqlının əzəmətindən, idrakının möhtəşəmliyindən dəm vuran insanın şüuru sivilizasiyaların toqquşduğu zamanda gör nəylə məşğuldu? Vay! Vay! Vay! Gör nə günlərə qalmışıq?!

Mən Səmanı sezilməz dərəcədə diqqətimdə saxlamışdım. Onun içində güclü bir təlatüm, fırtına vardı. Onda daxili halsızlıq duyurdum. Qorxurdum ki, o, özündən getsin. Lap dözməyib ürəyi çatlasın. Zeynəb qarı demişkən, “Qaş qayırdığım yerdə, göz çıxaram”. Mən öz-özümə dedim: söhbətə bu cür başlamada düz elədim, yoxsa səhv? Tələsmədim ki? Bu yerdə istiqanlılıq, cılıqlıq lazımdıydı? Bu illər ərzində ehtiyacım olanda anam məni axtarmayıbsa, indi onu axtarıb tapmağa lüzum varmı? Bu, mənim aqlımın çoxluğu idi, yoxsa azlığı? Ona görməzə-bilməzə, — sən mənim anamsan, — desəm, o, dediklərimə inanarmı? Bəli, hisslər çaşanda, emosiyalar coşub zirvələr fəth eləyəndə, ağıl öz məhvərindən qopur. Mən hələ dəqiqliyiylə bilmirəm, həqiqətən də o mənim anamdımı? Bəlkə, hissə qapılıram? Bəlkə, mən Səmanı öz anamla dəyişik salıram?

Aman Allah, bəlkə, o bizim — mənim və anamın başına gələnlər vəqihə eynilə bu qadının da başına gəlib? Mən də korafəhmlik eləyirəm. Yarıpmışam bu zavallının yaxasından. Mən də qərribə adamam... Haqqı-nıxdı, içimdə onu günahlandırırım. Səmanın sinəsinə qat-qat çökən qəm, qüssə, kədər yükü gözlərindən duyulurdu. O, üstünə qalaqlanan dərd-sər qatlarının altında inildəyirdi. Əlbəttə ki, bunu mənə hissiyyatım diqtə eləyirdi.

Kövrək addımlar

Hara gedirdimsə, nə iş görürdümsə, fikrim, düşüncəm Səma Cahangirlidəydi. Ağzından çıxardığı hər sözünü, elədiyi hərəkətlərini, adi baxışlarını müşahidəmdən kənarda qoymurdum. Hiss elədiklərimi, duyduqlarımı təhlil eləyir, özüm üçün zəruri qənaətlərə gəlirdim. Onu da duyurdum ki, Səma da məni hərdən bir hiss olunmaz maraqla süzürdü. Adi hərəkətlərimə, danışığıma diqqət yetirirdi. Onun bu hərəkətləri mənim anam ola biləcəyi fikirlərimi qətiləşdirməyə az-çox əsas verirdi. Mən həyəətə çıxanda, ya işə gedəndə arabir pəncərənin pərdəsini sıyırır mənə baxdığını hiss eləsəm də, özümü bilməzliyə vururdum. Bəzən qəsdən onun tərəfə baxanda tez pərdəni buraxır, guya, bu baxışın təsadüfi olduğunu göstərməyə çalışırdı. Onu da hiss eləyirdim ki, bu qadın mənimlə danışmağa çəkinir. Danışanda da həyəcanlanır, tələsir, nəfəsi tənkiyirdi. Sözlərin sonunu çox zaman qırırdı. Udqunurdu. Hissiyatı, elə bil, boğulurdu.

Bir dəfə həyəətdə tək oturub qəzeti o üz-bu üzə çevirirdim. Səma evdən çıxdı. Əlindəki zibil torbasını həyəət darvazasının yanında qoyulmuş yeşiyə aparıb atdı və tez də geri qayıtdı. Mən onu gözaltı süzsəm də, özümü görməzliyə vurmaq istədim. O, yanımdan keçəndə mənə salam verdi. Sonra dedi:

— Burda niyə tək oturmusan, Ayaz?

Mən qəsdən:

— Bərk darıxıram, Səma xanım. Həyəət-baca bəzən mənə dar gəlir. İşim ağırdı. Təzə iş yeri axtarıram.

— Gəlin evə, bir azdan Səma da gələcək.

Zeynəb qarı demişkən: “Axtardığım yar idi, yetirdi pərvərdigar”. Mən qəzeti götürüb, Səmanın ardınca evə girdim. Çox da böyük olmayan mənzilin otaqları iç-içəydi. Qapı dəhlizə açılırdı.

Sol tərəfdə mətbəx, dəhlizin başında yemək otağı, oradan da yataq otağına qapı vardı. Yemək otağında divan, divanın kəlləsində iki yumşaq kreslo, kreslo arasında üstünə jurnal, qəzet qoyulmuş stol, onlarla da üz bəzəndə divar boyu şkaflar qoyulmuşdu. Otağın sağ küncündə geniş ekranlı televizor vardı. Pəncərədən yeri ağ, üstündə yaşıl zolaqlı, seyrək gülləri olan pərdə asılmışdı. Döşəməyə rəngi getmiş, köhnə ayaqaltı sərilmişdi. Bunlar onu göstərirdi ki, son zamanlar otaqlara diqqəti cəlb eləyəcək elə bir şey alınmamışdı. Bütövlükdə, elə bil, hər şey aralıdan qışqırırdı: bu aktrisa öz gündəlik ruzusunu ancaq çıxarır...

Səma əyləşmək üçün mənə kreslodan yer göstərdi. Özü də tələm-tələsik mətbəxə keçdi. Çay gətirdi. Mən təşəkkürümü bildirib, yeməyə ehtiyacım olmadığını dedim. Araya sükut çökdü, handan-hana mən sükutu pozdum:

— Səma nə əcəb evdə yoxdu?

— Rəfiqəsiylə dükan-bazara çıxıblar. Cavan qızdı, ona da iş tapa bilmirəm ki, heç olmasa, başı qarışsın. Evdə oturub, çox küskünləşir...

— Hə... Düz deyirsiz, işsizlik çətindi. Özü də cavan olana.

— İstədim, öz yanımda işə düzəldim. Nə qədər elədim getmədi... Uşaqlıqdan bir az ərköyün böyüyüb. Nə qədər ki, balacaydı, mənə çətinlik düşmürdü. Gündüz gedirəm məşqlərə, axşam da tamaşalara. Ürəyim qalır evdə. Baxma, böyük qızdı, hər şeyi başa düşür.

— Deyəsən, Səmanın çox istəyirsiz?

Səma güldü. Başını yellədi. Səsinə ara verdi:

— Övladdı da... Onu istəməmək olarmı, Ayaz?

— Elə analar var, uşaqlarını atırlar. Sizin kimi canıyananlar... Belə çıxır ki, atanlar uşaqlarını istəmirlər?

Səmanın sifəti yenə haldan-hala düşdü. Gözlərinin lap dərinliyində tərəddüdqarışıq həsrət, həyəcan dolu anlaşılmaz hisslər oyandı. Özü də hiss eləmədən sinəsi qalxıb-endi.

— Ayaz, o gün sən bir atılmış beş yaşlı uşaq barədə danışdın. Doğrusu, o uşağa mənim yazığım gəldi.

Mən gülümsündüm:

— Anası dura-dura uşağa sizin yazığınızı niyə gəlsin? Atanda ana bilməliydi ki, uşağını öz əlləriylə dəfn edir. Övlad qatili olur...

Səma dərindən nəfəs aldı. Gözləri ani olaraq qarşıdakı şkafa dikildi:

— Görəsən, salamatdımı?

— Nə bilmək olar? Qismət taledən.

— Kimsəsizlər evində elə uşaqlar çox olur?

— Məktəbdə oxuyanda bizi kimsəsizlər evində yaşayan uşaqlarla görüşə aparmışdılar. Orda əlli-altmış, bəlkə də çox uşaq vardı. Onların aralarında elə uşaqlar var, ata-analarını lap körpəyə kimi itiriblər. Elələri var, ataları yoxdu. Elələri də var anaları. Ancaq atalı-analı uşaqlar da orda yaşayırlar.

— Sağ olsun hökuməti, qayğı göstərir, onları tərbiyə eləyir, cəmiyyətə qaytarır.

— Nə danışırırsız, Səma xanım. Cəmiyyətə qayıdan mindən biridi. Çoxu küçə işləri ilə məşğuldu. Dolana bilmirlər, oğurluq, basqınlar eləyirlər... Bir çoxlarını da polis özü bu işlərə təhrik edir. Gedib düşürlər türmələrə. Valideynlər doğma balasını əjdaha ağzına atacaqdılarsa, onları dünyaya niyə gətirirdilər? Adamı yandıran, bax, budur. O uşaqların hamısı, mən deyərdim ki, ata-anaların çılğın ehtiraslarının, dar düşüncələrinin qurbanı olurlar. Atılan o günahsız uşaqları danışdıranda, bilirsiz nələr üzə çıxır? Biri: “Mən atamın üzünü görməmişəm, anam deyirdi, ölüb”, ikincisi: “Anam məni aldadıb”, üçüncüsü, bir başqa söz deyir. Adamın ayaqları yerdən qaçır, Səma xanım... Şəxsən mən bir oğlandan soruşdum:

— Qaçqan, anan yalançıdır?

O, duruxdu. Əvvəl mənə cavab vermək istəmədi. Sonra dedi:

— Anam məni atıbsa, gözlə, gəlirəm deyib gəlməyibsə, deməli, yalançıdır. Onu gizlətməyimin mənası varmı? Mən elə ananı istəmirəm. Deməli, atam anamı, anam da məni atıb.

Mən sözümlə ara verdim. Səmanın üzünə baxdım. Kırpıqlarında, bəbəklərində yaş gilələnmişdi. Danışdıqca özüm də daxili sarsıntı keçirirdim, əsəbiləşirdim.

Elə bu vaxt qapı açıldı. Səma evə özündən üç-dörd yaş böyük, boy-buxunlu, gülürüz, sarışın bir oğlanla gəldi. Bu, mənim heç xoşuma gəlmədi. Onu da hiss elədim ki, oğlan da mənim bu evdə olmağımı həm gözləmədi, həm də xoşlamadı. Səma ayağa qalxıb, ona da oturmaq üçün yer göstərdi. Sonra mənə dedi:

— Səmayla bir sinifdə oxuyublar. Adı Güloğlandı. O vaxtdan dostdular. Bizə gəlib-gedəndi.

Mən ayağa qalxıb, onlarla xudahafizləşdim.

Mənə elə gəldi ki, Səmagilə bu gəlişimi faydalı hesab etmək olar. Hər şeydən əvvəl, ona görə ki, bu xanımın mənim anam olması barədəki fikirlərim daha da möhkəmlənirdi...

Niskilli anlarım

Halım özümdə deyildi. Nə eləyəcəyimi bilmirdim. Gəlib Hərarəyə uzandım. Özümdən asılı olmayaraq, bu rütubətli, səliqə-sahmansız otağında əl-ayağımı uzadıb, kimsəsizlər evində keçirdiyim günləri xatırladım. Fəlsəfi düşüncələrə daldım. Kimlər harda, necə törədir balıq kimi dilsiz-ağızsız kimsəsizlərin ömür-günlərinə yazılan bu cinayətləri? Axı, niyə onlar belə cəzalanmalıdırlar? Bəs, hanı kimsəsizlərin Allahı? O, varsa, niyə zalımlara, qaniçən əclafalara yerlərini göstərmir? Günahsızlara verilən cəzaların qarşısını alanlar olacaqmı? Bəlkə, zalımla zavallının himayədarları başqa-başqa kəslərdir? Hamı: haqlı da, haqsız da günahkar axtarır. Yaxşı, kimdi o günahkar? Dün-

ya məhvərindən çıxıb. Zalımla zavallının düşüncələri, haqları elə qarışmış ki, onları ayırmaq müşkül işə çevrilib. Zalım da öz Allahını çağırır, zavallı da. Həmişə də güclü kimdi, qalib də olur. Bumudur axtardığımız o ədalət, o haqq?! Fikirləşdikcə məni dəhşət bürüyür. Kimə inanım? Əgər inancım çatlar yaranırsa, kimdi günahkar? Yenə mən?! Çox gülməli. Baxıb haqq-ədalət tərəzinə qəhqəhə çəkmək istəyirəm. Dünyanın gərdişinə bax... — Mən insanam, — deyər əcaib missiyanı üzərinə götürən siyasilər dünyanın harasında olur-olsun, bu gün eyincinslilərin nikaha girmələrinə rəvac verirlərsə, kimə nə deyəsən? Əgər əxlaq və mənəviyyatın keşikçisi olan bir oxumuş taleyi ona tapşırılan bir qızın bakirəliyinə təcavüz eləyirsə, düşünən ağıllı başlar da buna susurlarsa, kimsəsizlərin hüququnun qorunması qeydinə qalanlar tapırlarmı? Mənim Nərminim kimi, Xatirə kimi, Tamam kimi, Nazlı kimi... Neçə-neçə arxasızlar kimi... Aman Allah... Riyaziyyat müəllimimiz necə demişdi? Sizin əksəriyyətinizin taleyi türmələrdən keçəcək... Qızların bir çoxları kimlərsə əllərində oynucağa çevriləcəklər. Ən ağır cinayətləri sizin üstünüzdə ata bilirlər... Sizi cəmiyyət çətin qəbul eləyəcək. O, danışanda səsi necə də titrəyirdi. Düz gözlərimizin içinə baxıb, danışa-danışa necə yanırdı. Ən ağır imtahanlarınızı cəmiyyətlə üz-üzə dayananda verməli olacaqsız. Onda kimliyinizi dərk eləyəcəksiz. Hər şeyi çılpaqlığıyla görəcəksiz. Üzünüzdə güləcəklər. Bilirsiniz niyə? Fiziki gücünüzdən gen-bol istifadə eləmək üçün. Sizi addımbaşılı aldadacaqlar... Onda balaca, çəlimsiz Gülayə dedi:

— Müəllim, bizi doğmalarımız aldadıbsa, indi arsız-arsız onları bircə dəfə görmək həsrətiylə yaşayırıqsa, niyə də özgələr bizi atmağa, aldatmağa cəhd eləməsinlər?!

Aman Allah, nə böyük, böyük olduğu qədər də nə acı həqiqət vardı Gülayənin sözlərində!

Mən indi düşünürəm: nə qədər acı da olsa, sən demə, müəlli-

mimiz bizim acı taleyimizi o vaxt görürmüş. Bizi xəbərdar eləyirmiş. Biz o zaman tövləyə salınmış quzuymuşuq, yolumuza çıxacaq canavarlardan xəbərsiz ot-əncər yeyə-yeyə boğazlanmağa hazırlanırmış.

İlk dəfə işə gələndə bizimlə birlikdə işləyən yaşlı Nuru kişi necə dedi?

— Oğlum, sizi görəndə, damarlarımda qanım donur.

Mən diqqətlə onun üzünə baxdım. Başını aşağı salıb, cibindən bir siqaret çıxarıb damağına qoydu. Sonra da yandırır, ciyər dolusu qüllab vurdu. Tüstünü ağzından çıxara-çıxara sözünə davam elədi:

— Bilirsən, niyə? Hamı kimsəsizlərdən istifadə eləməyə çalışır. İş yerlərində bir cürə, cəmiyyətdə başqa cürə. Özünüzdə gərək ehtiyatlı aparasız. Zirək olasız. Sizləri açıq-açıqına cinayətə sürükləyərlər. Oğrular oğurluqlarını, basqınçılar basqınlarını, adam öldürənlər öldürdüklerini sizin üstünüzdə atacaqlar. Ayıq olun. Hər deyilən sözə inanmayın. Şübhələndiyiniz adamlardan, başqa sözlə, Allahsızlardan qaçın...

Doğrudur, mən o zamanlar Nuru kişinin dediklərini başımla təsdiqləsəm də, eşitdiklərimə içimdə inanmadım. Sonralar bir müddət Nuru kişiylə yaxşı da baxmadım. Onu — əcaib düşüncə sahibi — sandım. Ancaq çox çəkmədi ki, dediklərinin şahidi oldum... İndinin özündə də adamlardan qorxuram, çəkinirəm. Hərdən öz-özümə suallar da verirəm: axı, niyə belə oluruq biz insanlar?! Kefimiz yuxarı olanda deyirik, — həyat nizamlıdır. Doğrudur, digər canlılar üçün həyat nizamlıdır: eyni cinsdən olanlar özlərini didmir, parçalamır. Bəs biz insanlar? Yoxsa, — həyat nizamlıdır — deyiminin bizə heç dəxli yoxdu?

Nuri kişi deyir: ehtiyatlı olun! Bəlkə, Nuri kişi, — ağıllı olun — da deməliydi. Əgər bizim kimiləri udmağa cəhd eləyən cəmiyyət cinayətkardısa, istədiyi vaxt “ova” çıxacaqsız, biz zavallıların “ehtiyatlı”, ya “ağıllı”, “zirək” olmağımız həyatımızı

qurtaracaqımı? İnanmıram, dünyagörmüş Nuru kişi...

Ehtimallar

Güloğlanın Səmagilə gəlişi məni açmadı. İlk görüşümüz-dən məndə qərribə təəssüratlar yarandı. Onun üzündə yaltaq təbəssüm, yazıqlıqla yanaşı, ürkəklik, sürüşkənlik cizgiləri də duydum. Mən onunla kəlmə kəsmədim. Bir-birimizə əl vermədik. O, olduqca laqeyd, təkəbbürlü adam idi. Qurdalasaydım, çox şeylər üzə çıxarırdı.

Boy-buxunlu, badamı gözlü, girdə sifətli Səmranı xeyli vaxt tanıdığımdan, deyə bilərəm ki, onun özünəməxsus sifətləri vardı. Özünü sevəniydi. Ucadan danışmağa öyrəncəliydi. Aktrisa qızı olmasıyla fəxr eləyirdi. Əndazəsiz geyinirdi. Sözdən tez inciyən, mübahisəni sevən, özünə haqq qazandıran idi. Bəzən danışığında böyük-küçük arasında fərq qoymazdı.

Mən ona da inanırdım ki, Səmrayla Güloğlan tamamilə bir çox şeylərdə əks qütblərdə dayanırlar. Bu qız, əslində, özü kobud ola-ola adamlara ədəb-ərkan dərsi keçir, mədəniyyət sığılı çəkirdi.

Mən öz otağıma gəldim. Çarpayuya uzanıb, düşüncələrimi götür-qoy elədim. Məni ən çox narazı salan bu qızın yalançılığı, sözdən söz çıxarması və şişirtməsiydi. O, özündə olmayanları başqasından tələb eləyirdi. Səmrada elə sifətlər olmasaydı, səmimiyyətimi dəyərləndirəydi, — əlbəttə, məni eşitməyəcəkdə, ola bilsin ki, mənə fürsət eləyəcəkdə — mən ona səhvlərini xatırladardım və onu da deyərdim ki, bir tanış kimi, səni istəyən adam kimi səndə elə qəbahətləri görmək istəməzdim.

İndi nə desəm, bu ana-bala məni başa düşmək iqtidarında olmayacaqlar. Mən onlara necə deyim ki, Güloğlan qətiyyətsiz adama oxşayır. O, Səmranı aldada, fəlakətə sürükləyə bilər. Nə qədər gec deyil, o yaramazı evinizə, özünüxə yaxın buraxmayın.

Mən bu sözləri lap turalım ki, dedim, Səmra mən deyənləri eşidəcəkmimi? O, deməz ki, balam, sən kimsən, nə çarəsən, mənə belə sözlər deyirsən? Onda mən onlara nə cavab verə bilərəm? Lap tutaq ki, verdim, qonşular deməzmi ki, ay Ayaz, a bala, sən çəkil otur yerində? Dünən bir, bu gün iki, gəlib özgənin evinin içində darğalıq eləyirsən? Hələ ortada bir şey yoxdu, bilmirəm Səma mənim anamdı, ya yox. Birdən olmadı? Onda gülcünc vəziyyətə düşərəm ki. Bu və buna bənzər fikirlər içərisində xeyli vurnuxdum... Heç bir qərara gələ bilmədim. Qalxıb otaqdan çıxdım. Günəşin parıltılı şüaları küskün, mürgü döyən təbiətimə oyadıçı təsir eləyirdi. Xəyallarımı reallıqla çulğalaşdırırdı. Çox zaman da haldan-hala düşürdüm. Gah özümü unudur, gah da fikirlər girdabında çabalayırdım. Belə olanda qısılırdım. Sanki cüyərimin bir parçası doğranıb tökülürdü. Onu da bilirdim ki, keçirdiyim o əcaib hisslər kiməsə qəzəb və nifrətdən deyil, zəhlətökən əzablarımdan doğurdu. Belə olanda dumanlı təsəvvürlərim — xəyal və xülyalarım havalanırdı. Onda özüm də bilmədən romantik olurdu. Bu düşüncələrimi həyatımla, reallıqla uzlaşdırma bilsəm... gülməli də olsa, cəfəngiyyətə. Elə güman eləməyin mən hər şeyə yuxu kimi baxıram. Reallığa, həqiqətə, bir sözlə, həyata şübhəylə yanaşıram. Qeyri-adi, təfəkkürə sığmayan elə məqamlar və xəyallar var ki, ilk əvvəl onlar dəlilik səviyyəsində qəbul olunur. Sonralar külli miqdarda təcrübələr, sınaqlar, eksperimentlər nəticəsində qeyd olunan məqam və xəyalların həyatla əlaqələrini əvvəllər hisslərlə, duyğularla, sonra ağılla mənimsəyirlər. Səmanın Güloğlanı görəndə keçirdiyi böyük məmnunluq hissi, bənizində doğan təbəssümün cizgiləri gözlərimin önündədi... Səmanın anam, Səmranın bacım olmaları hələ şübhəliydi. Bu şübhələrə mən ancaq bəlkələrlə yanaşıram. Arada hələ ki, tutacaq heç nə yoxdu. “Sən mənim anamsan, Səma xanım”, “Sən mənim bacımsan, Səmra” desəm, onlara belə bir istəklə yanaşsam, nə qədər gülməli görünər... Mənim

düşüncələrim özüm üçün nə qədər ciddi görünmə də, yəqin, elə bir o qədər də qalmaqallı olar. Hamıda inamsızlıq təəssüratı yaradar. Ortada nə fakt var, nə də şahid...

Müşahidələr, söhbətlər əsasında etiraf eləyim ki, Səmanın dərrakəsi məndə sağlam təəssürat yaratmırdı. Nə dərəcədə ədalətli və mərhəmətlidi, deyə bilmərəm. Onun həyat barədəki mülahizələri, təcrübəsi reallıqdan çox fantaziyaya meyilliydi. Reallıq və fantaziya, nəzəriyyə və təcrübə, söz və əməl. Bunların hamısı yaşadığımız həyatın mahiyyətindən doğan filosofanə fikirlərdir. Müəmmalı düşüncələr məni alıb aparırdı ki, arxamda Şükür kişinin boğazını arıtlamasını eşitdim. Tez ona tərəf döndüm:

— Şükür dayı, salam.

— Salam, oğlum.

— Bağışlayın, sizin gəlişinizi hiss eləməmişəm.

— Evdən indicə çıxdım. Yaman fikirli görünürsən.

— Hə... Qəzetləri vərəqləmişəm. Ola bilər. Elə hey şəxsi şeylərdən yazırlar, adam onları oxuyub əsəbiləşir.

— Hə... Qəzetlərdə elə yüngül-düngül, hoqqulu məqalələr yazılır ki, adam az qalır özünə də nifrət eləsin. Əşi, oxucunun nəyinə gərəkdə kim nə təhər adamdı. Kim kimi aldı, kim kimi boşadı. Görəsən, bəzələrində danışılanlar nə deyirlər yazanlara.

— Mənə elə gəlir ki, faktları elə o adamlar özləri verirlər.

— Niyə?

— Gündəmdə qalmaq üçün.

Söhbətin bu yerində Güloğlan Səmagildən çıxdı. Səssiz-küysüz iti addımlarla yanımızdan ötüb keçdi. Şükür kişi məndən soruşdu:

— Bu eşşək kimdi, əə?

Mən çiyinlərimi çəkib, boynumu qısdım. Kişi sözünə davam elədi:

— Bu gədə bununla bir-iki dəfədi gəlib-gedir məhləyə. Heç

düz adama oxşamır.

Bu vaxt Səma xanım da qapıdan çıxdı. Şükür kişi üzünü ona tutdu:

— A qonşu, bu gədənə salamlarla arasını yoxdu, deyəsən? Ona salam öyrətmək sizə qalacaq... Doğrusu, mənim o gədədən heç xoşum gəlmir. Elə qonaqdansa, olmasa yaxşıdır.

Səma, deyəsən, bir balaca utandı. Handan-hana dedi:

— Səmrəylə bir sinifdə oxuyublar. Gəlib, ona baş çəksin.

Şükür kişi:

— O gün də gəlmişdi. Sən evdə yox idin. Xeyli söhbət elədilər... Əşi, vaxtilə oxumusan, adama deyərlər, indi nə işin var burda?.. A Səma, vallah, sənə xatirini çox istəyirəm. Ona görə də, gəlib deyəcəm, odla pambığın nə əlaqəsi? Sonra peşman olarsız.

Açıq qapıdan söhbəti eşidən Səmrə həyətdə çıxdı:

— Evimizə gələn qonağa da sizdən izin almalıyıq, Şükür dayı?

Şükür kişi əvvəl tutuldu, sonra dedi:

— Yox, qızım, yox... O gədəyə heç fikir verməsən? Nə qədər sırtıqdı. Adama yovuşmur. Elə bil, bizim də onun dədəsinə borcumuz var. Mən istəyirəm, məhləmə normal adam ayaq bassın. Bəyəm, ona mənim hüququm çatmır?

— Onda, Ayazı da çıxar qapıdan... Bəlkə, sənə Ayaz qoyub bu qazı?

Mən dərhal dedim:

— Hə... İşə düşdüm.

Səma qızına açıqlandı:

— Sən get evə, qapını da ört, səsin çıxmasın.

Səmrə:

— Güloğlan bu məhləyə gəlib də, gələcək də. Ona söz deyən olsa...

Səmə Simarə xala evdən çıxdı:

— Xox... Cavan qızsan, danışığına bax... Yeyəsən danışığını. Sənin tayların ailə-uşaq sahibidi.

Bunu eşidən Səməra:

— Qoyursuz? Adamın əlinin üstünə...

Səməra qızının qolundan tutub, evə tərəf çəkdi. Mən də öz otağıma getdim.

Fərəcələ görüş

Axşama yaxın idi. İyul günəşinin yandırıcı şüaları zəifləyirdi. Mən tək-tənha şəhəri dolaşırdım. Gəlib Azadlıq küçəsinə çıxdım. Yolu keçmək istəyirdim ki, qarşımda “BMV” markalı bir maşın dayandı. Arxa qapı açıldı. Yaşıl kostyumda, qalstukda uzunboylu bir oğlan düşdü. Doğrusu, əvvəl mən onu tanımadım. O: — Ayaz, — deyə məni səslədi. Döndüm ki, Fərəcədi. Qeyri-ixtiyarı olaraq, “Baron” deyə cavab verdim. Qucaqlaşdıq. Öpüşüb-görüşdük. O, məndən soruşdu:

— Hara gedirsən?

— Heç, küçələri dolaşıram. Avara adam hara gedər ki?

— Gəl otur maşına.

Mən nəm-nüm eləmədən keçib maşında oturdum. Şəhərətəfi kababxanalardan birinə getdik. Sifariş verib əyləşdik. Yedik, alkolsuz içkilər içdik. Mən ondan çəkinirdim. O, məni dərhal başa düşdü:

— Nədən çəkinirsən, Ayaz? Hər şey var. Şirkət rəhbəriyəm. Sən harda işləyirsən?

— Kiçik bir sexdə. Babat iş yeri tapa bilmirəm...

— Səni yanıma gətirəcəm. Uşaqlardan kimləri görürsən?

— Cəmillə Xatirə ailə qurdular. Nihad və Firuzla tez-tez görüşürəm... Ancaq...

Özümdən asılı olmayaraq, səsim titrədi. Fərəcə diqqətlə üzü-

mə baxdı. Sonra: — Nə ancaq? — deyə soruşdu.

— Nərimin mədə xərçəngindən öldü.

— Nə?!

Mən özümü saxlaya bilmədim. Gözlərimdən yaş sel kimi axdı. Onun da gözləri doldu. Mənə təskinlik verdi. Sonra dedi:

— Neçə vaxtdı gözümlə sizi axtarır. Mənim başqa kimsəsizlər evinə köçürülməyimi direktorumuz təşkil eləmişdi.

— Bilirdik, Fərəcə. Direktorun və inzibatçısının cəzasını da Allah özü verdi, yəqin bilirsən?

— Bilirəm... Sənin qaldığın yataqxanaya da gəlmişəm. Dedi-lər, yerini dəyişmişəm.

— Hə, indi kirayədə qalırım.

— Kirayədə niyə?

— Məqsədım var, sonra sənə deyərəm.

Fərəcə dərinədən ah çəkdi. Bir an içinə qapandı. Handan-hana özünə gəlib, başını yellədi və təəssüf hissiylə bildirdi:

— Həyat bizi hər sınağa çəkdi. Günlər, aylar, illər bir-birini əvəz elədikcə ürəyim qübarlanırdı. Onda özümü kimsəsiz, arxasız və tənha sanıram. Ömrümün arxada qalan anları necə də mənasızdı. Ölgündü. O illərdən mənə azacıq da olsa, təsəlli, ümid verən heç nə qalmayıb.

Hərdənbir bəzi anlar da hansı zərurətdənsə yaddaşda oyanır, sonra da qeybə çəkilir. Elə bil nə o cür anlar olub, nə də həyatımda baş verən acılı-şirinli hadisələr. Dolanıyıqım, güzəranım nə qədər çətin olsa da, etiraf eləyim ki, həyata sevgiyə, gələcəkdə xoşbəxt olacağıma ümidlə yanaşmışam. Hərdən öz-özümə qapılıram. Xəyal məni çəkib keçən illərin arxasına aparır. Canlanır gözlərim önündə məsum xatirələr... Fikirləşmişəm, xoşbəxt gələcək vəd eləyən çağlar hələ qabaqdadı. Hədsiz ümidlə gözləyə-gözləyə, odlana-odlana keçilməz, arzuolunmaz, qara, əyri-dolam yollar qət eləmişəm. Bir də gözlərimi açmışam, görmüşəm ki, ixtiyarsız halda uçurumun kənarındayam...

Fərəcin təəssüratlarını dinlədikə hələ o vaxtlar — kimsəsiz uşaq evindəki zamanlar, onun qəlbinin görünməyən, hiss olunmayan tərəfləri üzə çıxırdı. Fərəcdəki ötkəmlik, prinsiplilik, sözündəki qətilik... mənə elə gəlirdi ki, zərrə qədər azalmayıb, daha da möhkəmlənib. Fərəc dedi:

— Biz ən çətin anlarda birləşə bildik, Ayaz. Dəyyus Köçəri neçə-neçə bədbəxti bədbəxtlərin bədbəxti elədi. Arzu eləmirəm, ancaq düşündüyümü deyəcəm. İnanıram ki, onun ailəsi indi başqalarının əlindədi. Kimlərinsə ağışundadı. Zeynəb qarı necə deyib: “Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına”. Direktor qadının da faciəli qətlini istəməzdim... Ancaq onların halına acımıram da. Niyə? Hər kəs öz əməlinin bəhrəsini dadır. Köçərini qətlə yetirmişik. Day-dayısı da olsa, direktor bizim əlimizlə getdi... Onları o kimsəsiz uşaqların ahı tutdu. Bir şeyi də unutma, bizim ahımız doğma valideynlərimizi də ola bilməz ki, tutmasın, Ayaz. Bizim birinci düşmənimiz valideynlərimiz olublar. Nə qədər özlərinə bəraət qazandırmaq istəsələr də, alınmayacaq.

— Fərəc, insanı təsadüfən cismən öldürənləri hüquqşünaslar cinayətkar adlandırırlar. Təsadüfən əldə tüfəng açılıb, adam ölübsə, tüfəng gəzdirən adam cinayətkar sayılır. Biri təsadüf nəticəsində maşınla adam qətlə yetirib, yenə cinayətkar sayılır. Amma əsl cinayətkar insanları mənən qətlə yetirənlərdir. Atana övladını hara gəldi atır, amma onların cinayətə cəlb olunması barədə fərman verilmir. Bəlkə də dediklərimi eşidənlər məni qatil, cinayətkar adlandıracaqlar. Fikirləşəcəklər ki, Ayaz valideynləri barədə niyə bu qədər ağır ittihamlar söyləyir? Məni qəddarlığımıza görə qınayacaqlar. Biz ölməmişik, salamatıq. Mənə elə gəlir ki, bunun özündə də hardasa təsadüfilik var. Bəxtimizin üzümüzə gülməsi var.

Fərəc bir qurtum su içdi:

— Ayaz, o günlər arxada qaldı. Mən, sən və Cəmil ən dar ayaqda öz sözüümüzü dedik. Ancaq özümüzə görə yox.

Fərəc cibindən şəxsi kartını çıxarıb mənə verdi və sözüünə davam etdi:

— Qardaş, Cəmillə görüş. Mən də təkəm. İmkan olduqca uşaqları bir yerə toplayaq. Mənə də kömək gərəkdi. Sizə ev-eşik, ailə lazımdı. Yataqxanada, ya kirədə qalmaqla istəyinizə nail olanmayacaqsız. Gəlin əl-ələ verək, işləyək. Halal çörəyimizi qazanaq. İndi başqa zamandı. Pulsuz heç nə əldə edə bilmərik.

— Günü sabah danışaram Cəmillə.

— Hə... Gözaltın varmı?

— Yox... Fərəc, sən hamının vəziyyətini öyrəndin. Bayaقدan gözləyirəm, görüm özün barədə nə danışacaqsan?

Fərəc güldü:

— Ailəliyəm. Arvadım həkimdi. Bir oğlum var, bir qızım... Cəmili də götürərik, gedərik bizə, mənim də ailəmlə tanış olarsız...

Biz yeyib-içib ayağa qalxanda, Fərəc hesabı ödədi. Maşına minib, mənim yaşadığım məhləyə gəldik. Mən çəkinə-çəkinə dedim:

— Fərəc, səni evə dəvət eləmirəm. Əvvəla, ev sahibi həyəətə başqa adamın gəlməsinə ciddi qadağa qoyub. İkincisi, mən səni elə evə aparmağı nə sənə, nə də özümə yaraşdırmıram.

Fərəc güldü. Başımı qucaqlayıb saçlarımdan öpdü.

— Cəmillə səni gözləyəcəm, — dedi.

Kor nə istər...

Gün günortadan əyilmişdi. Günəşin isti, yandırıcı şüaları göz təsirini itirmişdi. Onun yerini hardansa axıb gələn, sərnilik və rahatlıq vəd eləyən yel tutmaqdaydı. Mən həyəət darvazasının yanında dayanıb, Fərəcin yola düşməsinə gözlədim. O,

çox mehribanlıqla üzümə baxıb, yüngülcə gülümsədi. Mən əlimi sinəmə qoyub, başımı aşağı-yuxarı endirib-qaldırmaqla ona: — Yaxşı yol! — işarəsi verdim. Elə bu vaxt qonşumuz Sərdar kişi arvadı Fatma ilə həyəət darvazasına yaxınlaşdılar. Ər-arvad dayanıb mənim üzümə baxdılar.

— Heç vaxt səs çıxmayan, dava-dalaşsız bu həyətdə qarmaqarışıqlıq, cəfəng işlər baş alıb gedir. Xarabamızda rahat oturma bilmirik, — dedi.

Mən təəccübümü gizlədə bilməyib, Sərdar kişi ilə Fatma arvadın üzünə baxdım:

— Xəbərim yoxdu. Mən işdən indi gəlirəm. Hələ heç həyəətə girməmişəm.

Fatma arvad mənim sözümə qüvvət verdi:

— Bu nə bilsin? Səhər çıxır, axşam gəlir, yorğun-argın. Sakit, kirayə yaşayan adamdı. Nə işinə qalıb nə oyun düzəldirlər? Arvadlar olan yerdə qeybət, hay-qışqırıq, saçyolma olar. Allah kəssin arvadların xasiyyətini. Dedi-qodu, səs-küy salan arvadlar, əcəb işdi, heç nədən işə düşən kişilər. Polislər künc-bucaqda marıtdayırlar. Bir balaca səs çıxsın, gəlib kişilərin bir ay qan-tərlə qazandıqlarını bir saniyədə əllərindən alıb aparacaqlar.

Sərdar kişi arvadının sözünü ağızında kəsdi:

— Qoy gəlib aparsınlar. Yeməyənin pul-parasını yeyərlər, arvad. Zeynəb qarının bir xoşa gələn sözü var: Allah, deyir, sənə azuqə də verdim, diş də. Mədən götürmür, yemə, yeyən tapırlar...

— Qarı düz deyib, kişi. Yeməyənin malını yeyərlər...

— Qarı ağızında dayanmaq üçün gəlməmişik ha. Yoldan çəkil, keçək içəri. Görək nə mərəkə qopub.

— Keç deyirsən, keçək ey. Axı, hər gün, hər gün belə olmaz. Fatma arvad:

— Bu hər gününə oxşamır. Bu hay-qışqırıq çox uzandı...

Sərdar kişi qabaqda, Fatma arvad ərinin dalınca, mən də arxada həyəətə girdik. Həyətdə xeyli qadın, uşaq, bir neçə də kişi vardı. Doğrusu, mən təəccübləndim. Səma yaşadığı evin qapısına söykənərək əllərini sinəsinin üstə çarpazlamışdı. Halı da özündə deyildi. Nə qədər ağladığını deyə bilmərəm, gözləri qızarmışdı. Əllərilə sildiyyindən kipriklərinə çəkdiyi qara rəng gözlərinin altını qaraltmışdı. Axan yaşlar üzünə çəkdiyi ənlilik-kişənəni yuyaraq yanaqlarından aşağı — çənəsinə doğru izlər açmışdı. Şükür kişi lap əsəbi görünürdü. Bıçaq vursaydın, qanı yerə düşməzdi. Nəfəsini çox ağır-ağır alırdı. Sinəsinin qalxıb-ənməsi onun bərk əsəbiliyindən xəbər verirdi. Adamlar hərəsi bir söz deyirdi. Süpürgə Süsən: “Ağılsız qız elə qızıydı ki, kimə qoşulub getdiyini də bilmədi”; pınəçi Sultan: “Görək qızın lap uşaqlıqdan gözünün odunu alasan”, pişik Müzəffər: “Əşi, buna görə də kişilər qız istəmirlər də. Bilirlər, gec-tez başlarını onun bünun yanında yerə soxacaqlar”, beçə Qafar: “Ayə, bu Güloğlan Səmranın harasına və nəyinə vurulub, əə, bir göz qırpımında da götürüb aradan çıxdı...” Beləcə, hərədən bir söz eşidən Səma əsəbiləşdi, bayaqdan əlində tutduğu süpürgəni var gücü ilə beçə Qafarın başına vurdu. Beçə Qafar qorxdı, geri çəkilib, əvvəl bir söz demədi, sonra dodaqaltı mızıldandı:

— Hə... Bu da mənim sağolum. Gəldim təskinlik verməyə, əvəzində süpürgə yedim. Zeynəb qarı burda deyib də: “Nə işin var Bığırda, çaqqal da səni çığırda”.

Doğrusu, bu misal mənə toxundu. Ancaq incidiyimi bürüzə vermək istəmədim. Sadəcə, həyətdə nə baş verdiyini adamlardan soruşdum. Sərdar kişi əsəbi halda dedi:

— Burda deyilənlərdən aydın olmadı, ay Ayaz? Sözü nə qədər o üzünə-bu üzünə çevirmək olar? Bizim küçədə hələ belə qələt eləyən olmamışdı. Sahibi lazımıydı, belə qızın başını qoyaydı kötüyün üstə. Baltayla vuraydı boynunun ardından. Baş bədəndən ayrılısaydı, o hamıya görk olardı.

Qonşu Şəlalə qarı:

— Qızısan, qoşulub gedən huşdurum haray qızın aqibəti kor olar.

Səma:

— Bu nə söhbətdi?

— Söhbəti yaradan Güloğlanla Səmradi.

Mən heç nə demədim. Şükür kişi dedi:

— Əşi, o gədə qızın başını çoxdan piyləmişdi.

Səma Şükür kişinin dediyini qüruruna sığışdırmadı:

— Evin tikilsin, nə olsa, danışırsan. Bildiyini də, bilmədiyini də. Gedib, əcəb eləyib, bir qız axır ki, birinə qismət olmalıdı.

Simarə xala dilləndi:

— A başına dönüm, a ağrın alım, bu qədər adamı hay çəkib məhləyə toplamısan. Biz nə deyirik? Təki gedib arvad olsun. Üstünə uşaqqa qayıdıb gəlməsin. Kor nə istər, iki göz, biri əyri, biri düz. Başqa cürə olsa, sən yanacaqsan. Qorxum, bu həngəmənin məhlədəki qızlara təsir eləməsidə.

Səma istehzayla:

— Xoşbəxtlik arzulamaqdansa, sən boyda arvad gör nə danışırsan? Qonşuluqda bütün xətir-hörməti tapdalayırsan. Mən sizə qarşı elə olmamışam axı. Ayağı büdrəyəni itələyib yıxmazlar, ayağa qaldırarlar... Ürək-dirək verərlər. Bəlkə yalan deyirəm, Şükür kişi?

— Yox, yalan demirsən, Səma xanım.

Şükür kişi üzünü adamlara tutdu və sözünə davam elədi.

— Gedin, qonşular, gedin. İtkin-zad düşməyib ki, ürək-göbəyimizi yeyək. Ona da Səmrə deyərlər.

Qonşular getdilər. Mən də öz otağıma çəkildim. Öz-özümə dedim:

— Çox çəkməz... Adamlar özlərini bədbəxt eləyirlər. Nə Səmrə ərdə oturandı, nə də Güloğlan arvad saxlayan. İnanıram, nə olsun ki, anamdı, onun verdiyi tərbiyədə naqislik var. Qızını

ərköyün böyüdüb...

İçimdə dağ yatır

Mən işdən evə qayıdanda ər-arvad — Şükür kişi ilə Simarə xala çaya oturmuşdular. Salam verib, yanlarından ötəndə Şükür kişi dilləndi:

— Ayə, Ayaz, sənə elə öyrəşmişəm ki, darıxıram. Stəkanını götür gəl. Əla çaydı.

Mən bərk yorulmuşdum. Özüm də susuzlamışdım. Otağıma keçdim. Paltarlarımı dəyişib, çay içməyə getdim. Bir-iki stəkan çay içəndən sonra soruşdum:

— Deyəsən, qonşular evdə yoxdular?

Simarə xala:

— Hə... Harasa gediblər.

Şükür kişi:

— Qonşulardan kim olacaq? Sol tərəfdəkilər, ər-arvad rayona yasa gediblər. Biri də, gözümüz aydın, qoşuldu qaçdı. Anası da yəqin qızının ardınca getdi.

Doğrusu, Şükür kişinin istehza ilə dedikləri mənə xoşuma gəlməsə də, daha dəqiq desəm, qururuma toxunsa da, özümü o yerə qoymadım, astadan dedim:

— Olan şeydi...

Simarə xala narazı halda:

— Ayaz, Səmanın on ilə yaxındı bura köçdüyü. Mən ona anabacı olmuşam. Şükür də ata, böyük qardaş. Biz od qonşusuyuq. Gərək özümüzü elə aparaq ki, bir-birimizin qəlbinə toxunmayaq. Səma axşamlar teatra gedəndə, Səmrəni mən saxlayardım. O qədər nadinciyyəti... Ana olub, onun bircə sözünün qabağına söz deməyib. Elə bilib, qız övladı təkəcə onda var. İstəyinə qarşı çıxsa, qızın ürəyi çatlar. Da fikirləşməzdi ki, qız sabah bir evə düşəcək. Ailə-uşaq sahibi olacaq...

Şükür kişi dedi:

— Ay arvad, az narazılıq elə. Qızının işi düz gətirməyəndə ağrısını o özü çəkəcək, sən yox. Hərə öz evinin ağasıdı. Adam başqasının evinə darğalıq eləməz.

Mən:

— Simarə xala söyüş söymür, kimisə təhqir eləmir. Şükür dayı, o gün Səmranın dedikləri, doğrusu, mənim də xoşuma gəlmədi. Mən güman eləyirdim ki, o, gəlib hamıdan üzr istəyəcək. Gəlmədi. Qoşulub getdiyi oğlandan — gərək ki, adı Güloğlandı — gözüm su içmirdi. Bilmirəm nəçidi? İşləyir, işləmir, qalmağa evi var, yoxdu?..

Simarə xala:

— Eh... Qarnını gündə burda doldururdu. Elə adamın axtar-san, iti-pişi də olmaz.

— Onda nə adla qız qaçırır?..

— Atalar deyib: qızını döyməyən, gec-tez dizlərinə döyər. Çox çəkməz. Qayıdar... Gəlib oturur Səmanın dizinin dibində.

Şükür kişi:

— Arvad, qonşulardan az gileylən, çox da yaralı danışma. Belə olmaz... Hamının pisi də var, yaxşısı da. Bu gün biz danışarıq, sabah onlar. Sonra da qalxarıq əlbəyaxaya. Adamlar da yığışar tamaşamıza. Bu, bizə gərəkdi?

Şükür kişi üzünü mənə tutdu və sözünə davam etdi:

— Ayə, ay Ayaz, öz işindən-gücündən danış, oğlum.

Mən gülümsümdüm:

— Nə danışacam? Pulun, arxan olmadısa, öl qurtar. Bir uşaq-lıq tanışım var. Təsadüfən onunla görüşdüm. Şirkət rəhbəridi. Siz soruşan kimi o da məndən iş-gücümü soruşdu. Dərddli deyirlər deyngən olar. Mən də açıb sandığı, tökdüm pambığı. Dedi ki, gəl yanımda işlə.

— Hə... Kişidən danış, deyim, hə... Oğlum, bu saat hamı odu öz qabağına çəkir. Bu evin işığı o evə düşmür. Aparır yanına,

get. Görürəm, kasıb, kimsəsiz oğlansan. Pulsuz, kim olsan, özünə gün qazana bilməzsən.

Elə bu vaxt Səma xanım həyəətə girdi. Şükür kişi heç bir şey olmamış kimi dedi:

— Gəl, ay Səma, gəl.

Səma gülümsüdü:

— Stəkanımı götürüb gəlirəm.

O, otağa keçdi. Tez də qayıtdı. Özünə bir stəkan çay süzüb oturdu:

Şükür kişi:

— Ay Səma, deyirəm, hamımızın gözü aydın. Sən də oldun qayınana. Narahat deyilsən ki?

Səma:

— Yox, niyə ki?

— Qadınlar kişilərdən fərqlidilər. Qayınana, nənə deyəndə özlərini pis hiss eləyirlər. Hətta nəvələrinə belə deyənləri də var: mənə nənə demə. Həyat özü adamı nənə də eləyir, qayınana da. Budur ha, üzünə deyirəm, Simarə də uzun müddət nə qayınana, nə də nənə adını üstünə götürə bilirdi. İndi o adlarla fəxr eləyir. Bircə gün nəvə səsi eşitməyəndə yerə-göyə sığmır...

Simarə xala:

— Qurban olaram, onların mənə nənə deyən dillərinə.

Şükür kişi:

— Hə... Gördün... O gün olsun, ay Səma, nəvən ətəyindən tutub qapıdan girsin. Muştuluğunu Şükür babası verər.

Mən qəsdən:

— Səma xanım, bir halda ki, ət girdi qazana, oldu yeməli. İndi Güloğlan da oldu sizin ailənin üzvü. Bir yerdə işləyirmi?

— Deyir, işləyirəm. Ancaq bilmirəm harda. Soruşmamışam. Seviylər bir-birilərini. Sevgiyə nə deyəsən... İndi növbə sənindi, Ayaz.

— Evim, işim, babat məvacibim olmasa, mən ailə qura bil-

mərəm. Arvad məndən yemək, paltar istəyəndə ona nə cavab verim? Deyim ki, get anandan, atandan al?.. Onda deməz ki, bəs sən nə kişisən? Kişi kişi olmalıdı, arvad arvad.

Səma nə fikirləşdisə dedi:

— Əşi, sən də avazın yaxşı gəlir, oxuduğun quran olsa.

Ər-arvad — Şükür kişi ilə Simarə xala eyni anda ciddi sual-edicici nəzərlərlə üzümə baxdılar. Mən bir an susdum. Simarə xala dərhal cavab verdi:

— O nə danışdı, Səma. Ayaz sən kürekənin tayı deyil. Göz qızanda, ağıl coşar. Ağıl coşanda, göz tutular. Ağı qaradan seçə bilməz.

Şükür kişi:

— Sağ ol, arvad. Bu dili hardan, kimdən öyrənmişən?

Simarə xala:

— Kimdən öyrənəcəm?.. Həyat gör-götür dünyasıdı. Seçə bilməyən, özünə layiq olanı götürə bilməyən, ömrü boyu gözləri yaşlı qalar.

Mən:

— Balığı başdan tutarlar, quyruqdan yox, — dedim.

Səma başını yellədi:

— Heç kim heç kimin dərini bilmir. Dərd-sər kitab deyil, ay Şükür kişi, açıb qoyasan stolun üstünə. Deyəsən, kim istəyir, gəlsin oxusun. Zeynəb qarı demişkən, içim özümü yandırır, çölüm özgəni. Siz deyənlərin hamısını mən demişəm başı batmışa. Elə bilməyin ki, qızı mən yola salmışam, özüm də sevinirəm... Ürəyimdən daş asılıb. Aktrisayam. Hər gün kimlənsə rollarını oynayıram. Bu neçə ildə hələ özümü oynamağa macal tapa bilməmişəm. Üzüm gülür, içim qətrə-qətrə əriyir. O qədər bağışlanması mümkün olmayan səhvlərim var, başımdan aşır. Onları açıb-tökə bilmərəm, danışa bilmərəm, ancaq zingildəyirəm. Namussuz adam özgə çörəyinə göz dikər. Oğru it qapılar gəzər. O baş verənlər də, sizin üstüörtülü dedikləriniz də, mənə yerli-ya-

taqlı, bütün təfərrüatıyla, bəzəksiz-düzəksiz aydıdı. İllərlə arzularla, ümidlərlə yaşayırsan, birdən elə səhvə yol verirsən ki, ömür boyu qırıla-qırıla qalırısan, ömrünü it kimi başa vurursan. Səni duyan da, anlayan da olmur.

Simarə xala:

— Lap turalım duyub anladılar. Öz səhvini özün düzəldə bilmirsənsə, sənə kim kömək eləyə bilər?

Səma:

— Əlbəttə, heç kim.

Səmanın dodaqları əsməyə, səsi titrəməyə başladı. Kirpikləri islandı. Sonra da yaş gözlərindən yanaqlarına süzüldü. Mənim o anda Səmaya yazığım gəlirdi.

Şükür kişi:

— Özünü ələ al, Səma. Deyəsən, qəlbinə toxunduq.

Səma:

— Yox... Siz həqiqəti deyirsiniz. Həqiqət həmişə çılpaq olur. Bəzək-düzək götürür. Hardan baxsan, o olduğu kimi görünür.

Səma göz yaşlarını ovuclarının içiyə silə-silə sözünə davam elədi:

— Elə bilməyin ki, mənə sizin dedikləriniz təsir elədi. Əsla yox... Məni belə danışdıran, içimdəki xıltları açıb tökdürən illərlə qəlbimdə gəzdirdiyim, ancaq heç kəsə aç bilmədiyim xıltları. Nə olsun ki, aktrisayam. Ömrüm boyu başqalarının sözlərini deməyə öyrəncəliyəm. Məni yandıran odur ki, heç vaxt özümün ziddiyyətli, dələgavaz, köntöy... obrazımı olduğu kimi ifa eləyə bilməmişəm. Əslində, bu mənim faciəmdir. Özümün özümə xəyanətimdi. Etiraf eləyim ki, mən riyakar, zalım, qansız, yalançı bir qadınam. Sizdən ricam odur ki, sirlərimin faşına səy göstərməyəsiz. Nə qədər çalışsanız da, onu indi sizə açmayacam. Ola bilər ki, o sirlər mənimlə qəbrə getsin. Mən bəxtəvər deyiləm, bədbəxtəm. Onu da bilirəm ki, bəxtəvərlik də, bədbəxtlik də nisbidi. Bəzən onlar növbələnir. İnsanı yaşadan ümidlərdi. Qı-

zım getdi, qorxuram nə vaxtsa, mənim səhvlərimi o təkrarlaya. Elə olsa, o, cəhənnəm əzabına öz istəyiylə qatlaşacaq.

Şükür kişi:

— Özünə gəl, Səma. Həyat çox keşməkeşlidi, baş açmaq olmur. Ona görə də insanlar o labirintləri açma bilmirlər. Çox zaman dilemma qarşısında qalırlar. Hamı eyni cür yaşasaydı, eyni istiqamətə yönəlsəydi, həyatın mənası olmazdı. İnsan heyvan, həşərat, quş deyil ki, eyni həyat tərzinə alışsın. Elə olsaydı, inan mənə, hər şey mənasızlaşar, insanlar intihar yolunu tutardılar. İntihar eləyənlər həyatda öz yolunu seçməyi bacara bilməyənlərdir.

Şükür kişi dərinədən nəfəs alıb, sözünə davam elədi:

— Kefini pozma. Sən nə bilirsən ki, bizim hər birimizin içimizdə nələr yatır. Orda hansı sirlər məskən salıb. Fikirləş ki, sən qadınsan, aktrisasən, cəmiyyətin üzündə olan adamısan...

Simarə xala ürəyi yumşaq, həssas qadın idi. O, Səmanın nələr keçirdiyini duyub dedi:

— Bağışla, Səma, səni incitdik. Bizim heç vaxt belə bir fikrimiz olmayıb. Sənin bircə balanın xoşbəxtliyini Allahdan diləyirik. İndiyəcən çox yaxşı qonşu olmuşuq... Biz səni də, qızını da istəyən adamlarıq. İncimə... Burda gedən söz-söhbət sənə hörmətdən, qayğıdan, səmimiyyətdən və nəvazişdən irəli gəlir...

Səma:

— Bilirəm, ürəyim dolmuşdu. Bərk sıxılırdım. Danışdım, ağladım, boşaldım.

Mən söhbətin belə xarakter alacağını qətiyyənlə ağıma gətirmirdim. Sonra Simarə xala dedi:

— Bəlkə, sənin dərdin mənimkindən qat-qat azdı. Hərənin içində bir dağ yatır. Adam var, hər gün ölüb-dirilir. Siz uşaq deyilsiz ki, dərdinizə çarə qılmayasız. Narahat olmayın, kədərli sevinc gecəylə gündüz kimidi. Gecənin bir hissəsi zülmət, o biri

hissəsi işıqdı. Gündüz də təqribən elə, insan taleyini onların ikisi ağışına alır. Ona neyləmək olar? İnsanın qələbəsi səbr və təmkinindədi. Səbrsiz, dözümsüz insan özünü tez həlak edər.

Söhbət gecə yarından keçincəyədək uzandı. Hər kəs öz düşüncüyünü açıb tökdü.

Şükür kişi dedi:

— Söhbət sap kələfi kimi şeydi. Nə qədər çözləşək, gələcək. Gecə gecədən keçir. Yatmaq vaxtıdır. Hələlik...

İstədiyim yar idi...

A vqust axşamlarının istisindən evin daş divarları da elə bil qızırdı. Otaqda həddən artıq bürkü vardı. Yatmaq olmurdu. Tər adamı oturduğu yerdə basırdı. Əvvəl fikirləşdim ki, köynəyimi geyinim, özümü verim yaxınlıqdakı parka. Yaşillıq bir az sərin olar. Sabaha yaxın gəlib dincələyəm. Qapıdan çıxırdım ki, Səmayla qarşılaşdıq. Salam-kəlamdan sonra o dedi:

— Ayaz, hara belə?

— İstidən evdə nə otura, nə də uzanıb dincələ bilərəm.

— Şükür kişi ilə Simarə arvad da köçüblər bağa. Mən də həyətdə tək qalıb üşənirəm.

Bu sözü eşitcək:

— Onda mən də getmirəm, — dedim.

Əslində, mən belə fürsətin arzusundaydım. Qayıdıb həyətdəki skamyanın üstündə oturdum. Səma özü üçün stul gətirdi. Əlində kitab da vardı. O, kitabdan nə isə oxumaq istədi. Mən dedim:

— Bu istidə nə kitab? Adamın beyni qaynayır.

— Yox... Kitabı oxumaq üçün gətirməmişəm. Bir şəkil var, istəyirəm onu sənə göstərim. Gör o şəkil sənə nə deyir?

— Görüm. Maraqlıdır.

O, kitabın arasındakı şəkli mənə verdi. Şəkildə dörd-beş yaşında bir oğlan, qucağında da bir balaca qız vardı. Mən şəklə baxan kimi özümü gördüm. Elə həmin yaşda tək şəklimi mənə kimsəsizlər evinə qəbul eləyəndə çəkmişdilər. Həmin şəkillərdən biri o vaxtdan məndə vardı. Biz yataqxanada qalanda, Nəmin tez-tez o şəkli götürüb baxar: “Ay Allah, bunun ağzına bax. Gözlərinə, çənəsinə bax” — deyərdi. Oğlanın qucağında uşağın olması daxilən mənə çaşdırdı. Ancaq qızışib qabağa düşmək, hövsələsizlik eləyib, söz demək istəmədim. Mən ağzımı büzdüm, sonra da Səmanın üzünə baxdım.

— Bu oğlanı hardasa görmüşəm. Ancaq yadıma sala bilmirəm.

— Əməlli bax. İnsanın bütün əzaları dəyişsə də, gözləri heç vaxt dəyişmir. Anadan necə gəlibsə, ömrünün axırına qədər elə də qalır.

— Ola bilər.

— Yadındadı, təzə-təzə gələndə, sən beş yaşlı oğlanın anası tərəfindən atıldığını deyirdin. Düzünü de, o oğlanı indi tanıyırsan?

— Əvvəla, yox. Sonrası da lap tutaq ki, tanıyıram. Necə bəyəm?

— O atılan oğlan sən özün deyilsən ki?

— Səma xanım, siz nə danışırsız?

— Ayaz, düzünü de. Hissiyatım mənə deyir ki, insafsız anası tərəfindən atılan oğlan sənsən.

Mən Səmanın gözlərinin içinə baxdım. Aman Allah, o gözlərdə nələr yox idi? Yazıqlıq, kimsəsizlik, peşmançılıq, ümitsizlik, ürəyi parçalanma... Nələr, nələr. Nə qədər hirsli, əsəbi olsam da, o anda Səmaya yazığım gəldi. Hisslərimdə, duyğularımda elə dəhşətli oyanış baş verdi ki, az qala, özümü unudacaqdım. Bütün gücümə özümü soyuqqanlı göstərməyə çalışdım. Deyəsən, ona nail ola bildim. O, dodaqları əsə-əsə, səsi titrəyə-

titrəyə dedi:

— O şəkildəki oğlanın üz-göz cizgiləri eynən səninkidi. Onun adı Ayaz idi. Səninki də Ayazdı.

Mən boğuldum:

— Mən deyiləm, lap tutaq ki, elədi. Bir zaman atdığım Ayaz indi sənə nəyinə gərəkdi?

— Ayaz, o qucağındakı qız sənə doğmaca bacın Səmradı.

Mən tutuldum, heç nə deyə bilmədim. Özümə nə qədər toxtaqlıq versəm də, birdən özümdən asılı olmayaraq gözlərimdən yaş sel kimi axdı. Handan-hana özümə gəldim. O, sözünün ardına keçdi:

— Səni atmaqla öz əllərimlə başıma necə bəlalar açmışdımsa, düşünürəm ki, qız vaxtımdakı bütün qururum, vüqarım, mənliliyim, gücüm, qüdrətim əriyib yoxa çıxdı. Mən o hərəkəti hansı əcaib qüvvənin təsiriylə elədiyimi indi də anlaya bilmirəm. Özüm-özümü zülmə atmışam, Ayaz. Nəfəsim aram-aram gedib-gəlsə də, yaşaya bilmirəm. Cəsədim görünsə də, ruhum yoxdu. Fiziki cəza çəkmək əzab-iztirab çəkməkdən bilirsənmi, nə qədər yüngüldür?

— Xanım, sizin danışdıqlarınızda həqiqətdən çox riyakarlıq duyuram.

— Nə danışırsan?

— Bəli, siz aktrisasız. Yaxşı bilməlisiz ki, həqiqətlə riyakarlıq bir araya sığmaz. Sığdırmağa çalışsan da, çox bayağı görünər. Riyakarlıq həqiqət deyilən şeyi pərdələyir. Ancaq onu aradan qaldıra bilmir. Həqiqəti qoyub, yalan, qondarma fikirlərini mənə danışma. Səndən xahiş eləyirəm.

— Haqlısan, Ayaz. Müəmmalı əhvali-ruhiyyəmə var. Buna özüm də təəssüflənirəm. Ancaq kimlərsə qarşısında nəyə görə əzilib-büzülməyi heç vaxt özümə sığışdırmaram. Bəlkə, mən həqiqətdən də hissə qapılıram.

— Yox... Gəl, hər ikimiz rola girməyək. Səmimi olaq.

— Mən səmimiyyəmə, Ayaz.

— Bəli, mən sənə doqquz ay bətnində gəzdirdiyin, doğduğun, döşlərinə süd verdiyin, beş il sərəsər əziyyətini çəkdiyən, sonra da kiçik kimi kiçiklərə atdığı Ayazam. Mən səni həmişə axtarmışam. Gözlərim hər tündə qarşılaşdığım qadınların üzünə dikilib. Səni kafədə tapdım və ardınca məhlənizə gəldim. Kirayə ev tutdum. Allaha şükür eləyirəm ki, indi sənənlə atılmağım barədə söhbət eləyirəm.

— Əsəbiləşmə, Ayaz. Mən də cavab olanda çox şeyi başa düşürdüm, anlamırdım. İnsan bəzən elə həddə çatır ki, nə elədiyini bilmir. Sonra da elədiyinin ömrü boyu əzabını çəkir, inləyir, ölür, dirilir. Ancaq heç nəyi düzəldə bilmir. Görünür, bizi Tanrımız qarşılaşdırıb.

— Sən məni aldadıb gedən, daha dəqiq desəm, atan qadınsanmı? Tez elə de, fikirləşmə.

— Bəli! Səni atan bədnam qadınam. İndi də qarşında diz çökürəm.

— Mən necə vaxtdı sənə ardınca sürünürəm. Bu məhləyə qədəm qoyandan ağılınıza bələd olmuşam. Bəzək-düzəksiz deyirəm: sakit sən, sirlərini saxlamağı bacarırsan. Bilmək istəyirəm, məni atandan sonra ayaqların altından yer qaçmadı ki?

— Yüz dəfələrlə ölüb-dirilmişəm.

— Məni nəyə görə atdığı sənə məlumdu. İncimə, mənə elə gəlir ki, sən ehtiraslarının qulusan.

Mən danışdıqca, haldan-hala düşürdüm. Əsim-əsim əsirdim. Səma isə qorxu, təlaş içindəydi. O, dözməyib bir qədər də əsəbi dilləndi:

— Bu cür danışmaq sənə yaraşmır.

— Bəs doğma övladı atmaq sənə yaraşır mı?

— Səsimizi eşidən düşünəcək ki, biz dalaşırıq... Ayıbdı, bir az özünü ələ al. Sən mənim sakitliyimdən sui-istifadə eləyirsən, Ayaz.

— İkiüzlüsən.

Etiraf eləyim ki, bu söz ağzımdan biixtiyar çıxdı. O sözü indi də özüm-özümə bağışlaya bilmirəm. Qəzəbləndim. Ürəyim sancdı. İçimdən anlaşılmaz duyğular axıb keçdikcə, beynimdə də əhvali-ruhiyyəmə uyğun düşüncələr dolaşırdı. Qorxu, ürku içərisində o mənim gözlərimin içinə baxdı. Mən əlavə etdim:

— Onda sən məni aldadırdın. Mən sənə inanırdım. Məni aldadacağımı ağıma da gətirmirdim. Sən mənim insanlara inamımı beləcə öldürdün.

— Sən mənim sözümlə ağzımda qoydun, Ayaz, deməyə imkan vermədin. Mən tam ciddiyyətlə danışırım. Günahlarım böyükdü. Sənənlə anaya yaraşmayan cinayət törətmişəm. Məni hər cür mühakimə eləmək haqqın var. Mən anayam. Bunu bilib-bilə sənənlə haqqını tapdalmışam. Bununla da Allahıma xəyanət eləmişəm. Mən səni öz əllərimlə ölüm kabusuna atmışam. Bunun üçün hər cür cəzaya layiqəm. Ölməliyəm. Yaşam haqqımı itirmişəm. Məni bağışla. Mən neylədiyimi bilməmişəm...

— Mən də tam ciddiyyətlə danışırım. Başqalarının sözlərini tutuquşu kimi təqlid eləmirəm. Mən öz duyğularımın ifadəçisiyəm. Həyatda, Səma xanım, mənim də səhvlərim olub. O səhvlərdən sonra salamatam. O, Allahımın mənə bəxşisidi. Hərdən fikirləşirdim ki, heç vaxt səni görmək, sənənlə kəlmə kəsmək mənə müyəssər olmayacaq... Sən anasan. Məni faciəyə atanda nələrlə qarşılaşa biləcəyimi, taleyimin hansı sonluqla qurtaracağını təsəvvürünə gətirdinmi? Mənim keçirdiyim qorxu, təlaş hisslərini bircə dəfə düşündünmü?! Taleyim təhlükələr burulğanına düşəndə, mənim qolumdan tutub geri çəkən, başqaları yox, sən olmalıydın! Səhvlərimə görə məni sən yox, niyə yadlar məzəmmət etməliyidilər? Məni “uf” belə demədən atacağınsa, niyə dünyaya gətirirdin? Mən niyə atamın kimliyindən xəbərsiz olmalıydım? Məni atanda atamı xəbərdar eləmişdinmi? İnanıram ki, mən kiçikdə... İndi mən bir şeyə sevinirəm: baxışlarımızdakı,

tələrimizdəki ziddiyyətlərin səbəbini biz birlikdə araşdırırıq. Məncə, bu bizim ikimizin də xoşbəxtliyimizdi.

Səma göz yaşlarını silə-silə özünə təskinlik gətirici tərzdə:

— Hər halda, fəvqəladə vəziyyət baş verməyib, Ayaz.

— Siz fəvqəladə vəziyyət deyəndə nəyi nəzərdə tutursuz? Cinayət törədib, doğma övladınıza ölüm hökmü verirsiniz. Sonra da deyirsiniz, hər halda, fəvqəladə vəziyyət baş verməyib. Bəlkə, aktrisa olsanız da, “fəvqəladə” sözünün mənasını anlamırsınız?

— Etiraf eləyim ki, Ayaz, dəhşətli səhvlərimi anladıqca, həmişə dərin peşmançılıq hissi keçirmişəm. Hətta, bir neçə dəfə özümü öldürmək qərarına gəlmişəm. Bacının taleyini düşünüb, niyyətimdən əl çəkmişəm. Ona görə yox ki, kimlərinsə qınağına çevriləcəm. Kimsə düz gözlərimin içinə deyəcək: cinayət törətmişən. Sən övlad qatilisən! Əsla yox... Özüm bilirdim ki, səni atmaqla mən qururuma, şəxsiyyətimə, mənliyimə tüpürmüşəm. Özüm özümə xəyanət eləmişəm. İndi elədiklərim üçün vicdan əzabı çəkirəm. Bu xatırlatmalarla özümü namuslu adam kimi təqdim eləmək fikrindən çox-çox uzağam. Yaşımın bu həddində içim elə qırılıb ki, şöhrət çələnginə ehtiyac duymuram.

— Səma xanım, bilməlisən ki, tək mənim yox, valideynləri tərəfindən kimsəsizlər evinə atılanların ömrünə düşdükləri girdəb zəhər qatıb. Bəziləri kimsəsizlər evində dünyalarını dəyişdilər. Bəziləri xəstəlik tapdılar. Kimlərsə türmələrdədi. Kimlərsə hazırda binaların girəcəklərində, parklarda, harda, harda yatırlar. Gecə-gündüz küçələrdə “tədqiqatlar” aparırlar. Xarakterim hələ mənə də məlum deyil. Çətindi, asandı, deyə bilmərəm. Onu deyim ki, xarakterim ziddiyyətlidi. Mənə zahirən bələd olan kəs heç vaxt ağına gətirə bilməz ki, mən, həqiqətən də, onun tanıdığı şəxsəm. Mən onu anlayıram. Düşünəcəksiz ki, mən nəzakətsizəm, qorxuluyam, hər cür cinayət törədə bilərəm; oğruyam, narkomanam; dalaşqanam; adam öldürə bilərəm... Yox... Yox, onların heç biri mənə xas deyil. Mən daxilən zid-

diyyətliyəm dedim. Cinayətkaram demədim. Siz istedadlı aktrisasınız. Mən neçə dəfələrlə sizin “Əsgər anası” pyesində ifa elədiyiniz Mələk obrazına tamaşa eləmişəm. Obrazın xarakterini çox gözəl açırırsız. Doğrusu, o bacarığınıza heyran qaldım. Siz də, o obraz da mənim yaddaşıma həkk olmuşuz. İndi siz danışdıqca, bir kiçik rəvayət yadıma düşür. Ovçudan bir az aralıda yatan tula diksinib atılır. O, yerdə, dimdiyinin yanlarında sarılıq və başında pərqu yuvadan düşmüş körpə bir sərçə görünür. Bala sərçə tuladan qorxur və aciz halda qanadlarını çırpıb uçmaq istəyir. Ancaq uça bilməyib, yerə düşür. Tula ona yaxınlıqda. Ana sərçə ağacdən atılır tulanın qabağına. Tüklərini pırpızlaşdırır və ümid-sizcəsinə, yazıq-yazıq, cəvələyən-cəvələyən iki dəfə tulanın üstünə atılır. Balaca bədəni titrəyən-titrəyən, səsi xırıldağa-xırıldalaya ana sərçə balasını xilas etməyə çalışır. Daha doğrusu, özünü balasına fəda eləyir. Bunu gören tula ayaq saxlayır, sərçəyə baxır və nə fikirləşirsə, üzünü çevirib gedir...

Mən başa düşə bilmirəm, şüursuz sərçə öz həyatını təhlükəyə atıb, balasını xilas etməyə çalışdığı halda, necə olur ki, möhtəşəmliyinə hər cür şərqə oxuduğumuz analar doğmaca övladlarının həyətına qəsdlər eləyirlər. Doğrusu, mən bu sualın cavabını nə qədər çalışırsam da, tapa bilmirəm. Gülməli, elə deyilmi? Deməli, bunun üçün sevgi lazımdı, məhəbbət lazımdı. Təəssüf ki, doğma balasını atan bəzi analar ondan məhrumdular.

— Görkəmim göz oxşasa da, suyum kimsəyə şirin gəlsə də, tam əminəm ki, bədbəxtəm. İçimdəki ziddiyyəti məni əhatə eləyən mühit, ünsiyyətdə olduğum adamlar, görüb-əşitdiyim hadisələr yaradıb. Mənim yaşadığım ömrü kim yaşasaydı, inanıram ki, o da mənim kimi qəddar olardı. Tam olmasa da, bir çox cizgilərimi axtarsalar, onda da taparlar. Ayaz, hərdən düşünürəm. Mən niyə belə danışırım? Özümü unudub, biabırçı xilqətim adamlara niyə açıram? Özümün rüsvayçı tarixçəmi niyə yarıdram ki? Adamlar xəbərsizdilər. Olanlardan xəbər tutsalar, üzü-

mə deməsələr də, inanıram, arxamda ünvanıma olmazın təhqiramiz sözlər işlədəcəklər. Daldalamağın nə mənası? Gün kimi aydındı ki, elədiklərim açılsa, hər cür təhdidlərə məruz qalacam. Hərdən içimdə dəhşətli hadisələrin burulğanı yaranır.

— Səma xanım, olanları kim bilir ki, nə də açıla?

Səma yumaq kimi yumulmuşdu. Mənim ona yazığım gəldi və başımı ustufca yellədim. Təskinlik verirmiş kimi etinasız halda dedim:

— Bu, o deməkdi ki, canındakı xəstəliyin viruslarına müqavimət göstərən hüceyrələr hələ tam ölməyib. Qurtulma, sağalma ehtimalın var. Xoşbəxtliyin tam məhv olmayıb. Çalışıb-vuruşub onu geri qaytara bilərsən.

— Sən deyənlər, Ayaz, dörd-beş yaşlı uşaqların qamışdan at minib, özləri də bilmədən uçurumun kənarında böyük həvəs və aludəliklə oynamalarına bənzəyir.

— Olsun, Səma xanım, sevinc, iftixar hissənə bənzər əhvali-ruhiyyəni hərdən bir an da olsa, mən də keçirirəm. Özümçün arsız-arsız “xoşbəxtlik” sandığım bu mərəkəli aləmdən qəflətən ayrılıb, o uşaqlıq xatirələrimin ümmanına atılıram: Dənizkənarı parkda doğma anamın yoxa çıxması; polis şöbəsinə düşməm; kimsəsiz uşaq evinə aparılmam; adyalın altına başımı soxub hıç-qırmam; göz yaşlarıyla balıncımı islatmam... Sonrakı girdablar. Nələr, nələr... Olub-keçənləri xatırladıqca bütün bədənim titrəyir. Doğma adam axtarıram ürəyimi açmağa. Təəssüf ki, ruhumla bağlandığım Nərminim idi ki, o da məni tək qoyub getdi.

Etiraf və ya barışıq

Anamla anlaşılmaz söz-söhbətə, ziddiyyətli fikirlərə, ağlayovuşmaz umu-küsülərə demək olar ki, aydınlıq gətirmişdik. Bir-birimizi nəinki tapmaq, hətta tanımışdıq da. Ancaq aramızda bir uçurum vardı. Onun nə vaxta qədər aradan qalxacağını deməkdə acizəm. Səma mənə “Oğul”, mən də ona heç cürə “Ana” deyə bilmirdik. Görünür, bunun üçün həm əlahəzrət vaxt, həm də sınıq qəlbin bitişməsinə gözləmək lazımdı. Mənə elə gəlirdi ki, o izlərin tezliklə silinməsi o qədər də ağlabatan deyildi. Hər halda, əzəl işimiz bir-birimizi tapmaq, aramızdakı dünyənə, qaranlıq guşələrə işıq salmaq, anlamaq və yenə deyirəm, bağışlamağıydı. Bunların şükür ki, baş verəcəyinə tədricən zəmin yaranırdı. Ana-bala küskün qəlbimizə böyük Allahın mərhəmət günəşinin parlaq və ilıq şüaları səpiliridi... İndi mənə çox şey aydın idi. Atıldığım anlar, kimsəsizlər evində qarşılaşdıqlarım və ondan sonrakı həyatımın keşməkeşli mənzərəsi gözlərim önündədi. Hər şeydən xəbərdaram. Ancaq heç vaxt səsimi çıxarmamışam. Hazırda susuram. Başımıza gələnləri bu şəhərdə anam eləyib və onu da özümüz bilirik. Bundan kimsə, üçüncü şəxs xəbərdar deyil. Bütün bunlar mənə əzab verir...

Adi günlərdən biri idi. Axşam Səma məni evinə dəvət elədi. Mən əvvəl nəm-nüm elədim, sonra da dəvətlə razılaşdım. Otağa girəndə Səmranı gördüm. Salamlaşdıq. Əyləşdim. Xeyli söhbətdən sonra Səma Səmrayla mənim bacı-qardaş olduğumuz sirtini açanda, bacım özünü çox qərribə apardı. Onun gözləri böyüdü. Sifəti halbahal oldu. Ən qorxulu, qəddar düşməniylə qəfləti qarşılaşan zəif dovşan kimi büzüşdü. Udqundu. Bir anlığa mənə elə gəldi ki, qızın gözlərindən çıxan şüa sinəmdən girib, kürəyimdən çıxdı. Sanki bacı-qardaş sözünün Səmrayla heç bir əlaqəsi

yox idi. Doğrusu, onun kəskin, olduqca gözlənilməz münasibəti o anda mənə də eyni cürə təsir elədi.

Mən o söhbəti olduğu kimi xatırlayıram. Səma üzünü Səmraya tutaraq dedi:

— Səmra, mən sənə mühüm, ancaq ürək yandıran, qəlb sızıldan bir sirr açmaq istəyirəm. Elə bir sirr ki, onun haqqında orda-burda heç nə danışmaq olmaz.

Səmra Səmaya diqqətlə nəzər saldı:

— Yenə nə baş verir? Bizi dəli eləmə. Səndə nə sirr ola bilər?..

Sonra ikrahedici tərzdə gülümsündü və sözünə davam elədi:

— Adam-zad öldürməmişən ki?.. Elə şey varsa, məni ora qatma. Dama girəsi halım yoxdu.

Mən susdum. Özümü təmkinli aparmağa çalışdım. Səma danışmağa başladı:

— Ayaz mənim oğlumdu. Mən də onun anasıyam...

Səmra istehzayla Səmanın sözünü ağzında qoydu:

— Hansı kişidən?..

Səma tutuldu. Ancaq özünü o yerə qoymadı.

— Eyni kişidənsiz.

Bu söz sifətimə sillə kimi dəydi. Qızardım. Fikrim alt-üst oldu. Çıxış yolu tapa bilməyib çabaladım. Anam da özünü itirmişdi, bacımsa söhbəti belədən-belə çevirirdi. Mən düşündüm: Səma sadələvhlüyü, bacımsa yüngül xasiyyətliyi ucbatından, mənə tamamilə başqa şeyə görə bədbəxtik. Tale bizim hamımızı əzib. Saxta həyat tez-tez aqlımı, duyğularımı dolaşdırır. Qəflətən qalxan küləyin qalaqladığı zir-zibil kimi, gah bir yerə toplayır, gah da hara gəldi səpələyir. Bəd duyğular bəd fikirlər doğurur. Belə olanda, insan qəlbindəki pak, ülvi duyğulara xəstəlik virusları səpilir.

Səmra:

— Ana, sənə dediklərin cəfəngiyyətdir. Mənimsə cəfəngiy-

yatlara qulaq asmağa nə vaxtım var, nə də həvəsim.

— Sən mən deyənlərə inanmaq istəmirsən. Nahaq. Mənim dediklərim həqiqətdi, qızım. Mən o fikri indi açıram.

Səmra cavab verməyib, gözlərini aşağı dikdi. Xeyli fikrə getdi. Sonra:

— Sən hər şeyi şişirdirsən. Belə fırıldaqlara girişmə, — dedi. — Cəmiyyət pozulub. Hamı bir-birinə fırıldaq gəlir... Dələduzluq həddini aşıb...

Səmrayla söz-söhbətə girişmək, çənə-çənəyə vermək istəmədim. Getmək niyyətiylə ayağa qalxdım, dilucu xudahafizləşib, qapıya yönəlmişdim ki, Səma mənə: — Dayan, — dedi. Cəld stuldan qalxıb qarşıma keçdi. Mən dayanıb, təəccüblə onun üzünə baxdım. O, Səmraya dedi:

— Bu nə münasibətdi, Səmra? Deyirəm, Ayaz sənə qardaşındı, amma tükün də tərənəm. Mən bu hərəkəti sənə bağışlamaram. Bu ayrılıqda Ayazın heç bir günahı yoxdu. Bütün günah məndə olub.

— Mən neyləməliyəm? Sənin elə yöndəmsiz, gülünc, sadələvhlər hərəkətlərin var ki, onlara məəttəl qalırım. Ayazın sənə oğlun, mənim qardaşım olduğuna sübut varmı?

Mən daxilən əsəbiləşdim. Ancaq özümü hər vasitəylə ələ almağa çalışdım:

— Səmra, əvvəla, sənənlə görüşə mən dəvət olunmuşam. Öz təşəbbüslə gəlməmişəm. İkincisi də, Səmaya mən özümü — Oğlunam, — deyərək təqdim eləmişəm ki, sən fakt-sübut axtarasan...

Səmra üzünü mənə tutdu:

— Yəqin anama baxıb, mənə də elə qiymət verəcəksən?

Mən dərhal:

— Anana nə olub ki? Səni yanında saxlayıb, ancaq çox şişirdib. Ona görə də böyük ədayla həddini aşırısan.

Səma:

— Səmra, hər ikinizi bura mən çağırmışam. İstəmişəm, öz başımıza gələnlərə özümüz çarə tapaq. Bu nə danışıq tərzidi?

Səmra:

— Ömrüm yarı olub. İndiyədək qardaşımın olduğunu bilməmişəmsə... Sabah bilirsən mənə nə deyəcək? “Anası çıxan ağacı qızı budaq-budaq gəzər”.

Mən:

— Bacım (ilk dəfə mən Səmraya bacı dedim), yersiz sözlərinin mahiyyətində ciddi qəzəb və amansızlıq var.

— Əgər, doğrudan da, məni yox, səni atıbsa, mən müqəssir deyiləm. Bəlkə, müqəssir sən özünsən. Yəqin balaca vaxtı o qədər ipə-sapa sığmamısan ki, anam bezib, səni atmaq qərarına gəlib. Qundaqdaykən mən neyləməliydim?

Bacımdan elə danışıq gözləməyirdim. Sözüün əsl mənasında bu sözlər amansız, şikəst bir qəlbədən, düşüncəsiz və axmaq başdan süzülüb gələ bilirdi. Ona görə də Səmaya tərəf döndüm:

— Bura gələndə belə düşünmürdüm. Ana-bala, bacı-qardaş biz bir-birimizdən çox uzaqlaşmışıq. Aramızda istək, sevgi yara dacaq hisslər, duyğular çoxdan dəfn olunub.

Sonra üzümü Səmraya çevirdim:

— Səninlə söhbətə ona görə gəldim ki, cavansan, müasirsən, həyata daha açıq gözlə baxa bilərsən. Təəssüf. Çox təəssüf ki, mən indi də yanıldım. Ehtimallarım düz çıxmadı. Ancaq bu münasibətlər məndə belə bir qənaət hasil eləyir ki, sənin də anamı kimi uşağın olar, ağına yüz cür fikir gələr, öz ciyərparanı “uf” demədən atarsan. O acı təcrübənin şahidi olan bir adam kimi sənə deyirəm: elə səhvlərə yol vermə. Yandırarsan, yanacaqsan.

Səmra çılğınlıqla dilləndi:

— Sən mənə ağıl vermə. Əli hər şeydən üzülən, suda boğulan saman çöpünə əl atar. Anamın sadələvhlüyü həmişə başına oyun açır.

Səmanın sifəti hirsdən, qəzəbdən qıpqırmızı qızardı:

— Bəsdə, Səmra. Sən danışıdığca mən ölürəm. Mən neçə illər ərzində ağılsızlığım ucbatından yaşamamışam. Qəbirdə olmuşam. Cismim gəzib dolansa da, ruhum donub. Sən bu yekəxana danışıqlarınla məni məhv eləməkmi istəyirsən? Yox, bəsdə, mən Ayazı daha gözümdən uzağa qoymayacam. Sən bilirsənmi ki, mən bu gün Ayaza oğul deyə bilmirəm. Mən öz əllərimlə vaxtilə analıq haqqımı, hüququmu itirmişəm. Əgər Ayaz məni qəbul eləyirsə, mən onun qarşısında ölməyə də hazırım.

Mən dərhal:

— Sən nə danışırsan? Nə ölmək? Səmra, mən anamızın keçirdiyi hissləri duyuram, anlayıram. İstəyirəm sən də biləsən, o, yanır, cızdağı çıxır. Tək o, alışıb-tutaşmır, mən də onun vəziyyətindəyəm. Anamız gec də olsa, səhvini başa düşüb, xəcalət çəkir, ancaq mənə yaxınlaşa bilmir və ömrü boyu da qasırganın yandırıcı təsirindən yaxa qurtarmayacaq. Ancaq etiraf eləyim ki, anama yazığım gəlir.

Səmra:

— Bəlkə, anama belə yanaşmaqda nəşə bir umacağın var. Varsa, əlin heç nəyə yetməyəcək.

Mən:

— Hə.. Belə de. Anamın quru dörd divarına? Kiçik adam, cılız hisslər... Mənə maddi heç bir şey lazım deyil. Mənə lazım olan anamızın istəyi, təmiz nəfəsi, isti hissləridi, Səmra. Mən beş yaşından ana nəvazişinə, ana hissənə, duyğusuna, ana əzizləməsinə həsrətəm. Mənim nə axtardığımı bilmək istəsən, bunlardı. Mən anamı tapmışam. Mənə verdiyi bütün məhrumiyyətləri əziz balası kimi ona bağışlayıram. Mən indi təsadüfi qəza nəticəsində ölsəm də, dərdim yoxdu, bacı.

Mən sözümü tamamlayar-tamamlamaz bacım hönkürtüylə ağlamağa başladı. Ağlaya-ağlaya yaxınlaşıb məni qucaqladı. Üz-gözümdən, boyun-boğazımdan öpməyə başladı. Anam da bizə qoşuldu. Mən ustufca onları qollarımın arasına aldım. Bəlkə də,

indiki qədər heç vaxt özümü məmnun, rahat və duyğusal sanmamışdım.

Bacımı çox çətinliklə kiridə bildim. O, anamla özünün ikilikdəki söhbətini mənə etiraf eləməli oldu.

— Bütün bu dediklərim acıqdan irəli gələn sözlərdir. Ancaq kimə acıq elədiyimi özüm də düz-əməlli bilmirəm. Anam niyə mənə yox, səni atırdı? O, xəcalətindən, utandığından sənin üzünə baxa bilmir. Cinayətkar öz cəzasını çəkməlidir. Səni atdığına görə anama cəza versələr, mən nəinki etiraz eləyəyəm, hətta, o cəzaya haqq da qazandıraram. Bütün bunlara baxmayaraq, ona sevinirəm ki, anam bizi bacı-qardaş olduğumuza inandıra bildi. Bununla da, üstündən, elə bil, dağ götürüldü.

— Hər şey geridə qaldı, Səmrə. Mənim də uşaqlıq eləməyə haqqım yoxdu.

Buna əmin olan anam handan-hana çətinliklə də olsa, özünü ələ aldı:

— Mənim balalarım, indi sevincimin hədd-hüdudu yoxdu. Mən itirdiyim arxa-dayağımı tapdım. Ayı gəzib-dolaşsanız da, ötiniz, qanınız birdi. Yaşım elə həddə çatmaqdadı ki, sabah mən olmaya bilərəm. Səmrə, qızım, indi arxayınam ki, arxanda qardaşın dayanacaq. Mən niyə həqiqəti etiraf eləməyim? Gerçəkliyin üstünə qara bir pərdə çəkim? Axı, pərdə qaldırılmadığı təqdirdə yenə reallıq olduğu kimi üzə çıxmayacaq. Mən vasvasıyam. Son dərəcə düşkün mühitdən çıxmışam və sonralar da ona bənzər mühitdə yaşamışam. Cavanlığında lovğa, təkəbbürlü, eqoist olmuşam. Atanızla da bir neçə il kəbinsiz yaşamışam. Onun ayrı evi, ailəsi olub. Mən onun qadınına şərikin çıxmışam. Beləcə sizi dünyaya gətirmişəm. O, məndən ayrıldıqdan sonra vərəmə tutuldu və dünyasını dəyişdi. Çox kiçik olduğunuzdan, atanız barədə sizə bir söz demədim. Ayaz, inan, səni atandan sonra uzun müddət, az qala, dəli olmaq dərəcəsinə çatırdım. Sən gələli üz-gözündəki cizgilər, hissiyatım mənə çox şeylər deyir-

di. Kimsəyə bir söz deməsəm də, ilk görüşümüzə sən atılmış beş yaşlı oğlandan söhbət açanda bütün varlığım sarsılmışdı. Səmrə olmasaydı, bəlkə də, özümü öldürə bilərdim...

Səmrə gözlərinin yaşını silə-silə, hıçqıra-hıçqıra dedi:

— Ayaz, anamız mənə bir söz deməsə də, daim ağlayırdı. Gözlərinin yaşı səngimirdi. Hətta, bir neçə dəfə mənə demişdi: — Sən olmasaydın, qızım, mən özümü çoxdan öldürmüşdüm. Bu sözləri nə üçün dediyinin səbəbini indi anladım.

Səmə:

— Cavanlığında adamın düşünülməmiş, insafa, mürvətə söykənməyən addımları olur. Ən yaxın, ən doğma adamına bir göz qırpımında qəsd eləyə bilərsənmi?..

Çəkərsiz qanadlarınız altına

Çevik ağı, hadisələrə dəqiq yanaşma tərz, uzaqgörənliyi, hazırcavablığı, cəsarəti, tez nəticə çıxarmaq qabiliyyəti ilə bizdən çox-çox qabağa çıxan Fərəc etibar və sədaqətiylə də öndə idi. Onunla təsadüfi görüşüm və vəziyyəti barədə Cəmilə danışanda çox sevindi. Ürəyi atlandı. Səhəri gün mən Cəmili də götürüb, Fərəclə görüşə yollandım.

Fərəcin ofisi çoxmərtəbəli binanın ikinci mərtəbəsində yerləşirdi. Girəcəkdə “Türkiyə-Azərbaycan şirkəti” ifadəsi yazılmışdı. Qapının sağ tərəfində polis dayanmışdı. Biz özümüzü təqdim eləyəndə, o dedi:

— Buyurun keçin, cənablar, sizin üçün buraxılış vərəqəsi yazılmışdır. Dəhliz boyu gedin, sonuncu qapıda Fərəc bəy əyləşir...

Doğrusu, Fərəcə göstərilən bu diqqət, münasibət bizdə fərəh hissi doğurdu. Kabinetə girəndə Fərəc oturduğu yumşaq kreslonun arxasından qalxıb, bizi qapı ağzında qarşıladı. Qucaqlaşdıq,

öpüşdük, hətta, ilk görüşdən aldığı təəssürat Cəmil kövrəltdi də. Geniş və işıqlı kabinetin sol divarında üç pəncərə vardı. Pəncərələrdən ağımsov pərdələr asılmışdı. Döşəmə parket idi. Sağ divardan kənara qapı açılırdı. Bu ona dəlalət eləyirdi ki, orda istirahət otağı yerləşir. Arxa tərəfdə divar boyu şkaflar düzülmüşdü. Kabinetin sol küncündə böyük stol, onun da ətrafına stullar qoyulmuşdu. Lap aşağı tərəfdə geniş ekranlı televizor vardı. Hündür tavandan çilçiraq sallanırdı... Cavan katibə üç fincan kofe gətirdi. Bizim gəlişimizə hədsiz sevinən Fərəc hal-əhvaldan sonra özü barədə dedi:

— Bu gördükləriniz etiraf eləyim ki, heç də mənim hünərim deyil.

Mən dərhal:

— Yox, Fərəc, elə danışma, qardaşım. Qabiliyyət olmasa, heç nə olmur. Yadındamı, “Baron” olmaq istəyin?.. Köçəri məsələsi. Direktor Nəzirəni susdurmağın... Təcrübəsiz Fərəcin ilk addımları...

Üçümüz də gülüşdük.

Cəmil dedi:

— Bağışla Fərəc, biz çarılıq-patavalı kabinetinə gəlmişik.

Fərəc dərhal:

— Kabinetimə yox... Biz burda, sadəcə, görüşə toplaşmışıq. Qaldı çarılıq-patavaya. Qurban olaram çarılığınıza da, patavanıza da. Mən burda oturmuşam. Sizinlə nəfəs alıram. Bilirsiniz, nə qədər sizsizləmişdim. O gün Ayazla sənin, Xatirənin, Nihadın, Firuzun barəsində söhbət elədik. Hal-əhval tutdum. Nərimin ölümü məni də halbahal elədi. Neyləmək olar, görünür, qismətimiz beləymiş... Nə isə... Mənim vəziyyətim sırf təsadüfidi desəm, inanın. Mən kimsəsizlər evindən çıxanda özümə özəl təşkilatlarda iş axtardım. Çox yerə müraciət elədim. Bir şey alınmadı. Ələcsiz qalıb, bu təşkilata gəldim. Həyətdə səliqəli geyimdə, ucaboy, yaraşlıq kişiyə yanaşdım. Kimsəsizlər evindən

çıxdığımı və qarnımı doyurmaq üçün iş axtardığımı bildirdim. Kişi mənə diqqətlə baxdı. Hiss elədim ki, onun mənə yazığı gəldi. Mən əlavə elədim:

— Dayı, mənim gücüm var. Mən işləmək istəyirəm, avaralanmaq yox...

Kişi mehribanlıqla soruşdu:

— Nə işləyə bilərsən?

— Yük boşalda, daşıya bilərəm. Hər nə desəniz.

Onda kişi ani fikrə getdi. Sonra dedi:

— Gəl dalımca.

Biz maşına əyləşib, metlax, kafel satılan mağazaya getdik. Kişi mağazanın sahibini çağırdı:

— Bu uşağa hələlik qarnımı doyuracaq bir iş ver. Qoy işləsin. Yatacaq da təşkil elə. Bir müddətdən sonra yerini dəyişəcəm.

Mən üç aydan artıq həmin mağazada işlədim. Mağazanın sahibinin o kişinin qardaşı olduğunu ağıma da gətirməzdim. Gah böyük yük maşınlarından yük boşaldır, gah yük daşıyır, gah da kafel-metlax satışıyla məşğul olurdum. Xeyli keçdi. Həmin kişi tərəfindən unudulduğumu düşündüm... Gözlənilmədən qara, xarici markalı minik avtomobili mağazanın qarşısında dayandı. Həmin kişi maşından düşdü. Birbaşa üstümə gəldi. Gözləmədiyim halda: — Necəsən? — deyib mənə əl uzatdı. Görüşdük. Sonra dedi:

— Necədi, təcrübə toplaya bilmisənmi?

— Bəli!

— Elə isə, səni xaricə yola salacam. Gərək həmkarlarını pis vəziyyətdə qoymayasın.

— Qoymaram... Çalışacam hər şey sizin ürəyinizcə olsun.

Bu sözüm kişinin xoşuna gəldi. İki gün sonra məni kafel-metlax gətirmək üçün Türkiyəyə yola saldı. Mənə qazanmaq üçün şərait yaratdı. İşgüzarlığımı, düzgünlüyümü görüb, daha bir neçə iş tapşırdı. Beləcə, onda mənə qarşı inam, etibar yarandı. Ya-

vaş-yavaş aramız açıldı. Mən öz şəxsi işlərimi də onunla məsləhətləşməli oldum... Novruz bayramı gecəsi o məni evinə dəvət elədi. Bu, mənim üçün çox böyük etibar və etimad idi. Sonralar kişi evinə lazım olan şeyləri mənə aldırırdı. Hərdən bazarlığı da mənə elətdirirdi. Yavaş-yavaş kişi mənə: — Oğlum, — deyə müraciət elədi. O, bir dəfə məndən soruşdu:

— Atan kimdi, nəçi olub?

Mən çiyinlərimi çəkdim. Kişi uduxdu. Daha bir söz demədi... Adi günlərdən biri idi. Mən bazarlıq eləyib, onlara gətirmişdim. Özüm də bərk susamışdım. Evin xanımından su istədikdə, o mənə dedi:

— Oğlum, qalx evə, çay iç. Tərlisən. Xəstələnersən.

Mən etiraz eləmədim. Evə keçdim. Xanım mənə çay verdi. Bir-iki qurtum içmişdim ki, qapı açıldı. Bir qız içəri girdi. Salamlaşdıq. Onun adı Yasəmən idi. Təfərrüata varmaq istəmirəm. Zaman elə gətirdi ki, mən o qızla ailə qurdum. Bir oğlum, bir qızım var. Bir il əvvəl qayınatam Toğrul obyektə mənə verib, özü təqaüdə çıxdı. İndi sakit, söz-söhbətsiz həyatımı yaşayıram. Şəhərin müxtəlif yerlərində tikinti materialları satılan obyektlərim var. İstəyirəm hərənizi bir obyektə göndərim. İşinizi qurun. Sizə bir-iki məsləhətim də var. Adamları incitməyin. Nəfsinizi cilovlamağı bacarin. Tez varlanmağa çalışmayın. Yoxsa, özünü itirəcəksiz. Kimsəsizlər evindən çıxdığımızı gərək unutmayaq. Qaldı Nihadla Firuzə, hərəniz onlardan da birini çəkərsiz qanadlarınız altına...

Mən özümü saxlaya bilməyib dedim:

— Fərəc, qardaşım, bundan sonra səni necə adlandırım: baron, yoxsa şef?

Fərəc ucadan güldü:

— O, Köçəri ilə bağlı bir şey idi. Sizin üçün həyatım boyu Fərəcəm, Ayaz!

Fərəc kiməsə telefon açdı:

— Dur, bura gəl.

Çox çəkmədi ki, orta yaşlı bir kişi içəri girib, salam verdi. Fərəc dedi:

— Şahlar, bunlar mənim dostlarımdı. Onlara özüm qədər inanıram. Cəməli taxta-şalbana, Ayazı isə, kafel-metlax, oboy obyektlərinə nəzarətçiliyi həvalə elə. Sonrasına baxarıq...

Şahlar:

— Baş üstə... Oldu.

Biz qapıdan çıxdıq. O gündən Fərəcənin obyektlərində işləməli olduq. İşlədiyimiz müddətdə Fərəcənin böyüklüyünü dönə-dönə hiss elədik...

Ziyafət təxirə salındı

Otağıma çəkilib, həyatımda baş verənləri özlüyümdə təhlil eləyirdim. Ağla batmayan nəticələr gözlərimdə möcüzə kimi görünürdü. Anamı, bacımı tapdığımıza, onlarla anlaşıb bildiyimə, həyatın dağdan da ağır iztirablarına ürəyimin tab gətirdiyinə gah sevinir, gah da anamın sadələşməsinə, dar düşüncəliyinə, bacımın əndazəsiz çılpaq hisslərindən doğan hərəkətlərinə, gələcək korkəsməz taleyinə, aqibətinə məhəl qoymasına kədərlənirdim. Onu da dərk eləyirdim ki, bu ağılda bacımdan gələcəkdə heç bir uğur gözləmək olmaz. Düşünürdüm ki, onun həyatı indikindən çox-çox pis olacaq. İndidən onun hərəkətləri anama da, mənə də yaxşı heç nə vəd eləməirdi. Əlbəttə ki, bu mənim proqnozum idi. Kim öz bacısının xoşbəxtliyini istəməz ki? Mənə elə gəlirdi ki, bacımın bir çox hərəkətlərindən xoşum gəlmədiyini anam hiss eləyirdi. O da istəməirdi ki, bacım mənim yanımda açıq-saçıq danışsın, əndazəsiz oturub-dursun...

Qapı döyüldü. Səməra gəldi:

— Anamın sənə deyiləsi sözü var.

- Nə söz? İndi ayrılmadıq mı?
- Bilmirəm... Gör nə deyir?
- Bu saat.

Mən Səmranın ardınca getdim. Anam gülümsündü:

— Ayaz, həyatımızda bundan fərəhli hadisə olacağını düşünürəm. Bacınla belə qərara gəldik ki, bu tanışlıq üçün, çox da böyük olmasa, bir süfrə açaq. İstəyirəm, qonşular, hamı bilsin ki, sən mənim oğlusan, Səmranın qardaşısan. Yenə deyirəm, heç olmasa, qonşular bilsinlər...

Mən ani fikrə getdim. Sonra dedim:

— Gəlin ailəmizin bu sirrini hələ açmayaq.

Səmra mənim sözümdən şübhələndi:

— Niyə? Bu həqiqətdirsə, sən doğrudan da anamın oğlu, mənim qardaşım sənə, nədən qorxursan? Özümüz üçün aydın olan bir məsələni kimdənsə gizlətməyə ehtiyac varmı? Belə getsə, gec-tez haqqımızda hərə bir şey uyduracaq.

Hardasa Səmranın sözlərində həqiqət vardı. Buna baxmayaraq, mən məsələyə başqa tərəfdən baxırdım:

— Bacı, bir az səbrli olaq, tələsməyək. Bu məsələni biz açasınız, qonşular, tanış-bilişlər müzakirə açacaqlar, öz istəklərinə də uyğun nəticə çıxaracaqlar. Anamız barədə yaramaz rəy formalaşdıracaqlar. Uşaqlar kimdəndilər? Bu da təzə hoqqadı? Deyilənlər həqiqətsə, Səma qansız qadındı. Ailə bütünlüklə fırlıdaqdı. Nə qədər deyə bilmədiyim, ağılıma gətirə bilmədiyim sözlər. Üzümüzə gül-gülə çörəyimizi yeyəcəklər, gedəndən sonra da arxamızca güləcəklər. Eşidib-bilən müxbirlər də üstümüzə axışacaqlar. Bütün aləm baş verənlərdən xəbər tutacaq. İş yerində, küçələrdə bizi barmaqla göstərəcəklər. Təkrar eləyirəm, mənim təklifim odur ki, gözləyək. Sizə xəbər verim ki, iş yerimi dəyişmişəm. Fərəcin yanında işləyirəm. Düşündüyümdən də çox məvacib alıram. Onun mənə və dostlarıma yaratdığı şəraitdən faydalanıb, kreditlə üçotaqlı mənzil götürəcəm. Sağlıq

olsun, ziyafəti o evdə eləyərək. Həm də bütün ailə bir yerə cəmləşərək. Bu evi istəyərsiz satarsız, istəyərsiz kirayə verib, azdan-çoxdan xərcəlik götürərsiz.

Sonuncu cümləm, deyəsən, Səmranın ürəyincə oldu. Gülümsündü. Səma bir an fikrə getdi.

— Ziyafəti təxirə salırıq... Səmra, danışdıqlarımız sirr olaraq qalır.

Səmra:

— Anam-bacım, sizin ağzınızdan çıxmasa... Mən heç nə eşitməmişəm, heç nə bilmirəm.

Xəstəxanada

Axşamdan belimdə ağrı hiss elədim. — İndi ötüşər, — deyə düşündüm. Həkimə-zada müraciəti ağılıma da gətirmədim. Heç kəsə də bir söz demədim...

Axşamdan xeyli keçmiş Səma qapımı döydü:

— Ayaz, gəl, çay iç, yeməyini ye, sonra dincələrsən.

— Ac deyiləm. Bərk yorulmuşam.

— Bəlkə, duş qəbul eləyəsən?

— Yox... Sabah...

Səma söz verməyib getdi. Mən bütün gecəni yata bilmədim. Bir tərəfdən ağrı-acı, o biri tərəfdən yuxusuzluq məni əldən salmışdı. Əsəblərim gərilməmişdi. Səhər birtəhər ayağa qalxdım. İş-taham pozulmuşdu. Hərərət qalxırdı. Çətin yeriyirdim. Maşına oturub, işə getdim. Hamı iş başındaydı. Mən otağa girəndə yıxıldım. — Əcəb işə düşdüm. Bu dərdə hardan düşər oldum? — deyə düşündüm... Ağrıdan doğranırdım. Daha dözə bilmirdim. Dərdimi demək üçün gümanım Fərəclə Cəmilə gəlirdi. Bilirdim ki, Fərəc xarici ölkələrdən birindədi. Nömrəni yığdım. Zəng çatmadı. Ağrıdan gözlərim böyüyürdü. Başım fırlanırdı.

Bədənimi tər basırdı. Getdikcə düşüncələrimi nizamlamağa çətinlik çəkirdim. Artıq öyüyürdüm. Elə bu vaxt qapı açıldı. Tanımadığım, ilk dəfə gördüyüm, ucaboy, qarayanız bir kişi məni belə vəziyyətdə görcək içəri girib, qolumdan tutdu:

— Nə olub sizə?

— Belim ağrıyır. Ağrı bütün içalatımı bürüyüb. İçim dağılır.

— Ola bilsin ya böyrəkdi, ya da...

Kişi sözünü yarımçıq kəsdi, tamamlamadı. Sonra əlavə elədi:

— Bu dəqiqə təcili tibbi yardıma zəng edərim, — deyib, dəstəyi götürdü. Nömrələri yığıb, təcili tibbi yardım işçiləriylə danışdı.

Maşın gələnədək şirkətin işçiləri ətrafımı bürüdülər. Hamının üzündə narahatlıq, məyusluqla yanaşı təəssüf hissi vardı. Çox çəkmədi ki, tibbi yardım maşını gəldi. Yaşlı tibb bacısı sual verdi:

— Harda yaşayırsız?

— Filan küçədə, 0097 sayılı evdə.

— Kimə zəng edək?

— Dostum Cəmilə.

Həkim halımı görün kimi hiss elədim ki, vəziyyətim ağırdı. O, əlini belimdə, qarnımda gəzdirdi, tibb bacısı hərərətimi yoxladı. Sonra ağrıkəsici iynə vuraraq, Cəmil gələnə kimi məni maşına mindirib, xəstəxanaya apardılar. Yol kələ-kötür olduğundan, maşın çox ləng gedir, tez-tez çalalara düşürdü.

Ağrılar məni əldən salırdı. Mən heç kəsə — lap düşmənimə də düşdüyüm vəziyyəti arzulamazdım. — Mən kimə neyləmişəm? — deyə düşündüm. — Ürəyim təmizdi. Heç kimin şəxsi məsələsinə qarışmaq niyyətim olmayıb. İndi də yoxdu və belə şeyə yaxşı baxmıram da. Vecsiz sorğu-sualdan uzaq olmağa çalışmışam. Açıq etiraf eləyim ki, daim içimdə bir kədər olub. Beş dəqiqə əvvəlki düşüncələrimlə, hisslərimlə, duyğularım ilə indikilər arasında bəzən ziddiyyət, uçurum yaranmışdı. — Niyə

belədi? — deyə bilmərəm... Ancaq onu bilirəm ki, ağılım söz kəsəndən dünyanın dörd-sərinə daşımağım sanki azlıq eləyib, xəstəliyə də düşər olmuşam. Günahım nədi ki, bu qədər əzabları Allahım mənə verir. Mən valideynlərimin günahlarını çəkərəm, yoxsa özümün? Görünür, ədalət mizan-tərəzisi burda da pozulur. O, heç kimin istəyib-istəməməsindən asılı deyil. Həqiqətən də, qismət var. Taleyin yazısı var. Yoxsa, bu qədər ədalətsizlik mənim qarşıma hardan çıxıb bilərdi?!

Özümə bərk qapanmışdım. Birdən qapı açıldı. Qabağda Cəmil, ardınca Nihadla Firuz palataya girdilər. Çox həyəcanlı idilər. Onlar hər gün — səhər-axşam mənə baş çəkirdilər, hətta, dava-dərman da alırdılar.

Məni xəstəxanada müalicə eləyən cavan həkim kobud idi. Çox vaxt fikirləşmədən, xəstəni saya salmadan danışdı. Guya, hər şeyi hamıdan yaxşı bilirdi. Yerişi-duruşu da adamda acıq yarırdı. Hiss edirdim ki, bu adam dərmanların adını belə düz demir. Ancaq özünü elə aparırdı ki, guya, hər şeydən xəbərdardı. O, mənə yaxınlaşanda özümdən asılı olmadan partladım:

— O yanda dur, mənim sənin müalicənə ehtiyacım yoxdu, paltarlarımı verin, çıxıb gedirəm, — dedim. Sonra acıqla onun üzünə baxdım. Nə yaxşı ki, o anda onu vura biləcəyimi düşünüb, geri çəkildi, sonra dilləndi:

— Özünü yaxşı aparmırsan. Unutma ki, sən xəstəsen, mən həkim. Hələ ki, sən mənim əlimdəsen.

Həkimin sözlərində mərhəmətdən, məni sakitləşdirməkdən çox hədə-qorxu vardı. Mən bunu hiss edən kimi dərhal dedim:

— Mən istəməzdim ki, bu palatada həkimlərin, tibb bacılarının, texniki işçilərin, xəstələrin gözləri önündə səninlə haqq-hesab çəkim.

Bu dəm yaşlı şəfqət bacısı mənə yaxınlaşdı:

— Sən nə danışırısan? Bəlkə, hamımızı qırıb-çatasan. Görünür, sənə çox qayğısızlıq göstərmişik. Həkim neyləməli idi?

Mən özümü saxlaya bilməyəcəyimdən ehtiyatlanıb, çarpayının üstündə oturdum. Qadın mənim çəkdiyimi görcək bir qədər də üstümə gəldi:

— Əcəb xəstədi. Elə bil, ev-zad görməyib. Özünü elə aparır, guya, hamının buna borcu var. Əşi, camaatdan nə istəyirsən? Utan-qızar hərəkətindən. Abır-həyə elə danışığmdan. Dərdin-çorun var, aç de. Yoxdu, rədd ol, camaatı bezikdirmə.

Səsə gələn başqa şəfqət bacısı həmkarına üzünü tutub dedi:

— Baş qoşma. Hər quyuq bulayana ağac çalsan, səndə can qalmaz ki.

Həkim dinməz-söyləməz dayanıb, şəfqət bacılarının sözlərini dinləyirdi və hiss olunurdu ki, mənə deyilənlərdən ləzzət alır. Hərdənbir üzündə təbəssüm görünürdü. Mən sakitcə çarpayımdan qalxdım. Yavaş-yavaş qarıya tərəf getdim. Qapını örtüb arxa cəftəsini bağladım. Həkimə də, şəfqət bacılarına da iti nəzərlə baxdım. Həkimin sifəti dəyişdi. Qadınlardan hər ikisi bərk qorxdu. Mən heç bir şey olmamış kimi onlara dedim:

— Gəlin əyləşin. Sizinlə ciddi söhbətim var.

Qadınlardan əvvəl bir-birilərinin, sonra da hər ikisi həkimin üzünə baxdılar. İçim əsəbdən dağılırdı. Özümdən asılı olmadan titrək səslə, bir az da hökm ifadə edəcək halda sözlərimi təkrarladım. Qadınlardan biri dedi:

— Əşi, sözdü, birini sən dedin, birini biz. Qiyamət qopmadı ki? Bizi peşman eləmə.

Bu dəfə bir qədər də kəskin:

— Dedim, əyləşin, mənim də səbrimin həddi var.

Həkim də, şəfqət bacıları da əyləşdilər. Mən özümə gəlmək üçün səsimə bir qədər ara verdim. Sonra dedim:

— Mən sizdən nə istəyirəm?

Hər üçü mənim üzümə baxdı. Sözümə davam elədim:

— Xəstə həkimdən, şəfqət bacılarından qayğı, nəvaziş tələb eləyər. Bundan artıq nə?

Həkim:

— Eləmirik?

Şəfqət bacısı:

— Biz də, qardaş, sən deyənləri eləyirik də.

Mən dərhal:

— Yox, eləmirsiz. Xəstələr arasında fərq qoyursuz. Xəstələrdən umursuz... Belə olmaz. Xəstələrə diqqət, sayğı, şirin dil gərəkdirdi. Sizsə soyğunçularsınız.

İkinci şəfqət bacısı ağızını açmaq istəyirdi ki, mən ona imkan vermədim:

— Sus... Səsinə çıxarma. Ağılınıza bələdəm. Sizinlə etik söhbətlər aparılmalıdı. Sizin özünüzə mədəniyyət lazımdı... Mədəniyyət... Mədəniyyət... Mədəniyyət... Bildiniz?

Qapını açdım və son sözümdə dedim:

— İndi gedə bilərsiz.

Həkim və şəfqət bacıları dinib-danışmadan, sözsüz-söhbətsiz qarıdan çıxdılar.

Belə əsəbi məqamda ağıl cilovlamaq, ehtiraqlara hakim kəsilmək adamdan böyük soyuqqanlılıq, səbr, təmkin tələb eləyirdi.

Hərərətə həddən artıq qalxmışdı. Sonralar mənə deyildiyinə görə, sayıqlamaları olurdu...

Həkim otaqdan çıxan kimi məni müalicə eləməkdən imtina etmişdi. Onu cavan, ucaboy, uzunsov sifətli Nuridə həkimlə əvəz eləmişdilər. Nuridə həkimin qara saçları, uzun kirpikləriylə əhatələnən xurmayı gözləri vardı. Şirin dili və cazibəli səsi adama xoş gəlirdi.

— O, məni müayinə eləyib, ciddi nəzarətə götürdü. Təkrar rentgendən keçirdi. Dərmanlarımdan bəzilərini dəyişdi. Sonra mənim üzümə baxdı:

— Həkimə, tibb bacılarına neyləmişiz?

Mən suala sualla cavab verdim:

— Onlar mənə, yoxsa, mən onlara? Mən haqqımı tələb eləmişəm.

Həkimin çöhrəsində yüngül təbəssüm sezildi:

— Çalışaq, o vəziyyəti təkrarlamayaq.

Özüm də bilmədən sərt cavab verdim:

— Həkim həkim olmalıdı.

— Ooo... Oldu.

Həkim getdi. Mən çarpayuya uzandım. Günəşin sonuncu ılıq, çəpəki şüaları pəncərədən düz çarpayımın baş tərəfinə düşür və gözlərimi qamaşdırırdı. Ona görə də balıncımın yerini dəyişdirdim. Birdən qulaqlarıma yarıpıçıltılı sözlər gəldi. Mən hiss elədim ki, bu, anamın səsidir. Balıncdan başımı qaldıranda, onu yanımda gördüm, titrək səslə soruşdu:

— Bu nədi, Ayaz? Xəstələnməyini, bura düşməyini mənə niyə deməmişən?

Mən onu qorxutmaq istəmədim:

— Məndə nə var ki. Sabaha-zada buraxacaqlar, gələcəm evə.

Əziyyət çəkmişən.

— Sən nə danışdığını bilirsen?

Səmanın gözlərindən yaş sel kimi axdı:

— İnamsızlıqdı?

— Nə danışırısan?.. Mən səni çox istəyirəm.

— Ayaz, ürəyim köksümə sığmır, az qalır yerindən çıxırsın...

Anam gətirdiyi yeməkdən bir-iki loxma yedim. Sonra onu yola saldım... O, getdi, ancaq gözlərim onun ardınca qaldı və yaşardı.

Əhvalım bir balaca düzəlmişdi ki, qapı açıldı. Fərəc içəri girdi. Məni qucaqlayıb öpdü, gedib həkimlə danışdı, qayıdıb, gözümüz aydın: — Hər şey qaydasındadır, — dedi.

Arxadan zərbə

İş gününün sonu idi. Bərk yorulmuşdum. Soyuqladığımdanmı, ya ertədən əsəbiləşdiyimdənmi, bilmirəm, belimdə sıxılıqlar yaranmağa başladı. Qorxdum ki, axşam köhnə ağrılarım yenə baş qaldırar. Gecə Səmanı da, Səmranı da, elə Şükür kişiylə Simarə xalanı da narahat eləyəm, yuxularına haram qatam. Mən kiməsə əziyyət verəndə, onu iş-gücdən eləyəndə, həmişə öz-özümü məzəmmətləyirəm: — Axı, niyə belə olmalıdı? — deyə düşünürəm. Daha doğrusu, nə özümün kimsəyə yük, nə də kimsənin mənə minnət qoymasını istəmirəm. Kimlərsə minnət qoymalarından zəhləm gedir... Birdən telefon zəng çaldı. Dəstəyi götürdüm. Danışan Fərəc idi. Səsində bir qədər əsəbilik, narahatlıq duydu. — Eşidirəm, Fərəc — dedim. O dərhal: — Ləngimə, dur yanıma gəl, — deyə cavab verdi və dəstəyi asdı. Mən də onun narahatlığını duyub, dəstəyi telefon aparatının üstə tolazladım. Bilirdim ki, Fərəc hələm-hələm əsəbiləşmir, əsəbiləşəndə də, bizdən fərqli olaraq, hisslərini cilovlamağı bacarır. Yersiz söz, əndazəsiz hərəkət eləmir. Baş verən ən ağır, ən çıxılmaz məsələlər barədə də danışmır. Ancaq indi nə baş veribsə, o, çox qısa, yığcam, lakonik şəkildə fikrini ifadə elədi: ləngimə, dur yanıma gəl. İçimdə nə isə nigarançılıq, narahatlıq əmələ gəldi. Öz-özümə fikirləşdim ki, nəyə, ciddi bir iş var. Ciddi olmasaydı, Fərəc telefonda həmişəki kimi, əvvəlcə mənə salam verər, sonra sözünü deyər. Mən bütün işləri işçilərə tapşırıb, birbaşa Fərəcin kabinetinə getdim. İçəri girəndə Cəmillə də orda gördüm. Hər ikisinin sifəti bozarmışdı. Onda tam yəqinləşdirdim ki, bu, adi çağırış deyil, nəyə anlaşılmaz və gözlənilməz hadisə baş vermişdi. Mənim gəlişimi görəndə Fərəc öz kreslosunun arxasına keçdi. Cəmillə mən qarşısın-

dakı stulda əyləşdik. Mən gözlərimi Fərəcin gözlərinə zillədim. Bilirdim ki, Fərəc hələm-hələm qorxan, çəkinən adam deyil, o, hər kəsə öz yerini göstərməyi bacarandı. Fərəc ağır-ağır bildirdi:

— Qardaşlar, istəyirəm biləsiniz, mən sizi bura niyə çağırırsam. Neçə gündü mənə telefon zəngləriylə gələn hədə-qorxular, təhdidlər barədə sizə söz demək istəmirdim. Düşünürdüm bu hədələr, qorxutmalar o qədər də ciddi məsələ deyil. O yalnız məni çəkindirməyə, məndən nəsə qoparmağa xidmət eləyir. Ona görə də hədələri vecsiz sanıb, sizdə nigarançılıq, qorxu, həyəcan yaratmırdım. İndi görürəm, iş mən düşündüyümdən də ciddi... Biləsiniz ki, məni buraxıb, düşüblər ailəmin üstünə.

Məni heyrət bürüdü. Başqa söz tapa bilmədiyindən, qeyri-ixtiyari olaraq, Fərəcə “Nə?!” sualını verdim. Fərəc: — Səbrli ol, Ayaz, — dedi. — Sənin qanında bir qaynarlıq var, qardaş. Kiçicik səhvimiz işi korlaya bilər... Günortaüstü — təqribən üç saat əvvəl oğlum Fəridi götürüblər. Daha doğrusu, oğurlayıblar. Əvvəl, biz elə fikirləşdik ki, uşaq özü harasa gedib, qayıdanda yolu azıb, gəlib evə çıxmayıb. Təqribən iki saata yaxındı tanımadığım, səsini ilk dəfə eşitdiyim qalın səsli bir kişi mənə telefon açır. Oğlumun onların əllərində olduğunu bildirir. Şübhəsiz, bu adam tək deyil. Onlar cinayətkar bir şəbəkədi. Özləri də deyirlər: polis xəbər tutsa, Fəridi ölmüş bil.

Cəmil ağır-ağır soruşdu:

— Səndən bir şey istədilər?

— Yox... Hələ ki, məlumatları məni sakitləşdirməyə xidmət eləyir... Xanımım Şahanəylə qızım Fərqanə bir yerdə qərar tuta bilmirlər. Mən də başımı itirmişəm. Hisslərim korşalıb. Nə eləyim, bilmirəm?

Mən nagüman halda dedim:

— Polis gec-tez hər şeyi biləcək. Onu polisdən gizlətmək nə dərəcədə?..

Cəmil etiraz elədi:

— Polisə xəbər verməyi hələ ki, mən də lazım bilmirəm. Bəlkə nəsə alıb, uşağı geri qaytaracaqlar.

Fərəc dedi:

— Kiçik şeyə görə uşaq oğurlamazlar. Neçə günkü hədə-qorxu elə buymuş. Götürüblərsə, deməli, ağır da şərtləri olacaq...

Fərəc başını arxasında oturduğu masanın üstə salladı. Əliylə alnını ovuşdurmağa başladı.

Mən dedim:

— Deməli, hərəkətə keçməliyik.

Cəmil astadan:

— Kimə qarşı, necə?

Elə bu vaxt Şahanə Fərəcin mobil telefonuna zəng çaldı. Fərəc telefonu açdı:

— Bir qadın mənə zəng çaldı. Məsləhət bildi ki, sənə çatdırım.

— Nəyi?

— Telefon söhbəti deyil... İkilikdə...

Fərəc: — Gəlirəm, — deyib, telefonu söndürdü. Sonra mızıltılı səslə bildirdi:

— Əcəb işə düşdük. Uşaqla oyunmu olar? Nə sözün var, ay alçaq, gəl özümə de. Arvad-uşaqların zəhri çatlayacaq. “Ayının min oyunu var, bir armudun başında”. Dava qayınatamdan mənə qalan mülkən, obyektin üstündədi. Mən bunu gedib kişiyyə necə deyə bilərəm? Deməz, a namərd, nəyim vardı, keçirtdim adına, hələ üstəlik, qızımı da verdim sənə. Qeyrətin mənim əmlakımı qoruyub saxlamağa çatmırsa, get kəndiri sal boğazına, özünü öldür. Camaata yük olma...

Mən dedim:

— Yox, Fərəc, sənin oğlun, həm də qayınatanın nəvəsidir. O da sənin qədər yanır.

Cəmil özünü lap itirmişdi. O, qeyri-ixtiyari olaraq yumruğunu masaya vurub: — Gedək evə, — deyə ayağa qalxdı. Sonra söhbətini davam etdirdi:

— Bəlkə evə elə xəbər çatıb ki...

Fərəc acı-acı gülümsündü:

— Ona görə uşağı götürməyiblər ki, indi də onu qaytarıb bizi sevindirələr.

Mən:

— Burda oturmağın mənası yoxdu. Evdəkilər də narahatdırlar. Gedək, — dedim.

Biz ayağa qalxdıq. Fərəc otaqdan çıxarıqda dərindən ah çəkib dedi:

— Qayınatamla qayınanama yazığımı gəlir.

Biz maşına oturub, Fərəcgilə getdik. Evdə kənar şəxs yox idi. Fərəcin xanımı Şahanə, qızı Fərzanə, qayınanası Münəvvər və qayınatası Toğrudan savayı. Hamı məyus və əsəbi idi. Bıçaq vursaydın, bir damcı da qanları yerə düşməzd. Cəmillə mən Fərəcgildə ilk dəfəydi olurduq. Fərəc: — Uşaqlıq dostlarımdılar, — deyə ailə üzvləriylə bizi tanış elədi. Sonra hamımız keçib əyləşdik. Kimsə dinmir, kimsə danışmırdı. Handan-hana qayınatası Fərəcə:

— Düşmənlərimiz namərddilər. Ehtiyatsızlıq uşağı məhv edə bilər.

Fərəc:

— Təkcə uşağımı, ata? Burda daha köklü məsələlər var. Sənin əmlakına girişirlər. Özü də düşünmədən.

Toğrul:

— Yaramazlar, şərə də, böhtana da əl atmaqdan çəkinmirlər. Fərəcin qayınanasının gözlərindən yaş sel kimi axdı:

— Yazıq uşaq. Nənəsi ölmüşün bağı çatlayacaq.

Toğrul ayağa qalxdı. Səsi titrəyə-titrəyə:

— Bircə bunu görməmişdim... Polisə xəbər vermək də çox

pisdi, verməmək də... Ay Fərəc, belə işdə soyuqqanlı olmaq gərəkdir. İnanmıram ki, bu işdə polis... Necə ola bilər ki, kiminsə bir pəncərəsinin şüşəsi qırılanda, ya bir yumurtası sındırılanda, qatıq bankası oğurlananda, dağıdılanda onu polis tapır. Bu boyda işdən onlar xəbər tutmurlar?

Mən sadələvhlüklə dedim:

— Uşaq oğurları deyirlər polisə deməyin, desəniz...

— Oğlum, mən ömrümü bu şikəst cəmiyyətdə keçirmişəm. Quldurların: — polisə vermə, — demələri sadələvh adamların gözlərində polislərin özlərini təmizləmələridi.

Fərəc:

— Ata, mən sən deyənlərlə tam şərikəm. Bəlkə polisə müraciəti bir-iki gün də ləngidək. Razılığa gələ bilməsək, başqa məsələ.

Toğrul:

— Sən deyən olsun, oğlum.

Toğrul bir balaca özünə gəlmək üçün yan otağa keçdi. Hamının gözləri Fərəcə dikildi. Sanki onun qol-qıçlarını vurub qırılmışdılar, bədənini əzik-üzük eləmişdilər. Hissləri, duyğuları donmuşdu. Söz soruşanda, çox ağır, qırıq-qırıq cavab verirdi. Doğrusu, mən heç vaxt Fərəci indiki qədər belə acizənə görməmişdim. O, yumağa dönmüşdü. Bunu duycaq ürəyim ağrıdı. Bu anda qəlbimdən bir hiss keçdi: Fərəc, sən belə acizləşə də bilərənməmiş, qardaşım? Övlad dərdi, sıxıntısı nə yaman şeymiş?! Özün ata-ana nəfəsi, nəvazişi duymadığın halda, övladın üçün indi hansı hissləri, əzabları, iztirabları keçirmirsən, ölüb dirilmirsən?! Bumudur və sonacan beləmi olacaq kimsəsizlərə yaşadıkları həyatın, içərisində inlədikləri cəmiyyətin sifəti?! Gündə yüz dəfələrlə özünü göylərə tutub, yalvarıb-yaxardıqları Xudanın sədaqəti?! Ağzıgöyçəklər başlarına gətirilənlərin səbəblərini şeytanla, polislə, kimlərlə, kimlərlə bağlamağa çalışırlar. Bəs, onda Allahının onlara mərhəməti, sədaqəti harda qaldı? Axı, on-

lar nə pis iş tutublar ki, o da onları haqsız yerə beləcə cəzalandırır? Ölməyiblərsə, dünyalarını dəyişməyiblərsə, bu zavallıların valideynləri, görəsən, indi hansı cinayətləri törətməyə imza atırlar?! Atası hansı məşuqəsiylə, anası hansı aşiqiylə ehtiraslarını söndürürlər?! Görəsən, bu müvəqqəti keflərdən yenə qaragünlü uşaqlar törəməyəcəklər ki?! Onları da bizim kimi kimsəsizlər evinə atmaqla uşaq böyütmək, tərbiyə eləmək yükündən qurtarmağa çalışmayacaqlar ki?! Yeni canlar tələb eləyən cinayətlərə qatı cinayətkar kimi imzalar atmayacaqlar ki?! Eh!... Dünya!.. Dünya!.. Sənin sırtılmış üzündə nələr yoxdu? Ədalətin, haqqın olsaydı, əl çəkərdin canımızdan? Bizim kimiləri inlətməzdin çirkin ayaqların altında!.. Elə götürək, hissləri, duyğuları, düşüncələri bulaş-bulaş olan Fərəci. Nədi onun günahı?! Neyləmişdi onun qayınatası? Nə pis iş görmüşdü onun evdar qayınanası? Küçədən yazıqları gəldiyi bir kimsəsizi evinə gətirib, onun taleyini doğma qızlarınamı tapşırımlarımı?! Yaxşı, Fərəcin dünyadan xəbərsiz oğlunun günahı nədi? Onun keçirdiyi həyəcan, qorxu, vahimə... hissləri yerə-göyə sığarmı? Biz insanları kimlərsə əcəb öyrədiblər: mistikaya, mistik vəhlərə kor-koranə inanmağa. Hətta, etiqad göstərməyə. Bəs hər gün səcdələrinə qalxdıqlarımız bizə nələr vəd eləyirlər? Zülm! Qaranlıq! Aclıq! Səfalət! Xəstəliklər! Fəlakətlər! Ölüm!.. Bundan sonrası yoxdu ki? Daha dostum, istəsək də, istəməsək də, bircə yolumuz qalır. Əks təqiblərə imza atmaq!..

Şahanə ilə Fərəc yan otaqda nəsə danışdılar. Fərəcin sifəti bozarmışdı. Söhbət axşamdan xeyli keçənədək uzandı. Fərəc özündə deyildi. O, nə düşündüsə, qalxıb yenidən yan otağa keçdi. Cəmil pıçıltılı səslə dedi:

— Gecə gecədən keçir. Bəlkə biz gedək? Səhər erkən gələrik. Bunlar da yorğundular. Gözlərinin acısını alsınlar. Sabah üzümüzə nəylə açılacağı Allaha bilir.

Mən dedim:

— Fərəci belə vəziyyətdə tək qoymaq olar? O, çox sarsıntı keçirir. Mən Fərəcdən qorxuram.

Fərəc yan otaqdan qayıtdı:

— Nə yaxşı ki, yanımdasız. Siz olmasaydız, ürəyim çatlardı.

Mən Cəmilin üzünə baxdım. Cəmil başını qaldırıb-endirməklə sözümlə şərik çıxdığını bildirdi.

Fərəcin balaca qızı Fərzanə divanda oturub mürgü döyürdü. O da gedib yatağında yatmaq istəmədi. Hər dəfə qız özünə gələndə deyirdi:

— Ata, qaqaş hara getdi? Hanı mənim qaqaşım? O gəlmədi?

Fərəc hər dəfə özünü boğaraq deyirdi:

— Sən get, ananla otağınızda yat. Qaqaş gələndə xəbər verərəm.

— Yox... Getmirəm. Mən qaqaşsız yatmıram.

Bu sözləri eşidəndə mən özümü ağlamaqdan güc-bəlayla saxladım. Anası Fərzanənin nəm-nümünə baxmayaraq, onu qucağına alıb, yan otağa apardı. Araya dərin sükut çökdü. Hisslər qapanır, dillər susurdu. Ağla gələn şeylər də əsassız mülahizələr idi. Onların da çoxu özümüzü aldatmağa xidmət eləyirdi.

Cəmillə mən divanda əyləşmişdik. Fərəcsə sakit addımlarla gedib pəncərənin nəfəsliyini açdı. Otağa sərin, təmiz, yüngül hava doldu. Deyəsən, Fərəcin havası çatmadığından, üzünü nəfəsliyə tərəf tutmuşdu. O bir an eləcə dayandı, geri qayıdanda: — Günahım nədi, mən kimin qəzəbinə tuş gəlmişəm? — deyər pıçıltılı səslə dedi. Fərəc öz-özünə otaqda var-gəl eləyə-eləyə: — Oğlumu aparən odu, o əclafdı, kişinin mülkünü öldə eləmək iştahasına düşüb. O heç vaxt mümkün olmayacaq, ölərəm, ancaq qayınatama xəyanət eləyə bilmərəm — deyirdi. Mən özümü saxlaya bilməyib soruşdum:

— Fərəc danışığından belə anladım ki, sən oğlunu aparənları təxmin eləyirsən? Əgər sözün qətidirsə, biz onunla danışa bilərik, qardaş... Görürəm, sən çox şey bilirsən, ancaq, nədənsə çə-

kinirsən, ad çəkmirsən. Biz yaman günün dostlarıyıq. Sən qəti qərarını de, hərəkətə keçək...

Cəmil fikrə getdi. Handan-hana dedi:

— Biz bu ağır günündə sənə dayaq durmayacağıqsa, niyə yaşayırıq? Artıq bizdən asılı olmadan qatı bir cinayət törənib. Ailə sarsıntı içərisindədi. Sənsə bildiklərini demək istəmirsən. Belə getsə, nə cinayətin izinə düşsə, nə də uşağı xilas edə bilərik. Məqsədləri səndən pul, mülk qoparmaqdısa, sən onlara bir şey vəd eləyəcəksənsə, ya onlar səndən nə qədərsə alıb, uşağı buraxacaqlarsa... namərdlər şirnikəcəklər, səni çıxılmaz vəziyyətə salacaqlar. Belə adamların nöqərləri də, silahları da olur.

Fərəc dedi:

— Qarşıdakı bir-iki günü də gözləyək. Xəbər çıxmazsa...

Gözlərim divardan asılan saata sataşdı. Dördə on dəqiqədən də az qalırdı. Birdən telefona zəng gəldi. Dəstəyi Fərəc götürdü. Telefonu mikrofona calaşdırdığından səs otağı bürüdü.

Fərəc: — Alo! Alo! — dedi.

Kiçik fasilə oldu. Sonra qırx-qırx beş yaşı olar-olmaz, qalın kişi səsi otağı bürüdü:

— Dəstəyi Fərəcə verin.

Fərəc:

— Mənəm, eşidirəm, sözlünüzü deyin.

— Yanınızda kim var?

— Heç kim. Təkəm.

— Bir milyon.

— Nə?

— Onda iki...

— Əşi...

— Onda üç... Kimsə bilməməlidir. Məxfi!!!

Hər dəfə rəqəmin qalxdığını görən Fərəc danışıqın istiqamətini dəyişdi:

— Uşaq hardadı?

— Etibarlı yerdədi. Danışa bilərsən.

Fərəc:

— Alo!

Telefondan ağılsına-ağılsına danışan Fəridin səsi gəldi:

— Hə... Ata... Ata... Mən qorxuram, ata!..

— Qorxma, oğlum.

Səs kəsildi. Fərəcin bütün bədənini üşütmə aldı. O, əlləri ilə üzünü tutdu. Elə bu vaxt sağ tərəfdəki yan otaqdan Toğrulla Münəvvər, sol tərəfdəkindən Şahanə hövləyə çıxdılar. Toğrul:

— Nə deyirlər?

Fərəc:

— Üç milyon dedilər. Uşaqla danışdım.

Toğrul:

— Söhbətlərinə ara verəcəklər.

Mən:

— Niyə? — deyə soruşdum.

— Əl-amanda olaq, tədarük görək... Həm də gücümüzü yoxlayacaqlar. Cinayətin arxasında təcrübəli adamlar durur. Bunlar hüquq mühafizəçiləri də ola bilərlər...

Toğrulun mülahizələri sırf təcrübədən gəldiyindən, kimsə sözü o tərəf-bu tərəfə çevirmədi.

Münəvvər: — Dözə bilmirəm, — deyib, əlini göz yaşları axıdan qızının kürəyinə qoydu və onu otağına apardı. Toğrul Fərəcdən soruşdu:

— Axır sözləri üç milyon oldu?

— Hə... Bu adi quldur işi deyil. Arxasında mafioz qrup dayanıb.

— Məqsəd mülkləri satdırıb, pullarını almaqdı. Oğlum, çətin yerdə axşamlamışıq. Məsələ burasındadır ki, satacağımız mülklərə elə onlar özləri müştəri çıxacaqlar. Axşam pulları sayıb bizə verəcəklər, səhər bizdən sayıb alacaqlar. Ona kimi də yazıq nəvəm yüz dəfələrlə ölüb-diriləcək...

Toğrul bu sözləri deyib, hönkür-hönkür ağladı. Cəmillə mən ayağa qalxıb, kişinin qolundan tutduq. Onu gətirib divanda əyləşdirdik. “Mənim nəvəm!”, “Mənim balam” deyə-deyə kişinin bədəni titrəyirdi. Onun keçirdiyi həyəcan, iztirab, az qala, Fərəci dəli eləyəcəkdi. Hiss elədim ki, Fərəc özünü o yerə qoymasa da, ayaq üstə dura bilməyib, stula çökdü. Onun gözlərinin dərinliklərində hədsiz məyusluq, hirs, qəzəb, nifrət duyulurdu. Həndan-hana Toğrul özünə gəlib, üzünü Fərəcə tutdu:

— Oğlum, dostların bu gecəni yuxusuz qaldılar. Onlar sabah lazım ola bilərlər. Yatıb dincəlsələr, yaxşıdı...

Kişi sonra üzünü bizə tərəf çevirdi:

— Gedin, dincəlin. Ancaq sizdən xahişim budur: dar günündə Fərəcin yanında olun. Onu tək buraxmayın... Fərəc sizə güvənir, özü də lap çox...

Arxalarım

Fərəcin oğlunun oğurlanması Cəmillə məni çox sarsıtmışdı. Bu hadisənin kimlər tərəfindən törədildiyini bilməsək də, özünün dediyi kimi, burada ya birbaşa, ya da dolayısıyla polisdən qovulanların əllərinin olması heç bir şübhə doğurmurdu. Axı, niyə? Əmlakına sahib olmaq üçün?.. Allahın mərhəmətiylə ona çatan çörəyi çirkin yollarla qamarlayıb əlindən almaq üçün?.. Kimsəsizlər evində min zəhmətlə, əzab-əziyyətlə, iztirablarla yaşayan bir adama belə ağlagəlməz zərbə endirmək nə deməkdi? Buna nə ad vermək olar?.. Biz beləcə danışa-danışa, yana-yana evə yox, soyuq payız gecəsi birbaşa parka getdik. Skamyada əyləşdik. Gecə duman, çən olduğundan, skamyanın taxtaları islanmışdı. Biz cibimizdəki burun dəsmalımızı çıxarıb, oturacağımız skamyanın nəmini sildik. Nə qədər silsək də, oturarkən skamyanın soyuq və nəmini canımızda hiss etdik. Buna

baxmayaraq, parkda gözümüzün acısını alıb, səhərin açılmasını gözlədik... Biz vaxtından əvvəl iş yerimizə getdik. İşçilərə tapşırıqlarımızı verdik...

Həmin gün Fərəc işə gecikirdi. Gecikdikə də bizi təşviş, həyəcan bürüyürdü. Mən dözməyib, ona telefon açdım:

— Səhərdən Cəmillə gəlişini gözləyirik, Fərəc.

O:

— Gəlirəm, — deyə cavab verdi və telefonu söndürdü.

Yorğunluğu, əzab və əziyyət çəkdiyi səsindən açıq-aydın duyulurdu. Bilirdik ki, bu gecə də yata bilməyib. Bərk halsızdı. Hiss eləyirdim ki, oğlunun müəmmalı taleyinə yüz dəfələrlə ölüb-dirilən, dözə bilməyən Şahanənin nigaran, ürkək, nəmli, Toğrul və Münəvvərin kimlərsə mənfur hərəkətlərinə üzgün, heyrət doğuran, hirsli, qəzəbli baxışları altında, nə qədər iradəcə möhkəm, xaraktercə sərt olsa da, Fərəc sanki əriyirdi. Bir anlığa düşündüm: aman Allah, övlad nə şirin şeymiş?.. Allahın sənə sevə-sevə bəxş elədiyi bu şirin payı necə gəldi, harda gəldi atmaq olarmı? Görəsən, özümüzü demirəm, Fərəci atanda valideynləri nə düşünüblər? Atıb özlərinə qapananda: — Biz də insanıq, bizim də qəlbimiz, arzumuz, istəyimiz var, — deyə bir-cə dəfə düşünmüşlərimi? Dostumuz olduğu üçün demirəm, mən həmişə Fərəcin cəsarətinə, hünərinə, sədaqətinə heyranlığımı gizlətməmişəm, ona qibtə eləmişəm. Kimsəsizlər evində kimsəyə fərq qoymadan bütün uşaqların hallarına yanib-yaxılan, onların uğrunda öz həyatını təhlükələrə atan Fərəcin başına bu fəlakət niyə gəlməliydi?! Biz bu gün Fərəcə təəssüf ki, kömək eləyə bilmirik. Bizim ona nə imkanımız, nə də bacarığımız çatır. Olan gücümüzü, olsa-olsa, yanib-yaxılmaqda görürük. Ürək ağrılılarıyla təksinlikdə tapırıq. Vallah, bu müəmmada bir işartı hiss olunsa, Fərəcə, onun oğluna canımı da fəda eləməyə hazırım. Qara daş elə yerdən elə atılıb ki, onu heç cürə təsəvvür eləyə bilmirəm. Hisslərim donub, yoxsa, idrakım kordu? Hərdən dü-

şünürəm: bəlkə Fərəc düşməninə tanıyır? Sonra da düşüncəmin tam əksinə fikirləşirəm: adamlar o qədər simasızdılar ki, vəhşilərlə, yırtıcılarla özlərindən olanlara fərq qoymurlar. Onlara eyni eynəkdən şikar kimi baxırlar. Elə olmasaydı, valideynlərimiz bizə it, pişik, çaqqal, donuz balaları kimi münasibət bəsləyərdilərmə? Əlbəttə, yox. Doğrudanmı pul, varidat o qədər şirindir ki, quldurlar, qaniçənlər dünyadan xəbərsiz uşağı oğurlayıb, onun vasitəsilə valideynlərinə, doğmalarına təsir göstərirlər? Doğrusu, mən daha heç kəsə, heç nəyə inammıram. Hərdən fikirləşirəm, çox zaman insanların fəlakəti elə insanlarla bağlıdır. Belə çıxır ki, sən yeməsən, uf demədən səni yeyəcəklər? Parçalama-san, parçalayacaqlar...

Bayaqdan süsüb dayanan Cəmil küskün halda dedi:

— Ayaz, biz daha uşaq deyilik, kimsəsizlər evinin dar pəncərələrindən də həyata baxmırıq. İnsanlıq barədə söylənilən ikili fikirlərə də inanmırıq. Yaşadığımız bu dəli həyat bizi öz ağuşuna alıb, fasilə vermədən, aramsız yırgalayırsa, ya onunla hesablaşmalıyıq, ya da məhv olmalıyıq.

— Axı, necə, Cəmil?

— Mən də bilmirəm. Əsas faktdır. Gözümüzlə gördüklərimizdir. Buna təcrübə də deyirlər. Fərəcin başına gətirilən bu faciədən də tündü, inanıram, bizim də başımıza gələ bilər.

— Uşağı oğurlamaq, ondan istifadə etmək, bu nə deməkdir? Biz insanlardan hər cür əclafıq çıxır. Mən başa düşürəm, mürdar hisslər insanda anadangəlmə olur, yoxsa, sonradan yaranır?

— Nə fərqi var, dostum, istər anadangəlmə olsun, istər sonradan yaransın. Fakt budur ki, hər bir insanda əclafıq fitrətən olur. Kimində az, kimində çox... Kimdə ki çoxdu, o, əclafın əclafıdır. Onun başqa adı yoxdu. O qadın da ola bilər, kişi də...

Boş-boşuna çənəyə verdiyimiz bu məqamda gözləmə otağının qapısı açıldı. Fərəc həmişəki kimi cəld və çevik addımlarla otağa girdi. Qalxıb görüşdük. Diqqətlə üzümüzə baxdı:

— Qapı ağzında dayanmayın, gəlin, — dedi.

Biz onun ardınca kabinetə keçdik. Fərəc güzgünün qarşısında üz-gözünə baxdı. Sonra bizə tərəf çevrildi:

— Siz də mənim kimi yatanmamısınız? Gözləriniz yuxusuzluqdan qızarıb.

Cəmil dərhal:

— Belə vəziyyətdə yatmaq olar?

Mən soruşdum:

— Bizdən sonra nə xəbər-ətər?

Fərəc:

— Məncə onlar axşam bizim qarşımızda olduqca sərt tələblər qoydular. Bu, o deməkdir ki: “Hazırlaşın, mövqeyinizi bildirin”. Görünür, vaxtı uzadacaqlar.

Mən:

— Nəyə görə?

Fərəc:

— Birincisi, qayınatam demişkən, mövqeyimizi yoxlayacaqlar, ikincisi də, maddi hazırlığımızı... Onların planları var. Mən qorxuram, qayınatam bu təzyiqlərə dözməsin. Yüksək şəkəri və qan təzyiqi var. Kişi birtəhər olar.

Cəmil:

— Biz neyləməliyik?

Fərəc:

— Neyləyəcəyimiz üçün hələ ki, onların fəaliyyətə keçmələrini gözləməliyik. Bəlkə öz aralarına bir nifaq toxumu düşdü, əlimizə ipucu keçdi. Əgər belə olsa...

Mən dedim:

— Fərəc, ehtimallarının mümkünlüyünə səndə, azacıq da olsa, inam varmı?

— Olmasa da, insan ümidlərlə yaşayır, Ayaz. İnsan suda boğulanda çox zaman saman çöpünə əl atır... Mən də oturub-durub fikirləşirəm: bu işdə sistemdən qovulmuş hüquq işçilərindən ki-

minsə əli varsa, başağrısı çox olacaq. Ancaq axşam tələb olunan rəqəm də məndə yoxdu. Mənim nəyim var? Azdan-çoxdan nə varsa, zavallı qayınatamındı. O da heç vaxt Allahsız iş görməyib. Məni düşündürən, yandıran odur ki, bu iş milyarderlər şəhərində niyə mənim başıma gəlir?.. Əgər düyün açılsa, şübhəsiz, bu ağır, misli görünməmiş cinayətin arxasında dayananlar da üzə çıxarlar. Ona da inanıram ki, bu cinayətkar şəbəkə bir çox üzvlərini öz təsiri altında saxlamaqla silsilə cinayətlərin də törədicisidir. İndisə, biz oturmuşuq burda, yazıq uşaq onların əlində qan udur. Anası, nənəsi də orda göz yaşını axıdırlar.

Cəmil sakit səslə dedi:

— Özünü ələ al, Fərəc. Etiraf eləyək ki, sənənin təfəkkürün həmişə bizimkindən çevik və aydın olub. Tədbirlisən. Ona görə də, sənə məsləhət verməkdə şəxsən mən acizəm. Ancaq bil ki, səndən və sənənin balandan ötrü biz hara desən, lap basqına da hazırıq. Bizim taleyimiz əvvəldən dolaş-bulaş olub. Mən ağlamaq istəmirəm. Ağlayan adamlardan da zəhləm gedir. Fakt budur ki, biz hər cür əzab-əziyyətlərə qatlaşa-qatlaşa, körüklərdə əridilə-əridilə xarakterimizi möhkəmlətməmişik. Hər cür çətinliyə müqavimət göstərməyə hazırıq. Ölümün caynağına atılmağa da cəsərimiz çatır. Baş verən bu hadisə məndə tam başqa bir qənaət yaradır.

Mən Cəmilin üzünə baxdım. Doğrusu, qənaətinin nədən ibarət olduğunu təsəvvürümə belə gətirə bilmədim. Fərəc məni qabaqladı:

— Nə qənaətədi o, Cəmil?

— Mənə elə gəlir ki, hər tip insanın öz Yaradanı var. Kimininki güclü, kimininki gücsüz. Elə insanların özləri kimi.

Fərəc təəssüf hissiylə, müdriklərə məxsus ədayla astadan və təmkinlə dedi:

— Yox... Cəmil, mən sənənlə razı deyiləm. Hamının Yaradanı birdi. Düşündüklərin səni itaətsizliyə aparıb çıxara bilər. Ne-

cə ki, insan qatilinə çevrilənlər kimi. Bir qədər səbrli olsaq, təmkinimizi qoruyub saxlamağı bacarsaq, ədalət çıxırından çıxmasaq, gec-tezi var, hər şey açılacaq. Yadına sal Köçərini, Nəzirəni, kimləri, kimləri. Həyat qabaqdadı, sənə kimi düşünsək, gərək həyatdan əl çəkək, yaşamımıza son qoyaq...

Mən bir söz deməsəm də, stress vəziyyətlərimdə Cəmillə, stressdən çıxanda Fərəclə daxilən razılaşırdım. Gözlənilmədən Fərəc mənə sual verdi:

— Sən necə düşünürsən, Ayaz?

— Mən donmuşam. Deyilənləri eşitsəm də, nə anlaya, nə də doğru-düzgün nəticə çıxara bilirəm. Düşünürəm, ağzımız çörəyə çatanda, başımız daşa niyə dəydi ki, belə vəziyyətə düşdük? Oturduğumuz yerdə bizə niyə sataşırılar? Uşağın hansı hissləri keçirdiyini düşünəndə, o nanəcibləri öldürmək istəyirəm.

Cavan olsa da, hər şeyi soyuq başla düşünməyi bacaran Fərəcin gözlərində yazıqlıq əlamətləri duydum. Onun səsi titrədi, kövrəldi, tez də özünü ələ aldı və ağır-ağır dedi:

— Səni də, Cəmili də anlayıram, Ayaz. Mənim doğmalarım, arxalarım...

İlk dəfə mən Fərəcin yazıqlaşmış kövrəldiyini onda gördüm və öz-özümə düşündüm: övlad nə şirin, nə əziz şeymiş! Təəssüf ki, o hisslər də bizim valideynlərimizdə...

“Hədiyyə”

Son vaxtlar Firuzla Nihadın yaşayışları qaydasına düşmüşdü. Məvaciblərində də artım vardı. Mən onlarla görüşəndə kefləri xeyli durulmuşdu. Əyin-baş paltarları da təptəzəydi. Bu barədə özlərinə bir söz deməsəm də, doğrusu, çox məmnun oldum və zarafatla dedim:

— Xeyir ola, Firuz, əlinizdən xata çıxar ha...

Nihad bu sözə bəndimiş kimi güldü:

— Ay Ayaz, sən mənim, elə bil, ürəyimi oxumusan. Bazar günü kostyumları alıb geyinəndə Firuz dedim: “Adamlar bizdən şübhələnməsələr yaxşıdı. İnanırsan ki, elə bil, qardaş, fal açmışdım. Səhəri gün yataqxananın neçə sakini bizdən borc istədi. Deyəndə ki, ayə, nə pul? Bizim pulumuz var? Nə desələr yaxşıdı? Pulunuz yoxdusa, kostyumları necə almırsınız? Nə qədər inandırmağa çalışdım ki, gecə gecədən keçənədək bazada yük boşaldırıq. Zəhmət haqqımızdı, inanan olmadı...”

Mən Firuzun üzünə baxdım. O, Nihadın dediklərini təsdiqlədi. O anda beynimdə yüz cür fikir — ilan-qurbağa qaynaşmağa başladı:

— Sizi qorxutmaq istəmirəm. Ehtiyatlı olun, özünüzü də kimsəyə göstərməyə çalışmayın. O qədər gözügötürməyənlər, əclaflar var ki... Ağıllarına nə gələ biləcəyini təsəvvür eləmək olmur. Yadınızdadı da, şərlənib polisə düşmənisiz.

Firuz başı ilə təsdiq etdi:

— Onu unutmamaq olar? Hər dəfə yadıma düşəndə, öz-özümə nifrət eləyirəm. Allah o günü bir də bizə göstərməsin...

Mən söhbətin səmtini dəyişdim:

— Bir balaca özünüzü qoruyun. Fərəcin tapşırığıdı. Bu yaxında sizi də öz yanımıza gətirəcəyik. Biriniz mənim, biriniz də Cəmilin yanında işlərsiz. Həm gündəlik dərdi-sərimizdən xəbərdar olar, bir-birimizə kömək əlimizi uzadıraq, dayaq durarıq, həm də qorxusuz-hürkümsüz işləyib yaşayarıq...

Mənim dediklərim Firuzla Nihadda, deyəsən, bir ümid oyatdı. Hər ikisinin sifətində təbəssüm yarandı. Nihad dedi:

— Ayaz, pula, işin yüngüllüyünə görə demirəm, elə istərdik ki, sizinlə birlikdə olaq. Sizsiz inan, elə bilirik arxamız boşdu. İstənilən vaxt bizi sanca bilərlər.

Firuz:

— Nihad ürəyimdən dedi, insanlar niyə belədilər?

Mən:

— Necə?

— Elə bil, əqrəbdilər. Sancmağa bəhanə axtarırlar.

— Sancmaq insanların xislətindədi.

Nihad:

— Ondansa, de ki, o hisslər insanlarda anadangəlmə xəstəlikdi. Paxıllıq, gözügötürməzlik, xəbislik kimi.

Mən dərhal:

— Nihad, olmaya sizə də elə münasibət bildirənlər olur?

— Nə fərqi var, mənə, ya başqasına.

Bu söhbətdən sonra mənim təklifimlə şəhəri gəzməyə çıxdıq. Xeyli dolandıq. Çayxanada çay içdik. Axşamüstü mən onlardan ayrıldım. Evə çatmışdım ki, Cəmil mənə zəng çaldı və Firuzla Nihadın iki oğlanla dalaşmasını və xuliqanlıq üstə polisə düşdüklerini bildirdi. Dəstək əlimdə qaldı. Handan-hana dedim:

— Ay Cəmil, onlardan bir az əvvəl ayrılmışam. Bu necə oldu? Sənə xəbəri kim verdi?

— Mənə yataqxana sakinlərindən Oqtay adında oğlan zəng elədi. Yenə şər! Yenə böhtan!

— Oqtay sənə nömrəni...

— İlişəndə Nihad verib.

— Ayə, bu yazıqların qaraçuxaları yatıb ki? Neyləyək? Mən gedirəm, polisə... Sən də gəl...

— Bu barədə Fərəci məlumatlandırımı?

— Hələ tələsmə, Ayaz, səbrli ol. İşin nə yerdə olduğunu öyrənək, sonra.

— Nə vaxt və harada görüşək?

— Saat beşdə, polis idarəsinin yaxınlığındakı parkda.

— Oldu.

Biz şərtləşdiyimiz vaxtda və yerdə görüşdük. Və yenidən polis idarəsinin qapısını döyməli olduq... Müstəntiqin kabinetinə keçəndə, onun stulunda başqa bir müstəntiqin oturduğunu gör-

dük. Otuz yaşı ancaq olardı. Qapqara saçları arxaya daranmışdı. Ağ girdə sifətli, gülərüzlü bu oğlan bizi xoş qarşıladı. Söhbətə Cəmil başladı.

— Bu gün bizim dostlarımız Nihadla Firuzu gərək ki, bura gətiriblər.

Müstəntiq bizi diqqətlə süzdü:

— Siz də kimsəsizlər evində...

Mən dərhal:

— Bəli... Kimsəsizlər evində.

Müstəntiq:

— Doğrudur, biz hələ o məsələylə bağlı təhqiqata başlamamışıq. İşimiz çoxdu. Yəqin ki, sabah...

Cəmil:

— Ona kimi onlar burda?..

Müstəntiq güldü:

— Burda yox, kamerada.

Mən sakit səsə cavab verdim:

— Bura deyəndə, biz elə kameranı nəzərdə tuturuq.

— İmkan verin, məsələni düz-əməlli araşdıraq. Bəlkə günahsızdılar. Ancaq məndə olan məlumatla görə, onlar dünən bir qadının pulunu oğurlayıblar. Gedib özləri üçün əyin-baş alıblar.

Mən qeyri-ixtiyarı “aha...” — dedim. Müstəntiq düz gözlərimin içinə baxdı:

— Nə oldu? Siz, deyəsən, nəşə bilirsiniz?

— Sizin dediyiniz paltarlar bazar günü alınıb. Bu gün isə cümədir. Dünən oğurlanan pulla bazar günü kostyum neçə alına bilər?

Müstəntiq:

— Ola bilər, qadın onları şantaj eləsin. Qadın özü də düz-əməlli adam deyil. Ona görə də deyirəm, işlə tanış olmaq lazımdır. Cavandılar, onlara mənim də heyfim gəlir.

Söhbəti uzatmağa lüzum görməyib, müstəntiqdən ayrıldıq və

Cəmillə belə qərara gəldik ki, sabah elə bu vaxt, həmin yerdə görüşək. Sonra mən dedim:

— Fərəci də məsələdən əgah eləyək. Sonra bizə irad tutar. Özün xasiyyətinə bələdsən.

Razılaşdıq. Səhəri gün Fərəci də götürüb, müstəntiqin yanına gəldik. Mən qapını aralayıb, başımı içəri soxmuşdum ki, müstəntiq:

— Hə... Gəlin... Gəlin... Əyləşin, — dedi.

Biz içəri keçib, stulda əyləşdik. Müstəntiq gülümsündü:

— Dünən ikiydiz, bu gün üç oldunuz.

Mən dərhal:

— Bəli!

Müstəntiq sözünə davam elədi:

— Axşam Nihadla Firuzun qaldıqları otaqda axtarış aparılıb. Hərəsinin çamadanından on kibrit qutusu anaşa çıxıb. Bunların nə iş gördüklərindən siz xəbərdarsız? Vəziyyətləri ağırıdı. Oğurluq, xuliqanlıq, anaşa alveriylə məşğul olmaq... Aktlaşdırılıb. Şahidlər də yerbəyerində.

Mən Fərəclə Cəmilin üzünə baxdım. Danışmağa dilim olmadı...

Fərəc dilləndi:

— Müstəntiq, şəxsən siz bu qondarma faktlara, şahidlərə, izahatlara inanırsız?

— Mənim inamım məsələni o qədər də həll eləmir. Hələ araşdırma aparılır, görək başqa zibillər qarışdırmayıblar ki?

Mən dərhal:

— Zibillər nədi?

Müstəntiq:

— Deyə bilmərəm. İstintaq gedir.

— Bu oyundu, müstəntiq!

Müstəntiq:

— Oyuna girməsən, iştirakçı olmazsan.

Fərəc:

— Əcəb işdi, istənilən vaxt şərə düşə bilərsən.

Cəmil:

— Deməli, zavallılar türmədə çürüməlidilər?

Müstəntiq:

— Hər kəs öz cinayətinə görə cəzalandırılır.

Fərəc:

— Əcəb işdi. Arxası, imkanı yoxsa...

Müstəntiqin sifəti bozardı:

— Deyirsiniz, cinayətkarları açıb buraxaq?

Fərəc sakit tərzdə bildirdi:

— Cəmiyyət kimsəsizləri niyə belə boğur? Onların günahı nədi? Qan-tər töküb, beş manat qazanaraq, əyinlərinə paltar almaq? Onlar, sadəcə, şərəniblər. Qondarma faktlar, yalançı şahidlər, əsassız izahatlar... İnsafdan uzaq...

Müstəntiq:

— Mənim qatı cinayətkarlara görə sizinlə çənə-boğaz olmağa vaxtım yoxdu.

Fərəc:

— Görüş necə, verə bilməzsiz?

— Hələ ki, yox... Vaxtı gələndə.

Biz müstəntiqdən ayrıldıq. Sonralar nə qədər müraciət eləsək də, doğma adamlarımız olmadıqlarından, bizə Firuz və Nihadla görüşmək üçün nə vaxt, nə də imkan verildilər. Sonra məhkəmənin katibindən öyrəndik ki, onların hərəsinə səkkiz il türmə həyatı “hədiyyə” eləyiblər. Bir müddət sonra ayrı-ayrılıqda Firuz və Nihaddan məktub aldım. Firuz yazırdı: “Qardaşlarım Fərəc, Ayaz və Cəmil! İstəyirəm, siz həqiqəti biləsiniz. Biz nə oğru, nə xuliqan, nə də anaşa alverilə məşğul olmuşuq... Növbəti şərin qurbanı olduq. Deməli, biz mövcud cəmiyyətə lazım deyilmisik... Bizə türmə də elə yaşadığımız həyat kimidi... Mən hamınızı öpürəm.

Qardaşınız, kimsəsiz Firuz”.

Nihadın məktubunda isə deyilirdi:

“Dostlarım, dar ayaqda olsam da, ürəyim sizinlədi... Məktubu özümüzü təmizə çıxarmaq üçün yazmıram. İstəyirəm, biləsiniz, əqidəmiz sağlam, aqlımız başımızdadı. Biz cinayət törətməmişik. Sadəcə, cahilliyin qurbanıyıq. Siz özünüzdən muğayət olun. Biz cəmiyyətə ləkə deyilik. Üçünüzdə də bağrıma basıram.

Hörmətlə, dostunuz Nihad”.

Məktubları oxuyub qurtaranda, dünya başıma dolandı. Onları Cəmillə Fərəcə verəndə hər ikisi hönkür-hönkür ağladı. Handan-hana Fərəc dedi:

— Elə mən də o məşəqqətin içərisindəyəm. Görün, biz nə gündəyik?!

“Xeyirxah” cinovniklər

Fərədin oğurlanmasından bir neçə gün keçmiş Fərəc əri-zəylə polis şöbəsinə müraciət elədi. Səhəri gün şirkətə və evə məsələyə aidiyyəti olmayan polis işçiləri ayaq açdılar. Fərəcdən, xanımı Şahanədən, qayınanası Münəvvər və qayınatası Toğruldan izahat aldılar. Sonra tez-tez tanımadığımız adamlar şirkətə gəlir, özlərini hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri kimi təqdim eləyir, Fərəcə şirnikdirməyə çalışırdılar. Fərəc də kabinetində onların nitqini gah diktafon, gah da video-kaset lentinə yazırdı. Onlar da çənələrini boş qoyub, cəfəng-cəfəng danışırdılar. “Oğlun filan yerdədi”, “Filan yerə aparıblar”, “Filan yerdən gətiriblər”, “Onu sağ-salamat qaytarmaq üçün filan qədər verməlisən, verməsən, qaytarılması mümkün olmayacaq” deyirdilər. Hər dəfə də gələnlər Fərəcə psixoloji təsir altına salmağa çalışırdılar. Fərəc də o qədər sadələvh deyildi. Gələnlərin hər birini sonacan dinləyir, söhbətlərinin

əvvəli ilə sonunda dediklərini tutuşdurur, götür-qoy eləyir, özü üçün nəticə çıxarırdı. Ən axırda: — Fikirləşək, — deyirdi. Onlar da əlləri ətəklərindən uzun kabinetdən çıxırdılar. Hər gün işin sonunda Fərəc Cəmillə məni yanına çağırırdı. Biz də üçlükdə diktafon lentlərini dinləyir, video-kasetlərə baxırdıq. Hər dəfə söhbətlərdə gülünc təriflər, iddialar, faktlar, müddəalar... açıq-açıqına özünü götürirdi. Ən başlıca cəhət o idi ki, danışanların dediklərində oxşar cəhətlər çox idi. Başlıca məqsəd də pul qoparmaq idi. İş apararı müstəntiqi tez-tez başqası əvəzləyirdi. Cinayət işinin araşdırılması yenidən sıfır nöqtəsinə qayıdırdı. Hər gələndə “Uşaq necə, nə vaxt yoxa çıxıb?”, “Onun oğurlanmasını görənlər olubmu?”, “Kimlərdən şübhələnirsiniz?”, “Oğurlanmasının səbəbi nədi?”, “Sizinlə telefon əlaqələrinə tez-tez girirlərmiyə?”, “Əlaqəyə girənlər arasında qadın varmı?”, “Telefon nömrələrindən yadınızda qalanlar varmı?”, “Onların istəyi sizcə nədi? Deyirlərsə, hansı rəqəmi deyirlər?” “Sonuncu zəngdə tələbləri nə olub?” — deyirdi. Beləcə, çox çəkmədi ki, istintaqın çox səthi aparıldığı, gələnlərin məqsədlərinin pul qoparmaq olduğu aydınlaşdı. Polislə, müstəntiqlərlə əlaqələr yaratmaqdan sonra, birbaşa cinayətkar qruplarla söhbətlərə oturmağa üstünlük verildi. Hüquq mühafizəçiləri ilə cinayətkarların söhbətləri arasında da oxşar cəhətlər olduğu aşkarlandı... Hadisədən bir aydan artıq vaxt keçirdi. Fərəc və onun ailəsi izahatlardan, yersiz və nəticəsiz get-gəllərdən doymuşdu. Onlar nə eləyəcəklərini, kiminlə nə danışıqlarını bilmirdilər. Cənab Fərəc öz kabinetində axır ki, müstəntiqə dedi:

— Cənab müstəntiq! Siz, elə bil, mənim uşağımın oğurlanmasında məndən şübhələnirsiniz? Əşi, hər dəfə eyni sualları verir, eyni cavabları alırsız. Məni başa salın görüm, oğurluqla bağlı siz hansı məlumatları toplaya bildiniz?

Müstəntiq, Fərəcin üzünə baxdı. Sifəti bozardı. Dodaqlarını əvvəl bir-birinə kəp sıxdı, handan-hana böyük sırr bilirmiş kimi

dedi:

— Məxfidi. Nə olsun ki, valideynsiz, cənab Fərəc. Onu sizə deyə bilmərik. Desək, biz də zərər çəkə bilərik, uşağı da məhv eləyərlər. Ancaq burda xərc işi də var...

— Yaxşı, bu qədər vaxtda sizin fəaliyyətinizin nədən ibarət olduğu heç bilinməsin? Hər şey məxfi qalsın? Uşaq geri qayıtmıyarmı? Ailə də qırılıb batsın, cənab müstəntiq?

— Bizə inamsızlıq... sizə fayda verməz, cənab Fərəc. Mən də gecə-gündüz sizintək narahatam. Siz mənə yalnız təşəkkür eləyə bilərsiniz.

— Təşəkkürü nəyə görə eləməliyəm? Məlumat toplamamış, xərcsiz mümkün deyil deyirsiniz. Mən kimsəsizlər evində böyümüşəm. İndi-indi özümü yaşatmaq üçün beş-üç manat qazanıram. Mənim nə qədər pulum ola bilər? Bu barədə fikirləşirsiniz?

— Mən o sözü sizə etibar eləyib, ağızma aldım. Mənə deyiblər, deyirəm sizə. Uşaq günahsızdı, yazıqdı. Qayımayan nə düşünür? Hər halda, babalar nəvələrini çox istəyən olurlar.

Fərəc təəccüblə müstəntiqin üzünə baxdı. Sonra sərt halda dilləndi:

— Deyirsən, məndə yoxdusa, babası versin? Cənab müstəntiq, mən sizin dediklərinizi heç cürə başa düşmürəm. Şikayətçi mənəm, yoxsa, cinayətkarlar?

— Kəbudluq eləməyin. Səsinizi də hərdən qaldırırsınız. Onu da başa düşürəm. Böyük zərər çəkmişiniz. Canınız yanır. Bir az səbr eləyin. Biz bu işi araşdırmağa başlamışıq, deməli, nəticə olacaq.

— Baxaq da... Ancaq babası təqaüdçü adamdı. Onda da elə bir şey yoxdu. Özünü güclə dolandırır.

— Yaxşı, cənab Fərəc, mən gedim. İşimiz çoxdu. Sizinlə bənzər bir cinayət işi də var. Onun da araşdırılmasını mənə tapşırıblar... Cinayətkar birdimi, ikidimi?

Müstəntiq ayağa qalxdı. Fərəc onu qapıya qədər ötürdü, son-

ra qayıdıb kreslosunda oturdu. Başını əlləri arasına aldı. Birdən zəng gəldi. O, telefonun dəstəyini qaldırdı:

— Alo!.. Alo!.. Eşidirəm. — Səs gəlmədiyindən, dəstəyi yerinə qoydu. İki-üç dəqiqə keçər-keçməz telefona yenidən zəng gəldi. Fərəc dəstəyi bir də qaldırdı. Təqribən otuz-otuz beş yaşlarında bir kişi amiranə səslə dedi:

— Alo!.. Alo!..

Fərəc cavab verdi:

— Bəli! Bəli!

— Fərəc bəydi?

— Bəli, mənəm. Kimdi danışan?

— Gələm, tanış olarıq. Hüquq-mühafizə orqanıdandı. Vacib bir məsələ ilə bağlı danışmalıyıq.

— Buyurun.

— Harda?

— Elə burda, kabinetdə.

— Onda işin axırında. Çalış, başqa adamlar olmasın.

— Narahat olmayın, kabinetdə tək söhbət eləyərək. Amma gəlməmişdən zəng edin ki, sizi aşağıda qarşılansınlar.

— Danışdıq.

Fərəci fikir götürdü:

— Yaxşı, bu adam kimdi? İstintaqı müstəntiq aparırsa, bu adamla mənim danışığıma nə ehtiyac var? Bu adam göstərişi kimdən alıb? Bunda nə məlumat ola bilər? Varsa, hardan əldə eləyib? Çox müəmmalıdır... Deməli, hardasa qayınatamın ehtimalları özünü doğruldur. Cinayətkarlarla məmurlar arasında əlaqə, iş birliyi var. Başqa necə ola bilər? Mən atayam. Müstəntiq mənə sirr vermir. “Məxfidir” deyir. Bir başqası mənimlə çox güman ki, alış-verişə oturaçaq. Bəlkə, doğrudan da, danışqlar nəyəsə aydınlıq gətirəcək...

Fərəc kabinetindəki monitoru və hər ehtimala qarşı, diktafon lentini işlək vəziyyətə gətirdi... İşin sonu idi. Yağmurlu hava,

elə bil, tez qaralmışdı. Telefon zəng çaldı. Hüquq-mühafizə orqanından gələn şəxs: — Yoldayam, beş dəqiqədən sonra çatıram, — dedi. Fərəc dərhal: — Sizi aşağıda Ayaz qarşılacaq və birbaşa mənim kabinetimə qaldıracaq, — cavabını verdi...

Gələn şəxsi Fərəc qapı ağzında qarşıladi. Əl verib görüşdü. Fərəc mənə: — İki fincan kofe, — dedi.

Qonaq özünü təqdim elədi: — Şirzad Əzimov.

Fərəc:

— Çox yaxşı. Tanış olmağımıza şadam.

— Məni bura gəlməyə vadar eləyən vicdanımdı. Şəhərdə hərcmərək baş alıb gedir. Kimin əli kimin cibində, bilinmir. Mən sənin oğlunu aparalarının izinə düşmüşəm. Uşaq kənardadı. Ancaq onu geri qaytarmaq olar. Xərc lazımdı.

Fərəc fikrə getdi. Onda belə bir daxili hiss yarandı ki, bu adamın məqsədi, sadəcə olaraq, pul qoparmaqdı. Fərəc dərindən nəfəs alıb dedi:

— Axı, müstəntiq tamam başqa söz deyir.

— Ola bilər ki, o sənəni başını yastığa qoyur.

— Əcəb işdi. Onda mən kimə inanım?

— Bax işinə. Oğlunun qayıtmasını istəyirsənsə, fikirləş.

— Kim istəməz ki, oğurlanan uşağı geri qayıtsın?

Bir saatdan artıq davam eləyən söhbət nəticəsiz başa çatdı.

Üç aydan artıq nə cinayət işindən, nə də cinayət axtarışı aparın şəxslərdən heç bir dürüst məlumat əldə eləməyən Fərəcin əsəbləri elə gərilmişdi ki, bəzən özünüidarə həddini aşmağa gəlib çatırdı. Gecələr yuxusu ərsə çəkirdi. Kimlərə nə deyəcəyini bilmirdi. Adamlarla söhbət eləməyi bacarmırdı. Hərdən ən yaxın adamlara qeyri-etik cavablar verməkdən, kobud rəftardan belə çəkinmirdi. Sonra da yersiz hərəkətləri üçün öz-özünü məzəmmətləyirdi.

Getdikcə ailəsinə və iş yerinə aramsız telefon zəngləri açılır, hər kəs öz qondarma, saxta, yalançı xidmətini təklif eləyirdi.

Onların arasında hüquq-mühafizə işçilərilə yanaşı fəlcilər, kitabəçanlar, yuxu yozanlar... kimlər, kimlər yox idi. Fərəc belə qərara gəldi ki, bundan belə yalnız işi aparan müstəntiqin telefonuna cavab versin.

Fərəc telefon nömrəsini dəyişdi. Yeni nömrəni də yalnız istintaq işini aparan müstəntiqə verdi.

Amma bu da əsəblərinin sakitləşməsinə kar eləmədi. Bir az keçdi, yeni nömrəyə də zənglər gəlməyə başladı... Fərəc yemirdi, içmirdi. Evdə xanımı Şahanənin, qızı Fərqanənin, qayınatası Toğrulun və qayınanası Münəvvərin: — Təzə nə xəbər var? — suallarına da cavab verə bilmirdi. Sanki bu işdə özü günahkar idi. Utanırdı, çəkinirdi, söz tapa bilmirdi danışmağa.

Adi axşamlardan biri idi, Fərəc bir stəkan qatıq içib öz otağına çəkilmək istəyirdi ki, qayınatası boğazını arıtlayıb dedi:

— Fərəc, oğlum, bu faciə sənə başına gəlməməliydi. Sən buna layiq deyilsən. Oğlunun nə məqsədlə oğurlanması da sənə günahın deyil. Əsəblərinlə oynayanlar çoxdu. Gözlərimin qarşısında nələr çəkdiyini duyuram, anlayıram. Sən getdikcə əldən düşürsən. Mən də kişiyəm. Mənim də vicdanım var. Bu işdə sənə güc, iradə, əsəb lazım olacaq... Gəl belə danışaq. Sən Ayazla Cəmili götür özünə, tək getmə, bir kənara çəkil. Lap get istirahətə. Əsəblərin balaca qaydaya düşsün. Sonra gələrsən. Ona kimi də yəqin uşağın harda saxlanmasından xəbər-ətər çıxar. Arxayın ol, uşaq salamatdı. Onu tələf eləmək kimə fayda verər ki? Hansı ki, uşaq fayda üçün oğurlanıb...

Fərəc qayınatasının üzünə baxdı. Xanımı da, qayınanası da susdular. Fərəcin gözlərində yazıqlıq, tənhalıq hissləri doğdu. Handan-hana dedi:

— Oğlum darda qoyub, harasa əsəb yumşaltmağa gedim, ata? Sonra mən kimin üzünə baxa bilərəm? Vicdanım məni boğmaz ki? Bir zaman məni valideynlərim atıb, indi də mən onların səhvlərini təkrarlayım? Yox... Mən oğlumsuz bir gün də yaşa-

mayacam. Mən valideynlərim tərəfindən atılmağa ölməliydim. Neçə illərdi məşəqqətlər içərisində yaşamışam. Bu günə gəlib çatmışam. Ata-anamın qanları mənim damarlarımda gecə-gündüz axsa da, mən onlardan aldığım “estafeti” oğluma ötürə bilərəm. Mən ölə bilərəm, o Fərəcin oğlu kimi anasına xidmət eləməliyəm. Lap Xuda rəva bilsə də o, atası Fərəcin ruhu ilə yaşamağı...

Şahanə hönkür-hönkür ağladı. Qızı da, qayınanası da ona qoşuldular.

Toğrul peşman-peşman başını bulayıb dedi:

— Bağışla məni, oğlum, bu yaşda, deyərsən, səhvə yol verdim.

— Yox, ata... Sənə xeyirxahlığı anlayıram. Bu, mənim taleyimdi. Niyə bu qədər rəzil olmuş insanlar? Bu yaşda uşağa ata-anadan ayrılığı necə qıydılar?.. “Keçi can hayında, qəssab piy axtarır”. Övladı oğurlanan, onun dərd-sərilə alışıb-yanan mən, törədilən fəlakətdən, bədbəxtlikdən xeyir güdən dələduzlar.

İblisin oyunu

İçimdəki böyük nigarançılıq, qorxu, həyəcan məni, az qala, idəli eləyəcəkdi. Cəmillə belə qərara gəldik ki, Fərəc nə qədər nəm-nüm eləsə də, — kimdənsə çəkinmirəm, siz də narahat olmayın, — desə də, onu qarabaqara izləyək. Bu sahədə təcrübəsiz olsaq da, bacardığımız qədər onun özünün və ailəsinin təhlükəsizliyini təmin eləyək. Biz bu hərəkətimizi Fərəcin özündən gizli saxlamağa çalışsaq da, bir çox hallarda xidmətimizi o da duyurdu. Hətta, bir neçə dəfə bizə iradəni da bildirmişdi:

— Ayə, Ayaz, ay Cəmil, aralıdan baxanlar deməzlərmi ki, bu Fərəc nə tez qudurdu? Pulu nə qədər çoxdu ki, özünə cangü-

dənlər tutur? Siz Allah, elə eləməyin, mən biabır olaram...

Biz onun sözlərinə məhəl qoymurduq. Hara gedirdisə, nə iş görürdüsə, böyür-başında fırlanır, aralıdan da olsa, onu gözdən uzaq, nəzarətdən kənarda qoymurduq... Bir dəfə o, gülə-gülə bizə dedi:

— Ayə, bu cangüdənlər olmasa, səfeh müdirilər neyləyərlər? Mən də cavabımda dedim:

— Ay Fərəc, biz elə cangüdənlərdən deyilik. Bizim kimilərdən yüzünü də saxlamaq olar...

Danışb-gülsə də, son günlər Fərəcdə diqqətsizlik, fikirdən yayınma, unutqanlıq halları tez-tez baş verirdi. Cəmil sözarası mənə dedi:

— Ayaz, Fərəcdən xəbərin var? Elə bil, o həmişə kimsəsizlər evinin ağır, sıxıntılı həyatını yaşayan, zülmədən, işgəncələrdən, iztirablardan kipriklərilə od götürən, mənəvi ağrılar, sarsıntılar çəkən adam deyil. Dünyanın işinə bax. Həyat güc gəlir. Oğlunun oğurlanması, övlad həsrətilə yaşaması çox sıxır onu. Görürsən, arıqlayaraq, az qala, gözləri çuxura düşüb... Yazığın yuxusu da ərşə çəkilib. Oturduğu kreslodə mürgü döyür... Nəinki çevrəsindəkilərə, hətta, özünə də inamı itir. Bəzən nifrətdən doğan hirs, qəzəbi aşır-daşır. Ən acınacaqlısı budur ki, acığından, nifrətindən qəzəbini kimin üstünə tökəcəyini də bilmir...

Həmişə yox, dərdi güc gələndə, yana-yana, cızdağı çıxaxıya deyir ki, yuxularımda oğlumu gah gülümsəyən, gah qəmli, gah da ağlayan görürəm. Hər dəfə də yuxudan diksinib qalxıram... Doğrusu, indi mən qorxuram Fərəcin taleyindən. Hər şeyi ürəyinə salır. Oğul dərdi onu bükür...

Sonuncu gün işdə təftiş olunduğundan, Fərəci axşamdan xeyli keçmiş evə yola salmalı olduq. O, bizi içəri dəvət etdi. Adama bir stəkan çay içmişdik ki, telefonuna zəng gəldi. O, əvvəl telefonu açmaq istəmədi. Ancaq Şahanə xanım narahatlıq keçirməyə başladı. Hiss olunurdu ki, bu qadının da əsəblərində güclü

gərginlik var. Xanımın nigaran gözləri Fərəcə dikildi. Əvvəl ərinə söz demək istəmədi. Bəlkə də bizim yanımızda Fərəcin işinə qarışmağa cəsarət eləmədi. Telefon ara verdi. Axır ki, qadın dilə gəldi:

— Telefonu niyə götürürsən? Bəlkə...

— Yorulmuşam. Məndə qəribə hal yaranıb. Elə bil, telefondan qorxuram, Şahanə.

Qadın ərinə başa düşürdü. Başını yelləyib, astadan, üzüntülü halda dedi:

— Yaranar da... Gün ərzində nə elədiyimi bilmirəm. Bunu götürüb, onu qoyuram. Dəlilər kimi öz-özümə danışırım. Mənə baxır, yazıq qızçıqazın da üzü gülmür. O da Fəridin fikrin eləyir...

Fərəcin xanımına yazığı gəldi. Dərindən ah çəkdi, divar saatına baxdı. On ikiyə on beş dəqiqə işləmişdi. Telefonuna ikinci dəfə zəng gəldi:

— Yenə naməlum nömrədən, — dedi.

Şəhanənin ürəyi atlandı:

— Fərəc, telefonu aç, nigaranam. Elə bilirəm hər dəfə telefona zəng gələndə, nəşə, yeni xəbər eşidəcəm.

— Onsuz da telefonumuz dinlənilir.

Fərəc düyməni basdı. Mikrofondan cingilti kişi səsi eşidildi:

— Alo... Alo...

Fərəc:

— Eşidirəm...

Zəng edən adam susdu və telefonda qırıq-qırıq zümmer eşidildi. Hamımızın diqqəti Fərəcə yönəldi. Onunsa üzü turşudu və dedi:

— Əşi, adamı nə qədər oynatmaq olar? Övladını aparsınlar, hələ üstəlik, özünü də ələ salsınlar.

Şəhanənin arıqlamış sifəti bozardı. Telefon yenə zəng çaldı. Fərəc əsəbi halda telefonu götürdü, ancaq sakit tərzdə dedi:

— Eşidirəm, kimdi danışan?

“Qonaq” salamsız-kəlamsız dedi:

— Fərəc, sən məni tanımırsan. Mənsə səni bir neçə dəfə görmüşəm. Sənin halını, oğlunun vəziyyətini düşünəndə, vicdan əzabı çəkirəm.

Fərəc tutuldu. Handan-hana soruşdu:

— Niyə?

— Çünki oğlunun götürülməsində mən də alət olmuşam.

Fərəc təəccüblə:

— Necə? Necə?

Telefonda etirafları eşidən Şahanə titrəməyə başladı. Nə elə-yəcəyini bilməyən qadın yumaq kimi yumuldu. İki qolunu birbirinə çarpazlayıb, sinəsi üstə qoydu. Dəhşət doğuran hissələrin təsirlə dişlərini dişlərinə sıxdı. Fərəc “Sakit olun, danışmayın” işarəsi verdi. O da, mən də, elə Cəmil də söhbətə mane olmaq və naməlum şəxsi şübhələndirməmək, duyuyq salmamaq üçün nəfəsimizi içimizdə boğmağa çalışdıq.

“Qonaq” sözünə davam elədi:

— O gündən nə yediyimi bilirəm, nə də içdiyimi. Özümə də nifrət eləyirəm, məni o yola təhrik eləyənlərə də.

Fərəc qəsdən etinasız halda:

— Səmimiyyətinə inanıram. Uşağı aparmadan niyyətinizi mənimlə də bölüşə bilərdiz. Dediklərin həqiqətdisə, sizdə azacıq insanlıq hissi vardısı, gərək mənə təsir üçün oğlumu, ailəmi seçməyəydiniz..

— Sən haqlısan, Fərəc.

— Vicdanınız bağışlanmaz, insanlığa sığmaz qatı cinayət törəyəndə oyanmalı idi, indi yox. — Daldan atılan daş topuğa deyər, — deyərlər.

Telefonda naməlum adamın səsi ani olaraq kəsildi. Sonra təəssüf hissi keçirirmiş kimi yenidən gəldi:

— Hə... O məsəli mən də...

— Adın nədi?

— Söhbəti gəl uzatmayaq. Oğlun barədə məlumat vermək üçün gecənin bu vədəsində sənə telefon açdım. Sən mənə inana da bilərsən, inanmaya da. Telefon açdım deyəm ki, bu axşam məni qəbul elə. Sonra gec olar... Görüşəndə çox şeyə aydınlıq gətirərik. Onda adıma da deyərəm.

Şahanənin gözlərindən yaş sel kimi axmağa başladı.

Fərəc:

— Yaxşı, nə vaxt?

— Saat iki otuzda. Təkbətək. İstəmirəm görüşümüzdən kim-sə xəbər tutsun. Söz ver ki, məxfilik saxlanılacaq. Əks təqdirdə, hər ikimizin ailəsinə təhlükə yaranar.

— Yaxşı, harda?

— Uzaqdayam. Çatan kimi zəng edəcəyəm.

— Danışdıq.

Telefon danışığı kəsildi. Bir anlığa Fərəcə elə gəldi ki, dərin yuxudadı. Şahanənin: — Eşitdiklərimiz həqiqətdimi? — sualı sanki Fərəcə yuxudan ayıldı. Əvvəl o nə “hə”, nə də “yox” deyə bildi... Handan-hana ayağa qalxdı, səndələyə-səndələyə vanna otağına keçdi, əl-üzünü yudu. Çətinliklə də olsa, özünə gəlməyə çalışdı. Mən də, Cəmil də yerimizdə donub qalmışdıq. Nə deyəcəyimizi bilmirdik. Şahanə ərindən soruşdu:

— Fərəc, bu təxribat olmaz ki?

Fərəc soyuqqanlıqla:

— Hələ heç nə deyə bilmərəm.

— Bəlkə atamla da məsləhətləşsən?

Fərəc Cəmillə mənim üzümə baxdı, sonra Şahanəyə dedi:

— Toğrul əmiyə zəng elə. Mən də müstəntiqlə danışım.

Əvvəl Şahanə atasına, sonra da Fərəc müstəntiqə zəng elədi.

Vəziyyətdən xəbərdar olan Toğrul kişi: — Gəlirəm, — dedi. Müstəntiqsə: — Narahat olma, danışığınız izləndi, çevik polis alayından operativ qrup yaradıb, sizdə olacam, — dedi. Fərəc

fikrə getdi. Onun üzündə gərginliklə yanaşı, hardasa, ötəri də olsa, mülayimlik cizgiləri peyda oldu. Üzünü Şahanəyə tutdu:

— Atan narahat olmaz ki?

— Narahat olmaq nəyə deyirsən? Neçə vaxtdı o da özündə deyil. Ona deməsək, Allah eləməsin, bir iş baş versə, üzünə baxa bilmərik. İnciyər. Əsəbiləşər. Bir də, bu görüş bizə nə vəd eləyəcək?..

Yarım saat keçər-keçməz, əvvəlcə Toğrul, Münəvvər, arxalarınca da müstəntiq gəldilər.

Toğrul Fərəcə dedi:

— Oğlum, təşvişə düşsək də, düşməsək də, belə görüşlər olmalıdı. Uşağı götürüb, qapıdan içəri elə-belə buraxmazlar ki? Nə yaxşı ki, Münəvvərlə məni də bura dəvət elədiniz.

Şahanə səksəkə içində dedi:

— Ata, birdən bu Fərəcə qarşı təxribat olar. Onu aradan götürürlər. Onda da bir başa iki daş düşər. Fərəcə gedər, uşağın da qaytarılacağına ümidimiz tamam itər.

Müstəntiq gülümsündü:

— Xanım, siçovul öz ayağıyla tələyə gəlir.

Toğrul:

— Görüşdə mən də iştirak edə bilərəmmi?

Fərəcə:

— Gələn sizi görsə, söhbət eləməz.

Müstəntiq:

— Toğrul kişi, bu bizim işimizdi.

Cəmillə mən iştirakımızı müstəntiqdən xahiş elədik. O, qəti şəkildə etirazını bildirdi.

Münəvvər:

— Can bala, can. Kaş gözlərim kor, qulaqlarım kar olaydı. Nə bunu görəydim, nə də eşidəydim... Durduqca həyəcanlanıram.

Bu vaxt müstəntiqin telefonuna zəng gəldi:

— Bina nəzarətdədi.

— Ehtiyatlı olun.

Saat ikiyə işləmişdən hamımızı həyəcan bürümüşdü. Əsəblərimiz yay kimi tarıma çəkilmişdi. İkinin yarısında Şahanə dözmədi:

— Yalan deyib. Görünür, zəng eləməyəcək. Bu qədər adamın da hisslərilə oynadı.

Mən dərhal:

— Zəng eləyəcək.

Toğrul kişi:

— Vaxtı qəsdən uzadır.

Fərəcə:

— Onsuz da, belə əsəbiləşməyə öyrəncəliyik.

Müstəntiq:

— Səsi yazılıb. Yəqin ki, binanın böyür-başında fırlanır.

Müstəntiqin telefonu yenidən səsləndi. O, düyməni basdı:

— Binanın həndəvərində kimsə oğrun-oğrun gəzir.

— Gözdən qoymayın. Çalışın ürkməsin.

— Oldu.

Müstəntiq telefonu söndürüb, astadan dedi:

— “Qonaq” nəzarətdədi, Fərəcə. İndi zəng çalar. Heç biriniz oturduğunuz yerdən qalxmamalısınız. Binanın girəcəyindəki işıqlar söndürülüb. Zəng çalınan təki, Fərəcə, sən qabaqda pilləkənləri enəcəksən, mən də səni arxadan izləyəcəm. Çevik alayının üzvləri ona hərəkət etməyə imkan verməyəcəklər. Həyəcanlanmağa dəyməz. İnşallah, bu gün bir iş görəcəyik.

Aradan az keçmiş — saat ikiyə on dəqiqə qalmış Fərəcənin telefonuna növbəti zəng gəldi. Fərəcənin də, elə evdəkilərin də həyəcanı birdən-birə şahə qalxdı. Fərəcə də, müstəntiq də eyni vaxtda düyməni basdılar. “Qonaq” danışmağa başladı:

— Fərəcə, gəlmişəm. Hər şey şərtləşdiyimiz kimi.

Fərəcə:

— Hara gəlirim?

— Beş dəqiqədən sonra düş yaşadığın binanın girəcəyinə.

Hamı bir-birinin üzünə baxdı. Telefonlar qapandı. Müstəntiq ratsiya ilə danışdı.

— Hərif yan-yörədə olmalıdı.

Ratsiyadan səs:

— Görürük. Narahatlıq üçün əsas yoxdu.

— Gedim, mışıl-mışıl yatan qızımı öpüm, — deyər Fərəc yan otağa keçdi.

Bu sözü eşidən kimi ürəyim qana döndü. Mən Cəmilin üzünə baxdım. Hiss elədim ki, bu söz ona təsir eləsə də, o özünü başa düşməzliyə vurdu. Fərəc yan otağa keçmişdi ki, Şahanə də onun ardınca getdi. Otağın qapısı azacıq aralı olduğundan, ordakı sözsöhbətlər arabil eşidilirdi. Fərəc dedi:

— Şahanə, indi mən gedəcəm, əzizim. Səndən nə gizlədim. Ağır səfərdi. Fəridlə qızımızın gələcək taleyini sənə ümid oluram. Kaş mənim damarlarımda əcdadımdan gələn qanın zəhəri oğluma keçməyəydi.

Şahanənin səsi titrədi:

— Yaxşı, bəsdə, Fərəc. Axı, sən belə zəif deyildin.

— Həyat adamı sındırır.

Üz-gözündən əsəb, nifrət, intiqam hissləri yağan Fərəc ümitsiz görünən Şahanəylə otağa qayıtdılar.

Bir neçə dəqiqədən sonra nəticəsi bəlli olmayan görüşü gözləyirdik. Söhbət ümumi olsa da, hər birimizin içində məxsusi ehtimallar vardı: bulanlıq və ziddiyyətli... Mahiyyətini tam anlamadığımız görüşdən gah şübhələnir, gah da şübhələri beynimizdə dağıdıb, özümüzü sevindirməyə çalışırıq. Qərribə idi ki, heç birimiz qaranlığa baxmaq, bəd düşünmək istəmirdik...

Vaxt yetişdikcə hisslərimiz coşurdu. Hövsələmiz daralırdı. Daraldıqca da, şübhələr, müəmmalı düşüncələr, daxili sarsıntılar burulğanında ruhumuz boğulurdu. Etiraf eləyim ki, Fərəcə

müstəntiq açıqlama verməyib, özlərini nə qədər sakit, təmkinli göstərməyə çalışsalar da, hər ikisinin gözlərinin dərinliklərində tərəddüd, narahatçılıq, təlaş, ümitsizlikdən doğan çaşqınlıq duyulurdu. Bu psixoloji durumla yanaşı, onlarda özünə güvən də vardı. Bu anda müstəntiq Fərəcə bir tapança verdi və pıçıltılı səslə: — Özünümüdafiə, — sözünü işlətdi. O sözü eşidən Şahanə, deyəsən, bir azdan baş verə biləcək təhlükənin ciddiyyətini tam anladı. Həmişə xoş ümidlərlə, şirin arzularla yaşamağa öyrəncəli bu cavan xanımın eşitdikləri sanki ürəyini qırıb ayaqları altına atdı. Bir anlığa gözlərində yaş gilələndi və üstədən aşağı yanaqlarına süzüldü. Heç kimə heç nə deməsə də, dodaqları səyridi.

Müstəntiq dedi:

— Fərəc, istəyirəm, sənənlə ikilikdə söhbət eləyim.

Onlar qalxıb, sağ tərəfdəki otağa keçdilər. Şahanə qeyri-ixtiyari olaraq məndən soruşdu:

— Ayaz, tapança nə üçün?.. Özünümüdafiə nədi?

Mən dərhal:

— Burda nə var ki? Gecədi, hər şey ola bilər. Nə çox it-qurd.

Cəmil tapança söhbətini pərdələməyə başladı.

— Deyirlər, ehtiyat igidin yaraşığdı.

Toğrul kişi qızının həyəcanını duydu:

— A qızım, ömrüm boyu mənə evdə tapança saxladığımı görməmişəm?.. Kimə neyləmişəm? Həyatda çox şey ola bilər. Hamısını iynə-sapa düzsən, yaşaya bilməzsən ki?.. Keç otur...

Münəvvər:

— Ağzımı açma bilmirəm, əşi, elə söz deyirsən, danışdıgıma da pəşman oluram.

Toğrul arvadının dediklərini eşitməzliyə vurdu. Mən qəsdən araya söz qatdım:

— İnşallah, Fəridi gətirək evə, bir şadyanalıq düzəldərik. Onda çəkilən zəhmətin, həyəcanın əziyyətini çıxarıq.

Araya söz qatdığımı Toğrul kişi duydu:

— İnşallah.

Münəvvər arvad özünü saxlaya bilməyib, ürək yandırıcı bir ah çəkdi:

— Eh... Yazıq balam. Sənin başında nələr varmış... Atan çəkənlər sənə də qismət oldu.

Şahanənin sifəti bozardı. Toğrul arvadına çəpəki baxdı:

— Bu nə sözdü, danışsən? Yığışdır... Bəyəm, Fərəcin oğlunu biz ondan çox istəyirik? Fərəc indi hardadı, biz hardayıq? Elə oğlu Allah qızına nəsb elədiyi üçün şükürlər oxumaqdansa...

Şahanə atasının söhbətini yumşaltmaq istədi:

— Anam özünü itirib... Nə danışdığını bilmədi.

Cəmil söhbətin səmtini dəyişdi:

— Ayaz, bəlkə biz də gedək.

Toğrul:

— Mən də sizinlə gedəcəm...

Beləcə söhbət eləyirdik ki, Toğrul kişi qalxıb otaqda var-gəl eləməyə başladı. Handan-hana pəncərənin qarşısında dayandı:

— Şəhər şirin yuxudadı. Bizsə dərd-sər içində... Allah mərdimazarın evin yıxsın. Gör, bizi nə günə saldı.

Elə bu vaxt müstəntiqlə Fərəc otağa qayıtdılar. Telefona yenə zəng gəldi. Fərəc düyməni basdı.

“Qonaq”:

— Mən girəcəkdəyəm.

— Hə... Gəlirəm.

Müstəntiqlə Fərəc tələm-tələsik ayağa qalxdılar.

Oğlunun qurbanı

Fərəclə müstəntiq qapını açıb çölə çıxanda saat iki idi. İstər-istəməz, düşündüm: Fərəc gedə, Cəmillə mən evdə qalam? Bu, necə ola bilər? Bu, qeyrətə sığarmı? Bəs, bizim qururumuz, vüqarımız? Bu və buna bənzər fikirləri bölüşmək üçün Cəmilə dedim:

— Ölsək də, biz onların ardınca getməliyik.

Cəmil əvvəl tutuldu, sonra nə fikirləşdisə, sözümlə qüvvət verdi. Müstəntiqlə Fərəcin bir neçə pilləkən endiklərini hiss eləyib, biz də ehtiyatla qapını açdıq və otaqdan çıxdıq.

Girəcək qaranlıq zülmətə bürünmüşdü. Göz ayaq altını görmürdü. Fərəclə müstəntiq pilləkənlərin məhəccərindən tuta-tuta, ayaqlarını pilləkənlərə sürtə-sürtə düşürdülər. Arada tarap-turupları da sezilirdi. Arxada gedən müstəntiq daha ehtiyatlı idi. O, addımlarını atarkən, səssizliyi, ehtiyatı gözləməyə çalışırdı. Fərəc birinci mərtəbəyə endi. Yenəcə çıxmaqda olan ayın işığında girəcək alatoran görünürdü. Bunu nəzərə alan müstəntiq birinci mərtəbəylə ikinci mərtəbənin arasında dayandı.

Liftin qarşısında küncə sıxılan ucaboy, cantaraq kişinin qaralması güclə sezilirdi. Fərəc onu görəndə kimi pilləkənin aşağı pilləsində dayandı:

— Məni siz çağırırmısınız?

— Fərəc sizsiz?

— Bəli! Qalxaq yuxarı.

“Qonaq” ötkəm səslə dedi:

— Yox... Çox qısa... Nə vaxta qədər pəzənlə oynayacağıq?

Fərəc də, müstəntiq də anladılar ki, bu quldurun niyyəti yeni cinayət törətməkdir. Fərəc cavab vermək istəyirdi ki, müstəntiq çiyinləri üstən əlindəki lampanın gur şüalarını “qonaq”ın üzünə

saldı. Dərhal “qonağ”ın sir-sifəti göründü. O, əlini silaha atmaq istəyirdi ki, çevik alay üzvlərindən ikisi “qonağ”ın qollarını burub, tapancanı əlindən aldılar. “Qonaq”: — Aaaa, qollarım sındı, — deyə qışqırdı. Bir göz qırpımındaca “Qonağ”ı maşına əyləşdirdilər. Fərəcən Cəmilə zəng gəldi:

— Narahat olmayın. Cinayətkar yaxalandı, indi o, əlimizdədi. Biz polis şöbəsinə gedəsi olduq.

Mən dərhal Şahanəyə telefonla vəziyyəti çatdırdım.

Şahanə:

— Xəbərdarlıq, Ayaz.

Fərəcəgilin ardınca Cəmillə mən də getdik.

Polis şöbəsində “qonaq”la sorğu-sual başlandı. Müstəntiq ondan soruşdu:

— Adın nədi?

— Səfiyar.

Müstəntiq qəsdən bir də soruşdu:

— Nə? Səfehəyar.

— Yox... Səfiyar.

— Neçə yaşın var?

— Qırx üç.

— Bu yaşda nə işlə məşğul olduğunu anlayırsan?

— İndi anladım.

— Uşaq hardadı və kimlərin əlindədi?

Səfiyar susdu. Sonra dedi:

— Müstəntiq, desəm, nəslimi qıracaqlar.

— Vaxt itirmə. Sənin kimi onlar da istintaqa cəlb olunacaqlar. Suala cavab ver. Yalan danışmağa çalışma. Nə bilirsən, aç, tök, qorxma. Təkrar eləyirəm: uşaq hardadı? Kimlərin əlindədi?

— Mərdəkan bağlarında... Fılan ünvanda, ev nömrə, 0017-də. Göy örtüklü malikanədə.

— Orda başqa adamlar yaşayırlarmı?

— Xeyr.

— Ev kirayə tutulub? Əməliyyat qrupu getsə, onları yaxalaya biləcəkmiki?

— Saat dörd otuzda uşağın yerini dəyişəcəklər.

— Hara?

— Onu bilmirəm... Silahlıdılar...

Müstəntiq ani fikrə getdi. Cinayətkar dedi:

— Yalan danışmıram. Bəlkə də məni o uşağın günahı tutur. Ata-anasının Allahı göndərüb məni bura.

— Sən bizim əlimizdəsən. Yalanların öz taleyinin məhvinə aparıb çıxaracaq.

Bu söhbətdən sonra Fərəc Şahanəyə telefon açdı:

— Biz Fəridin ardınca gedirik. Narahat olmayın.

Müstəntiq kabinetdən çıxanda, Cəmillə məni gördü. Bir an nəşə fikirləşdi və Fərəcə dedi:

— Əməliyyatda başqa adamlara ehtiyac yoxdu. Biz özümüz hər ehtimalla hazırıq. Mərdəkan polisilə danışmışam. Hazırda uşaq saxlanılan ünvan nəzarətdədi.

Mən müstəntiqə yanaşdım:

— Cənab müstəntiq, Allah eləməsin, uşağa ağılagəlməz bir şey olar. Yüz cür söz-söhbət ortaya çıxar... Bizə icazə verin...

Müstəntiq:

— Onda Fərəc bizimlə gedər. Cəmillə sən qal, Ayaz.

Onlar öz hazırlıqlarını görərək üç maşına oturub yola düşdülər. Mən heç cürə bir yerdə dayana bilmirdim. Başıma yüz cür qara-qura fikir gəlirdi. Sanki qulyabanıların, şeytanların, iblislərin əhatəsindəydim. Hər an fikirlərimi dəyişirdim. Gözlənilmədən bu dəfə Cəmil təklif elədi:

— Ayaz, Fərəc ağır səfərə getdi. Ya özü, ya oğlu... Nə fərqi var? Onda özümüzü bağışlaya bilərikmi?

Mən tutuldum. Cəmilin sözündə bir həqiqət vardı. Qərara alındı ki, biz də bir maşına minib, mühafizə qrupunun ardınca gəldək.

Belə də etdik. Yolboyu öz-özümə düşünürdüm: insan nə qədər yırtıcı olmalıdır ki, uşaq oğurluğuna girisən? Nədir Fəridin günahı, İlahi, hər gün, hər an ata-anasının həsrətini çəkir. Atana nəfəsinə həsrət qalır. Nəyə görə gündə yüz dəfələrlə bala ana hissilə, duyğusuyla alışıb-yanır? Yaxud əksinə. Aman Allah, belə də insanlıq olar? Ömrü boyu zülm və iztirablar içində inləyən Fərəc ağzı çörəyə çatanda niyə övlad imtahanına çəkilməli?... Bu, kimlərə lazımdı? Nədən ötrü? Bəyəm, bu zülmü Allah götürürmi? Götürürsə niyə?..

Suallar baş alıb getdikcə, sən demə, mən özümü unudaraq fikirləşdiklərimizi bilmədən arabir dilimə də gətirirəmmiş. Bunu duyan Cəmil dillənli:

— Yenə nə olub? Özünü ələ al, Ayaz. İnşallah, sonu yaxşı qurtarar.

— Bu hadisə Fərəcin başına gəlməməliydi. Şahanə, az qala, ayaq üstə quruyub. Münəvvər xala demək olar ki, özünü itirib. Yazıq arvad nə danışdığını da bilmir. Toğrul kişinin bədəni əsir. Elə bil, ayaq üstə dayanmayıb, yıxılacaq. Namərdlər ailəni beləcə faciəyə atıblar...

— Ayaz, biz əvvəldən qaragünlüyük. Ədalət, haqq ölçüsü əyilməsin, əyildisə, düzələndə deyil. İnsanın xoşbəxtliyi də, səadəti də elə...

Biz bağlara çatanda, atışma səsi gecəni vəlvələyə saldı. Kalaşnikov avtomatının lülələrindən çıxan mis kimi qızarmış güllələr qaranlığın bağırını dəldi. Mən Cəmilə dedim:

— Qardaşım, irəli getmək olduqca təhlükəli. Elə olmasaydı, bağların sakinləri qaça-qaça gəlib malikanəni mühasirəyə alardılar. Ən azından nəyin baş verməsilə maraqlanardılar.

Cəmil nə düşündü: — Ölmək-ölməkdi, xırıldamaq nə deməkdi, — deyib irəli atıldı. Mən fikirləşmədən onun ardınca qaçdım. Onu da yaxşı bilirdim ki, tərəflərin ikisi də bizi düz başa düşməyəcəklər.

Biz hadisə yerinə çatanda müstəntiqlə qarşılaşdıq. O, yolumuzu kəsdi. Gəlişimizə qəti etirazını bildirdi:

— Siz əməliyyatın gedişinə mane olursuz. Əlavə təhlükələr yaradırsız. Sizə kim icazə verdi ki, bura gələsiniz. Tələb eləyirəm, təcili burdan uzaqlaşın. Yoxsa, barənizdə...

Biz geri çəkilməyə məcbur olduq.

Yalnız atışma səslərini eşidirdik. Birdən Fərəcin: — Öldüm Allah! — qışqırığı eşidildi. Sən demə, atışma zamanı quldurlar Fəridi baş aldatmaqdan ötrü qəsdən bayıra atıblar. Fərid həyət qapısına tərəf qaçarkən, Fərəc oğlunu görüb. Heç bir şey düşünmədən mövqeyini tərək eləyərək oğluna tərəf qaçıb. Elə o anda cəməti bilinməyən gülləyə tuş gəlib...

Fərid atasını görən kimi onun üstə qaçıb, üz-gözündən öpməyə başlayıb: — Ata! Ata, sənə qurban olum, qalx ayağa! — deyərək hönkürtüylə ağlayıb. Uşağın səsi mühafizə işçilərinin qanlarını dondurub. Onlar evin qapı pəncərəsini fasiləsiz atəşə tutublar. Gənc polis Ağaxan atəş açmağa Fəridə tərəf qaçıb. Onu bir göz qırpımında güllələrin altından çıxararaq, müstəntiqin yanına gətirib və tez də döyüşə qayıdıb. İyirmi dəqiqədən artıq çəkən döyüşdə iki quldur öldürülüb. Günahsız Fərəcə oğlunun qurbanı olub. Çevik alayın bir üzvü yaralanıb. Fəridə həmin gecə anası Şahanəyə təhvil verilib.

Qaranlıqdan doğan işıq

Xəstəxanada on günə qədər yatdım. Nuridə həkim mənə vaxtaşırı baş çəkir, halımı xəbər alırdı. Hər şey qaydaya düşmüşdü. Artıq məndə xəstəlikdən əsər-ələmət yox idi.

Mən özümü tam nəzarətdə saxlamağa çalışırdım. İstəmərdim ki, Nuridə xanımı əvvəlki həkim kimi özümdən narazı salım. Onsuz da, mənə xarakterimdə, hərəkətlərimdə təkəbbürlük,

lovğalıq yox idi. Bir də ki, həyatın hər cür alçaqlığını görəndə adamda elə hisslərin yaranması mümkün deyildi. Qaşqabaqlıq mənə yad idi. Bu az vaxtda məndə Nuridəyə bir yaxınlıq hissi yaranırdı və bu hiss get-gedə, elə bil, dərinləşirdi. Nədənsə, gözlərim hər an onu axtarırdı. İstəyirdim ki, yatdığım palataya tez-tez gəlsin. Halımı soruşsun. Qəribədi, bu hisslər məndə hardan doğmuşdu, heç özüm də bilmirdim. Təkcə onu bilirdim ki, bu xanımı daha çox görmək istəyirəm... Bəzən onu görmək üçün dəhlizə çıxırdım. Xəstələrdən, texniki işçilərdən yerini öyrənməyə çalışırdım. İnsafən, barəsində eşitdiklərim yalnız xoş sözlər idi. Bir neçə dəfə danışarkən, baxışlarımız qarşılaşmışdı. Onu da deyim ki, mən onun baxışlarında adi səmimiyyətdən, mehribanlıqdan savayı heç nə duymamışdım. Onun da sözünü həqiqi mənada insani münasibət kimi dəyərləndirir və qəbul eləyirdim. Düşünürdüm ki, adamlar müxtəlif məziyyətdə olurlar. Hər səmimi deyilən sözə, baxışa başqa məna verməyin özü də ədəbsizlik əlamətidir. O sənə ləyaqətlə hörmət eləsin, qayğı göstərsin, sən isə ona tamam yad bir mövqedə dayanasan. Buna nə deyərlər? Doğrusu, fikirləşdikcə bəzən öz-özümü qəbahətlərimə görə danlayır, məzəmmətləyirdim. Əlbəttə, onun mənə münasibəti bir həkimin öz xəstəsinə olan münasibət idi. O mənim düşüncələrim barədə heç fikirləşmirdi də... Aradan bir az keçmişdi. İçimdəki anlaşılmaz, bir az ziddiyyətli, bir az dolaşq hisslər təzədən baş qaldırdı. Yenə Nuridə xanım barədə düşündüm. Onun yalnız mənə məxsus olmasını istəyirdim. Doğrusu, mənim istəməyim hələ az idi, belə ki, qarşı tərəf nə düşünəcək, onu təsəvvür eləməyirdim. Bu, mənim üçün müəmma idi. Keçilməz bir sədd idi.

Ürəyimdəkiləri açmaq üçün çox düşündüm, çox götür-qoy elədim. Onu görməyəndə, özümə söz verirdim ki, nə olur-olsun, o mənə nə cavab verir-versin, bir yol tapıb, hisslərimi ona çatdıracam. Ancaq Nuridə xanımın gülər üzünü, səmimiyyətini, mə-

nə münasibətini görəndə, bütün deyəcəyim sözləri ya unudurdum, ya da cəsarətim yoxa çıxırdı. Xəstəxanada qaldığım günlər ərzində ona heç bir hiss, duyğu, söz... çatdırı bilmədim. Bir axşam palatada çarpayımda uzanıb, kitab oxuyurdum. Xəstə yoldaşım İkrəm mızıltılı bir səslə dedi:

— Ayə, bu Nuridə xanımı bir alan olsaydı, qaxılıb oturardı. evində. Yoxsa, səhər burda, axşam burda... Onun ucbatından bir yana da çıxıb bilmirik.

Bu sözü eşidən kimi mən uzanıqlı vəziyyətdən qalxıb, çarpayımın ortasında oturdum:

— Necə dedin, qanacaqsız? Anana, bacına da o sözü deyər-sənmi?

İkrəm tutuldu. Sir-sifəti bozardı:

— Sənə nə var, mənim Nuridəyə nə dediyimdən? Axmaq, Nuridə anan-bacındımı?

— Gərək ana-bacı ola? Azərbaycanlıdı... həkimdi...

— Ayə, gic-gic danışma. Mənim millət təəssübkeşimə bax.

Digər bir xəstə — Salman saymazıya dedi:

— Ayə, kişiləşməyin. Ağrı məni öldürür. İmkan verin dərdimi çəkim. Özgə dərdi...

Mən əsəbiləşdim. Sıyrılıb çarpayıdan düşdüm. Bunu görəndə Salman İkrəmlə əlbəyaxa ola biləcəyimdən ehtiyat edib, araya girdi. Sonra dedi:

— Ayə, bura küçə deyil, ey. Nuridənin üstündə qıracaqsız bir-birinizi? Polis gəlib hər ikinizi aparar. Nə fikirləşirsən, Ayaz, bu həngaməni eşidən Nuridə yanına gələcəkmi? Sənə təşəkkür eləyəcəkmi?

İkrəm dərhal:

— Hay elədi, hay. Fəxrlə deyəcək, iki gic, iki dəli qırdılar bir-birini mənim üstümdə.

Salman:

— Ayə, utanın, qızarın. Səsinizi eşidib-bilənlər sizə ağız bü-

züb güləcəklər.

Bu sözdən sonra biz geri çəkildik. Axşam səssiz-səmirsiz ya-
tağıma uzansam da, gözlərimi yuma bilmədim. İki gün sonra İkra-
m xəstəxanadan çıxdı. Salmanlasa o söhbətə qayıtmadıq. Nə-
hayət, mənim də xəstəxanadan çıxacağım gün gəlib çatdı. Saat
on olardı. Nuridə xanım şəfqət bacısıyla palataya gəldi. Onun
üzü gülür, gözləri parıldayırdı. Palatada tək idim, necə oldusa,
şəfqət bacısı bir anlığa palatadan çıxdı. Nuridə xanım dedi:

— Ayaz, özünü gözlə, çox gücə salma. Sənə tez-tez müayinə
gərəkdi.

Mən ona təşəkkürümü bildirərək çəkinə-çəkinə dedim:

— Nuridə xanım, sizə bir söz demək istəyirəm, ancaq utanı-
ram.

— Utanma, de, Ayaz.

— Mən haqqınızda çox şey öyrənmişəm.

Nuridə xanımın çöhrəsində yüngül təbəssüm yarandı. Mən
onun gözlərinin içinə baxdım. O, susdu və handan-hana dedi:

— Bilirəm, Ayaz.

— Anamı sizə göndərə bilərəmmi?!

Nuridə xanım tutuldu. Yanaqlarında xəfif qızartı yarandı.
Sonra çiyinlərini çəkdi:

— Hə...

Beləcə, Nuridə xanımla görüşümüz başladı. Zeynəb qarı
yaxşı deyib: “Hər bir işin sonunda bir xoş niyyət yaranır...”

Ərdən imtina

Bacım hər gün ərindən gileylənməyə başlamışdı. Hər dəfə
də ondan ayrılacağına işarə vururdu. Anamız da ona: —
Özün sevib-seçdiyin adamdı, özün də dözüb oturmalısən, — de-
yirdi. Bu söz heç də Səmranın xoşuna gəlmirdi. O bu dəfə evə

gələndə, demək olar ki, özündə deyildi, sanki dəhşətli sarsıntı
keçirmişdi. Uğursuzluğun ağır pəncəsində inildəyirdi. Danışan-
da dili qətiyyəən söz tutmurdu. Səmra ürəyindəkiləri açıb tökmə-
yə bəhanə axtarırdı. Onun üzündən zəhrimar yağırdı. Mən dü-
şündüm ki, oturub-dincələr, özünə gələr, hirs, qəzəbi soyuyar,
hər şey ötüb keçər. Deyəsən, səhvə yol vermişdim, bacım, elə
bil, ərindən aldığı zərbənin ağrı-acısını anamla mənim üstümə
tökmək istəyirdi. Onun uğursuz ailə qurmasının səbəbkarı sanki
biz idik. Mən dərhal fikirləşdim: bəli, bacım öz elədiyini qəbahət-
lərinə indi şəriki axtarır. Çox güman ki, belə bir şəriki anamla
mən ola bilərdim. Əks halda, o, kimə nə deyə bilərdi? Mən gü-
lünsünüb, onun gözlərinin içinə baxdım. Düzü, bu söhbətə
əvvəl-əvvəl qarışmaq istəmirdim. Axır ki, mən də münasibət
bildirdim:

— Bacım, sənə Güloğlana get, o yaxşı oğlandı deyən olub-
mu? Öz istəyilə getmişən. Bir-birinizə güzəştə getməyi bacar-
malısınız. Güzəşt olmayan yerdə birgə həyat yoxdu. Ev tikmək,
ailə qurmaq çox çətindi. Gərək öyrəşsəniz.

Səmra öz-özünə mızıldandı:

— Kül mənim başıma, o vaxt ağlım olmadı. Bir məsləhət
verənim də yox idi.

Mən sakit tərzdə:

— İndi ağıllanmışan? Məsləhət verənin tapılsa, onu eşidər-
sən?

— Gecdi, Ayaz, gecdi... — Mən birdəfəlik gəlmişəm. Geri
qayıtmayacam.

Səma yerindən atıldı:

— Nə? Sən dəli olmusan, — nədi?

Səmra:

— Dəli niyə oluram ki? Deyirəm, Güloğlanla daha yaşamı-
ram. Bir arvadını saxlaya bilməyəndən kişi çıxmaz. Ağzı xəmir-
kəsməzdi. Qayınlarım, baldızlarım hərəsi başımın üstündə bir

darğalıq eləyir. Əllərini ağdan-qaraya vurmurlar. Hərə bir tərəfdən deyir: onu elə, bunu elə, yemək bişir, çay qoy, ev-eşik təmizlə. Elə bil, mən ora gəlin yox, qulluqçu getmişəm... Özü də mənə tez-tez xəyanət edir.

Səma:

— Gedəndə, qızım, onları görmürdün, kor idin? Elə qızıxmışdın ki, gözlərin ayaqlarının altını görmürdü. İndi, tutalım, mən də sənəin sözlərinə şərik çıxdım, dedim getmə, qal. Bəs, bətnindəki körpə necə olsun? Axı, ikicanlısan...

— Bilmirəm, ana. Doğulacaq, uzaqbaşı aparıb atacam Güloğlanın üstünə. Deyəcəm, əkmisən, zəhmət çək, saxla.

Mən:

— Nikahla getmişdin Güloğlana?

— Yox... Tüpürüm ona da, onunla kəsilən nikaha da. Bir evdə bir qoşun yaşayır. Nikah olmaqla ordan mənə nə düşəcəkdiki? Gəlib-gedir, mənəi söyür, üstümə əl qaldırır.

— Səmra, mən Güloğlanı yaxşı tanımıram. Sizin aqibətinizin belə olacağına şübhə eləməirdim. Yadımdadı, Güloğlanın bura gəlişinə qonşular da yaxşı baxmırdılar... Ailə oyuncaq deyil, bu gün qurasan, sabah dağıdasan. Bacım, istəyirəm sənə bir söz deyim, onu necə qəbul eləyərsən, özün bilərsən. Elə zəmanədə yaşayırıq ki, kimin ağıllı olması heç kimi maraqlandırmır. Bir şeyi də unutma, sənəin şəxsi istəklərin Güloğlanın şəxsi istəkləri ilə uzlaşsaydı, onunla dil tapa bilərdin. Bunu əvvəlcədən bilməli idin. Ərə getmişdinsə, ona rəğbət bəsləməliydin. İndi bütün körpüləri uçurub gəlmisənsə, biz Güloğlana, onun anasına-bacısına hansı ixtiyarla gedib nə deyək?

Mən görürdüm ki, anam hərdən Səmranın sözlərinə haqq qazandırmaq istəyir. Açığı, onun güzəştə getməsi xoşuma gəlmirdi, hətta, mənəi əsəbiləşdirirdi, hövsələdən çıxarırdı. Hirsdən, acıqdan doğan dələngəvaz sözlərim öz növbəsində Səmanın da xatirinə dəyirdi. O, mənə bir söz deməsə də, gözlərinin qorasını

tökürdü. Onda içim göynəyirdi. Elə bil, nə vaxtsa içimə əsəb, hirs, qəzəb yaradan partlayıcı qoymuşdular. Hər kiçik şeydən ötrü sinirlərim gərilirdi. Mən bilmirdim onda anama nə deyim? Bunlar azmış kimi, anam bacımı əzizləyəndə: — Yaxşı, gözlərinin yaşını sil, bir səhvdi, olub-olub da, — deyəndə, dəli olurdum. Ona dəhşətli dərəcədə acığım tuturdu...

Əclaflığın son həddi

Birdən icazəsiz-filansız evin qapısı qəflətən şaqqılıyla açıldı. Güloğlan içəri girdi. Biz hamımız çaşqınlıqla ayağa qalxdıq. O, üzünü Səmraya tutub dedi:

— Mən sənəi salamat buraxmayacam. O vaxta qədər ki, evdən apardıqlarını geri qaytaracaqsan.

Mən:

— Evdən nə aparıb ki?

— Anamın-bacımın qır-qızıllarını.

Səmra:

— Sizin qızıllarınız vardı? Yeməyə çörək tapmırsız... Gör sən nə danışırsan? Utan, əə...

Səmra üzünü mənə çevirdi:

— Böhtançıdılar. Hamını şərləyirlər. Qır-qızıl söhbəti mənədən qurtarmaq üçün ortaya atılmış bəhanədi.

Səma:

— Güloğlan, aqlını başına yığ. Səmra ikicanlıdı.

Güloğlan:

— Onun mənə dəxli yoxdu. Apardıqlarını qaytarmalıdı, vəssalam.

Mən astadan dedim:

— Güloğlan, stul çək otur. Bu, ayaqüstü söhbət deyil.

Güloğlan oturdu. Mən sözümün ardına keçdim:

— Əgər yalan səni ucaldırsa, səni həqiqətə qovuşmağa imkan verirsə, gəl, mən də sənin yalanlarına dəstək verim. Həqiqətlə yalan bir araya sığmaz. Sən deyirsən, qaytar qır-qızıl, Səmrəyə özünü öldürür ki, siz yeməyə çörək tapmırsınız...

Güloğlan dərhal:

— O elə deməlidir?

Səma:

— Sən də belə?

— Üzü açılmış qızını mənə sırımısan.

— Alçaq! Bu nə sözdü?

Səma dizlərinə, baş-gözünə vurub ağladı:

— Mən düz deyirəm, üstlərinə atmağa yorğanı olmayan adamlarda qır-qızıl hardandı? Üstəlik, mənə böhtan da atır.

Mən sözümlərin davamına keçdim:

— Yalanı o zaman deyərlər ki, üstünə pərdə çəkilən həqiqət görünməsin. Ancaq həqiqət ağ yalana qarşı açmağa imkan verməz. Biz bunu bilə-bilə niyə özümü zəxələt gətirəcək yalanın ardınca qaçmalıyıq? Utan! Alçaq! Namərd!

Güloğlan:

— Ayə, dünən gəlib, bu gün burda mənə moizə oxuma.

— Ağlın, kimliyin görünür... Biz kor, cahil deyilik, Güloğlan, az-çox ağlınız var. Sənin uydurmaların keçməz...

Bunu demişdim ki, Güloğlan mənə əl atdı. Stuldan hər ikimiz qalxıb, bir-birimizə sillə, yumruq vurduq. Gözlənilmədən Güloğlan geri çəkilib, mənə təpik atdı. Onun təpiyini tutub özümə tərəf çəkdim. O, müvazinətini saxlaya bilməyib, döşəməyə yıxıldı. Başını divarın tininə dəydi. Qan üz-gözünü bürüdü. Anamla Səma araya girdilər. Səmə qonşular da gəldilər. Şükür kişi, Güloğlana dedi:

— Deyirsən, polis çağırmaq, a qanacaq sız?

Öz-özümə dedim:

— İnsan xisləti çox zaman vəhşilərin xislətinə bənzəyir.

Doğrudanmı, mənim bacımın üzü açılıbmış? Yoxsa, bu, Güloğlanın uydurmasıdır? Əksər insanlarda ağlagəlməz alçaqlıq hissləri vardır. Güloğlan da elə. O niyə başa düşür ki, kim kimə pislik eləyirsə, gec-tez cəzasını alır. Kim kimsə tərəfindən təhqir olunursa, deməli, o da təhqir eləyənin cavabını verməlidir. Kim kimə zor göstəribsə, deməli, o da zora məruz qalmalıdır. Cavab verilmirsə, deməli, zəif tərəf zorlunun bütün tələblərini özü acizənə qəbul eləyir. Kişilərin hər cür yaramazlıqlarını, alçaqlıqlarını qəbul eləmək hər hökmünə tabe olan zəif qadınlara məxsusdu. Bu, nə deməkdi? Mənə pislik, zor işlətmək haqqını sənə verirəm, sən də ondan gen-bol istifadə eləyə, söyə, döyə, minə, çapa bilərsən. Mən hələ bundan da artığına dözərəm. Çox gülməlidir, Güloğlan. Kimsəsiz bilib, iki qadının üstünə gəlmək ən böyük alçaqlıq deyilmədi? Hər axşam bir yastığa baş qoyduğun qadına böhtan atmaq, adını “ər” qoyan kəsə yaraşarmı?!

— Sən kişilikdən çox da dəm vurma, Ayaz. Sənə elə halva çalaram, ömrün boyu unuda bilməzsən.

Səma Güloğlana:

— Kişisən də.

— Şübhən var, qızından soruş.

Mənim bədənim əsdi. İstədim stolun üstündəki bıçağı götürüb, Güloğlanla haqq-hesabıçəkdim. Bunu hiss eləyən anam bıçağı götürdü. Sonra da dedi:

— Məni qana çalxama, Güloğlan. Zeynəb qarını yaxşı deyib: “İtin ardınca düşən zibilliklə qarşılaşar”.

— Qızınız oğurladıqlarını qaytarmasa, mən sizdən əl çəkməyəcəm... Onun heyfını sizdən alacam.

Mən dedim:

— Ay bədbəxt, sən bu ağılla hara qədər gedə bilərsən?

Anam:

— Türməyə.. Qəbrə...

Güloğlan anama əl qaldırmaq istədi. Ancaq nədənsə çəkəndi

və qapıya tərəf getdi:

— Gedirəm, Səma xanım, siz siz olun, mən də mən.

Elə bu vaxt qapı açıldı. Qonşuluqda yaşayan Səmədağa içəri girdi. Üzünü Güloğlana tutub dedi:

— Alə, yekə kişisən, bayaqdan dediklərini eşidirəm. Kişi qadın yanında hönkürməz. Məni məcbur eləyirsən, sənə baş qoşsam.

— Baş qoşub neyləyəcəksən?

— Qulaqlarını kəsəcəm. Səni ömürlük xəcalətli qoyacam.

— Onu bacarmazsan.

— Bayaqdan qonşular bağirtimi eşidir.

Nə düşündü, birdən-birə Güloğlanın səsinin tonu düşdü.

Səmədağa onu qolundan tutub, özünə tərəf çəkdi. İtəliyə qapıdan çıxartdı. Güloğlan:

— Baxarıq... Bu hərəkətləriniz cavabsız qalmayacaq. Sizə kimliyimi göstərərəm...

Beləcə, Güloğlan deyində-deyində həyət qapısından çıxdı.

Səmrayla bağlı düşüncələrim

Həmişə düşünürdüm ki, biz cəmiyyətdə üçüncü, dördüncü dərəcəli adamlarıq. Anam Səma sakit, sadələvh olsa da, dərrəkəsinin sağlamlığına güvənirdim. Deyə bilərəm ki, bacım Səmranın silsilə yalanlarla dolu həyatı məni çaşdırırdı. Duyğularım, hisslərim qarışdıqca, fikirlərim də dolaş-dolaş olurdu. Onların arasında əlaqələr yaratmaq, vahid, bütöv qənaətə gəlmək müşkül işə çevrilirdi. Çaşıb qalırdım. Məndən asılı olmadan, məchul nöqtələr nizamsız halda bu tərəfdən o tərəfə, o tərəfdən də bu tərəfə şığıya-şığıya sayrırdı. Mən öz həyatıma da, bayaq dediyim kimi, sakit, sadələvh Səmanın və dili yalanlara adət eləmiş, ədəb-ərkan qaydalarına naşıcasına yanaşan

ikicanlı Səmranın yaşamlarına görə nə qədər məsuliyyət və cavabdehlik daşsam da, özümü tam ələ alacaq, iradəmi lazımcı cilovlayacaq halda deyildim. Adamlar nə qədər yaxşı, xeyirxah, mərhəmətli olsalar belə, mənim onlara inamım qırıldığından, hisslərim, duyğularım addımbaşı tapdalandığından, məndə həmişə nifrət hissi doğulurdu. Mən insanlardan yalan eşidirdim.

Kimsəsizlər evindən yataqxanaya, oradan da kirayənişin mühitinə atılmışdım. Fiziki gücüm, mənəvi qüdrətim artsa da, anam və bacımla görüşlərim, bacımın ikicanlılığı, onun gələcək körpəsinin taleyi mənə, nədənsə, rahatlıq vermirdi. Hey onlar bərədə düşünürdüm: başsız qalan, işsiz-gücsüz bacımı, onun gələcək körpəsini bir tərəfə çıxara biləcəyəmmi? Doğrusu, mən anamla bacımı xoşbəxt görmək istəyirdim. Onların şad-xürrəm taleləri üçün özümü hər cür təhlükələrə də atmağa hazır idim. İnsan qəribə məxluqdu. Doğmalarının sevinc və xoşhallıq içərisində yaşamalarına, qəlblərinin daim şən əhvali-ruhiyyə ilə dolmalarına, üzlərinin gülmələrinə görə özünü hər cür məhrumiyyətlərə ata bilər. Mən çox çalışırdım ki, ruhu qırılmış, mənlili tapdanmış anamla bacıma yardımçı olum. Ancaq bacımın ağılsızlığından, dar düşüncəliliyindən, gələcək körpəsinin də taleyi mənə qaranlıq görünürdü. Tez-tez Güloğlanın dediyi: “Üzü açılmış qızını mənə sırımısan” cümləsi qulaqlarımda guruldayırdı. Üzü açılmanın yalan, yoxsa həqiqət olduğunu heç cürə özüm üçün ayırd eləyə bilmirdim. Axı, kimdən nə soruşa bilərdim? Nə olsun ki, anam-bacımdılar. Onunla bağlı sual versəydim, əvvəla, mənə doğru-düzgün nə cavab verərdilər? İkincisi, onların mənə münasibətləri necə olardı? Üçüncüsü də, o suala görə üzümə tüpürməzdilərmi? Nəhayət, o sualı qoymağa öz qürurum yol verərdimi?! Elə bilirdim ki, bacımın doğduğu körpənin taleyi də eynilə mənimki kimi olacaq. Bu ümitsizlik içimdə getdikcə dərin kök salırdı. Niyə? Özüm də bilmirəm. Nə qədər acı olsa da, onu da düşünürdüm ki, zəhmətə, əziyyətə qatlaşmağa iradəsi

çatmayan Səmra nə vaxtsa öz-özünə qəsd eləyə bilər.

Əgər səni doğulduğun cəmiyyətdə hər cür məhrumiyyətlərə, zülm və iztirablara itələyirlərsə, onların girdabında boğdurulursansa, ya boğulmağa məcbur edilirsənsə, özünə necə qəsd eləməyəsən? Yaşadığın cəmiyyətə, onun ağ yalanlarına, böhtanlarına, iftiralarına, çirkin niyyətlərinə necə tüpürməyəsən? Belə olduğu halda, Səmra kimilərindən nə gözləyəsən? Onda nə vaxtsa, kiməsə mərhəmət hissi qalarmı? Bəli, fəlakət... İnsanlığın fəlakəti. Belə çıxır ki, mənim indiyə qədərki vəziyyətim onunkundan asan və bəlkə də, toya getməli olub. Ona nisbətən mən bir çox şeylərdən fiziki gücümlə, möhkəm iradəmlə çıxıb çıxmışəm. Qovsalar, qaçaram, əl qaldırsalar, mən də əks hərəkət eləyəyəm, müqavimət göstərəyəm... Qalibyyət bayrağını kim qaldıracaq, himnini kim oxuyacaq, əlbəttə, o sonranın işidi...

Güloğlanla mübahisələrində bacım ölü nəzərlərini necə də üzümə zilləmişdi. Kömək umurdu. Mən onun baxışlarını heç cürə mənalandıra bilmədim. O, məndən qardaşı kimi imdad gözləyirdi. Mənim hissiyatım çox güclüdü. Ürəyimə daman həmişə başıma gəlir...

İntihar

Mən anam, Nuridə xanım və onun anası Şövkət xala ilə Mədukan-bazarı gəzirdim. Nuridə xanımla mənim toyuma lazım ola biləcək şeyləri alırdıq. Şövkət xalanın əlli yaşı olar-olmazdı. Yarı ağarmış saçları oğlansayağı vurulmuşdu. Gözləri çuxura düşmüş bu qadının yanaqları solmuş, ordları batmışdı. Əynində təzə göy kostyum vardı. Ayağına uzundaban qara ayaqqabı geyinmişdi. O, ciddi, tələbkər görünürdü. Asta-asta, səsinə qaldırmadan danışdı. Nəzakətli davranışı məndə xoş təəssürat yaradırdı. Ədəb normalarını yüksək səviyyədə gözləyən bu qa-

dının heç kimdən umacağı yox idi. Təmiz ürəkli, istiqanlı idi. Sözlərində yalan duyulmurdu. O, aldığımız şeylərin qiymətinə, aşağı-yuxarılığına müdaxilə eləmədi. Toy üçün seçdiyimiz şeylərə baxıb: — Çox da bahasından yapışmayın, — deyirdi. İnsafən, Nuridə xanım da anası ilə razılaşırdı. Toy ziyafətinin vaxtını da müəyyən eləmişdik. Nuridə xanımın bir çox cəhizini də mənim kredit götürüb təmir elətdirdiyim evə yığmışdıq. Səmra evdəydi... Anamın telefonuna Simarə xaladan zəng gəldi və o, Səmranın intihar elədiyini bildirdi... Bunu eşitcək əl-ayağıımız yerdən üzüldü. Bəli! Neçə vaxtda içimdə vurnuxdurduğum qəm, qüssə, kədər dolu, təəssüfləndirici, ikrahedici, ürəkbulanandırıcı hadisə baş vermişdi... Nitqim tutuldu. Əvvəl-əvvəl bir söz deyə bilməsəm də, ürəyimdəki nifrəti açıb tökməsəm də, kimlərlə haqq-hesab çəkmək barədə düşünməsəm də, ətrafimdakılar nə qədər günahsız olsalar da, özümə də nifrət eləyirdim. Hiddət məni elə boğazlamışdı ki, düz-əməlli nəfəs ala bilmirdim. Evə gələndə gördüm ki, həyətə tanıdığım və tanımadığım xeyli adam yığılıb. Həkimlər, polislər, müstəntiqlər araşdırmalar aparırdılar. Güloğlan da hadisə yerindəydi. Anam isə qəfləti hadisədən donub qalmışdı. Kimsədən nə söz soruşa, nə də ona cavab verə bilirdi. İçimdə tam və qəti qənaətə gəldim ki, bu hadisənin bütünlükdə törəməsinə səbəb Güloğlandır. Axı, bu dəy-yus niyə belə eləməliydi? Axı, Səmra ona neyləmişdi? O, Səmranı intihara hansı cəsarətlə və necə təhrik eləmişdi? Burda iki adamın intiharı olmuşdu. Biri ana! Digəri onun bətnindəki körpə! Bu da eşqbazlıq oyununun son nəticəsi. Öz işini görə bu alçaq necə də adamlar arasında çirkin niyyətlə dayanıb? İndi də kənara çəkilib, ikibaşlı, onbaşlı oyun aparır. Görünür, törətdiyi hadisənin nə ilə qurtaracağını ağına gətirə bilmir. Bəlkə də onu mən düşünürəm. O, alçaq, əclaf, dəy-yus üçün ola bilsin, bu faciənin təfavütü yoxdur. Qərribədi, o mənə çox müəmmalı tərdə baxırdı. Baxışlarından təəssüf, peşmançılıq oxunurdu. Onun

içində sadaladığım hisslərlə yanaşı, çəkingəclik, narahatçılıq, qorxu, ürkü, vahimə doğuran duyğular da dolaşırdı. Qəribə burasıydı ki, aramsız hisslərin burulğanında hər şey elə qaynayıb-qarışırdı ki, onları bir-birindən ayırmaq müşkül işə çevrilmişdi. Məni bir şey çaşdırırdı: bu hadisənin səbəbini o özü bilə-bilə mənə niyə bu qədər oğrun-oğrun və qəzəblə baxırdı. Bəlkə, güman eləyirdi ki, zavallı bacımı nazik ciyəylə mən asmışam? Bəlkə, o, törətdiyi cinayəti mənim üstümə atmaqla özünü məsuliyyətdən yayındırmaq istəyir? Bəs, onda Səmranın yazdığı məktub? “Əziz anam və qardaşım, məni bağışlayın. Sizdən ayrılmaq mənim üçün nə qədər çətin olsa da, bu həyatda, Güloğlan kimi əclafların, alçaqların, cinayətkarların zəmanəsində yaşamaq istəmirəm. Güloğlan məni hər gün ölümlə hədələyir. Gec-tez məni öldürəcək. “Bətnindəkini rədd elə” deyir. Hələ dünyaya gəlməyənlər körpəmi məhv eləməkdənsə, onu özümü aparmağa üstünlük verdim.

Səmra”.

Bəlkə, bu məktubdan onun heç xəbəri yoxdu? Hələ çox şeyi bilmək olmaz... Hələ hüquq-mühafizə orqanları mənim özümü də nişangaha çevirə bilərlər. Bəli, ağlagələn hər şey, hər şey mümkündür. Mən bu bəlkələrə hələ ki, Güloğlandan müəmmalə münasibət gözləyirəm. Onu şübhələndirmək istəmirəm. Mən axıra qədər gedəcəm. Onsuz da, hər şey süddən də ağ olacaq. İnanıram ki, qaranlıq heç nə qalmayacaq. Ancaq mən ləyaqətimə, şəxsiyyətimə, mənliyimə, qüruruma ləkə gətirən yaşam istəmirəm...

Anamın hisslərinin donu yavaş-yavaş açılırdı. Baş verən hadisənin təsiri onu haldan-hala salırdı. O, birdən hönkürtüylə ağladı. Hönkürdükcə, bütün vücudu titrəyirdi, boğulurdu, nəfəsi tənğiirdi...

Anam qızının intiharına dözməyib, tir-tir əsirdi. Mən ona yaxınlaşdım, qucaqlayıb bağrıma basdım.

— Ana, sənə qurban olum, özünə gəl. Özünü birtəhər elə-yərsən. Cinayət açılacaq...

— Açılacaq, ancaq ikicanlı qızımı mənə qaytarmayacaq...

Mən susdum. Anam handan-hana pıçıldadı:

— Şükür Allahın böyüklüyünə ki, bacını apardı, səni mənə qaytardı.

Ömrü boyu ağlagəlməz dərd-sərlərə tab gətirən anamın gözləri o qədər əclafıq görmüşdü ki, onu heç nə ilə təəccübləndirmək olmazdı. Ancaq qızının intiharını onun belini qırmışdı. Kasıb, imkansız, kimsəsiz, sadələvh, təvazökar, günahsız bir qadının belə qəddarcasına qamçılanması hamını yandırır. Cavan bir gəlinin tabuta girməsi hər kəsi təəssüfləndirirdi. Səmranın bu dünyada ümid elədiyi, güman yeri doğmaca anası və sanıram ki, bir də mən idim. Qonşuların köməyi ilə onu son mənzilə yola saldıq. Bacım əzab-iztirab çəkdiyi fani dünyadan ayrıldı. O, insanların eqoizminin, bir-birini nəzərə ala bilməməsinin, kobudluğunun qurbanı oldu. Yoxsa, Allah verən ömrü kim yaşamaz ki?.. Axşam tərəfi müstəntiq həyəətə gəldi. O, bir-bir adamlara yaxınlaşır, suallar verirdi. Anam da, qonşular da ağlayırdılar. Bütün hisslərim durduqca coşurdu, özümə gələ bilmirdim. Gözlənilmədən müstəntiq mənə yaxınlaşdı:

— Ayaz, ekspert sübut eləyib ki, Səmranı zorlayıblar. Onu dəhşətli dərəcədə alçaldıblar. O, dözülməz hala düşüb. Onun başına gətirilənlərə arı-isməti olan heç kəs tab gətirməzdi. Güloğlana nifrəti də odun-alovun üstünə yağ töküüb.

Mən tələsmədən, aramla dedim:

— Bəlkə, şəltə Güloğlandan keçib. Onda Səmranın o...

Müstəntiq məni əvvəl dinləmək istəmədi. Sonra nə fikirləşdisə, ciddi nəzərlə üzümə baxdı. Hiss elədim ki, onda Güloğlana qarşı şübhə oyandı. Buna baxmayaraq, Güloğlan özünü elə aparırdı ki, guya, fikri başqa yerdədi. Mənə etinasızlıq göstərir. Əslində, o mənim hisslərimi, düşüncələrimi məndən xəbərsiz

öz tabeliyinə keçirməyə çalışırdı. Sonra müstəntiq nə fikirləşdisə, ağızucu dedi:

— O, niyə elə cinayət törətməliydi ki?

— Cinayəti onun bədbəxtliyindən doğur. Burda “açılmaz düyün” yoxdu. Səmra onu görəndə od-alova bürünürdü. Güloğlan da noqolay vəziyyət alırdı. Güloğlan heyvandı. Tez-tez zavallı bacımı öldürəcəyi ilə hədələyirdi... Yekəbaş, burnundan uzağı görməyəndi.

Müstəntiq daha mənə bir söz demədi. Axşam eşitdim ki, Səmranı intihar həddinə gətirdiyinə görə Güloğlan həbs olunub. Öz-özümə düşündüm:

— Başqalarını alçaltmaq vərdisləri, özünüqoruma, özünügöstərmə instinkti bəzi adamlarda xəstəlik həddinə çatır...

Epiloq əvəzi

Sanıram geriyyə yolum yoxdu... İçim inildəyir. Üzü qopmuş, qanı sızan yaralarım sızım-sızım sızıldayır. Keçdiyim ömür yolunda necə salamat qalmışam, bura haralardan, necə gəlib çıxmışam, ağıma gətirə bilmirəm. Elə bilirəm, əzablı-iztirablı yollarımın bundan sonrakı hissəsini də zülmətlər içərisində qət eləyəcəm. Bir daha işıq üzü görməyəcəm. Hərdən öz-özümə sual verirəm: mənə fəlakət bəxş edən bu dünyaya bir də gələrdimmi?! Qəti şəkiddə deyirəm: Yox!!! Günahın olmaya-olmaya uşaqkən doğmalarının sənə şirin canına qəsdini nə deməkdi?! Onu Allah adama bağışlayarmı?! Əlbəttə, bu suala cavab tapmaq çətin idi... Uşaqların göz yaşları. Əzab verəsi ağrı-acıları. Sızlayan ürəkləri. Həsətli qəlbləri. Yanan ruhları. Sönən ümidləri. Ölənlərin inamları. Donan hissləri, duyğuları. Kilidləşən beyinləri... Nələr, nələr... O günlər yadıma düşəndə, elə bilirəm dünyam dağılır. Həyatım sönür. Yaşadığım dünyanın sahibi mənə əvəzim-

də qara daşlar olur. Təsəvvür eləyirsiz? Kimsəsizlər evinin balaca, cılız sakinlərinin üstünü ot-alaf basmış naməlum məzarlarını. Onların halına yanan kimsəsizlər kimsəsinin mələklərini. Xoşbəxtliyin nə olduğunu anlamayan kimsəsizləri... Mənə elə gəlir ki, o zaman biz kimsəsizlərin kimsəsinin özünə bənzəyirdik. O, günlər hərdən keçir gözlərim önündən: Allahın nəzərindən yayınan körpələrin göz yaşları; çilgim hissələrin, duyğuların kabusundan qopan ahlar; müəmmalı qətlər; ləyaqət və şərəfdən uzaq insanlar; göz yaşlarıyla yuyulan balmıclar; heç kəsə heç nə vəd eləməyən kimsəsizlər evi. Hərədə hərəsi bir cürə iz buraxan niskilli, nigaran xatirələr. Mən heç kəsi mühakimə eləmək istəmirəm. Bircə onu deyirəm: kimsəsizlərin Allahları ilə ünsiyyətə qoşulduqları məqamda doğmalarına qarşı necə də dönmələrlərini bir anda yaddaşından silə bilmirəm. Onların necə kövrəlmələri, yanıb-yaxılmaları, göz yaşları axıtmaları indi də canıma vəlvələ salır... Fərəcin, Cəmilin, Nərminin, Xatirənin, Nihadın, Firuzun və yüzlərlə kimsəsizlərin çəkdikləri acınacaqlı, əzablı, iztirablı həyatlarını bir an da unuda bilmirəm. Anamın, bacımın, Nuridə xanımın heykələ dönmüş obrazları içimi göynədir. Həyatımızla oynayan Köçəri, Nəzirə, Sadiqə kimilərin, qara daşlar tək neçə-neçə əl-ayağıma dolaşanların meymunabənzər simaları hərdən xatirimə gəlir, nə yaxşı ki, tez də əriyib yox olur...

İmtina

*Qadın ərini başının tacı eləyəndə
Allaha, eləməyəndə şeytana dönər.*

Müəllif

Gəlin qoşulub qaçdı

Ömrünün neçə ilini iş adamı kimi fəaliyyət göstərən, ədəb-ərkanı ilə tanış-bilişləri arasında xeyli xətir-hörmət, ad-san qazanan Mahmud adı bir şəxs idi. Son vaxtlar hardan əsdiyi bilinməyən qara yellərə dalbadal elə düşər olmuşdu ki, gecə-gündüz nə qədər oturub-durub baş sındırırsa da, səbəbini öyrənməyə var gücüylə cəhd göstərsə də, əldə elə bir nəticə hasil eləyə bilmədiyindən, çaşbaş qalıb durmuşdu. Lap uşaqlıqdan dinə inanan adam olduğundan, bir çox məsələlərin səbəbini də mistik düşüncələrdə axtarırdı. “Sir dağarcığı” ləqəbini qazanan bu adam öz barəsində eşitdiyi, hər gün qarşılaşdığı bəd dedi-qoduları və əməlləri, duyduğu, hiss elədiyi... nə vardısı, hamısını içinə yığır, özlüyündə təhlil eləyir, düz, ya əyri olsun, fərq eləmir, uyğun qənaətlərə gəlir, kimsəyə bircə söz demirdi. İnsafən, bu işdə uzun illik təcrübəsi də hayına çatırdı. O, ailə üzvlərindən savayı kimsəyə inanmırdı. Hər deyilən sözə, hələm-hələm söylənilən fikrə bel bağlamırdı... Vaxtilə ona dost, qardaş dediyi adamlardan da ağzı bir neçə dəfə yandığından, demək olar ki,

hamıya şübhəylə yanaşırdı... Şit söz-söhbəti, yersiz hərəkətilə filanı özünə yaxın buraxmamaqla baş ağrısına şərait yaratmırdı. Qəsdən qəlb qırması, kiməsə pislilik eləməsi-filanı yox idi. Qəlbi yumşaq olduğundan, sərt və kəskin tələblərdən qaçırdı. Hər işi yerində və məqamında, xoşa-xoşluqla görməyə çalışan bu adam olduqca ehtiyatlı idi. Qəti və rəsmi addımlar atmaqdan, riskli hərəkətlərdən zəhləsi gedirdi. Onun fikrincə, düşünülməmiş, dönə-dönə götür-qoy edilməmiş risklər bir çox hallarda fəlakətlərə, iğtişaslara səbəb olur. Müəmmalı söhbətlərin, cəncəl işlərin, həтта, ən ağır cinayətlərin törədiciyinə çevrilir, ard-arda gələn uğursuzluqlara yol açır.

O, olduqca məlumatlı adam idi. Hər gün informasiya axtarışlarında olmasaydı, özünü sudan kənara atılmış balıq kimi hiss eləyərdi. Gəncliyindəki bütün xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamışdı. Orijinal şuxluğu, səsinin və hərəkətlərinin cazibədarlığı ilk dəfə onu görən adamı özünə çəkirdi. Mövqeyində mütəbərlik hiss olunurdu. O, özü üçün rahatlıq, səliqə-sahman yaratmağı sevirdi. Qarşısına qoyduğu məqsəddə və məqsədini həyata keçirmək istədiyi hərəkətlərində azacıq da olsa, tərəddüd eləmir. Müşahidə qabiliyyəti adi adamlarındakından xeyli güclü idi. Heç kimi təhdid etməyi xoşlamırdı. Kimsədən çəkinəcək işi də yox idi.

Musiqi alətləri (tar, kamança, qaval, ney, zurna, balaban, qarmon... Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, dillərində) çap olunan kitabları, rəngarəng mövzularda şəkillər toplanmış kitabxanası vardı. Danışıq üslubu, səs diapazonu, fikrinin məntiqi... bir sözlə, hər şey onu görən, onunla kəlmə kəsən adamların ürəyinə, demək olar ki, yatırdı. Bəli, Mahmud elə sadələvh adam deyildi ki, hər gələn başına corab toxusun. O, çox şey bilirdi. Təsvirləri dəqiq, anlaşıqlı və mükəmməl idi. Onları hardan, necə əxs eləməsi adamı düşündürməyə bilmirdi.

Boy-buxunlu bu adamda artıq çəki yox idi. Çallaşmış saçla-

rını geriyə daradığından, alını enli, sifəti uzun görünürdü. Burnu donqar idi. Qarabuğdayı bənizi, xurmayı kiçik gözləri adama xoş gəlirdi. Səliqə-səhmanlı geyim-keçimi pis deyildi... Çox danışmağı sevmirdi. Vaxtını boş keçirməzdi. İnsafən, zövqü də məqbul idi. Bununla belə, xarakterində ziddiyyətli cəhətlər də vardı.

Son zamanlar ən yaxın adamlarının etibarsızlığından, sözlərinin üstündə dayana bilməmələrindən, ikiüzlülüklərindən, arsızlıqlarından gileylənirdi. Hərdən onda ruhi gərginlik yaranırdı. Gözlənilmədən ən adi işdən də həyəcanlanırdı. İctimai rəydən qorxur, təlaş, hətta, vahimə hissi keçirirdi. Onda tez-tez qəm, qüssə, kədər duyulurdu. Adamlardan şübhələnməsi də vardı. Eyni məsələyə dönə-dönə qayıtması, yersiz hirsələnməsi, qərarındakı davamsızlığı... onu tanıyanları çaş-baş salırdı. İçindəki əhvali-ruhiyyədən asılı olaraq hərdən ən adi hadisəyə kəskin münasibət bildirməsi, zəhlətökən, acı, kinayə və istehzal ifadələri, həqarətli və rişxəndli baxışları müsahiblərinin ürəyini bulandırır, qəlblərində bəzən özünə qarşı acıq, hirs, qəzəb və nifrət duyğuları oyadırdı. Xoşuna gəlməyənləri acılamaq onda sanki bir adətə çevrilmişdi. Bu da bəzi adamlar tərəfindən məsxərəyə qoyulmağa aparıb çıxarırdı.

Mahmud gənc ikən bir qızla ailə qurmaq istəyində bulunmuşdu. İstəyi uğursuzluqla nəticələndiyindən, içində insanlara ölçüyə-biçiyə gəlməyən çılğın bir hissə yaranmışdı. Şübhəsiz ki, Allaha xoş gəlməyən — ədalət və haqqa zidd, cinayət həddinə çatan bu hissələr insanlarda yalnız və yalnız təəccüb və ya qəzəb doğura bilərdi.

Sual olunur: uğursuz sevgi, məhəbbət təkcə ona nəsib olan məsələ idimi? Bu, hamının içində baş qaldıracaq bir hissə deyilmi? Doğrudur, onun başına gələnlər, həqiqətən də, gözlənilməz və zəhlətökən idi. Onu heç kəs nəinki özünə, heç tanış-bilişinə də rəva görməzdi. Bəli, Mahmudun həyatında rüsvayçı hadisə

baş vermişdi. Toy kürsüsündə onun yanaşı oturduğu nərmə-nazik, saribəniz, şıltaq, hikkəli, hissləri ağılı tez-tez üstələyən, çox zaman emosiyalarını cilovlaya bilməyən, sensasion (şou) hərəkətlərə öyrəncəli, hökumətdən nikahı kəsilən, molladan izdivacına imza atılan və elə həmin gecədən halalca arvadı sayılacaq Minayə məclisin qızğın yerində, ziyafət iştirakçılarının başlarının dumanlandığı bir vaxtda ayaqyoluna getmək bəhanəsiylə qəflətən ayağa qalxıb, ədəb-ərkanla qapıdan çıxdı. Bəy gəlini çox gözlədi. Minarəni gördüm deyən olmadı. Məclis əhlində şübhə oyandı. Toyun qurtaran çağında şadlıq sarayına səs yayıldı:

— Ay dadi-bidad, gəlin gizlin istəklisinə qoşulub qaçıb.

Məclisə hay düşdü. Kimsə o dar macalda nə gəлиндən, nə də onun harda olduğundan xəbər verə bildi. Hamının üstə soyuq su səpildi. Mahmudun qohum-əqrəbası, anası ilə bacısı hirsdən, qəzəbdən nə eləyəcəklərini bilmədilər. Qız tərəfin adamları da ölü doğmuş camış kimi gözlərini döyürdülər. Hələ içkinin təsiri altında olanlar baş verən hadisənin mahiyyətini dərk eləyə bilmədiklərindən hırıldaşır, fit çalır, müğənnilərə oynaq havacat sifariş verirdilər.

Hadisədən tam təfərrüatı ilə hali olan və onun təsirindən donuq vəziyyətə düşən, xəcalətindən başını götürüb qaçmağa yer tapa bilməyən Mahmud dəhşətli hisslərin ağışında əyləşdiyi kürsüdə canlı meyitə döndü. Anası Lətifə göz yaşlarını axıda-axıda oğlunun boyun-başını qucaqladı:

— Bəxti kor, oğlum, sən fil qulağında yatmısanmış. Neçə vaxtda gəzib-dolandığın qızın ağına bələd olmamışdınmi? Necə olub ki, sən onu tanımamısan? Hiyləgərliyini anlamamısan? Onun insafi, mürvəti olsaydı, səni bu vəziyyətə salardımı?..

Lətifə handan-hana özünə gəlib, oğluna təskinlik verdi:

— Yaxşı ki, getdi. Allah tərəfimizdə olub. O, ağılda gəlin bəşimə bundan da bəter oyun açardı. Bizə dərd-sər gətirərdi. Bil-

məmişən, bala, o üç manatlıqmış. Elənçiklər əri heç nədən qəbrə qoyar... Qismətimiz beləymiş... Səbr elə, görək axırı hara gedib çıxacaq.

Mahmud çox çətinliklə özünü ələ aldı. Bəylik kürsüsündən düşüb, şadlıq sarayını tələm-tələsik tərk etdi...

Mahmudun halı özündə deyildi. Ağır kədərdən doğan hisslər onun döyünən ürəyini, az qala, susduracaqdı. O, öz-özünə düşündü: belə də düşüncəsizlik, alçaqlıq, dönüklük, şərfəsizlik olar? Sağlması mümkün olmayan yara. Özü də ölümcül. Heç nə demədən, səssiz-səmirsiz dur get... Sənin kimilərə "ləçər" deyirlər... Mənim yaşamağa haqqım varmı? Əsla yox... Bütün nəslin-nəcabətimin, məni istəyənlərin hamısının əhvalına zəhər qatdın, namərd qızı. İndi adam arasına necə çıxım? Onların üzünə necə baxım? İstəmərdin, gəlməyəydin. İti-qurdu da mənə güldürməyəydin. Hər dəfə səninlə görüşəndə axıtdığın göz yaşları nə idi? Bugünkü mərəkə nədi? Necə olub ki, səni tanımamışam. Korun qisməti cəzadı, Mahmud. Çək cəzanı... Bundan böyük, bundan ağır zərbə ola bilərmi? Bircə dəfə görüşünə gəlməyəndə, ya gecikəndə, dava-dalaş salmalarını, dartma yaxam cırıldılarını nə tez unudun?.. Bizim bu mərəkədən xəbər tutanlar sənin əxlaqsızlığın barədə nə danışmayacaqlar?.. Aləmi şeyiələr bürüyəcək. Bütün şəhər bizdən danışacaq. Şayiələr getdikcə böyüyəcək və ağlagəlməz həddə çatacaq. Sən də, mən də, elə ailələrimiz də biabır olacağıq. Üzümüzə vurmasalar da, arxamızca hər cürə zurna çalacaqlar. Səni bilmirəm, mənə belə zurna lazımı deyildi...

İndi nə fikirləşirsən, ay axmaq? Qoşulub qaçdığın oğlanın sədaqətinə inanırsanmı? Beş gündən sonra səni atan evinə qaytarımayacaq ki? Əminsənmi, onunla gələcək həyatın təmin olunacaq? Dünya başıma dolanır. Kaş gördüklərim yuxu olaydı...

Səni də, qoşulub qaçdığın o oğlanı da mən gic-gici sanıram. Tutaq ki, sən qanmadın, həyatın nə olduğunu dəyərləndirə bil-

mədin, bəs, səni qaçıran əyyaş, dələduz, quldur, yaramaz... nə fikirləşir? Aqlınızın məhdudluğuna heç şübhə eləmirəm. Bu hərəkətlərinizlə nəinki, mənə, hətta, özünü də, yaxın adamlarınıza da xəyanət elədiniz. Kimliyinizi, xarakterinizi hamıya açıb göstərdiniz. Bəli, hər ikiniz əclafın əclafısınız...

Mahmud hara gedəcəyini bilmirdi. Düşüncələri bulaş-bulaş olmuşdu. Evlərinə necə gəlib çıxdığını hiss eləmədi. O, paltarlarını, hətta, ayaqqabılarını soyunmadan, keçib divanda uzandı.

Hirsdən, qəzəbdən uzandığı yerdə də tab gətirə bilmirdi. Bu anda qapı döyüldü. Mahmud könülsüz halda qapını açmışdı ki, anası Lətifə, arxasınca da Minayənin anası Xavər, atası Murad içəri girdilər. Muradın altmış, Xavərin əlli-əlli beş yaşları vardı. Muradın qara saçları alını örtmüşdü. Sağ üzündə çarıq izi vardı. Yekə burnu, qara iti gözləri, uzun, zəhmli sifətinə bir qədər də ciddiyyət və sərtlik gətirirdi. Ucaboylu bu adamın danışdıqlarında, nədənsə, bir çəkinçəklik, abır-həya hissi də duyulurdu. Aram-aram danışması göstərirdi ki, o fikirləşmədən söhbətə münasibət bildirmək istəmir. Qızının toy zalından qoşulub qaçmasına görə də xəcalət hissi keçirirdi... Xavərinə sarı, dolu sifətindən, badamı gözlərindən çoxbilmişlik yağır. Təzəcə vurulmuş sarı boyalı saçları çiyinlərinə tökülmüşdü. Çənəsinin altından ət sallanırdı. Qırıxmış sinəsi yarıya qədər açıq idi. Üzünə diqqətlə baxan hər kəs onun hərəkətlərindəki yüngüllüyü dərhal sezə bilirdi. Tez-tez danışdığından, sözləri qırıq-qırıq, bəzən də sonluqlarını təhrif eləməklə deyirdi. Fikirlərində ziddiyyət açıq-aydın duyulurdu. O, özünü elə aparırdı ki, sanki qızıyla bağlı baş verən hadisənin ona heç bir dəxli yox idi. Bu, belə də olmalıydı. Mahmud ani olaraq bu ər-arvadın gözlərinin içinə baxdı. Kişinin gözlərində xəcalətdən doğan sarsıntı, qadınınkında isə, əksinə, utanmazlıqdan irəli gələn məmnunluq duyulurdu. Mahmud dərhal belə qənaətə gəldi ki, qızının qoşulub qaçmasından kişinin xəbəri olmayıb. Ona görə də o, dərin peşmançılıq

hissi keçirir. Vicdanı ona əzab, sarsıntı gətirməkdədi. Başını yuxarı qaldırıb, nəşə deməyə söz tapmır. Ancaq, ərindən fərqli olaraq, qadının ürəyində bir rahatlıq, qəlbində işıq doğmaqdadı. Şübhə yox idi ki, qadın qızının qoşulub getməsindən əvvəlcədən xəbərdar olub. Hələ, üstəlik, qızı ilə yeni kürəkəninə uğur da arzulayıb. İndi də bura gəlməsində məqsədi həm mənim məsələ ilə əlaqədar ciddiyətimin dərəcəsini öyrənmək, həm intiqam, qəsd hissilə yaşayıb-yaşamamaq niyyətini yəqinləşdirmək, həm də mənə təskinlik vermək istəyində olduqlarını nümayiş elətdirmək olmuşdur.

Mahmud onlara “gəlin” demədən üzünü çevirib otağa qayıtdı. Divanda əyləşib, dərindən ah çəkdi. O, sonra üzünü Minayənin anası Xavərə tutdu:

— Sən anasan. Qızının başındakı havadan inanmıram ki, xəbərdar olmayasan. İstəmirdin, qızını verməyəydin, narazı olduğundan niyə vaxtında bizi xəbərdar eləmədin? Qapında diz çöküb, səndən zorla qız alan vardımı?

Xavər əvvəl səbr və təmkinlə Mahmudun üzünə baxdı. Ani fikrə getdi. Yazıq görkəm aldı. Sonra gözlənilməz mərəkədən xəbərsiz olduğuna Mahmudu və onun anası Lətifəni inandırmağa çalışdı.

— Mahmud, Lətifə xanım, sizi başa düşürəm. Əsəbisiz. Bu saat mənə çox şeyi qüsur tuta bilərsiz. Kişilə gəlmişik qızımızın əxlaqa sığmayan hərəkətlərinə görə sizdən üzr istəyək. Sizin itirdiyiniz bir şey yoxdu. Bizim qızımızdan da gözəl-göyçək, ağıllı qızlar doludu şəhərdə. Mahmud oğlandı. Sabah kimi istəsə, elçi göndərib, ala bilər. Arxayın olun, qızıma gətirdiyiniz ayın-oyunun bir qismini elə indi, bir qismini də sabah verə bilərəm. Qızın özü ilə apardıqlarını da əlindən, boyun-boğazından çıxardıb, sizə çatdıracam.

Mahmud özünü ələ almağa çalışdı. Ancaq buna tam nail ola bilmədi.

— Xanım, sən çox hiyləgərsən. İçindəki sevincdən, məmnunluqdan gözlərin gülür. Ərinlə aranda fikir ayrılığı vardisa, onun sözünü, hissini tapdalamaq niyyətində düşmüşdünsə, niyə mənə, bizim ailəni rüsvayçılığa qatırdın? İndi də gəlmisiz ki, bizi təlxək kimi oynadasız, araya qoyasız. Allahınızdan qorxmursuz?!

Xavər səbrlə dedi:

— Mən gülmürəm. Tək Allah bilir içimdə nələr çəkirəm. Mən ərimlə cəngə girən, onun başına corab toxuyan qadına oxşayırammı? Allah pis övladın üzünü qara eləsin. Ola bilər ki, gözlərimdəki oynaqılığı sən gülüş kimi qəbul eləyəsən. Əslində mən içimdə ağlayıram. İçim oyulub tökülür.

Mahmud nəfəsini boğa-boğa dedi:

— Bizim başımıza yaxşıca oyun açdınız. Xanım, siz elə bir firıldığa əl atdınız ki, ömrüm boyu unudmayacağam. Bu, dələduzluqdu.

Minarənin atası Murad dözməyib dilləndi:

— Mahmud, biz bura gəldik ki, sizə üzrxahlıq eləyək. Sən isə, həqiqəti dəqiq öyrənmədən ər-arvad bizi — soxdun qoz qabığına. Bilirəm, hirsliyə, yanırısan... Ona görə də qəzəblənib bizi təhqir eləyirsən. Arvadıma dediklərin həm də mənə aiddi. Deyirsən, qızımızın qoşulub getməsindən biz xəbərdarıq. Bax, bu, yalandı. Böhtandı... Görürəm, cavansan, ancaq deyəsən, sən böhtana öyrəncəlisən. Bu hissə öyrəncəlilər ata-analarına da, bacı-qardaşlarına da böhtan atmaqdan çəkinməzlər... Vas-vasılıqdan aqlın itib.

Lətifə Muradın dediklərinə dözə bilməyib atıldı:

— Deyəsən, qara mənə basınca, mən qaranı basım deyirsən, Murad. Utanmasan, toyda oynamağa nə var. Sizin ailə şikəstmiş... Mənəvi şəkəst... Bilirsən, bu, nə deməkdi? Dilin də var danışmağa. Belə övladı olan valideyn, xüsusilə də kişi...

Murad qıpqırmızı qızardı. Əvvəl cavab vermək istəmədi,

sonra birdən qışqırdı:

— Siz ana-bala buğdanı divara dik yeritməyə öyrəncəlisiz. Nəyinki qaramıza, hətta, üzümüzə də söyməyə, təhqir eləməyə hazırsız. Bəlkə...

Mahmud:

— Əcəb kişisən. Bir qızınızdı, o da belə çıxdı. İmkan verin, sizinlə tanışlığımız üçün özümüzə qapanıb, xəcalətimizi çəkkək. Sən də get, papağı dəyiş...

Murad:

— Yox... Elə fikirləşirsiniz, siz böhtan atacaqsız, biz də üzümüzü çevirib, səssiz-küysüz gedəcəyik. Mənim papağımla nə işin var? Özüm bilərəm, hansı papağı qoyduğumu. Qızdı, səndən ağıl bir şey kəsməyib, qoşulub başqasına qaçıb. Öldürməyəcəksən ki, bizi?

Lətifə heç bir şey olmamış kimi:

— Kişi, papağını dəyişmərsən, get şalvarını... Bilirəm, dediyim sözlər mənə yaraşmır. Qızısqırdınız, ağızından çıxdı. İnsan mənəviyyatını rəzilcəsinə təhqir eləmək heç kəsə yaraşan hərəkət deyil. Deyəsən, siz nə baş verdiyini anlamırsız.

Murad:

— Sən rəzil sözünün mənasını bilirsənmi?

Mahmud:

— Əşi, açılın başımızdan. Çox fərəzən gündəyəm, sizə də “rəzil” mövzusunda mühazirə oxuyam.

Anaların görüşü

Oğlunun toy həngaməsini özünə dərd eləyən Lətifə adamların məzəmmət dolu baxışlarına dözə bilmirdi. Bu qoşulub qaçma hadisəsi hər dəfə yadına düşəndə, Mahmudunu fikirli görəndə halı qarışıq, alışıb yanırıq; qorxurdu ki, biabırçı mərəkdən bircə kəlmə də söz açmayan Mahmud, nə vaxtsa, təsadüfən Minarəni, ya onun qoşulub qaçdığı gədəni görər, əsəblərini cilovlaya bilməz, xəta törədib, türməyə düşər. Onda da gəl başına çarə qıl...

Lətifə düşündü: nə olsun ki, Mahmud ağıllıdı. Hisslər təlatümə gələndə, hirs qəzəbə çevrilir, qəzəb həddini aşır, adam istəməsə belə, bir göz qırpmındaca cinayət törədir. Yaxşısı budur: bir halal süd əmmiş tapım. Uşağı baş-göz eləyim. Həm başına gələn qəzyəni unutsun, həm də dünyanın işini nə bilmək olar, bu gün varam, sabah yox, birdən evlənməz, ailəsiz qalar, həyatdan nagüman köçərəm... Beləcə, o, xəlvəti qohum-qonşuları, tanış-bilişləri bir-birinə qatır, kimin ərəkən qızı varsa, bir bəhanəylə qarını döyür, qıza baxır, ağılı yoxlayırdı. Xoşuna gələnlər də olurdu, gəlməyənlər də. Evinə qayıdanda, qızları gözləri önünə gətirir, tutuşdurur, birinin o birindən üstünlüyünü üzə çıxarmağa çalışırdı. Ancaq qəti qərara gələ bilmirdi. Günlərin bir günü gedib dərini rəfiqəsi Bənövşəyə açdı...

Bənövşənin əlli yaşı olar-olmazdı. Ömrü boyu həkim işləmişdi. Dolu bədəni, bəstə boyu, ağ, dəyirmi sifəti vardı. Görüb-götürmüş qadın idi. Lətifə bircə dəfə də onun hərəkətindən inciməmişdi. Tez-tez Lətifəyə deyərdi: — Ay Lətifə, kaş mənim də boyum səninki kimi uca olaydı. Tibb bacısı olsan da, bir çox həkimdən, vallah, çox bilirsən...

Boş vaxtlarında da dərd-sərlərini bir-birilərinə açardılar... Bir sözlə, daxili yaxınlıqları, tələbatları onları çox yaxınlaşdırmışdı.

Lətifə dedi:

— Ay Bənövşə, bizim qəzyəmizdən xəbərdarsan da?

— Gəlin ciyəri yanmışın bir gədəyə qoşulub qaçmasımı deyirsən?

— Hə... Mənim özgə nə dərdim var ki? Gözüm elə qorxub, ad tuta bilmirəm. Elə bilirəm, hamısı elə olacaq. Mahmudu neyləyək?

— Neyləyəcəksən? Vaxtdı. Oturub gəlinin dərdinimi çəkəcəksən? Doğrusu, mən o başına kül olmuşun qaçdığını eşidəndə mat-məəttəl qaldım. Başa düşdüm ki, sən onu tanımırsan. Ağız, Zeynəb qarının dili qabar olub: “Anasına bax, qızını al”, “Ana çıxan ağacı qızı budaq-budaq gəzər” — deməkdən. Gərək qızı tanıyasın. Tanımaq boy-buxununun olması, gözəlliyi deyil ki. Qızın ağılı lazımdı. Vallah, nə deyim sənə. Deyəcəm: — Yeganə qızım Yazgülü gəl göstərək Mahmuda. Qorxuram, özlüyündə deyəsən: Bənövşəyə ağız açdım, özünü mənə qəmiş elədi. Acığına getməsin, adamlara söz demək də çətindi, inanmaq da.

— Eh... Bənövşə. Sıntarmışın qızı bizi yandırdı. El içində uzun dilimizi qısaltdı. Nə bizi saya saldı, nə də öz nəslini.

— Həyatda hər şey olur. Bacım, hərə bir ağıldadı. Kimdən nə desən gözləmək olar. Sənin günahın ordadı ki, halını, xislətini bilmədiyən atın dalına keçmişən. Bəxtinə də ayqır çıxıb. O sənə ya təpik atmalıydı, ya da səni yıxmalıydı. Yıxmağa macal tapmadı. Zıyanın yarısından, bəlkə elə xeyirli budur? Dünyanın işi belədi, şərdən xeyir, xeyirdən şər...

— Hə... Bacı, ilan qızı ilan yaman çaldı bizi.

— Baş verənlərdən düzgün nəticə çıxar. Zeynəb qarı deyir: “Ağacı kəsərsən, səmtinə yıxılar”, “Yerini bilməyən, yersiz qalar”, “Su axar, çuxurun tapar”. O zaman mənə desəydin, deyərdim o qız sənin ağzının yemi deyil. Get özünə adam tap. Sənə deyəcəkdin. Söz açıldı, indi yadıma düşdü. Bir qohum var, keçən həftə Yazgülü üçün elçi gəlmişdi. Nə olar qohum olanda. Ra-

zı olmadım. Dedim, sənin itiyin məndə tapılmaz. Ondan əvvəl də Bikəxanım gəlmişdi, bacısı oğlu üçün.

— Ona nə dedin?

— Nə deyəcəm? Şarpatan üzünə çırpıdım. Bizim qazımız bir çəməndə otlamaz. Get özünə layiq adam tap.

— Yazgülü nə dedi, a Bənövşə?

— Ağız, nə deyəcəm? Əvvəla, onu elə böyütməmişəm ki, üstünə bulud kölgə sala. İkincisi də, Allah ömür vermiş deyir: “Elə şeyləri anam bilər”.

Lətifə dərhal:

— Aha... Varam elə qızla.

— Bilirsən, qız ki var, gül parçasıdı, gərək qədrini biləsən. Elə tərbiyə eləyəsən, gedib ər evində deməsin: “Burda mənəm, Bağdadda kor xəlifə”, “Yersiz gəldi, yerli qaç”.

— Düz deyirsən, Bənövşə. Kül mənim ağıma. Düşmüşəm itin-qurdun ardınca. İtin ardınca düşsən bilirsən də nə ilə rastlaşar?

— Bilirəm. Saxla... Dalın demə... Elə şeylər çox olur. Gərək ehtiyatlı olasan. Eşitmişən də: “Ehtiyatlı igidin anası ağlamaz”.

— Eh... Bənövşə... Bənövşə... Yamanca ağlatdılar məni də, elə oğlumu da.

— Bu işdə günah səndə olub. Addımı hara atdığını bilməmişən. Yazgülü də bu gün-sabah qurtarır universiteti. İnşallah, müəllim olacaq. Onun sənəti artis-martis, həkim-hüküm, buxaltır-muxaltır, inciner-minciner deyil ki, tərbiyə işindən başı çıxarmaya. İnanırsan, nəsildə kimin başı xarab olsa, kim yolundan azsa, kimlə kimin arasında dava-dalaş qopsa, gəlir Yazgülünün yanına. Onun da gözlərinə dönüm, hər axşam ədəb-ərkan dərsi keçir başı xarablara... Ana gərək qız böyütsün, qız tərbiyə eləsin. Ər evində də, axı, o özünün-özgənin uşağını tərbiyə eləməlidir. Düz demirəm, bacı?

— Düzdü, düzdü! Allah ağzımı əyər. Düz sözə nə deyəcəm?

Desəm, nə çıxar?

— Suğranı tanıyırsan da. Qızı gecəyə, yatdığı yerdəcə əri-ni boğub öldürüb qazda. Fatmanınkı gör neyləyib? Yastığı basıb qaynanasının ağzına. Arvadın cıqqırığı da çıxmıyıb.

— Hə, ay qız. O gün televizorda dedilər: “Gəncədə bir gəlin ərinin bağırçaqlarını dolayıb əlinə”. Özüm də məəttəl qaldım.

— Ağız, pis gəlin almaqdansa, oğlun subay qalması məslə-hətdi. Çox pis zəmanədi. Allahına şükür elə ki, Minayə qoşulub qaçıb. Mən Yazgülə halal süd əmizdirmişəm. Mənim qızım, inanıram, anası kimi olacaq. Bilirsən niyə? Çünki məndən dərş alıb... Qaldı sənin oğluna... Bax gör də...

Lətifə xeyli fikrə getdi. Ürəyi titrədi. Ancaq gözü qorxduğundan, Bənövşəyə nə deyəcəyini bilmədi. Özündə soyuqluq və ürprəsmə duydu. Bu psixoloji hal bir an davam elədi. O, sıxıldı, çaşdı. Kinli-kinli gülümsədi. Sıxıla-sıxıla astadan soruşdu.

— Yazgüllə Mahmudun işini düz gətirə bilərlikmi?

Bənövşə dərhal qılafa girdi və otağa göz gəzdərək mızıldandı:

— Bilirsən, Lətifə, bu çox çətin məsələdi. Nə olsun ki, Yazgül hər şeyi atıb mənim üstümə. — Anam kimə məsləhət bilsə, — deyir. Mənim də öz vicdanım var. Gümanım bir qızdı, incimə məndən, onu necə gəldi, verə bilmərəm. Özünə də gərək gəyişəm... Açığı səndə də, elə bil ki, bir könülsüzlük duyuram...

— Mən ruhən sarsılmışam, Bənövşə.

— Mən sənə qarşı səmimiyyəmə, xatirini də çox istəyirəm. Ancaq bir iş var. Sənin oğlun mənim qızımdan çox böyükdü. Mən ağına-bozuna baxmadan, necə gəldi, iş görə bilmərəm.

— Dedin, oğlum böyükdü? On yaş Yazgüllə fərqləri var. Ay qız, kişi qadından böyük olar da. Bəyəm, nənələrimiz bizdən az bilirdilər? Onsuz da, bu cəmiyyətdə taylı tayı ilə oynamır ki?.. Mahmudun gözü qorxub.

— Nədən?

— Bir də toy eləməkdən.

— Əşi, toy olmaya da bilər. Qız evilə danışarsız. Əvvəl nikah kəsdirərsiz, sonra da qolundan tutub, apararsız evinizə.

— Bilirsən, Bənövşə, mən sənənlə rəfiqəyəm. Neçə illərdi bir-birimizi tanıyıyıq. Mən sənə həmişə təmiz, vicdanlı, ağıllı adam kimi baxmışam. Qüruruna, danışığına, ədəb-ərkanına, oturuş-duruşuna heç kəs güldən ağır söz deyə bilməz. Bilirsən niyə? Özünə dəyər verdiyin üçün. Ancaq ətrafımızda elə adamlar var ki, başımıza gələn fəlakətə sevinirlər. Qınayan olmasa, lap qol-qanad açıb oynayırlar da. Belə adamlardan nə umasan? Nədanlıq, nanəciblik, yekəbaşlıq, namərdlik... Bağışla ki, biədəb danışdım...

— Eybi yoxdu. Biz başqa adam deyilik ki? Özün dediyin kimi, neçə vaxtdı tanışlıq.

Lətifə birdən hiddətləndi. Gözlərindən yaş sel kimi axdı.

Bənövşə sakitcə dilləndi:

— Unut, Lətifə, olub keçənləri. Çox danışdıqca, sənə əsəb gətirir. İndi o axmaq gəlin də, o zatıqırıq valideynlər də sakitcə oturlub evlərində, sən isə əzab, istirab içərisində boğulursan. Bəlkə, doğrudan da, sənə üçün bu xeyirdi. Yadında saxla: ədəbsizə baş qoşmaq özü də ona tay olmaq deməkdi. Yaxşısı budur, döz, səbrli ol, unut getsin. Təsəvvür elə ki, heç elə bir şey olmayıb.

Qoy sənə, oğluna dəyəri ətrafdakılar versinlər. Ona görə də sən kirmiş halda dayan. Heç nədən əsəbiləşmə. Burda ikimizik, burda sən deyən adamlar yoxdu. Sənin bir dırnağını onların yüzünə dəyişməyəm. Elələrinin barəsində danışmaq, hərəkətlərində qüsurla axtarmaqla, onlarla ağız-ağıza verməklə özünü onların səviyyəsinə endirmiş olarsan. Sən canın, qurtar o ləyaqətsizlərlə. Onları hamı tanıyırdı, tək səndən savayı...

Bənövşə söhbəti fırladıb yenə qızı Yazgülün üstünə gətirdi:

— Sən oğlunla danış. Bəlkə başqa adamı var. Belə işi uzatmazlar. Gedər, acıqla başqasından yapışar. Gətirər evə, o da sə-

ninlə oğlunun arasına nifaq salar. Bilməzsən nə eləyəcəyini də. Lətifə, çox çətindi oğlu olmaq. Qıza nə var, oturdursan dizinin dibində. Nə ilə nəfəs aldığı da bilirən. Doğrusu, oğlu olan analara yazığım gəlir. Yad qızını, tanımadığını, halına, xislətinə bələd olmadığını alır oğluna, sonra da düşür işə. Gəlin ananın oğlunu da əlindən alır. Hərdən öz-özümə deyirəm, nə yaxşı ki, oğlum olmayıb. Alıb evimə gətirdiyim gəlin oğlumu əlimdən, aqlımı başımdan alardı. Qalardım çırpına-çırpına, yanlarıma döyə-döyə.

Lətifənin ürəyindən, elə bil, daş asıldı. İçi titrədi. Handan-hana dedi:

— Ağız, sən canın bəddi. Məni dəli eləmə. Mahmud anacanlıdı.

— Eh... Ay qız, ona güvənmə. Bəyəm gəlin olmamısan? Bu gəlinlər ki var, evə girən kimi qayınananın qol-qanadını kəsib, quş həddinə salırlar, ustalıqla niyyətlərini həyata keçirirlər...

Lətifənin qorxduğunu hiss eləyən Bənövşə bir balaca gəlin-oğul-qayınana söhbətini yumşaltmağa başladı:

— Ağız, mən demirəm ki, hamısı elədi. Yaxşısı da var. Qızı gərək ana tərbiyə eləsin, ona öyüd-nəsihət versin. Qayınanasına məhəbbət aşılansın. İnan mənə, mənim qızım qayınanasına ayağın yandı geri çək desə, gedib onu ər evindəcə bu əllərimlə boğub öldürərəm. Demərəm, mənim Yazgül adında qızım olub. Rəhmətlik atası dünyasını dəyişəndə demişdi: “Qızı sənə tapşırıram”. Zeynəb qarı demişkən: “Qız əzizdi, tərbiyəsi ondan da əzizdi”. Qız düşdüyü evdə ölər. Qayınananı — ana, qayınatanı — ata sanar...”

Lətifə Bənövşənin sözünü təsdiqlədi:

— Rəhmətlik düz deyib. Dedikləri ürəyimdən tikan çıxartdı.

— Ləngimə, Lətifə, get oğlunla danış. O qədər ailəcanlı qızlar var. Sözü tutanın birinin üstə dayan. Oğlunu da başa sal, əlini üstə qoyduğun gəlin çox gözəl olmasa yaxşıdı. Təcrübəmiz

bizə çox şey deyir. Elə ki, gəlin gözəl oldu, itnəfs kişilərin gözləri qalar onun ora-burasında... Bir... İki... Üç... Axırda çıxararlar başdan. Elə ki, başdan çıxdı, o, daha sənin olmur. Şərikli mal kimə gərəkdi?.. Onda qalmış da arvad ola...

— Hə... Düz deyirsən...

— Vaxt itirmə... dur get... Sonra işin içindən iş çıxar. Üzrü günahından betər olar... Zeynəb qarı deyirdi: “Ovu bərədə vururlar”, “Saçı ölünün üstə kəsərlər...” Nəticəsini mənə deyirsən. Mən də fikirləşim, görüm, kimdə ağıllı qız var...

Xanımları tanıyırsan?

Oğluna qız tapdığı ümidilə Bənövşəgildən çıxan Lətifə tələm-tələsik evlərinə qayıtdı. Oğlunu köhnə, içi tökülmiş kreslodə əyləşib, başını əlləri arasına alan görəndə yenə halı qarışdı. Müəmmalı düşüncələrə dalan, susqunluğu davam edən Mahmudun toy gecəsi başına gələnlər, yəni, Minayənin qoşulub qaçması düşdü yadına... Qəm, qüssə, kədər yenə onu bürüdü. Lətifə dərindən köksünü otürüb, barmaqlarının ucu ilə, oğrun addımlarla, yavaş-yavaş oğluna yaxınlaşdı. Oğlu anasını ayaqdan başadək süzdü. Anasının sözlü adam olduğunu duysa da, ondan bir kəlmə də soruşmadı. Yəqin elədi ki, soruşsa da, yeni bir söz-filan eşitməyəcək, köhnə plastinkanı əvvəldən oxutmalı olacaq. Axırda da onunla pədaqoji söhbət aparacaq. Dolmuş qulağına eyni şeyləri pıçıldayacaq, eyni mülahizələri söyləyəcək. İndi deyilənlər və gələcəkdə deyiləcəklər, hər nə varsa, Mahmud üçün yeni deyil və olmayacaq da... Çünki məsələnin kökü bəllidi. Rişələrinin nələrdən qidalandığı da göz önündədi. Onu bir daha açmağa, çəh-çöhrə salmağa ehtiyac qalmır. Mahmud düşündü: “Minarə də, onun qoşulub getdiyi də şə-rəfimi, heysiyyətimi tapdaladılar. Mənim ləyaqətimə toxundu-

lar. Mən buna layiq idimmi? Mən hərdən öz hərəkətlərimə nəzər salıram və öz-özümə sual verirəm: mən namuslu günahkarım, yoxsa, namussuz? Mənim günahım sadələvhlüyümdədi. O qızı tanımamağımdadı. Onun içində gedən mübarizəni duymamağımdadı. Yağlı dillərinə inanmağımdadı. Doğrudanmı, sadələvhlük, adam tanımamaq, duymamaq da günahdı? Belə günahın namusla əlaqəsi ola bilərmi? “Namussuzcasına günahkar” nə deməkdi? O, bütün rəzillikləri, alçaqlıqları... nələr, nələr özündə ehtiva eləyirmi?! Belə çıxır ki, günahkarlar da iki cür olur: namuslu; namussuz... İçərisində şəfqət hissi olmayan hər kəs namussuzluq günahını çiyinlərində daşıyır. Belə günahkarın qəlbi daim zülmətlər içərisində qarnını doldurmaq üçün qurdquş axtarışına çıxan yırtıcıları xatırladır. Namuslu günahkar iç dünyası ilə əlləşən, daim özünü təkmilləşdirmə, ruhunu təmizləmə yolunu tutan, əhvala sərməstlik tələq eləyən adamdı. Deməli, günahsız insan yoxdu. O, ömrü boyu iki yol ayrıcında vurnuxur...”.

Oğlunun süstlüyünə tab gətirənməyən Lətifə, axır ki, sükunəti pozdu:

— Oğlum, bəlkə çay hazırlayım içək, mənim də susuzluqdan dilim-ağzım quruyub.

— Nə deyirəm, ana. Məni yaman yerdə axşamlatdın...

Lətifə mətbəxə keçdi. Çay tədarükü gördü. Tez də geri qayıtdı:

— Hazır olsun, gətirəm... Oğlum, o gün də dedim, bu boyda şəhərdə qız qəhətədi? Bənövşə xalangildən gəlirəm. Onunla da xeyli söhbət elədim. Ağıllı qadındı. Dedi: Mahmud hər şeyi özünə dərd eləməməlidir. Həyat çarpışmaqdı. Bu çarpışmada hərənin payına bir şey düşür. Azmı görmüşük, qəfləti fəlakətə düşənləri. Baltadı, ya dəhrədi, fərq eləməz. sındı sapı, yenisini al... Gündə neçəsi boşanır... Mahmud elə bilsin, heç elə şey olmayıb.

Mahmud iti nəzərlərlə anasının üzünə baxdı:

— Hə... Gedib məsləhət alıb gəlmisən? Qoşulub qaçanın da namizəliyini sən vermişdin də... Qurban olum, ana, Bənövşəylə dilləşib, məni dəng eləmə, rahat burax. Mən sənə səcdə eləyirəm, ana. Ona görə də sözünü yerə salmadım. Dediklərinə itaətkarcasına qulaq asdım, bircə kəlmənə də etiraz eləmədim.

Lətifə başını aşağı salıb, dərin fikrə getdi. Handan-hana səhvini boynuna aldı:

— Doğrudu, oğlum, o işdə səhvim böyükdü. Aldandıq. Nə biləydik, belə olacaq. Zeynəb qarı deyərdi: “Bilsəydim, atam öləcək, onu qulağı dolusu dəriyə satardım”.

— Ay ana, o nə misaldı çəkirsən? Qarı ağıllı arvad olub. O, ömründə elə məsəl çəkməzdi. Əleyhdarları hörmətdən salmaq üçün ona yamaq vurublar. Dünya belədi. Ayağı sürüşəni qolundan tutub qaldıran olmur.

— Hə... Oğlum, düz deyirsən. Yıxılanı gərək qaldıran da olsun... Bu yaşa gəlmişəm, ölənə dalınca özünü öldürən, həlak eləyən görməmişəm. Axı, həyat davam eləyir.

— Hə... Demək istəyirsən ki, “O olmasın, bu olsun”. Yoxsa, Bənövşədən təzə xəbər gətirmisən? Əşi, ağzınız dayanmır ey... Siz arvadlar...

— Ayə, nə biz arvadlar?... Pislilik eləyirik? A bala, otuz bir yaşının içindəsən. Sabaha ümid yoxdu...

Mahmud səsini bir balaca qaldırdı:

— Əşi, Xavərin zibilindən qurtarmamış, deyirsən, indi də Bənövşənin...

— Hirsələnib, ağzına gələni danışma. Bənövşə eşidər... Bir də ki, o mənə gəl qızımı al deməyib ki? Yazıq Bənövşənin haqqı-payı yox, belə getsə, ana-bala biz özümüzü qırıb çatacağıq.

— Deməsən də, sözündən xoruzun quyruğu görünür.

— Mən anayam. Heç bir ana oğlunun pisliliyini istəməz. Sənə demədim ki, gəl Bənövşənin qızını adlayaq. Qızla sənənin nə az-

nə çox on yaş fərqliniz var. Görək qız səni deyəcəkmə hələ...

— Ana, sadələvhlər, təmizlər dələduzlara, hiyləgərlərə tez aldanırlar. Elə ki, aldandıqlarını anlayırlar, onda dərin pəşmançılıq, təşviş hissi keçirirlər: “Biz bir də aldansa, gərək mən özümü öldürəm; maşın altına atam; özümü kəndirlə asam, balkondan atam; yandıram; bıçağı qarnıma soxam; damarımı kəsəm...”

— Bıy... Başına daş düşən canım. Sən nə danışırsan? Bir arvaddan ötrü özünəqəsd? Bircə bu qalmışdı. Elə söz-söhbəti yığışdır, oğlum. Başımıza gələn bu iyrenc işdən kasıb-varlı, fərqi yoxdu, kim sığortalana bilər ki? Onlar qızıqıb həddlərini aşiblar, indi də keflərini çəkirlər, gör biz nədən danışıyıq: özünəqəsd-dən! Ağına-bozuna baxmadan və gerisini düşünmədən bildiyini eləyən, ərköyün, özbaşına, fanatik, hökmlü, tündməcaz, kinli bir qızın çıxartdığı hoqqalara nə ad verəsən? Əxlaqsız qızı doğana da lənət, əkənə də... Yadında saxla, Minarəni götürüb qaçan oğlan da heç vaxt başını dik tutub, el arasında gəzə bilməz. O da kinayəli, rişxəndli... sözlər eşidəcək, istəhzalı, həqarətli baxışlar içərisində əriyəcək. O əhvalatdan xəbərdar olan qohum-qonşuları ömür boyu Minarəni sancacaqlar. Bütün hallarda onlar mənən ölüdürlər. Onları ağıllı adamlara yox, bunu anan kimi mən deyirəm sənə, axmaqlara tay eləmək lazımdı. O xəcalət gətirən əhvalatda sən nə qədər günahkarsansa, mən də o qədər təqsirkaram... Bu qüsurlarımızla biz özümüzü yazıq günə salmamışıq, əksinə, bizi yazıq günə salıblar. Təkrar eləyirəm, bunu hamı bilir! Hər kəsin özünə görə ağı var.

Mahmudun səsi, özündən asılı olmayaraq, bir qədər də qalxdı.

— Ay ana, sən deyənlərə mən də şərikəm. Görək kiminsə zibilinə mən keçəm? Bilirsənmi, bu xarabada nadan, nadürüst, mərdimazar... çolma-cocuqlar nə qədərdir?!

Lətifə yerindən dik atıldı:

— Ağzım qızıqırdı söhbətə. Çay qaynadı.

O, mətbəxə qaçdı. Kiçik podnosda iki stəkan çay, qənd və konfet qoyulmuş qənddanla geri qayıtdı. Podnosu stolun üstə qoyub, oğlu ilə üzbəüz oturdu. Astadan dedi:

— Oğlum, bizim bircə yolumuz var. Uzatmayaq. Gedək bir halal süd əmmişin qolundan tutub, beş-on adamla gətirək evimizə. Onda bu söz-söhbət də kəsilər. Baş verənlərin də üstünü toz alar.

Lətifə çayını içdi. Mahmud isə stəkanı kənara itələdi.

— Ay ana, hərdən elə söz danışırsan, vallah-billah, məəttəl qalırım. İndi hansı zəmanədi, biz halal süd əmmişdən dəm vuraq. Fikirləş, gör hər gün gözlərimizin önündə nələr baş verir? Bəlkə halal sözünü çiy sözü ilə əvəzləyəsən. Mən də birdəfəlik bilim ki, adını tutacağım şeyin dalı hara gedir. Nə kimi hoqqa baş verə bilər. Ana, Bənövşə ilə söz-söhbəti qurtar. Qadın qismindən gözü qorxub.

Lətifə ucadan güldü. Handan-hana dedi:

— Vasvası olma, Mahmud. Vasvası adam ömrü boyu əzab çəkər. Yarasalartək işıqdan qaçıb, qaranlıqda məskən salar. Biz kütübeyinlik də eləyə bilmərik. Sənin bu danışıqlarını eşitsələr, sevinəcəklər.

— Kimlər?

— Kimlər... Başımıza bu oyunu açan axmaqlar...

Lətifə səsinə ara verdi. Sonra fikrini tam ciddi şəkildə açıqladı:

— Oğlum, gəl özümüzü çəkib dağın başına qoymayaq. Anasının da, özünün də halına, xislətinə bələdəm. Bizə tay adamlar. Özün də o Yazgülü görmüsən. Şəndir, ağıllıdır, diqqətlidir, qohumcanlıdır. Ondan axmaqlıq gözləmə. Boş və mənasız söz-söhbətlərdən uzaqda dayanan uşaqdı.

— Ana, sən Bənövşəni özün kimi bilmə...

Lətifə tutuldu. Əvvəl oğluna cavab vermək istəmədi. Mah-

mud sualı bir də yenidən təkrarladı:

— Gözlərini məndən yayındırma, cavab ver.

Mahmud daxili hiddətini nə qədər boğmağa çalışsa da, Lətifə oğlunun istehzal hökmü altında sarsıldı. Udqunub dedi:

— Bizə kim lazımdı, Bənövşə, yoxsa Yazgül? Yazgül dünən yumurtadan “cik” eləyib çıxan cücədi. O, çox şeyin fərqinə varmayacaq, “otur” deyəndə oturacaq, “dur” deyəndə duracaq. Kökündən də xəbərdaram. İnsafən, Bənövşə də elə pis adam deyil. Onunla dil tapa bilərik.

— Gözüm qorxub, ana. Sənin “evlən”, “arvad al” təkliflərinə də bezəram. Allah heç kimin qarşısına bədəsil çıxarmasın. Bədəsil qadın, ya da şeytan — bir şeydi. Kişi nə qədər namuslu, ailəsinə bağlı olsa da, qadının peşəsi onu güdmək, ram etməkdə. Özü də bu niyyətinə çatana qədər əlləşir. Elə ki, istəyinə nail ola bilmir, başlayır dığ-mığ, hüquq bərabərliyi, azadlıq. Bu istəyinə də nail ola bilməyəndə iş çıxır ölüb öldürməyə. Ya sən, ya da mən modeli işə düşür. Ailə dağılır, uşaqları varsa, valideynlərin ilk və son zərbələrini də uşaqları dadırlar. Qız bağlı boxçadı. Açılanda içindən nə çıxacaq, onu da bilmirsən. Anasına baxıb, qızına zəmanət vermək də çətindi. Yumşaq desəm, qonşularımız Səkinə, Tükəz, Səlimə, öz bibim qızı Mələykə, sənin bacın qızı Xumar, nə qədər də həyət-bacada gördüklərimiz — qaba, nəzakətsiz, rəftarsız qadınlar. Onlardan olmasa yaxşıdı. Hərdən məni dəhşət bürüyür. Təəccüblənirəm. Onları doğan, tərbiyə eləyən ana necə imiş? Yəqin ki, maskalı. Qızların da maskası nəvələrininki, analarıninki kimidimi? İkincisi, onların əri, ataları həqiqətən korkəsməzmişsə, ölüvaymışsa, daha doğrusu, arvad ağızmışsa, arvadlarının zıppılına necə dözüblər?! Necə olub ki, belə kişilər başlarını götürüb qaçmayıblar?! Üçüncüsü də, ola bilməz ki, ananın bədənindən axan qan damarlarında fişhafişlə cövlan eləməsin. Düşünürəm ki, çirkablı qan beyni mütləq zəhərləməlidir... Bax, ana can, işin ən qorxulu cəhəti də elə burda-

dı.

Lətifə oğlunun dediklərini dinlədikcə, gözlərindən yaş sel kimi axdı və hıçqıra-hıçqıra dedi:

— Səndən qorxuram, oğlum. Allah eləməsin, elə bil, gözlərim görə-görə səni itirirəm. Səndə qadın qışminə qarşı bu nifrət hissi hardan doğub? Yoxsa, o ifritənin sənə xəyanətindənmi? Oğlum, bütün qadınlar elə deyil. Sənin mühakimələrin kökündən səhvdi. Sən hələ qadınları yaxşı tanımırsan. Atan neçə ildi dünyasını dəyişib. İndi də onun həsrətilə yaşayıram. Ruhu ruhumdadı. Vəsiyyəət və nəsihətlərini bir an da unutmamışam. Dünyamı dəyişəndə də, o hissləri özümlə tər-təmiz aparacam. Bir doğmaca bacını xatırla. O, ərinə nə qədər bağlıdı? Adam hər gördüyündən nəticə çıxarar, onları seçər, yaxşısını götürər, pislərini özünə yaxın buraxmaz. Hamı eyni ağılda deyil. Mələk tək xanımlarımız var. Üç-beş sarsağı, əxlaqsızı, mənəviyyatsız... hamıya aid eləmək qəti düz deyil. Onda sənə sual verərlər: sən kimsən? Sən hansı ailədən çıxmısan? Səni hansı ana doğub? Anan, bacın, doğmaların necədilər?.. Bu suallara cavabın nə ola bilər, oğlum? Bu, həyatdı... Sən deyənlər bütün dövrlərdə olub. O ifritə qoşulub getdi, öz canını apardı. Doğrudur, heysiyyətini, qururunu tapdaladı. Elə tapdalanmaların izləri də çox gedə bilməz. Hadisədən uzaqlaşdıqca, o izlərin də, bir dəfə də demişəm, üstünü toz alır. İnsan yaşamağı bacarmalıdı. Bacarmayanlar acizlərdi. Həm də, bir qırağını boş qoymasın, yaşaya bilməzsən. Yeri gəlib, deyəcəm. Axı, Bənövşə elə yüngül-dingil qadın deyil. Danışğını, oturuşunu-duruşunu bilən cüvanəzəndi. İnsafən, qızı Yazgül də elədi. Mərhum atasına söz ola bilməzdi. Sən balaca olanda o qədər bizə əl tutub, gəl görəsən. Atanla da məhriban olublar. Yazgül də boy-buxunca, ağıl cəhətdən, elə bil, firt eləyib, atasının burnundan düşüb. Anasının tökdüklərini yıgıb. Əsli-zatına bax, qızın qolundan tut.

Mahmud xeyli düşündü. Anası nagüman halda oğlunun üzü-

nə baxdı. Oğlu onun gözlərində bir yalvarış, minnət, nigarançılıq duydu. Sonra başını yellədi:

— Dikbaşlıqları, sözdən əcaib söz çıxarmaları, yalançılıqları, iftiraçılıqları, etibarsızlıqları... bir sözlə, şeytan balaları olmaları qızları hara aparıb çıxaracaq?! Belələri barədə düşünürəm, onlar bədbəxtlər. Bu bədbəxtlər həyatın, yaşam tərzinin necəliyini ağıllarına da gətirmirlər. Adamlarla yola getməmək, ünsiyyət saxlamağı bacarmamaq, oğru, dələduz, cani... nələr, nələr... Əxlaqı-mənəvi dəyərlərdən uzaq — bu qızların ömürləri harda və necə bitəcək? Məni narahat eləyən, nigaran qoyan belələrinin doğduqlarının aqibətləridi...

— Oğlum, onu özünə dərd eləmə. Cəmiyyəti pozan pozub. Onu düzəltməyə heç milyonların da gücü çatmaz. İnsanların ləyaqətini, şərəfini, namusunu ayaqlar altına alaraq, əvəzində mədhiyyəçi və yaltaq olmağa vadar ediblər.

— Ey, ana, sən hamını özün kimi bilirsən. Axı...

— Oğlum, mən qadınları sənə tərifləmək istəmirəm. Doğrudur, “qadımsız həyat yoxdu” — deyirlər. O söz kişilərə də aiddir. Bir ana kimi deyirəm: ayıq ol: qadınlar çox hiyləgər, hikkəli olurlar. Görünür, hikkələri də hiyləgərliklərindən irəli gəlir. Ağıllarına nə gəlsə, onu da eləyirlər. Qadınlar kişilərə nisbətən daha çox emosionaldılar. Çox zaman hissləri ağıllarını üstələyir. Bu, təkcə mənim sözümdür deyil. Hissə qapılan qadınlar daha tünd-məcəz olurlar. İnsana, xüsusilə kişilərə qəddarcasına, istehza və kinayə ilə yanaşırlar. Danışıqlarında, hərəkətlərində məsuliyyət hissini itirirlər, vicdan əzabı çəkmirlər... Bir növ, “dəliyəm-zorluyam” hərəkətləri eləyirlər. Belə olanda, kişilərin bir çoxu onların qarşısında zəiflik göstərir və güzəştə gedirlər. Kişilər xanımlarından nə qədər amansızlıq duysalar da, müəyyən vaxtdan sonra onlara sevgi və nəvaziş göstərməyə cəhd eləyirlər. Oğlum, elə qadınların istəyi də budur. Belə olan halda kişinin üzünə hiyləgərliklə gülür, ona naz-qəmzə eləyir, içindəki əsil məq-

sədin üstə zərif örpək sərir. Məni bağışla, deyəcəm, qalstukundan darta-darta lap yorğanının altına da aparır... Bununla da, kişiyyə təslim aktını imzaladır. Kişi nə vaxt o deyənin əksinə getməyə səy göstərsə, o yan-bu yan eləsə, ayağını cızığından çıxarsa, qadın yenə əvvəlki vəziyyətinə qayıdır, qılıncını qından çıxararaq, onun qol-qanadını budayır. Beləcə, cəsarətsiz, ölüvay kişilər istəsələr də, istəməsələr də, arvadların əsarətinə düşürlər.

Mahmud anasına diqqətlə qulaq asıb dilləndi:

— Bu dediklərini səndəmi təcrübədən keçirmisən?

— Bu, kişiyyə qadın arasında yazılmamış, təkrar eləyirəm, yazılmamış qanundur. Özü də heç bir izahı yoxdur, heç bir tələb və təklif qəbul eləmir. Hərdən qadın ərinə çıxmır: “Özünü öymə, sən də xislətdən, qeyrətdən xəbərdaram”. Belələri gözdən düşməyə layiqdir. Ancaq onu da unutma, gözdən düşən qadın daha təhlükəli, daha amansız olur. Deyəsən, çox insafsızlıq elədim. Dediklərim ərini başı üzərində tutan, ona qibləgah kimi baxan, başının tacı, ürəyinin hərərəti, vücudunun dal-daldası sananlara aid deyil. Qadınların hamısını bir papaq altına yığmaq doğru deyil. Tarixən də olub, indi də var ilahi varlıq səviyyəsinə qalxan qadınlarımız. Bu günlə yaşamağa haqqın yoxdu, xeyirxahlıq, mərhəmət hissini itirərsən. Allah da səndən üz döndərər.

Mahmud gülümsünüb, başını yellədi:

— Eh... Ana... Ana... Səndə nə böyük qüdrət var. Sözlərinlə məni necə də əridirsən? Niyyətini də, Bənövşəyə münasibətini də bilirəm. Səni düşündürən başlıca məsələ məni mövqeyimdən döndərməkdi. Get rəfiqənlə danış... Ancaq mən toy məclisi qurmayacam. Hər şey səssiz-səmirsiz olsa yaxşıdı.

İstədiyi sözü oğlundan olan Lətifənin üzündə sanki günəşin qızılı şüaları oynadı. Qalxıb, oğlunun üzündən öpdü:

— Kaş əvvəldən belə olaydı...

Olan oldu

Çox çətinliklə oğlunu yola gətirən, razılığını alan Lətifənin kefi duruldu. Qanadları olsaydı, uçardı. Mahmudun evdə olması qabağını kəsdi. Yoxsa, Bənövşəyə də, hələ bir neçə qonum-qonşuya da zəng çalıb, yeni, təzə gəlin üçün tədarük görməyə hazırlaşdığını deyərdi. Lətifə həm də bilirdi ki, onun belə bir tələskənliyi Mahmudun da xoşuna gəlməz. Ən azı: hələ tələsmə, o məsələni saxla, tarap-turub salmağa nə vaxtım var, nə də halım, — deyə bilər. Bu, Lətifənin əhvalına təsir elədi, hay-haray salmaq istəyini boğdu. Sadəcə olaraq: — Bazara gədirəm, bir şey istəmirsən, oğlum, — dedi.

Mahmud nəyə fikirləşib dedi:

— Əlinə yaylıq alıb, məni aləmlə bir eləmə.

— Yox... Oğlum, sən nə danışırısan, bəyəm, mən elə teztovluq eləyəyəm?

Yuyunub-daranıb, üz-gözünü qaydaya salan, təptəzə, tərtəmiz paltarlarını geyinən Lətifə qapıdan çıxırdı ki, Mahmud gülümsündü:

— Artıq şəhərin yarısı xəbər tutdu. Eh, arvadlar... arvadlar... Başa bəlasız. Kişilərin də sizinlə razılaşmaqdan savayı çarələri yoxdu...

Lətifə:

— Saqqalın ağarsın. Mən də sənə üçün çalışıram da, — deyib, qapını çöldən bağladı. Yolunu dükan-bazardan saldı. Bənövşənin xoşuna gələn şirniyyatlardan zənbil bağladıb, birbaşa Bənövşəgilə yollandı. Elə düyməni basmışdı ki, qapı açıldı, qarşısında başı pırpızaqlı Yazgülü gördü. Lətifə salam verib soruşdu:

— Deyəsən, evdə təksən, gəlmək olarmı, qızım?

— Bu nə sözdü, Lətifə xala, həmişə sən gələsən. Anam da

bayaqdan səni gözləyirdi. Elə mən də səndən ötrü bərk darıxmışdım. Qapının ağzında dayanma. Keç içəri. Özün də ayaqqabılarını çıxarma.

Lətifə ayaqqabılarını çıxara-çıxara dedi:

— Yox... Çıxaracam. Anan hara gedib? — deyə soruşdu.

— Aşağı düşüb, indi gələr. Əyləş, sənə bir stəkan çay gətirim.

— Yox... Tələsmə, içib gəlmişəm. Özüm də pilləkənləri tez-tez qalxdım, nəfəsim təngidi. Yaşlanmağı Allah kəssin.

— Nə yaşlanmaq, Lətifə xala. Sənə nə vaxtıdır? İnnən belə hələ bu qədər də yaşamalısən. Oğluna, gəlininə öyüd-nəsihət verməlisən, nəvə başı sığallamalısən.

Lətifə otağa keçib stulda əyləşdi. Yazgülü dedi:

— O gün də anam səhətdən şikayət eləyirdi. Dedim, ay arvad, az şikayət elə. Az gileylən... İndi də sən...

Yazgülü danışdıqca, səndəki səmimiyyət, sözlərindəki mehribanlıq Lətifənin qanına işləyirdi. Sanki Yazgülünün də, onun səsinə-sözünə də bu qadın ilk dəfə idi ki, eşidirdi. Lətifə gülümsündü:

— Vallah, dünya elə qarışıb, adam az qalır özünü birtəhər eləsin.

— Necə?

— Yaşaməsən. Öldürsün.

— Necə öldürsün?

— Hansı yolla olur-olsun... Qonşularımız bir tərəfdən zarpa-zarpdadılar. Ukraynanı da Rusiya basmarlayıb... Qərb parta-partla məşğuldu. Deyirəm, a Mahmud, ölüb gedərəm, arzularım ürəyimdə qalar... Bircə səni baş-göz eləsəydim. Bir-iki uşağın olsa, mən də nəvə görsəm, ruhum sevinər. Düz demirəm, a qızım? Düşünərəm ki, həm anası ölmüşün dayaq-duyağı var, həm də mənim törəmələrim. Güc-bəla ilə yola gətirmişəm. Dedim: “Ədə, qoşulub gedən zət-qırığa yas tutmayacaqsan ki? Bir

gözünü aç. Ətrafına bax. Bənövşə xalanın bir qızı var, elə bir brilyantdı. Par-par parıldayır...”

Yazgül dərhal atıldı:

— Nə dedi, Lətifə xala?

— Nə deyəcək? Mənə qüsur tutdu.

— Nə qüsur?

— Yazgülü niyə mənə əvvəldən demirdin. Get ağzını ara, mənə gələrsə, gəl nişan üzüyünü apar, tax barmağına.

Yazgülün sevincdən bir anda gözləri güldü:

— Utanıram ey, Lətifə xala.

— Utanma, bala. Eşitməmiş olmazsan, utananın oğlu-qızı olmaz. Uşağı olmayan arvad kimin nəyinə gərəkdi?

— Aa... Mən elə düşünmürdüm... İnşallah, yaxşı olar.

Elə bu vaxt qapı açıldı. Bənövşə əlində dolu zənbil içəri girdi. Qapının ağzında Lətifənin gətirdiyi zənbili görcək ürəyi qəşş elədi. Sevincdən qanadları olsaydı, uçardı. Ayaqqabısını çıxarmağı unudub, birbaşa Lətifənin üstə atıldı:

— Ağız, bu zənbil nədi? Hə... De görüm necədi vəziyyətdə?

— Danışdım, yatan öküzün başına duran öküz...

— Yaxşı demisən.

— Dedi, yox ki, yox... Çox çəh-çevirdən sonra birtəhər yumşaltdım. Dedi gözlə, hələ üstəlik, Zeynəb qarından misal da çəkdi.

— Nə misal?

— Tələsən eşşək süpürülmüş yerdə ağnayar.

Bənövşə çaşdı. Elə düşündü ki, Mahmud anasının başını yas-tığa qoyub. Onu başından uzaqlaşdırmaq üçün elə biədəb məsəl çəkib. Bu düz gələn məsələyə oxşamır. Xeyir işi uzatmazlar, işin içindən iş çıxar. Yaxşısı budur mən də yox deyim. Bənövşə astadan dedi:

— Ay Lətifə, gör Yazgül nə deyir? Mahmudun yaşı çoxdu. Bir az da korgobuddu. Səsi çox qalındı. Danışanda tələsir. O,

yaxşı kişi olsaydı, adaxlısı gəlin kürsüsündən niyə başqasına qoşulub qaçırdı ki? Doğrusu, dilim-ağzım qurudu. Danışmağa söz tapa bilmədim. Sənə dedim də, a kişinin qızı, bizim qazımız çətin ki, bir çəməndə otlaya.

— Nə deyirəm, ay Bənövşə. Mənim oğlum oğul olsun, ona tapılmayan qız olsun. Onda vaxt itirməyək. Mən gedim.

Lətifə ayağa qalxırdı ki, Yazgül podnosda iki stəkan çayla otağa girdi. Qız anasına üzünü tutdu:

— Yekə arvadsan, dalın-qabağın sonalamadan nə olsa danışsın. Tin-bucaq hamısı qızdı. Oğlana nə var, gedib birini tutacaq, gətirib oturdacaq dizinin dibində. Çətini qızın ərə getməsiydi.

Qızının işləri korlayacağını anlayan Bənövşənin sifəti bozardı:

— Ağız, bilmirsən harda bişirilir, nədə bişirilir, deyirsən, bir çömçə də tök mənim kasama. Bir tafaxıl elə də. Biz də bilək, hardan gəlib, hara gedirik. Sən get otur mətbəxdə.

— Aa... Düz deyirəm də. Universitetdə bizim qrupda ikicə qız bekarı. Biri mən, bir də bir talış var, o. Eşitdiyimə görə, talış da vot-votdadır. Adamları kəsdiriblər qapılarının ağzını.

Lətifə fikrə daldı. Dərhal da ağına gəldi ki, elçiliyi ana-qız — hər ikisinin ürəyincədi, ancaq qulağının dibi qaşınan camış gər ağacının gövdəsinə sürtünən kimi, Bənövşə də ona eləcə yanaşır.

Lətifə dedi:

— Bənövşə, mən səni sayıb gəlib qapını açdım... Qalan sənin öz işindi. Fikirləş gör, mən deyənlər işinə yarasa, zəng edərsən... Uzatma, uzatsan, gec olar.

— Ağız, sənə söz demək olmur. Bəlkə səni sınaıram? O saat da barıt kimi alışırsan. Tavaxıl elə də. Elçiliyə gəlmisən, elə o saat deməliyəm ki, itiyin məndədi. Gəl itiyini apar?

— A kişinin qızı, gəl bir-birimizi çərlətməyək. Onsuz da, gə-

lin sarıdan bəxtim gətirmir. Ya şirin çayımı ver, mən də qızın barmağının, ayağının ölçüsünü götürüm. Ya da, denən vermərəm. Sənə zor eləyən var?

Bənövşə saqqanaq çəkib güldü.

— Ağız, nə fərqi var, sənin oğlun, mənim oğlum.

Bənövşə:

— Yazgül, Yazgül, — deyə qızını səslədi.

Qız mətbəxdən cavab verdi:

— Nədi?

— Ağız, üç stəkan çay gətir.

Yazgül tələsik tort, üç stəkan da çay gətirib stola qoydu.

Bənövşə dedi:

— A qızım, Allah mübarək eləsin, bu gündən sən Lətifə xalanın qızısən, Mahmudun adaxlısı.

Yazgül:

— Elə demə, ana, axı, mən utanıram.

Lətifə:

— Utanma, bala, biz də sənini kimi olmuşuq.

Bənövşə:

— Məni elə qızışdırdın, bildiyimi də unuttum. Bu boyda işə “hə” dedim. Qohum-əqraba ilə də məsləhətləşmədim... Apar, Allah sənə xeyir versin.

Hər dəfə rəfiqə kimi öpüşüb-görüşən xanımlar bu dəfə yaxın qohum, əziz quda olaraq bir-birilərinə sarmaşdılar.

Lətifə dedi:

— Da ölsəm də, dərdim olmaz. Yazgül öz balam, öz canciyərimdi...

Lətifə oğlunun təzə adaxlısının barmağının, ayağının ölçü-mölçüsünü götürüb dedi:

— Gedim, Mahmudu da sevindirirəm. Biz arvadlar ki varıq... A tövbə, şeytanın adı var. O da bizdən baş çıxara bilməz. Zeynəb qarı demişkən, istəyəndə, çöp altında dəyirman tikirik. İstəmə-

yəndə, Allahın yaratdıqlarına da mız qoyuruq.

Bu sözləri Lətifənin nə məqsədlə dediyini anlamayan Bənövşə qudasının sözünü təsdiqlədi:

— Hə... Da demə. Dünya çox qaravəllidi. Kim neylədiyini bilmir... Çalış xeyir işi uzağa qoyma. Cavan uşaqdılar. Bu yaşda olanların gözləri çəpəki baxır.

Çəpəki sözünü eşidən kimi Lətifənin içi titrədi:

— Deyirsən, bir də zibili çıxar?

Haqdı-nıqdı ər eşqiylə yaşayan Yazgül dilləndi:

— Da nə çıxacaq ki? Çıxan çıxdı, olan oldu...

Atlasın tufanı

Yazgülün “hə”sini alan Lətifə Mahmudun yanına uça-uça gəldi. O: — Allah xoşbəxt eləsin sizi, — deyərək, oğlunu qucaqlayıb, üz-gözündən öpdü. Bu təbrik Mahmudu açmadı.

— Ana, sevincini başa düşürəm. Ancaq bu alış-verişdən də, nəşə, ağlım bir şey kəsmir. İçim atlanır. Hissiyatım deyir: Mahmud, bunun zurnasının səsi əvvəlkindən bərk çıxacaq.

Lətifə təəccübləndi:

— Oğlum, sənə kim nə deyib bilmirəm. Mən söz danışib gəlirəm. Razılıq almışam. Bənövşəni də, qızını da yaxşı tanıyıram. “İçim atlanır”, “hissiyatım”, “zurna” nədi? Görəcək seylər danışma. Bəlkə Yazgüldən nəşə eşitmişən? Oğlum, qıza söz ola bilməz. Ağrı ağ, qırmızısı qırmızı yanır. Ələ düşən bala deyil, oğlum. Bir də ki, o hələ uşaqlıqdan tam ayrılmayıb... Çox söz deyə bilər. Gərək sən onu tərbiyə edəsən. Mən də arvadam. Düzünü deyim, biləsən: biz arvadlar at kimi şeyik. Cilovumuzu boş buraxsalar, başımızı salıb üzüaşağı — hara gəldi gedəcəyik. Ağlımıza da gəlməyəcək ki, addımladığımız yolun sonu haracandı və necə bitəcək. Yolun sonu ətir saçan gül-çiçəkli çəmənə açı-

lırımı? Yırtıcılar yuvasına, ya sadəcə olaraq, daş-kəsəkliyə gedib çıxmırmı? Hər şey özündən asılıdı, oğlum.

— Eh... Ay anal! Gah deyirsən, arvadlar belədi, gah da deyirsən elə. Eləynən beləni mən necə seçim? Vallah-billah, oğlan doğulduğum günə də hərdən lənətlər yağdırıram. Tanıdığım kişilərin hərdən nələr çəkdiklərini hiss eləyəndə dəhşətə gəlirəm.

— Ədə, kişi olasan, özün də arvaddan bu qədər qorxasan? Görünməyən işdi, vallah. Səs eləmə, adını başqa cürə qoyarlar. Bir də ki, oğlum, mən də, bacın da bəyəm arvad deyilik? Atanın bizdən bircə dəfə şikayəti, ya gileyi olubmu? Zeynəb qarı elə-belə deməyib: “Arvadı əri saxlayar, pəndiri dəri”. Hər şeyi sən çənən, bir də hər bə-zorban həll eləyəcək.

— Ana, acığına getməsin, sən rəfiqən heç mənə xoşuma gəlmir. O, lovğa, özündən razı və təkəbbürlüdü. Səninlə ona görə xoş rəftar eləyir ki, səndən istifadə eləsin.

— Oğlum, mənə vəzifəm yox, bolluca pulum yox. Bir iynə vurmağım var, bir də adamlara sistem köçürməyim. Onu da tanıdığım və tanımadığım şəhər əhlinə eləyirəm. O da olsun onlardan biri. Bir də ki, bax gör şəhərdə mənə kimi tibb bacısı nə qədərdir? Onunla yaxınlığım mənə göstərdiyi xoş rəftara görədir. Bir də, insafən, düz adam olması, əlləm-qəlləm işlərdən uzaqlığı. Bu da var ki, hamıya qarşı səmimi olmaq mümkün deyil. Bizim bundan sonrakı işimiz qızı tezliklə evimizə çəkib gətirməkdir. Bənövşə özü bilər. Bizə neyləyəcək ki? Uzaqbaşı ona deyərəm: hər evin, ailənin öz qanunu, öz ənənəsi var. Bizim işimizə qarışma. O da düşünüb çəkiləcək geri.

— Çəkiləcəkmi?

— Çəkiləcək. Mənə də Lətifə deyərlər. Sərt, boz sifətim var. Qızışanda doğmalarımı da tanımıram. Mənəçün dünyada ən əziz adam sən sən, bir də bacın Atlas. Bil ki, sizin uğrunuzda canımı da qurban verməyə hazırım. Yeganə dayağım sən sən.

Yaşımın elə həddidi ki, nənə olmaq arzusundayam.

Mahmud güldü. Qalxıb otaqda var-gəl elədi. Sonra dedi:

— Nənə olmaq?!

— Hə...

— Bəs, inşallah, gələcəkdə bacımın dünyaya gətirəcəkləri?

— Oğlum, səndən nə gizlədim. Bilirəm ki, bu sözü müəşidənlər mənə qınıyaçaqlar. Hələ — Lətifə dəli olub — deyənlər də tapılacaq. Bu, mənə fikrimdi. Kimi qəbul eləyə bilər, kimi də yox. Qız ərə getdiyi oğlanın, oğlansa öz nəslinin törədiciyidi. Bunu inkar eləyənlər də ola bilər. Amma həyata yavaş-yavaş bələd olduqca, təcrübə qazandıqca, dediklərimlə razılaşanlar da olacaqlar. Arxayın ola bilərsiniz, mən Bənövşəyə Yazgülün anası, Yazgülə də nəslimizin törədiciyi kimi baxıram.

Söhbətin bu yerində qapının zəngi çalındı. Mahmud gedib qapını açdı, gələn bacısı Atlas idi. Boylu-buxunlu, düz qamətli, dolu bədənli Atlas ilk baxışdan cazibədarlığı ilə adamı özünə çəkirdi. Şən və nəvazişkarlıq tələq edən şabalıdı gözləri vardı. Zil qara saçları üz-gözünə səpələnmişdi. Qərribə idi: onun çöhrəsindəki mətanət və cəsarət həmişə açıq-aydın sezilirdi. Sifətindən qətiyyətlik və tündməcazlıq nişanələri oxunurdu. Sadə və zövqlü geyimi adama xoş gəlirdi. Onda özündən razılıq və müştəbehlik hiss olunmurdu. Düşünmədən, götür-qoy etmədən danışmağı sevməz, adamlara ehtiyatla yanaşardı. Hiss edilirdi ki, bu xanım ayıq, hazırcavab, işgüzar, deyib-güləndi. Hey anasını, qardaşını zarafatla sanmaqdan ləzzət alırdı. O, salam-kələmdən sonra anası ilə qardaşına dedi:

— Bu nədi? Sizin neylədiklərinizi mənə başqaları zəng çalıb deyirlər. Yoxsa, sirtinizi mənə etibar eləmirsiniz? Mən nə vaxtdan sizin sirtinizi aləmə faş eləyən olmuşam?

Mahmud anasının üzünə təəccüblə baxdı. Sonra astadan dedi:

— Atlaz nə deyir, ana?

Lətifə üzünü qızına tutdu:

— Nə sirr? Sözünü açıq de. Yetiştirməmiş sözü, hala gətirilməmiş işi danışib, camaatın ağzında saqqız kimi çeynənməliydik?

— Yox... Düz danışmırsan, ana. Bütün aləm, qohum-qonşu bilir ki, sən saman altında dəyirman tikirsən. Onu da doğmaca qızından gizlin saxlayırsan.

Mahmud:

— Əşi, səs-küyü yığışdır. Qarışqadan fil düzəltmə. Gəl otur, sualın var, ver, cavabını al.

Lətifə:

— Od-alovdu, bu qız. Yaxşı ki, oğlan olmayıb. Yoxsa, qırıb-batırdı bizi.

Atlas:

— Mən sizdən küsmüşəm. Sözüm nahaqsa, qayıdıb gedə bilərəm. Heç suallarınıza da cavab verməyim...

Mahmud:

— Sözü de, kimdən nə eşitmisən?

— Evdə iş-güc görürdüm. Telefon zəng çaldı. Dəstəyi götürdüm. Soruşdum kimdi? Dedi Bənövşə... Nə lazımdı artıqlamasıyla çatdırdı mənə.

— Hə... Burda deyiblər də, oğlan evinin xəbəri yoxdu, qız evində toydu. Balam, Bənövşə imkan vermir tiyan soyusun, bir nəfəsimizi dərək.

— Mənim Bənövşədən zəndi-zəhləm gedir. Düzdü, anamla yaxındılar... Pula hərisdi. Hamıdan istifadə eləyəndi. Yersiz gəldi, yerli qaç prinsipi ilə yaşayandı. Qızı da özünə oxşayacaq.

Atlas üzünü anasına tutdu və sözünə davam elədi:

— Ay arvad, sən başını aparıb hara soxursan? Qardaşımı kimə calayırsan? Vallah, Bənövşəni mən tanıyıram, inanıram ki, qızı ondan da betər olacaq.

Lətifə:

— Əlimizin üstə tüpürmə, Atlas. O sən deyənlər Mahmud-

dan asılı olacaq. Arvad kişinin ağzına baxıb hərəkət eləyir. Biz biz olsaq, Yazgül kimdi gəlib burda at oynada.

— Baxarıq, ana... Qorxuram, daldan atılan daş topuğa dəyə. Təkcə onu bilirəm ki, ana, Mahmudu yeni tufana salacaqsan.

— Gecdi, Atlas. Biri elə getdi, bunu nə adla daldalayaq? Sözüümüzü geri götürək?

— O sənün ucbatından, sadələvhlüyündən oldu.

— Atlas, az danış. Qızın “hə”sini almışıq, geriyə yol yoxdu. Atlas əsəbiləşdi:

— Ay arvad, sən bu gün varsan, sabah yox... Nə olsun, Bənövşə həkimdi, qızı universitetdə oxuyur. Düzdü, qurtarıb sabah iş-güc sahibi olacaq. Amma sağlam ailə nəslə-kökə, ədəb-ərkanə əsaslanır. O qədər, üzdənirəq, dərisi iki qəpiyə dəyməyən oxumuşlar var ki.

Lətifə özünü saxlaya bilmədi:

— Bayaqdan səsini kəs deyirəm. Amma böyük-kiçik sözünü vecinə də almırsan. Mən anayam. Sözümdən belə çıxır ki, oğlum kimlərsənə ayağına verəcəm? Ya səni?

Atlas başını yelləyib, istehzayla astadan dedi:

— Məni başa sal görüm əziz-təvərlik gəlinin qaçırılardan sonra sənün bu darıxmışlığın nəyə xidmət eləyir? Yenidən biabır olmağa? Başı qarazlığa? Yadda saxla: Bənövşə ifritədi. Qız anasından dərs alır. Bənövşə sirr dağarcığıdı. O, yerin altını da bilir, üstünü də. Sən niyyətini əvvəlcədən mənə bildirsəydin, onun nə yuvanın quşu olduğunu açıb deyərdim. Zeynəb qarı belələrini nəzərdə tutub deyərdi: “Qızını itə ərə verən şəxs, iti də aldatdı”. Deməli, o ifritə bizi də aldatdı. Yazgülə dil verib, səni evindən çıxartdıracaq, mənim də ayağımı doğma atamın evindən kəsəcək. Səni aldadıb, başını bələməyə nə var ki, hünərin var, Bənövşəyə giriş. Mən həmişə o qadına şübhə ilə yanaşmışam. Yadında saxla, şübhə olan yerdə araşdırma başlanır. Araşdırma varsa, çox çəkməyəcək, hər şey süddən də ağ olacaq...

Doğma anasından və qardaşından incik qalan Atlas narazi halda, acı bir təəssüratla qapıdan çıxdı.

Tufana hazır olaq

Atlas evə girəndə əri Aqıl diqqətlə arvadının üzünə baxdı. **O**, özündə deyildi: üzü, alını qızarmışdı. Çırtma vursaydın, qanı çıxmazdı. Aqıl narahat olmağa başladı...

— Nə olub, yenə nə baş verib? Anangilə dava-dalaşamı getmişdin?

— Yox... Nə dava? Məni əsəbiləşdirən anamın sadələvhlüyüdü. Kim üzünə gülsə, ona aldanır. Bir zaman Minayə də eləcə nişanlandı Mahmuda. Sonra da zavallı qardaşımı xəcalətli elədi.

— Atlas, anan sən düşünən qədər də sadələhv, dar düşüncəli qadın deyil. Görünür, nəşə, fikri olub. Hərdən düşünürəm, bəlkə o işdə hardasa, Mahmudun da səhvi olub, qızı özündən incik salıb.

— Hər nə olur-olsun, incikliyi vardı, atasının xarabasından gedəydi, gəlin kürsüsündən yox, Aqıl. Buna qızıışmaq deyərlər. Elə qadının başı kəsilməli idi, qanı axıdılmalı idi. Mən bacıyam, dözə bilmirəm, bəs, yazıq Mahmud neyləsin? Minayənin vurduğu ləkə ömrü boyu Mahmudun üstündə qalacaq.

Aqıl fikrə getdi. Handan-hana dedi:

— Böyük tərbiyəsizlikdi... Əxlaqsızlıqdı...

— Anam isə dünən bir, bu gün iki, keçib ifritə Bənövşənin cənginə. Bənövşə çoxbilmiş, Lətifə avam, hər şeyə inanan. Bənövşə şirin dili ilə anamın başını elə xarab eləyib ki, o da tullanıb düşüb ortaya.

— Atlas, mən anana — kürəkən, qardaşına — qayınam. Ailənin daxili işlərinə qarışmağa, düşünürəm ki, haqqım yoxdu... Doğrusu, kiməsə mane olmaqdan, mərdimazarlıq eləmək-

dən zəhləm gedir. Onu da gərək nəzərə alağ ki, hamı eyni ağılda olmadığı üçün eyni cürə düşünə də bilməz. Doğrusu, mən istəməzdim ki, anan əlimyandı ilə, qaça-qaçla bu addımı atsın. Mahmud da onunla razılaşsın.

— Mahmud anamızın qəlbini qıra bilmir. O da Mahmudun bu zəif damarından istifadə eləyib, atını istədiyi səmtə sürür.

— Bu çox pis... Sabah da anan Mahmudun cilovunu Yazgülə verə bilər. O da şirnikər. Burda mənəm, Bağdadda kor xəlifə, — deyər. Qardaşının ağ gününü qara eləyər. İllah da ki, bir-iki uşağı olsa.

— Mən anamı yaxşı tanıyıram. Qızıışanda üzünü görmə. İnan, heç kimi tanımaq istəmir. Elə ki, boş damarı tutuldu, hər şeyi unudur. Elə bilir o adamdan yaxşısı yoxdu. Hansı ki, inandığı adam ona qəbir qazır. Bu işdə nə Mahmudun, nə də Yazgülün günahı var. Təqsirkar analardı. Bənövşəylə anamın danışqlarını dinləsən, özün belə qənaətə gələcəksən ki, bu şəxslər tutduqları işlərin məsuliyyətlərini hiss eləməirlər.

— Mən də elə düşünürəm. Düşünülməmiş sözün, hərəkətin məsuliyyətsiz də nəticələri olur... Qızın ağı, özünü necə aparması, adamlara münasibəti, böyüklərlə davranışı öyrənilibmi? Hara gedib-gəldiyi, kimlərlə əlaqələri olduğu izlənilibmi? Əlbəttə, bu sualların hamısının bir cavabı var: yox! Yadındamı, əzizim, il yarım sənin ardınca sürünməyim. Ayaqqabılarımın altının sökülməyi. Günahın olmaya-olmaya neçə cavan oğlanın sənə söz atmaları. Onlarla dava-dalaşlara atılmaları. Bütün bunlar nəyə xidmət eləyirdi? Açığını deyim, səni öyrənməyə. Halına-xislətinə bələd olmağa. Gələcək həyatımızı qurmaq üçün etibarlı zəmanət almağa. Əzizim, dünyada çox şeyi dəyişmək olar. Ancaq əqidəni, imanı və bir də namusu yox! Arvad da kişinin namusudu, gərək onu qəbrə qədər qorumağı bacara.

— Aqıl, biz elə bir dövrdə yaşayırdıq ki, hər şey məhvərindən çıxıb. Bütün mənəvi dəyərləri itiririk. Ona görə də, bu gün quru-

lan ailələr sabah dağılır. Heç vaxt Yazgüllə Mahmud yola getməyəcəklər. O qız evə gəlsə, anamın özünü başıqapazlı eləyəcək. Anamın barəsində o qədər iftiralar deyəcək ki, yazıq arvadın dərdini danışmağa, sığınmağa yeri olmayacaq.

— Sən nə danışsan, Atlaz? Bəyəm biz ölmüşük? Anan hər ikimizindi. Səni heç vaxt indiki qədər nagüman görməmişəm. Elə bil, tamam başqa adam olmusan. Bənövşədən nə qədər zəhlən gedirmiş sənini?

— Mənim Bənövşə ilə nə işim, Aqil. Getsin o da öz sakit həyatını yaşasın. Qızı da xoşbəxt olsun. Amma bilirəm ki, zavallı qardaşım gürzə ilə yaşayacaq. Qanı daim it qanından qara olacaq, əlbəttə, anamın bu səhv hərəkətinə görə. Bax, bununla barışa bilmirəm.

— Məsələni çox şişirdirsən, əzizim. O qədər ağrı-acılı şeyləri gözlərinin önünə gətirirsən, onlar da səndə acıq, hirs, qəzəb hissi yaradır. Qəlbindəki mərhəmət duyğuları ölür. Belə olmaz.

Atlas başını yellədi:

— Mən gələcəyi görməsəm, belə danışmaram. Bir də ki, mən dəli olmamışam, anamın, qardaşımın əleyhinə gedəm... Əslində anamın sadələşməliyindən, qardaşımın özünün gələcək həyatına etinasızlığından, biganəliyindən dəli oluram. Belə get-sə, dəlixanalıq olacam...

O, bir an susdu və sonra sözü davam etdi:

— Sözü ucuz alıb, baha satmağa alışmış adamlar var. Sakit, ləyaqətli adamlara şəbədə qoşub, onu ələ salmağa çalışan yaramazlar yenə başlayacaqlar atmaca atmağa, it-pişik boğuşdurmağa. Bu, nadanlıqdı. Anam niyə hissə qapılır? Hər gün Bənövşəylə ağız-ağıza verib gülməyəmi? Bənövşənin yanında canının rahatlanmasına görəmi?.. Bunu Allah götürməz. Bir anlığa düşünək ki, Aqil, bizim də o boyda-buxunda oğlumuz var. Onunla gözübağlı oynamağı vicdanımıza sığdırırıqmı?

Elə bu vaxt qapı döyüldü. Aqil qapını açanda, Lətifə əsəbi

halda ayağının biri qapıdan içəridə, o birisi çöldə: — Atlas evdədimi? — deyər soruşdu. Aqil heç bir şey olmamış kimi dedi: — Evdədi, buyurun, qapı ağzında dayanmayın, keçin içəri.

Lətifə içəri keçdi. Çiyinə saldıği güllü yaylığı divanın üstə atdı və stulda əyləşdi. Atlas mətbəxə keçmək istəyirdi ki, anası dedi:

— Mən bura yemək yeməyə gəlməmişəm. Qardaşının yanında o nə söhbət idi eləyirdin? Sənə orda dinmədim, ayağın yer aldı?

Atlas:

— Əvvəla, mən orda dediklərimi burda da deyirəm.

— Məni ələ salırsan. Dolayırsan. Bənövşə çox ədəb-ərkanlı, nəsl-nəcabətli adamdı. Sadədi. Gözəl həkimdi. Kollektivdə də, xəstələr arasında da böyük hörməti var. Yazgül də ondan dərslər alıb. Elə ananın qızı pis ola bilməz.

Atlas anasının üzünə diqqətlə baxdı:

— Az tərifi, ana, bir az gözləsən, dediklərinin içindən ağla-gəlməz qəmbərqulular çıxacaq. Mən şəxsən sən bu işinə pis baxıram. Bənövşəyə inanmıram. O, səni həmişə əlində saxlamağa çalışıb. İndi də yüngül-dingil qızını Mahmuda sıırıyır.

— Belə çıxır ki, mən koram, karam? Havayı yerə danışırım? Dediklərim büsbütün yalandı? Unutma, bu sözlərlə qırx illik rəfiqəmi də, elə məni də təhqir eləyirsən. Qızım olsan da, sən çox insafsızsan. Sən istəsən də, istəməsən də, bu xeyir iş olacaq. Ancaq sən bu münasibətdən mən çox qorxuram. Yazgül evə gəlməmiş dediklərin ona, Bənövşəyə çatsa, o nə sənə hörmət qoyacaq, nə də mənə! Sənin də, ərinin də yetərincə təhsiliniz var. Hər ikiniz vəzifə sahibisiz. Dünyagörüşünüz də kifayət qədərdir. Ancaq mən bu hərəkətləri, qızım, şəxsən səndən gözlə-mirdim.

Atlas əsəbiləşsə də, özünü sakit göstərməyə çalışdı:

— Əcəb işdi. Sən səhvini etiraf eləməkdənsən, nə qədər ki,

gec deyil, pis əmələndən çəkinməkdənsə, mənə günahkar kimi qələmə verirsen. Bəyəm mənim onlarla, ya ana-bala sizinlə düşmənçiliyim var? Xeyr! Ətrafımda baş verənləri anlamayım? Mən xəstəyəm?! Kobudam?! Böhtançıyam?! Şərəm?! Adi etik normaları gözləmək, bir-birimizə hörmət eləmək ana-balalıq borcumuzdu. Borcu ödəməməksə, çox böyük məsuliyyətsizlikdi. Hamı insandı. Hamının qəlbi var... Hamının inciyan, küsən yeri var.

— Ağız, mənə uşaq yerinə qoyma. Çənənə güc verib, mənə qəzəl oxuma. Mahmudun da, Aqilin də başlarını pozma. Bənövşə nə ağılsız, nə də bacarıqsız qadındı. Qabiliyyətinə də hamı qibtə eləyir.

Atlasla Aqil gülüşdülər: Sonra Aqil səbr və təmkinlə dedi:

— İcazə versəniz, Bənövşə ilə bağlı söhbətə mən də qoşular-dım. Tələsməyə, öyrənək, araşdırmaq. Ola bilsin ki, ana, sən dəyəni kimi Atlas hissə qapılır. Ola bilsin ki, siz onu çoxdan tanıdığınız üçün məqsəddən, əmələndən daha yaxşı xəbərdarsız... Mən heç bir söz deyə bilmərəm o xanım barədə. Bəlkə nəşə bir umacağı var?

Lətifə:

— Nişanda gələrsiz, görərsiz, ağıllarına da bələd olarsız.

Atlas dərhal dedi:

— Aqil, sənə o işə qarışmağımı mən məsləhət bilmirəm. İmkan ver, ailənin dolaşmaq məsələlərini özümüz həll eləyək. Kim həqiqəti pərdələməyə çalışırsa, o özü də bilmədən şərhşurluğa qol qoymuş olur. Şərhşurluqdan heç kim heç nə qazanmayıb. Yenə deyirəm: sənə söhbətə qoşulmağın axırda peşmançılıqla nəticələnər. Məndən də, anamdan da əvvəl gərək Mahmud ağılı başına cəm eləsin, Bənövşə ilə qohumluğa yenedən baxsın. Yolu yarıdan qayıtmaq da xeyirdi. Əks halda, hamı çəkilib duracaq kənarında. Mahmud özü peşman olacaq. Cəzalanaacaq...

Lətifə tutuldu. Sifəti elə bozardı ki, bu, qızının da, kürəkənin də diqqətindən yayınmadı. Handan-hana üzündə süni bir təbəssüm yarandı və Atlasdan soruşdu:

— A qızım, sən cəzalanmaq sözünü deyəndə, nəyi nəzərdə tutursan?

— Mən ciddi danışırım və qəti deyirəm, o bu gün özü barədə yaxşı-yaxşı düşünməsə, yüz-ölçüb, bir biçməsə, onun ailəsi sabah dağılası olsa, sən anam da bugünkü söz-söhbətə görə peşman olacaqsan, o da. Özü də çox ciddi. Onda necə olacaq? Onda nəyi necə əsaslandıracaqsan, ana?!

Lətifə əvvəl söz demək istədi, sonra nəşə fikirləşib, danışmağa lüzum görmədi, bərk dilxor oldu. Aqil dedi:

— Görünür, çox tələsmisən, ana.

Atlas:

— Ana, sənə bu hərəkətin mənə keçən dəfəki biabırçılığı xatırladır. Onun məsuliyyəti hamımızın üzünə düşdü. Çox təəssüf ki, baş verənlərdən nəticə çıxarmadın. Yenə hissə... Yenə hissə...

Lətifə təşvişlə dedi:

— Qızım, mən bu yaşa gəlmişəm, xeyli təcrübəm var, hər bir kəsi gördüyü iş görə mükafatlandırmaq da olar, cəzalandırmaq da. Bunun üçün şərait lazımdır. Bilirsən ki, Mahmudun yan-yörəsi bizik. Deməli, onun xoşbəxtliyi də, bədbəxtliyi də bizdən çox asılıdır. Ayağından çəksək, dedi-qodular yaratsaq, yaxşısını qoyub, pisini danışsaq, hər kiçik xətasını şışirtsək... Əlbəttə, sənə fəlakətlə qurtarar. Ona dayaq durmasaq, özünə qəsd də edər. Onda siz də, mən də peşmançılıq hissi keçirərik. Yox, əgər hamımız çəkici eyni zindana vursaq, eləyə bilərik.

— Ana, əgər ağac torpaqdan əyri çıxıbsa, uşaq anadan şikəst doğulubsa, ona neyləmək olar?

— Çox qəddarsan, Atlas. Mən heç zaman özümə rəva bilməzdim ki, qəddar övlad dünyaya gətirib, tərbiyə eləyim. Bə-

növşəgil də, biz də bir-birimizə bab adamlarıq. Kasıbıq. Deyin-gənlik. Küsürük. Barışırıq. Dəyməduşərik. Hoqqabazıq. Cına-yətə meyilliyik. İddialıyıq. Nə böyük qanırıq, nə kiçik. Ağzımı-za gələni danışırıq. Gülürük. Ağlayırıq. Bir sözlə, bir-birimizin tayırıq... İndi sözün nədi?

— Onda gedək özümüzü asaq.

Aqil:

— Asmaqla iş düzələcək ki?

Atlas:

— Tufana hazır olaq... Bu bizə lazım idimi?

Doğum günü

Otuz bir yaşının tamam olması Mahmudun yadına heç düşmürdü. O, səhər evdən çıxır, başını iş-gücə qatır, axşam da öz-özünə danışa-danışa, bütün günü eşidib-gördüklərini götür-qoy eləyə-eləyə evə qayıdırdı.

Axşamdan xeyli keçmiş bacısı Atlas, ömür-gün yoldaşı Aqillə onlara gələndə, söhbət əsnasında hiss elədi ki, anasının təklifilə sabah ona ad günü keçirmək fikrindədilər. Onda Mahmud qəti etiraz elədi. Aqil arvadının, qayınasının üzünə baxdı. Sonra astadan dedi:

— Mahmudla razılaşmamış...

Atlas əsəbi halda:

— Anam öyrəncəlidir. Mahmudun başına ip salıb, ardınca fırlatmağa...

Bu söz Lətifəni tutdu. Amma oğlunun Atlasa nə cavab verəcəyini gözlədi. Onun susduğunu görüb dedi:

— Mahmud əvvəl çəm-xəm eləyir, yox deyir, sonra yavaş-yavaş yumşalır. O, anasının qəlbinə heç vaxt dəyməz. Dediklərinə əks çıxmaz. Anası ona qurban.

— Ad günü keçirməyi, özün də bilirsən, ana, mən heç vaxt xoşlamıram. Kim özünə ad günü keçirər, özü bilər.

Atlas gülümsünərək:

— Sən də ağ eləmə. Otuz bir yaş. Normal həyatın üçdə biri... Bunu qeyd eləməmək haqsızlıq olar. Sən eləməsən də, Aqillə söz vermişik, özümüz eləyəcəyik.

Lətifə:

— Bəyəm, anası ölüb?

Hamı güldü. Aqil dedi:

— Yəqin ki, Yazgül də, Bənovşə də təşrif buyuracaqlar.

Atlas:

— Onlarsız Mahmudun ad günü olar? Həm də bu gəliş Yazgülün ayağını açmaq üçün bir bəhanədi.

Mahmud Aqilə üzünü tutdu:

— Ayə, canın üçün bu anam çox orijinal adamdı.

Atlas:

— Orijinal adam olmaq da təzə çıxdı?

Aqil:

— Atlas, qurtar. Nə az, nə çox, düz üç gün söz Mahmudundu. Nə desə, deyirik “oldu”, nə tapşırıq versə, deyirik “baş üstə”. Bəyəm, bu orijinallıq deyil?

Lətifə:

— Heç nə başa düşmədim.

Atlas:

— Mənasını oğlundan soruş, desin. “Orijinal adam” ifadəsi ona məxsusdu.

Mahmud:

— Özümü əcəb işə saldım. Orijinallıq yenilikdi, təşəbbüskarlıqdi, cəsarətlikdi, ardıcılıqdi, müntəzəmlikdi... Orijinallıq bəzən bütövlükdə vurub dağıtmaqdır, alt-üst eləməkdir. O, cəmiyyətdə çoxluq tərəfindən bəzi hallarda qəbul edilmir. Əslində orijinallıq adamın tez-tez yolundan çıxmasıdır. Orijinallıq hamıya

məxsus keyfiyyət deyil. Elə götürək Minarənin gəlinlik kürsüsündən İkrama qoşulub qaçmasını. Yaxud tələm-tələsik, kimsəylə hasablaşmadan anamın Yazgülü mənə adaxlamasını. Bununla da, Minarənin, onun anası Xavərin, atası Muradın acıq mesaj göndərmələrini. Sabah mənə ad günü keçirmək bəhanəsi ilə Yazgülün evimizə ayaqaçdı eləməsini... Bəyəm, bunlar orijinallıq deyilmi? Allah xeyrə calasın...

Ad günündə həyəətə xeyli adam toplaşmışdı. Atlas qardaşına yaxınlaşdı:

— Daha əsəbiləşmək, hay-küy salmaq yersizdi. Özünü ələ al... Bənövşəylə Yazgül də gəldilər, qarşıla.

— Bəlkə onlar yan otaqda əyləşsənlər. Qorxuram ki, yeyib- içib, keflənib, hərə bir söz deyər.

— Ədə, bacın ölməyib. Sözüünü bilməyəninin ağzını cırraram. Keç əyləş başda.

— Onda sən də gəl otur Yazgülün yanında.

— Oturaram.

Mahmud bacısı deyən kimi elədi.

Lətifə qonşu Nazəninlə başılovlu mətbəxə qaçdılar. Hazırladıqları yemək-içməyi, qəlyanaltıları tələm-tələsik süfrəyə düzdülər. Lətifə qonaqları yeməyə dəvət elədi:

— Buyurun!

Adamlar buna bənd imiş kimi dərhal süfrəyə əl atdılar. Qədir dedi:

— Bayaقدan acından birtəhər olmuşam. Allah kəssin şəkəri, məndə səbr qoymayıb.

Lətifə:

— Əşi, eləydi, bayaقدan deyəydin, yemək gətirəydim, ağzına bir loxma alaydın.

— Sağ olun, Lətifə xanım. Siz hörmətə layiqsiz. Olduqca xeyirxahsız. Ürəyi yumşaqsız. Yalandan, kələkdən uzaqsız... Ona görə də sizi çox istəyirəm. Mən həmişə sizə hörmətlə yanaşmı-

şam. Bir sözlə, Allah adamıdır. Bunu qonşular da bilirlər.

— Əşi, mənə az təriflə, utandırma.

— Tərif vaxtı ötüb. İndi nəvə oynatmaq vaxtıdır.

Hamı güldü. Əşrəf dedi:

— Axı, deyirlər yaşın nə fərqi var?

Qədir:

— O xanımlara aiddi...

Çəngəl-bıçağın cingiltisi, ağızların marçiltısı bir-birinə qarışdı. Qədəhlərin səsi otağı bürüdü. Kimi gülümsəyib, gözaltı Mahmudla Yazgülə baxır, kimi ac qurd kimi yeməyə girir, kimi də min ilin həsrətli kimi qədəhini dalbadal araqla doldurub, başına çəkirdi. Tək-tək adamlar isə, ürək sözlərini deyir, yubliyara xoş arzularını çatdırırdılar.

Bəzənib-düzənən Yazgül sevindən az qalırda uçsun. O aradabir əyilib gah Mahmudun, gah da gələcək baldızı Atlasın qucağına nəşə pıçıldayırdı. Bu dəm məclisin aşağı tərəfində əyləşən Əbülfəz söz aldı:

— Əzizim, çox hörmət elədiyim, Mahmud, əvvəla, sənə doğum günün mübarək. İkincisi də sən məhləmizin ağıllı, ədəb-ərkanlı oğlanlarındansan. Həmişə də belə olasan. Əliaçıq, çörək verən, qarın doyuran. Sənə kimi bizim məhlədə oğlan yoxdu. Olsaydı, neçə illərdi burda yaşayıram, özlərini göstərirdilər...

O, üzünü süfrə başında əyləşənlərə tutdu:

— Qardaşlar, bacılar, horta-hort yemək, qurta-qurt içmək yaxşı şeydi. Amma gərək vicdanın da ola. Mahmud vicdanlı adamdı. Bu günlərdə eşitmişəm ki, Bənövşəylə Lətifə yaxın rəfiqə imiş... Çox gözəl. Bilirsiniz ki, Mahmudun yarımçıq qalan toytunda Minayə ilə İkrəm ədəbsizlik elədilər. Mahmudu çox çətin vəziyyətdə qoydular. Onlara deyən lazım idi, a binamuslar, elə axmaq niyyətiniz vardsa, nə olar, qiyamət qopmazdı ki, bir az baş işlədəydiz, ya toytan beş gün əvvəl, ya da tavaxıl eləyib, toytan üç gün sonra həyata keçirəydiz. Heç olmasa, qoyaydız...

Aqıl özünü saxlaya bilməyib, Əbülfəzin sözünü kəsdi:

— Ayə, saxla. Kişinin süfrəsinin arağını sümürüb, çörəyini yeyib danışma. Heç dediklərinin yeridi? Dəli yadına daş salırsan. Qan qaraldırsan. Ay camaat, məni qınayanın lap atasına lənət. Zeynəb qarı paz məsələsini Əbülfəz kimilərə deyib də.

— Ala, pis dedim? Səbrin olsun, hələ dalı var. Yazgülə çatmamışam.

— Ona nə deyəcəksən?

— Ala, nöş hirslənirsən... Xoşun gəlmir, danışmaram. Mən pas.

Atlas:

— Aqıl, döz bir az. Görəcək günlərimiz hələ qabaqdadı. Mahmud istədi yerindən qalxıb, tost deyən Əbülfəzi salsın ayaqlarının altına, xıncımlasın. Yazgül əlini onun dizləri üstə qoyub, bərk sıxdı. Sonra da pıçıltılı səslə dodaqaltı “səbr elə” mesajını verdi. Məclis beləcə uzanırdı. Uzandıqca da, ağlagəlməz atmacalar, söz-söhbətlər, tikanlı ifadələr baş alıb gedirdi. Hər “açılan atəş” sanki Mahmudun ürəyini dəlib keçirdi. Axır ki, hava almaq adı ilə Yazgülü bacısına tapşırıb, eyvana çıxdı. Evdəki kimi, eyvanda da səs-küydən qulaq uğuldayırdı. Mahmud əvvəlcə heyretləndi. Anlayanda kı, səs-küy dava-dalaş, qırğın əlaməti deyil, şənlik, sevinc əhvali-ruhiyyəsindən doğan gülüşdü, qışqırıqdı, toxtadı.

O, adamlara bir-bir nəzər yetirdi. Gördü ki, hamı içib, sərxoşdu. Kefləri yuxarıdı, bir-birilə zarafatlaşırlar, hətta, aralarında mübahisəyə girişən də olur. Mübahisəyə səbəb, əsasən, Minayə ilə İkramin qoşulub qaçmaları idi. Kimisi onlara haqq qazandırır, sevgiləri uğrunda apardıqları mübarizənin qələbəsini dadmalarını təqdir eləyir, kimisi də onların əleyhinə çıxaraq, “Mahmudu yazıq günə” qoymalarını vurğulayırdı. Hətta, Mahmudu “sınıq qəlblə”, “başı daşlı”, “biabırçı vəziyyətə düşmüş” də adlandırırdılar... Mahmudun hər iki tərəfə acığı tutdu. İstədi

deysin, a namərdlər, ad günümdə belə mübahisələrin yeridimi? Çıxın məclisimdən, rədd olun xarabanıza... O, özünü zorla saxladı. Başı səs-küy götürmədiyindən, düşündü: “Axı, mən bu qədər adamı dəvət eləməmişəm”. O, sonra anasını çağıraraq soruşdu:

— Bunları məclisə kim çağırıb? Bunların çoxu kələkçi, fırıldaqçı və dələduzdu. Mən bunları yaxşı tanıyıram... Bilmirsən ki, dəyuslar bir fitə bənddilər — toy olsun, yas olsun, fərqi yoxdu, gedib, qarınlarını doyursunlar.

Lətifə əvvəl nə deyəcəyini bilmədi, sonra öz düşünüləməmiş hərəkətinə haqq qazandımağa çalışdı:

— Səbrli ol, oğlum, bunların hamısı tanıdığımız adamlardı.

Mahmud diqqətlə anasının üzünə baxdı.

— Mən bilmirəm gələnlər kimlərdi? Bura bizi tanımayanlar ayaq açarlarmı?

Lətifə sözünə düzəliş verməyə çalışdı:

— Mən elə demək istəmədim. Elə alındı. Demək istəyirəm ki, gələnlərin çoxu sənin-mənim-yəznənin qohum-əqrəbələri. Bir də təzə qohumlarımızdı.

Mahmud az qaldı havalansın. Nə qədər özünü boğmağa çalışsa da, xeyri olmadı. Az qala partlayacaqdı. Nə yaxşı ki, özünü ələ aldı. Vəziyyətin ağırlaşacağını güman eləyərək otağa qayıtdı və Aqilə pıçıldadı: “Qalx, məclisin sona yetdiyini elan elə”. Aqıl dərhal ayağa qalxdı. Məclisin sona yetdiyini dedi, hamıya təşəkkürünü bildirdi. Təbrikə gələnlər stuldan qalxıb, yubliyarı dövrəyə aldılar. Kimisi gül dəstəsiylə, kimisi kiçik bağlamayla... Əli ətəyindən uzunlar isə ağızlarını əllərinin içi və dalı ilə silib, sonra da yavaşca sürüşüb aradan çıxdılar.

Qatıb-qarışdırdığı yeməklərdən və içdiyi şərablardan sonra qonşuları Rafka bərk kefləndi və naqallıq eləməyə başladı. O, gah Mahmudu qucaqlayıb, “atamsan”, “qardaşımsan”, “böyüyümsən” deyirdi, gah da məclislə, Mahmudla heç bir əlaqəsi

olmayan hadisələrdən danışdı. Danışdıqca da özünü unudur, tez-tez bir məsələdən o birisinə keçirdi. Adamlar onun dediklərini qeyri-ciddi qəbul eləyirdilər, hətta və insafən, ona içərilərində gülürdülər.

Rafkanın boş-boş danışqlarından bezən Atlas dedi:

— Rafka, az danış. Çənəgirləri həmişə satqın, sərsəm və yaramaz sanırlar. İstəmirəm, qonşu, o adları kimsə sənə qoysun.

— Yox... Düz demirsən. Mən bir az içmişəm. Heç vaxt da açarımı itirmərəm. Mən satqına oxşayıram? Satqınlıq gəndə, qanda olur, xanım. Əgər birində varsa, deməli, onun nəslı-nəcəbətində də var... O şərəfsizlikdi... Məncə, azacıq qeyrəti çatan adam çiyinlərini o rütbənin altına verməz.

— Deyirsən mən inanım?

— Özün bilərsən. İstəyirsən inan, istəyirsən inanma...

Atlasdan, Aqıldən, Bənövşədən və Yazgüldən savayı, hamı çəkilib getdi. Çay dəstgahına oturdular. Xeyli söhbətdən sonra Lətifə dedi:

— Bənövşə, burda başqa adam yoxdu. Hamımız bir ailənin üzvləriyik. Biz də istəyirik elə bu tərkibdə sizdə olaq. Sözümlərin davamlılığına və qətiliyinə zəmin duraq.

Bənövşə:

— Söz, inam və ilqar, bəyəm, əşyadan etibarsız olacaq?

Aqıl:

— Qayınanam elə elmi şəkildə danışdı ki, vallah, mən onun fikrini güc-bələ ilə anladım. Bənövşə xanım, bu işdə ənənə var. İnsan ömründə yaşayacaq şirin xatirə də var. Əgər elə olmasaydı, “nişanlama” sözü yaşayardımı?

— Yaxşı, özünüz bilərsiz, necə istəyirsizsə, elə də eləyin. Yazgül də, Mahmud da hər iki evin övladlarıdır. Səmimiyyət, mehribanlıq, etibar, dəyanət, bir-birilərini başa düşmə olmayan yerdə hansı sağlam ailədən, sədaqətdən söz açmaq olar? Məncə, hər şey aydıdır.

Atlas Bənövşənin sözlərini dinlədikcə, onun barəsində anasına və Aqilə dediklərilə bağlı hardasa qəlbində tərəddüd hissi yarandı. Özlüyündə: — Bənövşə ağıllı, səliqəli, fikri yerli-yataqlı, sözü əndazəli qadına oxşayır, — deyə düşündü. Aqıl Atlasın beynindən keçənləri, elə bil, çikinə-bikinə qədər oxudu. Atlası fikrindən ayırmaq üçün qəsdən boğazını arıtladı. Sonra da heç kəsin hiss eləyə bilmədiyi bir tərzdə başını ustufca o tərəf-bu tərəfə yellədi. Bu, Atlasa imkan verdi ki, fikrindən yayınsın. Hələlik məsələyə qoşulmasın.

Nişan

Axşam günəş qüruba çəkilirdi. Sarıya çalan ilıq şüalar yaavaş-yaavaş ərimekdəydi. Havanın sərinlik gətirən sakit rahiyyəsi adamın ruhunu oxşayırdı. Lətifəgil yüngül xonça düzəldərək, nişan üçün zəruri olan şeyləri çanta-çamadana yığıb, Aqilin maşını ilə qız evinə yollandılar. Onları qarşı ağzındaca Bənövşənin qardaşı Ruhulla, onun xanımı Nübar və bir də qarşı-bir qonşuları Həkim Kamal qarşıladılar. Öpüşüb-görüşüb evə keçdilər.

Lətifə üzünü Ruhullaya tutub dedi:

— Ruhulla qardaş, istəyirik rəngsiz-boyasız danışaq. Gələcətimizin məqsədindən siz də halısız. Hamının evinə, ailəsinə xeyir iş qismət olsun.

Bənövşə dərhal atıldı:

— Ağız, nəfəsini də, imkan ver, bir stəkan çay içək. Nə sözün var, danışarsan.

Hamı güldü. Ruhulla astadan aram-aram dedi:

— Lətifə xanımın tələsməsini qüsurlutmayın. O, sevindiyyindən fikirləşir ki, soğan olsun, nağd olsun. Düzdü, o da var, tələsən təndirə düşər. Şükür Allaha ki, burda təndir məsələsi yox-

du. Əvvəlcədən ölçülüb-biçilmiş işdi: qoşulub, düzülüb. İndi bu söhbəti kəsməyə yığışmışıq.

Aqıl dedi:

— Hə... Onu düz deyirsən. Adətdi də... Gərək əməl eləyək.

Həkim Kamal:

— A Bənövşə xanım, gəlin bu gün çərçivəni dağıdaq. Bizə xidməti elə Yazgüllə Atlas eləsinlər. Burda özümüzük. Qız ana-sısan, sən də otur, istirahət elə...

Bənövşə:

— Booy... Görünməmiş iş...

Ruhulla:

— Axı, Həkim Kamal dedi, çərçivəni dağıdaq. Eşitmədin?

Nübar:

— Bənövşəni qınamayın, həyəcanlıdı.

Aqıl:

— Atlas, onda sən də qalx, kömək elə.

Atlasla Yazgul mətbəxə keçdilər. Çox çəkmədi ki, Atlas hə-rəyə bir stəkan çay gətirib, süfrəyə qoydu. Həkim Kamal dedi:

— Hə... A Lətifə, indi nə sözün var, de. Biz də eşidək. Çayımı-zı da nuş canlıqla içək.

Lətifə:

— Mən istəyirəm, nişan üzöklərini oğlanla qızın barmaqlarına taxaq. Sonra ürəyimizcə söhbətimizi eləyək.

Ruhulla:

— Yazgülü çağırın gəlsin.

Yazgül utana-utana, çəkinə-çəkinə stola yaxınlaşdı. Mahmud da stuldan qalxıb, onunla yanaşı dayandı. Lətifənin gətirdiyi üzüyü Mahmud Yazgülün, Bənövşənin aldığı üzüyü də Yazgül Mahmudun barmağına taxdı. Hamı əl çalıb, Mahmudla Yazgülə xoşbəxtlik dilədi... Ürəkləri sevinc hissi bürüdü.

Nübar astadan dedi:

— Vallah, əsl nişan budu. Səssiz-səmirsiz. Haylı-küylü işin

sonu vay-şivənlə bitir. Bənövşəylə Lətifə, mən deyərdim ki, bir adamdılar. Ağacı kəsərsən, səmtinə yıxılar.

Həkim Kamal:

— Nübar xanım düz deyir. Bu, çox uğurlu nişandı. Açığını deyim ki, qızımız da, oğlumuz da bir-birinə yaraşandı. Bu gün biz onların birgə yaşayışı, həyatı üçün şahidlərik. Düzdü, bu işdə heç birimizin hüquqi məsuliyyəti yoxdu. Amma bu o demək deyil ki, mənəvi məsuliyyətdən də kənardaıyq. Yox, əsla. Gözlə görünən hər şey həqiqətdi. Biz həqiqətə, iki cavanın istəyinə, arzusuna, sevgisinə münasibətimizi bildiririk. Bu, böyük Yaradanın buyruğudu. Yenə deyirəm, biz bunların sevgilərinin, xoşbəxtliklərinin əbədilini arzulayıyıq. Gözəl, sağlam nəslin törədiciləri olsunlar...

Hamı bir ağızdan dilləndi:

— Amin! Amin!

Mahmudla Yazgül oğrun nəzərlərlə bir-birilərinə baxdılar.

Ruhulla üzünü əvvəl Bənövşəyə, sonra Lətifəyə tutdu:

— Bu günün məsuliyyəti, analar, cavanlarla eyni dərəcədə sizin də üzərinizə düşür. Siz özünüzü ana yox, qayınana təsəvvür eləsəniz, onların arasına nifaq salacaqsız.

Lətifə:

— Allah eləməsin.

Atlas:

— Ruhulla əmi düz deyir. Qayımanalar əvvəl elə yumşaq, elə həlim olurlar, adam elə bilir mələkdilər. Yavaş-yavaş iddiaları ortaya çıxdıqca, özlərini unudurlar. Dönürlər şiri-aslana. Bu mənim oğlum, o mənim qızım deyir. Aləm qarışır. Dava-dalaş qopur... Qonşular da çıxırlar tamaşalarına...

Aqıl:

— Atlas, niyə elə danışırsan?..

— Bilirəm nə demək istəyirsən, Aqıl. Mən qayınana görməmişəm. Halına, xislətinə də bələd olmamışam. Mənim dediklə-

rimin mərhum anana dəxli yoxdu. Dəxli olan Bənövşə xanımla, öz anamadı.

Həkim Kamal:

— Atlas qızımın dedikləri xoşuma gəldi. Cavan olsa da, çox ağıllıdı. Yaşından xeyli qabağa gedib. Xalqımıza düşünə bilən analar gərəkdi. Nə gizlədim sizdən. Gənc ailələri dağıdan əksərən analardı, qayınanalardı. Görün nə günə qalmışsınız, statistik məlumatlar göstərir ki, ailə quranların təqribən qırx faizə qədəri boşanır. Nikahını ləğv elətdirir. Nə qədər də yaşı nikaha düşməyən cavanlarımız ata-anaların səhvləri ucbatından ailə qururlar. Az sonra o ailələr də dağılır. Onların heç biri statistik məlumata daxil deyil. Nə qədər uşaq yetim qalır. Bunların çoxu bilirsiniz nədən irəli gəlir? Anaların, qayınanaların hoqqabazlıqlarından. Cavanların hikkələrindən. Yalan danışmalarından. Bir-birilərinə sədəqətsizliklərindən, dəyanətsizliklərindən. Ailədə qarşılıqlı hörmət, səmimiyyət, vəfa yoxdursa, orda işlər də gec-tez öyri gedəcək.

Ruhulla:

— Həkim Kamal, sən çox mömin adamsan. Ürəyimcə danışdın. Sözlərindən nəticə çıxarılmalıdı. Yalan, etibarsızlıq olan yerdə sədəqət yoxdur. İnsanlar yaman pis günə düşüblər. Bilmirəm, nədəndi. Öyrəniblər yalan danışmağa. Yalanı adama elə sırıyırlar, inanmaya bilmirsən. Bir də “ho-ho”dan, yəni iş işdən keçəndən sonra başa düşürsən ki, ay dadi-bidad, deyilənlərin hamısı yalanmış. Üzdən iraq, qarşındakı, sənə allı-güllü moizə oxuyan bu yaramaz kazzabmış. Kazzablığa öyrənən adamın ailəsi də zay olur... Adamlar elə günə düşüblər ki, həqiqəti eşitmək istəmirlər. Unudurlar ki, həqiqət ən böyük azadlıqdı. İnandı... O, səmavi kitabələrə and içməklə, müqəddəslərə səcdə ilə yaranmır. O, gərək içdən gələ, səmimiyyətdən doğa. Həqiqət hər kəsin əqidəsilə bağlıdı. Gərək bizim cavanlar da, yaşlılar da bunu anlasınlar. Bu gün, a Lətifə, a Bənövşə, sizin ailənizin ən

şad günüdür. Gərək bu günü sonacan yaşatmağı bacarasınız.

Nübar:

— Analar övladlarının xoşbəxtliyini istər.

Həkim Kamal:

— Mənə elə gəlir ki, həqiqət özü də bir qanundu. Doğrudu, həqiqət qanunları da başqa-başqa olurlar. Birincisi, qurmaq, yaratmaq, başqa sözlə, “özünü müdafi”, ikincisi yandırmaq, parçalamaq, dağıtmaq, başqa sözlə “özünüviran”. Bu təbiət və cəmiyyətdə təzahür eləyən qanunları “kainat” başlığı altında da vermək mümkündür. Mənim dediklərim heç də Quran ayəsi deyil, öz şəxsi düşüncələrimdi. Bunu da deyim — cavanlar qulaqlarında sırğa eləsinlər. Sizi istəməyən, sizə hiyləgərliklə və istehza ilə baxan insanlar ətrafınızda — gözlərinizin önündə dolacaq. Nəzərə alın ki, onlar sizin xeyirxahlarınız yox, bədxahlarınızdı. Belələrindən uzaq qaçsanız, başınız salamat olar.

Lətifə:

— Tamamilə doğrudu. İstəyəndən çox istəməyən var. Bunu dost-düşmən də adlandırmaq olar. Biz bu gün qohumluğun bünövrəsini qoyduq. Dedikləriniz gələcək həyatdı... Olanı artırammırıq-artırammırıq, heç olmasa, qoruyub saxlayaq. Bənövşə ilə həmişə sözümlüz tutub. Dərd-sərimiz bir olub. Yeri gələndə, kədəri də bölüşə bilmişik... Pis günümüzdə bir-birimizə həyan olmuşuq. İnşallah, bundan sonra da elə olar.

Ruhulla:

— A Bənövşə, bayaqdan ağzına, elə bil, su alıb, sakit dayanmısan. Bircə kəlmə də danışmırsan.

Ruhulla güldü, sonra sözünə davam elədi:

— Bəlkə sözü sənə ağzından kəlbətinlə çıxaraq?

Bənövşə:

— Siz olan yerdə mən nə danışım? Nə danışsam, sizi təkrar eləyəcəm. Təkrardan da xoşum gəlmir... “Şeytan”, “İblis” necə olur — bilmirik. Ancaq onu bütün ziyankar şeylərin yaradıcısı

sanırıq, ona tez-tez lənətlər oxuyuruq. Həkim Kamal “Özünü müdafiə” qanunu dedi. Onu Allahın bəşəriyyətə bəxşişi kimi qəbul eləməliyik. Eləsək, həm yaradanımıza şükürlər diləmiş, həm də onun mərhəmətinə sığınmış oluruq. O da bizdən mərhəmətini əsirgəməz. Bunu hər kəs bilməli, o cümlədən Mahmudla Yazgül də.

Hamının diqqəti Bənövşəyə dikildi. Həkim Kamal dilləndi:

— Ay Ruhulla, bayaqdan başlamışığ dağdan arana enməyə, arandan dağa qalxmağa. Sözü Bənövşə kimi, aydın, dəqiq seçərlər. Bacın düz hədəfə vurur...

Atlas bir an fikrə getdi. Qalxıb mətbəxə keçdi. Bənövşənin sözləri onu çalxaladı. Düşündü: mən ikinci dəfə bu qənaətə gəlirəm, deyəsən, bu xanımı yaxşı tanımıram. Onun barəsində eşitdiklərim, gördüklərim məndə heç də yaxşı təəssürat yaratmayıb. Neçə vaxtdı yazıq anamla üz-üzə gəlirəm, əsəblərilə oynayıram. Bu xanım, deyəsən, heç də mənim düşündüyüm kimi deyil. Bu aqlın sahibi ola bilməz ki, düşünülməmiş hərəkətlər eləsin. Yox... Düşüncəsi məhdud deyil... Necə də səhvə yol vermək olarmış, Xudaya.

Bir-birilə ziddiyyətdə olan iki düşüncə — inanım, ya inanmıyım, dedikləri gerçəkdi, yoxsa yalan, qlaflıdı, yoxsa qlafsız — onu əməlli-başlıca silkələdi. Şübhələr onu çaşdırdı. Düşüncələrin hansı qütbündə dayandığını ayırd edə bilmədi. Narahat və naghahan halda qayıdıb stulunda əyləşdi. Növbəti söhbətləri dinləməyə üstünlük verdi.

Ürəyi yumşalıb, gözləri dolan, qəhərlənən Bənövşə dedi:

— Bayaq baldızım Nübar da ürəyimdən xəbər verdi. Kim istər qızı xoşbəxt olmasın: düşdüyü ocağın sevimlisinə çevrilməsin. Qayınana, baldız ondan gileylənsin, şikayətlənsin. O, iki gündən bir nəyisə bəhanə eləyib, ana yanına qayıtsın... Demirəm, mənim Yazgülümün xasiyyəti idealdı. Yox, elə düşünsəm, özümü aldatmış olaram. Güzəştətsiz həyat yoxdur. Mən Lətifə-

dən də, Mahmuddan da xahiş edirəm ki, qızıma, yeri gələndə, düzəldilməsi, təkrar eləyirəm, düzəldilməsi mümkün olan səhvlərinə görə güzəşt eləsinlər. Qızım da gərək elə iş görsün ki, gələcək qayınanası da, əri də bağışlaya bilsinlər...

Mən həkiməm. Hər gün neçə-neçə xəstə insanın taleyi mənə həvalə olunur. Hissim var, duyğum var. Axı, hər bir insan — o sağlam da ola bilər, xəstə də — ayrıca fərddi. O, xeyirxah da ola bilər, qəddar da. Hətta, mənəviyyəti kor da. Buna baxmayaraq, ali təbiətli insan çalışmalıdır ki, daim başqalarına yaxşı mənada təsir göstərə bilsin. Özünün şəxsiyyət olduğunu qarşısındakına ağı, ədəb-ərkanı ilə diqtə eləsin. Böyük dühalara görə, xeyirxahlıq, yaxşı əməl hər bir şəxsiyyətin daxili tələbat və ehtiyacından doğur. Kimliyini, daha doğrusu “Mən”ini ortaya qoymaq cəhdlərindən yararır. Əlbəttə, dediklərim mənim şəxsi fikirlərimdi.

Bu söhbətdən sonra Atlasın Bənövşə ilə bağlı fikirlərində ciddi dönüş yarandı.

Ruhulla:

— Gecə gecədən keçir. Güman eləyirəm ki, qarşımızda dayanacaq başlıca vəzifələri həll elədik. Bəlkə...

Lətifə:

— Qaldı bizim gəlinimizi aparmağımız.

Həkim Kamal:

— Orda nə problem ola bilər ki?

— Heç nə. Biz belə qərara gəldik ki, səssiz-küysüz, böyük toy eləmədən...

Ruhulla:

— Onu Bənövşə ilə ikilikdə razılaşın.

Bənövşə:

— Səni başa düşürəm, quda. Necə fikirləşirsiniz, elə də eləyin.

“Quda” sözünü Bənövşədən eşidən Lətifənin ürəyi dağa döndü.

Universitet həyatı

Böyük arzularla, hədsiz sevinclə evinə gəlin gətirən Lətifə özünü dünyanın xoşbəxti sanırdı. Ona elə gəlirdi ki, gəlinin mübarək qədəmləri təkcə özünün deyil, oğlu Mahmudun da həyat eşqini rövnəqləndirir. İnsafən, Yazgül də çox məmnun idi... Hər şey ürəyincəydi... Lətifəyə elə gəlirdi ki, evində sanki günəş doğub. Qayınana gəlininə: — qızım, — gəlini də ona: — ana, — deyə müraciət eləyirdi... Günlər əvəzləndikcə, qarşılıqlı hörmət və nəvaziş də artırdı. Yazgül hər şeyi, — ən kiçik məsələləri də diqqətində saxlayır, Lətifəyə gəlin yox, doğma qız kimi xidmət eləməyə çalışırdı. Müşahidəsi, duyum və qabiliyyəti yetərincə olan Yazgül ailənin qayda-qanunlarını, ənənələrini bacardıqca tez mənimsəməyə, qayınanasının, ərinin xasiyyətlərini öyrənməyə çalışırdı. Hər hansı kiçik hadisə ilə bağlı ərinin üzündəki cizgilərin dəyişməsinə nəzərdən qaçırmırdı. Özünü var gücü ilə ərinin istəklərinə uyğunlaşdırmaq istəyirdi. Təbiətən həssas olan Yazgül hər kəsin üzündəki ötəri ifadələri, onların hər hansı əlamətlərinin nəyə görə əvəzlənməsini dərhal tuturdu. Xanımının bu qabiliyyəti Mahmudun xoşuna gəlirdi...

Lətifə gəlininin boy-buxununa, gözəlliyinə, incə hərəkətlərinə, səsinin cazibədarlığına, yersiz danışib-gülməməsinə baxıb fərəhlənirdi. Gəlini ona müti, dilsiz-ağızsız adam təsiri bağışlayırdı. Dindirməsən, danışdırmasan, ağzını açmazdı. Ondan gəlinin özünü necə aparır soruşan olsaydı, fikirləşmədən deyərki ki, necə aparacaq, sakit, hər kəsin yerini bilən, öz dəyərini başa düşən, ağzına su alan, iş-gücü ilə məşğul olan gəlin kimi. Zeynəb qarı demişkən: “Doşab almışam, bal çıxıb”. Arzu eləyərdim hamının qarşısına belə gəlin çıxsın. Görüb-götürmüş uşaqdı. İş-gücə ərinən deyil. Təmizkarlığına da söz ola bilməz. Allah Bənövşəyə ömür versin. Qızı belə böyüdü, ər evinə yola salarlar.

Həm özünə, həm də anasına “Bərəkallah!” dedizdirənlərdəndi.

Lətifənin bu xarakteristikası qohum-əqrəba tərəfindən də yaxşı qəbul olunurdu. Deyilənləri eşidən Bənövşə bir neçə dəfə qızına demişdi:

— Sağ ol, Yazgül. Sən ər evinə köçəndən ancaq xoş sözlər eşidirəm. Çalış, qızım, qayınanın, ərinin rəğbətini qazan. Bal-dızınla yola get. İndiki cəmiyyət elə pozulub ki, bəzən kimin yaxşı, kimin pis olduğu bilinmir. Yerini nə qədər xoş olsa, nə qədər razılıqla qarşılansan, qulağın dinc olar, mərhum atanın ruhu, mənim də qəlbim şadlanır.

Üçnəfərlik ailədə ayrı-seçkilik, gizlin söz-söhbət, xəlvəti gətir-götür yox idi. Acıqlanmaqdan, əsəbiləşməkdən, qaş-qabaqdan uzaq idi hamı. Kimsə xəstələnsəydi, adicə soyuqdəymədən baş ağrısı tapsaydı, elə bil, qalanların qəlbini zülmət çulğalayardı. Ailənin nəzərləri eyni nöqtədə cəmləşirdi. Dərdləri bir, sərləri bir. Heç unudulası deyil. Bir axşam Yazgül xəstələndi. Hərəkəti qalxdı, özünü itirib, sayıqlamağa başladı. Həmin axşam Mahmud da işdə növbədə idi. Onda Lətifənin əzabları başladı. Bir anlığa ona elə gəldi ki, gəlininin çəkdiyi əzab-əziyyət onun da canına keçib. Lətifənin bütün bədəni titrədi. Nə eləyəcəyini bilməyib, özünü itirdi. O, Mahmuda, Bənövşəyə zəng edib, Yazgülün xəstələndiyini həyəcan içərisində çatdırdı. Yazgül özünə gələndə kimi, Lətifə də çırpındı. Az qala, ürəyi dayanacaqdı. Nə qədər olmasa, bunu xəstə yatan Yazgül də duyurdu, hiss eləyirdi. O, səhəri gün özünə gələndə, olub-keçənləri ağıllı başla, soyuqqanlıqla xatırlayanda, qayınanasına yazdığı da gəlirdi... Qayınanın gəlinlə münasibəti getdikcə istiləşirdi. Gəlinin də həmçinin. Bu, adi münasibət deyildi. Yüksək qayınana-gəlin istəyindən doğan tələb — duyğu da deyildi. Daha dərindən bir hiss idi. Ana-bala sevgisiydi. Açıq-aydın o da hiss olunurdu ki, qayınanın çöhrəsindəki işıqlı cizgilər gəlininə, oğluna olan münasibətin ifadəsidir. Bəlkə də burda ötəri çılğın hisslərdən

çox hörmət, izzət duyğusu sezilirdi. O, da hər ikisini məmnun edirdi.

Lətifə hara gedirdisə, Yazgülü də özü ilə aparırdı. Tanımayanlar elə düşünürdülər ki, onlar ana-baladılar. Anası ilə arvadı arasındakı yaxınlıq, səmimiyyət, mehribanlıq, hörmət və qayğı Mahmudun da, Atlasın da ürəyincə idi. Atlas anasına bir neçə dəfə zarafata salıb demişdi:

— Ay ana, Yazgullə o qədər mehribansız, can deyib-can eşirdirsiz, qınayan olmasa, deyərdim ki, sizə paxıllığım tutur.

Lətifə də hər dəfə cavab verərdi:

— Niyə də paxıllığın tutmasın? Belə gözəl-göyçək, boy-buxunlu, düz qamətli gəlin kimdə var? Gəlin də qızdı da. Mənim üçün gəlin, ya qız, ikisi də birdi.

— Zarafat eləyirəm, ana. Siz mehriban olanda, yola gedəndə, bilirsən mən nə qədər sevinirəm...

Evindən məmnun, ailəsindən razı qalan Yazgül hər gün geyinib-keçinib, səhərlər oxuduğu ali təhsil müəssisəsinə gedir, dərslər qurtaranda qaça-qaça evə qayıdırdı. Qayıması da onsuz bir loxma yemirdi. Yazgül yaxşı oxuyurdu. Fərqləndirici təqaüd alırdı. Universitetin rəqş qruplarında, özfəaliyyət dərəcələrində böyük həvəslə çalışırdı. Tələbə yoldaşlarının, müəllimlərinin hörmətini qazanırdı. Musiqi duyumu, cazibədar səsi vardı. Elmi konfranslardakı, icaslardakı məruzə və çıxışları ilə həm tələbələrin, həm də müəllimlərin diqqətini cəlb edirdi. Təşəbbüskarlığı, tapşırılan hər işə məsuliyyəti yetərincə idi. Bədii qıraəti dinləyiciləri heyran qoyurdu. Yazgül daim mübhəm duyğular ağuşundaydı. İntəhasızlıq dənizində üzürdü. Çox cəsarətli idi. Oğlansayağı hərəkətləri, danışmaları, öcəşkənliyi onu tanıyanların qəlbində bəzən ziddiyyətli duyğular yaradırdı. Bəzən qəmli, kədərli, qüssəli olması, sözü adamın üzünə çırpıqlığı ilə deməsi, gözlənilməz addımlar atması, bəzən də deyib-gülməsi, şən hərəkətləri, özünü oğlan kimi aparması tələbə yoldaşlarında da

bu qız barədə ziddiyyətli təəssürat yaradırdı. Bu xarakterinə görə anası Bənövşə də özlüyündə belə düşünürdü ki, Yazgülün ipinin üstə odun yığmaq çətindi. O, səhər düşüncələrinin əksinə, axşam tamam başqa fikirdə ola bilər. Ona psixologiyadan dərs deyən Zəmanə müəllimə də eynilə bu qənaətə gəlmişdi. Hətta, bir dəfə Yazgülə həyəcan və təşviş içərisində, səsi titrəyətitrəyə öz məsləhətini də vermişdi:

— Qızım, hərdəmxəyallıq, necə gəldi hərəkət eləmək ərlə qadına yaraşmaz. Ətrafın səni düz başa düşməz... O davranışların sənə baha başa gələ bilər. Əvvəl fikirləş, sonra addım at.

Müəmmalı təkliflər

Son vaxtlar Yazgül evdə də, təhsil aldığı universitetdə də özünü xeyli sərbəst hiss eləyirdi. Geyim-keçimində açıq-saçıqlıq vardı. Əvvəlki düşüncələri ilə indikilər arasında bir sədd yarandığı duyulurdu. Tez-tez ucadan gülüb-danışması, içindəki gizliyə yerli-yersiz faş elməsi, şit zarafatları, xoşlamadığı adamlara, xüsusilə cavan kişi müəllimlərinə şəbədə qoşması, bəzilərini də yamsılaması vardı. Bu xüsusiyyətlərinə görə ona hərə bir mövqedən yanaşırdı.

Adi günlərdən biri idi. Bir qrupda oxuduğu rəfiqəsi Gülzar tənəfüsdə onun boş damarını tutub dedi:

— Yazgül, sən ərini sevib getmisən? Yoxsa...

Yazgül Gülzardan təəccüblə soruşdu:

— Nə yoxsa?.. Nə fərqi var, səni ərə verdilər, ya özün sevib getdin.

— Görünür, sevgi dadmamısan.

— Heç nə anlamıram.

— Aaa... Ayıbdı... Sənə gülərlər. Sevgisiz nə həyat? Mən bir gün də sevgisiz...

— Sevgi bədii kitablarda, kinolardadı. Həyatda o qədər seviz ayrılanlar var ki...

— Elə sevgi saxtadı. Deyirlər: sevirik. Sonra məlum olur ki, nə sevgi, hamısı yalanmış. Saxtanı həqiqidən necə ayırmaq olar?

— Mən elə şeyləri hiss eləmirəm...

— Sevən qəlb titrəyir. Gözlər qəlbə aynasına çevrilir. Hisslər, duyğular qovuşur. İki canda bir ruh yaşayır, Yazgül.

— Ay qız, bəsdı... Deyəsən, sən fanatıksən axı?

— Yox... Yazgül, sevginin nə olduğunu bilmək üçün sevsən gərək. Onun acısını-şirini dadasan. Onda bilərsən, sevgi nədi... Sənin sözüdən belə çıxır ki, sevsən-sevilən adamlar dəli-di? Doğrudu, onlara da dəli deyirlər. Elələri sevgi dəliləridi. Hiss eləyirsən... Qrupumuzdakı Rizvan səni sevir, Yazgül. Sənə elə oğrun-oğrun baxır, adamın ona yazığı gəlir.

— Nə?

— Hə... O səni lap gördüyü andan istəyir. Sevgisini sənə heç cürə aç bilmir. Sən ərə gedəndə bilirsən, o, göz yaşlarını saxlaya bilməyib, mənə nə dedi?

— Yox!..

— Dedi, Yazgülü görəndə bədənim titrəyir. Sarsılıram. Az qalırım gedib qabağında diz çökəm. Ancaq neyləyim ki, buna cəsərim çatmır... Pis oğlan deyil. Ucaboy, yaraşlılı.

— Mən ailəliyəm, Gülzar. Ərim var. Özü də ürəyimcədi... Daha gecdi.

Gülzar ani fikirə getdi:

— Özü ilə söhbət elə. O mənə yalvarıb ki, sevgisini sənə çatdırım.

— Mən ona gedib nə deyəcəm?

— Sən demə, özü sənə yaxınlaşsa, onu axıra qədər dinlə.

Həmin gün Yazgül Gülzardan ayrılıb, heç bir şey olmamış kimi evə qayıtdı. Qayıması ilə yeyib-içib, sonra da dincəlmək

üçün öz otağına çəkildi. Yatağını açıb çarpayısına uzandı. Gülzarın söhbətlərini xatırladı... “Sevgi boş şeydi... Mahmud da heç pis oğlan deyil”. Aradan bir az keçdi. Rizvan gözləri önünə gəldi. Xəyalən onu başdan-ayağa kimi süzdü.

— İşə düşmədim, canı yanmış, bu nə söz idi mənə dedi? — deyə düşündü və sonra da belə qərara gəldi ki, Rizvandakı sevgi öteri hissələdi. O, mənə sevsəydi, bu vaxta qədər sevgisini dilə gətirərdi. Axı, Rizvan bilir ki, mən artıq ərli qadınam.

Yazgül öz-özü ilə danışa-danışa durub güzgü qarşısına keçdi. Üz-gözünə diqqətlə baxdı. O, bəlkə də, güzgü qabağında özünə indiki qədər vurğunluqla baxmamışdı, nə də, öz gözəlliyini hiss etməmişdi. Özündən məmnun halda gülümsəndü və dedi:

— Rizvan!.. Rizvan!.. Sən, həqiqətən də, pis oğlan deyilsən. Gözəgəlimlisən. Ağırısan. Başqa tay-tuşların kimi şit, yüngül hərəkətlər də eləmirsən... Mən ərliyəm. Ərli olmasaydım... Bəlkə də... Sən başqa qızlarla da ailə qura bilərsən. Universitetdə nə çox gözəl-cöyçək, ağıllı qızlar. Mən özgəsininəm. Sən kiminsə artığına qalmamısan... Get... Özünə layiqlisini tap. Xoşbəxt ol...

Bu anda yan otaqdan Lətifənin səsi eşidildi:

— Yazgül!.. Yazgül, qızım qalx, axşam yata bilməyəcəksən.

Yazgül güzgü qarşısındaca cavab verdi:

— Qalxmışam, gəlirəm.

Sonra düşündü: yazıq qayınana sən hardan biləsən ki, mən yatmamışam. İcimdə oğlun Mahmuda da, sənə də kəf gəlmək üçün sarsaq düşüncələrə qapılmışam... Çox çəkməz, Gülzar Rizvana dil verib göndərər üstümə. Qoy gəlsin, ona elə sifət göstərim ki, özü də məəttəl qalsın.

Qərribə idi: Yazgül özü də bilmədən axşam işdən evə qayıdan əri Mahmudla qrup yoldaşı Rizvan arasında təsəvvüründə müqayisələr apardı. Özündən asılı olmadan gah əri, gah da tələbə yoldaşı günəş şüalarının hərdən parlayan, hərdən də öləziyən

təsiri altına düşürdü... Və getdikcə bəzən Mahmudun, bəzən də Rizvanın üzərinə qara bir örtük çəkilirdi. Hər gün xəyal Yazgülü çəkib apardıqca, Mahmud boz-bulanıq, Rizvan isə işıqlı rənglərə bürünürdü. Eh... Qadın xisləti... Kimisi dönməz, sədaqət mücəssəməsi olur, kimisi də sürüşkən. Sürüşkənlər hərdəmxəy-yallıqla özünü atır sonu görünməyən çirkəblər ümanına... Yazgüllə Rizvan hələ bu mövzuda söhbət eləməsələr də, Gülzarın xidməti sayəsində onlar hər gün daxilən bir-birilərinə yaxınlaşdılar...

Dərs arası idi. Rizvan dəhlizin pəncərəsindən çölə baxırdı. Gülzar Yazgülün qulağına pıçıldadı:

— Yaman insafsızsan.

Yazgül təəccüblə onun üzünə baxdı:

— Niyə?

— Ay qız, necə niyə? Yazıq oğlan sənə fikrini eləyir. Görmürsən, özü də utanır sən tərəfə baxmağa. Heç olmasa, bir şeyi bəhanə elə, kəlmə kəs onunla. Hal-əhval tut. O, sənə qarşı nə pis iş görüb ki?

Yazgül oğlana tərəf baxıb, gülümsündü:

— Ay qız, açıl başımdan, məni oda salma.

— Od niyə, iki kəlmə sözdü də. De, ürəyini al, yazıqdı.

— Keçmə kişilərin də bu işindən...

Yazgül Gülzara tərəf dönüb, yarızarafat, yarı gerçək, sözünə davam elədi:

— Mən niyə ona yaxınlaşmalıyam? O harda görünüb ki, qadın kişiylə yaxınlaşsın. O da atriq-əskik söz desin. Deməz ki, ərlı qadının sırtılmışlığına bax?

Gülzar gülümsündü:

— A qız, o oğlandı. Heç nə görməyib. Ana uşağıdı, söz deyəndə, qıpqırmızı qızarıp. Bilsə, ondan danışırıq, onu müzakirə eləyirik, çıxıb gedəcək, bəlkə bir həftə dərsə də gəlməyəcək... Sən canın yazıqdı, onu dindir, danışdır. Qəlbinə od salma...

Adi dərs günlərindən biri idi. Tələbələr dərs otağına toplanmışdılar. Sınıf nümayəndəsi deyəndə ki, müəllim xəstələndiyindən, bu gün dərsə çıxmayacaq, tələbələr sevincək otaqdan çıxdılar. Yazgül arxa partada oturub, kitab oxuyurdu. Gülzar Rizvana göz-qaşla, him-cimlə: — Firsətdi, getmə, yaxınlaş, sözünü de. Rizvan da ayaq saxladı. Bir dəqiqə keçməmiş Gülzar: — Kitabxanaya baş çəkib gəlirəm, — deyib, otağı tərk etdi. Beləcə, Rizvanla Yazgül otaqda tək qaldılar. Əslində, bu, Yazgülün də ürəyincə oldu. Rizvan ağızını açıb nəsə demək istəyirdi ki, Yazgül qabağa düşdü:

— Mən dərsə hazır deyildim. Yaxşı oldu ki...

— Yazgül, yəqin Gülzar sənə barəmdə danışdı?

— Barəmdə deyəndə nəyi nəzərdə tutursan?

— Məni bağışla... Cəsarətsizliyimin çox böyük zərbəsini daddığımı.

Yazgül özünü bilməzliyə vurdu:

— Başa düşmədim.

— Məni bağışla. Gündə yüz dəfələrlə özümü məzəmmətləyirəm. Ölüb-dirilirəm.

— Niyə?

— Vaxtında ürəyimi sənə açma bilmədiyim üçün.

— Aa... Rizvan...

Rizvan susdu. Yazgül səsinə ara verib, astadan sözünə davam elədi:

— Mən evliyəm. Ərim var...

— Öyrənmək istəyirəm, sevib ailə qurmusan?

— Onun nə təfəvütü var? Həqiqət budur ki...

— Bilirəm... Bağışla məni... Mən bu sirri ürəyimdə saxlaya bilməyib, Gülzara açdım. Ondan da xahiş elədim sənə çatdırırsın.

— Axı, hər şey gecdi.

— Gec olsa da, mən ürəyimdəkiləri sənə bir yolla çatdırma-lydım... Mən səfeh deyiləm. Özümə də, başqalarına da dəyər

verə bilərəm. İlk görüşümdən düşünürdüm ki, sənənlə xoşbəxt ola bilərəm. Təəssüf ki, cəsarətsizliyim... Görünür, bu da sevginin bir əlamətidir... Kimisə həyatında sevmisən?

— Bu sualı mənə Gülzar da verib, Rizvan. Birmənalı deyim ki, yox... Deyirlər, sevən kəslərin qovuşması çox az-az olur.

— Mən həyatım boyu səni, sənənin sevgini unutmayacam.

Yazgülün bir an içi titrədi. Əvvəl özünü təəccüblənmiş kimi apardı, sonra qəsdən güldü:

— İndi mən neyləyim? Sən özünə sığışıdırıb, ailəli qadını necə arvad eləyə bilərsən? Sən cavan oğlansan. Yaraşıqlısan. Universitetdə məndən də yaxşısını axtarıb tapa bilərsən. Mən bilən səni çoxları sevər.

— Elələrinə çox görmüşəm, Yazgül. Səni necə varsan, elə də qəbul eləyirəm. Təki...

Yazgül dayandı. Handan-hana dedi:

— Bu sevgi ikimizin də faciəmiz olar. Doğrusu, ərlə qadın olsam da, sənə qarşı biganə deyiləm. Mən sənə ancaq dost ola bilərəm. Hörmət eləyə bilərəm...

Rizvanın səsi titrədi. Bu titrəyişi Yazgül də hiss elədi. O, dedi:

— Rizvan, sən cavansan. Ata-ananın, doğmalarının gözü sənədədi. Sənə ümid bəsləyirlər. Onlar heç vaxt ərlə qadınla ailə qurmağı sənə bağışlamazlar... Təkrar eləyirəm, mən də sənə qarşı biganə deyiləm. Səadətini başqasında axtar. Dostlarının, qohum-əqrəbanın, ailə üzvlərinin arasında nüfuzunu itirərsən.

— Mənə sən lazımsan, Yazgül. Hər gecə səni yuxumda görürəm. Təsəvvür eləyirsən, gecələr...

Elə bu vaxt Gülzar otağa qayıtdı. Gülümsünərək dedi:

— Hələ burdasız? Görünür, söhbətiniz sox şirindi.

Rizvan bir söz demədi. Gülzar sözünə davam elədi:

— Yazgül, anaş, mənə qaqasını incitmə. Üzünə demək yaxşı deyil. Axtarsalar, onun kimi oğlan tapmaq çətindir.

Yazgül ayağa qalxdı. Gülzar üzünü Rizvana tutdu:

— Qaqaş, susuzluqdan boğazım quruyur... Çaydan, ya kofedən olsaydı, içərdik.

Bicliklə düşünülmüş bu təklif Yazgüllə Rizvanın ürəyincə oldu. Onlar universitetdən çıxıb, yaxınlıqdakı kafeyə getdilər. Kofe olmadığından, Rizvan üç meyvə şirəsi və üç pirojna sifariş verdi.

Gülzar dedi:

— Rizvan, qaqaş, qızlarımız səni çox istəyirlər. Bilərsən niyə? Mədəniyyətinə görə.

— Mənə verdiyiniz qiymətə görə təşəkkür eləyirəm...

Heç yerə tələsməyən Yazgül qəsdən mızıldandı:

— Qayınanama söz vermişdim evə tez gələcəm. Getməli yerimiz var, gecikirəm.

Gülzar:

— Əşi, qoy görək. Hər gün evdəsən də. Qayınana... O sözdən zəhləm gedir... İndi elə zəmanədi kim kimə təsir eləyə, qadağa qoya bilər? Şəxsən mən sərbəst, azad insanam.

— Ərə gedəndə bilərsən.

— Mən evdə qarıyaram, ancaq sevmədiyim adama ərə getməyəm. Sevdinin şəxslə beş il yaşamaq, sevmədiyinin şəxslə əllilənmiş il ömür sürməkdən yaxşıdır. Düz demirəm, Rizvan?

— Mən hansı kitabdasam oxumuşam, hər şey sevgi ilə yaranmışdır. O da qalmışdı ki, insan ola.

Gülzar Rizvanın sözünü kəsdi:

— Eşitmisiz də Mədinə neyləyib?

Yazgül:

— Yox... Neyləyib ki?

— Nişanlısını qoyub, qoşulub qaçıb sevdiniyə... Varam ey elələrinə... Kişi qızı kimi hərəkət eləyib...

— Hələ ər evindən qaçanlar da var.

Rizvan:

— Sevgisiz nə həyat?

Xidmətçi pirojna və meyvə şirələrini gətirdi. Elə yeyirdilər ki, Yazgülün gözü birdən divardan asılmış şəkilə sataşdı. O, dərhal da söhbətin səmtini dəyişdi. Şəkildə gözəl, cavan qadın təsvir olunmuşdu. Əynində sinəsi yarıya qədər dairəvi açıq, xurmayı rəngli don vardı. Qara, qoşa hörüyünün birini sinəsi üstən aşağı sallamışdı. Böyük alnı, zil qara, cazibədar gözləri çöhrəsinə heyranedicə ecazkarlıq gətirirdi. Şəkil xoşuna gəldiyindən, Yazgül gözlərini ondan ayıra bilmirdi.

Gülzar:

— Deysən, şəkil xoşuna gəldi.

Yazgül:

— Hə... Rəssam çox hissiyyatlıdı, fırçasına da söz ola bilməz.

Rizvan:

— Qədim şəkildir. Hisslə ağlın vəhdətindən yaranıb. Birbaşa adamın ruhuna təsir eləyir.

Gülzar:

— Sevinirəm ki, şəkil hər ikinizin xoşuna gəldi. Görünür, ruhunuzda yaxınlıq var. Təsvir oxuma bacarığı hələm-hələm adama müəssər olmur. Orda sənətkarın qəlbi, ruhu, dünyagörüşü, acılı-şirinli hadisələrə baxışı... ustalıqla təcəssümünü tapıb. Onları duyub dəyərləndirmək, sənətkarın da, elə obrazın da daxili aləminə nüfuz etmək deməkdi.

Rizvan:

— Mən sizinlə razı. Rəssamda güclü fantaziya hər şey deməkdir. Elə götürək bu şəkli. Elə mübhəm guşələrə, insanın içini silkələyən elə tellərə toxunur ki, özün də ona məəttəl qalır-san.

Yazgül handan-hana dedi:

— Zeynəb qarı deyərdi: “Dünya kimi, insanların içi də möcüzələrlə doludur”. Hərdən oturub-durub fikirləşirəm. İnsanlar

var, yüz il, min il qabağı görürlər, ulduzlar, planetlər aləmini, onlar arasındakı əlaqələri seyr eləyirlər, biz isə, burnumuzdan uzağı görmürük.

O, bu sözləri deyib, başını yellədi. Gülzar o andaca nə fikirləşdisə, Rizvanın üzünə baxdı və kipriklərini qırpdı. Rizvan stolun üstündəki papiros qabını kənara itələdi. Sonra da xidmətçiyə qabı götürməyi işarə elədi. Xidmətçi dərhal papiros qabını götürdü.

Gülzar:

— Bayaqdan fikirləşirəm ki, bu nikotin iyi hardan gəlir? Balam, bu siqaretdə nə görüb adamlar?

Yazgül:

— İnsanlar özləri öz başlarına oyunlar açirlar. Sonra da talelərindən şikayətlənirlər...

Yazgül üzünü Rizvana tutdu:

— Sən necə, Rizvan, siqaret çəkən deyilsən ki?

— Yox...

Gülzar:

— Mənim qaqaşım ağıllı oğlandı...

8 Mart Beynəlxalq Qadınlar bayramına iki gün qalırdı. Bir gün əvvəl Gülzarla Yazgül dərindən çıxanda, Rizvan iki dəstə gül aldı. Qızlara yaxınlaşdı. Gül dəstələrini və cibindən çıxartdığı kiçik qutuları onlara verib, gələcək bayramlarını təbrik elədi. Yazgül çaş-baş qaldı. O, nəm-nüm eləməyə başlayanda, Gülzar ərklə dedi:

— Ay qız, özünü çəkmə. Qaqaş bizi təbrik eləyir. Hədiyyə almasaydı, ikimiz də düşünəcəkdik ki, bizə diqqət yetirmir.

Yazgül çəkinə-çəkinə:

— Ay qız, yox ey... Evdə soruşsalar, nə deyəcəm?

— Deyərsən, qrupumuzun uşaqları hamıya gül hədiyyə eləyiblər, o cümlədən də mənə. Kimdi onu yoxlayan? Lap yoxlansınlar... Hədiyyədən ötrü kimi asıb-kəsiblər ki? Cavan, gözəl

xanıma hədiyyə verərlər də.

Gülzar üzünü Rizvana tutdu.

— Qutudakılar nədi?

Rizvan:

— Açanda görərsiz.

Gülzar qutunu açdı. Nazik qızıl boyunbağını görəndə “Oy!” elədi. Sonra soruşdu:

— İkimizə də eyni?

— Bəs necə?

Yazgülü fikir götürdü. Mahmud bir an içində dumana, çənə bürünmüş halda gəlib durdu gözləri önündə. Sonra da əriyib yox oldu...

İkinci ər

Bütün gecəni yata bilməyən Yazgül, gözlərini nə qədər yummağa çalışsa da, onu baş-beyindən eləyən canıyanmış Gülzar, bir də ona hərdənbir gülümsəyərək həsrətlə, oğrun-oğrun baxan, fürsət düşəndə danışmağa, söz deməyə cəsərət eləyən Rizvan gəlib dururdular gözlərinin önündə. Dərsarası, otaqda, dəhlizdə, həyətdə elədikləri söhbətləri xatırlayırdı. Son vaxtlar Gülzarı xeyirxahı, Rizvanı isə ən əziz adamı kimi dəyərləndirirdi... Bəzən yanında mışıl-mışıl yatan Mahmudun varlığını unudurdu. Ona elə gəlirdi ki, otaqda təkdi. Yataqda nə fikirləşdiyinin də heç kəsə dəxli yoxdu. O, hətta, cəsərət edib, Mahmudla istədiyi kimi danışa da bilərdi. Kimsənin ona söz demək hüququ yoxdu. Davranışlarının, danışmalarının hüququ tam özündədi. Həyatını tam azad, sərbəst yaşaya bilər. Ona kimsənin söz demək haqqı yoxdu və ola da bilməz: bu ömür mənimdi! Mənimdisə, deməli, onu istədiyim kimi yaşaya bilərəm. İnsan həyatına qadağalar qoymaq, hərəkətlərinə sədd çəkmək, istəklərinin, arzularının qol-qanad açmasına mane olmaq nə demək-

di? Elə biri mən özüm. Həyatım başdan-başa gülməli idi. Oyundu. Düşünəndə dəhşətə gəlirəm. İşə bax, yatmışam Mahmudla bir çarpayıda, amma nəfəs alıram başqasıyla, Allah bilir, harda... Oyananda utanmaz-utanmaz heç nə olmamış kimi danışib gülmürəm. Ona xoş getsin deyə kompliment deyirəm. Bir sözlə, gözlərinin içinə baxa-baxa aldadıram onu. Mahmudla intim münasibətlərdə olanda, fikrən təsəvvür eləyirəm ki, Rizvanlayam. Rizvanın təxəyyülümdə yaranan obrazını özlüyümdə reallığa çevirirəm. Onu əzizləyirəm, ona nəvaziş göstərirəm... Hərdən xəyaldan ayılanda, ikiüzlülüyəm, qılfda olduğum üçün özümü məzəmmətləyirəm. Özüm-özümə nifrət eləyirəm. Bir sözlə, tısbığa kimi qınıma çəkilirəm. Əcəb işdi. Az keçir, yenə maskalanıram. Oluram həmin “çüy”, həmin “dibəy”... Bu ikiüzlülük kimə lazımdı? Belə davam edə bilməz. Bütün cismim, fiziki varlığım Mahmudun, fikrim-zikrim, ruhum, istəyim, arzum Rizvanın yanında. Şanına, şöhrətinə allı-güllü söz qoşulan gözəl, sevgili həyat budurmu? Budursa, mən nifrət eləyirəm bu həyata. Onun oyunbazlığına. Üzü üzlər görün əcaib dünyanın etibarsızlığına, hoqqabazlığına, namərdliyinə... Bu, belə gedə bilməz. Mən ömrüm boyu düz danışmağa adət eləmişəm. Sözü düz adamın üzünə deməyə öyrənmişəm. İstəmişəm ki, kiminsə yanında gözüqırıq olmayım. İçim nədisə, çölüm də elə olsun. İndi gör özüm-özümü nə hala salmışam. Girmişəm şeytanın qoynuna. Dönmüşəm yalançıya, ikiüzlüyə, xəyanətkara. Üzüm gülmür, içim ağlayır. Belə də həyat, yaşamaq olar? Hərdən Mahmuda yazığım gəlir. Ona oğlanmı, kişimi deyim? Qərribə xasiyyətləri var: bəd-xərə deyil; ciddidi; sərtidi; dediyindən ayaq geri qoymayırdı; iztirablı həyəcanlardan vəcdə gələndi; diqqəti tez-tez yayınandı; dinlədiyi söhbətlərə sonradan reaksiya verəndi; onun hərdənbir unutqanlılığı olur; adı sözdən belə qızışandı; çılğındı; mübahisəyə girişəndi; qızğınlıqla başladığı işi yarımçıq qoyandı; fikirlərində məntiqsizliyə yol verəndi; adı sözdən, hərəkətdən heyrətlənən-

di; müsahibinin sözünü kəsəndi; adamlara etibarı azdı; şaqqılıyla güləndi; az-az hallarda xeyirxah və mərhəmətli olandı; Allaha inamında davamsızdı; qadınlara etinasızdı; var-dövlətə hərisliyi yoxdu; danışanda tez-tez öz əzizləyici ifadələrindən istifadə eləyəndi (“Canım, sən deyən olsun”, “Cancıyər, bilirsən, sənin üçün nə qədər darıxmışam”, “Ömrüm-günüm”, “Namuslu və mötəbər insan”, “Gözəl və nəcib insan”, “Səni gördüyümə şadam”...); hirsənəndə əndirəbadi cümlələr işlədəndi (“Pazını məndən uzaq elə”; “Sənin zırhazırına (hırha-hırına, çərənçiliyinə, hoqqabazlığına, sürtüklüyünə...) nə qədər dözməliyəm”); bəzən sadəliyi təkəbbürlüyünü üstələyəndi... Rizvanın xarakteri bir çox hallarda Mahmudunkundan fərqlənir. Doğrudu, üst-üstə düşən xasiyyətləri də var. Bununla belə, fərqli cəhətləri də çoxdu. Əlinin dalını-qabağını sonalamır; üzgülərdir; səmimidi; məsləhətə yatandı; sözümdən tez-tez geri çəkiləndi; ehtiyatlıdı; yaddaşı möhkəmdi; hələm-hələm əsəbiləşən deyil; az, çəkinə-çəkinə danışdığından, məntiqsizliyə o qədər də yol verməyəndi; müsahibini axıra qədər dinləyəndi; karyera sevgisi danışdıqlarında özünü tez-tez göstərir; böyük-böyük danışması var. Bu cizgiləri az müddət ərzində müşahidə eləmişdim Rizvanda. Etiraf eləyim ki, Mahmuda sevgimin olmamasından, onun bir çox işıqlı cizgiləri də mənə qara, çirkli-paslı görünürdü. Rizvana olan sevgi münasibəti onun çatışmazlıqlarının üstə pərdə çəkdiyindən, bir çox cəhətlərini, məni qınamayın, ya görmür, ya da görmək istəməirdim. Bu səbəbdən Mahmud hər gün gözlərimdə kiçilir, Rizvan isə böyüyürdü. Bəlkə də burda bir haqsızlığın, ədalətsizliyin hökmü də özünə yer eləyirdi. Əlbəttə, o hökm mənim Rizvana, onun mənə xoş münasibətlərindən, mənim ona istəyimdən, sevgimdən irəli gəlirdi. Bir sözlə, ədalətin, həqiqətin qarşısına sipər çəkən sevgi olduğundan mənə elə gəlir ki, bütün günahlar, qəbahətlər sevginin bətnində, onun mahiyyətində axtarılmalıdır...

Bütün gecəni Mahmudla Rizvanı düşüncələr orbitinin iki qütündə müqayisə eləyən Yazgül səhər universitetə xeyli tez gəldi. Dördüncü mərtəbənin boş otağındakı partada əyləşib, Gülzara zəng elədi. Yerini ona xəbər verdi. Bir az keçmiş Rizvan gülümsünə-gülümsünə otağa daxil oldu. Soruşmasa da, Yazgül elə gəldi ki, onun hansı otaqda olmasını Rizvana Gülzar çatdırıb. Əslində, Rizvanın gəlişi Yazgülün də ürəyincə oldu. Rizvan salam verib, Yazgül dedi:

— Yaman yorğun görünürsən.

Yazgül əvvəl istədi yorğunluğunun səbəbini gizlətsin, Rizvana deməsin. Sonra hansısa hissini təsiriyləşə dedi.

— Hə... Gecə çox pis yatmışam. Kipriklərimi qırpmamışam.

— Görünür, nə barədəsə fikirləşmişən?

— Hə... Aman vermədik ki? Hey beynimdə sizi götür-qoy eləmişəm.

Rizvan güldü:

— Nə danışsən? Əgər mənim barəmdə fikirləşmişənsə, deməli, xoşbəxtəm.

— Fikirləşmək nədi, hətta, sizi müqayisə eləmişəm, xarakterinizi tutuşdurmuşam.

— Axırda üstünlüyü kimə vermişən?

Yazgül astadan:

— Kimə verəcəm, sevgiyə. Məni əcəbcə özünə bağladın, Rizvan.

Bunu eşitcək Rizvan Yazgülü dəmir kimi qolları arasına aldı, özünə tərəf çəkib, üz-gözündən, dodaqlarından öpdü. Yazgül əvvəl Rizvanın qolları arasında hərəkətsiz qaldı. Ona elə gəldi ki, ilk dəfədi bu cür öpüslərə qərq olur...

Handan-hana Rizvanın qucağından ayrılan Yazgül göz-qaş oynada-oynada, naz eləyə-eləyə, astadan, pıçıltılı səslə dedi:

— Sən neylədin? Məni biabır elədin.

— Məni bağışla, Yazgül. Səni tanıyandan ruhumu ovsunla-

mısan və həmişə bu təmas barədə düşünmüşəm. Arzulamışam ki, heç olmasa, bircə dəfə sənin qızıl gül ətirli nəfəsini duya bilim. Bu, mənim xoşbəxt anımdı...

Dərs başlandı. İkinci tənəffüsdə Gülzar əhvalatdan xəbərdar oldu... O, Rizvanı təbrik elədi. Sonuncu dərs yenə boş keçəsi oldu. Bundan istifadə eləyən Gülzar Rizvana göz vurub, Yazgülü dedi:

— Qaqası da götürüb, gedək bizə, evdə heç kəs yoxdu, rayondadılar, bazar günü gələcəklər. Dincələk, sonra səni yola salarıq gedərsən.

Yazgülü çiyinlərini çəkdi. Dərhal Gülzar Rizvana: — Qaqas, taksi saxla, gedək, — dedi. Rizvan bu sözü gözləyirmiş kimi tələm-tələsik qapıdan çıxdı. Çox çəkmədi ki, taksiyə öyləşib, Nizami küçəsinə gəldilər. Gülzargilin mənzili üçmərtəbəli binanın ikinci mərtəbəsində yerləşirdi. Əsrlər boyunca külək, yağış, qar, soyuq, isti nə qədər təsir eləsə də, bina əzəmətini itirməmişdi. Ecazikar və valehedici xarici görünüşü, nadir pəncərələri Yazgülünün xoşuna gəldi. Onun görkəmini sözlə təsvir etmək o qədər də asan deyildi. Son on ildə əl gəzdirilmədiyindən, bina solğun və səliqəsiz hala düşmüşdü. Rəngi demək olar ki, təmiz silinmişdi. Gülzar qabağa düşüb, girəcəyin darvazasayaq hündür, geniş və ağır qapısını itələyib açdı və qapı örtülməsin deyə içəridən onu bərk-bərk tutdu. Yazgülü Rizvan içəri keçmişdi ki, o, qapını buraxdı. Qapı öz-özündən örtüldü. Onlar pilləkənlərlə qalxmalı oldular. Pilləkənə vaxtı ilə ağ mərmər döşənmişdi. Onun da bəzi yerləri ayaq altında tab gətirməyib qırılmışdı. Elektrik işıqları söndüyündən, içərini pəncərələrdən düşən günəşin solğun şüaları işıqlandırır. İkinci mərtəbəyə qalxdılar. Gülzar cibindəki açarla qapını açdı. Onlar beşotaqlı mənzilə girdilər. İstirahət, yemək və yataq otaqları xüsusi zövqlə bəzədilmişdi.

Gülzar dedi:

— Siz otaqlara baxın. Mən mətbəxə gedim.

Otaqlarda qoyulan klassik üslublu ərəb mebellərində sanki adamın şəkli əks olunurdu. Hər otaqda divardan rəssamlıq sənətinin ən nadir nümunələri asılmışdı. Hiss olunurdu ki, rəsmlər Yazgülü Rizvanı əməlli-başlı sehləyib. Geniş foyədə sanki əlli metrlik hündürlükdən tökülən ağ köpüklü şalələnin təsviri hey-rət doğururdu. Adama elə gəlirdi ki, sanki bu saat şalələnin səsi otaqlara yayılacaq. Bir qədər aralıda bu mənzərəni seyr etməyə axışan adamlar görünürdü. Onlardan da kənarda bir qadın öz uşağı ilə yaşıl yosuna bürünən daşın üstündə oturub, şalələnin şırıltısını dinləyirdi. Xəyal Yazgülü özündən alıb, uzaqlara apar-dı. Yaddaşının dərinliklərində özünə məskən salan xatirələr oyanırdı. Mənzərə Yazgülünün də, elə Rizvanın da ağızlarını açıla qoymuşdu. Onlar romantik xəyalların qanadlarında belədən-belə uçurdular. Fikrən özləri də təbiətin qoynundaydılar — kino-tele-viziya ekranlarından gördüklərilə bəzən bu təsvirlər arasında bir oxşarlıq, bənzərlik axtarırdılar. Təbiət ruhlarını oxşayırdı. Tablonun arxa hissəsində zirvəsi qarlı dağlar, qoşalaşan sal qayalar, sərv meşələri, ətri qovuşan bənövşəli, laləli, nərgizli... orman-lar... Sükut, mavi Xəzəri andıran səma. Göylə yerin birləşməsini xatırladan xətt... Yazgülü tamam özünü itirmişdi. Gördüklərindən, duyduqlarından dəfələrlə qüdrətli, gurultulu, xoşbəxtlik vəd eləyib, içini dolduran həyat hərdənbir onun beynində əlahiddə fantastika yaradırdı. Qarşısında açılan bu mənzərəyə bütün hissələrlə baxırdı. O, üzünü Rizvana tutdu:

— Əzizim, insan olan hər kəs hiss eləyər ki, həyat deyilən ilahi varlıq budur.

Yazgüldən “əzizim” sözünü eşidən Rizvanın bədəninə elə bil elektrik cərəyanı axdı. O, Yazgülü qucaqlayıb bir də öpüşlə-rə qərqlədi. Yazgülü onu kənara itələdi. — Fərsət axtarırsan? — dedi. Handan-hana Rizvan dilləndi:

— Yazgülü sən xoşbəxtsən.

— Niyə?

— Çünki romantiksen. Filosof kimi düşünə bilirsən. Xəyallarla yaşamağı bacarırsan.

— Xəyal və romantika... Xəyal yoxdursa, romantika da yoxdur. Qaldı filosofluğa, yadımdamı, professor deyərdi: filosofluq insanın daxili həqiqət və ədalət axtarışlarıdır. Nüvəsində vicdan dayanırsa. Məncə, onları bir-birilə eyniləşdirmək olmaz.

— Professor onu da dedi ki, aralarında heç keçilməz sədd də qoymaq yaramaz.

Yazgüllə Rizvanın hisslərinin tüğyan elədiyi bir zamanda Gülzar gəldi:

— Hər şey hazırda, gedək naharımızı eləyək.

Onlar süfrə açılmış otağa keçdilər. Süfrədə soyuq qəlyanaltılar, qızardılmış balıq, toyuq və şanpan şüşəsi vardı.

Rizvan:

— Ay aman, nə əziyyət çəkmisən, Gülzar.

— Heç bir əziyyət yoxdu. Nuş eləyin.

Üçü də süfrəyə əl atdı. Gülzar qədəhlərə şanpan süzdü. Yedilər, içdilər. Halları düzəlirdi ki, yan otaqda telefon zəng çaldı. Gülzar gedib dəstəyi götürdü. Astadan nə danışdığı o qədər də eşidilmirdi. Axırda o ucadan, guya, əsəbiləşmiş kimi dedi:

— Yaxşı. Qonağım var. Hazırla, çox dayanmayım. Ayıbdı... Yaxşı, yaxşı, dedim gəlirəm.

Gülzar dəstəyi asıb, otağa qayıtdı:

— Siz işinişdə olun. Rayondan nəsə göndəriblər. Alıb gəlirəm.

O, tələm-tələsik otaqdan çıxdı. Yazgül də, elə Rizvan da öz aləmində Gülzarın bu gedişini şərait yaratmaq kimi başa düşdülər. İki saatdan artıq ləngiyən Gülzar gələndə iş-işdən keçmişdi.

Gülzar öz-özünə dedi:

— İki ərli Yazgül. Görəsən, o bundan sonra ərnlərinin sayını artırmayacaq ki?!

Bətnimdən rədd elə

Gülzarla Rizvandan ayrılan Yazgül birbaşa doğulub, boya-başa çatdığı ata evinə gəldi. Onu qapı ağzında anası sevincək qarşıladı:

— Gəl, qızım, gəl, bilsən sənün üçün hərdən necə darıxıram. Bənövşə qızını qucaqladı. Üz-gözündən öpdü:

— Nə yaxşı gəlmisən. Ürəyim darıxırdı. Ərin, qayınanan necədilər?

Yazgül ayaqqabılarını çıxarıb içəri keçdi.

— Necə olacaqlar?.. Yaxşıldılar, — deyib, əlindəki gül dəstəsini güldana qoydu, bir az da su tökdü.

Bənövşə dedi:

— Gülü hardan almısan, nə gözəl ətri var?

Yazgül qəsdən ikimənalı dedi:

— Kürəkənin alıb.

Sonra da düşündü ki, birdən anası Mahmuda təşəkkür eləyər. Mahmud da ən azından deyər: “Nə gül, Bənövşə xala, mən güldad almamışam”. Onda gəl, dediyin sözün altından çıx, Yazgül, görüm necə çıxırsan. Bənövşə razılığını bildirirdi ki, Yazgül sözünə düzəliş verməli oldu:

— Əşi, zarafat eləyirəm. Dərsdən çıxanda gördüm bayramqabağı bir cavan oğlan gül satır. Ətri burnuma dəydi. Gülü alıb, düşündüm ki, səni görüm, sonra gedim...

Bənövşə böyük razılıqla güldana yaxınlaşdı, gülü ciyərdolusu qoxladı:

— Nə gözəl ətri var. Ən çox xoşum gələn güldü.

Yazgül yenə ikimənalı:

— Belədi də... Gərək Allaha şükür eləyəm.

— Yaxşı, qayınanan, ərin necədilər, a qızım?

— Necə olacaqlar?.. Baş-başa verib, ana-bala dolanırlar...

Ana mən fikirləşirdim ki, Mahmuda öyrəşərəm, onu sevərəm. Nədənsə, məndə ona heç hissiyyat oyanmır. Hərdən öz-özümə dəli kimi oluram. Bilsəydim, belə olacam, ona ərə getməyə razılıq verməzdim.

— Bu nə deməkdi, Yazgül? Deyəsən, dəli olursan? Səndən bir də belə söz eşitsəm... Yazgül, istər kişi olsun, istərsə də qadın, hər göz oxşayandan ailə olmaz. Kişi sərt olar, qızım. Qayınanan da pis qadın deyil.

— Əşi, az təriflə...

— Bəlkə, nədənsə narazılığın var? Axı, Lətifə elə adam deyil.

Yazgül susdu. O, nə bəhanə gətirəcəyini bilmədi. Sonra ağızını büzdürüb, sir-sifətini turşutdu:

— Nə qədər eyni şey, eyni şey olar? Lap bezmişəm. Az qalırım evdən baş götürüb qaçam.

Bənövşə fikrə getdi. Handan-hana dedi:

— Dediklərimdən heç nə başa düşmürəm. Nə narazılığın varsa, ərinlə də, qayınanan da danış, həll edərəm.

Yazgül bu sözdən tutuldu. Hiss elədi ki, addımlayacağı kələkötür, iftira, böhtan yolları üzünə bağlandı. O, söhbətin səmtini dəyişdi:

— Bu yaşda ər nəyimə lazım idi? Evin iş-gücü tökülüb üstümə. Ər şalvarı, köynəyi... Nəyi, nəyi yumalı, ütüləməli... olmuşam. Bütün günüm mətbəxdə keçir.

Bənövşə əsəbiləşdi:

— Ay qız, qanıma qaraltmağa gəlmisən? Sənin işini kim görməli? Ər sənin ağandı... Yoxsa, kimsə sənə dil verib? Bu narazılığımı ərin də, qayınanan da bilirmi?

— Bilir, bilmir, onun mənə dəxli yoxdu... Gözlərim aydın, mən nə düşünürəm, gör nə baş verir. Təzəlikcən özümü də pis hiss eləyirəm.

— Necə?

— Ürək bulanması, öyümək də bir tərəfdən.

Ana dərhal qızının sözünü anladı. Qalxıb onun üzündən öpdü.

— Xoşbəxtəm, Yazgül. Bunu neçə illərdi özümə arzulamışam. Allahıma şükür eləyirəm. Yəqin halını o çevirib.

— Xeyr... Nahaq... Mən uşaq istəmirəm. Nə yaşım var, indidən uşaq... Gəlmişəm, kömək eləyəsən, bu bətnimdəkini rədd edək.

Bənövşənin gözləri bərəldi. Əvvəl-əvvəl özünü itirdi, handan-hana bir kəlmə də söz tapa bilmədiyindən, mənasız-mənasız Yazgülün üzünə baxdı. Birdən, elə bil, onun beyninə qan sızdı. O, iki əlilə başını tutdu. Üz-gözü elə o andaca dəyişdi. O özü də bilmədən yavaşcadan və ciddi halda dedi:

— Nə? Uşağı bətnindən rədd eləmək? Sən nə danışdığını bilirsən, sarsaq qız?! Aqlını başına yığ. Yadında saxla, bətnindəki o uşaq artıq sənin deyil. O, xalqın övladıdır. İçərisində yaşadığımız cəmiyyətimizdir. Sən də, mən də onun sağlamlığı üçün məsuliyyət daşıyıyıq.

— Bəsdi, ana. Elə danışsın, az qalır adamın ayağı yerdən üzülün. Hər gün gör nə qədər ananın bətnindən uşaq götürülür. Bəs, onlar kimindi? Bəs, onların məsuliyyəti?

— Hər kəs özünə, övladına və əməlinə cavabdehdi. Bətdən uşaq götürmək cinayətdir. Birincisi, Allah, ikincisi isə, cəmiyyət qarşısında. Kim cinayət törədər, cəzasını da çəkər... Mən razı ola bilmərəm ki, qızım aqlına gələni eləsin. Budur sənə deyirəm, bətnindəkinə xəter yetirsən, səni bu əllərimlə boğaram. Səni zəhərləyərəm. Əlim buna çatmasa, səndən övlad kimi imtina eləyərəm. Qadın məni?.. Mahmud da, anası da çox yaxşı adamlardı. Ər istəmirdin, getməyəydin, razılıq verməyəydin. Axmaq qız, səni məcbur eləyirdim ərə getməyə? Lətifə ilə ilk söhbətimizi eşidəndə, nişanda, onlara köçəndə qanadların olsaydı, sevincindən uçardın. Yoxsa, elə bilirsən, o zamankı sevincini

mən duymurdum. Mən qadınam, Yazgül, xeyli həyat təcrübəm var. Özüm də həkiməm. Qadın havalanmasını, havalanmanın nədən, necə nəşət almasını çox yaxşı başa düşürəm. Çıxar boş, yaramaz başından zir-zibilləri. Səni öz xoşunla ərə vermişəm. Qulağında sırğa elə. Mənim evimin qapıları, ərindən boşanıb gələsi olsan, sənin üzünə birdəfəlik bağlanacaq...

Heç vaxt anasının sözündən çıxmayan Yazgül qabardı:

— Mən vaxtında elədiyim səhvlərə görə indi çox peşmanam. Sən hər axşam öz təbliğatınla mənim başımı doldurdun. Düz-əməlli düşünməyə nə mənə vaxt verdin, nə də el adət ilə məni ər evinə köçürdün. Mən ərə gedincəyədək sevgi nədi bilmədim. İstəmədiyim naz-neməti nə qədər yemək olar? Ürəyincə olmayan adamla ömrüm boyu bir yastığa baş qoymaq mümkündürmü?..

Bənövşənin səsi gərildi:

— Mənə düz... Mən hələ səninlə çox şeyi açıq danışmıram. Düşünürəm ki, yetişməmiş meyvəni dərməzlər. Sadəcə olaraq deyirəm: yığışdır özünü. Elə bilirsən, ailə quranlar hamısı sevib-sevilməşlərdi? Əsla, yox! Bəlkə də boşananların hamısının dilində sevgi sözü bitib. Ancaq o istəyə də, sevgiyə də indi tüpürməli olurlar.

— Mən ömrüm boyu kiməsə itaət eləməliyəm?

— Kiməsə yox, ərinə. Mənim aləmində ərin istəyilə hərəkət eləmək, onun qulluğunda durmaq itaət deyil. İtaət yalnız və yalnız Allaha, onun böyük qüdrətinə ola bilər. İtaətkarlıq, mütilik, başaşağılıq, kiminsə əsirinə çevrilmək heç zaman məqbul sayıla bilməz və inanıram ki, ailəndə sənə elə münasibət də yoxdu. İncimə məndən, mən anayam, sənə deyəcəm: səndə hoqqabazlıq, ərköynlük, hikkəlilik, təkəbbürlük, tez qızıqma, hər deyilənə inanma... var. O qəbahətlərin hər biri səndə yersiz emosiyalar oyadır. Bilməlisən ki, atdığıın səhv addımlar üçün bir müddət sonra peşmançılıq çəkəcəksən və o addımlar sənin taleyində iz qoyacaq, qəlbində yaralar açacaq. Mən anayam, ana ol-

duğum üçün də sənin, bətnindəki körpənin taleyi uğrunda dönməz mübarizə aparacam. Nə vaxt gücüm, taqətim tükənsə, onda, yaşamağımda mənə görməyəcəm. Sən bir şeyi də yadında saxla: ərini başının tacı səviyyəsinə qaldıran qadın Allaha döner, bunun əksi baş verərsə, şeytana!

Bənövşə danışdıqca qəzəblənirdi. Az qalırdı durub qızını dişlərilə didsin, parçalasın. Birdən onun dodaqları əsdi və bir neçə yerdən çatladı. Gözlənilmədən elektrik lampası söndü, qaranlıq çökdü. Dar rütubətli və qaranlıq evin yan divarındakı nəfəslikdən axan işıq seli, az da olsa, evi işıqlandırdı. Bənövşənin əsəbləri bir qədər də gərildi: — Zəhrimara qalasan, — deyib tələmtələsik yan otağa keçmək istəyəndə, addımını nə qədər ehtiyatlı atsa da, ayağı kilimə ilişib yıxıldı. Yazgül stuldan cəld qalxıb, anasını qucaqladı: — Səni yamanca əsəbiləşdirdim, — dedi və ağlamsındı. Bənövşənin ağımsov və solğun yanaqları qızardı. O, dərindən nəfəs aldı. Qayıdıb qalxdığı stuldaca oturdu və dili dolaşa-dolaşa dedi:

— Bir çoxları elə bilir, ər evində yel əsib, qoz tökülüb. Gəlin düşünür ki, hamı səbrsizliklə məni gözləyir, sözümlün qabağında söz olmayacaq, bildiyim kimi hərəkət edəcəyəm. Fikirləşmir ki, ay canım, mən hamıdan sonra evə gəlməyəm, mənim kimi başqalarının da o mülkdə haqqı var. Hansı ki, yaxşı-yaxşı düşünsə, öz yerini müəyyənləşdirsə, onda həqiqəti görə bilər.

— Nədi, o həqiqət, ana?!

— Gəlin ərinin gələcək nəslinin törədicisidi. Bunu anlamasa, vurnuxa-vurnuxa qalacaq.

Bənövşə nə qədər əsəbi olsa da, çalışırdı ki, son həddə özünə toxtaqlıq versin. Doğrudur, ona elə gəlirdi ki, Yazgülün dedikləri hələ sözdü. Ancaq bu da var ki, bu gün söz-söhbət olan hər şey sabah əmələ çevrilə bilər. Ona görə də Bənövşə daxilən təsirlənirdi... Qızı ilə özü arasındakı gözləmədiyi, ağına gətirənmədiyi narazılıq onu çaşbaş salmışdı. Düşündü ki, o, Yazgülün

üstə nə qədər getsə də, onu nə qədər sıxışdırırsa da, qızı ona tam həqiqəti açıb danışmayacaq. Hətta, əvvəl açmaq istədiyi bəzi şeyləri də ondan gizlin saxlayacaq... Bu çürük, sarsaq ideyanı Yazgülə kim vermişdi — ağılna gətirə bilmirdi. Qızının üzünə gülüb, ayağının altını qazanların sərgüzəştlərini, az-çox ağılnı min bir hiylə ilə başından alınmasını xatırladıqca, ana özünü daxilən didib-tökürdü... O öz-özünə fikirləşdi: burda Yazgülü yoldan azdıran var. Cavan bir qadının öz çıxırından çıxarılması, əxlaq və mənəviyyatına zəhər qatılması ömrünə qəsd, ləyaqətinə ləkə deyilmi? Ziyankarlar niyə düşünməzlər ki, hər insan ömründə bütöv bir həyat — istək, arzu, amal var! Xoşbəxtliyə, səadətə yönələn bir yol var! Bizim içini oxuya bilmədiyimiz, halına, xislətinə bələd olanmadığımız sirli-sehrli cıdır var! Yaramazlar niyə xeyirxahlıq əvəzinə bədxahlıq göstərməyə çalışırlar?! — Xeyirxahlıq sözün həqiqi mənasında ehsandı, — deyən azman fikir sahibləri nə qədər haqlıdılar!..

Oğluma heyfim gəlir

Yazgül evə gələndə bərk əsəbi idi. Çöhrəsindən sanki zəhirmar yağdı. Gözləri alacalanmışdı. Onu qarşı ağzında qayınanası qarşıladı. Lətifəni təəccüb və təşviş bürüdü. Gəlin saymazıyana, salamsız-kələmsız içəri keçdi. Qayınanası astadan dilləndi:

— Nə olub, a qızım? Yoxsa, universitetdə xatirinə dəyən olub? Özün də belə gecikən deyildin. Ac-susuz qalmısan. Gəl otur, bir loxma kəs, özünə gəl. Ac-susuz olanda bədən dözmür.

Yazgül həyatda yol verdiyi səhvləri anası ilə əlaqələndirməyə çalışdı. O, yaxşı bilirdi ki, qayınanası ana-bala arasındakı sözsöhbətə təbii hal kimi baxacaq və buna o qədər də əhəmiyyət verməyəcək. Odur ki, içindəki hikkəni anasından inciklik kimi

ifadə eləməyə çalışdı.

— Yemirəm. Anam qarnımı yaxşıca doydurdu.

— Boy... Niyə?

— Heç özü də bilmir, neylədiyini. Nə danışdığını. Elə demə, belə de. Elə oturma, belə otur. Geyiminə fikir ver. Bəyəm, mən uşağam, nəyəm? Həmişə məni heyvan yerinə qoyur...

— Niyə elə deyirsən, a qızım? Hansı ana qızının pisini istər ki? Anan deyənə əməl eləsən, gözüqırıq olmazsan...

Lətifə gülümsünərək mətbəxə keçdi, tez də əlində bir stəkan çay geri qayıtdı. Ayaq üstəcə sözünə davam elədi:

— Gözlərindən, sir-sifətindən sezilir ki, çox hirsliyəm. Acıqlı başda ağıl olmaz, çayını iç, özünə gəl, sonra söhbət eləyərək.

— İcmirəm... Nə söhbət eləyəcəm ki?.. Düz deyirlər, qocalanın ağılı... Guya, özümü apara bilmirəm...

— Anan ağıllı qadındı. Sənə qarşı sərt olmasına baxma, o, olduqca rəhmli və xeyirxah qadındı. Onda qalmış da ki, öz övladına.

— Əşi, ana mənimdi. Nə deyirəm, özüm bilərəm. Anamı gözümdə şişirtməyə çalışma. Anam məni həmişə sındırır. Gör iş nə yerə çatıb ki, məni dul kimi ər evinə köçürüb. Kül mənim də başıma. Ərə gedəsi vaxtım idi? Görənlər mənə deyirlər: ağız, səni dul kimi ərə veriblər. İndi anlayıram, sən demə, anam məni başından eləyib.

Lətifə Yazgüllə anası arasında olan söhbəti indi təxmin elədi. Gəlinin üzünə diqqətlə baxdı. Çox sakit halda dedi:

— Sözünü açıq de, qızım, içində saxlama. Nə var, aç tök. Bəlkə dərdinə mən çarə qıldım.

— Nə çarə qılacaqşan? Vaxtında torbamı tikmisiz.

— Booy... Çox dərinə gedirsən. Qazanında nə qaynatdığını, deyəsən, özün də bilmirsən. Arxayın ol, havalanma, hoqqabazlığın gözlərindən oxunur. Təzəlikcən maska taxmısan.

— Elə sən də, anam da maskalanmışız. O, səni tərifləyir,

sən də onu.

Söhbətin gözlənilmədən kəskin hal almasından çaş-baş qalan Lətifə istədi durub çıxsın evdən, bir az gəzsün, təmiz hava alsın, gəlinin hirsini soyuyandan sonra qayıtsın. Sonra da onun tam əksini düşündü: yox, bu sarı simə çox vurur, qabağını almasam, şitənəcək, qazdığı quyunu daha da dərinləşdirəcək.

Lətifə səsi gərilə-gərilə dedi:

— Sən nə danışırsan? Ananla nə söhbətin olub, özün bilərsən. Onun nə mənə, nə də ərinə dəxli var. Bu evdə kim sənə güldən ağır söz deyib? Səni incidən olubmu? Sənə az yedin, çox yedin deyiblərimi? Doğrudu, mən kifayət qədər təhsil almamışam. Biliyim azdı, ancaq təcrübəm çoxdu. Qəlbim həssasdı. Ağlım itidi. Sənin dediklərin özünəqəsdidi. İnanıram, nə danışdıqlarını da, onların nəticəsini də anlamırsan. Bir azdan bu danışdıqlarını yadına salacaqsan, onları götür-qoy eləyəcəksən, peşman olacaqsan. Bu evdə həmişə sənə qayğı göstərilib.

Lətifə istehza ilə acı-acı gülümsədi və sözünün ardına keçdi:

— Zənnim məni aldatmırsa, sən kiminsə təsirlə danışırsan. Sənə bu dili verən var. Özgə sözüylə oturub-durursan. Başını yeyiblər. Daha doğrusu, aqlını zəhərləyiblər. Bəlkə heç ananla da danışmamısan. Onun adından istifadə eləyirsən. Ərinin evidi, bəyənirsən otur, bəyənirsən, sənə yaxşı yol. Biz sənə heç bir şeydən ötrü heç bir zəmanət verə bilmərik... Ürək tellərini ehtizaza gətirən var. Yoxsa, mənimlə belə havalı-havalı danışmazsan. Hər bir gizlin işin aşkara çıxması var... Mən sənin, daha doğrusu, oğlumun ləyaqət və namusunun keşikçisi kimi deyirəm. İstəyirsən qəbul elə, istəyirsən eləmə: sən olduqca sadəlövhəsən; xeyirlə şərini, dostunla düşmənini ayıra bilmirsən, burnundan uzağı görmürsən; heç nədən söz-söhbət yaradırsan; hərəkətlərini dəyərləndirə bilmirsən və özünə nəzarəti tez-tez itirirsən; cavanlığından və zahiri gözəlliyindən qürreləyirsən və onların ötrü olduğunu düşünürsən; günahlarını boynuna al-

mırsan; səndə şəhvət hissi güclüdü; ixtiyarı özündə olmayan, daha doğrusu, başqalarının təsiri altına tez düşə biləcək adamsan... Qadın üçün bu cür arzuolunmaz qəbahətlər səndə çoxdur. Qəlbində azacıq mərhəmət hissi varsa, etiraf elə. Yoxsa, özün bilərsən. Mən səni bu dedi-qoduya görə, — əslində bu dedi-qodu da deyil, həyat üçün ciddi siqnalı — məzəmmət eləmirəm. Ailə ilə öz aranda çat yaradırsan. Ona da şübhə eləmirəm ki, bu çat getdikcə böyük yarığa, nəhayət, uçuruma çevriləcək. Zorla gəlin saxlamazlar. İndi sualıma cavab ver: tezliklə dava-dalaşa çevriləcək bu söz-söhbətə görəmi ananla əl-ələ verib, sənə torba tikmişik?

Yazgül qayınanasına söz çatdırmayıb, doluxsundu. Sonra pıçıltılı səslə mızıldandı:

— Mənim nə vaxtımdı ki, uşaq doğam? Alt-üst təmizləyəm?

Bu söz Lətifəni tutdu. Bayaقدan bəri elədikləri söz-söhbət onun içində, özündən asılı olmayaraq, bir andaca əriyib yox oldu. Ona elə gəldi ki, Yazgülün dediklərinin hamısı bəhanə imiş. Onu dörd-sərə salan, qorxudan, həyəcanlandıran, qeyri-müəyyən qəm, qüssə, kədər vahimə imiş... Lətifə bunları düşünərək, əvvəlkilərlə indiki hissləri arasında yaranan toqquşmada oğlunun həyatının tərəvətlənə biləcəyinə birdən-birə dərin inam bəslədi. Hirsini, qəzəbini, bəzən də nifrət doğura biləcək söz-söhbətini qəfləti, gözlənilməz sevinc, fərəh duyğuları əvəzlədi. Uzun-uzadı, bəlağətli danışığı üçün hardasa, peşmançılıq hissi də keçirdi. Onda qəlbini sıxan kədər və təşvişdən əsər-ələmət qalmadı... Lətifəni yaxından tanıyanlar onun xarakterinə yaxşı bələd idilər. Hamı onu zirək, çalışqan, ailəcanlı, zəhmətə qatlaşan, məğrur, insanlara güzəştə gedən, pislikləri tez unudan, ünsiyyətçil, insanlarla yola gedən qadın sanırdı. Çalışqanlığına söz olmazdı. Mərdliyə mərdliklə cavab verirdi. Ancaq bu da vardı ki, Lətifə içindən silib atsa da, Yazgül Lətifənin beyninə özü bərədə heç nədən şübhə toxumu səpmişdi. Kiçicik imkan, şərait

yaranan kimi həmin toxum cücərti verəcəkdi. Başqa sözlə, Zeynəb qarı demişkən, ən əlvan, ən ətirli, rahiyyəli çiçəklər arasında həmişə ən zəhərli ilanlar gizlənilər və fürsət düşdükdə, zəhərlərini tökürlər.

Lətifə mərhəmət və nəvazişlə Yazgülə dedi:

— Hamiləlik dövrü qadına heç nədən əsəbilik gətirir. Hazır yemək var. Dur, bir loxma kəs. Keç otağında uzan, dincəl. Mən də bir az həyətdə düşüb, təmiz hava alacam. Nədənsə, səhərdən ürəyim sıxılır.

Bu təklifi gözləyirmiş kimi, Yazgül: — Yemirəm, — deyib öz otağına çəkildi.

Lətifə paltarlarını dəyişib, həyətdə düşdü. Dolaşmaq, ziddiyyətli fikirlər onu caynağına alıb, belədən-belə sürüklədi:

— Xudavəndi-ələm, böyüklüyünə şükür. Yaradığın məxluqlar özləri öz başlarına oyunlar açırlar. Başqalarını da o mərəkəyə çəkirlər. Görəsən, Yazgül anası ilə də mənimlə danışdığı kimi danışımı? Anasının da əsəblərini beləcə gərginləşdiribmi? Yazgül çox ikibaşlı danışdı. Axı, biz qadınlar zəhmət məkrliyik. Çox zaman bir cürə fikirləşib, başqa cürə danışırıq. İnsanın günəş düşən sifəti nə qədər parlaq və sığallıdusa, kölgəli sifəti bir o qədər tünd və çopur ola bilər. Bu gəlin əsəbiliyini bətnindəki ilə əlaqələndirməyə çalışdı. Etiraf eləyim ki, mənim də düşüncələrim bulaş-dolaş oldu. “Nəvə” sözü mənim hisslərimə, ağılma hakim kəsildi. Dərhal deyilənləri unuttum. Ancaq Yazgülün sözlərində çox müəmmalı məqamlar var. Deyəsən, onun barəsində bəyaz verdiyim xarakteristika o qədər də dəqiq deyil. Onda hiylə, məkr, ziyanxorluq, xəyanət də görünür. Mən yaşda arvada, özü demişkən, “torba toxuyur”. Cəfəng şeylər danışır. Lap adamın gülməyi tutur. Ana qıza, qayınana gəlinə torba tikərmə? Bunu demək üçün gəlin nə qədər qanmaz və düşüncəsiz olmalıdı? O, utanıb-qızarmadan, halına təfavüt eləmədən necə dedi o sözləri? Görəsən, o sözləri dediyi üçün təşviş, həyəcan

keçirdiyi vaxt olacaqmı? Vicdanı onu mühakimə eləyəcəkmi? Çox çətin. Anlamazın nə vicdanı? Onun düşüncəsi məhdud, gözləri kordu. Deyirlər, mütəxəssislər qara rəngin qırxa qədər çalarını tapa biliblər. Ancaq elə adamlar da var ki, həyatda ikicə rəng görürlər: ağ, qara. Elələri də var ki, onların gözlərində hər şey yalnız sarı rəngdə əks olunur. İncimə mənədən, qızım, sən heç ağla qararı da ayıra bilmirsənmiş. Daha buna nə deyəsən? Bəli, bəxtimizə çıxanlardan biri gəlinlik kürsüsündən qoşuldu qaçdı, biri də belə. Allah bundan bəxt işlərdən qorusun bizi. Uşağı dünyaya göz açsa, Yazgül ayağını yerə möhkəm dirəsə, onda nə olacaq? Qara günümüz qabaqdadı. Belələrinin çarəsi nədi? Əlbəttə, onu zaman göstərəcək. Kişi də arvad boşayarmı?! Arvad döyərmi?! Arvad söyərmi? Yolunu azanı bəs neyləyəsən? Boşama, döymə, söymə. Ayağını pilləkənin yuxarı başına qoymayacaq ki? Sonra da həddini aşıb, nəslinə-kökünə xəyanət etməyəcək ki?! Bu gəlin əməllicə-başlıca havalanıb. Onun başı xarabdı. Çox çəkməz oğru olar. Özü də qəddarından. Oğru deyəndə şərt o deyil ki, varidat, qızıl oğurlasın. Yox... Elə oğruları bağışlamaq mümkündür. Vay o günə ki, namus oğurlaya...

İnanıram, Yazgül, bu ağıl ki, sənə var, tez-tez evimizə çaxnaşmalar salacaqsan. Hərəkətlərində, danışdıqlarında dəlisovluq duyuram. Nizamsızlıq xarakterinin başlıca cəhətidir. Gec-tez ərinə qarşı çevriləcəksən. Hissə qarılıb, ağıldankənər işlər görəcəksən. Dəbdəbəli geyimlərin, ibarəli danışdıqların səni gülünc vəziyyətə salacaq. Yalnız özünü düşünənsən. Mənəm-mənəmlik səni didib parçalayacaq. Atlas cavan olsa da, necə də uzaq görünmüş. Şübhə eləmirəm ki, sözləri yerini alacaq. İndi anlayıram ki, xoşa gələn və məqamında deyilən söz, fikir nə qədər iz-zətə layiqdi...

Yazgül, səni sevə-sevə aldım, güvənə-güvənə evimə gətirdim, oğluma xanım, özümə gəlin elədim. Sənə ləyaqətlə yanaşıram və yanaşacam da. Ancaq oğluma heyfim gəlir...

İnsanlıq qanunu

Soyunub ərinin çarpayısına uzanan Yazgül əvvəl istədi tez Syuxuya dalsın, anası və qayınanası ilə arasında baş verən qalmaqallı söhbətlərin təsirindən, müvəqqəti də olsa, canını qurtarsın. Mahmudun gedib-gələn nəfəsi, hərdənbir də çarpayıda o üz-bu üzə çevrilməsi onun yuxusunu qaçırdı. O, əvvəl baş verənlərin fərqi varmaq istəmədi. Gözlərini yumdu. Qəribədi, o dəqiqə də üz-gözündən gülüş yağan Rizvanın surəti gəlib durdu gözlərinin önündə. Qaranlıqda ona bir an elə gəldi ki, yanında yatan, nəfəs alıb-verən Rizvandı. Hərdənbir sağa-sola çevrilən də odur. Yumşaq yorğan-döşəyin təması Yazgülü seksual xəyallara çəkib aparsa da, o hərdən özünə qayıdır, romantik duyğularla o andaca həyat reallıqları arasındakı təzadı görürdü. Belədə halı qarışır, əhvali-ruhiyyəsi korlanırdı. O öz-özünə düşündü: Gülzar necə də düz deyirmiş. Sevmək, sevdiyin adamın hissilə, duyğusuyla yaşamaq, onunla bir yastığa baş qoymaq, onun istək və arzularını özününkünə qatmaq... nə qədər gözəlmiş... Eh... Sevgi... Sevgi... Sən nə qədər əlçatmazmışsan... Yaşamaq üçün nə qədər gərəklili imişsən... Doğrudan da, sevdiyin adamla beş il yaşamaq, sevmədiyin adamla ömrünü başa vurmaqdan nə qədər üstün imiş... Eh... Canıyanmış Gülzar. Gör ərli qadını nəyə düçar elədin?! İndi mən neyləyim? Mən gecikmiş sevgimi əlçatmazlıq, ünyetməzlik kimi qəbul eləyim, yoxsa, ona qovuşmaq üçün mübarizə aparım?! Qəribədi, varlığıma hopen, hakim kəsilən bu hisslər ötürədi, yoxsa, ömürlük?!

Elə bu anda Mahmud yatağında bir də çevrildi. Dərindən nəfəs aldı. Yazgül də ona tərəf döndü. Gecə lampasının ala-toran işığında Mahmudun üz-gözü anlaşılmaz siluyeti andırırdı Yazgülə. Bir an içində ərinə yazığı gəldi. Ürəyi yumşaldı. İstədi başını onun üzünə yaxınlaşdırıb, yanağından öpsün. Özü də bilmə-

dən ona elə gəldi ki, Rizvan çarpayının ayaq tərəfində dayanıb, oğrun baxışlarla onu izləyir. Yazgülün sanki ürəyi qırılıb ayaqları altına düşdü. O, qəlbən geri çəkildi. — Bu nə deməkdə? — deyə düşündü:

— Mən neçə vaxtda bir yastığa baş qoyduğum, indi də bətinimdə ruhunu gəzdirdiyim ərimə xəyanət eləyirəm, yoxsa, hissi, duyğusu mənə rahatlıq verməyən sevgimə? Aman Allah, gecənin bu vədəsində gör mən nəyin axtarışındayam? Mən kiminəm? Kəbinli ərimin, yoxsa, sevdiyim oğlanın? Sualı tərsinə qoysam necə? Mənimki nikahlı ərimdi, yoxsa, hissini, duyğusunu içimə saldıığım sevgilim?! İnsan necə də dolaşır, necə də müəmmalı məxluqdu. Görünür, buna görə də çox zaman həyatda yerimizi tapa bilmirik. Çəş-baş qalırıq... Nədir Mahmudun günahı? Məni el adət ilə evinə gətirməsimi? Məni özünə arvad eləməsimi? Bircə dəfə də olsun, mənə ayağın yandı, geri çək deməməsimi?.. Mən Rizvanı sevirəm. Ola bilsin, gələcəkdə onun sevgisi mənim sevgimə tam cavab verməsin. İnsan taleydi, nə desən ola bilər. Ancaq fakt budur ki, indi mən Mahmudla bir çarpayıda yatsam da, bütün ruhum Rizvanın hisslərilə çulğuşaraq, cismimi də bütünlüklə onun ağışına çəkir. Bu nədi? Mən haqlıyam, haqsızam? — deyə bilmərəm. Hər halda, fakt belədi. Bu dəlisov hisslər məni dünyalar qədər sevdiyim anamla, hörmət elədiyim qayınanamla qarşılaşdırdı. Bunda Rizvanın mənə hədiyyə elədiyi gül dəstəsinin, ətirin nə qədər təsiri olduğunu bilmirəm. Hər halda, o da hisslərimi alovlandırdı. İndisə, Mahmudla qarşı-qarşıyayam. Deyəsən, hər şeydən xəbərsiz Mahmudumla da mövqeyimi bölüşməli olacam... Nə olur-olsun, mən qəti addım atmaq məcburiyyətindəyəm...

Elə bu vaxt Mahmud yenə yatağında çevrildi. Sonra da qalxıb, çarpayısının ortasında oturdu. Yazgül astadan dedi:

— Nə olub, yata bilmirsən?

— Axmaq yuxu gördüm. Az qala, ürəyim çatlayacaqdı.

— Nə yuxu?

— Heç... Ağlagəlməz bir şey... Evimiz od tutub yanır. Biz də evin içərisindəyik. Qapı bağlanıb. Od-alov bizi qarsır. Biz isə canımızı qurtarmaq üçün qapını qoyub, pəncərədən çölə atılı-
rıq...

— Qalx, sərin su iç, özünə gəl, Mahmud.

Mahmud Yazgül deyən kimi də elədi. Sonra da qayıdıb, çar-payısında uzandı. Ər-arvad ikisinin də yuxusu, elə bil, ərşə çəkildi. Mahmud Yazgülə xoş getsin deyə özünün uşaqlıq xatirələrini yaddaşında çözləməyə başladı:

— Uşaqlıqda iki xalaoğlu ilə dost idim. Tez-tez heç nədən bir şeyi bəhanə eləyib, məhlədə oynayan tay-tuşlarımızla dalaşardıq. Onda biz dostlar bir-birimizə qəhmər çıxardıq. Bir az keçərdi, dalaşdıqlarımızla barışardıq. Umu-küsüsüz — hər şey qaydasına düşərdi. Bir gün dostumla zarafatlaşırdıq. Xaloğlanlarından biri o birisinə qəhmər çıxdı. Yerdən çubuğu götürüb, məni vurdu. Bu, mənə bərk təsir elədi. Özümü saxlaya bilməyib, hönkür-hönkür ağladım. Ona görə yox ki, çubuq məni ağrıtmışdı. Əsla, yox... Doğrudu, vurduğu üçün o məndən sonra üzr istədi. Ancaq üzüm gülsə də, dilimdə “bağışladım” desəm də, içimdə o inciklik, o təhqir özünə dərin yarıq açdı. Mənə təsir eləyən dost bildiyim adamın xəyanəti idi. Mən xəyanətə dözə bilmirəm, Yazgül. Nə qədər acı olsa da, mən düz sözü, həqiqəti sevirəm...

Yazgülə bir anlığa elə gəldi ki, Mahmudun bu gecə gördüyü rəya da, onun danışdığı acı xatirə də özünün neçə gündə içində fırlatdığı düşüncələrlə bağlıdı. Mahmud onun içini görüb, münasibətlərindəki soyuqluğu, saxtakarlığı hiss eləyib, indi də rəya və xatirə adı ilə ona çatdırır. — İçində nə var, çalxalama, aç tök, — deyir. Yazgül yanı üstə çevrildi. Balıncı qoltuğunun altına çəkib, əlinin içini başına dirədi və beləcə Mahmudla üz-üzə dayandı:

— Sənin danışdıqların həqiqətdi, yoxsa, məni imtahan eləyirsən?

Mahmud təəccübləndi:

— Başa düşmədim. Mən rəyamdan, ya başıma gələnlərdən danışa bilmərəm?

— Yox... Sən deyənlər nə rəyadı, nə də xatirə. Ananın fitvası ilə danışmandı. Anan, bacın səni doldurublarsa, mən səni boşalda bilmərəm... — Rəya belə gəldi, xatirə elə getdi, — deyə məni dolama. Daha mən uşaq deyiləm... Aqlım hər şeyi kəsir. Hə... Aç qulağını yaxşı-yaxşı eşit, mənim nə ərə, nə himayəçiyə, nə havadara ehtiyacım var. Kül o adamın başına ki, iki əli bir başını saxlaya bilməsin

— Əqidənə afərim, Yazgül. Burda anam-bacımliq iş yoxdu. Onları bura qatma. Bəhanələr nəyə lazımdı? Onsuz da başına gələn havaları duyuram, hiss eləyirəm. Kül o kişinin başına ki, arvadının hansı havacata oynadığını qanmasın. Nəzərə al ki, hər kəs nə eləyirsə, özünə eləyir. Sirkə tünd olar, öz qabını çatladar. Soyuqluğun çox şeydən xəbər verir: hər an diqqətin yayılır, xəyala dalırsan. Hər şeyə etinasızsan... Nələr, nələr. Sənə ağıl vermək iddiasında deyiləm. Bəzi qadınlar eşitdiklərinin əsiridirlər. Qulaqlarına bir şey pıçıldadı, çəkil dur kənardadır. Qazanı özləri qaynadacaqlar. Sən də onlardansan. Açıq deyəcəm: o qədər də ağıllı deyilsən...

— Mən də sənin ağılına bələdəm. Çox da öyünmə, Mahmud.

— Aqlımın azlığını qəbul eləyirəm. Mən ağıllıyam — deməyin özü əbləhlikdi. Arxayın ola bilərsən, bir çox nöqtələrimiz xırda-xuruş fərqlə paralellik təşkil eləyir. Üst-üstə düşənlər də tapılar. Amma baxışlarımızdakı fərqi daha çoxdu: mənim boyum uca, səninki qısa. Mən qarayanız, sən sarıbənisən. Mən dolu, çantaraq, sən arıq, qurğazsan. Mənim səsım kobud və qalın, səninki isə nazik və incədi. Yenə deyim? Bu fərqlər çox şeyi həll eləmir. Olsa-olsa, müxtəlif cinsdən olanlarla ailə quran-

da, yaxud eşqbazlıqla məşğul olanda lazımdı. Sən hər dəfə yatağıma girəndə atmacalı sözlərlə mənim boş damarımı tutmağa çalışmışsan. Ondan istifadə eləyərək, məni məğlubıyyətə məruz qoymusan. İndi mənim anamın, bacımın adlarını çəkərək, öz soyuqluğunun səbəbini onların üstünə atmağa cəhd göstərirsen. Mən də səndən soruşuram, hərçənd elə olmadığımı bilirəm, məni sorğuya özün vadar eləyirsən:

— Sənə bu dilləri ananımı verib? Səndə insanlığa sığan hissiyyat varmı?

— Sözündən belə çıxır ki, mən sənə qarşı hiylə işlədirəm. Onu da bil, Mahmud, mənim anamın bir də adını tutsan...

— Sən məni necə inandıra bilərsən ki, düşüncələrinədə, əməllərində hiyləgərlik yoxdu? Mənim anamın, bacımın adını yalan, qondarma şeylərdə hallandıra bilərsən, ancaq, sənin bütün hərəkət və davranışlarında məsuliyyətini daşmalı olan ananın ünvanına mən söz deyə bilmərəm? Sən neçə vaxtdı mənim səmimiyyətimə əks gedirsən. Bəzən də dediklərimə ağız büzürsən. Bu ədəbsizliklər nə ilə bağlıdı? Açıq danış, mən də bilim, Yazgül.

Mahmud alatoranda Yazgülü süzdü və astadan öz-özünə gileyləndi:

— Son iki aydı axşamlar... olduqca kəskin və təhqiredici... ağlagəlməyən ağrı-acı verici... qondarma hadisələrlə üzləşirəm. Elə şeylərlə qarşılaşıram, az qalır, ayağım yerdən üzülür... Sözün qisası, bəzən insanlar elə şeylər qondarırlar, elə iftiralər yağdırırlar, hərəkətlər eləyirlər, oturduğun yerdə, günahın olmaya-olmaya səni xəcalət təri basır. Oturub-durduğun, canını fəda elədiyini və ya eləyəcəyini, ürəyini verəcəyini adamlara nifrət eləməli olursan. Ona olan inamın, etibarın itir... Neyləyəcəyini bilmirsən. Qanın qaralır. İçin-için yanırısan. Əlacın kəsilir. Düşünürsən, olub-keçənləri xatırlayırsan. Öz-özünə suallar verirsən: Xudaya, mənim günahım nədi? Bu cəzaya layiqəmmi? Ümidin

üzülür. Ayağın yerdən qaçır. Nə üçün belə elədin sualını da verməyə peşman olursan. Özünü təmizə çıxarmağa, səni qaraüzlü elləməyə elə çalışır ki, onunla kəlmə kəsməyə də peşman olursan... Üzünü Yaradanına tutursan... Onun da kızı, səbrinin həddi-hüdudu yox. Kimə nə deyəsən? Biz hansı zamanəyə gəldik?.. Vicdan... Hanı təmtəraqla səsləndiyimiz o vicdan?

Yazgül qəti və kəskin ehtirasla dedi:

— Nadan!!!

Mahmud bu sözə münasibət bildirmədi. Ancaq hiss olunurdu ki, onun həyəcan, təşviş, hirs və nigarançılığı getdikcə artır. O birdən ayağa qalxıb işığı yandırdı. Paltarlarını geyinə-geyinə Yazgülə də: — Geyin! — dedi. Pəncərəyə yaxınlaşıb pərdəni kənara çəkdi. Zülmətə qərq olmuş həyəət-bacada heç nə görünmürdü. Saatına baxdı. Gecə üçə iyirmi dəqiqədən də az qalırdı. Sonra hökmə dedi:

— Üzünə vurmadıqca, ayaqların yer alır. Son üç gündə universitetdəki yoldaşların tərəfindən mənə çalınan zənglərə nə deyirsən? Səni məhvərindən oynadan Gülzar kimdi? Onun sənə tapdığı havadar barəsində nə deyə bilərsən? Alçaq qadın!

Yazgül yatdığı yerdən iti nəzərlərlə Mahmuda tərəf döndü və tez də reaksiya verdi:

— Necə? Necə?

— Afirist, özünü tülkülüyə vurma. Dur geyin, dedim.

— Bətnimdəki uşağı saldıracığam, özüm də bu xarabaya qaıtmayacağam.

— Nə? Uşaq?

— Hə... Uşaq! Mən sənün üçün uşaq doğmayacam. Onu bətnimdəcə məhv edəcəm.

— Səni də mən...

— Qanun var. Hüquq var.

— Mən bir qanun tanıyıram: o da insanlıq qanunudur! Bir də Allahın hökmünü! İnsanların yaratdıqları içi boş cəfəngiyyatları

yox! Ayağa qalx, yoxsa, səni yorğan qarışıq pəncərədən atacam! Onda sənin inanlı qanunların məni mühakimə eləyərlər!

Sifəti pambıq kimi ağaran Yazgül qorxu və vahimədən titrəyə-titrəyə ayağa qalxıb geyinməyə başladı. Elə bu vaxt yan otaqdan Lətifənin səsi eşidildi:

— Mahmud, Yazgül, nə olub, nə sədi o?

Mahmudla Yazgül dəhlizə çıxdılar. Lətifə oğlunu heç vaxt belə görməmişdi. Onun hirsdən, qəzəbdən gözlərinin hədəqədən çıxdığını görcək anası vahimələndi. Bədəni tir-tir əsməyə başladı. Bir anlığa özünü itirdi. Handan-hana özünə gəlib, Mahmudun qolundan tutdu və yan otağa çəkdi:

— Əşi, gecə yarı nə baş verdi ki, belə çığır-bağır salırsız? Qonşulardan ayıbdı. Eşidən düşünəcəm: görün, nə baş verib ki, bunlar qırırlar bir-birilərini?

Mahmud anasına tərəf döndü:

— Kim nə düşünür, düşünsün. Bizimki tutmadı, ana. Bu dəqiqə evdən çıxmalıdı o. Yoxsa, aləmi dağıdaram.

Lətifə nə eləyəcəyini, oğlunu necə sakitləşdirəcəyini bilmirdi. Getdikcə söz-söhbətin kəskinləşəcəyini görüb, dəstəyi götürdü və Bənövşəyə zəng elədi. Telefon çağırsa da, dəstəyi qaldıran olmadı. Lətifə nömrəni təkrar-təkrar yığdı. Axır ki, Bənövşənin həyəcanlı, titrək səsi eşidildi. Lətifə:

— Mənəm, Lətifə. Bacım, bağışla, gecənin bu vədəsində səni yuxudan oyatdım. Zəhmət çək, bir bizə gəl.

— Xeyirdimi?

— Gələrsən, görərsən. Baş verənləri təfsilatı ilə uzun-uzadı danışmağa vaxt yoxdu.

Bənövşənin sanki ürəyi qırıldı. Ayaq üstə durmağa halı olmadı. O, təqribən anladı ki, aranı Yazgül qarışdırıb. Görünür, mənə dediği əhvalatın ucundan-qulağından qayımanasına da, ərinə də nəsə danışmış. Söhbət qızışmış. Pisi-yaxşıdan ayıra bilməyən, burnundan uzağı görə bilməyən qızım həddi-hüdudu aşmış.

İnsafən, Lətifə sülh adamıdır. Oğlu da dərrakəlidir. Arğac Yazgüldən keçməsə, Lətifə elə danışmaz. Təcili məni evinə çağırmaz. Bənövşə beləcə öz-özünə qızının qarasına danışa-danışa gecə paltarlarını, tələm-tələsik gəzinti paltarları ilə dəyişdi. Küçəyə çıxıb tində dayandı. Sərnişin gözləyən taksiyə oturub, bir-başa Lətifəgilə gəldi.

Onu qapı ağzında Lətifə qarşıladı. Bənövşə böyük nigarançılıqla qudasının gözlərinin içinə baxdı. Lətifənin gözlərindən peşmançılıq, təəssüf və təəccüb hissləri oxunurdu. Bənövşə salam verib içəri keçdi. Saçları pırpızlanan, üzünü qızaran, gözlərindən nifrət yağan Yazgül anasının gəlişini sanki görmürdü. Mahmudsa ayağa qalxdı. Bənövşə üzünü Lətifəyə, sonra da Yazgülə tutub soruşdu:

— Nə baş verib? Ürəyim, az qala, çatlayacaqdı. Allah eləməmiş, elə bildim nəsə axmaq iş olub. Dilim-ağzım quruyur. Bir stəkan su.

Lətifə əlini dizlərinə dirəyib ağır-ağır stuldan qalxdı. Gedib mətbəxdən su gətirdi. Bənövşə sudan bir qurtum içib, özünə gəldi. Sonra yenidən sözə başladı:

— Hə... Nə həngamə baş verib?

Mahmud dərhal:

— Onu qızından soruş... Biz bezmişik, Bənövşə xala. Neçə vaxtdı hər gecə qızın burnumun deşiyinə buzlu su doldurur. Gah anamdan, gah bacımdan gileylənir. Məni ər, evin kişisi sanmır. Biz onu evə gəlin gətirmədik ki...başımıza oyun aç.

Gözləmək olardı ki, anasının yanında Yazgül özünü müdafiə edəcək, ərinin dediklərinə qarşı çıxacaq, ən azından özünün gizli niyyətlərini ört-basdır edəcək. Ancaq belə olmadı. O, tamam başqa mövqedən hücum keçdi:

— Əcəb eləyirəm. Sən nə kişisən? Kül mənim başıma, inandım anamın yağlı vədlərinə. Özüm də qanmadım ər nə olan şeydi. Köçdüm bu xarabaya. Anan sağdan, bacın soldan məni salıb-

lar qaratapdağa. Mən cəhənnəmdəyəm. Qalan ömrümü azad, sərbəst yaşamaq istəyirəm.

Lətifə astadan, səbrlə dilləndi:

— Qızım, məni, baldızını bu işə qatma. Biz sənin çox hərəkətlərini bu günə qədər üzünə vurmamışıq, nəinki ərinə artıq-əskik söz demək, heç özlüyümüzə də şikayətlənməmişik. Elə danış, barışmağa üzün olsun. Bu sözlər baldızına çatır, o da sən-dən inciyər.

Yazgül çiyinlərini çəkərək, yanmışlıqla cavab verdi:

— Gözlərim aydın... Gəlib qulağımı kəsəcək.

Qızının kələ-kötür sözləri Bənövşənin içini yandırdı. Mahmud dedi:

— Qızımış dəvənin hələ harasıdı?

Yazgül dərhal:

— Dəvə nəslə-nəcabətində. Hünərin var, mənə əl qaldır, onda gör halını.

Yazgülün bu sözündən çəkinən Lətifənin sifəti bozardı:

— Yox... Yazgül, bu olmadı.

Bənövşə Mahmuda iradəni bildirdi:

— Qızımış dəvə yaxşı müqayisə deyil. O sözün məzmununda təhqir var. Demirəm, qızım günahsızdı. Görünür, işi şişirdib gətirmisiz bu mərhələyə.

Anasının sözündən razı qalan Yazgül:

— O kişi olsaydı, adaxlısı gəlin kürsüsündən qoşulub sevdinə qaçmazdı. Minayə kişi qızılıq eləyib.

Lətifə dərhal:

— Sən onun əməlinə haqq qazandırırısan?

— Bəli! O sevgisi uğrunda mübarizə aparıb.

Mahmud dərindən köksünü ötürdü. Sonra başını aşağı-yuxarı elədi:

— Nə deyirəm, Yazgül, sən də get. O, təhrikçin Gülzar, o da qolları arasına girdiyin Rizvan!

Bayaqdan qızının hərəkətləri üstə pərdə çəkməyə çalışan Bənövşə sevgi, Gülzar, Rizvan sözlərini eşitcək dik atıldı.

— Sən nə danışırsan, Mahmud?

— Onu birinci sən bilməliydin, Bə-növ-şə xan-ım? Bu onu göstərir ki, sən ana, mən ər, qızın isə ailə məsuliyyətini çoxdan itirmişik.

Bənövşə dondu. Yumruğu ilə dizinə vurdu. Mahmud üzünü arvadına tutdu:

— Bəlkə yalan deyirəm, Yazgül? Hər dəfə Gülzar Rizvanla sənə qarşı acanda, qrup yoldaşlarımız mənə zəng eləyib, hər şeyi dəqiqliklə çatdırırdılar. Görüş yerləri... Ad günləri... Ziyafətlər... İndi də mənə deyirsən bətnimdəki uşağımı məndən rədd elə... Bəlkə yalan deyirəm?

Yazgül:

— Kimlər nə deyibsə, düz deyib. Mən Minayə kimi qaçmıram. Etiraf eləyirəm: sevgilim var. Görünür, məni izləmişən. Məndən soruşsaydın, özüm hər şeyi boynuma alardım... Bəli! Mən sənə uşaq saxlamayacam. Gec-tez onu atacam. Yaxşı olar ki, elə indidən... Sən də qurtar, mən də...

Bənövşə özünüidarətməni itirdi:

— Axı, mən sənə dedim o sözü başından çıxar. Artıq bətnindəki uşaq tək sənə deyil. Mənim, xalqın övladıdır, yaramaz.

Mahmud:

— Bə-növ-şə xa-n-ım! Bayaqdan özünü elə aparırısan ki, guya, hər şeydən xəbərsizsən. Qızınla aranda olan söz-söhbətdən niyə danışmırsan? Bayaq onu müdafiə etmək istəyirdin. Axı, mən sənə küməkəninəm.

Bənövşə:

— Nəzərə al, Mahmud, mən anayam. Yazgüllə olan söhbətdən sonra içim doğranır. Canımı qoymağa yer tapa bilmirəm. Başa düşürsən? Bu sözləri eşitməkdənsə, ölüm yaxşıdır. Ağillı övlad valideyninin başını ucaldar, korkəsməz, kütbeyn, dar dü-

şüncəli isə ata-ananı çirkin ayaqları altına atar. Neyləyim ki, mənim qismətimə bu çıxıb, Lətifə! Az yaşım yoxdu. Çox şey görmüşəm. Yazgülü atasız böyüdü, boya-başa çatdırmışam. İndi də ali təhsil alır. Həyatda bir şeyi dəqiqləşdirmişəm: Allah bağışlasa da, məxluqat güzəştə gedib göz yumsa da, həтта, unutsa da, vicdan heç vaxt bağışlamır. O, insanla ömrünün sonuna qədər bir olur. Vaxtı gələndə ondan qisasını alır. Bütün insanlıq çərçivəsini birdəfəlik vurub dağıdan Yazgüldən mən üz döndərrib gedirəm. Görünür, bu da mənim taleyimmiş...

Lətifə kövrəldi. Gözlərindən yaş yanaqlarına süzüldü. O, hıçqıra-hıçqıra dedi:

— Səbr elə, mən də öz sözümlü deyim. Yazgül cavandı, həyatın sürüşkən, dönük sifətlərini görməyib. Mən Yazgülü elə-belə çölə ata bilmərəm.

Bənövşə:

— Səndən də, Mahmuddan da, Yazgüldən də, onun bətnindəkindən də əl çəkirəm.

Lətifə:

— Yox, nəvəmdən üz çevirə bilmərəm. Çevirsəm, Yazgülün bətnindəki körpə məhv olar. Mən Allahımdan qorxduğum üçün yaşadığım evi verirəm Yazgülə. Ona maddi kömək də göstərəcəm. Doğulacaq uşağı bizə verər, sonra hara istər, üz tutar... Siz imtina edirsizsə, Bənövşə, mən uşağa sahib çıxıram.

Mahmud dərin fikrə getdi. Əlləriylə başının tüklərini yoluşdurmağa başladı. Handan-hana dedi:

— Ana, Yazgüldən mənə arvad, məndən də ona ər olmaz daha.

Lətifə:

— Bilirəm, oğlum. Mənə uşaq lazımdı. Onu kimsəyə ümid ola bilmərəm.

— Yazgülün bu şərtlə bu evdə müvəqqəti yaşamasına razı olaram ki, gələcək körpədən imtina barədə dilindən iltizam ver-

sin.

Yazgül:

— Dur kağız, qələm ver. İmtina iltizamını yazım.

Mahmud qələm-kağız gətirdi, Yazgül iltizamı yazdı. Beləcə hədd-hüdudu aşılan, təsəvvürolunmaz bir cinayəti işlədi Yazgül. Bətnindəki ağır sarsıntılı yükü sanki yerə qoydu. Bununla da, hamının içi, elə bil, boşaldı, təkəcə Bənövşədən savayı. Handan-hana Mahmud dedi:

— Mən axmaq adam deyiləm, Bənövşə xala. İradəm möhkəmdi. Kimsədən çəkinəcəyim yoxdu. Kinsiz-küdurətsizəm. Hamı ilə mehriban, səmimi olmağa çalışıram. Aqlım məni kifayət qədər idarə eləyir. Fikrim aydın və məntiqlidir.

Bənövşə həvəssiz halda dedi:

— O keyfiyyətləri mən də səndə görürəm, oğlum. Ancaq indi səndən utanıram. Yazgülün hərəkətləri məndə daim təşviş doğurub. Həmişə düşünmüşəm qızımın nataraz xarakteri barədə... Yanıram ki, əziyyətim hədəf gedib. Tənhayam bu yaşda.

Yazgül:

— Əşi, qurtardıq da... Adamın ətə tökülür, siz boş-boş danışdıqca.

Hamı Yazgülün üzünə baxdı. Yazgül sözünü təsdiqlədi:

— Düz deyirəm də.

Mahmud:

— Bənövşə xala, mənim şəxsən sizin barənizdəki fikrim öz yerində qalır.

— Sağ ol, oğlum.

— Mən istərdim sizə qarşı olan münasibətimə bundan sonra da sadıq qalım. O hisslərimə, düşüncələrimə xələl gəlməsin. Bağışlayın, mən bayaq sizinlə bir az əsəbi danışdım. Ancaq burada mənim günahım yoxdur. Qüsurum olsaydı, etiraf eləyib, sizdən üzr istəyərdim.

— Etiraf — insanın böyüklüyüdü. O, insanın içindəki ən nə-

cib duyğuların göstəricisidi... Söz elə qüdrətlidi ki, Mahmud, adamı istənilən vaxt haldan-hala salır. Doğrudu, o danışanların keçirdiyi hisslərlə, məqamlarla da bağlıdı. Eyni söz məqamdan, baş verən şəraitdən asılı olaraq, adama müxtəlif cür təsir eləyə bilər. Ancaq sözü ifadə eləyən şəxs özündə məsuliyyət duymalıdı. Onu yerində, zamanında deməyi bacarmalıdı ki, qarşısındakının ruhu əziyyət çəkməsin, qırılmasın. Elə götürək mənim Yazgülün qüsurlarını yersiz pərdələməmi? Mən səhvə yol verməsəydim, bəlkə də, sən çox şeyi ağartmayacaqdın. Atalar deyib: “Əvvəlki bilsə ki, sonrakı nə cavab verəcək, özünə ya düzəliş verər, ya da dilini sakit qoyar”.

— Sizin dedikləriniz nəcib adamlara məxsus keyfiyyətlərdir. Axı, həyat bizə tamam başqa şey diqtə eləyir. Bəyəm, aramızda nadürüslər, nanəciblər, axmaqlar yoxdu? Onlar da başqaları kimi adamdılar. Onların da qəlbləri var, hissləri var, hamısı qayğıya, nəvazişə möhtacdılar. Vay o günə ki, insan öz dəyərini, qədr-qiyətini bilməsin. Bir şeyi unutmamalıyıq. Nədanlar... nəciblərə dəyər verə bilməzlər. Nəciblərsə addımbaşı onların nəcib hərəkətlərini bağışlamalı olurlar. Nanəciblər o xeyir-xahlığı qanmırlar.

Yazgül anasına əsəbiləşdi:

— Ay arvad, dur çıx get evinə. Başımızı xarab eləmə. Mahmud, nə ləzzət alırsan onun danışığından?!

Bənövşə:

— İndi də mənə girişirsən, həyasız? Üzün var, danışırısan? Ölürem xəcalətimdən.

Lətifə Yazgülə:

— A bala, sən yox ikən, Bənövşə vardı. O, olmasaydı, sən heç gəlib bura çıxmazdın.

Yazgül:

— Kaş gələnin günü qıçlarım sınaydı.

Mahmud Yazgülə işarə eləyərək dedi:

— Belələri ilə nə qədər xoş danışsan, qanmayacaqlar. Zeynəb qarı demişkən, heyf, “oddan kül, küldən od”.

Yazgül dərhal:

— Ay yazıq, sən nə danışdığını bilmirsən, — dedi.

Bənövşə səsini qaldırdı:

— Bədi... Daha mən sənə dediklərinə dözmürəm.

O, sonra üzünü Lətifəyə tutdu:

— Ağılını itirib. Gərək mənə heç zəng etməyəydiniz. Ataydınız bayıra. Mən də qızımın sifətini görməyəydim.

Mahmud:

— Eybi yoxdu, gəldiniz, çıxartdığı mərəkədə iştirak elədiniz... İndi mən deyirəm: nikah o zaman ər-arvadlığa dəlalət eləyir ki, orada sədaqət olsun. Yalan, xəyanət olan yerdə nikah öz dəyərini itirib adi bir kağıza çevrilir. Qızının mənə heç vaxt sədaqəti olmayıb. Belədisə, onunla mənə ər-arvadlığım nəyə lazımdı? Əlbəttə, heç nəyə... Belə getməz. Doğrudu, bayaq anam dedi ki, mən öz otağımı ikicanlılıqdan qurtaranadək ona verirəm. Mən də razılaşdım. Ancaq indi görürəm ki, onun bu evdə qalması həm özü üçün, həm də bizim üçün faciə ilə nəticələnər. Onu götür, apar evinə. O, bətnindəki uşağın zəhmət haqqını ödəyəcəm.

Yazgül:

— Sənə başım xarabdı. Sən öl, səni görənlər gözlərindən eləyərlər. Mən sahipsiz it-zad deyiləm.

— Sahibsiz olmadığımı bilirəm. Hədələrin isə, boş şeydi, içinin zibilini boşaltmağa tələsmə.

Lətifə:

— Mahmud, mən söz danışdım. Oğlum, heç olmasa, mənə hörmət elə.

— Ana, nə qədər ki, Yazgül sənə otağında qalacaq, onda mən evdən çıxıb gedəcəyəm. Niyyəti gündə min hiylə işlədib, dediyi kimi, ya məni gözlərimdən eləməkdə, ya da cinayət törət-

məyə məcbur eləyib, məni barmaqıqlar arasına atdırmaqdı...

Lətifə:

— Sən hələlik, bacingildə qalarsan.

Mahmud anasının üzünə diqqətlə baxdı. Heç bir söz demədən kostyumunu götürüb evdən çıxdı.

Bənövşə:

— Ağlısız baş yiyəsinə donuz güddürər. Bizimki də bura qədərmiş, — deyib qızına tərəf döndü:

— Qalx, qalx, gedək xarabamıza. Sənə məhkəmə də bu evdə yer verməyəcək. İkiotaqlı mənzildən biri Lətifənindi, biri də Mahmudun. Dur, dur, dur, yaramaz, nanəcib. Məni el içində rüsvay elədin.

Yazgül paltarlarını yığıb anası ilə evdən çıxdı...

Bənövşənin iztirabları

Yol uzununu ana-bala kəlmə də kəsmədilər. Evə çatanda Bənövşə özündə deyildi. O, heç vaxt qarşılaşmadığı iztirab və heyrət içində idi. Neyləyəcəyini bilmirdi. Özünü bir andaca tənha hiss elədi. Kimsəsizləşdi. Çarpayısına uzanıb, bir balaca dincəlmək istədi. Başını balıca qoydu. Yazgülün gələcək qaragünlü taleyini düşünüb həyəcanlandı. Ürəyi çırpındı. İçini bürüyən zülmət, onun gətirdiyi ağrı-acılar qəlbinin qaranlıq, pünhan güşəsində qövr eləyirdi...

Bütün varlığına hakim kəsilən əzab və iztirablar fikrini alır, onu belədən-belə dıgırlayırdı. Bəzən özünü unudub, qeyri-şüuri, normal düşüncəyə sığmayan hərəkətlər də eləyirdi. Ancaq heç cürə çıxış yolu tapa bilmirdi. Nizamsız qənaətlərə gəlib çıxırdı.

Hərdənbir özünə gəlmiş məqamlarda ətrafında cərəyan eləyən hadisələri dərk eləməyə ciddi cəhdlər göstərirdi. Ondanda bir nəticə əldə eləməyib, üzünü Yaradanına tutur, onun mərhə-

mətinə sığmırdı. O, gözləmədiyi acı, zəhlətökən hisslərin altında inildəyirdi. Hətta, baş verən hadisəylə bağlı bir çox oxşar, bənzər şeyləri də bir-birindən ayıra bilmirdi. Öz-özünə dedi: “Bu gördüklərim, duyduqlarım həqiqətdimi? Yoxsa, bir rüyadı? Həqiqətsə, çox pis... Axı, bu gecə qarşılaşdıqlarım rüyaya da oxşamır. Bəlkə özümdən xəbərim yoxdu, mən xəstəyəm? Başım hərlənir. Gözlərimə, elə bil, tor gəlir. Sir-sifətim gərilir. Elə bil, üzümün ətini boynumun arxasına doğru sığıyırlar. Qəm, qüssə, kədər məni maqnit kimi özünə çəkir. Vəziyyətim kəskinləşdikcə, əzabları da artır. Bəlkə şəkərim qalxıb, mən onu hiss eləmirəm. Aman Allah, birdən insult keçirərəm. Onda mənə kim baxar? Hikkəbaz, yelbeyin, gözləri ayaqlarının altını görməyən Yazgülmü? Yox... Heyf zəhmətimdən, hamısı hədə getdi. Qızım, deyir, sevgisiz ərə getmişəm. O, sevgili ər axtarır. Mahmudun sözündən belə çıxdı ki, o sevdiyi adamı tapıb da. Elə olmasaydı, Yazgül, — “Əcəb eləyirəm” — deməzdi. Qız mənimdi, xasiyyətinə yaxşı bələdəm. Elə olmasaydı, o, Mahmudu dişləyilə didərdi. Onu abırdan, həyadan salıb, iki qəpiklik eləyərdi. Deməli, deyilənlər nəinki şər, böhtan, iftira, hətta, günəşin, ayın varlığı qədər həqiqətdi. Mən Yazgülü böyütsəm də, ər-səyə çatdırsam da, yaxşı tanımamışam. Qəribədi, ən əziz adamlarını yaxından tanıdıqca, onların əcaib niyyətlərini duyduqca, üfunətli qəlblərinin dərinliklərinə endikcə, xarakterlərinə bələd olduqca, onda, özünün anlamazlığını düşünüb, dəhşətə gəlirsən. Öz-özünə suallar verirən: Xudaya, mən bu qədər kütbeyin, dərdüşüncəliyəm? Gözlərim, idrakım doğrudanmı bu qədər kormuş? Görünür, səhvə yol vermişəm. Öz səhvimlə, qızıma olan inamımla, onun gələcək xoşbəxtliyi naminə Lətifəni də, elə zavallı Mahmudu da bəlaya salmışam. İnsafən, Lətifəgil də heç istəməzdilər başlarına belə qəza gəlsin. Axı, Lətifə hansı günahın sahibidi? Axı, o, mənim otuz illik rəfiqəm idi. Mən onu, o, məni yaxşı tanıyırdı. Bu qohumluğa da mən özüm rəvac verdim, əl-

ayağa düşdüm. Lətifə, eləcə də oğlu barəsində belə ədalətsiz, həqiqətdən uzaq söz deməyə, mühakimə yürütməyə dəyərmimi?! Biz insanlar özümüzlə verilən yüksək dəyəri bəzən tez unuduruq, bəzən də heç anlamırıq. Elə düşünürük ki, qarşımızdakı bizi dəyərləndirməyə borcludu. Ədalətsiz, ləyaqətsiz olduğumuz halda, özümüzdən yüz qat dəyərlilərə boş, mənasız mühakimələrımızlə hökm eləyirik: sən düz demirsən; sən günahkarsan; sən ədalətsizsən; sən elə yox, belə eləməlisən... Nələr, nələr. Bu iradlarla haqsızların haqsızlığı, ədalətsizlik sindromları birəyüz atır. Belə nadanlıq olmaz. Sağlam düşüncə belə xəstə məhsul yetirməz. Yetirsə də, aqibəti yaxşı olmaz. Ardınca sürünməyə, barəsində düşünməyə dəyməz. Sabah, o birisi gün dillərə düşəcəyik. Ağızlarda saqqız kimi çeynənəcəyik. Heç kim bizə haqq qazandırmayacaq. Lətifənin başına gələnələr ürəyinin təmizliyindən, xeyirxahlığından, insanlara mərhəmətindəndi. Onun günahı ürəyi yumşaqlığındadı. Belələri öz alicənablığının zərbələrini dadırlar... İnanıram, Lətifəylə oğlu rəzil adamlar olsaydılar, mənim qızım nə onlarla elə dil-dil ötərdi, nə də onun “sevgisiz ailə qurmuşam” iddiasını deməyə cəsarəti olardı.

Mən həkiməm, nə tam idealistəm, nə də ateist. Bəlkə də, dualistəm. Mütləq ideyanı nə təsdiq eləyirəm, nə də inkar. O, böyük Qüdrət sandığımız varlığa yanaşma hər kəsin içindən gələn duyumlarıdır, əqidəsi və inamıdır. Ancaq mən təcrübəmdən o qənaətə gəlmişəm ki, insanlığın mahiyyəti heç bir mühakimə və mülahizə ilə müqayisə olunmaz. Ədalət və mərhəməti özündə ehtiva eləyən hərəkətlər, cinyət törədən və ya cinayətkarlıq təlqin eləyən düşüncələrlə bir arya sığmır. Bu, bir həqiqətdi, Allahsızlıq — Allahın inkarıdır. Böyük dühaların — Allah yoxsa, onu yaratmaq lazımdı — fikirləri lə mən tam razılaşıram. Yazgulsə, mənim bu razılaşmamın üstündən xətt çəkdi. Axı, mən anayam. Böyük filosoflar demişkən, doğmaca qızım vannadakı suyu mənimlə birlikdə atdı. Bu gediş onu əxlaqsızlıq və

mənəviyyatsızlığa sürükləyən boş, əsassız rişələrin dərinə işləməsi və elmi qaynağa söykənməyən ideyadan qidalanası bir şey deyil. Böyük fəzilətliyə görə, ilahi fəlsəfə Allahın varlığı insan qəlbində özünün zərrəciklərini çilvələndirməyə xidmət eləyən möhtəşəm ideyadır. İrqindən, dinindən asılı olmayaraq, insanlığın bütün keyfiyyətləri həmin ideyanın mahiyyətindədir. Mən bu anda artıq belə başa düşürəm, belə dərk eləyirəm...”

Daxilən öz-özünü didib-tökən Bənövşə yorğun-argın ayağa qalxdı. O, bildirdi ki, ayrılmaq qızının nə qədər ürəyindən olsa da, o da çarpayıda uzanıqlıdır. O, da fikirdən bütün gecəni vurhurdada olub, kirpiklərini qırpmayıb...

Bənövşə sakitcə mətbəxə keçib səhər yeməyi hazırladı. Süfrə açdı. Sonra da yan otaqda uzanan Yazgülü səslədi:

— Gəl, yeməyini ye. Mənim gedəsi yerim var.

— Gəlirəm.

Çox çəkmədi ki, o, yuyunub-daranıb, açıq süfrəyə gəldi, yeməyini yeyə-yeyə dedi:

— Hər şeyi özünə niyə yük eləyirsən? Qoy hamısı cəhənnəm olsun.

— Oldular, Yazgül. Sən vardın, indi yoxsan. Bir qadın ki, hələ dünyaya göz açmayan körpəsini bətnindəcə məhv eləməyə, kimsəyə verməyə hazırdsısa, o, adam deyil, vəhşidi. Necə olub ki, mən səni tanımamışam.

— Mən ər evinə köçəndə özümlə uşaq aparmışdım?

— Yox... Ərin uşağından imtina eləmir ki? O, uşağına sahib durur. Bunun axırı var. Hələ gör sevgin başına nə oyunlar açacaq. Yaxşı, mənə niyə deməmişdin, o Gülzar, Rizvan kimdi? Bəlkə onlardan da bir az danışasan?

— Tələbə yoldaşlarımdı.

— Mən hər gün işə gedəndən sonra onlar bura ayaq açacaqlar?

Yazgül çox biganə halda:

— Hər kəsin öz ev-eşiyi var. Sən narahat olma.

Qızından aldığı saymazyanaya cavablar Bənövşəni haldan çıxartdı:

— Mənə ana deməyə daha sənin haqqın yoxdu.

— Hamısının səbəbkarı sən özünsən. Məni də sən aldatmışsan. Övladın da haqqı var. Sən mənim haqqımı, hüququmu tapdalmısan.

Bu sözləri eşidən kimi Bənövşə qəzəbləndi. Ancaq səsini çıxarmadı. Gözləri ətrafında nəşə axtardı. Yazgül hiss elədi ki, anasında ağlagəlməz “əcaib ideya” baş qaldırır. Ürəyinə damdı ki, o ona nəşə eləmək fikrindədi...

Bənövşənin beynində bir-birinə zidd, qarışıq, anlaşılmaz fikirlər doğdu. O, cinayət törətmək həddinə çatdı.

Anasının qəzəbini duyan Yazgül özünü yığışdırdı — müdafiə məqsədilə süfrənin üstündəki bıçağı, stəkanları, qənddanı... nəzarəti altına aldı. Bunu Bənövşə də duydu. Gözləri Yazgülün gözlərinə dikildi. Özü də hiss eləmədən ürəyi yumşaldı. Qəflətən, qeyri-ixtiyari ağlamağa başladı. Handan-hana dedi:

— Yazgül, özümü öldürsəm belə, daha mən səni xoşbəxt eləyə bilmərəm. Xoşbəhtlik çuxa deyil ki, onu əynimdən çıxarıb, sənə geyindirəm?.. Özü özünə eləyəmə dünyə tökülsə çarə qıla bilməz. Sən özünü də, mənim arzularımı da çılgın ehtiraslarına qurban elədin. Bilirəm, ehtiraslar çox güclü olur. O qızışanda adamın gözlərini tutur, ürəyini rıqqətə gətirir, başındakı düşüncələri pərən-pərən salır. Nəticədə abır, həya, ismət pərdəsi yırtılır. Mən indi susmağa məhkumam.. Sən isə, öz taleyini özün biçdin. Aqibətini də hamıdan əvvəl özün görəcəksən...

— Ana, bu boyda ölkədə boşanan, uşağını atan tək mən deyiləm. İnsanlar neçə min illərdi beləcə yol gəlirlər... Təkrar eləyirəm, kim necə istəyir, elə də yaşamalıdır.

— Pəh... Pəh... Gözlərin aydın, ay Bənövşə. Qızın sənə tarixdən gör nə möizə oxuyur. Guya, bunun qədər qanmıram. Heç

nə başa düşürəm... Sən də belə şikəst oldun. Mənim bəxtim qaragünlük imiş...

Yandırılan körpülər

Gecə yarısı evdən çıxan Mahmud səhərə yaxın bacısıgil yaşayan evin qapısını döydü. Qapını yuxudan hövlnək ayılan Aqil açdı. O, Mahmudu görcək təəccübləndi. Mahmudun gözlərinin içinə baxdı. Mahmudun gözləri qızarmış, sir-sifəti bozarmışdı, yorğun-arğın görünürdü.

Aqili həyəcan, təşviş bürüdü. O, dedi:

— Qapının ağzında dayanma, keç içəri.

Mahmud təqsirkar adamlar kimi içəri keçdi. Səşə yan otaqdan xalatının düyməsini bağlaya-bağlaya Atlas çıxdı. O, qardaşını görcək özünü itirdi:

— Mahmud, xeyir ola, qardaş, bu vaxtı gəlməkdə? Olmaya, anam xəstələnib? Ya Yazgüllə aranızda dava-şəvanız olub?

Mahmud mızıltılı səsle:

— Anamız yaxşıdır. Yazgüllə, hə, sözləşmişik. Özü də ciddi, arvad sarıdan mənimki gətirmədi... bəxtimə bax...

Aqil fikirləşmədən:

— Ay pir olmuş, kiminki gətirib ki? Ölülər elə bilirlər dirilər bu dünyada qalır halva yeyirlər. Sənin özündə də var. Bircə dəfə nə evdə, nə də çöldə üzünü gülən görməmişəm. Arvad diqqət tələb eləyir, o da səndə yox.

Atlas ərinə çəpəki baxdı:

— Əşi, sən saxla, görək. Səhərin gözü açılmamış romanlarınla qanımızı qaraltma... İmkan ver, görək nə olub?

Aqil söhbətin səmtini və ruhunu dəyişdi:

— Əşi, ailədə söz-söhbət olar. İndi dalaşırısan, bir azdan da barışacaqsan. Məsəl var, deyir, küsüb barışmağın öz ləzzəti var.

Bəyəm, elə küsüb-barışma bizim aramızda, ay Atlas, az olub?

Atlas qardaşına:

— Məndən heç nəyi gizləmə. Onsuz da, indi zəng edib, anamdan hər şeyi cikinə-bikinə qədər soruşub öyrənəcəm.

Mahmud dərindən köksünü ötürdü. Dodaqlarını bir-birinə kip sıxdı.

Onun astagəlliyi Atlası darıxdırdı:

— Adə, yekə kişisən, bura ağzına su almağa gəlmisən? Ağzını aç, danış da.

Aqil:

— Ay Atlas, sən də qəribə adamsan. Görürsən əsəbidi. Qalx bir stəkan çay hazırla gətir. Bir qurtum içsin, özünə gəlsin. Keçib gedəcək.

Mahmud:

— Yox.. Keçib gedəsi dava eləməmişik. O bütün sərhədləri keçdi... O, kütbeyin, hərdəmxəyal qadındı. Mən canımı dişimə tutub, onun bütün şiltaqlıqlarına dözürdüm. Çalışırdım ki, yola gəlsin. Onu da, ailəmizi də alçalıdan, düşünülməmiş hərəkətlərindən xilas eləyim. Bunun üçün də şitəngi söz-söhbətlərinə, yersiz dedi-qodularına dözürdüm. Hər dəfə də ona irad tuturum. O, isə heç bir nəticə çıxarmırdı. Əksinə, ayağını bir pillədən o birinə qoyurdu. Artıq tədricən hiss eləyirdim ki, biz başqa-başqa adamlarıq... Aqil, əgər hər bir tərəfə, arvad isə əks tərəfə baxırsa, onların nə danışıqları, nə əməlləri, nə də baxışları heç vaxt üst-üstə düşə bilməz. Son zamanlar o lap həddini aşdı. Hər axşam anamdan mənə giley etməyə başladı. İlk dəfədi sizə deyirəm. Bunları təkcə anam bilir. Düşünürəm, danışılacaq söz, müzakirə olunacaq şey də deyil. Təzəlikcən qızıl bilərzik almışdım. Anamın da cehizlik boyunbağısı vardı. Onlar evdən yoxa çıxdı. Tez-tez cibimdən pullarım oğurlanırdı. Soruşanda, nə desə yaxşıdı? Ana-bala öz işinizdi. Kiməsə vermisiz, ya salıb itirmisiz... Deyirəm, Yazgül, məni başa sal görüm, anam öz boyun-

bağısını niyə götürməlidir? Bəs, mənim aldığı bilərzik, cibimdəki pullar? Cavabı belə olur: — Məni özümdən çıxarıb, evdən qovmaq istəyirsiniz. Yaxşı, bu hara qədər belə gedəcək?

Atlas susdu:

— Qardaş, doğrudan da, o puldu, bilərzikdi-nədi, bəlkə, doğrudan da, harasa qoymusuz, yeri yadınızdan çıxıb?

Mahmud:

— Yox... Axşam cibimə pul qoyub yatıram, səhər yuxudan dururam ki, yoxdu. Belə də etibar olar?

Aqil:

— Ev oğrusunu tutmaq qeyri-mümkündü. Axı, Bənövşə xanım elə qadın deyil. O bilsə, qızını cəzalandırar.

Atlas:

— Cəza ilə əyrilik düzəlməz. Beş gün dözəcək, altıncı gün yenə...

Mahmud:

— Bilirəm, kişi, əgər, o əsl kişidirsə, arvadından danışmaz. Yazgül oğurluq üçün əlverişli məqam axtarır. Məqam yetişdisə, bildiyini anasına da vermir. Elə ki, tapdı, gözləri parıldayır. Mən burda demədiyim bəzi şeyləri də anasına çatdırmışam. Doğrudur, anası qızının qüsurlarını əvvəl pərdələmək istədi, ancaq sonra susdu.

Atlas:

— Deməli, bu axşamkı söhbətdə Bənövşə xanım da olub.

— Hə... Olub.

— Yaxşı, sən evdən niyə çıxdın?

— Hiss elədim ki, söhbətin sonu qanla qurtara bilər.

Aqil:

— Ay aman! Bənövşə qızını apardı, yoxsa...

Mahmud:

— Bilmirəm... Mən pəncəyimi götürüb çıxanda, onlar hələ evdə idilər.

Atlas telefonun dəstəyini götürüb, nömrəni yığdı. Uzun zummərdən sonra dəstəkdən Lətifənin səsi eşidildi:

Atlas:

— Salam! Sabahın xeyir, ana.

— Salam, qızım, aqibətin xeyir.

— Evdə təksən?

— Hə... Qardaşın sizdədimi?

— Hə... Burdadı.

— Onu da götür gəl. Az qalır, ürəyim çatlasın.

— Yaxşı, gəlirik.

Atlas dəstəyi telefonun üstünə atdı.

— Qalxın, gedək. Anam darıxır. Səsindən duydum ki, yazıq arvad bərk həyəcanlıdı, əsəbiləşib.

Hər üçü ayağa qalxdı. Aqillə Atlas paltarlarını dəyişib, Mahmudla birlikdə qapıdan çıxdılar...

Lətifənin halı özündə deyildi. Bir neçə saat ərzində yuxusuzluqdanmı, əsəbdənmə, ya nədəndi, onun üzündəki qırışların sayı sanki çoxalmışdı. Gözləri kiçilərək qızarmışdı. O, uşaqlarını, kürəkənini görəndə kimi kövrəldi. Səsi titrədi. Xəstə adamlar kimi dedi:

— Af-ufdan başım açılmır. Nəyə əl atırsa, kimə üz tutarsa, xətasını çəkirəm. Oturub-durub öz-özümə fikirləşirəm, baş sındırıram. Həyəcan, qorxu, peşmançılıq hissi məni bürüyür. Elə bil, təzyiqim qalxır. Üzüm qızarmayıb ki?

Atlas:

— Səndə qorxulu bir şey yoxdu. Tibb bacısısan, sakitləşdirici dərman iç, özünə gəl.

— İcmişəm, qızım. Halım elədi ki, dərman da kömək eləmir.

— Yaxşı, bu nə qəziyədi?

— Çoxdan belə olmalı idi... Gözləyirdim bu gecəki həngəməni... Oldu da. Məni çaşdıran onun ikicanlı olmasıdır.

Atlasla Aqil bir-birilərinin üzlərinə baxdılar. Lətifə sözünə

davam elədi:

— Hey deyir, məni bundan azad eləyin. Mənə uşaq lazım deyil. Mən uşaq saxlamayacam... Nə deyirsən, onu da eşitmək istəmir.

— Bəs Bənövşə xanım nə deyir?

— Nə deyəcək? Allah valideynə pis övlad verincə, verməsə yaxşıdı. Ağılsız övlad dərd-sərdi. Başa aşağılıq gətirəndi... Əşi, o qədər sözlər dedi, lap ətim töküldü. Onun sözlərini eşidib-bilənlər adama nə deyərlər?

Aqil:

— Ana, deyəsən, səni qorxudan və danışdıran onun-bunun rəyinin necə olacağıdı... Unutma ki, bətnindəki övladdan imtina eləyəndə qadın hər cür yaramazlıq və cinayət edər. Mən hüquqşünasam, cinayətin nə olduğunu yaxşı bilirəm. Həyat şahmat oyunudur. Görünür, ana, Yazgül oyundadı. Oyunda olmayan, ağılı başından çıxarılmayan qadın heç vaxt bətnində olan ilk uşağından imtina eləməz. Ona elə gəlir ki, mükəmməl oyunçudu, özü də uduşdadı.

Lətifə:

— Aqil ürəyimcə danışdı. Əslində sən dəyənləri o özü də nəinki inkar eləyir, əksinə, açıb deyir.

Mahmud özünə sığışdırmayıb dilləndi:

— Mən onun çirkin fikirlərini xatırlamaq istəmirəm.

Aqil:

— Mahmud, yadında saxla, həyat sənənin düşündüyün kimi deyil. Onun öz qanunları var. Vaxtında kəsilib atılmayan qara yaranın fəsadları ağlagəlməz faciyyə ilə nəticələnir. Xərçəngdən ilkin zədələnen hissələr kəsilməsə, rişələri dərinə işləyər.

Atlas təəssüf hissiylə dedi.

— Onun və onun kimilərin səpdikləri zərərli toxumlar cücərti verdikcə, insanlar öz xeyirxahlıqlarını, mərhəmətlərini itirirlər. Görünür, rəzil olmağı da bacarmaq lazımdı. Mən Mahmudla

Yazgülün ailə qurmasına narazıydım, ana. Sən ürəyiaçıqlıq, sadəlövhlük elədin. Doğrudu, nə qədər etiraz eləsəm də, Bənövşənin ağıllı, düşünülmüş danışıqları məni də inadımdan döndərdi. Görünür, səhvi duyduğumuz zaman o ailədən qaçmalıydıq. Yaxşı, Bənövşə düz adamdısa, niyə qızını müdafiəyə qalxır?

Lətifə:

— Eşitdiklərinə ya inanmadı, ya da özünə sığışdıranmadı. Atlas, mən indi də Bənövşəyə ağıllı adam kimi baxıram. O da yaranmış belə vəziyyəti, inan ki, təsəvvür edə bilməzdi. Həqiqəti anladanda, o da qızının danışıqlarından, hərəkətlərindən ölüb-dirilirdi. Məni dəhşətə gətirən adamların bizə həqarətli baxışları olacaq.

Aqil:

— Gəlin boş-boş şeylərlə başımızı doldurmayaq. Dedi-qodudan əl çəkib, vəziyyətdən real çıxış yolları axtaraq... İctimai rəy ayrı-ayrı fərdləri buxovda saxlamağa yönəlmiş vasitədi.

Mahmud:

— Söhbət uzanıb-uzanıb, axırda son həddə gələcək. Bu gecə mən ondan, o da məndən ayrılmaq qərarı verdik. Bunun üçün tutarlı faktlar axtarmağa, bəhanələrə əl atmağa ehtiyac yoxdu. O da ayrılıb getdi. Fikir verin, o nə dərəcədə yolunu azıb ki, uşağı dünyaya gətirib, mənə verməyə də razı oldu. Yazgülə nifrət elədiyim kimi, o da eyni dərəcədə mənə nifrət eləyir. Elə adamda nə qadınlıq, nə də analıq heysiyyəti ola bilər. İndi düşünürəm ki, məndə kişilik qətiyyəti, heysiyyəti və cəsəreti olmalıdı.

Atlas:

— Başqa yolun da yoxdur, qardaş.

Mahmud:

— Uşağı ondan alacam. Özümə rəva bilmərəm ki, mənim uşağım kiminsə himayəsində yaşasın.

Lətifə:

— Oğlum, mənim də dediyim odur da.

Atlas:

— Allah istəyə, əkiz uşaqlar doğa.

Aqil:

— Avazın deyəsən, haqdan gəlir... Elə olsa, birini də biz götürüb saxlarıq.

Atlas:

— Niyə də saxlamayım qardaşım balasını?

Mahmud:

— Möcüzəli və ibrət olunası həyatım varmış..

Lətifə:

— Hələ qərar verməyə tələsmə.

— Necə tələsməyim, ana. Mən onun dilindən çıxanları qüruruna sığışdırmıram. Bundan sonra fikrin nədi? Onu geri qaytarmaq? Mən ölümü o cür ifritə ilə yaşamaqdan üstün tuturam. Nə olsun ki, bu günə qədər onu özümə arvad hesab eləmişəm. O, körpüləri artıq su apardı...

Ərini atıb

Bütün hissi, duyğusu, fikri-zikri Rizvan olan Yazgül hər gün dərslərə vaxtından əvvəl gəlir, mərtəbələri gəzir, gözləri məşğələ otağının pəncərələrindən həyəətə zillənirdi. Onsuz dayana bilmirdi. Darıxırdı. Tez-tez də: “Harda qaldın, gəl çıx, ürəyim çatlayır ki?”. İstəyinə tam nail olan Rizvan isə, onunla danışıqdan sonra: — “Əcəb iş düşdüm.” — deyə düşüncüdü. Hərdən onun ağına qara fikirlər də gəlirdi: “Deyəsən, Yazgülü özümə çox bağladım; o, mənə qəmiş olmaz ki; qəmiş olsa, ailədə, ata-anamın yanında biabır olacam; tələbə yoldaşlarım, müəllimlər mənim barəmdə nə fikirləşərlər; bu Gülzar məni də, Yazgülü də əcəb başdan elədi; onun Yazgülə qarşı olan

paxıllığının oduna mən də yanmaram ki? O gün necə dedi Yazgül: “Uşağı doğub, Mahmuda verəcəm, deyəcəm apar saxla?” Yazgüldə hər dil, hər sifət var. O, adamı hamının yanında abırdan, həyadan salar, “uf” da deməz. Görəsən, mən onu özümdən uzaqlaşdırı bilərəmmi? Burada da Gülzar hiylələrindən istifadə edə biləcəkmimi? Canıyanmış Yazgülə Allah öz səxavətindən gözəllik bəxş eləyib. Ancaq, nədənsə, ağıl verməyib. O, nə qədər ehtiraslıdır?! Nə qədər romantikdir?! Fantaziyası nə qədər güclüdür? Heyf, çox heyf! Özünə dəyər verə bilmir. Bütün hissiyatı qulaqlarındadı. Elə olmasaydı, Gülzarın sözünə gülüb, boğazdan yuxarı iki kəlmə kompliment deməsinə aldanaraq, ağıl başından çıxardımı? Mənə deyir, səni sevirəm. Doğrudur, o sözü mən də ona demişəm. Bəs, ailəli qadın öz həyatı, ərinin taleyi barədə düşünürmü? Yox, Yazgül, sən ağılsız, yelbeyn qadınsan. Sənin taleyinə xoşbəxtlik yazılmayıb. Sənin gözəlliyin xəyallar içərisində əriyəcək. Halına, xislətinə yaxşı bələd olmadığın gözəgəlimli kişilərin qolları arasında olacaqsan. Budur, sənin gələcək taleyin. İndi nə qədər gec deyil səndən uzaqlaşmalıyam. Amma necə? Həyat mürəkkəbdi. Sənə elə gəlir ki, yüngül hərəkətlərlə, nəvazişli sözlərlə zəfər çalacaqsan. Bir qadın ki, hər səhər ər yatağından qalxıb, oynaş qoynuna atılmağa tələsə, gündə iki kişini əyləndirə, onun sevgisi gülməli deyilmi? Özünə nə qədər bəraət qazandırmaq istəsən də, ərin ola-ola başqaları ilə eşqbazlıq oyununa girişməyə heç kəs haqq qazandıra bilməz. Mənim danışdıqlarım hoqqabazlıqdan doğan cəfəngiyyat deyil. Bu hərəkətlərimiz bəlkə də özümüzü təhqirdi, ələ salmaqdı. Təmiz ruhumuza zəhər qatmadı. Həqiqi sevgi, təmiz hiss, saf duyğu dediyimiz şeyləri ayaqlamaqdı. Murdarlamaqdı. Etiraf eləyim ki, hərdən keçmiş xatirələrimizdən mən də şövqə gələrək ləzzət alıram. Sonra da soyuq ağıllımla öz-özümə suallar verirəm: çılğın hərəkətlərdən doğan ehtiraslarımı vaxtında boğa bilməzdimmimi? Ərli qadınla əlaqədə olmaq kişilikdəndimi? Yalan-

dan səni sevirəm deməklə pak, ülvi hissləri, duyğuları ləkələmək deyilmi? Hansısa ərə şerik çıxmaq nə deməkdi?..

Heyf. İndi düşünürəm ki, mən də hissə qarılmışam. Ehtiraslarımın quluna çevrilmişəm. Gülzarın hiyləsinə uymuşam. Yazgüldən əl çəkməyə, imtina eləməyə üzüm qalıbmı? Yox... Görək, bu münasibətlər nə vaxtacan davam edəcək və bizi hara aparıb çıxaracaq?!”

Rizvanla Yazgül universitetin geniş dəhlizində qarşılaşdılar. Rizvanın bir az əvvəl düşündükləri, götür-qoyları birdən-birə başında pərən-pərən oldu. O, həmişəki şövq və ehtirasla Yazgülə dedi:

— Yenəmi tez gəlmişik?

Yazgül gülümsündü:

— Gözləmərdin?

— Niyə ki, gözləməyim. Qalxaq beşinci mərtəbəyə. Orda heç kim olmur.

Onlar söhbət eləyə-eləyə pilləkənləri qalxdılar, dəhliz boyu gedib, qapısı açıq auditoriyalardan birinə girdilər. Yazgül çantasını partanın üstə qoyub, Rizvanın belini qucaqladı, dodaqlarını onun dodaqlarına yapışdırdı. Rizvan auditoriyanın qapısının cəftəsini arxadan bağladı...

Onlar auditoriyadan çıxanda, ikinci dərs də yarıdan keçmişdi. Rizvan saatına baxdı və dedi:

— Tələsməyə, fasiləyə hələ on dəqiqə qalır.

Yazgül dedi:

— Onda burda dayanmıyaq. Uşaqlar bizi görürlər, atmaca atarlar. Di gəl, onlara cavab ver.

Pilləkənləri enə-enə Yazgül söhbətinə davam elədi:

— Əşi, Səbinə özü gic ola-ola, mənə lap dəli eləyib.

— Niyə?

— Elə hey deyir: “Hardasan? Kiminləsən? Özünü lap itirmisən. Rizvan səninlə vaxt keçirir. Onu at getsin. Ərli qadın oturu-

şunu-duruşunu bilər”. Əşi, adama deyərlər, sənə nə var hardaydım, kiminləydim, özümü necə aparıram, ərliyəm, ya subayam?.. Hər kəs özünə cavabdehdi. Bu dəfə də ağzını açıb, sual versə, mənə toxunan söz desə, saçından tutub, salacam ayağımın altına. Nə olar, olar...

Rizvan ani fikrə getdi. Sonra astadan dedi:

— Yox... Belə şeyləri açıb-ağartmazlar. Fakt budur ki, onlar münasibətlərimizdən xəbərdardılar. Bəlkə səni mənə, ya mənə sənə qışqanırlar? Qışqanclıq çox pis şeydi. Adamı nəyə desən, hətta, cinayətə də təhrik eləyir.

Yazgül acıqlı-acıqlı, zəif istehzayla:

— Əşi, səni istəyir, gəlsin verim ona. Ya kişi qızı kimi desin, Rizvanı indi də ötür mənə... Ötürməyən lap atasına lənət.

Rizvan pilləkəndəcə ayaq saxladı və özlüyündə rola girdi. Yazgülün üzünə diqqətlə baxdı:

— Nə düşünürsən, Yazgül? Mən əşyayam, itəm-qurdam, toyuq-cücəyəm, nəyəm, belə asanlıqla ötürəsən başqasına... Sən doğurdanmı mənə başqasına...

Yazgül gülüb, Rizvanın qoluna girdi:

— Əşi, səni itə-qurda verən kimdi. Ağzımın acığını... O ki, qaldı dava-dalaşa, saçıyolduya, narahat olma...

— Birdən qızıışb elə şeylər eləyəsən, oturduğumuz yerdə başımıza oyun açarsan. Bizi universitetdən qovarlar, bilmək olmaz, hələ məhkəməyə də verərlər.

Yazgül acıqlandı:

— Mən heç nədən qorxub-ürkmürəm. Deyəsən, Rizvan, sən də də kişilik çatdır.

— Gərək ki, kişiliyimə bələdsən. həmişə müqayisədə...

— Müqayisədə nə?.. Özünü yığışdır. Qanıma qaraltma.

Rizvan susdu. Onlar dinməz-söyləməz növbəti dərs otağının qarşısında dayanıb, tənəffüsün olmasını və qrup yoldaşlarının gəlməsini gözlədilər.

Bir az keçmişdi ki, qrup yoldaşları oğlanlı-qızlı aşağı düşdülər. Tələbələr Rizvanla Yazgülü görcək öz aralarında, Fərqanə: “Burdadılar ki?”, Təranə: “Yorulmuşu oxşayırlar”, Turanə: “Tüppürüm üzlerinə”, Səid: “Gecə-gündüz kefdədilər...” pıçıl-daşdılar. Rizvanla Yazgül onların sözlərini eşitməsələr də, haqlarında danışdıqlarını bildirdilər. Rizvan Yazgülə dedi:

— Döz... Belə şey söz-söhbətsiz keçmir, əzizim.

Yazgül Rizvanın sözünü saymazlığa vurdu və dərhal yoldaşlarının üstə atıldı:

— Başqa söz-söhbətiniz yoxdu? Hansınızın nə işinə qarışıdır?..

Qızlı-oğlanlı tələbələr Yazgülün üzünə baxdılar. Sadiq astadan Rizvana dedi:

— Yığışdır, adamuşkanı. Kişiliyi ya elə, ya da eləmə.

Tələbələr gülüşdülər. Rizvan da gülməkdən özünü güc-bəla ilə saxladı və sonra da deyilənlərin ona dəxli yoxmuş kimi, dönmə pəncərədən çölə baxmağa başladı. Yazgülsə qızıışdı:

— Sizin kol-kos içində, tində-bucaqda neylədiyinizdən elə bilirsiniz biz xəbərsizik?

Turanə hamının əvəzindən cavab verməli oldu:

— Yazgül, ağzını yerə tut danış. Hamını özünə bənzətmə. Heç kim özünü çölə qoymayıb. Hər kəs əxlaqına, namusuna görə cavabdehdi. Bizim hərəməz bir ailədən çıxıb gəlmişik. Özümüzə də, ailəmizə də qiymət verə bilirik. Açıq deyirəm: siz qrupda olanda, biz utanırıq. Bizi vadar eləməyin ki, rektorluğa gedib, məsələni qaldıraç.

— Hansı məsələni qaldıracaqsınız? Əlinizdə sübut var?

Sadiq dözməyib dilləndi:

— Yazgül, elə şeylər var ki, onlara sübut lazım olmur, hissiyat, şübhə bəs eləyir.

Yazgül:

— Məni başa salın, rektorluğa, axı, nə deyə bilərsiz?

Turanə:

— Oğlanlı-qızlı gedib deyə bilərik ki, biz Yazgüllə, Rizvanla bir qrupda oxumaq istəmirik. Onları bizim qrupdan rədd eləyin.

Yazgül:

— Hansı əsasla?

— Hələ söhbətin nədən getdiyini anlamırsan? Əxlaqi əsasla! Qandın?! Qanmadınsa, bir də deyirəm: əxlaqi əsasla! Bəsdə, əri-ni atıb, başqasına arvadlıq elədiyini!

Rizvan söhbətə qarışmağa məcbur oldu:

— Siz dostluğa niyə başqa gözlə baxırsınız? Belə çıxır ki, kimi kiminlə görsək, onlara səmimi hərəkətlərinə görə əxlaqsızlıq damğası vurmalıyıq? Bu, nə söhbətdi? Qadınla kişinin dostluğunu qadağan eləyən elə bir qanun varmı? Siz Yazgüllə məni əxlaqsızlıqda ittiham eləyirsiniz. Yazgül ərli qadıncı. Söhbət gedib, ailəsinə çatsa, o da dözməyib, özünə xəttər yetirsə, siz qanun qarşısında cavab verəcəksiz?

Gülzar:

— Qurtarın söhbəti. Yazgüllə Rizvanın əvəzinə mən and içə-rəm... Onlara şər yaxmayın. Zeynəb qarı burda deyib: “Oğru elə qışqırdı, doğru bucağa qısıldı...”

Firəngiz:

— Aaz, bəsdə. Bir sən təmizsən, bir də onlar. Yazgülü faci-yəyə sən salmışsan. İndi də oyun oynayırsan.

Elə bu vaxt zəng çalındı. Fasilə bitdi.

Axırları xeyrə calansın

Yazgülün gedişindən sonra Atlas özünə gələ bilmirdi. Oturub-durub qardaşının acı taleyi, anasının gündən-günə geri getməsi barədə düşünürdü. Hər gün o, qardaşına, anasına dönə-dönə zəng edirdi. Doğrudur, qardaşı qüruruna sığışdırıb, Yazgül haqqında dedi-qodu, umu-küsü eləməsə də, anası hər dəfə “ailəni dağıtdı”, “bizi el içində xəcələtli elədi”, “Mahmud onun haqqında danışmaq belə istəmir”, “Özüm də oğlumdan o barədə söz soruşmağa belə utanıram”... — deyə giley-güzar elə-yirdi. Bu, Atlasa pis təsir eləyirdi. Qız onu da hiss eləyirdi: hələ nə qədər ki, bu eybəcər hadisənin üstünü toz örtməyib, o köhnəlməyib, adamların ağızında saqqız kimi çeynənir, anasını və qardaşını yalnız qoymaq, dərd-sərləriylə üz-üzə, təkbətək buraxmaq olmaz. Onlara hər axşam, hər gün təskinlik gərəkdi. Adam gözləmədiyi zərbədən sonra həmişə danışmağa, içini boşaltmağa canıyanan həmdəm axtarır. Atlas da tez-tez içinə qapanır, ağlagəlməz şeylər barədə düşünürdü. Bəzən düşüncələrin ayrı-ayrı həlqələri bir düz xətt boyunca sıralanıb, zəncir yaradır, axırda məntiqsiz, heç bir fakta söykənməyən bu zəncir adamın öz boynuna dolanır, başına fəlakətlər gətirir. Bu, fəlakətlərə düçar olanın doğmaları da ola bilər, zəncir sahibinin özü də. Yəni, təqsirlinin də olması mümkündür, təqsirsizin də. Uşaq da ola bilər, böyük də. Atlas bu işlərdə Mahmudu günahkar sanırdı. Onun yeganə qəbahəti — əgər ona qəbahət demək mümkünsə, — anasına olan inamı idi, anam inciyər deyə, qəlbinə toxunmaması, istəyinə qarşı çıxmaması idi. Əslində, bu işdə ikinci başlıca səbəbkar anası idi. İnsafən, Atlas bu işdə özünü də az da olsa, qəbahətli sanırdı. Onun qəbahəti nədə idi? Gəlin kürsüsünə tüpürüb qaçan Minarənin də, kimlərinsə söz-söhbətinə inanaraq, ağılı başından çıxan, özünü idarə eləyə bilməyən Yazgülün də

ağıllarının nəyə qadirliyini, səviyyəsini lazımınca analiz etməməsində! Bir də, əsas amillərdən biri sadələşməyi, insanlara inanı idi. Doğrudur, qardaşı anasına güldən ağır söz deməmişdi. Ay ana, sən mənim başıma oyun açdığını, sümüyümü kimlərin sə sümüklərinə caladığını, məni it-qurda tay elədiyini ağıla gətirməmişdinmi? Ancaq fakt budur ki, indi böyük məsuliyyət hissi ananın üzərində qalırdı. Baş verən bu əhvalatlarda Minayə də, onun atası Murad da, anası Xavər də, Yazgülün anası Bənövşə də günahdan və məsuliyyətdən xali deyillər. Onsuz da olan olub. Gəlin tərəflər günahkar da axtarmırdılar. Axtarsalar da nə fayda? Olan oğlan tərəfə olub. İki dəfə (birinci dəfə olsaydı, yenə də dərddən yarı idi) daşı papağa qoyub, günahsız Mahmudun başına çırpırlar. Bu azmış kimi, baldızla qayınana Yazgülün ətrafında fırlanır, nə vaxt doğacağını səbrsizliklə gözləyir, uşağı ondan alacaqlarına ümid bəsləyirdilər O, doğduğu uşağı Mahmuda verəcəkdimi? Onu kim saxlayacaqdı? Mahmudmu? Yox... Lətifəmi? Başqa yol yoxdur. Səhv əməlinə, ürəyiacıqlıq elədiyinə, humanizminə görə Ayətullah Əl-Qılaq Məddahi demişkən: Yazgülün Mahmuddan olan uşağını ərsəyə çatdırmaq üçün hər şeyə qadir olan mərhəmətli Allah Lətifəni sınağa çəkəcək. O da öz istəyilə uşağı qəbul eləyəcək. Onun bütün məşəqqətlərinə dözməli olacaq. Çox güman ki, nə Lətifə, nə də Mahmud Yazgülün doğacağı uşağı kimsəsizlər evinə verməyəcəklər.

Atlas dolaşmaq fikirlər içərisində vurnuxurdu ki, Aqıl qarını açıb içəri girdi. O, Atlası bikef, gözləri nəmli görcək soruşdu:

— Sənə nə olub? Yenə nə baş verib?

— Heç. Mahmud barədə düşünüb, dağı arana, aranı dağa qata-qata kövrəldim, Aqıl.

— Bir şey çıxdımı?

— Hə... Bolluca sarsıntı, göz yaşları... Anamgilə getmək istəyirdim. Görünür, o da Yazgülün bəxş etdiyi göz yaşları gölməçəsində boğulur.

— Qalx gedək.

— Bəlkə çay gətirim, içəsən. Özünə gələsən, sonra...

— Ehtiyac yoxdu. Orda içərəm.

Aqillə Atlas Mahmudgilə gəldilər. İçəri girəndə Lətifənin xəstələndiyini gördülər. Atlas dərhal:

— Sənə nə olub, ay arvad, olmaya Yazgülün dərdsini çəkirsən? — deyə soruşdu.

Lətifə:

— Eh... Danışma... Hələ də özümə gəlməmişəm. Bu nədi, indi də anlaya bilmirəm. Görünür, qismətimiz belə imiş. Oturun, Mahmud aptekə gedib, indi gələr.

Atlas:

— Ay ana, hər kəs öz taleyini biçir. Xoşbəxtliyini özü qazınır... Sən Yazgülü evindən qovmamısan ki? Demir ki, qayınanam mənə gün vermədi. O, sevgisinin ardınca gedib. Görünür, onun ayağına yağ sürtənlər var...

Aqıl:

— Mahmud yaxşı qurtardı. Elə adamdan nə desən çıxar... Bizim idarədə istintaq işi gedir. Arvad canıyanmış, guya, hiylə işlədib. Cavan oğulunu da başdan çıxarıb. Ana-bala killer tutublar.

— Killer arvadın nəyinə lazımdı ki?

— Ərini öldürməyə.

— Booy... Bu üz ki, bizdə var, hələ çox şey görəcəyik.

— Tələsmə, gör arvad nə hiylə işlədir? Killerə iyirmi min dollar boyun olur və biznesmen ərinin öldürülməsini sifariş verir. Ərini öldürtdürür. Bu cinayətdə — biznesmenin oğlu da canı dildən iştirak eləyir.

Kişinin nə qədər əmlakı var, keçirirlər ələ. Killerə də iyirmi min əvəzinə beş min ödəməli olurlar. Aralarına narazılıq düşür. Killer də içir araqdan, ağıl çıxır başdan. Özü gəlib prokurorluğa, Zeynəb qarı demişkən, açıb sandığı, töküb pambığı. Arvad da,

oğul da, killer də həbs olunublar... İnanın mənə, Yazgüldə də o arvadın üz-gözündəki cizgiləri görürəm. Ziyanlığın yarısından qayıtmaq. Başqa cürə hərəkət eləsəydi, neylərdik?

Lətifə:

— Yəni elə şey də eləyər?

Atlas:

— Bətnindəki uşaqdan imtina eləyən nə eləməz ki?

Aqil:

— Ağlagəlməyən elə şeylər olur, adamın ayaqları yerdən üzülür.

Elə bu vaxt qapı açıldı. Mahmud içəri girdi.

— Hə... Nə yaxşı gəlmisiz. Atlas anana bax, canın üçün, xəstə görəndə dəli oluram.

Aqil:

— Ayə, onda nə var ki? Bir az əsəbiləşib. Sakitləşdirici dərman içsə, keçib gedəcək.

Atlas:

— Bənövşədən xəbər-ətər...

Mahmud:

— Nə xəbər-ətər, qurtarmadıq, bacı? Yalvarıram sizə, onun adını tutmayın. Təsəvvür eləyin, elə adam tanımırıq. Onun barəsində düşünmək belə istəmirəm.

Atlas gülərək zarafatla soruşdu:

— Yaxşı ondan qurtardıq... Halal süd əmmiş olsa, almayaçaqsan?

Mahmud da eyni tərzdə bacısına cavab verdi:

— Halal süd əmmiş tapmaq çətindi. Ancaq çiy süd əmmişlə qurtardıq.

— Xanımlardan bu qədər zəhlən gedir, hə?

— Yox... İstəməzdim, bacı, sözümdən elə nəticə çıxarasan...

Axı, anam da, bacım da xanımdılar. Bir halda ki, elədi, mən bütün qadınlar barədə elə danışıb, babal yuya bilmərəm.

— Zarafat eləyirəm, qardaş. Anamız xəstələnmişəydi, onunla söz atışmasına çıxacaqdım.

Lətifə:

— Onu bilirdim. Gərək qızışıb teztovluq eləməyəydim. Mən nə düşünürdüm, nə baş verdi?

Mahmud:

— Həyat belədi də. Yaxşı da yetirir, pis də. Olan oldu, hər şeyə də son qoyuldu. Acgözü doyurmaq asan olsaydı...

Lətifə:

— Mən insanları ömrüm boyu zirvələrdə görmək istəmişəm. Çalışıb hamıya qayğı göstərmişəm. Biri xəstələnəndə özümü onun yerinə qoymuşam. Uşaq ağlayanda ona fəda olmaq istəmişəm. Bənövşə mənim neçə illik rəfiqəmdi. Heç vaxt bir-birimizin sözünü iki eləməmişik. Təəssüflənirəm ki, onun elə qızı var. Əslində, o, anasını da saymır. Mən Yazgülü evimə gətirdim ki, onu xoşbəxt eləyim. Ona qayğı göstərim... Düşündüm, o da gec-tez anasına oxşayar. Çox təəssüf ki, Yazgülü məni də, anasını da yandırdı. Arzumuzu içimizdə boğdu.

Atlas səbrlə anasının dediklərini dinlədi. Sonra:

— Qurtandınmı, ana? — dedi.

— Hə... Sözüdü de.

— Sən Yazgülü xoşbəxt eləmək xatirinə qardaşımın səadətinə əlindən aldın. Bənövşənin yükünü üzərinə götürdün. Bunun üçün əməllərindən razı qaldınmı?

— Qızım, heç kim onu qarşıda nələr gözlədiyini bilmir. Bilsə, nə var ki. Mən indi həm də Bənövşənin halına acıyıram. O çox yaxşı şeylərə layiqdi, təkcə Yazgülü ana olmaqdan savayı. Yazıqdılar, axırları xeyir olsun.

Aqil:

— Görünür, nəsilə, kökdə nəsə çatışmır.

Atlas:

— Anam hey tərifləyir Bənövşəni. Mən də bir söz demirəm.

Onun qızına verdiyi tərbiyə qüsurludu. Axı, Yazgül kimdi? Nə ağıl sahibidi? Ərköyün, azgın, sözünün yerini, oturuşunu-duruşunu bilməyən, böyük-küçük qanmayan, lovğa, hamıya üstən aşağı baxan bir pozğun. Doğrudu, sənə bir söz deməsəm də, həmişə düşünmüşəm: bu qanmazı anam yola verir. Başqa ailəyə düşsəydi, beş gün də baş çıxara bilməzdi. Bəlkə yalan deyirəm, ana?! Yersiz güzəşt insanları qudurdur. Yadındamı, qardaşımın kiçik səhvimiz olanda bizə dediklərin? Qızı ana böyükdür, ana tərbiyə eləyər. Bənövşəyə olan istəyin o qədər güclüdür ki, görürəm Mahmudu yumşaldıb, yenidən Yazgülü evinə gətirə bilərsən.

Mahmud:

— O lap ağ olar, bacı.

Lətifə:

— Bənövşənin Yazgüldən savayı lal-kar bir oğlu, bir qızı var. Gərək Yazgül onların barəsində düşünəydi. Bənövşəyə yazığı gələydi. Mən Bənövşənin halına-xislətinə bələdəm. O didir öz-özünü. Yazgül küçələrdə qalacaq. Səfil həyatı keçirəcək.

Atlas:

— Ondan sənə nə var?

Atlas sonra üzünü ərinə tutdu:

— Aqıl, inan mənə, anamı xəstələndirən bəlkə də onların dər-d-səridir.

Aqıl:

— Bayaqdan ananın üstünə çox gedirsən, əzizim. Anan neyləsin? O belə doğulub da... Mən düşünürəm: ən böyük söz-söhbət, dava-dalaş, dartma-yaxam cırıldı uşağın doğulduğu çağlarda başlayacaq.

— Yoox... Yazgül uşaq saxlayandı? Uşaq qədri biləndi? O, anlamalıdı ki, nəinki doğacağı uşağın, heç özünün də gələcəkdə yeri olmayacaq anasının evində. Bənövşə yerin altını da bilir, üstünü də. Fağırın birini tapıb, qızını ilişdirəcək...

Mahmud:

— Ay eviniz tikilsin, canımıza yazığınız gəlsin, qurtarın ondan. Neçə dəfə demişəm: onunla bağlı söz-söhbəti sığışdırmıram qüruruma.

Körpənin təhlükəsizliyi

Lətifənin yuxuları ərşə çəkilməmişdi. Nə qədər özünü məcbur eləyirdisə də, gözlərini qırpa bilmirdi. Özünün dediyi kimi, gecə səhərə qədər gözləri dikilir yatdığı otağın tavanına, şələni-şüləyə qatır, o üzə-bu üzə çevrilir, heç bir qərara gələ bilməyib əsəbiləşirdi. Bu da onun gün axşamacan mürgü döyməsi-nə aparıb çıxarırdı. Mahmud anasının övladcanlılığına yaxşı bələd idi. Düşünürdü ki, anasının fikri-zikri odu, onun uğursuz taleyidi. Mahmud anasından nəsə soruşmaq istəyirdi ki, qapı döyüldü. O, sözünü ağızındaca saxlayıb, gedib qapını açdı. Bacısıyla Aqıl içəri girdilər. Atlas qapı ağızındaca qardaşından soruşdu:

— Anam necədi? Bu axşam yata bilibmi?

— Yox, əşi, nə yatmaq?.. Qərribə adamdı. Bir söz olmasın, oldusa, onu salır ürəyinə, o qədər fırladır, o qədər çözləyir, gəl görəsən.

Atlasla Aqıl yan otağa keçdilər. Lətifə qızı ilə kürəkəninin gəldiyini hiss eləyib, uzandığı yerdən qalxdı, divanın ortasında da bardaş qurub oturdu. Qıçlarının üstə yumşaq adyal sərdi.

Atlas anasının üzündən öpdü. Aqıl sə qayınanasının əlini əlinə alıb, əvvəl sığal çəkdi, sonra da öpdü. Qızıyla kürəkəninin gəldiyindən məmnun olan Lətifə astadan, yorğun-arğın halda dedi:

— Əyləşin. Sizə, onsuz da, zəng edəcəkdim. Yaxşı gəlmisiz.

Atlas:

— Xeyirdimi?

— Hər işdə xeyir axtarmazlar, qızım. Elə xeyir işin dalınca

gedirsən, bəzən fəlakətlə qarşılaşırsan. Bəzən də bunun əksi olur. Elə gözləmədiyin şər iş baş verir ki, sonda fayda tapırsan.

— Ay arvad, biz sənin vəziyyətini soruşmağa gəlmişik. Sən isə başlamısan, xeyir belə, şər belə. Vəziyyətin necədi?

— Heç haram ağrımır. Canımdan narazılığım yoxdu. Ayaqlarımın sızılması kəsib. Məni narahat eləyən tək cə yata bilməməyimdi.

— Yata bilməmək azdı mı? Aqillə gəldik ki, səni həkimə aparaq.

— Əşi, həkim, həkim. Bəyəm xəstə görməmişəm?

Mahmud dilləndi:

— Ay evin tikilsin, camaatın dərini çəkməkdən özünü birtəhər eləyəcəksən? Sənə necə dəfə demişəm, özün barədə düşün.

Lətifə:

— Ay oğul, düşünmə demək, adamlara məsləhət vermək asandı. Onu həyata keçirmək çətin... İndi də görün nə dərd yaxalayıb məni. Qalmışam əlində çabalaya-çalalaya. Özüm də bilirəm günahlarımı. İslah eləyə bilmirəm... İnanıram, yuxusuzluq da ordan gəlir.

— Ay sənə qurban olum, ana. İkimiz bir damın altında yaşayırıq. Dərd-sərini də məndən gizlədirsen. Qızını görən kimi, içini açıb-tökmək istəyirsən. Əşi, mən sənə övladın deyiləm? Belə çıxır ki, sənə qarşı diqqətsizəm?

Aqil:

— Mahmud, sən bilirsən, bütün analar belədi. Nə qədər çalışsan da, vuruşsan da, xeyri yoxdu, analar baş yastığa qoyanda, ya ürəyi darıxanda, qızlarını arzulayırlar.

Mahmud:

— Nə sirdi, de, biz də ağah olaq.

Lətifə dərindən köksünü ötürdü.

— Oğlum, biz insanıq. Necə gəldi, hərəkət eləyə bilmərik. Yazgülün dünyaya uşaq gətirmək vaxtı daralır. Mən həyəcanla-

nıram. Yazgül uşaq saxlayan deyil. Deyirəm, birdən körpəyə xətər yetirər. Bu qorxu, təşviş dolub içimə.

— Ay ana, işin içindən iş çıxarma. Xəstəxanada uşağa xətər yetirmək mümkündür mü?

— Oğlum, sənə xəstəxanadan xəbər yoxdu. Orda pulsuz iş görmürlər. Doğuş normal keçsə belə, pul verməlisən, verməsən, körpəni necə gəldi atacaqlar. Hələ öldürə də, sata da bilərlər. Onda qalmış da ki, ana uşağından imtina eləyə.

Lətifənin dedikləri hamını heyrləndirdi.

Aqil:

— Sən nə danışırısan, ana?

— Mən nə danışdığımı bilirəm, oğlum. Siz hüquqşünasların öz qanunları var. Bundan mən də xəbərdaram. Onlar göz önündə olanlardı. Cəmiyyətin də öz gizlin qanunları var. Pul özü bir imperiyadı. O, hüquq qanunlarının da, törənən cinayətlərlə mübarizəyə yönəlmiş üsulların da şah damarını qırır, qamətini sındırır.

— Sən məni dəli eləyəcəksən, ana.

— Mən yox, xəstə cəmiyyət... Biz uşağı təhlükədən qurtarmaq üçün düşünməliyik. Yazgülə acıq eləyib, özümüzə ziyan vura bilmərik.

Araya dərin bir sükut çökdü. Handan-hana Lətifə sözünə davam elədi:

— Bəli, mən yata bilmirəm. Hələ dünyaya göz açmamış nəvəsinin nə ilə üz-üzə gələcəyini düşünən nənə rahat ola bilərmi?!

Atlas qardaşının üzünə baxdı. Mahmud donmuşdu. Bir az keçmiş özünə gəldi:

— Ahaa... Görəcəkli günümüz varmış... Gəl ürəyini ye... Elə şey olsa, Yazgülün də, həkimlərin də başına daş salaram.

Lətifə:

— Qızıqma, sala bilməzsən, oğlum. Əlindən iş gəlməyən

adamın gücü dilinə çatar, odlu-alovlu danışar. O işdə günahın kimdə olduğunu sübut eləmək gərəkdi. Sübutsa, çox çətindi. Onun üçün tibbi ekspertiza gərəkdi. Ekspertizanın tərkibində kimlər olacaq? Həkimlər, tibb işçiləri. Onlar kimin tərəfində dayanacaqlar? Əlbəttə, həkimlərin. Zeynəb qarının dediyini eşitmədən də... İt itin ayağını basmaz.

— Onda bizimki yıxıl öldü ki?

Atlas astadan dedi:

— Ana, bir halda ki, sən elə düşünürsən, deməli, nəyə, bir əsasın var.

— Var, qızım, var...

— Bəs, neyləyək? Məsləhətin nədi?

Aqıl başını yellədi:

— Deməli, körpə dardadı. Yazıq körpə. Hələ bu dünyaya gəlməmişən, sarsaq, məhdud düşüncəli anan gör səni nə ilə üz-üzə qoyur?..

Lətifə:

— Yazgülü nəzarətdə saxlamalıyıq. Onun xəbəri olmadan həkimi, tibb bacılarını razı salmalıyıq. Onlara çatdırmalıyıq ki, normal doğuluşa məsuliyyət daşıyırlar.

Atlas:

— Onu kim eləməli?

Lətifə:

— Əlbəttə ki, Aqillə Mahmudun razılığı əsasında sən və mən. Niyətimizi elə həyata keçirməliyik ki, Yazgülü şübhələnməsin.

Aqıl:

— Vay! Vay! Güya, hüquqsünasam. Dünyada baş verənlərdən xəbərim yoxdu...

Mahmud:

— Sənin narahatlığının, yata bilməməyinin səbəbini indi anladım, ana. Əlindən gələni əsirgəmə...

Müəyyənləşən doğum evi

Lətifə qarmaqarışlıq fikirlər burulğanında çabalayırdı. Nəyi necə eləyəcəyini çox vaxt qarışdırırdı. Bəzən başında istədiyi planı qurmağa çalışsa da, həmin planın tək-tək həlqələri yerini tutmadığından, hər şey alt-üst olurdu. Ona elə gəlirdi ki, Yazgülü özünün tibb bacısı işlədiyi xəstəxanaya gətirsələr, orda hər şeyi asanlıqla istədiyi istiqamətə yönəldər, həm doğuş prosesini, həm də doğuşdan sonra uşağı görə bilər. Lətifənin fikrincə, bu plan çox ehtiyatla həyata keçirilməlidir. Əks halda, Yazgülü bilib, çox hikkələnər, bir oyun oynayar, iş peşmançılıqla nəticələnər. Birdən Lətifənin ağına hardansa bir fikir gəlirdi: işdişayət, bəlkə Yazgülü birdən heç mən işləyən xəstəxanada yatmadı? Onda necə? Bəli, bu da bir variantdı. Bəlkə Bənövşəylə danışım? Dərd-sərini xəbər alım? Arada Yazgülünün doğum məsələsinə də toxunum? Bənövşə şübhəsiz-filansız həqiqəti mənə danışacaq. Çünki ayrılan, aranı qatan — özü də necə — onun qızıdı. Bizim ana-bala günahsız olduğumuzu bilir...

Lətifə onu da çox yaxşı bilirdi ki, seçdiyi yol hiyləgərlikdən, məkrdən keçir. Keçsə də, bu işin sonu mərdimazarlıqdan, kiməsə pisləkdən uzaqdı. Əksinə, xeyirxahlığa, gələcək nəvəsinin təhlükəsizliyinə əsaslandığı üçün burda heç bir qəbahət, cinayət xarakterli iş yoxdu. Bunu Bənövşə də təqdir eləyər. Lətifə düşündüyü kimi də elədi. Dəstəyi götürüb, Bənövşəyə zəng elədi.

Telefona Bənövşə cavab verdi. Onlar dərhal bir-birilərini səslərindən tanıdılar. Xoş-beşdən sonra Lətifə Bənövşədən özünün hal-əhvalını soruşdu. Sonra dedi:

— Ay Bənövşə, bilirsən ki, mən sənin xatirini çox istəyirəm. Vallah, elə bir günüm yoxdu ki, barəndə düşünməyim. Yazgülü bizi yaman yerdə axşamlatdı. Neçə dəfə sənə zəng eləmək istəmişəm. Utanmışam, çəkinmişəm. Axır ki: — Əşi, biz nə qəba-

hət eləmişik? — deyib cəsarətləndim.

— Əcəb eləmişən. Mən də çox sarsıntı keçirdim. İnan, indi də üzülürəm. İki uşaq xəstə, bu da gəldi oturdu dizimin dibində. Neyləyim, başıma nə çarə qılım, bilmirəm. Zeynəb qarı yaxşı deyib: “Ağılsız baş yiyəsinə donuz güddürər”. O gün Yazgülün hoqqalarını eşidib, Ruhulla da gəlmişdi. Yazıq qardaşım nə dedisə, Yazgül ağzını büzüb, başını buladı. İnsafən, Ruhulla da nə səndə, nə də Mahmudda günah axtardı. Yazgülü o ki var məzəmmət elədi. Kimə deyirsən... Mən bədbəxtəm. Nə olsun ki, ikimiz də tibb işçisiyik. Sabah xəstələnsə, xərc lazımdı. Şikəst uşaqların ağzının yeməyini aparıb verə bilmərəm həkimlərə. Özün bilirsən ki, pulsuz qadın doğuzduran yoxdu. Onları da qınamıram. Elə biri biz özümüz. Nə məvacib alırıq ki? Xəstələrdən qopardığımızı da tutub alırlar yuxarıdakılar əlimizdən. Kaş elə doğuşda...

— Elə demə, Bənövşə bu, Allahın qismətidi... Onda mən bir şey fikirləşərəm. Ancaq özü bilməsin... Bilsə, mən eləmişəm, qalxacaq göyə... Təsəvvür elə, bacı, o gündən mən yaralıyam. Üzümüzə dost deyənlər, çörəyimizi yeyənlər, arxamızda daldalanırlar nələr deyib-danışmırlar?

— Gündə bir bəhanə eləyib, mənə də yaxınlaşırlar: soruşurlar ki, bu niyə belə oldu? Arada pişik asırdı? Lətifə istəsəydi, sənə qızının ailəsinin dağılmasına imkan verməzdi. Gəlinini də, oğlunu da otuzdurub qabağında başlarına ağıl qoyardı... Görünür, düz rəfiqə seçməmişən. Adama nə qədər demək olar gedin öz işinizlə məşğul olun. Nə var, nə yox, Lətifə bilər, mən bilərəm. Məni bağışla, Lətifə, deyə bilmirəm ki, ifritələr, günah mənim qızımdadı. O sevgi sevdəsindədi. Sevgi axtarır... Vəcdani nə vaxt oyansa, onda... Eh, sözə məhəl qoyan varmı?

— Söz gəzdirənlərdən danışma. İnan, sənə yaxınlaşanlar mənə də yaxınlaşırlar. İftiraçılar, uydurmaçılar, sözə rəng qatanlar o qədər ki, gəlib-gedib özlərinə aid olmayan məsələlərdən

danışır. Hətta, özlərindən elə şeylər qondarırlar ki, ayaqlarının altından yer qaçır. Beynim zəhərlənir. Sonra da çaşırım, dostu düşməndən ayıra bilmirəm. Bunlar sayıb-sadalamaqla qurtarandımı? Bir qohumumuz var. Bu yaxınlarda başına bir əhvalat gəlib. Əvvəlcədən onu xatırladım ki, bu adam vaxtı ilə varlı, hallı, zəngin olsa da, indi xərcə düşüb, nəyi varsa, əlindən çıxıb. Lütələşib. Ailənin maddi güzəranı ağırlaşdı və bu ağırlıq onun düşüncələrinə də təsir eləyib. İki oğlu cinayət məsuliyyətinə cəlb olunub, qızı isə yolunu azıb. Papiros çəkir, belə söhbət gəzir ki, hələ içkiyə də qurşanıb. Düzdü, pul insan həyatında başlıca şərti. Bir tərəfdən iqtisadi çətinlik, digər tərəfdən əxlaqi-mənəvi pozğunluq qohumumu elə sıxıb, elə sarsıntılar içərisinə salıb ki, özü infarkt olub, arvadına da təzəliklə psixi pozğunluq xəstəliyi diaqnozu qoyublar. Bəyəm, onlara övlad bunun üçün mü lazımdı?

— Ey, ay Lətifə, görəcəyim hələ qabaqdadı. Başına gələnlər biabırçılıqdı. Qızımın saymazlığıdı. Mən ona inanırdım. Ona görə onu sənə oğluna razılaşdım ki, həm Mahmud pis oğlan deyil, həm də, nə gizlədim, qızımın pisini, çatışmazlığını sən qabartmazsan, üstünə pərdə çəkərsən dedim. Qızım neylədi? “Sevgi axtarışı” sözünü atdı ortaya... Guya, sevgi küçədə, tində-bucaqda olur. Özünü də saldı qara günə, bizi də. Bax, bunun üçün Yazgülün hərəkətlərini mən özümə qarşı xəyanət hesab edirəm.

— Çox da ürəyinə salma, Bənövşə. Əsəbiləşmə. Qoy bətnindəkini yerə salamat qoysun. Bəlkə ağı başına gələr. Ana olmaq onu dəyişər.

— Yox... Dəyişənə oxşamır. Hərdən elə danışır, elə hərəkətlər eləyir, özüm də məəttəl qalıram. Bilirsən ki, yalandan, ikiüzlülükdən, məddahlıqdan zəhləm gedir. Övladım yox ey, valideynlərimin də səhvini gözlərinin içinə deyənəm. Özüm də sübutsüz danışmıram. Özümçün həqiqəti meyar seçmişəm...

Doğrudu, o gecə sizdə söhbət eləyəndə Yazgülü müdafiə etmək istədim. Mahmud deyənləri eşidəndə, dilim girdi qarnıma. İndi də yadıma düşəndə ölüb-dirilirəm.

Lətifə Bənövşənin nəyi xatırladığını anladı:

— Bilirəm, Bənövşə. İnan, Mahmud da o gündən özündə deyil. O, gör, indi də deyir? Ana, Yazgülün dedikləri normal əxlaqın, düşüncənin məhsulu deyil. Bəlkə o xəstədi? Beyni pozulub? Başını itirib? Axı, o, əvvəllər belə deyildi... Bacım, telefonda Mahmuda nə deyiblərsə... Düzdü, Mahmud eşitdiklərini açıb-ağartmadı. Ancaq Yazgül olanları olduğu kimi etiraf elədi. Mahmudu da dəli eləyən o oldu. Bənövşə, ikimiz də qadınıq. Xeyli təcrübə sahibiyik, ona heç bir kişi qüruru tab gətirməzdi.

— Qanmazdı mənim qızım. O, ərini ər bilməli idi. Bilmədi.

Lətifə dərhal onun sözünü qüvvətləndirici tərzdə dedi:

— Bəli! Yazgül qrup yoldaşlarının Mahmuda zəng edib dediklərini bircə-bircə təsdiq elədi. O, düşünmədi ki, belə sözsöhbətin sonu ölümlə nəticələnə bilər. Allah eləməsin, oğlum əsəbiləşərdi, özünü saxlaya bilməyib, xəta törədərdi. Zeynəb qarı demişkən, onda da gəl döy başına, döy dizinə. Gör biz hansı vəziyyətə düşərdik.

Bənövşə telefonda susdu. Xeyli fikrə getdi. Danışmağa söz tapa bilmədi. Lətifə əvvəl elə bildi ki, telefon aparatına nəşə olub, səs eşidilmir. O:

— Alo!.. Alo!.. Alo!.. — dedi.

Bənövşə handan-hana:

— Hə... Eşidirəm, danış, — dedi.

Lətifə:

— Sən bilirən ki, mən ağ paltara qara yamaq vuranlardan deyiləm. Yaxud əksinə. Eşitdiyimi yox, gördüklərimi danışırım. Cəfəng, boşboğaz adamları yaxınımına buraxmıram.

Bənövşə onun sözünü kəsdi:

— Cəfəngiyyət kimə xeyir verib ki?... İşin bu yerə gəlib çıx-

ması, bilirəm, nə sənə fayda gətirir, nə də mənə. Burda bizlik iş də yoxdu, Lətifə. Allah qismət eləsə, ortaq nəvəmiz olacaq. Yaşımızın elə həddidi ki, hər ikimiz nəvəyə ehtiyac duyuruq. İnanıram, o nəvə bizi birləşdirəcək. Qızım isə, dərdinə əlac olmayan xəstədi.

— Necə eləyək? Doğum xərcini mən çəkərəm. Amma o xəstələnəndə gərək mənə xəbərdar eləyəsən.

— Yazgül, sözsüz ki, bizim işlədiyimiz doğum evinə getməyəcək. Başqa yerə aparacam. Onda sənə zəng edib deyərəm, gəlib həkimlərlə özün danışarsan. Qalan məsələlərə də doğuşdan sonra baxarıq.

— Danışdıq.

— Hələlik.

Əslində, Lətifənin niyyəti Yazgülün hansı doğum evinə gedəcəyini öyrənmək idi. Birdən onun ağına əvvəlkilərdən tamamiylə fərqli və ziddiyyətlərlə dolu bir fikir gəldi:

— Bənövşə mənə aldatmaz ki? Axı niyə aldatsın? O bilə-bilə ki, bütün günahlar qızındadı. Ağrımaz başımıza yaş dəsmal bağlayan odur. Üstəlik, biz onun xərcini də çəkəcəyik. Mənə təşəkkür eləməkdənsə... Yox... Bənövşə elə adam deyil. Burda, həm də, söhbət hər ikimizin gələcək nəvəmizin taleyindən gedir... Deyəsən, get-gedə aqlım çəşir. Nə fikirləşdiyimi bilmirəm...

Lətifə dərindən nəfəs aldı. Ayağa qalxıb, otaqda var-gəl elədi. Sonra gedib divanda uzandı:

— Bu yaramazlıqların hamısı mənim başıma yersiz qızışmalarımdan gəlir. Başımı tez-tez itirirəm... Nə danışdıqlarımı bilirəm, nə də hərəkətlərimi... Yaxşı ki, Mahmud mənə söz demir...

Vicdan dəllalı

Dan yerinin sökülhasökülündə Lətifə şirin yuxuda idi ki, telefon aramsız zəng çaldı. Neçə gündü səksəkə içərisində yatan və indi də telefon səsinə hövlək oyanan Lətifə tələm-tələsik yataqdan qalxdı. Dəstəyi götürüb: — Alo! — demişdi ki, Bənövşənin təntimş səsinə eşitdi. — Eşidirəm, Bənövşə, — dedi. — Olmaya xəstələnib?

— Vaxtdı. Mən təcili yardıma zəng eləmişəm. O dediyim doğum evinə gəl. Yəqin ki, on-on beş dəqiqəyə ora çatacağıq.

Lətifə: — Oldu, — deyib, dəstəyi yerinə qoydu. Sonra paltarlarını dəyişə-dəyişə yan otaqda yatan Mahmudu səslədi. Mahmud səmə hay verdi.

Lətifə:

— Qalx. Yazgül xəstələnib, Bənövşə onu doğum evinə aparır. Mən gecikə bilmərəm, orda olmalıyam.

Mahmud anasından soruşdu:

— Yəqin, həkimin, nəyin, nəyin xərcini də sən çəkməli olacaqsan...

— Bənövşə iki xəstə uşağın yemək-içməyini güclə çatdırır... Özümdə var. Əvvəlcədən tədarük görmüşəm.

Mahmud əsəbi halda anasına dedi:

— Ömrün boyu bizi, indi də bizdən olanı... saxlayacaqsan? Bəs, sən nə vaxt özün üçün yaşayacaqsan, ana?

Lətifə gülümsündü:

— Bu, özüm üçün yaşadığıma dəlalət eləmir?

— Gözlə, geyinim, səni aparım.

— Yox, zəhmət çəkmə. Səni yuxudan ona görə durğuzdum ki, oyananda nigran qalmayasan. Bacın zəng eləsə, hələlik ona bir söz demə, narahat olacaq.

Mahmud anasının sözünü çevirmədi. Lətifə tələm-tələsik qa-

pidan çıxdı. Taksiyə əyləşib, birbaşa doğum evinə getdi. Özünü qarçıya təqdim elədi:

— Oğlum, mən də tibb işçisiyəm. Qonşu xəstəxanada işləyirəm. Bura çağırış maşını ilə xəstə gəlməli idi.

— Adı, familiyası?

— Seyidzadə Yazgül Adil qızı.

Qarçıdan bir dəqiqəyə icazə alan Lətifə içəri keçdi. Xəstənin vəziyyətini, ona təyin olunan həkimin kimliyini soruşdu. Xoşbəxtlikdən Lətifə həkim Gülarə ilə çoxdanın tanışı idilər. İsti münasibətləri vardı. O, ərklə Gülarəyə zəng edib, onunla görüşmək istədiyini dedi.

Gülarə təklifi məmnuniyyətlə qəbul elədi. Onlar bir neçə dəqiqəyə qarının ağzında görüşdülər.

Lətifə:

— Gülarə, sən vaxtını çox almayacam. Yazgül Seyidzadə sənə xəstəndi. O, mənim gəlinim olub.

— Ayrıliblər?

— Hə... Səbəbini soruşma. O, son dərəcə əsəbi və incikdi, doğmaqdan qorxur. İlk doğuşdu də, onu qınamıram. Gəldim, narahatlığımı deyim. Allahıma şükür eləyirəm ki, xəstənin və nəvənin taleyi sənə əlində olacaq.

Gülarə fikrə getdi. Handan-hana astadan: — Bu cavanlar niyə belə olurlar? — dedi. — Onlar gələcəklərini düşünmürlərmi? Sağ ol, Lətifə. Mən çox qayınanalar görmüşəm, inanıram ki, elələri də sən də çox qarşılaşmısan. Gəlin doğum evinə gələndən qır-saqqız olub, körpənin məhv edilməsi üçün nələr vəd eləmişlər. Sən isə, nəvənin salamatlığı naminə tir-tir əsirsən. Narahat olma...

— Gəlinin tutması var. Hərdən... Körpə əmanəti.

— Başa düşdüm. Yenə deyirəm, narahat olma. Ana-bala — hər ikisi nəzarətimdə olacaqlar.

Lətifə çantasından çıxartdığı pulu Gülarənin qarşısındakı jur-

nalın altına qoydu.

— Bu, həm sənin şirinliyin, həm də orda əziyyət çəkəcək tibb bacılarının zəhmət haqqı.

Gülərə astadan dedi:

— Lətifə, götür onu. Mənim işim sənə düşsəydi, şirinliksiz keçməyəcəkdi? Eşidən-bilən bizə nə deyər?

— Heç nə. Bir də ki, kim eşidəcək? Ananın da, balanın da sağlamlığını sənə ümid eləyirəm. Telefon nömrəmi də yaz, öz telefonunun nömrəsini də mənə ver.

Gülərə telefon nömrəsini yazandan sonra dedi:

— Arxayın get.

Lətifə qapıdan çıxıb həyəətə düşdü. Qəlbində bir yüngüllük hiss elədi. İstədi Bənövşəyə zəng eləsin, hər şeyin yaxşı olacağını deyib, onu da sakitləşdirsin. Bu zaman arxadan: — Lətifə, Lətifə, — deyər səs eşitdi. O, geriye qanrılında Bənövşəni gördü. Xoş-beşdən sonra Bənövşə dedi:

— Gələndə mən səni arxadan gördüm. Sürətini artırdım, amma çata bilmədim. Qayıdacağımı düşünüb, burda gözlədim.

— Əcəb elədin, bacım, heç nədən nigaran olma. Yazgülün uşağdan Gülərə azad eləyəcək. Çox bacarıqlı, təcrübəli həkimdi. Çoxdanın tanışıyıq. Özü də məni arxayın elədi.

— Bağışla məni. Bilirəm ki, yersiz soruşuram. Bu söz sakitləşməyim üçündür. Bir şey aldımı?

Lətifə Bənövşənin gözlərinin içinə baxdı:

— Neyləyirsən?

— Dedim axı, sakitləşməyim üçün.

— Bir şeyi unutma, Bənövşə. Ortaq nəvəmiz olacaq. Zeynəb qarı vaxtı ilə demişdi: “Övlad — valideynlərin otuz, nəvələr isə — on beş faizidi”. Bilmirəm, o fikir nə dərəcədə düzdü. Ancaq onu da eşitmişəm ki, nəvə şirin olur. Bizi yəqin ki, bundan sonra nəvəmiz birləşdirəcək...

Bənövşə susdu. Handan-hana çiyinlərini çəkdi:

— Bu işdə hədsiz qəbahətlərim var.

— Özünü darıxdırma. İndi get evinə. Nə yenilik olsa, sənə çatdıracam. Nəyə ehtiyac olsa, ödəyəcəm... Hələlik.

Lətifə Bənövşədən ayrılan kimi birbaşa evə gəldi. Mahmud mətbəxdə səhər yeməyi hazırlamaqla məşğul idi. O, anasının belə tez qayıdacağını gözləmirdi. Baxışlarında sual yarandı. Anası dərhal: — Narahatçılığa əsas yoxdu, hər şey yaxşı olacaq, həyəcan keçirmə. Bu tək bizim başımıza gələn iş deyil. Bilirəm, atana oxşamısan, o da qərəzsiz, ürəyi yumşaq, heç kəsin pisliliyini istəməzdi. Bircə dəfə də mənə güldən ağır söz demədi...

— Belə-belə işlər, ana. Məni körpə düşündürür. Qara günlərinin sədası özündən qabağa düşüb. O, ömrü boyu günahkar axtaracaq... Nə günahı var... Axı, hər şeyin həddi var... Hərdən körpə barədə düşünüb xoflanıram.

— Niyə?

— Qəlbi sınıq böyüyəcək. Yaşlıları ata-anaları barədə ağız-dolusu danışdıqca, o, mum kimi əriyəcək. Yazgülün lap əvvəldən qəribəliklərini görürdüm. Mən onun yersiz hərəkətləri müqabilində geri çəkildikcə, o hey irəli gəlirdi. Neçə dəfə mənə haqsız yerə hücum eləmişdi. Düzü əyriyə, ayrını düzə qatmağı, onlardan da ortaqlıq çıxarmağı bacaran, ucuz alıb, baha satmağa öyrəncəli olan bu qadın bədbəxtliyinin ardınca özü sürünənlərdəndi. İstər kişi olsun, istər qadın, belələrinin bircə adı var: “Vicdan dəllalı”.

— Heç nədən əsəbiləşirsən, oğlum.

— Necə? Necə? Heç nədən?.. Mən uşağam? Həyatın nə olduğunu anlamıram? Kimliyimi tanımıram?

— Bəs, təskinliyi necə verim? Elə bilirsən, səni ona ürcah elədiyim üçün yanıb-yaxılmıram? Yüz dəfələrlə özümü məzəmmət eləmirəm?.. Sənə layiq olmayan bir qadının uğruna çıxdığını düşünəndə dəhşətə gəlirəm... Yazgülün bir çox xüsusiyyətləri barədə sənə heç nə deməmişəm. Onda söz gəzdirmək, oğur-

luq, lovğalıq, ara-sıra satqınlıq da vardı... Ancaq düzünü deyim ki, ayağı sürüşkənliyindən xəbərsiz idim. Xəbərimsə olsaydı, onu bir an da saxlamazdım.

— Verdiyini xarakteristika ilə tam şərikəm. O, iblis idi. Hətta, yeri gəlsəydi, mənim ölümümə də fitva verməkdən çəkinməzdi. İstədiyi vaxt içini boşaltmağı bacarırdı. Açığını deyim, o xəstə idi... Mən neçə dəfələrlə ona xatırlatmışdım xəstəliyini. O da əvəzində mənə demişdi: “Ay yazıq, dəli dəliyə dəli deməsə, bağı çatlar. Özünü yuyub, yarpız üstə qoyma, sən məndən də betərsən”. Mənim sözümlə qalmamışdı. O, ağılna nə gəlirdisə, utanıb-qızarmadan danışırdı...

Mahmud tənqə gəlmiş halda acı-acı, qəmli-qəmli, istehzayla gülümsədi və əlavə elədi:

— Belə dolaşmış qadının sonu necə ola bilər? Görünür, bu cinin, şeytanın, iblisin ulduzları altında — əgər elə ulduzlar varsa — doğulub.

Söhbətin bu yerində telefon zəng çaldı. Danışan həkim Gülarə idi. O, dedi:

— Özünü darıxdırma, doğuş sabah gecə gözlənilir. Zəng edə-cəyəm.

— Allah sənə ömür versin.

Gülarənin verdiyi xəbəri elə o andaca Lətifə Bənövşəyə də çatdırdı. Sanki üstündən yük götürüldü...

Həmin gün Lətifə də, Mahmud da bərk həyəcanlı idilər. Hər ikisi dünyaya gələcək körpə ilə bağlı özlüklərində götür-qoy eləyirdilər. Lətifə bilirdi ki, körpənin bütün — fiziki-mənəvi yükünü daşmalıdı. Oğlu isə, anasının çəkəcəyi ağır və iztirablı anların təsiri altında əzab çəkirdi...

Səhəri gün Gülarə gecə yarısı zəng çaldı. Lətifəni sevindirirdi. Hətta, onu da əlavə elədi ki, Lətifənin düşündüyü kimi, dünyaya bir körpə yox, iki qız uşağı göz açıb... Körpələr əkiz olduğu üçün əlavə iki gün də doğum evinin “qonaqları” olacaqlar. Ləti-

fə dəstəyi yerinə qoydu. Mahmudun üzünə baxdı, sonra da gülümsədi: iki qız. Birini saxlamağa qadir olmayan Yazgül ikisinə yiyə durarmı?!

İmtina

Oğlunun taleyində baş verən xoşagəlməz hallarda özünü günahkar sanan Lətifə dünyaya yenidən göz açan nəvələrinin gələcək həyatları barədə çox götür-qoy elədi. Düşündü ki, baş verən hadisələrdə əsl günahkar bütün dəyərlərə, ailə səmiyyətinə tüpürən Yazgüldü. İndi oğluna xahiş-minnət eləsə də, yalvarsa da, onu geri qaytarmaq, gəl otur uşaqlarını saxla demək qeyri-mümkündü, çünki Yazgül başından böyük qələt eləyib — həddi aşmış. İkincisi, Mahmud söz demək də faydasızdı... Qaldı Atlas. Yox, o da girəsi iş deyil. Əvvəla, cavan ailədi. Ola bilsin sabah, ya birisi gün o da uşağa qalası oldu. İkincisi də, işdi-şayət, Atlas birdən dedi: “Yazgül eys-işrətdədi, o gedib kefini çəkəcək, sevgilisinin nazı ilə oynayacaq, öz sürtük, sürüşkən həyatını yaşayacaq, mən də ona uşaq saxlayacam”. Onda haqq sözə mən nə deyərəm? Sonrası da, Aqilin münasibəti... Dilbilməz iki körpə. Yorğun-argın işdən qayıdan kişi. Vaxt-bivaxt uşaq ağlaması. Özü də özünün yox, özgənin. Nə olar qayın olanda... Deməli, istəsəm də, istəməsəm də, ağırlıq mənim üzərimdədi. Neyləməli? Bəli! Yeganə yol, yeganə seçim... Özlüyündə bu fikirləri götür-qoy eləyən Lətifə Atlasa zəng çalıb, işdən sonra ər-arvad — ikisini də evə dəvət elədi.

Aqillə Atlas gələndə hava qaralmışdı. Mahmud öz otağında divanda dincəlirdi. Lətifə qızı ilə kürəkəninə “xoş gəldiniz” elədi. Səmə Mahmud otaqdan çıxdı. Aqillə görüşdülər. Ər-arvad hər ikisi Mahmudu körpələrin dünyaya gəlişi münasibətilə təbrik elədilər, uşaqlara sağlamlıq arzuladılar.

Aqıl dedi:

— Ana, vallah, sənin bu qızından daha qorxmağa başlamışam. Ağzından nə çıxırsa, dübbədüz olur. Buna deyərlər, falaçma... Yadındadı, bir zaman üstünə düşdü ki, Yazguldən vaz keç. Keçmədin, gördün nə baş verdi? Sonra da Yazgülün əkiz doğması barədə danışdı. Doğdu da. İndi də mən təklif eləyirəm öncəgörənimiz danışsın.

Atlas güldü:

— Məni işə salma, Aqıl. Yazgül uşağın ikisini də bizim üstümüzə atsa, uşağınızı aparın saxlayın, mən də kefimi çəkim desə, onda, başımıza nə çarə qılmalıyıq?

Mahmud:

— Bacı, mən də o barədə düşünürəm. Bircə yolu qalır: uşaqları kimsəsizlər evinə vermək. Ya da uşaqlara dayə tutmaq. Görün, mən nə günə düşdüm. Yaramaz məni bədbəxt elədi.

Aqıl susdu. Lətifə dedi:

— Nənələri ölməyib ki, onlar kimsəsizlər evinə gedib çıxalar, ya dayənin xidmətinə möhtac qalalar, oğlum. Mən sizi bir yerə topladım ki, fikirdən fikir doğar. Məsləhətinizi eşidim. Güllərinin mənə dediyinə görə, körpələrin hər ikisi qız uşağıdı. Onlar barədə necə gəldi düşünə bilmərik. Yeganə yolumuz var... Körpələri evimizə gətirmək. Yaşım az deyil, kifayət qədər də təcrübəm var. Yazgül bir uşaq istəmirdi, ikincisinin də olmasını yəqin eşidib.

Mahmud:

— İki uşağa sən necə baxacaqsan?

— Bəs, neyləyək? Kimsəsizlər evinə mən uşaq verə bilmərəm. Bir gün gəlib görərsən mən də ölmüşəm. Sonrası da... Görünür, bəxtimizə belə yazılıbmış...

Atlas:

— Çək günahlarının altını, Lətifə, çək.

Aqıl sərt halda cavab verdi:

— Çəkir də.

Lətifə:

— Mən günü sabahdan işdən çıxaram. Uşaqları birbaşa evə gətirərəm. Onlara özüm baxaram. Zavallıların da bəxtinə belə yazılıbmış.

Atlas:

— Ay Aqıl, mən heç vaxt boş yerə söz danışmıram. Bilirsiniz, bu işin hoqqası nə vaxt çıxacaq?

Hamı Atlasın üzünə baxdı.

Aqıl:

— Ürəyimizi çatlatma, gəlib, saxlama, de.

— Yazgül dağı-aranı gəzəndə, Lətifə uşaqları min bir əzabla böyüdəcək. Sonra da o gələcək ki, onları mən doğmuşam. Uşaqlarımı özümə qaytarın.

Aqıl:

— Avaz haqdan gəlir.

Lətifə fikrə getdi. Mahmud dedi:

— Gəlsin desin... Uşaqlar qananda özləri cavabını verərlər... Verməzlər, analarını istəyərlər, onun ardınca gedərlər, getsinlər, onlara şəxsən mən: “Getməyin” — demərəm.

Aqıl:

— Ayə, ay Mahmud, bu qədər humanizm olar?

Atlas üzünü anasına tutdu:

— Sən bilərsən, ay ana, oğlun kimə oxşayıb?

Lətifə:

— Kimə oxşayacaq, atasına. Rəhmətliyinin izinə Mahmud ayağını qoyur. Elə bil, gecə-gündüz, işi-peşəsi atasını təqlid etməkdə... Uşaqların qəhrini nənələri çəkəcək.

Aqıl:

— Uşaqlar böyüsünlər, birini də biz götürüb saxlarıq.

Lətifə:

— Ayaqları yer tutsa, söz başa düşsələr, onların nə əziyyəti-

ləri olacaq? Yemək-içməklərini ver, yeyib-içsinlər. Başları qarışacaq özlərinə. Heç kəsə ehtiyacları olmayacaq.

Atlas:

— Biz burda danışırıq. Ehtimallar irəli sürürük, işimizi planlaşdırırıq. İndi görək hadisələrin gedişi nə göstərəcək. Daha doğrusu, Yazgül nə hoqqa çıxardacaq?

Mahmud:

— Nə hoqqa çıxardacaq ki? Onun sir-sifətinə fikir ver. Şeytan kimi doğulub, şeytan kimi də öləcək. Hər kəsin çölü içini tamamlayır. İnsanları tanıya bilmədiyimizdəndi ki, çox vaxt da onların şirin dillərinə, yazıq görkəminə aldanırıq. Başımıza da belə işlər gəlir.

Aqil:

— Belədi də... Haranınsa axmağı hovuzə bir çimdik rəng atır, aləm tamaşasına yığılır. Yaxşı, qızların adları nə olsun? Nəvələrinə adları sən qoymalısan, ana.

Lətifə:

— Nənə öz əllərilə özünə elə quyu qazmadı ki, ad qoymağa halı qalsın.

Atlas:

— Mən fikirləşmişəm. Ancaq gərək Mahmud razı ola.

Mahmud:

— De görüm.

— Bibiləri onlara elə ad qoyacaq ki, hamı heyran qalsın.

Aqil:

— De də.

Atlas:

— Günay, Aygün. Hər ikisi ayla günün birliyi.

— Balam, müxbirlər belədi də. İki sözdən bir söz. Sözə də əsl qənaət. O da dönüb olur iki ad. Necədi sizin üçün. Yazgül imkan versə, körpələrin adları qoyuldu və bəyənildi...

Adqoyma mərasimindən iki gün keçmişdi. Gülarə səhər tez-

dən zəng çaldı. Dəstəyi Lətifə götürdü:

— Salam, Lətifə.

— Salam... Kimdi danışan?

— Gülarədi. Xəstəxanadan. İki saatdan sonra uşaqlar evə buraxılacaq. Anaları uşaqlardan imtina ələyir. Bənövşə də qalıb əl-amanda. İndi siz nə fikirdəsiniz?

— Nə fikirdə olacağın? Uşaqdan imtina ələməkmi olar? Gəlirik...

Lətifə yenidən dəstəyi götürüb, Atlasla, Mahmudla danışdı. Gülarənin sözlərini olduğu kimi onlara çatdırdı. Dünən hazırladığı yorğançaları, mağazadan yemək üçün aldığı şüşə və əmzikləri, paltarları zənbilə yığdı. Qızı ilə oğlunun gəlməsini gözləməyib, taksilə xəstəxanaya yollandı.

Saat on birin yarısı olardı. Elə bu vaxt Mahmudla Atlas da gəldilər. Mahmud bərk əsəbi idi. Atlas onu qəsdən danışdırır, fikirdən yayındırmağa çalışırdı. Lətifə Gülarəyə zəng edib, qarının ağzında gözlədiyini dedi.

Gülarə dərhal:

— Hə... Hər şey hazır. Gəlin qeydiyyat otağına.

Lətifə qabaqda, oğlu ilə qızı da onun ardınca qarışıya yaxınlaşdılar. Lətifə qarışıya dedi:

— Biz xəstəni çıxarmağa gəlmişik. Gülarə həkimlə də indicə danışmışıq. O, məsləhət bildi ki, qeydiyyat otağına yaxınlaşaq. Qarışı qadın:

— Bu dəqiqə, — deyib getdi, tez də geri döndü:

— Keçin, qarışı ağzında gözləyin, sizi çağıracaq.

Lətifəgil qarışı deyən kimi də ələdilər. Çox çəkmədi ki, cavan tibb bacısı qarını açib dedi:

— Lətifə kimdi?

Lətifə dərhal səs verdi:

— Mənəm.

— Təksən?

— Yox... Uşaqların atası və bibisi də yanımdadılar.

— Gəlin içəri.

Onlar içəri keçdilər. Həkim Gülarə özündə deyildi. Bənövşəylə Yazgül divanda əyləşmişdilər. Həkim özünə toxtaqlıq verib, sakitcə dilləndi:

— Yazgül, qalx, stulda əyləş. Bu kağıza imtina barədə fikirlərini yaz.

— Yazmasam olmaz?

— Yox, olmaz. Qayda-qanun var.

Gülarənin hökmlü sözündən sonra Yazgül imtina yazılmış izahatı həkimə verdi.

Həkim dedi:

— Doğma balasına dəyər verməyən ananın yaşamağa da haqqı yoxdu. Kaş doğuş zamanı sən öləydin. — Sonra üzünü Lətifəyə tutdu:

— Doğma ana uşaqlarından imtina eləyir, xanım, siz necə?

— İmtina Yazgülün öz işidi. Biz uşaqlara sahib çıxırıq.

— Uşaqların adları, soyadları və atalarının adı barədə fikirləşmisizmi?

— Bəli!

— Deyin görüm.

— Aygün və Günay Mahmud qızı Seyidzadə.

Həkim qızların adlarını qarşısındakı qeyd dəftərçəsinə yazdı. Sonra dedi:

— Mahmud, oğlum, gəl əyləş, al bu kağızı və qələmi yaz:

Mən, Mahmud Qurban oğlu Seyidzadə uşaqlarım Aygün və Günayın qəyyumluğunu, onların yaşamaı və sağlamlığı məsuliyyətini öz üzərimə götürürəm. İmza, günü, ayı, tarixi göstər və mənə ver.

Mahmud həkimin dediklərini kirmişcə yazdı. Əvvəl Bənövşəylə Yazgül həkimin tələbilə otaqdan çıxdılar. Lətifə təzə aldığı paltarları əkizlərə geyindirdi. Yorğançaya büküb, birini özü,

o birini də Atlas götürdü. Gülarə ilə öpüşüb-görüşüb xəstəxanadan çıxdılar.

Orijinal analar

İki qız nəvəsinin ilk görüşündən acı təəssüratla ayrılan Bənövşə Yazgülü də götürüb evə üz tudu. O, özündə deyildi. Elə bilirdi ki, indiyəcən yaşadığı həyatı doğmaca qızı Yazgül əlindən alıb, uca bir zirvədən var gücü ilə dibi görünməz də-rəyə atıb. Bədəni alışıb yandı. Canını sızıltı bürüdü. Gözlərindən axan yaş sir-sifətini islatdı. Ürəyi iki körpə nəvəsinin yanında qalmışdı. Yol uzununu özünü boğdu. Bir kəlmə də danışmadı. Dinmədi, susdu. Qızı bilirdi ki, ağzını açıb danışsa, anası dözməyəcək, onu saçlarından tutub, salacaq ayaqlarının altına. On-da aləm yığısaçaq başlarına... Heç vaxt barəsində artıq-əskik söz deyilməyən, daim içtimai rəydən çəkinən, qürurunu qoruyub saxlayan Bənövşə evində necə hərəkət elədiyini bilmədi — o tərəf-bu tərəfə getdi. Sonra: — Yandım, Allah! — deyib, əynindəki üst paltarlarını çıxarıb, hərəsini bir stulun başına atdı. Çarpayısına uzanmaq istədikdə, anladı ki, hələ də ayaqqabılarını çıxarmayıb. Başını yellədi: — Bu günüm də varmış! — deyə düşündü. O, sakitcə ayaqqabılarını çıxarıb, çəkləklərini ayağına aldı. Qayıdıb çarpayısını açdı və yatağına girdi. Bərk-bərk gözlərini yumdu. Handan-hana açdı. Sonra da:

— Mən niyə belə olmalıydım? — deyə düşündü. — Bütün varlığım əridi. Hissim-duyğum sarsıldı. Nə olsun ki, varam, yaşayıram... — Danışamayacam da, gülməyəcəm də — demirəm... Övlad doğ... Canını, ruhunu əsirgəmədən, min bir çətinliklə ərsəyə gətir. Nəticəsi nə olsun?! Axı, indi mən neyləyim? Doğmaca qızım yolunu azıbsa, körpələrini atıbsa, deməli, onun hissi, duyğusu da ölüb. Yazgül də xəstədi. O birisilər cismani,

bu isə ruhi: “Sevgisiz yaşaya bilmərəm”, “Mənə sevgi gərəkdidi”, “Sevgisiz həyata nifrət eləyirəm”... nələr, nələr... Aman Allah! Bəyəm övlad sevgisindən böyük sevgi ola bilər? “Uşaq”, “ər” sözlərini eşidəndə, qızmış dəmirə dönmən Yazgül — dilim də gəlmir deməyə — həqiqətən də ruhi xəstə deyilmi? Sadələvhlüyü, dardüşüncəliliyi heç vaxt özümə yaxın buraxmamışam, həmişə elə güman eləmişəm ki, bütün hərəkət və davranışlarım, tərəf-müqabillərimə münasibətimdə qürurumu, əxlaqımı nəzarətdə saxlamışam. Buna nə dərəcədə nail olmuşam, məni tanıyanlar bilirlər.

Deyənlən sözə inanmışam. İşgüzarlığım, bacarığıma, məsuliyyətimə, mədəniyyətimə istəməmişəm ki, kimsə xələl gətirəcək fikir söyləsin, hərəkətlərimə qüsurla tutsun. Məni qəbahətli sansın. Qeyri-şüari fəaliyyətimə görə məni dəmdəməki, yelbeyn adlandırın. Axı, insan özü özünü qədirləndirər... Bilirəm, mənim düşüncələrim, hərəkətlərim heç kim üçün etalon deyil və ola da bilməz. Hər kəsin öz daxili “Mən”i var. Bu “Mən” öldükdə, insan özü də ölür. Əzab çəkən cismi olur. Mücərrəd və əməli biliyinin çatışmazlığı, ya olmaması ucbatından insan mövqeyini itirir, dərrakəsizliyindən daha biabırçı vəziyyətlərə düşür, göz yaşları içərisində ömür sürməli olur. Bu ömürdümü? Bu insanlıqdımı? Dəryada yolunu azan qayıq kimi, doğmaca Yazgülümün aqibəti nə ilə nəticələncək? Nə özü bilir, nə də mən aydın təsəvvür eləyirəm. İki körpədən xəstəxanada “uf” demədən imtina et. Xoşbəxtlik üçün “sevgi” axtar. Ana-bala gülünc günə qalmışığı. Qızımın bu hərəkəti təkcə özünün yox, mənim də günahımdı. Başımıza gələnələr yuxu, hansısa yazıçının, şairin nə uydurması, nə də qurması deyil. Təəssüf ki, həqiqətədi. Tanımadığım, üzünü ilk dəfə gördüyüm yaşlı qadının yana-yana dedi: — Doğub, uşağından imtina eləyən, onu zibilliklərə, haralara, haralara atanlara ana demərəm sözlərini heç vaxt unutmam.

Yeri-göyü lərzəyə salan nə qədər ağır, nə qədər sarsıntılı ittiham! Bu ittihama dözmək, tonlarla ağırlığın altına çiyin vermək nə dərəcədə mümkündür?! Biz öyrənmişik haqsız yerə çox şeyi cəmiyyətin üstünə atmağa. Sağalmasa mümkün olmayan xəstəlik nəticəsində baş verən ayrılıqlara dözmək mümkündür. Bəs, övladdan imtinaya nə ad verəsən? Övladını atan, ondan imtina eləyən ana xoşbəxt ola bilərmi? Yaxud, belə anaları içində yaşadən cəmiyyətin qürrələnməyə haqqı varmı? Belə “orijinal analar” yetirən cəmiyyət tarix güzgüsünə baxa bilərmi? Bilərsə, o, güzgüdə necə görünər? Buna, ən azından, başdan xarab, xəstə cəmiyyət deməzlərmi?.. Yazgül, sən neylədin? Bundan sonra ana-bala hər ikimiz Allah, cəmiyyət qarşısında günahlarımızı yuya bilərmi? Eşidib-bilənlər bizə tüpürməyəcəklər ki? Düşmənlərimiz bizi lağa qoymayacaqlar ki? Sən körpədən imtina eləməklə özünü də, məni də “orijinal adama” çevirdin, qızım. Rəğbət bəsləniləcək halımız qalmadı. Nəyə qadirliyimiz üzə çıxdı. Əmin ola bilərsən, bizi, necə var, elə də dəyərləndirəcəklər. Bir anlığa bunların hamısını qoyaq bir yana. Özümüzü vuraq arsızlığa... İstəsən də, istəməsən də, bu gün yaşam tarixinə “Övladdan imtina” yazıldı. Lətifə, Mahmud da bizim tərəfə baxmadan, səssiz-səmirsiz sənin doğub atdıqlarını çox məmnunluqla qəbul elədilər. Mən, anan Bənövşə bunun üçün onların qarşısında diz çökməyə də hazırım... Ancaq diz çökməklə iş bitəcəkmimi? Yoox.. Atmaq asan şeydisə, bəs, mən səni niyə atmadım? Səni saxladığımı başına qaxınc sanma. Bir şeyə alışıb yanırım. Körpələr böyüyüb özlərini tanıyanda, sən onların gözlərinin içinə baxıb, “Mənim balalarım”, “Mənim qızlarım”, “Doğmalarım...” deyə biləcəksənmi? Körpələrin ahı səni tutacaq, Yazgül. Sevgi axtara-axtara nifrət qazanacaq. Onu da bilirəm, hələ cavansan. Üzünə hırıldayanlar çox olacaq. Sənə komplimentlər də deyənlər tapılacaq. Qətrə-qətrə gözəlliyin ərimeyə başlayanda, üz-gözündə qırıqlar yarananda, əlin hər tərəfdən üzüləndə,

körpələrini xatırlayacaqsan. İçində onlara istəyin — sevgi demirəm — yaranacaq... Onda onlara hansı üzlə yaxınlaşa biləcəksən?! Dilin necə gələcək onlara qızlarım deməyə? Doğmaların üzünə baxacaqlarmı?! Səni özlərinə ana sanacaqlarmı?! İnanmıram!.. İnanmıram!.. Faciən onda başlayacaq. Göz yaşları axıdacaqsan. Bu gün nə qələt elədiyini onda dərk eləyəcəksən. Bax, onda gec olacaq...

Yatağına sanki qor tökülən Bənövşə heç cürə rahatlıq biləcəyini düşünüb, yorğanı üstündən atdı. Paltarlarını geyinib, yan otağa keçdi. Yazgülü divanda oturmuş görüb, cin atına mindi. İstədi qəflətən onun boğazından yapışıb boğsun.

Bənövşə nəşə fikirləşib, fikrindən döndü:

— Yazgül, ayağa qalx. Burda kimsə yoxdu. İkimizik. Barəndə düşündüklərini nə vaxtsa sənə deməliyəm. Deməsəm, ürəyim çatlar. Açığı budur ki, daha mən sənə “qızım” deyə bilmirəm. O sözə dilim gəlmir.

— Gəlmir, demə... Deyən günün də olmasın. Ər evinə köçürəndə mənə sən bədbəxt eləmişən. Məni başından uzaqlaşdırmaq üçün... Deməli, vaxtilə sən də məndən imtina eləmişən.

— Sən alçaqsan... Sən övladlarına qarşı xəyanət eləmişən... Sən Allahsızsan... İfritəsən... Yaramazsan... Ləyaqətsizsən... Necə olub ki, mən səni tanımamışam... Dilin necə gəlir o sözləri mənə deməyə?

— Mənim gəncliyimdən istifadə eləmişən... Gizlində çöp altda dəyirman tikəndə bilməli idin ki, aşkarda doğmağın da olacaq.

Bənövşə Yazgülün gözlərinin içinə baxdı. Yandı-yaxıldı. Deməyə söz tapa bilmədi. Handan-hana əsəblərini cilovlamağa çalışdı və astadan dedi:

— Yadında saxla... Gec-tez sən bu evdən getməli olacaqsan...

— Mən heç hara getməyəcəm. Bu evdə doğulmuşam, bu ev-

də də...

— Xeyr... Bu ev o şikəstlərinə. Zor-xoş gedəcəksən. Övladından imtina eləyən şəxsəndən valideynlərinə də övlad ola bilməz. Mən öz sözümü dedim. Bir neçə dəfə sənə xatırlatmışam, indi də deyirəm, mən də səndən imtina eləyirəm.

— Səni qəsdən cıratmaq üçün deyirdim. Mən özüm bu evdən gedəcəm. Sən məndən imtina eləyirsənsə, mən də səndən... Mənə vaxt ver... Özümə gəl...

— Gəl... Sədaqətsiz insandan sədaqətli it yaxşıdır. Mən heç vaxt sənə kimi övladım olmasını özümə arzu eləməmişəm. Səndə canavar xisləti var. Yalquzaqlıq var. Yalquzaq kimi yaşayıb, yalquzaq kimi də can verəcəksən! Bunu mən deyirəm sənə!

Xoşbəxtlik qapısı

Körpələri doğum evindən gətirən Lətifə ilə Mahmudun bir-birilərindən xəbərsiz içlərində anlaşılmaz, qarmaqarışmış, biri digərini təkzib edən, ziddiyyətli duyğular yaranmışdı. Bir tərəfdə düşünülməmiş hərəkətləri nəticəsində Yazgülün ailəni atıb getməsi, daha doğrusu, “Sevgisi uğrunda mübarizəsi”, ona qovuşması ilə bağlı yerlə-göylə əlləşməsi, digər tərəfdə onunla əks qütbədayanan iki körpənin — Günayla Aygünün anasızlıqları, yetimlikləri, yaşlı nənə umuduna qalmaları, ana nəfəsindən, ana sevgisindən, ana nəvazişindən məhrumluqları... Ömrünü ağrı-acılarla keçirən, həyatın hər üzünü görən, insanların etibarsızlığına yaxşı bələd olan və onların təlqin elədiyi məşəqqətlərə tab gətirən, dözümlü nümayiş etdirən Lətifənin qəlbini indi bir çox məsələlər narahat eləyirdi: körpələrin günahsızlığı; ana nəvazişlərinə həsrət qalmaları; böyüyüb ərəşəyə çatanda, anasızlıqlarını hiss eləyib, qəlbə sınıq yaşamaları; öz anaları barədə ürək dolusu söhbət açan rəfiqələrinin yanında susmaları,

dillərinin gödəkliyi... Ana, qız üçün hər yerdə, hər zaman anadı. İstər ata, istərsə də ər evində. Bəli! Ey, dəhşətli həyatın dəhşətlə qoyulan bünövrəsi!..

Lətifə körpələrin bənizinə baxdıqca, içi sanki sökülüb dağılırdı. Qəlbini əzabdan, iztirabdan, məşəqqətdən doğulan hisslər bürüyürdü. O, özünü saxlaya bilməyib kövrəldi. Özü də hiss eləmədən gözlərində alacalanan yaş yanaqlarına süzülürdü, dərinədən ah çəkdi... Üzünü Allahın dərgahına tutdu: “Sənə inanmayan kafirdi”. Nələr yaradırsan, nələr qurursan. Bu körpələrə rəhmin gəlsin. Mən olmasam, onlara kim baxardı?.. Eh... Yazgül! Yazgül!. Sənin içində nələr yatırmış. Sən niyə anlamadın ki, sağlam ailəyə, səni özünə tay bilib, ömür-gününü sənə etibar eləyən ərə tüpürmək nə ilə nəticələnə bilər?! Çılğın ehtiraslarının quluna çevrildin. Heyf... Çox heyf... Ailənə, ərinə niyə tüpürdün? — sualını sənə verməyə ehtiyac da duymuram. Bilirəm, həmişəki kimi deyəcəksən: “Mənə sevgi gərəkdirdi”. Sənə sualım tamam başqadı. “Dünyaya gətirdiyin körpələrə qarşı sevgi deyilən şey, azacıq da olsa, sənin içində özünə yer tapıbmı?” “Övlad-valideyn sevgisinin nə olduğunu duyursanmı?” Unutma, ərə sevgi varsa, valideynə, övlada məhəbbət də var. Razılığınla, öz xoşunla, etirazsız-filansız Mahmudla ailə qurdun. Yaşadın. İndi də övladlarını atdın. Əminəm ki, nə vaxtsa, elədiklərinin fərqi bəzən varacaqsan... Sənə elə gəlmirmi ki, bu körpələr — Günayla Aygün doğulan günü sənin ömrün qapandı. Onlar dünyaya göz açanda, sən öldün... Axı, niyə belə olmalı idi? Səni buna kim məcbur elədi? Səni bu evə mən əzizləyə-əzizləyə gətirmişdim. Sənə “qızım” deyə müraciət eləmişdim. İnsafən, ərin də sənə gözlərin üstə qaşın var deməmişdi. Gözlərin gülürdü. Məmnunluğun üz-gözünən sezilirdi. Axı, birdən-birə nə baş verdi? Ərinlə aranda hansı qara yel əsdi? Necə ərinə qarşı çevrildin? Dava-qırğın saldığın gecə sənin də, elə Mahmudun da danışdıqlarından anladım ki, xəyanət eləmişən. Ər-arvad sərhadini aşmışan.

Mahmud ona layiq idimi? Nədən narazı idin? Nədən korluq çəkirdin, Yazgül?.. Sən bu evdən gedən gündən mən başımı itirmişəm. Dəli olmaq həddinə çatmışam. İndi də neyləyəcəyimi bilmirəm. Körpələrinin çəkəcəkləri əzab-əziyyətlər barədə, heç olmasa, hərdənbir düşünürsənmi?

Əlbəttə ki, yox! Kim nə düşünür, düşünsün. Hər kəs öz əməlinin bəhrəsini dadır. Ancaq onu da bilirəm ki, biz xanımlar bəzən çox iddialı oluruq. Elə güman eləyirik ki, hər şeyə qadirik. Necə hərəkət eləməyimizdən asılı olmayaraq, hamı bizimlə hesablaşmalıdı, dediklərimizi təsdiqləməli idi. Bütün bunlar hikkədən doğan hoqqabazlıqlardı. İçimizdə baş qaldıran hikkə biz qadınları məhv eləyir. O, iti caynaqlarını qabırğalarımızın arasından elə keçirir ki, ölümcül hala düşürük. Bir anlığa neylədiyimizin fərqi bəzən varmır. İnanıram, hansı vəziyyətə düşdüyümüzü anlasaq, bəlkə də, başımıza çarə qılarıq. Təəssüf ki, səhvimizi görmürük, görəndə də, onu etiraf eləməyə gücümüz çatmır. Peşmançılıq hissləri bizi bürüsə də, az keçir, sonra qəbahətli, səbətsiz, cahil əməllərimizə təzədən qayıdırıq. Deməli, biz qadınlar — hamı olmasa da, fitrən hikkəliyik. Axı, bu hikkə kimə gərəkdirdi?

Sən heç vaxt etik normaları gözləmədin. Sənə olan münasibətin qarşılığını ədəb-ərkansızlığınla verdin. Mən bir qayınana kimi sənə irad bildirməyə cəsarət eləməmişəm. Çünki az-çox xasiyyətinə bələd idim. Dərhal peşmançılıq keçirəcəyini anlıyurdum. Qəlbinə toxunmamağa çalışırdım. Ona görə yox ki, səndən qorxurdum, çəkinirdim. Əsla... İstəməirdim ərinlə sənin arana girim. Səni oğlumun gözündən salım. Sən isə, bunu başa düşmədin, lazımınca qiymətləndirmədin... Mən bu gündən sənin körpələrinin qayğısını çəkməli olurdum. Əmin ola bilərsən, körpələr sənin, Bənövşənin, Mahmudun olduğu qədər də mənimdi. Cəfalarını çəkəcəm. Allah onları səndən qoparıb, mənə hədiyyə eləyib. Barəmdə nə fikirləşsən də, sən kim olsan da, mənə

dəxli yoxdu. Sən ərinə, körpələrinə, anana, nəslinə nə oldun ki, mənə də nə olasan? Bundan sonra sən heç kəsə lazım deyilsən. Naqis əməllərindən canını qurtara bilməzsən. Nə də üstündən bu ləkələrini yuya bilməzsən. Ləyaqətsizlik sənənlə izin-tozun itənə qədər gedəcək. Sənin həyatın qəbahətlər üzərində bərqərar olub. Körpələrini atan ananın bədnam hərəkətlərinə heç kəs haqq qazandıra bilməz. Sən bütün iç üzünü faş elədin. Özünü gözədən saldın. Mötəbərliyinə tüpürdün, Yazgül. Səni belə görmək istəməzdim. Sən çox sədaqətsizsən. Rəzilsən. Bundan sonra yaxın bildiyin rəfiqələrin belə, sənə inanmayacaqlar. Səndən qaçacaqlar. Gümanın gəlməyən qəbahətlərini də sənənin ayağına yazacaqlar. Ola bilsin ki, üz-üzə gəlməyəcəyik, kəlmə kəsməyəcəyik... Ancaq səni miskin görmək istəməzdim. İşdi-şayət, üz-üzə gəlsək də, sən mənim gözlərimdə indiki obrazınla yaşayacaqsan. İnanmıram ki, yaxından tanıyanlarda sənə qarşı mərhəmət hissi olsun...

Bu vaxt körpələrdən birinin qığıltısı eşidildi. O biri də ona qoşuldu. Lətifə xəyaldan ayrıldı. Körpələrə geyindiriləcək paltarları, əskiləri... nələri, nələri ütüləyib qaydaya salan Atlas yan otaqdan körpələr olan otağa qaçdı və gülə-gülə dedi:

— Ay bunlara Atlas bibiləri qurban. Bala quş kimi civildəşirlər. Bunlar nə vaxt böyüyəcəklər? Kaş o günlər tez gələ. Ata, nənə, bibi deyən dilləri açıla...

Lətifənin əvvəlki düşüncələrini Atlasın dedikləri darmadağın elədi:

— Gör bunlar necə də gözəl-göyçək qız olacaqlar, bibisi...

Atlas gülümsündü:

— Təki analarına oxşamasınlar.

— O sən deyən qanla, genlə bağlıdı, qızım. Qanda varsa, özünü göstərəcək. Yazgüldə olanlar bunlara keçməyə də bilər. Bəlkə nənələrinə çəkəcəklər?

— Təki sən deyən olsun, ay ana... Böyüsünlər, dilləri söz,

ayaqları yer tutsun. Birini mən saxlayacam.

— A qızım, bunlar dovşan, keçi balaları deyillər ki, böyüdüb, birini sənə verəm. Əkizlər elə şeyi heç vaxt qəbul eləməirlər.

Elə bu vaxt qapının zəngi çalındı. Atlasa elə gəldi ki, gələn Aqıldı. O, gedib tələm-tələsik qapını açdı. Gələn Aqıl yox, qonşu Afaq arvad idi. Arıq, çəlimsiz bədəni, uca boyu, burnunda diqqəti cəlb edəcək donqarı vardı. Saçları ağarmışdı. Dişləri töküldüyündən, ordları çökmüşdü. Boğazında, sinəsində xırda qırıqlar görünürdü. Balaca, badamı gözlərində qıyıqlıq hiss olunurdu. Nazik, cırıltılı səsi vardı. O, içəri keçib, Lətifə ilə Atlasa göz aydınlığı verdi və sonra dedi:

— Ay Lətifə, bu yaşda sənənin üçün iki körpəyə baxmaq çətin olmayacaq ki?

— Ay Afaq, barmağını qatla görək dünyada asan iş varmı?

Atlas qəsdən dedi:

— Ay Afaq xala, anam öyrəncəlidə çətinliklərə. Bir zaman Mahmudla məni, indi də o körpələri. Yazıq anamın bəxtinə uşaq saxlamaq, tərbiyə eləmək düşüb. Gərək anam əzəldən tərbiyəçi olaydı, tibb bacısı yox...

Gülüşdülər. Mahmud dedi:

— Elə həkim də tərbiyəçidi... Ancaq indi məni tamam başqa şey düşündürür. Anam körpələri saxlamağı boynuna çəkməsəydi, mən neylərdim?

Afaq:

— Oğlum, Allah adama dərd verəndə, çarəsini də qılır.

Atlas gülə-gülə dedi:

— Neyləyəcəkdin? Öz əziyyətini özün çəkəcəkdin. Bəxtin gətirib ki, belə anamız var...

Təxribat xəbərdarlığı

Anasının çox böyük çətinlik qarşısında qaldığını görən və ona yazığı gələn Mahmud daxilən sarsıntı keçirirdi. Hey çıxış yolları axtarırdı. Öz-özünə düşündü: “Hələ anam ayaq üstədi, Allah eləməsin, o xəstələnsə, nə baş verər?”. Beləcə, o, çox düşündü və belə qərara gəldi ki, körpələrə baxmaq üçün dayə də tutsun... O, görürdü ki, son vaxtlar uşaqlara xidmət və qayğıdan, sayğı və nəvazişdən əlavə ev-mətbəx işləri ilə məşğul olması anasını haldan salır, qocaldır. Bir axşam Mahmud anasına dedi:

— Ana, sənin zəhmətinin əvəzini nə mən, nə də bacım heç vaxt ödəyə bilmərik. Onda qalmışdı ki, beşikdə mışıl-mışıl yatan körpələr ola. İnsan nə qədər başqalarının əziyyətini çəkə, yuxusuz gecələr keçirə bilərmiş... Səninki yaşamaq olmadı. Biz sənin üçün əzablara, iztirablara, məşəqqətlərə çevrildik... Neçə gündü sənin barəndə fikirləşməkdən, az qala, dəli oluram. Mən işləməsəm, evə azdan-çoxdan məvacib gətirməsəm, yaşaya da bilmərik... Bəlkə uşaqlara bir dayə tutaq? Sənin də işin bir balaca azalsın. Sən də dincələ bil... Hərdən çıxıb hava al.

— Yox, oğlum, bizə dayə nə gərəkdi? Atlasa Allah ömür versin. Mənimlə, Aqillə danışib, iş yerindən məzuniyyət götürəcək, o da gəlib uşaqlara baxacaq. Elə olsa, hərəməzə bir uşaq düşür. Allah ona da bir övlad qismət eləsin... Uşaqlar ayaq açsalar, dilləri söz tutsa, əziyyətləri də az olar... Mən özüm sənə demirəm, hər gün Bənövşə də zəng edib, uşaqları da, səni də soruşur. Deyir, Allahın qismətinə bax... Bu yaşda gör bizə nə verdi... Yazgüldən gileylənir... Vallah, Mahmud, o gəlini mən də başa düşürəm.

— Ana, qurban olum, “gəlin” sözünü dilinə gətirmə. Bədənim cimbildəşir. Sinirlərim gizildəyir, onun adını eşidəndə... İn-

san da insana bu qədər nifrət eləyərmimi?

— Mən də, Allah rızasına, Bənövşə də məəttəl qalmışıq. O nəyə qulluq eləyir? Doğrudu, mən cinə, şeytana inanmıram. Ancaq, inananların sözü olmasın, o cinləmi, şeytanlamı oturub durur? Mən övladını atan, ərindən ayrılan, ailəsini dağıdan çoxlu adam görmüşəm. Ancaq beləsini nə vaxtsa gördüyümü ağıma gətirə bilmirəm. Yazgülü heç vəhşilərlə də müqayisə eləmək olmaz. Toyuğun cücəsinə, itin, pişiyin balasına yaxınlaşmaq olmur. Az qalırlar adamı cırıb dağıtsınlar. Ancaq bu... Nə ana bildi, nə qohum-əqrəba, nə ailə, nə də uşaq... Mən oturub fikirləşdikcə, dəhşətə gəlirəm.

Lətifə gülümsədi. Sonra səsinə ara verib dedi:

— Görünür, bu da Allahın yaratdığı möcüzələrdəndi. Yara-dıb ki, biz insanlara görk olsun.

Elə bu vaxt telefon zəng çaldı. Dəstəyi Mahmud götürdü.

— Alo! Alo! Eşidirəm.

Dəstəkdən xırıltılı, hıqqırtılı qadın səsi eşidildi.

— Salam!

— Salam... Kimdi danışan?

— Səninlə görüşüb, məxfi söhbət eləmək istəyirəm.

— Sualıma cavab vermədin. Özünü təqdim elə. Sonra da, nə üçün məxfi?

— Görüşəndə səbəbini açıqlayaram.

Mahmud bir an susdu. Sonra qəsdən, ələ salırmış kimi dedi:

— Deyəsən, dolaşmaq adamsan. Dövlət əleyhinə iş aparmırsan ki? Mən bütün varlığım ilə dövlətimə, xalqıma bağlı adamam.

— Yox... Narahat olma.

— Bilirsən nə var?

— Yox...

— O məxfi ki, deyirsən, o söz adamda nəşə şübhə oyadır. Çünki onun məzmununda, xanım, cinayətə, qəddarlığa, mafiozluğa məxsus “nəşə” bir şey var. Yəqin bunu sən də inkar

eləməzsən.

— Mahmud bəy, nə sən elə adamsan, nə də mən. Mən sənə səndən demək istəyirəm.

— Başa düşmədim, bu nə sözdü?

— İkiçə dəqiqə görüşək, onda bilərsən.

Mahmud qəsdən söhbəti uzatmağa və müsahibinin hər sözü-nə bir rəng verməyə çalışdı:

— Mən kimliyimi bilmədiyim adamlara görüş verə bilmə-rəm, axı. Heç olmasa, eləyəcəyiniz söhbətin ucundan-qulağın-dan...

— Dedim, görüşək. Məsələdən hali olsan, bəlkə, mənə tə-şəkkür də elədin.

— Yaxşı. Harda?

— Metronun Nizami stansiyasında. saat üç tamamda. Vaqon-ların dayandığı yerdə.

— Orda niyə?

— Görüşün təsadüfiliyi naminə.

— Oldu... Mən boz kostyumda olacam.

— Hələlik.

Mahmud divardan asılan saata baxdı. Görüşün vaxtına bir saatdan da az qalırdı.

Mahmudu fikir götürdü. O, çox düşündü, çox götür-qoy elə-di. Görüşə nə məqsədlə dəvət olunduğunu özü üçün müəyyən-ləşdirə bilmədi. Lətifə dedi:

— Bu fitva Yazgüldən keçməz ki?

— Ondan da keçə bilər. Onun barəsində də mənə nəşə çat-dırmaq istəyərlər. Hər halda, çox da dərinə getməyə ehtiyac yoxdu.

— Mən narahat olmağa başlayıram.

— Nahaq. Neyləmişəm ki, sən də qorxub, narahat olasan.

— Bəlkə zəng çalasan, Atlas da gələ görüş yerinə.

— Ana... Ana... Qəlbin bizdən ötrü nə qədər səksəkədədi.

— Mən anayam...

— Düz deyirsən. Ana olmaq üçün gərək anadan ana doğula-san.

Mahmud hazırlaşdı, evdən çıxdı. Hava olduqca mülayim idi. Açıq səmadan gülümsəyən günəş adama xoş gəlirdi. Mahmud öz-özünə düşündü: bu xanım kim ola bilər? Onun mənimlə nə əlaqəsi? Bu, nəşə, Yazgüllə bağlıdı. Mənə ondan savayı kimin haqqında bir şey deyə bilər ki?..

Mahmud görüş yerinə beş dəqiqə tez gəldi. O tərəf-bu tərəfə baxdı. — Yəqin indi harda olsa, gələr, — deyə düşündü.

Saatın əqrəbləri üçü göstərirdi. Arxadan: — Salam, Mah-mud, — deyə məlahətli qadın səsi eşidildi. Döndü, tanımadığı, gözəl-göyçək, yumru sifət, uca boylu, səliqə ilə geyinmiş qara-buğdayı, uzun kirpikləri arasından ala gözləri parıltılı xanım idi. Onun mütənasib bədəni və cazibədar üzü vardı. Mahmuda elə gəldi ki, bu xanıma hardasa görüş, dəqiq deyə bilməsə də, bəlkə də, onunla ünsiyyətdə olub. Onlar bir qədər kənara çəkildilər. Xanım özünü təqdim elədi. — Mənim adım Əfqanədi. Soyadım Əmrahovadı. Yazgüllə bir qrupda oxuyuram.

— Tanışlıqdan məmnunam.

— Mən sənə maraqlanmışam. ailə vəziyyətinə xəbərdar-am... İki körpənin əlində qaldığına da təəssüf eləyirəm. Yazgül sənə qadının olub. Deyə bilərsən ki, onunla indi heç bir əla-qəm-filanım yoxdu. O, sərbəstdi. Nə iş tutduğunun, kimlərlə hansı əlaqələr qurduğunun mənə dəxli yoxdu... Bu və ya digər cavablarını qəbul eləyirəm. Məni sənə görüşə vadar eləyən cəhət odur ki, Yazgül mənim də ailəmi dağıtdı. İndi də sənə "dostlarının" əli ilə ciddi təxribat hazırlayır. Biz — sanıram eyni dərdliyə, hardasa, eyni talelilik. Onun "dost" dediklərindən biri də mənim uşaqlarımın atasıdı. Yazgülü Rizvan aldatdı. İndi birdilər. İki körpəsini atan qadından arvad olmaz. Bir insan kimi istəyirəm, biləsən, əlverişli məqam seçib, gecə, ya gündüz sənə

xətər yetirə bilərlər.

— Bu sirri tanımadığın adama açmağa səni nə vadar eləyir?

— Vicdanım. Narkotik maddə ilə də şərlənə bilərsən. Maşın qəzası da istisna deyil.

Mahmud fikrə getdi. Sonra dedi:

— Dediklərin həqiqətdən çox fantaziyaya oxşayır, xanım.

— Fikirləş. Ehtiyatlı oğlun anası ağlamaz. Yazgülün düşüncəsinə görə sən nə vaxtsa ondan intiqamını alacaqsan. Onu boş buraxmayacaqsan.

— Qəribədi... Mən hansı günahın sahibiyəm?..

— Guya, iki uşaq və sən onun xoşbəxtliyə açılan yolunu kərsirsiz.

— Mən elə düşünürəm, xanım. Bəlkə demək istəyirsən, Yazgül hərəkətlərindən peşman olub, geri qayıtmaq istəyir? Düşünür ki, mən onu qəbul eləməyəcəm? Səndə də belə çürük ideya yaranır ki, mən onu qəbul eləyib, ailəmə qayıtsam, o, sənin ərinədən əl çəkər. Onda sən də ərin ailənə qayıdır. İstəyirəm biləsən: Yazgül bundan sonra əlli ailə də dağıtsa, yüzlərlə uşağı başsız da qoysa, mənim həyatımda ona yer yoxdu. Qaldı məni tərribata çəkməsinə, qəzaya uğratmasına, nə qismətdi, onu da görəcəm. İstəməzdim, sən kimi gözəl, ürəyi yumşaq xanım mənim həyatıma atılan daşlardan səksənsin. Başqa sözün varmı?

— Hər halda, ehtiyatlı ol, Mahmud, sayılmayan şey...

Bircə bu biabırılıq...

Anası Bənövşədən acıq eləyib, xeyli vaxtdı evdən çıxan Yazgüldən xəbər-ətər yox idi. Nə evə, nə də qohum-əqrəbasına zəng edib, harda, kiminlə olduğunu bildirir, nə də onu gördüm deyən vardı. Bənövşə nə qədər qızına hirsələnsə də, onu görməyə gözü olmasa da, aradır ürəyi yumşalır, keçmişini

yaddaşında oyadır, ömürlərinin acılı-şirinli, ağırlı-yüngüllü anlarını xatırlayır: — Lənət şeytana, — deyib göz yaşları axıdırdı. Onun həyata istəyi, həvəsi sönürdü. Bəlkə də iki şikəst övladı olmasaydı, yaşadığı dövrəyə birdəfəlik tüpürərdi... Bənövşə için-için sızlayırdı. Oturub-durub, Yazgül barədə düşünürdü. Hirsələndə sir-sifətinin haldan-hala düşməsinə, ev əşyalarını, qab-qacağı yerə çırpıb sındırmasını, şikəst uşaqlara qarşı yönəlməz hərəkətlərini, qonşularla heç nədən dava-şavalarını görəndə, neçə dəfələrlə düşünmüşdü: qızını psixiatriya xəstəxanasına aparsın, müayinədən keçirsin, psixiatrlardan əməlli-başlı məsləhət alsın.

Sonra Bənövşə qızına “dəli”, “psix” damğazı vurulmasını istəmədiyindən, fikrindən vaz keçirdi... Amma onun əsəbləri getdikcə gərginləşirdi, sözləri və hərəkətləri sərtləşirdi. Necə dəfə qızının üzünə “özünü yığışdır”, “sən kələkbazsan”, “elə güman eləyirsən, ağıllısan”, “kimsəyə yol göstərə bilərsən” ifadələrini çırpmış, gözünün içinə demişdi: heç vaxt səndən adam olmayacaq; it kimi orda-burda sülənəcəksən; yanından ötənlər səni lağa qoyub güləcəklər, övladların sənə utandığından “ana” deyər bilməyəcəklər. Qarda-şaxtada tinlərdə dayanıb titrəyəcəksən; üzünə baxanlar barəndə yüz cür pis sözlər deyəcəklər; bu gün səndən xoşum gəlir deyənlər, sabah səni görəndə üzünü yana çevirəcəklər; yiyəsi yoxdu, çəkib ağzına vursun, desin, a ifritə, otur yerində deyəcəklər; hamının soyuq münasibətini hiss eləyəcəksən; öz-özünə deyəcəksən: mən nə günə düşmüşəm, bunun günahı kimdədi; bu ağılın sahibi heç vaxt özündə günah axtarmayacaq; axtarmaq istəməsən, kor idrakın tutulacaq; görmək iqtidarın itəcək; dünyaya gəlişinə peşman olub, özünə ölüm arzulayacaqsan...

Bu, sənə lazımdımı? Deməli, sən bu yaramaz yolu seçdin... Kim nə eləyirsə, özünə eləyir.

İndi gör necə vəziyyət yaranıb. Səni soruşmağa adamın üzü

də gəlmir, əksinə utanır. Biri deyir: “Yazgülü filan yerdə bir kişi ilə gördüm”. O biri deyir: “Axşam filan hotelin qarşısında bir qadınla dayanmışdı”. Üçüncüsü, xəbərləyir: “Filan restoranda idi”... Adam dəhşətə gəlir. Barəsində nə deyəsən, ona necə cəza tətbiq eləyəsən? Kimə söz deyirsən, yapışır qanunun qulpundan. Deyən yoxdu ki, a balam, o qanunları da biz insanlar — mən, sən, o yazıb da. Yazılanlar da, nə qədər tərifləsək, boşluqlarla doludur. Elə götürək, Yazgülü. O, hərəkətlərində hansı qanuna, qaydaya əsaslanır? Heç birinə. Burdan batıb, ordan çıxır. Cəmiyyətdə isə, mənə qəhmər çıxıb deyən yoxdu ki, a balam, bu ana düz deyir. Yazgülü kimilərini yığırdırsa, barəsində cinayət işi açmasaq, o və o ağılda olanlar yaşadıkları cəmiyyətin içini içəridən sökəcəklər. Onu dağıdacaqlar.

Axı, övlad valideynlərindən qabaq mənsub olduğu xalqın, içərisində yaşadığı cəmiyyətin üzvü, ölkənin vətəndaşıdır. Özü-nü tanımayan dan heç məxluq da olmaz. Yazgülü belələrindəndir.

Böyük sarsıntılar içərisində özünə qapanan Bənövşə hava almaq üçün həyəətə düşmək istəyirdi ki, qapı döyüldü. O, könülsüz halda qapını açdı. Gələnin Ruhulla olduğunu görəndə sevindi. Onu otağa dəvət eləyib, ertədən tələm-tələsik uşaqların divanın üstünə atdıqları pal-paltarı, əski-üsküləri yığırdı. Mətbəxə keçmək istəyəndə Ruhulla dedi:

— A bacı, gəl otur, mən bura çay içməyə gəlməmişəm. Balacalar necədilər?

— Yaxşıdılar, qardaş... Yemək-içməkləri var. Heç nəyə ehtiyacları yoxdu. Dolanırlar... Mənə ağrıları yox, acıları yox. Məni dərd-sərə salan, yeyib-içdiyimi burnumdan tökən Yazgüldü. Lətifəni də bəlaya saldım. Mahmudu indi də özümə oğul sanıram... Üzlərinə baxmağa, onlara zəng eləməyə utanıram. Qalıblar iki dilsiz-ağılsız körpənin əlində. Doğrudu, onlar da böyüyəcəklər. Ancaq gözüm elə qorxub. Elə bilirəm, analarına oxşayacaqlar... Burda deyiblər də: “Korun bəxtinə bir at çıxdı, o da oldu aygır”.

— Yaxşı, hardadı bu?

— Bilirəm ki? O günü bizim işçilərdən görən olub. Mənə elə şeylər danışdı ki, xəcalətimdən dilim söz tutmadı, danışam. Axırda nə desə yaxşıdı: “O böyük-kiçiyi saymır”, “Ağsaqqal, qarasaqqal tanımır”. Necə deyim ki, heç kimi eşitmir... Onsuz da, eli güldürdü mənə.

— Harda gəzib-dolandığı, kimlərlə oturub-durduğu da bilinmir?

— Ey... Ay pir olmuş, bilsəydim, nə vardı ki? Gedib tutardım saçından, sürüyə-sürüyə gətirərdim evə... Bir də ki, lap getdim gətirdim, onu ayağıma bağlamayacam ki? İş-güc adamıyam. Ayağımı bir yerə qoydum, “pır” eləyib uçaçaq.

— Yazgülü belə də başlı-başına buraxa bilmərik axı. Neyləyəcəyik? Nə desən, nə məsləhət bilsən, o, öz kefindədi. Mən belə təsəvvür eləməzdim. Allah, bələdi verib. Gedib söz deyəcəksən, sənə elə cavab verəcək, özünü saxlaya bilməyəcəksən, əlindən xata çıxacaq, bir şillə vuracaqsan, gedib şikayət eləyəcək. Adını da qoyacaq ki, sərbəst yaşamağa qoymurlar, hüququ-mu tapdalayırlar, məni haqsız yerə söyürlər, döyürlər... Nələr, nələr. Polisə də bu lazımdı. Sonra da sat evini, canını qurtar...

Ruhulla başını aşağı saldı. Xeyli susdu. Sonra astadan dedi:

— Bacı, sən də biabır olursan, mən də, elə nəsil də. Atalar deyimi var: “Ölünü öz xoşuna qoysan, döşəyi qoyub, yorğanı...”, “İt qulağını kəsəndən qorxar”, “Qışqırmanın qabağında bağırmasan, deyər səsi yoxdu”, “Qızı döyməyən, dizinə döyər”... Demirəm, sən də günahkarsan. Hardasa, səhvə yol vermişən. Yox... Nə qədər günahkar olsan da, o bu qələti eləməməliydi. O özünü itirib. Bizi də pis yerə sürükləyir. Belə də olmaz axı. Onsuz da bu işin sonu fəlakətdi.

— Ruhulla, qardaş, içim özümü yandırır, çölüm özgüləri. Ana balanın ölümünü heç vaxt arzulamaz. Bala da gərək həddini aşmasın. Tanrısına təpik atan... Özümə o qədər ölüm arzulayı-

ram. Ancaq ölə bilmirəm. Turalım, mən öldüm, bəs o iki tifiilin taleyi necə olsun? Sən də, bilirəm, tanış-bilişdən utanırsan. Çox vaxt da onlardan qaçmağa məcbur olursan. Elə ağzıgöyçəklər də var, qızıışıb günahı məndə görürlər. Guya, onların nəslində-kökündə ədəbsiz yoxdu. Var... Belə ədəbsiz hər yerdə, hər zaman olub, olacaq da... Yazgül evdə olanda nə desə yaxşıdı: “Ay arvad, nə düşmüşən üstümə, qoy yaşayaq da. İnsan bu dünyaya kiminsə dərini çəkməyə, ağlayıb sıtqamağa gəlməyib ki? Gəlib, insan kimi yaşasın, kefini çəksin. Bu cəmiyyətdə yaşamırsan? Görmürsən insanları?..” Əlim-ayağım yerdən üzüldü. Bəyəm, biz insan deyilik? Bəyəm, biz yaşamağı bacarmırıq? Qardaş, beyin pozuldusa, onu düzəltmək çox çətindi. Bunun beyni pozulub. Pozulmasaydı, gül kimi ailəsini dağıdardımı? Ərini iki qəpiklik eləyərdimi? Allahın verdiyi iki körpəsindən əl çəkərdimi!?. — “Mənə sevgi gərəkdi” — deyərdimi? Bu, harda görünüb? Bu hərəkəti hansı dəli özünə rəva görər? Bəyəm, “övlad sevgisiylə” o nəzərdə tutduğu “sevgi” müqayisə olunandımı?

Ruhulla:

— Görürəm, danışıqca əsəbiləşirsən. Səbrli ol. Yazgülü sən ərə verəndə, bilirənmi mən nə qədər sevindim, bacı? Düşündüm ki, heç olmasa, sənin də için gülər. Boynu bükük qalmazsan. Bənövşə, bacım, sən dağçıçəyi qədər təmizsən. Yazgülə o adı qoyanda da nə düşündüklərini bilirəm. Atalar yaxşı deyib: “Sən saydıqlarını say, gör fələk nə sayır”... Yəqin bu ağılda adam təhsilini də buraxmış olar.

— Onun gözündə təhsil, bəlkə də onuncu dərəcəli bir şeydi.

— Bəs, bu hardan və nə ilə dolanır?

Bənövşə səsində ara verdi. İstədi o suala cavab verməsin. Sonra da düşündü ki, “Cidanı nə vaxtacan çuvalda gizlətmək olar”. Astadan dedi:

— Allahdan gizlin olmayanı, səndən niyə... Özünü satmaqla. Bunu eşidən Ruhullanın sifəti saraldı. Sanki kişi öldü. Nəfə-

sini çox çətinliklə aldı:

— Bircə bu biabırçılığımız çatmırdı... Onu tapmalıyıq, bacı, başlı-başına buraxmamalıyıq.

Yazgülün xarici səfərləri

İti ağla sahib olan Ruhulla el-oba məclislərində öz yerini baxmazdı. Bu el ağsaqqalı ölçüsüz-biçisiz iş görməzdi. Ancaq Yazgülün hərəkətləri onu, az qala, dəli-divanə eləyirdi. Bacısının Yazgül barədəki söz-söhbətləri, narazılıqları Ruhullaya bir yerdə oturmağa imkan vermirdi. “Hardan, nə ilə dolanır?” sualına aldığı “özünü satmaqla” cavabı sanki kişini hansısa ucu-bucağı görməyən cəngəlliklərə atmışdı. Doğrudur, aldığı cavab əvvəl ona o qədər də təsir eləməmişdi. Sonradan hər dəfə “özünü satmaqla” ifadəsi qulaqlarında cingildəyəndə, bütün vücudu sarsılır, infarkt olmaq dərəcəsinə çatırdı. İndi də Ruhulla o əqidədəydi ki, Yazgül tapılmalıdı, onu başlı-başına, necə gəldi buraxmaq olmaz... Bütün gecəni yatmayan, ağına gələnləri dəfələrlə o üz-bu üz çevirən Ruhulla səhər yuxudan erkən qalxdı və Bənövşəyə zəng etdi. Bənövşə dəstəyi götürdü. Ruhulla dərhal dedi:

— Mənəm, Bənövşə, səndən bir şey öyrənim.

— Buyur...

— Yazgülün universitetdə oxumasına dəlalət eləyən hansısa sənədi varmı?

— Var, qardaş. Tələbə bileti... Xeyirdimi?

— Xeyirdi, şərdi — demək çətindi. Onu axtarıb tapacam. Onunla söhbət eləyəcəm. Azarını öyrənəcəm. Burun fırtılıqlı olanda, onu kəşib atmazlar. Sahibsiz itin son aqibəti üfunət yayan leşi olar. Biz ona gedə bilmərik. Sahibsiz dəli düşmənlər gül-

dürər. Biz nə qədər yaxamızı kənara çəxsək, o qədər uduzarıq. Tələbə biletini indi gəlib səndən alıb universitetə gedəcəm. Dekanla, tələbə yoldaşları ilə görüşəcəm. Ola bilməz ki, yoldaşları ilə əlaqəsi olmasın. Harda olsa, onu tapacam. Görək indi necədi? Sevgisini tapıb rahatlanıbmı, yoxsa, hələ də axtarmaqdadı.

— Mən sənə nə deyə bilərəm. Necə istəyirsən, elə də elə. Onsuz da, mən boğuluram...

Həmin gün Yazgülün tələbə biletini əldə eləyən Ruhulla universitetə yollandı. Dekanla, oxuduğu qrupun sinif nümayəndəsi ilə, bir zaman rəfiqəlik elədiyi qızlarla, hətta Gülzarla görüşmək istədi.

Ağ saçlı dekanla kabinetində görüşən Ruhulla dedi:

— Müəllim, mən sizin tələbə Yazgülün dayısıyam. Bu da onun tələbə bileti. Biletədən məlum olur ki, bu yaxınlardak o burda oxuyub. Gəldim onun vəziyyətini öyrənim.

Dekan tələbə biletini aldı. O üz-bu üzünə baxdı. Açıb içəri-sində yazılanları oxudu. Köməkçisini çağırır tapşırıdı:

— Bu tələbə barədə mənə dəqiq məlumat...

Cavan köməkçi:

— Oldu, — deyib, kabinetdən çıxdı.

Dekan dedi:

— Ağsaqqal, Yazgül burda oxuyub. Ancaq onun adı qulağıma birtəhər gəldi. Gözlə, araşdırıb, bizə məlumat versinlər.

Çox çəkmədi ki, köməkçi əlində sənəd geri qayıtdı:

— Yazgül Seyidzadə. Üçüncü kursun yay semestrində imtahanda iştirak etmədiyi və oxuduğu müddətdə dəfələrlə intizamı pozduğuna görə universitetdən xaric olunub.

Ruhulla:

— Necə yəni intizamı pozduğuna görə?

— Dərslərdə müntəzəm iştirak eləməyib. Müəllimlər ilə gəbud davranıb, tələbə yoldaşları ilə də münasibətləri yaxşı olmuyub...

Ruhulla:

— Hörmətli dekan, icazənizlə mən tələbələrle də söhbət eləyə bilərəmmi?

Dekan üzünü köməkçiyə tutdu:

— Şərait yaradın.

Dekanla xudahafizləşən Ruhulla ilə köməkçi kabinetdən çıxdılar. Köməkçi sinif nümayəndəsi Fəridəni otağına çağırırdı. Nərmənazik, gözəl bir qız olan Fəridə köməkçiyə dedi:

— Eşidirəm.

— Bu ağsaqqal Yazgülün dayısıdır. Səninlə söhbət eləmək istəyir. Çəkinmə.

Köməkçi özü otaqdan çıxdı. Ruhulla dedi:

— Əyləş, qızım. Mən də sənənin dayım. Yazgül barədə istəyirəm bildiklərini mənə deyərsən. Söz verirəm, danışıqlarımız burda da qalacaq.

Fəridə əvvəl tutuldu. Həyəcan keçirməyə başladı. Sonra titrək səslə astadan dedi:

— Dayı, Yazgül barədə mən danışmamaq qərarına gəlmişdim. Ancaq indi məcburam görüb-bildiklərimi deyim. O, əndazəsini aşırı. Özü ərli olsa da, gözünə xoş gələn oğlanlarla əlaqə saxlamağı xoşlayırdı. Ən çox onlarla oturub-dururdu. Dəfələrlə biz onu tutduğu yoldan çəkirdiməyə çalışdıq. Çalışdıqca da, o, bizdən uzaqlaşdı. Qızlar eşidəndə ki, Yazgül iki körpəsini kimə görə atıb, onu sıralarından sildilər.

— Onun ən yaxın rəfiqəsi kim olub?

— Gülzar. Üzünə də deyə bilərəm. Mənə elə gəlir ki, tələbə qızlar sizə mən deyənlərdən artıq söz deyə bilməyəcəklər. Bəlkə Gülzardan nəşə öyrənə bilərsiz.

— Gülzarla məni görüşdürə bilərsənmi?

— Burda nə çətin şey var? Baş üstə.

Ruhulla dəhlizdə dayanan köməkçiyə təşəkkürünü bildirib, Fəridə ilə üçüncü mərtəbəyə qalxdı. Tənəffüsü gözləməli oldu.

Tənəffüsdə Fəridə Gülzara dedi:

— Dayı səni axtarır. Gör nə deyir.

Fəridə dərhal da onlardan uzaqlaşdı. Ruhulla Gülzara dedi:

— Qızım, sən Yazgülün yaxın rəfiqəsisən?

— Dayıcan, rəfiqəsi idim. İndi yox.

— Yaxşı, sən deyən kimi olsun. İstəyirəm, onun barəsində bildiklərini mənə deyəsən.

— Bilirəm, sənə mənim adımla oğraş Rizvan verib.

Ruhulla tutuldu. İstədi desin, Rizvan kimdi, mən onu tanıyıram. Adını da birinci dəfədi səndən eşidirəm. Sonra nə fikirləşdisə, düşüdüklərindən yan keçdi.

— Nə fərqi var, kim verib? Axır ki, onu tanıyırdın? Mən də səndən vaxtı ilə rəfiqə olduğun adam barəsində soruşuram.

— Mən onu ayıq, yaxşı xanım kimi tanıyırdım. Mehriban idik. Bizim evdə də olmuşuq. O, Rizvanla çox yaxın idi. Hətta, Rizvana görə ərindən ayrıldı, iki körpəsini atdı. Rizvan da ona görə başını kötüyün üstə qoymaq istəmədi. Yazgülü atdı. Mənim bildiyim bu qədər. Get qalanını Rizvandan soruş...

— Yaxşı, Yazgülün harda olması barədə nə deyə bilərsən?

— Kimi deyir xaricdədi, kimi də deyir yoxa çıxıb.

— A... ha... Belə de.

— Bacın qızı da olsa, deyəcəm o, yelbeyin idi. Fənatik idi.

Rizvanla Yazgülü görüşdürməsinə və görüş üçün bir neçə dəfə şərait yaratmasını Gülzar, demək olar ki, gizlətdi.

Ruhulla sualları ilə məsələni dərinləşdirmək istəmədi. Eşitdikləri onun üçün nəticə çıxarmağa imkan verirdi. O, öz-özünə dedi: “Gülzarla söhbəti uzatmağa dəyməz. Bunun özü də zibildi. Yazgülün it gününə düşməsinə səbəb həm öz ağılsızlığı, həm də bunun fitvası olub”.

Elə bu vaxt Rizvan dəhlizin o biri başında göründü. Gülzar:

— Odur ha, özü də uzana-uzana gəlir, — deyib, Gülzar Ruhulladan uzaqlaşdı. Rizvan yanından ötəndə Ruhulla dedi:

— Cavan oğlan, ayaq saxla, sənə deyiləcək sözüüm var.

Rizvan Ruhullaya tərəf gəldi:

— Eşidirəm, ağsaqqal.

— Mən Yazgülün dayısıyam. Aranızdakı söz-söhbətdən də xəbərdaram. İstəyirəm, sənənlə üz-üzə, göz-gözə dayanıb, söhbət eləyək. Görüm bu nə mərəkədi?

Rizvanın sifəti bozardı. Dərhal üz-gözünü həyəcan bürüdü. Canında qorxu, ürkü duyuldu. O, səsi gərilə-gərilə dedi:

— Biz bir qrupda oxuyurduq.

— Onu bilirəm.

— Yaxın münasibətlərimiz vardı.

— Onu da bilirəm.

— Getdikcə dostlaşdıq.

— Hə... Ondan da xəbərdaram.

— O, məni sevməyə başladı. Mən də onu. Əvvəl-əvvəl o, məndən əri olduğunu gizlətdi. Mən biləndə ki, Yazgül ikicənli idi, dedim, belə idisə, niyə mənə düzünü demirdin? Məni aldadırdın? Beləcə biz ondan ayrıldıq. Doğrudu, biz birlikdə addımlamışıq... Sonralar Gülzardan eşidəndə ki, Yazgül iki körpəsini atıb, onda, məni dəhşət bürüdü... Məndən üz döndərən Yazgül neçə-neçə oğlanlara üz tutdu. Hotellərə getdi. Restoranlar gəzdi. Eşitdiyimə görə, indi də hansısa qadına qoşulub, xaricə gedib... O təkcə məni tanıyırdı ki?

— Onu xaricə aparın qadın kimdi? Yeri-yurdu haradı?

— Onu bilmirəm...

Biz bizik

Neçə vaxt idi ki, Lətifə ilə Atlas körpələrə qulluq göstərir, onların qidalanması, təmizliyi, sağlamlığı uğrunda “mübarizə” aparırdılar. Əməllərinin nəticəsi də, insafən, açıq-aydın görünürdü. Uşaqlar əşyaları fərqləndirir, doğmalarını tanıyırdılar. Hərdənbir üzlərində təbəssüm doğurdu. Belə hallarda Atlas, az qala, özünü unudur, bunu Lətifəyə, Mahmuda göstərir, özü də həvəslə “gülür-gülür”, “ağızlarını necə büzür”, “üzlərini turşudurlar” deyirdi. Uşaqların sevinc, xoşhallıq hissi, duyğuları təlqin eləyən halları bibinin də, nənənin də, atanın da ürəklərini rıqqətə gətirirdi. Hər gün Atlasla Lətifə uşaqları geyindirib, gecindirib, əkizlər üçün düzəldilən qoşa yataqlı azablara qoyur, həyəətə düşürürdülər... Bu hal bir növ, onlarda adətə çevrilmişdi. Bir dəfə Mahmud anası ilə bacısına dedi:

— Allah sizə ömür versin. Sizsiz mənim uşaqlarım neylərdilər? Bu qədər əzaba dözmək, vallah, hələm-hələm nənə-bibi işi deyil.

— Qardaş, sən də, uşaqların da var olası ki, həmişə biz də ana-bala onların hesabına həyəət-bacada istirahətimizi eləyək. Hər baş verən hadisənin mənfi tərəfi kimi, müsbət tərəfi də var. Gərək insan geniş ürəkli və dözümlü olsun. İnşallah, tezliklə böyüylər, onda, kimsəyə ehtiyacları olmaz.

— Kaş bu arzular tez həyata keçsin.

— Arzular niyə olur ki, Mahmud? İnsan həyatı belədi də.

— Anamla sənin əziyyətini düşünəndə, birtəhər oluram.

Lətifə:

— Oğlum, bacı-qardaş siz mehriban olanda, bilirsiniz mən nə qədər sevinirəm. Quş olsam, qanad açıb uçaram.

Atlas:

— O səni narahat eləməsin, ana. Sizə deməmişəm, o gün

Yazgül mənə zəng eləmişdi. Əvvəl tutuldum. Bir qədər də məyus oldum. O, mənə deyəndə ki, uşaqların başına bir iş gəlsə, hamınızı məhv eləyəm, düzü...

Mahmud:

— Aha... Təzə xəbər. Uşaq istəyən olub?

Lətifə:

— Ağız, bəlkə başqası onun adından zəng edib? Sən səsi dolaşıq salmışan?

Atlas:

— Bəyəm, mən uşağam? Elə ifritləri çox görmüşəm.

Mahmud:

— Mən də indiyə qədər sizə deməmişəm. Boşanma barədə məhkəməyə ərizə vermişdim. Məhkəmə Yazgülə neçə dəfələrlə çağırış vərəqəsi göndərsə də, o, gəlmədi. Məhkəmə onun imtina məktubuna əsasən qərar verdi ki, uşaqlar atanın himayəsinə verilsin. Görünür, Yazgül məhkəmənin qərarından xəbərdardı. Ona görə də, Atlas, o, sənə zəng edib. İnsandı. Hərdən ola bilməz ki, doğduqları və özünün gələcək həyatı barədə düşünməsin. Bacı, həyat özü bir rüyadı. Doğrudu, biz insanlar baş verənlərin hamısında öyrənmişik təbiilik axtaraq. Onlara qanun donu biçək. Ancaq həyatda elə şeylər də var ki, onlar heç bir çərçivəyə sığmır. Rüyalar kimi, onların nə qanunu, nə də prinsipləri olur. Belə olanda, bizim adətkar olduğumuz təbiilikdən əsər-ələmət qalmır. Elə götürək, bizim başımıza gələnləri. Səbəbləri aydındı. Yazgül kimisə sevir, onsuz həyatını yaşaya bilmir. O, sevgisi uğrunda mübarizə aparır. Nəticədə ailəsini də, doğduğu körpələrini də qurban verir. Səbəblə nəticə arasındakı əlaqələri tutuşduranda, az-çox məntiq də tapmaq olar. Nəzərə alaq ki, “Təbiətdə məhdudluq nəzəriyyəsi” adlanan bir şey də var. Səbəb və nəticə özlüyündə məhdudluq nəzəriyyəsinə uyğun gəlsə də, onun ehtiva elədiyi qanun və prinsiplərə sığmır. İnsanın həyatında elə şeylər var ki, təbiət qanunları ilə idarə olunmur. Bur-

da əxlaqi-mənəvi dəyərlər sistemi də var. Bizim yaşamımızda təbiət qanunları, məhdudluq nəzəriyyəsi nə qədər həlledicidir-sə, yaratdığımız dəyərlər də bir o qədər əhəmiyyətlidir. Dəyərlər sistemini yaşamımızda başlıca şərt kimi qəbul eləməməyin özü mənəvi dünyamızın erroziyasıdır. Bu erroziya getdikcə dərinləşir, dərinləşdikcə də öz zərbələrinin təsir gücünü artırır. İçimizi yeyir, bizi məhv olma həddinə gətirib çıxarır. Ona görə də Yazgülün törətdiyi bu hadisədə təbiət qanunu axtarmaq, əxlaqi-mənəvi prinsiplərə əsaslanmaq mümkün deyil. Ancaq qanun və prinsiplərə əsaslanılsa, bu hadisənin son yeganə proqnozu Yazgülün özünün məhvəsidir. Yeganə yol uşaqların ondan alınması, imkan qədər başqa ruhda böyüdülməsidir. Doğrudur, onun yaratdığı möcüzənin — ona hoqqa da demək olar — sədasını Günayla Aygün də dadırlar və ömürləri boyu o təsirdən xilas ola bilməyəcəklər. Yazgülün hərəkətlərində açıq-aydın cinayət var. Bu, inkar olunmazdır. Ancaq o cinayət bir qədər pərdəlidir. Cinayətini imtina ilə nə qədər ört-basdır eləməyə çalışsa da, fakt və dəlillər öz mövcudluğunu qoruyub saxlayır. Bundan heç cürə yaxasını çəkib kənarda dayana bilməz. Nə isə, deyəsən, məqsəddən çox uzaqlaşdım. Hər gün onun elədiklərini xatırlatmayın. Düşünəndə ki, Yazgülün cinayəti nəticəsində təsadüfi bir xətdən uşaqların başlarına bir iş gələr, bax, onda məni vahimə bürüyür. İnsan instinkti çox güclüdü. Bəzən filosoflar onu müxtəlif cür adlandırırlar: telepatik qabiliyyət, ürəyə danma; fitri duyum; aqlın gözlənilməz parıltısı; əqlin ziyası; davranışın instinktiv forması... Nələr, nələr. Başlıcası onu nə adlandırmaq deyil. Fakt odur ki, biz onu canımızda çox zaman duyuruq, hiss eləyirik. Elə bir şeyin olmasına cani-dildən inanırıq. Bunların nəticəsidir ki, bu gün nənə Lətifə də, bibi Atlas da, ata Mahmud da uşaqların müdafiəsindədirlər. Onları fəlakətdən qurtarmağa çalışırlar... Hər kəs özünün əxlaqi-mənəvi aləminə uyğun olaraq missiya həyata keçirir. O yola qədəm qoymamışdan əvvəl nə

elədiyinə inanır və sonra o yolla irəliləyir. Aydın olmayan fikir canlı həyata o qədər də nüfuz edə bilməz. Peyğəmbəranə fikir canlı həyatdan doğur. O reallığıyla, inandırıcılığıyla insana siraət eləyə bilir. Real varlıqdan canlı nə fakt var, nə sübut var, nə düşüncə... Bu, mənim fikirlərimdir. Bacı, dediklərimi filosofanə düşüncə də, fantazyorluq da, qeybdən axıb gələn sərsəm düşüncələr də, beyində yaranan ağlagəlməz xəyal da adlandırmaq olar. Artıq həyatımızda çox böyük dəyişiklik baş verib. Biz problem qarşındayıq. Ona görə problem deyirəm ki, biz iki körpənin həyatı üçün yarana biləcək təhlükənin insani məsuliyyətini və cavabdehliyini üzərimizə götürmüşük. Kimsəyə müraciət eləmədən, kimsədən yardım gözləmədən bu cavabdehliyimizi sona yetirməliyik. Onu da bilirəm ki, bu missiyanı həyata keçirmək nə anam Lətifənin, nə də bacım Atlasın qanunu vəzifələridi, bərcərləridi. Yox!.. Əsla!.. O fikirdən çox-çox uzağam. Oğul kimi anamın, qardaş kimi bacımın quluyam, əllərindən öpürəm.

Sizin çəkdiyiniz əzab və izzətlər məni utandırır, qüssələndirir. Bəzən də özümü məzəmmətləyirəm. Bu baş verənlər Yazgülün xəstə idrakından, dar düşüncəsindən, kor mənəviyyatından doğan mürdar vəcdinin nəticəsidir. Ona elə gəlir ki, içində doğan sevgiyə əvəz tapa biləcək. Yox, onun kiməsə sevgisi gözlərini tutacaq, ehtiraslarını söndürmək istəyən həmin kimsənin sələfinə çevirəcək. Sevgi mücərəddi. Ataya, anaya, övlada, başqa adamlara sevgi var. Ancaq dərəcəsiz, hədsiz-hüdsüz deyil. Nə isə, bu dediklərim məni haldan-hala salır. Neçə vaxtdı siz mənim övladlarıma analıq hissi, qayğısı bəsləyirsiniz. Hiss olunur ki, hər biri yerimək, danışmaq ərəfəsindədi. Üzlərinə xoş baxanda, gülümsəyirlər, tanış adamların — elə biri mənim özümün — üstümə atlanırlar. Oynamaq istəyirlər. O gün Aqıl necə dedi: “Ayaqları yer tutsaydı, danışa bilsəydilər, Mahmud, verərdin birini Atlasa. O analıq eləyərdi qızların birinə.

Bizim də evimizdən uşaq səsi, uşaq qığiltısı, qəhqəhəsi gəlirdi...". Sağ olsun Aqil də. O, mənə doğma qardaşlıq elədi.

İnsan xoş sözə, xoş rəftara möhtacdı. O, özünü onda xoşbəxt sanır ki, oturub-durduqlarının səmimi hissi ilə əhatələnir...

Atlas axır ki, gülərək dilləndi:

— Qardaş, sən əcəb filosofsanmış, mənim xəbərim olmayıb.

— Bacıcan, adamları filosof eləyən onun ətrafıdır. Dərd-sərinin çoxluğudu. Ona qarşı yaxınlarının xəyanətidir. Mən hər dəfə görürəm: uşaqlar bir balaca xəstələnəndə, soyuqlayıb hərərətləri qalxanda... nədə, nədə, anamla sənə keçirdiyiniz həyəcanları. Dəfələrlə şirin yuxularınızdan oyanmanızı. İsti yataqlarınızdan qalxmanızı. Onları qucaqlarınıza alıb, “can”, “can” deyə-deyə üz-gözlərindən öpmələrinizi. Bunları görməmək, dəyərləndirməmək mümkündürmü? Əlbəttə, dəyərləndirməmək mənim tərəfimdən ən böyük insafsızlıq, ləyaqətsizlik olardı. Hər gününüz məşəqqətlər içərisində sona yetir. Kədərdən, qəmdən doğan daha məşəqqətli, cansıxıcı, əzabverici gecələriniz başlanır.

Axır ki, Lətifə də dilə gəlirdi:

— Oğlum, sən nə qədər əzab-iztirablar içərisində inləyirsən. Qurtar belə söhbətləri. Bu danışdıqlarınla olmaya özünə, bacınla anan arasına sədmi çəkirsən? Biz bizik! Hamımız birlik, oğlum. Hərdən “Utanıram, qızarıram, ya xəcalət çəkirəm deyirsən”. Buna ehtiyac varmı? Onlar da bizimdi. Şükür Allahın böyüklüyünə ki, uşaqlar sağlamdılar.

Mahmudun gözləri doldu. Ağır qəm-qüssə bürümüş ürəyi həyəcan və iztirabdan sancdı. Anası oğlunun doluxsunmuş gözlərini görəcək sözünü bir qədər başqa səmtə yönəltdi:

— Gözlərini açıb-görəcəksən ki, qızlarının hərəsi bir əlindən tutub, “Bizi parka apar”, “Bizə filan şeyi al”, daha nə, nə tələb eləyirlər. O birisi gün də məktəb qapılarını bu qızların üzünə taybatay açacaq.

Atlas gülərək dedi:

— Bir də gördün ki, elçilər qapını aldılar. Qızların üstündə dava-dalaş saldılar. Həyat belədi, qardaş. Biz bu yaşa gələndə kimi azmı zidgirlik çəkmişik?

Lətifə:

— Əziyyət verməkdən çıxan vaxtlarıdır. İndi biz onlara qayğı göstəririk, bir zaman gələcək onlar bizə qayğı göstərəcəklər. Çalışıb onları xəstələnməkdən, həyatlarına təhlükə yarada biləcək hadisələrdən qorunmalıyıq.

Atlas:

— İnşallah, hər şey yaxşı olar.

Lətifənin narahatlığı

Bir zaman əl-ələ tutub, uşaq baxçasına ayaq açan Günayla Aygün böyüyüb, məktəbə qədəm qoydular. Hər gün Lətifə onları dərse aparıb gətirirdi. Daim nənə nəzarətində olan bu iki bacı səliqə-səhmanları, geyim-keçimləri, davranışları, nizam-intizamları, oxumaqları, müəllim və yaşdıllarıyla ünsiyyət yaratmaları ilə hamının diqqətini cəlb edirdi. İncə görkəmləri, məlahətli səsləri, şirin danışdıqları sevilmələrinin başlıca səbəbi idi. Onlar məktəbdə baş verən hadisələri nənələrinə çatdırır, ondan məsləhətlər alırdılar. Bir dəfə Nəzrin müəllimə Günayla Aygünü bir-birindən fərqləndirə bilməyib demişdi: “Mənim ağıllı, gözəl qızlarım, mən də, şagird dostlarınız da sizi bir-birinizdən ayıra bilmirik. Siz məktəbə gələndə çalışın eyni paltarlar geyinməyin...”. Doğrudur, müəllimənin bu sözləri övvəl uşaqların gülüşünə, əkiz bacıların utanmasına səbəb olmuşdu. Bunu hiss eləyən müəllimə onu da əlavə eləmişdi: “Uşaqlar, Günayla Aygün gözəldilər. Axı, siz də, mən də onları çox sevirik. Mən istəyirəm, onların adlarını çəkəndə çaşmayım. Elə siz də onları

dolaşığı salmayasız”. Bu sözlər Günayla Aygünün xoşlarına gəlmişdi. Onlar bu sözləri evdə həvəslə, qürurla deyəndə, nənələri də çox sevinmişdi:

— Mən ömrüm boyu arzu eləmişəm ki, əkiz nəvələrim olsun. Özləri də həm görkəmcə, həm də ağılca bir-birilərinə oxşasınlar. Hamı onların yaxşı cəhətlərindən danışsın. O tərifləri eşidib, mənim də qəlbim açılsın, fərəh hissi ilə dolsun.

Günay dedi:

— Nənə, gözəllik üçün neyləmək lazımdı?

Lətifə:

— Təmizkar olmalı, oturuşunu-duruşunu, danışğını bilməlisən. Düşünmədən danışanlar görkəmcə nə qədər yaraşığı olsalar da, gözəl sayılmazlar. İnsanı gözəl eləyən birinci onun ağılıdır.

Aygün:

— Yaxşı, kimlər ağıllı ola bilərlər?

— Dərslərini yaxşı oxuyanlar. Hamıya hörmətlə yanaşanlar. Kəbud, xoşagəlməz söz danışmayanlar. Davakar adamlar heç vaxt ağıllı olmazlar.

Günay:

— Atlas bibi gözəldi, yoxsa, ağıllı?

Lətifə ucadan güldü:

— Ağıllı olanlar həm də gözəl olurlar. Siz Atlas bibidən incimisiniz?

Qızların hər ikisi bir ağızdan:

— Yoox...

Günay:

— Biz onu çox istəyirik.

Aygün:

— Onu görməyəndə darıxırıq. İstəyirik həmişə yanımızda olsun.

Lətifə:

— Görünüşü necədi?

Qızlar bir ağızdan:

— Yaxşı.

— Deməli, Atlas bibiniz gözəl və ağıllıdır. Bibiniz məni də, sizi də, atanızı da çox istəyir.

Lətifənin sözləri qızların xoşuna gəldi və dedilər:

— Biz də çalışacağıq gözəl və ağıllı olaq.

Lətifə:

— Mən sizə inanıram. Siz gözəl və ağıllı olanda, mən də özümü xoşbəxt sanıram. Tanıyanlar sizin barənizdə yaxşı danışanda, sizi tərifləyəndə, mən də sevincimdən yerə-göyə sığmıram. Qəlbim fərəh hissi ilə dolur. Sizi ağıllı, gözəl görən atanız da çox sevinəcək. Deyəcək, mənim ağıllı və gözəl qızlarım var. İnsanın xoşbəxtliyi ağılı və gözəlliyindədir...

Aradan xeyli keçmişdi. Tapşırığı düzgün yerinə yetirmədiyinə görə, Günay aşağı qiymət almışdı. Bacılar evə fikirli-fikirli qayıtdılar. Onlar bir qədər kədərli və məyus idilər. Lətifə onları belə görəndə, qəsdən heç nə soruşmadı. Özünü elə apardı ki, guya, qızların hallarından xəbərsizdi. Aradan bir az keçdi, Günay özünü saxlaya bilməyib dedi:

— Nənə, müəllimənin məndən nəyə acığı gəlir. Mən ona neyləmişəm?

Lətifə:

— Müəllimənin şagirdindən heç vaxt acığı gəlməz.

Aygün:

— Açığı gəlmirsə, bacıma niyə aşağı qiymət yazır?

Lətifə:

— Hə... Demək, müəllimə Günaydan narazı qalıb. Dünən müəllimə sizə dərs danışdı? Tapşırıq verib?

Qızlar ikisi də birdən:

— Hə... Nə olsun ki?

Lətifə:

— Dünən o sizə dərs deyəndə, borc verib. Bu gün də borcunu geri istəyib. Günay da o borcu qaytara bilməyib... Günay zəhmət çəkib dərslərini hazırlayırdı, tapşırığı yerinə yetirirdi. Müəllimə də onun biliyini yüksək qiymətləndirirdi, hələ özünə də “çox sağ ol” deyirdi. Qızım, səhv eləmişən, özün də müəllimədən narazı qalmısan. Bax, belə yanaşmanın gözəlliklə, ağılla heç bir əlaqəsi olmaz. İstədim, yaxşı-yaxşı fikirləşəsiniz, səhvinizi başa düşəsiniz, bir də onu təkrarlamayasınız.

Günay:

— Səhv eləməyən adam olurmu, nəyə?

Lətifə diqqətlə Günayın üzünə baxdı:

— Yox, ola bilməz. Hamının səhvi olur.

— Onda, adamlar necə gözəl və ağıllı ola bilərlər?

Lətifə güldü:

— Ömrüm-günüm, yenə deyirəm: hamı səhv eləyir. Ancaq səhvini başa düşüb, onu boynuna alanlar, bir də elə səhvə yol verməyənlər... gözəl və ağıllıdılar. Yox, özünü naahaqdan haqlı sananlar, səhv eləyə-eləyə “mən düzəm”, “mən haqlıyam” deyənlər, çox pis, çirkin adamlardı. Onları heç kim qəbul eləməz. Hamı onlardan qaçar. Zəhmət çəkib, növbəti tapşırığı düzgün yerinə yetirsən, müəllimənin sənə hörməti artacaq...

Məktəb illəri əkiz bacıların həyatında öz izini qoyurdu. Yaşları artdıqca, həyat barədəki təcrübələri, dünyabaxışları zənginləşir, ətrafdan gələn təsirlərə hissləri, duyğuları alışırdı. Lətifə şərəitdən asılı olaraq, bəzi şeyləri pərdəli, bəzi şeyləri də, — əlbəttə, zərurət duyduqca, — çıpaqlığı ilə onlara anladır. Hansı yolu hara qədər getmək lazım gəldiyini diqqət eləyirdi. İnsafən, qızlar da Lətifəni axıracan dinləyir, dediklərini Quran ayəsi kimi qəbul eləyirdilər. Əkizlər ailə üzvləri — nəyə, bibi, ata ilə, demək olar ki, açıq idilər. Deyilməsi mümkün olan sözləri çəkinmədən ailədə danışa bilirdilər. Əslində, bu imkanı onlara Lətifə yaratmışdı. Böyük həyat təcrübəsinə malik olan bu

qadın tərbiyədə aşkarlıq prinsipinin nə qədər əhəmiyyətli rol oynadığını dərk eləyirdi. O, açıq sözə, açıq fikrə həmişə üstünlük verirdi. Özü də hərdən Atlasa da, Mahmuda da deyirdi: “İmkan verin, uşaqlar fikirlərini sona qədər desinlər. Ürəklərini açsınlar. Bunsuz nə uşaqlar sizi, nə də siz uşaqları anlayarsınız. Anlaşıqlı münasibət səmimiyyət doğurar, mehribanlıq yaradar. Bunsuz övlad-valideyn münasibətləri həmişə gizlin qalar”.

Lətifənin aləmində hər bir insanın özəl, səciyyəvi və tipik mahiyyəti var. Bu xüsusiyyətləri tuta bilməyəndə, insan xislətinə nüfuz etmək çətinləşir. Əslində bu, həyatın özündən də çətin, ancaq təbii prosesdi. Lətifə beləcə fikirlər aləmində vurnuxmağa başladı. Əkizlərdən xəbərsiz Yazgül gəlib durdu gözləri önündə. Mühakiməsiz-filansız, götür-qoylara başladı: “Əkizlər böyüyüblər, sabah, ya o biri gün məndən soruşacaqlar anamız hardadı? Hamının anası var, bəs bizimki niyə yoxdu? Niyə yanıma gəlmir? Niyə bizimlə birlikdə yaşamır?.. Bu və buna bənzər suallarla mənə yanaşsalar, ya verdikləri suallara cavab istəsələr, aman Allah, mən nə cavab verəcəm? Araları o qədər açıqdır ki, bu sualı qızlar bibilərinə də, atalarına da verə bilərlər. Müraciət etmələrinə kimsə zəmanət verə bilməz. Mahmudla Atlas nə deyəcəklər? Qəribədi, həyatın cəncəl işlərindən baş açmaq olmur. Ağıla gəlməyən şeyləri sənə sürpriz eləyir. Hər biri də problem. Biri o birisindən düşündürücü, qaranlıq, bəzən də dolaşlıq. Görəsən, bu sirri — analarının olmamasını — mən onlara açsam, yerinə düşərmə? Yoxsa, uşaqların özlərinin sual verəcəkləri anı gözləyim? Birdən əkizlər mənə inanmadılar? Lap məni, atalarını günahkar hesab elədilər? Onda nə olsun? Bizə ana lazımdı dedilər? Onda mən neyləyəcəm? Aman Allah, biz ömrümüz boyu sorğu-sualar içərisində çabalamaıyıqmı? Bu suallara verəcəyim cavablar qızları təmin eləyəcəkmə? Eləməzsə, fəvqəladə dərəcədə nadir hadisə baş verməz ki? Versə, onda necə? Mən özümə bəraət qazandıra biləcəyəmmi? Vaxtı ilə baş

verən, hər vaxt qayıdılacağı zərurət kimi qarşıda dayanan, müzakirəsi gözlənilən bu ailə-məişət əhvalatını bəlkə də mən çox şişirdirəm. Ana görməyən, onun nəfəsini duymayan, səsini eşitməyən bu əkizlərə ana ilə bağlı düşünlərin açıq və ya qapalı olması o qədər də əhəmiyyətli deyil. “Ana” sözü onlar üçün mənasız səs kompleksidir.

Lətifə dayandı. Sualları hərdən özünü də dolaşdırırdı:

— Yox, mən düz fikirləşmirəm. Verdiyim sualların məzmununda şeytan əməllərinin mahiyyətindən doğan rüşeymlər var. Bəlkə də elementlər desəydim, daha düzgün olardı. Təkrar eləyirəm, çox qalmaqallı, vicdansızlıqla dolu fikirlər gəlirdi ağıma. Ana! Ana! Bu sözün qüdrəti onun İlahi varlıqdan doğmasındadı. Ana yoxdursa, həyat da yoxdur. Mən də yoxam. Məni dünyaya gətirən də olmayıb. Oğlum da, qızım da yoxdur, nəinki əziz nəvələrim. Həyat heçlik deyil, varlıqdı... Bu varlığın mahiyyəti, yaradıcısı Anadır! Bəli! Anasızlıqlarının sirri bu əkizlərə açılmalıdır. Özü də təfərrüatı ilə, olduğu kimi, artırıb-əskiltməyə yol vermədən.

Lətifə qalxıb yataq otağına keçdi. Çarpayıya uzanıb toxtamaq istəyirdi ki, birdən ağına belə bir fikir gəldi. Bəlkə Bənövşəyə deyim, anaları barədə uşaqlara o danışsın? O da nənədi. Bənövşənin sözləri daha inandırıcı olar... Onsuz da, o hər nə olubsa, həqiqəti deyəcək. Yalan-yanlış danışmayacaq. Çünki o, ədalətli idi. Tez-tez uşaqları yoluxmağa gəlib-gedir. Əkizlər də onu nənə kimi tanıyırlar və sevirilər. Özü də çox.

İt hürər, karvan keçər

Son vaxtlar nəvələrinin əhvalında dəyişiklik duyan Lətifə Stəlaş keçirməyə başladı. O, bacılardan: — Nədən bikiyə görünürsünüz? — sualına cavab almaq istədi. Qızların üzünə baxanda, hər ikisi gözlərini nəvələrinin gözlərindən yayındırırdı. Lətifə bunu açıq-aydın hiss elədi. Hissiyatı onu bir qədər də silkələdi. Düşüncələri bir yerdə qərar tutmasına imkan vermədi... Öz otaqlarına çəkilən qızlar, elə bil, tamam dəyişmişdilər. Əvvəlki gülüb-danışmalarından, musiqi sədaları altında rəqs etmələrindən, zümzümələrindən əsər-ələmət qalmamışdı... Lətifə xeyli düşündü. Bir bəhanə ilə qızlar dincəldiyi otağın qapısını açdı. Bacılar çarpayıda bir-birilərinə sarılmışdılar. Qapı açıldı, dərhal ayağa qalxmaq istədilər. Nənə: — Başımı itirmişəm, o biri otağa getmək əvəzinə, sizin otağın qapısını açdım, yatın, dincəlin, qızlarım, — deyib qapını sakitcə örtüdü.

Lətifə dərhal fikirləşdi:

“Axı, bu əkizləri heç vaxt belə sıxıntılı, tutqun, kədərli görməmişəm. Bunlar qəm-qüssədən, elə bil, dolublar. Artıq-əskik söz desəm, hönkür-hönkür ağlayacaqlar. Lap ürəyim parçalanır. Artıq yeniyetməlik dövrünə qədəm qoyurlar. Bu gün-sabah orta təhsillərini tamamlayacaqlar... Görünür, kimsə anaları barədə onlara nəsə deyib. O qədər ağzına gücü çatmayanlar, qaşınmayan yerdən qan çıxarmaq istəyənlər var ki... Bəlkə Yazgül özü bunların qarşılarını kəsib: — Ananız mənəm, — deyib? Deyir, desin. Mən Yazgülün balaları ilə danışmasına qarşı deyiləm. Ana-bala arasına girmək Allaha da xoş getməz. Yox... Mahmudu yaxşı tanıyıram. Ürəyinin yumşaqlığına bələdəm. O da qızlarının anası ilə görüşünə heç vaxt yox deməz... Mahmud övladcanlıdır. İnsafən, Atlas da qardaşı balalarını canı qədər istəyir. Onların alınlarının qırışmasına, üzünün turşumasına, kirpiklə-

rinin islanmasına razı olmaz. Bənövşə həmişə bu evə gəlib-gedib. Nəvələri də ona “nənə” deyə müraciət eləyirlər. Bənövşə anaları barədə bunlarla danışsaydı, inanıram, mənə də deyərdi. Yox... Bu, Bənövşəlik iş deyil. Yazgülə də inanmıram. Onda övladlarına qarşı azacıq analıq hissiyyatı olsaydı, bircə dəfə qızlarla görüşər, onlarla kəlmə kəsməyə təşəbbüs göstərərdi. Mən nəvələrimin anasının sinəsindən vurmayaçaqdım ki?! Ya itələyib, yıxmayaçaqdım ki?! Yox... Yox... Arğac tamam başqa yerdən, ailəni yaxşı tanıyan şəxsdən keçib... Onsuz da hər şey açılacaq. Qızlar əvvəl ikilikdə fikirləşəcəklər, götür-qoy eləyəcəklər. Sonra küskün, bikiş, acıqlı halda da olsa, həqiqəti öyrənməyə çalışacaqlar. İmkan verim, söhbəti hardan, necə başlamaq barədə fikirləşsintlər. Mən maraqlansam, soruşsam, ola bilsin ki, hər şeyi tam, təfərrüatı ilə açmasınlar...

Lətifə ürəyində sızıntı hiss elədi. İstədi eyvana çıxsın. Bir balaca təmiz hava alsın. Dərd-sərini, başında qaynaşan fikirlərini özündən uzaqlaşdırsın. Elə bu vaxt qapı döyüldü. Gələn Bənövşə idi. Öpüşüb-görüşdülər. Bənövşə əlindəki sokolad qutusu stolun üstə qoydu və Lətifə ilə divanda əyləşdi.

Bənövşə:

— Uşaqları görmürəm.

— Otaqlarındadırlar. Çarpayıda uzanıb dincəlirlər. Ancaq...

— Nə ancaq?

— Elə bil, kimsə onlara nəşə deyib. Özlərində deyillər. Onlardan çıxmayan iş, mənimlə də danışmaq istəmirlər.

— Özlərini tanıyan vaxtlarıdır. Bəlkə ona görə?..

— Deyə bilmərəm nədəndi.

— Əkizlər, adətən, belə olurlar.

— Əşi, tək elə olsun. Onlar nə vaxtsa həqiqəti biləcəklər.

Hərdən fikirləşirəm, özgə elə müəmmalı söz deyər, uşaqlara pis təsir eləyər. Məncə, həqiqəti açıb söyləməyin vaxtıdır. Ancaq necə açım, bilmirəm.

— Burda çətin nə var ki? İstəsən, mən açaram. Ata-analarının ayrılımlarında nə sənin, nə də Mahmudun günahı var. Mən minnətdar olmalıyam ki, iki nəvəmi əl boydalıqdan sən saxlamısan, böyütmüsən. Böyük qız olublar. Elə gəlmişkən, sənin yanında açacam.

Bənövşə ayağa qalxıb, qapını döydü. İçəridən səs gəlməsini gözlədi. Elə bu vaxt: — Gəlirik, nənə, — deyər qızlardan birinin səsi eşidildi. O andaca qapı açıldı. Hər ikisi qamarlayıb Bənövşəni üz-gözündən öpdülər. Otağı səs-küy bürüdü. Qızlarda bayaqkı qəm, qüssə və kədərdən əsər-ələmət yox idi.

Lətifə qızlara:

— Çay hazırdı, bizə də, özünü də süzüb gətirin.

Qızlar mətbəxə getdilər. Tez də əllərində iki stəkan çay qayıtdılar.

Lətifə: — Şokolad qutusu nənəniz gətirib, açın çay içək, — dedi.

Qutu açıldı. Çaylar içildi. Bənövşə ilə qızların hal-əhval soruşmaları başladı. Bənövşə handan-hana dedi:

— Qızlarım, siz böyümüsüz. Bu boy-buxun, bu gözəllik, bu ağıl sizdə elə-belə yaranmayıb. Siz də, elə mən də, sizi və bizi istəyənlər də — hamısı Lətifəyə, Atlasa “sağ ol” deməliyik. Sizi dünyaya gətirən — daha dəqiq desək — doğan mənim qızım Yazgüldü. Hələ siz ana bətnində olarkən o sizdən imtina eləmək istəyirdi. Mən də, Mahmud da, elə Lətifə də onun yöndəmsiz və nalayiq fikrinə qarşı çıxdıq. Mən onu bu sərəm fikrindən yayındırmaq üçün bu evdən çıxarıb, yanıma apardım. Onu nəzarətdə saxladım.

Əkizlər Bənövşə nəvələrini diqqətlə dinləyir, sözünü kəsmək istəmirdilər. Lətifə dedi:

— Bənövşə, hər şeyi xırdalığı ilə açıb tökməyə nə ehtiyac var? Analarımı tanımaları kifayətədi.

— Yox, Lətifə. Az yaşımız yoxdu. Yazgül doğma balam olsa

da, mən həqiqəti deməliyəm.

Günay dedi:

— Bizə həqiqət lazımdı, nənə! Açıb-ağartmasaq da, bəzi şeylərdən xəbərdarıq.

“Xəbərdarıq” sözünü eşidəndə, Lətifə diksindi. Öz-özünə dedi: “Deməli, mən düz fikirləşmişəm. Qonşulardan kimsə uşaqlarla ailə söhbətinə girişənlər var”. Lətifə özünü daxilən narahat hiss eləsə də, ağzına su alıb susdu. Danışmadı. Söhbətə müdaxiləsini artıq sandı. Bənövşə sözünə davam elədi:

— Doğum evində dünyaya göz açdınız. Bir həftəyə yaxın orda həkim nəzarətində qaldınız. Xəstəxanadan çıxanda ananız sizdən imtina ərizəsi yazdı. O gündən bu günə kimi sizə analığı da, nənəliyi də bu Lətifə elədi. Hərdən öz-özümə düşünürəm: Lətifə, Atlas olmasaydılar, sizin taleləriniz necə olardı? Kişi xeylağı Mahmud sizi saxlaya bilərdimi? Yox...

Onda sizi uşaq evinə verəcəkdilər. Kimsəsizlərə çevriləcəkdiniz...

Bənövşə ağır-ağır danışdıqca, Lətifə olanları xatırlayırdı. Özünü saxlaya bilməyən Lətifənin gözlərindən yaş sel kimi axdı. Bunu görən əkizlər ayağa qalxdılar. Hərəsi Lətifənin bir üzündən nənə deyərək, gözlərindən yanaqlarına süzülən yaş sildilər. Bənövşə sözünə davam elədi: — Hərəniz bir dərədə olacaqdınız, bir-birinizdən xəbərsiz. Şükür Allahın böyüklüyünə, bu gün-sabah müstəqil həyata atılacaqsınız. Lətifədi, Atlasdı sizin ananız, gözümün işıqları. Təzəlikcən eşitmişəm, sən demə, sizdən imtina ərizəsini qızım Yazgül məhkəməyə də veribmiş... Nə olsun ki, Yazgül mənim qızımdı. O sizdən imtina elədiyi üçün mən də ondan imtina elədim...

Aygün üz-gözü qızarmış halda titrək səslə dilləndi:

— O indi sənənlə əlaqə saxlamır?

— Yox... Deyilənlərə görə xarici ölkələrdən birindədi. Valideyninə övlad ola bilməyən özü də valideyn ola bilməz. Sizin

xoşbəxtliyiniz bu ailədədi, balalarım!

Lətifə məyus-məyus dilləndi:

— Kim istərdi oğlunun ailəsi dağılsın. Ailə üzvlərinin qəlbi-nə nisgil damğası vurulsun... Hər şey arxada qaldı... Ancaq Günayla Aygündən bircə təvəqqəm var: özgə sözünə inanmasınlar. Hər bir ailənin özünə məxsus sirləri var, çatışmazlıqları var... Qaldı qızlarım, bizimlə bağlı bundan sonra çıxma biləcək söz-söhbətə, sırğa eləyib qulağımızdan asın ki, it hürər, karvan keçər... Hürüb-hürüb susacaqlar. Böyük qızlarsınız. Daha uşaq deyilsiz, kiməsə aldanasınız. Birimizin sirri bu ailədə hamımızın sirridi. Mənim-sənin olmamalıdır. Bir şeyi də unutmayın: atanız sizi çox sevir, sizinlə nəfəs alır...

Kişi, yoxsa, arvad...

Son vaxtlar tez-tez özünü halsız, yorğun-argın hiss eləyən Mahmud iki gün idi ki, fiziki cəhətdən gərgin olduğunu daha çox hiss eləyirdi. O, axşamdan başını yastığa atır, səhərə-cən kirpiklərini qırpa bilmir, buna görə də hər gün səhər çarpayısından çətinliklə qalxırdı. Həmişə olduğu kimi, o bu səhər də acqarına siqaret çəkə-çəkə, öskürə-öskürə yataq otağından çıxdı və: — Sabahınız xeyir, qızlarım, — deyərək asta-asta onların yanlarından ötüb, eyvana çıxdı. Yaz səhərinin rahiyəsi onu bürüdü. Təmiz hava ciyərlərinə dolduqca, Mahmudun əhvalı da demək olar ki, yüksəldi. Lətifə mətbəxdə səhər yeməyi üçün tədarük görürdü. Yeniyetməlik dövrlərini yaşayan Günayla Aygün stolun üstünü qaydaya salırdılar. Bu qızlar yeniyetməlik dövrlərinə qədər qoyduqlarındanmı, orqanizmlərində gedən təbii dəyişmələrdənmı, ya irsiyyətdənmı... get-gedə tamam başqa görkəm alırdılar. Dilə gətirməsələr də, ailədə bunu hamı hiss eləyirdi. Atlas bir neçə dəfə öz-özünə demişdi də. Qızlar gözəl-

göyçəklikdə eynən analarına çəkiblər, kaş ağılda ona oxşamaydılar. Əkizlərsə bir-birilərindən seçilmirdilər. Evdə onları çətinliklə ayıra bilsələr də, həyəət-bacada, çöldə-bayırda, məktəbdə ayıra bilmirdilər. Qonşu Sultanə xanım bir neçə dəfə demişdi: “Bu qızları ayırmaq hələm-hələm iş deyil. Sanki iki yerə bölünmüş bir almadılar. Allahın böyüklüyünə şükür, qüdrətindən yaratdıqlarına bəzən elə surət verir ki, onu möcüzə sanmaya bilmirsən. Di gəl baş sındır, görün bunlardan hansı Günay, hansı Aygündü?”. Qızların gümrəhlıq ifadə eləyən üzlərində cazibədarlıq və heyranedicilik duyulurdu. Yaşlı adamlar deyirdilər: “Bu əkizlər Allahın kefinin xoş vaxtında doğulublar. Allah nəzərini onların üstündə saxlayıb, onlardan səxavətini əsirgəməyib”. Nəslə yaxşı tanıyanlar isə bu fikri başqa cür ifadə edirdilər: “Bu əkizlər ata nənələrinə çəkiblər”. Bu nəslin törəmələrinin hamısı demək olar ki, belə cazibədar olublar. Gözəllik sevdasına düşənlər kimsəyə niyyətlərini açıb-tökməsələr də, bu nəslə üz tutardılar. İnsafən, bu ocaqdan çıxan xanımlar da halalca sevilib seçilən idilər. Doğrudur, keşmişin xanımları açıq-saçıq geyinməsələr də, gözəlliklərini bürüb-büküb kiminsə nəfəsindən uzaqda saxlamağa çalışsalar da, yenə onların cazibədarlığı diqqət çəkərdi. Zaman ötdükcə cüzi mühafizəkarlıqlar istisna olsa da, guya, müasirlik ab-havası ilə bir sıra ənənələrdəki gərilmələr, dəyişmələr, hətta, dağılmalar nəticəsində bəzi xanımlarda sərbəstliyə, azadlığa yol açan meyillər də özünü açıq-aydın göstərirdi. Başqa sözlə, ulu nənələrinin miras qoyub getdikləri bu xovları əməlli-başlıca qırmaqda idilər: oturuş-duruşlarında olduqca sərbəst idilər; addımlarını istədikləri kimi ataraq ürəklərincə aşağı-yuxarı hərəkət eləyirdilər; kimlə, necə olsa, danışırdılar; kazinolara, barlara, kino-teatrlara; konsert salonlarına... müzayiqəsiz-filansız gedə bilirdilər; çimərliklərdə lüt-üryan olurdular; çıpaq şou-biznes nümayəndələri sayığı, rəqqasələr kimi kişiləri öz torlarına salmağa, yırgalanmağa, özlərini əsdir-

məyə meyilli idilər; ərköyünlüklərindən, hoqqabazlıqlarından, göz-qaş oynatmalarından, görünməsi qəbahət sayılan əndlərinin bir çox yerlərini nümayiş etdirməkdən ləzzət alırdılar; adamları qəsdən məsxərəyə qoymaqdan, onlarla məzələnməkdən, qaşınmayan yerlərindən qan çıxarmaqdan... zövq alırdılar... Bu əkizlərin əxlaqı, demək olar ki, çoxlarınkından fərqli idi. Lətifə onları ətrafda baş verən sosial-mənəvi psixoloji deqradasiyadan qorumağa çalışırdı. Tay-tuşlarıtək bu əkizlər kef çəkməyə, əylənməyə nə qədər can atsalar da, nənələrinin dediklərini xatırlayıb, davranışlarına diqqət yetirirdilər, hərəkətlərində ehtiyatlı davranırdılar. Dünyanı hələ lazımınca dərk eləməsələr də, ictimai rəydən çəkinirdilər: “Baxan bizə nə deyər? Adamlardan ayıbdı. Gələcəyimiz yaxşı olmaz. Taleyimiz korlanır...” Bu və buna bənzər düşüncələri yeniyetməlik ehtiraslarının qarşısına sipər çəkirdi. Amma bəzən olurdu ki, özləri də bilmədən cızıqlarından çıxırdılar. Onda Lətifə nəvələrinin yöndəmsiz, ədəb-ərkan normalarına zidd hərəkətlərinin qarşısını alırdı, elədiklərinin bir çoxunu atalarından gizlədirdi. Sonradan Mahmud nəsə duyduqda, isti suya düşmüş göy çəngəsi kimi büzüşür, çiyinlərini çəkir, hərdənbir də onlardan xəbərilməyib deyir, ya da, ola bilməz, mən elə balalar böyütməmişəm, onlara elə ədəb-ərkan verməmişəm ki, hərəcayı-hərəcayı özlərini aparıb, sənə də, elə mənə də xəcalət gətirəcək bir iş görələr, bizi el içində rüsvayi-cahan eləyələr. Mahmud da anasını çox sevdiyindənmi, ona inandığındanmi, ya nədəndi, bir çox hallarda götürdüklərindən vaz keçər, hələ üstəlik, qızlarının saçlarını sığallaya-sığallaya alınlarından öpərdi: — Mənim ağıllı, gül balalarım, — deyərdi. Hərdən də xoşuna gəlməyən yüngül hərəkətlərini görəndə, yersiz, zəhlətökən, kimsəyə toxunan ağılsız söz-söhbətlərini eşidəndə, onlara irad tutmaqdan, hətta cəzalandırmaqdan da çəkinməzdi... Hə o da vardı ki, qızlarının yaxşı işlərini həmişə şirsirtməyə-filana yol vermədən dəyərincə qiymətləndirərdi. Gü-

nayının, Aygününün sevincindən həzz alardı. Onlara hədiyyələr verər, hər birini şadlandırardı. Belə olanda özü də hədsiz sevinərdi. Qızlar da hədiyyələri böyük şadyanılıqla qəbul eləyərdilər və sonra da hərəsi atalarının bir yanağından şarappatan öpərdilər...

...Günayla Aygün ali təhsilə çox həvəsli idilər. Öz üzərlərində çalışırdılar. öyrənməyə, araşdırmağa heç vaxt ərinçəklik eləməirdilər. Mənimsədiklərini bir-birlərinə danışır, razılaşırdıqları, şərik çıxmadıqları fikirlərə, ortaq olmadıqları mülahizələrə görə tez-tez mübahisəyə girişirdilər. Öz nöqtəyi-nəzərlərini sübuta yetirə bilmədikdə, biri digərinə güzəştə getmirdi. Axırda haqdi-nıxdı — hər kəs öz mövqeyində qalırdı. Mübahisələri qızıışanda, xüsusilə əsəbi şərait yarananda, atalarının üstünə qaçır, ya da bibilərinə zəng edib, məsləhət alırdılar. Onlardan da istədikləri cavabları ala bilməyəndə səsləri otağı bürüyürdü. Nənələri dözməyib acıqlanırdı: “...Uf, başım getdi. Siz mübahisələrinizlə məni cana doydurursuz. Məni xəstələndirəcəksiz. Yaxşısı budur, mən gedim, bir az həyətdə gəzim, təmiz hava alım, qonşularla söhbət eləyim, özümə gəlim. Mahmud gələr, şərinizi kəsər... O da kəsməsə, işiniz qalır Allaha...”. Qızlar da bir ağızdan: — Kəsər, kəsər, sən get gəzməyində ol... deyib gülüşərdilər. Mahmud evə gələndə Günay sağında, Aygün solunda əyləşər, hər kəs öz arqumentini əsaslandırmağa çalışardı. Ata Günaya şərik çıxsaydı, Aygün onunla əlacsız qalıb, hərdən, həmişə yox, razılaşırdı. Yaxud əksinə... Razılaşılmadıqları anlarda mübahisə “pik” həddinə çatırdı. Mahmud da qızlarının mübahisələrinə, beləcə, adətəkar olmuşdu. O, öyrəşmişdi ki, qızlarının erköynünlükdən, mənəm-mənəmlikdən doğan şirin mübahisələrini eşitməyəndə, elə bilirdi ki, nəşə mühüm bir şeyini salıb itirib. Onda da Mahmud qəsdən mübahisə yaradan bir məsələni özü atırdı ortaya, başlayırdı qızlarından soruşmağa.

— Yaxşı, de görüm, qadın yaxşıdı, yoxsa, kişi?

Mahmud çaşdı. Qızına necə cavab verəcəyini bilmədi. Elə ağzını açmaq istəyirdi ki, Lətifə səsini qaldırdı:

— Bu nə sualdı? Onu hardan eşitməmişiz?

Aygün dedi:

— Nənə, niyə özündən çıxırsan? Dünən Samir Simuzər müəlliməyə sual verdi. O da qaldı qığıldaya-qığıldaya. Cavab verə bilmədi. Axırda da Samiri başından elədi: — Get o sualın cavabını ata-anandan soruş.

— Siz də gəlib atanızdan soruşursuz?

Günay:

— Hə... Burda nə qəbahət var ki?

— Mənim sizə sözüüm yoxdu. Böyüdükcə şitəngiliyiniz artır.

Qız uşağının dili gödək olar.

Aygün gülə-gülə:

— Qulağı da kar olar, hə?..

Lətifə:

— Dünyanın işinə bax. Bu uşaqlar yerin altını da bilirlər, üstünü də. Kimin ağlına gələrdi bu əlləm-qəlləm sual? Bu yaşa gəlmişəm, sualın belə qoyulduğunu eşitməmişəm. Bu sual harda özünə yuva salıbsa, indiyəcən onu ağlına gətirən, belə problem qoyan — istər qadın olsun, istər kişi — nə görmüşəm, nə də eşitmişəm. İndiki uşaqlar otuz il, qırx il əvvəlki uşaqlardan ayıqdılar.

Mahmud dedi:

— Qızlarım siz mənim, mən də sizinəm. Həyatda elə şeylər var ki, onları çözləsək, nə qədər özümüzü abırlı-həyalı, başaşağı, ədəb-ərkanlı aparsaq, inanıram ki, faydasız olacaq. Arxası hörmətsizliklə qurtaracaq. Həyat müəmmalı, dolaşlıq, fırtına yaradan suallarla doludu. Onun hamısına cavab axtarmazlar. Axtarsaq da, qatı qaranlıqlara baş vürmüş olarıq. Özümüzün özümüzdən zəhləmiz gedər. Onda da Zeynəb qarı demişkən: “Döy başına, döy dizinə”.

Aygün tutduğu yerdəncə kəsməyə üstünlük verdi. O, Günay dümsükləyərək atasına dedi:

— Kişi, sən deyənləri biz başa düşdük. Sən ağıllı və gəzənti adamsan.

Lətifə:

— Yenə gəzənti?

— Əşi, sən tavaxıl elə, bir dayan görək. Biz atamızla danışı- rıq. Yer in altın da bilir, üstün də. Özünü ələ alıb, bacımın sualı- na doğru-dürüst cavab versin. Sən də, nənə, özünü əziyyətə sal- ma. Çox fikirləşirsən. Yüz fikir bir borcu ödəmir. Biz bacılara görə bu sualın cavabı çox vacibdi.

Mahmud qızlarına elə təəccüblə baxdı ki, sanki onları ilk dəfə idi görürdü:

— Bu sualı qəsdən...

Günay:

— Dedik axı, o sualı Samir dərəsdə müəlliməyə verdi. Biz də sənə... Bir də ki...

— Nə bir də ki?

— Sizin zamanəniz ötmək üzrədi. İndi bizim zamanəmiz gə- lir.

Aygün dedi:

— Hər zamanənin də özünəməxsus sualı var.

Lətifə:

— Bərəkallah...

Mahmud gülməyə başladı:

— Əcəb işə düşdük.

Günayla Aygün bir ağızdan tələb elədilər:

— Ləngitmə cavabı... Tez ol, atacan.

Əlacsız qalan Mahmud başladı söz oynatmağa.

— Arvad-kişi, kişi-arvad. Hansı yaxşıdı? Hansı pisdidi? Qızla- rım, tərəzinin gözlərində hər ikisi birdi.

Mahmud nə kişi üstündə dayana bildi, nə də arvad. Oğlunun

zora düşdüyünü görə Lətifə dedi:

— Oğlum, özünü yorma, Allahın adını çağır, birdəfəlik de ki, arvad. Bunların müəmmalı sualından canın qurtarsın.

Mahmud:

— Yox, ana, mən yalan danışa bilmərəm.

Qızlar sağdan-soldan atalarını dümsüklədilər.

— Yalan niyə? Axı, peyğəmbərimiz deyib ki: “Cənnət anala- rın ayaqları altındadı”.

Mahmud qızlarını diqqətlə nəzərdən keçirdi. Sonra da qayı- dıb, anasına baxdı. Lətifə ağzını büzüb, çiyinlərini çəkdi. Mah- mud astadan dedi:

— Qızlarım, peyğəmbərimiz o müqəddəs kəlamı söyləyən- də, bütün qadınları nəzərdə tutmayıb — yalnız analar barədə de- yib. O da baxır hansı analar. Dünyaya hər uşaq gətirəndən ana olmur. Uşaq doğub, zibilliyə, haralara, haralara atanlar anadılar- mı? Övladlarından imtina eləyənləri də ana adlandırmaq?! Doğ- rudu, peyğəmbərimiz o kəlamı deyib. Amma baxır “ana” deyən- də kimləri nəzərdə tutub? Mən nə karəyəm ki, onun sözünə şəkk gətirəm. Fikirlərinə müdaxilə eləyəm... Mən də onun de- diklərini təqdir eləməklə bütün analar qarşısında diz çökürəm... İndi siz mənim iki ayağımı salmırsız bir çarığa. Özünüz də haqdı- nıxdı tələb eləyirsiniz qaçım. Axı nə üçün, necə qaçaçağımı de- mirsiniz. Özünüz də açıq-aydın görürsünüz ki, çarıq kiçik və yöndəmsizdi. Yıxılmaq da elə-belə ötüşməyəcək... Ən azından baş-gözümü əzəcəm... Qol-qıçlarımı qıracam. İçalatım tökülə- cək. Ola bilsin ki, al qana da boyanacam... Güman eləyirəm, yetərincə böyümüsüz, yaşınıza görə təkrar eləyirəm, yaşınıza görə kifayət qədər aqlınız da var. Əcaib hala düşməyimi mənə rəva görməzsiniz.

Günay atasını matdım-matdım süzdü:

— Ata, sən kiçik məsələni çox şişirtmədin ki?

— Qətiyyə. Mənim dediklərim həyatın məntiqidi. Hər biri-

mizin gündəlik qarşılaşdığımız ağıl-qaralı təəssürlərdi.

Aygün təəccübləndi:

— Ata, bacım düz deyir. Bir “hə”, “yox”u bu qədər şişirdib, özəmətli, mötəşəm dağa çevirməyə ehtiyac vardı mı?

Aygün gülümsündü, sonra sözüünə davam elədi:

— Ya “hə” de, ya da “yox”. Biz də məsələni bitmiş hesab eləyək.

Mahmud güldü:

— Yox, bitməyəcək, qızlarım. Arvad və kişi hər biri ayrı-ayrılıqda konkret söz olsa da, onların məna tutumları çox böyükdü. Hər biri müəyyən fikir ifadə eləyir.

Lətifə:

— Sən deyənlər ümumi mülahizələrdi, fəlsəfi fikirlərdi. Qızlar çox gəncdilər. Bunları mücərrəd mülahizələrdən çox, görürsən ki, konkret söz maraqlandırır...

— Ana, mən nə uşağam, nə də cavan. Ömrünü sürü otarmağa həsr eləyən çoban da deyiləm. İlk baxışdan adi və açıq məna kəsb eləyən, əslində olduqca müəmmalı bu sual korafəhm cavab tələb eləmir və şübhə eləmirəm ki, çox da böyük olmayan ailəmizdə ikitirəlik yaradacaq. Qızlarım, nənəniz başda olmaqla siz bir mövqedə, tək mən isə, əks mövqedə dayanmalı olacağım. Siz bunumu istəyirsiniz? Kimsə kiminsə üzərində hakimi-mütləqmi olsun? Desəm, kişi yaxşıdı, ya arvad, yenə başlanacaq sonu görünməyən mübahisə... Etiraf eləyim ki, o sualın cavabını doğru-dürüst verməkdə mən də acizəm. Bəlkə Ayətullah Əl-Qlaf Məddahinin yanına gedək, həqiqəti ondan soruşaq? Əvvəlcədən onun da cavabını təxmin eləyirəm.

Lətifə də, qızlar da, təəccüblə Mahmudun üzünə baxdılar. Sonra onlar bir-birilərinin ardınca soruşdular.

Lətifə:

— Necə?

Günay:

— Nə cür?

Aygün:

— Nə təhər?

— Yaradan kişiyyə də, arvada da nə hədiyyə elədiyini yaxşı bilir. Hər kəs öz vəzifəsini və funksiyasını aydın dərk eləyir. O, bəşəriyyətdə elə ağıl qismət eləyib ki, hər kəs bütün keyfiyyət və əlamətlərinə görə özünü qarşısındakından üstün sanır, ağıllı bilir. Doğrudur, burda illüziyalara qapılma da var. Ancaq istər qadın olsun, istər kişi, fərq eləməz, o görək Yaradanın ona nəisib elədikləri ilə kifayətlənsin. Yeni iddialar irəli sürməklə Allahına qarşı çıxmasın. Yox, əgər onun buyurduqları ilə kifayətlənmirsə, onda, vay halımıza. Biz nə karəyik ki, o Kişinin işinə qarışaq? Bir də ki, o sualı elə bir tərzdə qoymaqda niyyətiniz nədi? Məni üzrlü sanın. Bəlkə siz ərə getmək barədə düşünürsünüz? Özünüzü ailə qurmağa hazır sanırsınız?.. Ola bilər, mən düz fikirləşməyim, daha doğrusu, fikrimdə yanılıım, mənə sualınız sizə təəccüblü gəlsin. Ancaq məndən inciməyin. Nəzərə alın ki, mən atayam. Sizin hər bir dərd-sərinizlə maraqlanmağa borcluyam. Borclu olduğum üçün bu sualı verməyə tam haqqım var. Bəlkə sizin kişidən zəhləniz gedir? Birincidirsə, mən yanılıramsa, onu normal hal saymaq olar. Yox, ikincidirsə, işlər inanıram ki, çox fəşdir...

Günay başını qaldırıb, tarap-turupla işləyən divar saatına baxdı və Aygünə xısıldadı:

— Darıxıram... Havam çatmır. Qalx gedək, bir az parkda gəzək.

Qeyri-iradi olaraq Aygünün də gözləri saata dikildi. Onlar nənələrindən icazə alıb, tələm-tələsik otaqdan çıxdılar. Araya sakitlik çökdü. Lətifə oğluna dedi:

— Uşaqların səslərinə elə öyrənmişəm ki, tək qalanda özümü tənha hiss eləyirəm.

Mahmud narazı tərzdə:

— Qızlar bəzən sərhədi keçirlər, ana. Görürsən, sualıma cavab vermədilər. Şübhəsiz, bu sənin onlara güzəştindən irəli gəlir. Belə olmaz. Nəzərə al ki, qızların hərəsi bir ailəyə, bir mühitə düşəcək. Ailələrin də özlərinə məxsus qayda-qanunları olacaq. Bizim ailənin ənənələri düşdükləri evdə qəbul olunmaya da bilər.

— Onsuz da qəlbləri sınıqdı. Onlara söz deməyə gücüm çatmır. Anasız qız, çətindi oğlum. Heç bilirsən nələr çəkirlər? Çox vaxt analarının ətrini səndən alırlar. Bunu mən bilirəm. Axı, qəbahətləri o qədər də böyük olmur ki, mərəkə açam. Elə dediniz, belə dediniz deməklə onları sıxma-boğmaya salam. Onlar quş kimidilər. Sabah uçub getsələr, civiltləri kəsilsə, onda, biz neyləyəcəyik, oğlum? Bilirəm, atasan. Çox şeyi götürə bilmirsən. Ancaq dözməlisən. Mən onları səndən az istəmirəm. Hamının uşaqları elədi. Görürlər, götürürlər.

— Olmadı, ana. Başımıza gələnləri nə tez unudursan? Mən ixtiyar verirəm sənə, yeri gələndə, onları cəzalandırmaqdan da çəkinmə...

Lətifə şaqqanaq çəkdi:

— Oyunun olsun... Qarışqanı böyüdüb, fil eləmə. Cavandılar. Onlar bu evdə özlərini sərbəst aparmasalar, bəs harda... İndi hansı dövrü, qızlara qadağalar qoyaq? Qoyarsan, hüsrü günahından betər olar... Uşaqların yemək-içməklərini verməklə, üst-başlarını bəzəməklə iş bitmir. Bir şəhərdəkilərə bax. Cavanların neylədiklərini görmürsən?.. Sən işdə-gücdə olmusan, mən onları zülmə böyütmüşəm.

— Ana, sən elə danışırısan, özüm də məəttəl qalırım. Bəyəm, mən yadam? Nizam-intizam görməmişəm? Sən sərbəstlik xatirinə onları düz yola gətirməkdən vaz keçməlisən?.. Keçmiş yada sal: Minayəni, Yazgülü unutma!!

Sərsəmlik

Gün öyiləndə işdən yorğun-arğın qayıdan Mahmud qapını açıb evə keçmişdi ki, qızları ilə anasının geyinib-keçinərək evdən çıxdıqlarını gördü. — Hara belə? — deyə soruşdu. Qızlar nənələrinin üzünə baxdılar. Lətifə dedi:

— Neçə gündü uşaqlar da, elə mən də çölə çıxmırıq. İstəyirik, bir az hava alağ. Gəzək, qol-qıçımız açılınsın. Bizə sözün var?

— Yox... Gedin...

— Yemək istəsən, soyuducuda var.

— Oldu.

Lətifəgil gəzintiyə çıxdılar. Mahmud evdə tək qaldı. Düşündü ki, duşun altında yuyunsun, bir qədər uzanıb dincəlsin. Ona kimi də anasıgil gəlib çıxarlar. Düşündüyü kimi də elədi. Elə bu vaxt qapının zəngi çalındı. O: — Bu vaxt gələn kim olar? — deyə təəccübləndi. Durub qapını açdı, gözlərinə inanmadı. Sanki bədəninə cərəyan buraxdılar. Əvvəl çaşdı, elə bildi gördüyü yuxudu...

Gələn Yazgülü idi. O, çox dəyişmişdi. Cavanlıqdakı gözəlliyindən, cazibədarlığından əsər-ələmət qalmamışdı. Arıqlamışdı. Saçlarına dən düşmüşdü. Boğazında, sinəsində, üzündə xırda qırıqlar yaranmışdı. Əyninə geyindiği köhnə paltar böyük idi. Handan-hana özünə gələn Mahmud soruşdu:

— Sənə kim lazımdı?

— Tanımadın? Yazgülüm də.

— Tanıdım. Soruşuram, sənə kim lazımdı?

— Sən, bir də uşaqlarım.

— Səninlə mənim aramda nə əlaqə-filan? Axı, sən uşaqların yoxdu. Olmayıb da. Özünü niyə aldadırsan?

— Qapının ağzında danışmalıyıq? Məni içəri buraxmayacaqsan?

Mahmud istədi ki, ona sən bu evə ayaq basmağa layiq deyilsən desin. Amma onun yalvarıcı baxışlarını görüb, kənara çəkildi:

— Buyur. Evdə heç kim yoxdu, gəlməkdə məqsədin nədi?

— Mən qızlarımı görməyə gəlmişəm. Deyirsən, buna da ixtiyarım çatmır?

— Yox... Çatmır. Onlardan imtina eləmişən. İstəmirəm, uşaqlar səni görsün, qanları qaralsın.

— Mən doqquz aydan artıq onları bətnimdə saxlamışam.

— Sənin bətnin onlar üçün kirayəyə götürülmüş mənzil olub. “Uşaqlar” söz-söhbətini yığışdır. Uşaqlar əlindən zorla alınmayıblar ki... Sən onlardan imtina eləmişən. İndi evdə ikimizik. Nə sözün var, mənə de.

Mahmudun dedikləri Yazgülü tutdu. O, əvvəl nə danışacağına bilmədi. Sonra dedi:

— Kimsə məndən uşaqlarımı nə ala, nə də onlara sahib çıxma bilməz. Mən özümü də, səni də öldürərəm.

Mahmud Yazgülünün gözlərinin içində qəzəblə baxdı. Deyəsən, Yazgül çəkindi. Mahmud səbrini basıb dedi:

— Sən körpüləri doğum evindəcə yandırdın.

— Mən anayam.

— Xeyr. Sən ana deyilsən.

— Sözü fırlatma. Mənim də hüququm var. Səninlə yaşayanda da sənə möhtac olmamışam. Özüm özümü saxlamışam.

— Hə, belə de. Onda tələbə qızı idin. İşləmirdin. De görüm, dolanışıq pullarını hardan və nədən qazanırdın? Onda qazanc mənbələrini sadala, mən də bilim. Qızlara sahib durmaqmi istəyirsən?

— Hə...

— Məqsədini açıqla. Yoxsa, onları da ardınca aparıb bədbəxt eləmək fikrindəsən? Yadında saxla, o uşaqlar doğulanda sən öldün.

— Sən mənə təhqir eləyirsən. Siz kişilər alçaqsız. Yalançısız. Adamların talelərilə oynayırsız.

— Bəs, çılğın ehtiraslarının köləsinə çevrilən, Rizvan kimi kişiləri yoldan çıxaran sənintək əxlaqsız qadınlar necə? Sevgi axtarışların sona yetdimi? Sevdini tapdınmi? Yoxsa, səndən istifadə eləyib, sonra atdı? Bu söz-söhbətlərə ehtiyac varmı? Bura gələndə anan Bənövşə ilə, heç olmasa, məsləhətləşmişəmmi?

— Məni susdurmağa cəhd göstərmə, Mahmud. Ayağın yer almasın. Səninlə hər cür danışmağı bacararam. Mən qadınam.

— Xeyr, sən qadın deyilsən.

— Sən bu sözlərlə mənim də, qızlarımın da hüququna təcavüz eləyirsən.

Mahmud səsinə ara verdi. Sonra dedi:

— Nə demək istəyirsən? Ürəyini aç, tök. Niyyətin nədi? Qızları öz əlaltına çevirmək?! Səninki dəliyəm-zorluyamdı? Ailədə və cəmiyyətdə əxlaq normalarını gözləmək, adət-ənənələrə tabe olmaq, bəyəm hüquq pozuntularıdır? Əgər elə hesab edirsənsə, əhəmiyyətli dəlillər, ciddi faktlar gətirməlisən. Çox təssüf ki, sənintək qadına uşaq etibar eləmək olmaz.

— Görürəm, Mahmud, o sənin gələ biləcəyin yeganə nəticədi. Heç olmasa, iki uşaqdan biri mənə düşür.

— Sən əxlaqda adama...

— Ona qalsa, sən özün də düz adam deyilsən. Mənə çox xəyanət eləmişən. O qədər...

— Bilirəm, nə demək istəyirsən, Yazgül. Mənə böhtan atma. Şər, iftira yaxma. Özün də yaxşı bilirsən ki, mən təmizəm, safam. Ləkəsizəm. Sən beynində daim sərsəm ideyalar gəzdirdin. İndi düşünürəm ki, o ideyalardan qurtulmusan. Əksinə, hiss eləyirəm xəstəliyin daha da kəskinləşib. Ancaq birgə yaşadığımız dövrdə xəstəliyinin nədən qaynaqlandığını bilmirdim. İndisə, onun mənimçün heç bir fərqi də yoxdu. Ağlıma da gətirmək istəmirəm. Sənin başın elə xarab olub ki, nə istədiyini bilmir-

sən. Saxta gülüşlərin, yersiz danışıqların, qaragüruh canfəşanlıqların, özün hiss eləməsən də, mənə aydındı. Hər bir insanın özünü idarə eləmək və başqalarına təsir göstərmək instinkti olmalıdı. Əlbəttə, mən ona instinkt, sənə ağıl deyə bilərsən. Heç nədən özünü göstərmək, sinəni qabağa vermək, şiltaqlıq, lüzumsuz tələbkarlıq... faydasız hərəkətlərdir. Nəzərə al ki, o qarşındakında ikrah hissi doğura bilər. Belə hərəkətlərindir ki, doğmaca qızlarını da öz hikkənlə itirmisən. Onlar səni tanımır. — Bizim də anamız olub, — deyə düşünməzlər, Yazgül. Bu işdə səndən savayı, heç kəs günahkar deyil. Gəlmisən ki, uşaqlarım var. Bir zaman özünü rüsvayçı günə saldın. İndi də yöndəmsiz hərəkətlərini islah etmək əvəzinə, qaşınmayan yerdən qan çıxarmağa çalışırsan. Mən sənə deyirəm: faydalı və faydasız ideya, sahibinin kim və necə adam olmasına dəlalət eləyir.

— Yox... Mahmud, sənə danışdıqlarının məzmunu hiylə və məkrdir. Ağzıma daş basmağa, məni susdurmağa və öz mövqeyini möhkəmləndirməyə çalışma.

— Yox, düz demirsən. Mən heç vaxt rəva bilmərəm və sənə də imkan vermərəm ki, qızlarını özünə oxşadasan. Onlar heç vaxt ayaqlarını sənə ləpirinə qoymayacaqlar... İkilikdə olub-keçənləri doğru-düzgün dilinə gətirə bilərsənmi? Nə sözün var, aç de. Burda başqa adam yoxdu. Mənim yaddaşım möhkəmdi. Birlikdə — ikili həyatımızda nələr baş veribsə, acılı-şirinli — hamısı yadımdadı. Ola bilər ki, şirin anlardan bəzilərini unuda bilim. Amma inan ki zəhlətökən, ürək bulandıran şeylər hamısı yadımdadı. Bir balaca geriyə qanrılıb baxsam, hər şey kino lenti kimi gəlib gözlərimin önündə dayanacaq. Əmin ola bilərsən, ağ ağ, qaranı qara kimi təsdiq eləyəcəyəm.

— Aydındı, Mahmud. Doğum evində, sonra da məhkəmədə ağılsızlığım ucbatından uşaqlarımdan imtina eləməklə, qələbə üçün sənə əsas vermişəm. İndi də sən ondan istifadə eləmək istəyirsən. Nəzərə al ki, biz bir yastığa baş qoymuşuq. Heç olma-

sa, onları xatırla...

— Bizim ailəmiz sevgi ilə qurulmamışdı. İzdivacımızın ilk altı ayında bir neçə dəfə boşanmaq təhlükəsilə üz-üzə qaldıq. Sonralar mən biləndə ki, sən ikicanlısan, dünyaya övlad gətirəcəksən, onda, səndən boşanmaq inadımdan əl çəkdim. Sənin hər sözünə, hərəkətinə güzəştə getdim. Hansı ki, mən onda hər şeyi alt-üst eləyə bilirdim...

Mahmud dərindən ah çəkib, fikrə getdi. Köksünü ötürüb, sonra sözünə davam etdi:

— Əkiz qızlarımız dünyaya göz açanda, onların xatirinə mən sənə olan nifrətimi, kin-küdurətimi bir kənara qoydum. Həyatımızı dağıtmağa yönələn naqis düşüncələrinin hamısını övladlarımızın ayaqları altına atdım. Fikirləşdim ki, bundan sonra mən ömrümü-günümü, başqa sözlə, həyatımı qızlarıma ərməğan eləyim. Onları nəslimə-kökümə layiq böyüdüm, tərbiyə eləyim. Əslində, bu, mənim nə insanlıq, nə də kişilik borcum idi. Bu, uşaqlarımın gələcək həyatına yönələn güzəşt idi. Ancaq sən yenə başa düşmədin. Mən öz yolumu tutdum. Bu yolda ləyaqətlə addımlamağımdan da şərəf duyuram. Sən neylədin? Övladlarımız dünyaya göz açmamış bətnindəcə onlardan imtina elədin. Anamla bacım birlikdə körpələrin əzab-əziyyətlərinə qatlaşmalı oldular. Zəhmətlərini çəkdi. Gecə-gündüz gözlərilə od götürdülər. Hər dəfə qarşılarında “Nə eləyim?”, “Necə eləyim?” problemi yaşandı anamla bacımın.

Uşaqlar böyüdülər, oxudular, boy-buxunlu, gözəl-göyçək qız oldular. Bu illər ərzində bircə dəfə uşaqlarını yadına saldınmi? Övladlarım var, dedinmi? Hərçənd desəydin, bircə dəfə qarını döyərdin.. Özünü analıq hissindən məhrum eləməzdin.

Mən çox şeyi sənə üzünə çırpmağı kişilik qüruruma sığışdırıram. İndi də o iyrənc əhvalatlara qayıtmaq istəmirəm. Yəqin ki, nə demək istədiyimi anlayırsan?

— Yox, Mahmud, etiraf eləyim ki, ölkədən getdiyim bu illər

ərzində çox dəyişmişəm. Bəlkə də bunu sən duya bilmirsən.

— Yox, sən həmin adamsan. Ayağımı bir balaca bastalasam, əvvəlkindən də betər olarsan. Mənim heç bir sırım-filanım yoxdu. Yalan danışmıram, böhtan atmıram. Bilirsən ki, dediklərim hamısı həqiqətdi. İnkərolunmaz faktı. Siz qadınlar ağzınız qızışanda, dalaşanda, qarşınızdakına nifrətinizi dərhal çılpalıqlığı ilə bildirirsiniz. Biz kişilər isə, həmişə dar gün üçün baba yolu qoyuruq. Ayrılıq illərində ailəni dağıtmamaq, uşaqları yetim qoymamaq yolunu anamla bacım keçdilər. Sənin anan buna şahiddir. İstəyirəm biləsən, ailəmizə qədəm qoyduğun çağlardan sənin istehzalı sözlərinə, həqarətli baxışlarına ona görə etinasız yanaşırdım, biganə qalırdım ki, bəlkə ailəyə, mənə öyrəşəsən... Uşaqlarımız böyükdü. Hər şeyi anlayırlar. Pisi yaxşıdan seçirlər. Çalışmışıq onları artıq söz-söhbətdən, dər-dərdən uzaqda saxlayaq. Üzləri solğun, qəlbləri sınıq yaşamasınlar. Kimsənin həqarətli baxışları ilə qarşılaşmasınlar.

Heç yadımdan çıxmaz. Qəlbimdə sənə qarşı güclü nifrət yarananda, anam mənə demişdi: “Oğlum, ailə bir dəfə qurulur. Yazgül mənim ən əziz rəfiqəm Bənövşənin qızıdı. Hiss eləyirəm, onda cavanlıq, düşüncəsizlik, yetişməzlik var. Gərək onu tərbiyə eləyək. Onun anasının xislətindəki zəriflik, incəlik düşünürəm ki, hələm-hələm adamda yoxdu. O, mərhəmətli, dərəkəli və ünsiyyət sevəndi. Qızı düşünürəm ki, gec-tez anasının yolunu gedəcək...” Bunlar anamın mənə məsləhətləri idi. Bilirəm, indi keçmiş sənin üçün yalnız xatirədi. Yaşının elə bir həddində sən ki, o xatirələrdən nəticə çıxarmaq imkanın yoxdu. Bəlkə də mən danışdaqca, sən içində gülürsən... Necə düşünürsən, düşün. Ancaq mən bunları sənə xatırlatmalıyam...

— Qurtardın, yoxsa yenə sözün var?

— Var... Ən əcaib hisslər doğuran, ürəkbulandıran, zəhirmar qoxulu sözlərimi hələ sənə deməmişəm.

— Sənin niyyətin mənə qəsd eləməkdi, Mahmud?

— Yenə səhv eləyirsən, Yazgül. Yoxsa, sən mənim uşaqlarımı bətnində kirayənişinin kimi saxladığını, qidalandırdığını unudursan? Bunları başa düşürəm və dəyərləndirirəm. Sənin məndən ayrılmağın, doğduqlarını atmağın öz hüququdu. Buna nail oldun. Sənin mənə və övladlarına xəyanətin isə cinayətdi. Özü də qatı cinayət.

— Hər kəsin həyatı öz əlindədi. İstədiyi kimi yaşaya, istədiyi kimi ömür sürə bilər. Sən cinayət tərkibli xəyanətlər törətmisən. Rəngləri qatılaştırma.

— Mənimlə nikahda ola-ola başqalarının sevdasına düşməyin, bətnində ikən uşaqlarından imtina etməyin, doğum evində və məhkəmədə onları kiçik balalaritək atmağın, məndən oğurladıqların, başqalarının ailələrini dağıdıb, uşaqlarını atasız qoymağın... — yenə deyim — cinayət deyil? Mənim ünvanıma dedi-yin böhtanlar, ləyaqətimi özünün və əşnalarının çirkin ayaqları altına atıb tapdalatmaq, məni cəmiyyət içərisində nüfuzdan salmaq cəhdlərin azmı olub? Barmağın qatla — mən neyləmişəm?

— Sən çox qəddarsan, Mahmud.

— Nədən bilirsən qəddaram? Ona görə ki, həqiqəti gözlərinin içinə deyirəm? Uşaqlardan əl çək. Onların adlarını tutma. Onsuz da səni qəbul etməyəcəklər.

— Belə de. Düşünürsən ki, övladlarımdan əl çəkim?

— Başqa yolun varmı?.. Mən onları sənə verib, ağzını əjdaha kimi açan küçələrə ata bilmərəm. Küçə həyatı onları udar. Sən bütün yolları bağlamısan, Yazgül.

— Sən səhv fikirləşirsən, Mahmud. Mən qızlara artıq-əskik söz deyib, nəyə üyüdüb, onları sənə qarşı heç çevirərəm? Qətiyyətin, o sənin ağına da gəlməsin. Mən də inanıram, onlar sənin hissilə yaşayırlar. Doğrudur, sənin məndən zəhlən gedir. Sənin qazandığın pullardan oğurluq eləmişəm. Özü də çox. Bəzən oğurluğumu hiss eləmişəm, bəzən yox. Hətta, şübhələnib, məni izlədiyini hallar da olub. Mən düşünürdüm ki, əgər ər-arvadıqsa,

bizim aramızda mənim-sənin olmamalıdı. Nəyimiz varsa, ikimizindi. İstərdim, onu da biləsən, oğurladıqlarımı şikəst bacı-qardaşıma xərcləmişəm.

— Əvvəla, ər-arvad arasında oğurluq olmamalıdı, həqiqətən ehtiyacın vardsa, onu mənə deməli idin. İkincisi də, oğurladıqlarını şikəst bacı-qardaşlarına yox, aşnalarına, sənin təbirincə desək, “sevgililərinə” xərcləmişən. Əlimdə faktlar var. Sonra da mənim kişiliyim, qəddarlığım barədə fikirlər söyləmişən.

— Nə demişəm?

— Danışdıqlarını unutmusan?

— Doğrudu, səni sancmaq üçün bəzi sözləri ağzımdan çıxarmışam.

— Bəlkə özün deyəsən, Yazgül, dediklərinə hansılar yalan, hansılar gerçəkdi?

Yazgül söz tapa bilməyib dayandı. Handan-hana özünə gəldi.

— Bizi həmişə vuruşduran qonşular olub. Sən ömrün boyu başqalarının fitvasına getmişən. Onun-bunun sözlərinə oynamısan... Heç vaxt məni dəyərləndirməmişən.

— Sənin dediklərinin bircə adı var: “Oğru elə bağırdı, doğrunun bağı yarıldı”. Bəs, özünün mənə etirafların? Gördüyün işlərin şahidləri? Onların telefon zəngləri? Cidanı çuvalda gizlətmək olmaz, Yazgül. Hər şey açılır, heç nə gizli qalmır. Sən bədbəxt qadınsan. Təkcə mənə yox... Universitet adı ilə səhər evdən çıxıb, axşam qayıdanda, gələcəyini düşünməli idin. İndi dilin necə gəlir ki, mən qızlarımın dalınca gəlmişəm deyirsən? “Mən Mahmudun söyüşlərindən, təhqirlərindən, döymələrindən evdən çıxıb qaçmışam”, “Mahmud məni evdə ac-susuz saxlayırdı, qarındolusu çörək vermirdi”, “Məni qapı arxasında qoyurdu”... kimi sözləri haqqımda necə deyirdin? Sən dediklərin həqiqətən olubmu, Yazgül? Heç ağlına gəlmədi ki, zaman gələr, dediklərini səndən soruşa bilərəm? Bəlkə bunları da inkar eləyirsən, səfeh qadın?.

Yazgülün üzü qızardı. Dodaqları səyrirdi. Səsi titrəyə-titrəyə dedi:

— Mən əzəldən bədbəxtəm.

— Hə... Bu fikrinə şərikəm. Oğurluq şirin olur. Ehtiras göz-lərini elə qapadı ki, sən hər şeyi boz-bulanıq gördün. Hətta, boz duman içərisində doğma ananı da, şikəst bacı-qardaşlarını da hiss eləmədin. Onların halına yanmadın. Onları tək, kimsəsiz ananın ümidinə qoydun, kef çəkməyə getdin. Məni başa sal görürəm, bir insan, bir qadın, bir övlad, bir bacı, bir qardaş kimi sən həyatda hansı missiyanı yerinə yetirdin, işvəkar qadın?! Qadın işvəkar olanda, çox zaman nəinki ərinə, hətta, doğma övladlarını da ayaqlayır. Özünü itirir... Daha sən heç kimə lazım deyilsən. Ömrün bu vədəsində qızların yadına düşüb? Xeyir ola? İstəyin nədi? Utanma, niyyətini de. Qızlarımın xatirinə mən hər şeyə gedərəm. Təkcə onların tərbiyələrinə xələl gətirə biləcək şeydən savayı. Məlumun olsun ki, qızlarım gözəldilər. Ağılıdılar. Özü də çox. Onlara kompliment demək istəyənlər çox tapılar. Sadələvh, təcrübəsiz sanıb, söz atanlar da olar. Bu ehtimalları düşünüb, sən onlara layiq ana olmalı idin. Taleləri, xoşbəxtlikləri barədə düşünməli idin. Bircə dəfə dünyaya gətirdiklərinin hansı səviyyədə psixoloji, əxlaqi-mənəvi zədələr ala biləcəklərini götür-qoy eləmişəm?! Sənin qeyri-insani hərəkətlərini eşidib-bilənlər onların adlarını tutarlarmı? Səncə, onlara “anasına bax, qızını al” prinsipilə yanaşmayacaqlar ki? Nə qədər gülübdanışsam da, nə qədər özümü arsızlığa vursam da, cəhənnəmə olsun, hara gedir-getsin deyə bilmərəm, baş verənlərdən özümü kənardə saxlamağı qeyrətımə, kişilik qüruruma sığışdırmaram. İçimi dağıdan, məni yandırıp-yaxan qızlarımın gələcək taleləridi... Onların yaşayışlarını artıqlaması ilə təmin elədiyimə görə öyünə bilmərəm. Axı, bu, başlıca şert deyil, önəmli məsələ onların sabahlarıdı. Əzizliyə-əzizliyə ərsəyə çatdırdığım uşaqlarımın bundan sonrakı taleləridi... Onlar səni: — Ana! — deyə qə-

bul etməyəcəklər. Sənə yad kimi baxacaqlar. Əslində, sən qadın da deyilsən. Səninki öz içində qaynamaqdı. Ət qaynayanda tərkibindəki zülallar, nələr, nələr əriyib suya çıxan kimi, istəyirəm biləsən, bütün insani hisslərin, uşaqlıqdan, gənclikdən gələn az-çox dəyərlərin əriyərək heçə dönüb. Həyat təkcə bu gün deyil, sabahı da yaşamaq lazım gələcək. Qızların da talelərinə ilk andan məsul, cavabdeh valideynlər olmalıdı. Əgər ailədə ana öz analıq hissini itirirsə, övlada borcunu ödəmirsə, burda kimdi günahkar? Qızlar, yoxsa, ana?!

— Məni az məzəmmət elə, Mahmud. İstəyirsən qızlarına atalıq elə, istəmirsən eləmə. Öz işindi. Mənim haqqımı sən ayaqlaya bilməzsən. Mən hüquq-zad tanımıram. Hər kəsin öz əxlaqı var. Mən anadan heç kəsə xidmətçi doğulmamışam. Mən heç kəsə alt-üst paltarı təmizləməli deyiləm.

Mahmud sakit tərzdə:

— Aydındı.

— Nə?

— Məqsədin. Sənin təbirincə desəm, hər kəsin öz əxlaqı var. Hərə həyata bir cürə baxır. Sən kimlərə xidmət eləyirdin?! Kimlərin alt-üst paltarlarını təmizləyirdin?! Doğduqlarının?! Yaxşı, sənin doğduqlarına kimlər xidmət eləməli idilər?! Qayınanan?! Baldızın?! Onların sənə, valideynlərinə borcları vardı? Bax, yerə-göyə sığmayan əxlaqsızlıq, mənəviyyatsızlıq budur! Sən nə danışdığını bilmirsən. Ağıln olmadığından, necə illərdi dünyanı gəzib-dolaşmış, indi doğduqlarının ardınca gəlmişən. Onlar heç vaxt sənə xidmətçi ola bilməzlər! Sən buna layiq deyilsən. Mənim sənə yazığım gəlir. Bilirəm, sənin kimi adamlar cəmiyyətdə ən qorxunc xəstəliklərin daşıyıcılarıdı. Bəzən oturub-durub cəmiyyətin sizin kimilərdən nə vaxt, necə təmizlənəcəyi barədə düşünürəm. Məncə, nə qədər tez ölsən...

— Özünü çox da ağıllı sanma. Kişilikdən danışanların kişiliyi olmur.

— Hər kəs öz səviyyəsinə uyğun adam axtarır. Səndən yeganə təvəqqüm budur ki, qızlarımmın adını tutma. Belə olsa, sənə görə mənəvi əzab çəkməzlər, saqqız olub, ağızlarda çeynənməzlər.

Bayaqdan Mahmudun sözlərini qulaqardına vuran Yazgülün bozaran sifətində, elə bil, mübhəm bir duyğu ifadə olundu. Deyəsən, qəlbinə toxunan hansısa söz ona təsir elədi. Bunu sezən Mahmud ayıq-sayıq adam olduğundan, dərhal anladı ki, Yazgülün içində qarşı-qarşıya, biri digərilə tam ziddiyyət təşkil edən iki hiss var. Təzadlı təəssüratları Yazgülü halbahal eləyirdi. Xoşları onun qəlbinə hərdənbir məlhəm qoyurdusa, şəfqət duyğusu səpirdisə, əvvəlki açıq-kiçiklərini, incikliklərini, inciklik yaradan hadisələri bir göz qırpmında vurub-dağıdırdısa, acıları, zəhlətökənləri onda həyata nifrət hissi yaradırdı. Bunların səbəbi özünün dar düşüncəliliyindən, işvəkarlığından, azğın ehtiraslarından, insani duyğularının kələ-kötürlüyündən, Mahmuda açıq-kiçiyindən... nədən, nədən doğurdu. Doğrudur, eyni hadisələr eyni qəbildən olan şəxslərdə belə, ikili təəssüratlar yarada bilər. Birincisi, birbaşa qəlbə ecəzkar duyğular səpirsə, cazibədarlıq yaradırsa, ikincisi ən gözəl obrazları, parlaq təcəssümləri solğun, cılız bir hala gətirir. Çünki Yazgülün içində peyda olan bu ziddiyyətli hisslər Mahmudu özündən alıb ikili mövqeyə atırdı. O da təbii olaraq əvvəlki durumunu itirirdi. Qəribə idi, Yazgülün baxışlarında zərrə qədər utanc gətirəcək ifadə sezilmirdi. Əksinə, onda özündən razılıq və heyranlıq duyulurdu. Bugünkü açıq söhbətə qədər Mahmud bir çox şeylərə öteri də olsa, açıqlama gətirsə də, o, bəzi şeyləri üstüörtülü, məxfi saxlayır, özünü çox şeydən xəbərsiz kimi aparırdı. Mahmud düşündü: Yazgül nə fikirləşir?! Bu qədər nadanlıq, bu qədər səfehlik olarmı? Axı, biz hansı dövrdə yaşayırdıq ki, qarşımızdakını dəyərləndirə bilməyək? Onun beynində gedən dəyişiklikləri gözlərindən oxuya bilməyək? İndiki zəmanədə insanın hissləri o qədər inki-

şaf eləyib, o qədər həssaslaşmış ki, müsahibinə azacıq diqqət yetirəndə, ya onun sözlərini dinləyəndə, bütün gizlinlərini parlaqlığı ilə üzə çıxarırdı, nəyin doğru, nəyin əyri, nəyin məxfi olduğunu dərhal anlayırdı... Eh... Yazgülü məhv eləyən sevgi... Sevgi... Bəzən sən nə qədər qüdrətli olursan... Səndəki gücün heyrətamizliyinə bax ki, insanın bütün vücudunu istəyəndə yumruq kimi yuma və istəməyəndə açma bilirsən. Sən insanlarda ümid, inam yaradırsan. Əsəblərini əridib, qəlblərini yumşalda bilirsən. Bəzən də sənə mübtəla olanın ağlına hisslərinin hökmünə tabe eləyirsən. Hisslərin ağılı üzərində qələbəsinin mümkünlüyünün, müvəqqəti də olsa, təminatçısı kimi görünürsən. Bu zaman sevən kəsin gözləri elə yumulur ki, həqiqətdən uzaq əcaib faktlar, götür-qoylar, mahiyyətdən doğmayan məntiq, mənasız olduğu qədər də gülünc fərziyyələr, yalançı söz-söhbətlər, kara yetməyənlər... and-amanlar... hamısı boş bir üfürdəyə çevrilir...

Belə düşündükcə, Mahmud dərin sıxıntı keçirirdi. Başına gələnləri xatırlayıb, öz-özündən utanırdı. Utandığı üçün də sifəti qırıq-qırıq olurdu. Bu hal onda bəzən dilxorçuluq yaradırdı. Getdikcə sifətində sezilən əzablar özünü daha qabarıq bürüzə verirdi. O, Yazgülü hər dəfə istehza ilə baxır, nəfəsi daralır, belə olanda, onun sinəsinə sanki ağır bir yük çökürdü. Fikrini qırıq-qırıq, tələsə-tələsə ifadə eləyirdi. Birdən, elə bil, o, özünüidarəni itirdi. Xarakterinə, ədəb-ərkanına uyğun olmayan bir tərzdə dedi:

— Sən çox abırsız və həyasızsan. Mən sənəni danışa bilmirəm. Sən, həqiqətən də, ana yox, olsa-olsa, sərsəm bir qadınsan. Səni tanımadan, halına-xislətinə bələd olmadan evləndim.

— Mənim sərbəstliyim, hüquqlarımı açıq-saçıq müdafiə etməyim səni yandırır. Bu səbəbdən də gözlərindən düşmüşəm. Mən heç vaxt yalan danışmamışam. Qüsurlu düz adamın gözlərinin içinə demişəm. Onu da bilirəm, yalançılar iblislərdir. Mənə ləkə vurma. Sənə dönə-dönə xatırlatmışam: mən özüm

üçün yaşamaq istəyirəm. Övlad da, ər də özü üçündür...

— Bəs, onda bu qarını niyə döymüsən? Nökər axtarırsan? Yox, xanım, o qara, çirkin niyyətin baş tutmayacaq. Nə qədər ki, yaşayıram, mənim övladlarım kimsəyə nökrə olmayacaq.

— Dayan, imkan ver, fikrimi sona çatdırım. Sən adam dinləməyi də bacarmırsan. İstəyirsən, mən deyənlərə razı ol, istəyirsən, olma, qızlardan biri mənimdi. Onu səndən almağa nail olacam.

Mahmud ucadan güldü:

— Deyəsən, sən qanunlara tükürməyi də bacarırsan.

— Mən taleyimi özüm müəyyən eləyirəm. Bu yolda qadağaları tanımıram. Heç kəsdən də inciyib küsmürəm, buna haqqım da yoxdu. Etiraf eləyim ki, birgə həyatımızın ilk çağlarında göstərdiyin qayğılar, verdiyin təsəllilər, təskinliklər mənim donuq, qaranlıq qəlbimi çox isindirirdi, vəcdə gətirirdi, işıqlandırirdi. Ancaq o vaxtkı yanaşmalar, o üz-bu üzümə keçmələr indi mənə çox gülümlü və gülünc görünür. Nə qədər təskinliyə, qayğıya, xoş sözə ehtiyacım olsa da, mən müti deyiləm, şəxsən sənə, sənənin şəxsində ən doğma adamlarıma olduqca biganəyəm.

— Ay aman! Fəlakət!... Azgın qadın xisləti!.. Sən dəhşətli dərəcədə xəstəsən. Özünü itirmisən. Qızlarımı doğduğun üçün səndən bu sözləri eşitmək istəməzdim. Bəlkə də bu sözləri sən mənə açıq vermək üçün deyirsən. Ola bilər. Kaş elə olaydı. Nəzərinə çatdırıram, elədisə, o cür düşünürsənsə, fəlakətdi. Sən indiki halda suda boğulan canlılar kimi sən. Onu da başa düşürəm. Özünü özündən qurtarmaq üçün son cəhdə əl atmısan. Sən mənim bu sözlərimi təhqir kimi qəbul etmə. Bizə qədəm qoyandan bir az sonra sədaqətli olmayacağımı anlamışdım və sənə belə bağlamırdım. Sən ədəbsiz və abırsız olmasaydın, bayaq dediğin o hərəkətləri etməzdim.

Mahmud danışdıqca hiddət və qəzəbi kükrəyirdi. Canını qoymağa yer axtarırdı. Başına gələnləri bölüşməyə nə elə bir

adamı vardı, nə də özünə sığışdırırdı. İztirab doğuran duyğuları onu böyük okeanlarda qopan güclü tufandan yırğalanan və hansı səmtə üzəcəyini bilməyən gəmi halına salmışdı. O, başı şişdi-yindən nə edəcəyini bilmirdi.

Anlaşılmaz və pırtlaşıq duyğular içində vurnuxurdu. Yavaş-yavaş hövsələdən çıxırdı. Onun yeganə qorxusu barəsində yaranan biləcək mənfi rəy idi. O, daim özünü nəzarətdə saxlamağa, nəfsini boğmağa, iradəsini möhkəmləndirməyə, əsəblərini cilovlamağa çalışırdı. Böyüyə-böyüyə, qadına-kışiyə fərq qoymadan hamıya insani münasibət bəsləyirdi. Gözlənilməz qismət — acı tale Yazgülün bəxş etdiyi sıxıntı, əzab-əziyyət onu mənən boğurdu. Söhbət qızısqıca, o, canından da bezirdi. Bəzən özünü itirmək həddinə çatırdı. O, yaxşı bilirdi ki, Yazgülə dözmək, onu axıradək dinləmək yaranmış vəziyyətdən çıxmağın yeganə yoludur. Düşündü ki, indiki yaşında əsəbləri gərginləşdirmək, əldən xəta çıxarmaq, əndazəni aşmaq acizlik və zəiflik əlamətiydi. Cəncəlli və iztirablı təhlükədən qaçmaq lazım idi?! Bəlkə vəziyyəti beləcə saxlamaq naminə susmaq, Yazgülə cavab verməmək daha məqsədəuyğun olardı. Doğrudu, bu özü də çox çətindi. Ona dözməyi bacarmaq lazımdı. Bir, ya beş addım geri çəkilsəm, Yazgül daha da kükrəməmzi? Çılğınlaşaraq üstümə gəlməmzi? Qırğın salmazmı? Qızlarıma xətər yetirməmzi? Hərəkətlərim Günayımın, Aygünümün qəlbinə toxunmazmı?! Eşidib-bilənlərin qınaqları qızlarıma mənəvi zərbə vurmazmı?!

Bəli! Yaşlı nəsil pisdi, yaxşıdı, öz ömrünü yaşayıb gedəcək. Onlardan doğmalarına yalnız acılı-şirinli xatirələr qalacaq. Bəs, yetişən nəsil? Uşaqlar? Bəs, köhnə nəslin davamçıları? Gələcək barədə düşünmək, onların talelərini göz önünə gətirmək çox çətindi. Çətinliklər müdriklər yaradır... Doğrudanmı, mən düz düşünürəm. Səhvə yol vermirəm?..

Yazgül ağır-ağır dedi:

— Mənə tez-tez suallar verirən. Elə də olur ki, ayrı-ayrı

vaxtlarda eyni sualları təkrarlayırsan. Bilirəm, onun da səbəbi var. Öyrənmək istəyirsən ki, suallarına cavablarımda fərq var, ya yoxdu. Bir sözlə, yaddaşımı yoxlayırsan. Etiraf eləyim ki, fərq mümkündür. O fərqlər də çox zaman mənim əhvali-ruhiyyəmdən, az və ya çox danışmağa olan həvəsimdən irəli gəlir... İndi də bütün suallarımı cavablandırmağa hazırım. Gördüyüm və görmək istədiyim heç bir şeyə peşmançılığım yoxdu. Bunda qəbahət də görmürəm. Zəhləm göz yaşlarından gedir. Heç vaxt sənin əzizləmələrin — doğrudur, heç vaxt olmayıb — məndə sənə əvəz ödəmək ehtiyacı yaratmayıb. Bəzən o sözləri səndən eşitmişəm, ancaq onun müqabilində məndə heç bir cavab hissi oyanmayıb. Sadəcə olaraq, səni hissiz və emosiyasız dinləmişəm... Bilirsən niyə? Çünki səni yaxşı tanıyırdım... Bunları nə vaxtsa, eşitməliydim ki, məni xatırlayanda vicdan əzabı çəkməyəsən. Siz kişilər vaxt-bivaxt yıxılırsız, qol-qıçlarınız qırılır, iç-içalatınız tökülür, ölümcül yaralanırsız, amma bəlanız burasındadır ki, eşşəkdən yıxılırsız, ancaq hət-hötünüzü yerə qoymursuz.

Mahmud kinayə və nifrətlə Yazgülün üzünə baxdı, sonra qəflətən qışqırdı:

— Sən bütün hədləri aşırısan! Sən insani dəyərin nə olduğunu bilmirsən! Doğmaların barədə düşünməyi bacarmırsan! Anana da, bacı-qardaşına da əzab verirən! Təkrar eləyirəm: mən nə qədər sağam, ağılim başımdadı, doğduqların fizioloji cəhətdən, görkəmcə sənə nə qədər bənzəsələr də — təəssüf ki, geniniz, qanınız birdi — onlardan ayrı dayanmayacağam! Bütün canım, ruhum onlarla olacaq! Heç kəsə imkan verməyəcəm ki, mənim qızlarımin üstünə kölgə salsın, onların ləyaqətlərinə zərər qədər xələl gətirəcək iş görsün, qürurlarını alçaltsın. Bunun özü sənə xidmət deyilmi?! Bundan artıq nə istəyirsən?!

— Bağırma. Qışqırmaq acizlikdi. Kimlərisə köməyə çağırmaqdı. Sənə sual verirəm: bağırtilarını eşidib, kim gəlib mənə

neyləyəcək?

— Sən bayaqdan eyni şeyləri təkrarlayırsan, özün də məni məcbur eləyirsən arxanca sürünüm. Lap həyasızlaşmışsan. Bəzən, özün demişkən, son həddi də aşırısan. Sən Allaha yox, şeytana sitayiş eləyirsən. Özünü ələ al. Özünə kənardan yaxşı-yaxşı bax. Ölçülməmiş sual biçilməmiş cavab gətirir.

Mahmudla Yazgülün arasındakı söz-söhbət nəinki səngimir, əksinə, əlavə elə şeylər ortaya çıxırdı ki, adamın ayaqları yerdən üzülürdü. Eninə və dərinə getmələr, genişlənmələr və mübahisə o həddə çatırdı ki, tutduqları yolun hara gedib çıxaracağını özləri də düz-əməlli təxmin eləyə bilmirdilər. Hər kəs öz iddiasını əsaslandırır, özünü haqlı çıxarmağa çalışırdı. Mahmudun odlu-alovlu danışığındandı, ya nədəndi, Yazgülün mövqeyində, elə bil, yumşalma, boşalma duyuldu. O, dərindən nəfəs alıb dedi:

— Mahmud, etiraf eləyim ki, sənənin yaxşı xasiyyətlərin çoxdu. Məni düz başa düş. Səndəki o yaxşı xüsusiyyətlərə göz yummuşam, bəzən də qəsdən onları görmək istəməmişəm. Səni özümə sığıdırmamışam, daha doğrusu, tay eləmək istəməmişəm. Düşünmüşəm ki, sənənlə nə qədər xoş, səmimi olsam da, münasibətlərimizin sonu yoxdu. Öyrən, sonra hər şeyə tüpür. Təsəvvür eləyirsən bu nədi? Etiraf eləyim ki, sonrakı dövrdə arada bir neçə dəfə yanıldığım da, peşmançılıq hissləri keçirdiyim də olub. Adam gəncliyində təcrübəsizlikdən bir çox xəstəlikvari istəklərə tutulur. Beyninə min cür toxumlar səpilir. Şərait, mühit, zaman əlverişli imkan yaradanda, o toxumlar daha tez cücərir, rişələnir. Naşılar çox zaman seçimdə səhvə yol verirlər. Sonra da gülünc vəziyyətə düşürlər. İndi zənnim məni aldatmırsa, sən olduqca sadələvh, hər şeyə inanan, tez aldanan adamsan. Doğrudur, sadələvhlərin aldanması ürəklərinin təmizliyindən irəli gəlir. Məkrdən, hiylədən, riyadan, biclikdən uzaqlıqları onları tora salır. Bununla belə, sən o qədər də zəif adam

deyilsən, Mahmud. Davranış və hərəkətlərində orijinallıq elementləri var. Orijinallıq — insanları bir-birilərindən fərqləndirən başlıca şərtidir.

Mahmud, Yazgülü əvvəl rişxəndlə, sonra kinli-kinli süzdü. Ani fikrə getdi. Handan-hana dedi:

— Çox dolaşmaq və ziddiyyətli danışırsan. Bu sözlərlə həm mənə hücumu keçirsən, həm də dolayısı ilə özünə haqq qazandırmağa çalışırsan. Danışığın məzmununda hiyləgərlik də duyulur. Ziddiyyətli fikirlər, dolaşmaq mülahizələr, yaramaz münasibətlər sahibini, unutmama ki, gülünc vəziyyətə salır. İçindəki xıtları ört-basdır eləməkdən çox, açıb tökür...

Mahmud gözlənilmədən nitqinə ara verdi. Gözlərində bir yazıqlıq duyuldu və öz-özünə düşündü: “Xudaya, bir zamanlar gözəlliliklə öyündüyüm, bir yastığa baş qoyduğum, körpətək əzizlədiyim, inanıb, nəfəs aldığım, ruhum sandığım qadın nə qədər eybəcərmiş?! Mən necə kor olmuşam, onu vaxtında tanıya bilməmişəm. Hisslərim necə korşalıbmış ki, ürəyindən keçənləri duya bilməmişəm. İlk həyat qurduğumuz çağlardakı, təzə-təzə isinişmək istədiyimiz məqamlardakı dəyərlərdən bu adamda əsər-ələmət qalmayıb. Qaynar su kimi buxarlanıb. Qızmar, od püskürən yay günəşinin təsiri altında gölməcədəki su kimi buxara çevrilib. İlahi, hərdən düşünürəm, mənə bir zaman yaxın, doğma olan Yazgüldə özündən müştəbəhlik, təkəbbür hardandı? Nəzakət örtüyü altında zəhlətökən bu söz-söhbətə indi nə ehtiyac var? Onsuz da, o məni başa düşür, mən də onu. Üç-dörd sözünü yanaşdıran kimi içi bütünlüklə açılır. Dolayısı ilə dediyi sözlər mənə də şübhələr oyadır. Şübhələrin ardınca düşüb gedəndə, ya hər hansı bir sözünə toxunanda, hər şey çözlənir. Keçdiyim həyat yolu mənə hər şeyi diqtə eləyir. Onu dərk eləməmək üçün nə qədər maymaq olmalıyam...

İşvəkar qadın

Yazgül ikinci dəfə gələndə hava qaralmışdı. O, qapını döydü, açılmadığını görüb, hökmlə: — Mən bura kefə gəlməmişəm, açın! — dedi. Tanış olmayan bu hökmlü səs Günayla Aygünü təəccübləndirdi. Hər ikisi nənələrinin üzünə baxdı. Mahmud vanna otağında olduğundan, Lətifə qapını açmalı oldu. Yazgül icazə-filan istəmədən basıb içəri keçdi. Çoxdan görüşməsələr də, Lətifə onu tanıdı. Ancaq nəvələrinin yanında olduqlarını düşünüb, adi etik normaları gözləmək lazım gəldiyini ona xatırlatmaqdan vaz keçdi. Yazgülün kor-kobudluğu, saymazlığı Günayla Aygünü də narazı saldı. Onlar nənələrinin yanında gələnin qadına söz demək, yerini göstərmək istəmədilər. Elə bu vaxt Mahmud da vanna otağından çıxdı. Yazgülü görüb, əsəbiləşdi. Ancaq o da özünə toxtaqlıq verdi. Qızlarının xatirəsinə: — Keç əyləş, ayaq üstə durma, — dedi və üzünü çevirib, otağa keçdi. Hamı əyləşdi. Mahmud Yazgüldən soruşdu:

— O məsələ qapanmadı?

— Yox... Mənim istəyim istəkdi. Ertədən də gələ bilərdim. İndi gəldim ki, həm qızlarımı görüm, həm də qəti sözümü deyim.

— Çox gözəl...

Mahmud ani fikrə gedib, sözünün ardına keçdi:

— Biz səni evə buraxmaya da bilərdik... Amma bir halda ki, gəlmisən, məsələyə nöqtə qoyaq... Bil ki, sənin istəyin tək mənim razılığım ilə həll oluna bilməz. Aidiyyatı adamların da fikirləri nəzərə alınmalıdı.

— Mənə dəxli yoxdu.

Mahmud üzünü əvvəl anasına tutdu:

— Ana, bu bizdən uşaq tələb eləyir. O gün də siz evdə olmayanda gəlmişdi, biz söhbət elədik. Görünür, inadından dönmək

istəmir.

Lətifə astadan cavab verdi:

— Oğlum, əvvəla, qanunvericilik var. Biz çox şey tələb eləyə bilərik. Hüquqa əsaslanmalıyıq. İkincisi, uşaqlar böyüyüblər. Onların istəkləri başlıca şərti. Üçüncüsü də, uşaq istəyən idisə, dilbilməz, dünyadan xəbərsiz körpələrdən doğum evində nəyə görə imtina eləyirdi? Bircə dəfə: — Övladım var, — deyə onların halını xəbər alıbmı? Nə isə... oğlum, Günayla Aygün eşidirlər. Onlar istəyirlərsə, gəl biz mane olmayaq. Qərarı uşaqlar özləri versinlər.

Mahmud başını aşağı saldı. Handan-hana üzünü qızlarına tutdu:

— Günay, Aygün, bu xanım sizi dünyaya gətirən Yazgüldü. Bir dəfə mənimlə söhbətə gəlib, sizin barənizdə. Mənim fikrimdən xəbərdardı. Bu ev sizindi. Siz burda da qala bilərsiz, istəsəniz, onunla da gedə bilərsiz.

Günayla Aygün diqqətlə Yazgülü süzdülər.

Günay:

— Xanım, soruşmaq istəyirəm: sən kimsən?

Yazgül:

— Sizin ananız.

Aygün:

— Bizim anamız Lətifədi, Atlasdı.

— Lətifə nənəniz, Atlas isə bibinizdi. Sizə düzgün məlumat verməyiblər.

Günay:

— Onu bilirik. Bizdən doğum evindəcə imtina eləyəndə, anamız olduğunu bilmirdin?

— O zaman əsəbi olmuşam.

Aygün:

— Sonralar — bu neçə ildə bizim barəmizdə heç düşündünmü?

— Cavanlıq səhvidi.

— Cavanlıqda ərini, övladlarını atıb, sevgi, qocalıqda isə, uşaq axtarandan arvad olmur, nəinki ana.

— Sizi aldadıblar. Sizinlə mənim aramı vurmağa çalışıblar.

Günay:

— Bizə hər şeyi səni doğan qadın deyib. O qadın ki, ləyaqət-sizliyinə görə səndən imtina eləyib... Kimliyini bilirsənmi? Sənin azacıq ləyaqətin olsaydı, sizi axtarıram deyib, bu qarını elə saymazyana açmazdın.

Qızların dedikləri Mahmudun da, Lətifənin də ürəyindən oldu. Mahmud gülümsündü. Hiss olundu ki, kefi yuxarıdı. Qızların atalarına xoş münasibətlərini həzm eləyə bilməyən Yazgül əsəblərini cilovlaya bilməyib qışqırdı:

— Bəsdirin, sizin dünyadan xəbəriniz yoxdu. Düşük-düşük sözlərlə başınızı elə doldurublar, sizi mənə qarşı elə çeviriblər ki, bu gün mənə düşmən kimi baxırsız. Mən heç vaxt kef adamı olmamışam. Hansı ağı başında olan qadın isti yuvasını, doğma-cə balalarını atar? Əvəzində gün-axşamacan orda-burda sülənər? Yekə qızlarsınız, boy-buxununuz, göz parlardan sir-sifətiniz var. Ancaq aqlınız yoxdu. Nə böyük qanırsınız, nə də kiçik...

Yazgül üzünü gah Mahmuda, gah da Lətifəyə tutdu:

— Siz boyda adamlar görün bir əlcə uşaqlara hansı dilləri öyrətmisiniz? Heç birinizin dilinizdən: ağıllı olun, ananızla elə danışmayın sözü çıxmır.

Günay:

— Səsini başına atma. Danışığından görünür necə adam olduğun.

Aygün:

— Belə getsə, sən qonşuları bizə güldürəcəksən...

Günay:

— Görünür, ürəyi doludu, boşaltmaq istəyir. Boşalt.

Yazgül bir qədər də kükrədi:

— Anaya qarşı bu cür çevrilməyinizi Allah sizə bağışlamaz. Sizi pis öyrədiblər. Niyə başa düşmürsüz ki, doqquz aydan artıq mən sizi bətnimdə saxlamışam. Damarlarınızda mənim qanım axır.

Günay:

— Qanımızı almağa gəlmisən?

Lətifə:

— — Dinmirəm, danışmıram, ayağın yer almasın, Yazgül. Sənin kimliyini anan Bənövşə hamıdan yaxşı bilir. Qurtar sözsöhbəti. Məncə qızlar sənə öz sözlərini dedilər.

Yazgül Mahmudu çəp-çəp süzdü.

Mahmud sakit tərdə dedi:

— Yazgül, bayaqdan qızları da təhqir eləməkdən çəkinmirsən. Hansı ki, Günay da, Aygün də özlərini və özgələrini idarə eləməyə qabildilər. Mən də, anam da, bacım da sənə barəndəki çox şeyi uşaqlardan gizlin saxlamağa çalışmışıq. Səbəb sənə arxanə danışmamaq, qızların qəlblərini qırmamaq, onları incik salmamaq olmuşdur. Daha elə vəziyyət yaradırsan ki, biz vaxtilə taxdığı, indi də həvəslə geyindiyn maskanı yırtmaq. Belə olmaz, bizi adam yerinə qoymursan, heç olmasa, özünü qoy.

Yazgül dərhal atıldı:

— Özündən danış. Məni çirkəbə bulama. Övladlarındı, onlara borcunu ödəmisən.

Lətifə başını yellədi:

— Aha... Axşam-axşam işimiz varmış. Allah bu günə daş yağdır. Bu nə olsa danışır... Yazgül, xoşbəxtlik sağlam ailədə olar. Sən o səadəti intim duyğularınla məhv elədin. İnsanın vəzifəsi də, pulu da ola bilər. Onlar xoşbəxtliyə dəlalət eləmir. İnsan ucaldan, ona nüfuz qazandıran ağıldı. Səadət ağı olan kəs-lərə nəsis olur.

Yazgül birdən havalanmış kimi qışqırdı:

— Mənə qəzəl oxuma!

— İndi səndən imtina eləyən anan Bənövşə vaxtilə qəzəlxanlıq eləməsəydi, bu günə düşməzdin. Adamın vicdanı, ləyaqəti, şərəfi olar...

— Hə... Ora namus da əlavə elə.

— Sən əxlaqsız və mənəviyyatsızsan. Bu ailəni yerlə-yeksan elədin.

Lətifə üzünü Günayla Aygünə tutdu:

— Qızlarım, ananızın fikri-zikri sizi yoldan çıxartmaqdi.

Günay təəssüf hissilə Yazgülə:

— Gəl, açıq danışaq... Bizi yanına aparıb neyləyəcəksən? Dünyanı gəzdirəcəksən? Niyə imkan vermirsən ki, biz rahat həyatımızı yaşayaq?

Yazgül atıldı:

— Bu nə danışığıdı? Sizin damarlarınızdakı qan deyil, zəhər-di, zəhər!

Aygün titrəyə-titrəyə dedi:

— Sənin bura gəlişin Günayla mənim adıma böyük ləkədi. Vaxtı ilə ailəni dağıdıb, xoşbəxtliyini əldən vermişən. İndi də bizim gələcək həyatımızı korlamaq istəyirsən. Atamın sənin üzünə dediklərini Bənövşə nənəm də bu yaxınlarda bizə deyib. Başqası olsaydı, inanmazdıq. Kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu Günayla öz aramızda dəfələrlə müzakirə eləmişik. Qanuni əri, iki körpəsi olan qadının sevgi sevdasına düşməsi, yeni xoşbəxtlik yuvası axtarması yerə-göyə sığmayan əxlaqsızlıqdı. Atamızın hər gün nələr çəkdiyinin şahidiyik. Sən özün barədə heç düşünürsənmi? Şəxsən mən heç vaxt sənə nəinki ana deyərəm, heç salam da vermərəm.

Günay:

— Bu nə tərbiyəsizlikdi? Sən hara gəlmisən? Elədiklərin barədə özün özünə hesabat verirsənmi?!

Lətifə:

— A qızım, nə hesabat verməliidi? Yoğurmadım, yapmadım,

hazırca kökə tapdım. Durub gəlib ki, uşaq istəyirəm.

Günay özünü pis hiss elədi:

— Ata, bu qadının sözləri mənim kefimi lap pozdu. Bacımla mən həyəətə düşürük. Bir az hava udaq, özümüzə gələk.

Lətifə:

— Gedin.

Aygün üzünü Yazgülə tutub dedi:

— Bizdən əl çək. Adımızı tutma. Yoxsa...

Yazgül duruxdu. Heç bir söz deyə bilmədi. Aygünlə Günay otaqdan çıxdılar.

Mahmud:

— Gəlmisən başımızda turp əkəsən?

Yazgül:

— Yalana, böhtana öyrəncəlisiz. Uşaqların da qulaqlarını doldurmusuz. Unudursunuz ki, anasız qızın sözü daim böyüyər...

Mahmud:

— Çox hiyləgərsən, Yazgül. Elə bil, şeytan ayağını götürüb, sən qoymusan. Görəndə ki, qarşıdakı səni üstələyir, onda başlayırsan artıq-əskik danışmağa. İftira, böhtan deyirsən. Dul arvadların xarakterlərindəki qeybətətmə vərdişinə mükəmməl yiyələnmişən. Mənim barəmdəki yersiz, artıq söz-söhbətləri yığışdır, çərənləyib başımı ağrıtmı. Səni elə vəziyyətə salaram ki, cəhənnəm odunu kor gözlərinlə görərsən.

Mahmud ürəyində kut ağrı hiss elədi. Özünə gəlmək üçün sözünə ara verdi.

Yazgül dedi:

— Uşaqlar Mahmuda inanırlar, bilmirlər ki, onun adamlığı yoxdur. Pul üçün özünü hərraca da qoyar. Ondan etibar ummaq... Kim umsa, onu çirkin ayaqları altına alacaq.

Lətifə:

— Əxlaqsızlığın son həddi... Fikirləş, gör nə danışırısan?

Mahmudu mən sənin dediyin kimi tərbiyə eləməmişəm. Mahmudun barəsində əlləm-qəlləm danışmaqla, nəzərə al ki, Günayla Aygünün də adına xələl gətirirsən. O nə eləyib, ailəsi üçün eləyib. Sənə baxanda düşünürəm: görəsən, insanın içi ilə çölü arasında bu qədər də fərq olar? Dəhşətə gəlirəm. İstərdim ki, Günayla Aygün də bu sözləri eşidəydilər. Sənin nə qədər nəticə bildiyini biləydilər.

Mahmud:

— Hərcağı danışmalarına inanan olmayacaq. Mənə çox xəyanət eləmişən, oğrusan.

Yazgül kinayə ilə:

— Dünyada elə bir insan tapırmı ki, oğurluq eləməsin? Hər kəsin həyata bir baxışı var.

Mahmud dilləndi:

— Yaman tərs adamsan. Dünya sənin dediyin kimi deyil. İnsanlar da elə. Düşünürük ideal bir həyat yaşayaq.

Yazgül:

— Elə qəliz, elə dolaşlıq danışırısan ki, dediklərimdən heç nə anlamıram. Bəlkə özün də anlamırsan.

Mahmud:

— Məndən zəhlən gedir. Mənə hər cür ləkə yaxa bilərsən və onu səndən gözləyirəm də. Yalançılıq və tərslik sən qanındadı. Adamlara yanaş, hamısına bircə-bircə sual ver: “Ömründə bircə dəfə oğurluq eləmişənmi?” Gör onda sən sualına necə cavab verəcəklər”.

Yazgül:

— Şübhəsiz ki, onların böyük bir hissəsi “hə” deyəcəklər. Doğrudur, bunların da bir hissəsi adam üzünə, acizənə oğurluqlarını uşaqlıqları ilə əlaqələndirəcəklər. Bu cavab ictimai rəydən qaçmağa xidmət eləyəcək. Qalanlar da, güya, müqəddəs adamlar, “yox” deyəcəklər. Əslində, ağa qara, qaraya ağ deyən bu adamlara heç kim inanmır. Müsahibləri onlara heç bir

söz deməsələr də, ən azından ağız büzəcəklər... Ona görə də çox da göydən getmə, Mahmud.

— Bəli, o fikrinə şərikəm. Ona da inanıram ki, elələrinin vicdanı təsəvvürolunmaz girdab içindədi...

Lətifə:

— Onları bir az da qurdalasan özlərini ləyaqət və şərəfdən yoğrulmuş nadir məxluq sanacaqlar. Vallah-billah, bu dünyanı ki, belə görürəm, cəmiyyətdə düz adamın varlığına şübhə eləyirəm. Bu dediklərimi qəribsizliyə salmayın. Onların hamısı mənim gözümdə elə görünənlərdir. Ola bilər ki, sən gözün mənim gözümdəkiləri baş ayaq görsün, Yazgül.

— Sən xatagün adamsan, Mahmud. Mən görürəm ki, təkə həlma-xislətinə bələd olduğun adamlara yox, həm də dünyaya, cəmiyyətə qarşısan. Bir az qurdalasaq, görərik ki, sən Yaradana da xəyanət eləyə bilərsən.

— Sən sərləyirsən. Boş-boş sözlərlə, şələnə şüləyə, şülənə də şələyə qatmaqla əsas hədəfdən yayınmağa çalışırısan. Niyə başa düşmək istəmirsən ki, anlamadığın, mahiyyətini cikinə-bikinə qədər bilmədiyim şeylər barədə danışmaq cəfəngiyyətdir. Üzün üzümə, gözün gözümə məni şeytanla eyniləşdirdin, Yazgül. Əvvəl fikirləş, sonra danış.

Həqiqətdən qaçan adam təbii ki, yalan danışmalıdır. Düşüncələrinin heç bir əsası yoxdur.

— Çənəgirlik eləməklə yenə məni dolaşdırırsan.

Mahmud yüngülcə gülümsündü və təəssüf hissələ dedi:

— Ağzına gələni danışmaqla, ay bədbəxt, bu dünyadan nə umursan?

O, səsinə ara verdi, sonra dilxor halda dedi:

— Səsinə kəs, məni hövsələdən çıxarma.

— Bayaq soruşdun ki, oğurluq eləmişən? Əlbəttə ki, hə... Boynuma alıram, oğurlamışam. Özü də vaxtaşırı. Firsət düşdükcə.

— A ha... Necə oğurladığımı da deyə bilərsənmi?

— Olan şeyi danışmaq qəbahət deyil. Şübhə eləmirəm ki, oğurluqlarımın birini açsam, sən mənə növbəti sualları verəcəksən. Mən də onları bir-bir açmalı olacam. Onda məndən birəyüz zəhlən gedəcək... Gedir-getsin. Çəkinmirəm. Təzə ailə qurduğumuz vaxtları xatırla. Hər ikimiz yalnız romantik həyat yaşayırdıq. Bir-birimizə səadətdən, etibardan, dəyanətdən, vəfadan, nədən, nədən dəm vururduq. Sən bizneslə məşğul olurdun. Əlin yaxşı gətirirdi. Hər axşam evə cibi dolu gəlirdin. Çatan kimi mənə yaxınlaşmadan gətirdiyin pulları stolun üstə tökür, onları çin-çin yığır, sayır, ortasından bağlayır, sıgallayır, sonra da şəstlə mənə deyirdin: “Bunları qoy evə... Yaman günümüzün yaradığı”. Bircə manat da üstündən götürüb mənə vermirdin. Gözlərim o pullarda qalırdı. Mən nəfsimi saxlaya bilmədim. Pulun üstündən götürdüm. Doğrudu, mən “götürdüm” deyirəm, sən isə “oğurladın” deyirsən. Sonralar bu hal tez-tez təkrarlandı. Adət-kara çevrildim. Gözlərim tutuldu. Oğurladığım pulların miqdarını qaldırdım. Əvvəllər beş, on, yüz, min manat idisə, sonra paçkaya çevrildi. Onda sən oğurluq elədiyimi anladın və mənə öz adımla da çağırısı oldun.

— O pulları məndən oğurlayıb kimə məsrəf elədin?

— Özümə, valideynimə, bacı-qardaşıma.

— Bunu mənə deyə bilməzdin? Mən o pulları sənə ürəklə verərdim. Həm özüm razı qalardım, həm də halalımıza haram qatmazdıq.

— Niyə deməli idim? Bəyəm, ər-arvad deyildik? Əmlaka hüququm yoxdu?

— Xeyr. Hər şey açıq olmalı idi... Mən sənə oğurluqlarını çox xatırlatmışam. Həmişə də elədiklərini boynundan atmağa çalışmışam. Gələcək övladlarından, həyatını sənə həsr eləyən ərindən oğurlayıb, bacı-qardaşa, anaya vermək... Sən buna necə baxırsan?

— Təbii...

— Yazgül, onsuz da, bizim həyatımız dağılıb. Nə etmək olar? Pis, yaxşı, bu da bizim qismətimizdi.

— Bəyəm, sən oğurluq eləməmişən?

— Eləmişəm, Yazgül. Cavan idim... İş yerimə gözəl, göyçək bir qadın gəldi. Boy-buxunu, incə-mincə hərəkəti, bir sözlə, qadınlara məxsus bütün gözəlliyi ilə mənə özünə heyran elədi. Yavaş-yavaş münasibətlərimiz istiləşməyə başladı. Bir də ayıldım ki, ey dadi-bidad, bu qadının mənə sevgisi, səmimiyyət və nəzakəti pula görə imiş. Onu yetərincə anlaya bilməmişdim. Niyətimizin qaranlıq nöqtələri hissiyatımızın təmizliyinə, ülviliyinə, əlbəttə, kölgə salmaya bilməzdin. Bir gün münasibətimizdən istifadə eləyib, o məndən çəkməyə başladı. Fikirləşdim və bir zaman ona aldığım briliyant komplekti oğurladım. O, komplekti qoyduğu yerdə tapa bilməyəndə, səs-küyü aləmi bürüdü. Mənim oğurlamağım ağına da gəlmədi, ərindən şübhələndi. Əri nə qədər and-aman eləsə də, fikrindən dönmədi. Mən hər dəfə ona ürək-dirək verirdim. Hərdən bir: — Komplekti ərini yox, başqaları da götürə bilər, — deyirdim. Hələ arsız-arsız Zeynəb qarından iqtibaslar da gətirirdim: “Mal bir yerə, iman min yerə”. Hərdən mənə həyəcan basırdı. Bilirsən niyə? O xanım azacıq beynini qurdalasaydı, mənəmlə görüşdüyü anları, hərəkətlərini məntiqlə ölçüb-biçşəydi, onda it sifətim açılardı. O da mənə: — A biqeyrət, oğurlayacaqdınsa, niyə alırdın o andıra qalmışı? — deyirdi. Nə qədər boynumdan atsam da, and-aman eləsəm də, xeyri olmazdı. Onda başlanan tufanın qudurğan dalğaları daha şahə qalxardı. Buna baxmayaraq, ər-arvad arasında qırhaqır, zırhazır, dartma yaxam cırdılı qopanda, mən hərdən qeyli-qalı yatıran qiyafəyə girir: — Əşi, dözümlü ol, ər-arvad arasında sözsöhbət olar, — deyirdim. — Bəlkə ərini incitmişən, sözünə baxmamısan, tələblərini ödəməmişən, o da səni sanmaq üçün tikanə əl atıb. Yəqin ki, bir azdan qaytarar.

Qadınla kişi arasındakı iş məhkəməyə qədər gedib çıxdı. Hətta, şahid sifətilə məni də ora dəvət elədilər. Əlbəttə, mən, alçaqlıq olsa da, qadının tərəfində dayandım. Məhkəmədəki çıxışım zamanı hərdən nitqimə bəlağətli sözlər də əlavə eliyirdim. Hakim onda sözümü kəsdi: “Fantastikaya uyma, bura sənin üçün kənd klubu deyil ki, adamlara özünü göstərib, əl çaldırsan”. Hakimin ayıqlığını hiss eləyib, susmağa məcbur oldum. Sonralar anladım ki, arvad ərindən oğurlayıb, məhkəməyə də görün-baxım eləyibmiş...

Yazgül nifrətlə Mahmuda baxdı. Sonra nə düşündüsə, yavaş-yavaş kin-kidurət hissini xoşhallıq əvəzlədi:

— Dediklərin uydurma təsiri bağışlayır. Başqa sözlə, mənə vid göstərmək iddiasındasan. Sənin vicdanın olsaydı, həqiqəti məhkəmədə açıb danışardın. Dələduzluq, evyıxanlıq eləməzdin. Ev yıxdığına görə evin yıxılıb.

— Necə düşünürsən, qadın məndən istifadə eləmək fikrində bulunubsa, mən ona adekvat cavab verməməli idim?

— Adə, mən səni tanımamışam, əcəb pəzsan.

— O nə çirkin sözdü, Yazgül?

“Çirkin” sözü Yazgülün xoşuna gəlmədi. Üstəlik, nə yadına düşdüsə, öz-özünə hiddətləndi:

— Qəlb sızladan təəssüratlar, “sən filan-filansan” demək, böhtan atmaq, şərləmək heç kəsə, o cümlədən, sənə də, Mahmud, fayda gətirməz. Bizim baxışlarımız, istənilən məsələyə münasibətimiz, onsuz da, üst-üstə düşür. Bir də, sən kimsən ki, mənə ağıl verirən? Biz birdəfəlik ayrılımışıq.

— Səninlə xoş rəftarıma səbəb qızlarımdı. Biz başqa-başqa adamlarıq.

Yazgülün sifəti bozardı, ürəyi birdən-birə çırpınmağa başladı. Bir an nitqinə ara verdi. Sonra ürəkək və coşmuş halda ayağa qalxdı, ayaqlarını sürüyə-sürüyə pəncərəyə tərəf getdi. Özünü ələ almağa çalışsa da, müvazinətini itirərək səndələdi. Əlini di-

vara dirəyərək özünü yıxılmaqdan güc-bəla ilə saxladı:

— Mən birdəfəlik gedirəm. Qızlar sənin tərəfindədilər. Biz: — Kim haqlıdır? — sualına yüz dəfələrlə cavab vermişik. Bir də o əcaib sualı eşitmək istəmirəm... Bəh, mən gecikmişəm... Günahkar ananın günahsız qızları çox böyüyüblər...

Çox mübarək

İki dost — Pərvizlə Pərvaz neçə vaxt idi ki, Günayla Aygünün izinə düşmüşdülər. Qızlar hara gedirdilərsə, hardan gəlirdilərsə, oğlanlar onların qarşısına keçir, bir bəhanə ilə gözlərinə görünməyə çalışırdılar. Hələ bu azmış kimi, onlara sevgilərini bəyan eləmək üçün tez-tez fürsət axtarıb, qurğular qurur, kələklər işlədirdilər. Nə qədər cidd-cəhdlər göstərsələr də, hər dəfə bu və ya digər səbəbdən planları pozulur, istəkləri heç cürə alınmırdı ki, alınmırdı. Bacılar da hara gedirdilərsə, birlikdə gedir, birlikdə gəzirdilər. Özləri də onlara yaxınlaşanlara, xüsusilə Pərvizlə Pərvaza tündməcazlıq göstərirdilər. Oturuş-duruşlarında, gəzib-dolaşmalarında, gülüb-danışmalarında özlərinə arxayın olan bu qızlar bilirdilər ki, bərkə düşsə, kimləsə ailə qurmaq ixtiyarları özlərindədi. Kimi sevsələr, ürəkləri kimi tutsa, ailələri ona da razılıq verəcək. Hələ bir müddət əvvəl nənələri sözarası onlara demişdi ki, qızlarım, siz özünüz kimi istəsəniz, kimi sevsəniz, biz “yox” deməyəcəyik, xeyir-duamızı verəcəyik. Ailə qurmaq, oğlan seçə bilmək çox çətindi. Şərəşur oğlanlar da çoxdu. Gərək onların şirin sözlərinə, yağlı vədlərinə, and-amanlarına aldanmayasız. Gərək yüz ölçüb, bir biçəsiz. Ürək verdiyinizi yaxşı tanıyasız. Siz cavansız, gözəlsiz, sizə çoxları çox söz deyə bilər. Xoşbəxtlik gənclikdə, özü də doğru-düzgün atılmış addımlar sayəsində qazanılır. Sevgidə büdrəmək olmaz. Büdrə-dinsə, uduzacaqsan. Gənclikdə səhv atılmış addımı heç vaxt dü-

zətlmək olmur... Çalışın, sevəcəyiniz şəxsi hərtərəfli tanıyın... Bu işdə nənənizin də, atanızın da, bibinizin də məsləhətlərinə qulaq assanız, pis olmaz...

Nənənin məsləhətləri əkizləri sevindirdi, əl-qollarını açdı...

Çox çəkmədi ki, gəncliyin odu-alovu bu qazları da qarşmalı oldu. İstək, sevgi duyğuları fikir və düşüncələrini cilaladı. Axır ki, Pərvizlə Pərvaz belə fikrə gəldilər ki, nə qədər qızların arxasınca düşmək olar? Ata-ana, qohum-əqrəba da hərəsi bir söz: — Adə, qurtarın, bizə fikrinizi bildirin, — deyirlər. Yaxşısı budur ki, qızların yolunu kəssinlər, ürəklərini mərdi-mərdanə onlara açsınlar... İki dost iki bacı ilə ailə qursunlar. Beləcə, qohum-bacanaq olmaq istəklərini onlara çatdırsınlar. Pərvizlə Pərvaz düşündükləri kimi də eləməyə fürsət axtardılar. Deyəsən, o fürsəti də tapdılar.

Yazın ilk günləri idi. Bacılar yaxınlıqdakı parka gəzməyə çıxdılar. Yenicə açılmış, ürək ovsunlayan, qəlb rıqqətə gətirən rəngbərəng çiçəklərə, hərəsi bir cür ətir saçan güllərə baxır, səhərin təmiz rahiyyəli havasından alırdılar. Üz-gözləri də yaz səhərində günəşin ılıq və qızılı ziyasında çimir, qəlbləri də balaca, alabəzək quşların şən, oynaq nəğmələrindən rıqqətə gəlirdi. Elə bu vaxt parkın yuxarı hissəsində Pərvizlə Pərvaz göründülər. Günay onları Aygünə göstərərək dedi:

— Bacı, bilirsənmi, bu oğlanlar neçə vaxtdı bizi qarabaqara izləyirlər. Hara üz tuturuqsa, ardımızca gəlirlər. Nəsə onların bizə sözləri var... Səncə, səhvə yol vermərəm ki?

— Yoox... Mən də elə düşünürəm. Qarşılaşanda halları dəyişir. Yamanca utancaqdılar. Həmişə üz-gözlərində çəkinçəklik duyulur.

— Bəlkə qayıdaq gedək evə.

— Nə vaxta qədər onlardan qaçmalıyıq? İmkan verək sözlərini deyib, cavablarını alsınlar. Canımız da söz-söhbətdən birdəfəlik qurtarsın. Qızlar özlərini elə apardılar ki, guya, oğlanları

görmürlər. Lap görsələr də, onlarla maraqlanmırlar. Oğlanlar gözə-gözə, söhbət eləyə-eləyə, bir az da saymazyana qızlara tərəf gəldilər. Fəvvarənin yanına çatanda çox ehtiyatla onlara yanaşdılar. Pərviz Pərvazı dümsüklədi və göz-qaşılı ilə “qızlara niyyətimizi açıqla” işarəsini verdi. Pərvaz çəkindi. O da Pərvizə eyni tərzdə: — Utanıram, “özün aç”, him-cimini elədi. Onların cəsarətsizliyini qızlar da hiss elədilər. Axır ki, Pərvaz içi titrəyə-titrəyə, səsi gərilə-gərilə, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə dedi:

— Sabahınız xeyir, qızlar.

Günay diqqətlə Pərvizi sezdi. Handan-hana dilləndi:

— Aqibətiniz xeyir.

Pərviz:

— Qızlar, sizə sözüümüz var. İcazənizlə...

Aygün:

— Bizə nə sözünüz ola bilər ki?

Pərvaz:

— Qızlar... Hiss eləyirsiniz, eləmirsiniz, deyə bilmərik. Neçə vaxtdı, biz sizin ardınızca gəzirik.

Günay:

— Çox nahaq. Siz kim, biz kim?

Pərvaz:

— Bircə dəqiqə sözüümü deyim, qızlar, ixtiyar sahibsiniz. İstədiyiniz cavabı verə bilərsiniz.

— Buyur. Tez elə, vaxtımız yoxdu.

— Mənim adım Pərvaz, dostumun da adı Pərvizdi.

Günay:

— Qardaşsız?

— Yox... Dedim axı, dostuq.

— Qardaşlar da dost ola bilərlər.

— Qəlbimizi sizə açma bilirikmi?

Aygün:

— Başa düşmədim.

Pərviz:

— Biz dost, siz bacı. Mən Günayı, Pərvazsa səni...

Aygün:

— Nə?

Pərvaz:

— Biz sizi sevirik.

Aygünlə Günay qəhqəhə çəkdiilər. Handan-hana Günay dedi:

— Hoptum.

Pərviz:

— Barənizdə qonşulardan, sizi tanıyanlardan çox soruşmuşuq. Öyrənmişik. Qızlar, elə bilməyin ki, biz hərəcayı söz danışırıq. Nənəniz də bizim dediklərimizdən xəbərdardı.

Aygün:

— Nənəmiz nə deyib?

Pərviz:

— Deyib, onu qızlar bilər.

Günay:

— Yaxşı, bu sözü nənəmizə kim deyib?

Pərvaz:

— Analarımız.

Aygün:

— Arxamızca düşməyin. Bu məsələ bizlik deyil. Böyüklərimiz bilərlər.

Qızlar öz sözlərini deyib, oğlanlardan ayrıldılar... Aradan bir neçə gün keçmişdi. Pərvizin anası Şahbikə ilə Pərvazın anası Xumarə Lətifə ilə görüşdülər, söhbətləşdilər. Lətifə Mahmudla, Atlasla söhbətə, oğlanlarla tanışlığa, qızların rəylərini öyrənməyə vaxt götürdü... İkinci dəfə analar gələndə Lətifə dedi:

— Xanımlar, indi də söz kişilərindi.

Analar dərhal öz aralarında pıçıldıdılar:

— Gedək kişilərə deyək.

Növbəti axşamlardan biri idi. Hava sakit, əhval xoş. Mah-

mudgil yaşayan binanın qarşısında xarici markalı bir maşın dayandı. Maşından iki kişi, iki qadın düşdü. Lətifə Şahbikə ilə Xumarəni dərhal tanıdı və anladı ki, qızlara elçi gəlirlər. O, tələm-tələsik Mahmud dincələn otağa keçib, vəziyyəti oğluna danışdı, sonra qonaq otağına keçib, bir balaca səliqə-sahman yaratdı. Qızları da məsələdən əgah elədi. Elə bu vaxt qapı döyüldü. Lətifə gedib qapını açdı. Salam-kələmdən sonra Şahbikə dedi:

— Ay Lətifə xanım, qonaq qəbul eləyərsizmi?

— Buyurun. Kim qonaq istəməz ki?

Mahmud dəhlizdə onlarla əl verib görüşdü. Otağa keçib əyləşdilər. Söhbət bir qədər uzandı. Süfrəyə çay gələndə, Pərvizin atası Qədim dedi:

— Mahmud, mən düşünürəm ki, biz yaşlı olarıq. Bu o deməkdi ki, sözüümüz tutar. Qardaşım, söz oynatmağın mənası yoxdu. Gəlmişiksə, sözüümüzü də deyəcəyik. Şahbikə mənim xanıмым, Pərvizin anasıdır. Oğlum sənin qızın Günayı xeyli müddətdi istəyir.

Qədim İsrəfillə Xumarəni göstərərək sözüünə davam elədi:

— Mən İsrəfillə də otuz ildən artıqdı dostam. Xumarə də onun xanıımıdır. Təsəvvür elə ki, bir ailəyik. Onların oğlu Pərvaz da Pərvizlə dostdular. Bir həyətdə böyüyüblər. Nə dövlətli, varlı-hallı adamlarıq, nə də kasıb. Necə deyərlər, ortabab. Pərvaz da vurulub Aygünə. Deyirlər, qızlar da bir-birilərinə çox oxşayırlar. Öyrənmişəm, oğlanlarla qızlar arasında yaş fərqləri də azdır. Gəlmişik, sizin xeyir-duanızı ala. Razılaşsaq, çayınızı da içək.

Şahbikə dərhal bildirdi:

— Qızlar da deyirlər valideynlərimiz bilər.

Xumarə:

— Bir dəfə də qapınızı döymüşük. Ailə vəziyyətinizi də bilirik.

Mahmud anasının üzünə baxdı. Lətifə astadan dedi:

— Qızlar da atamız bilər, biz nə karəyik ki, deyirlər.
 — Atlasla Aqıl, Bənövşə xala necə?
 — Onlardan da narahat olma. Sən deyən sözə nə deyəcəklər?
 Mahmud başını aşağı dikdi. Fikrə getdi. Hiss olundu ki, onun gözləri doldu. Handan-hana dedi:

— Hamı razıdırsa, için çayınızı, soyutmayın.

Elçilərin üzlərində təbəssüm doğdu. Bir-birilərini təbrik etdilər. Sonra da analar qızlar olan otağa keçdilər. Onları bağırlarına basdılar, üz-gözlərindən öpdülər, gətirdikləri üzükləri barmaqlarına taxdılar. Ayaqlarının ölçülərini göturdülər. Sonra kişilər olan otağa qayıtdılar.

Bu dəfə İsrafil dedi:

— Mahmud, Zeynəb qarı demişkən, bir su ki, girdi qaba, oldu içməli. Biz istədik xeyir işi çox ləngitməyək. Gələn həftə nişan gətirək. Dostların və bacıların toylarını bir gündə — iyunun ikinci on günlüyündə eləyək.

Mahmud anasının üzünə baxdı. Lətifə çiyinlərini çəkdi. Şahbikə dedi:

— Qohum oluruq, əyər-əskiyimizi də... Özümüz götür-qoy eləyərik.

Xumarə:

— Mən də elə düşünnəm.

Qədim:

— Mən çoxluğun tərəfində.

Mahmud:

— Biz də etiraz eləmirik... Çox mübarək...

Yox... Yox... Yox...

Əkizlərlə dostların toy məclisləri “Xoşbəxtlər” Şadlıq Sarayında, eyni gündə keçirilirdi. Şadlıq Sarayında iynə atsaydın, yerə düşməzdi. Hamı gülürdü, danışdı, şadlanırdı. Toya gələnlər etiraf eləyirdilər ki, hələ indiyə qədər belə gözəl məclis görməyiblər. Masa ətrafındakı yerlər tutulmuşdu. Vaxt-vədə yetişəndə, bir qrup çalğıcı ilə qara kostyumlu, ağ köynəkli, qırmızı qalstuklu bəylər, onların da qollarından bərk-bərk tutub özlərinə sıxan, ağ göyərçinləri xatırladan gəlinlər “Vağzalı”nın sədaları altında zala daxil oldular. Onların hər birinin üzündə təbəssüm, gözlərində sevinc, həyat eşqi par-par parıldayırdı. Zalı yuxarı başında gəlinlərlə bəylər, aşağısında müğənnilər əyləşdilər. Toyun gurluğundanmi, məclisin ona təsirindənmi, alacağı pulun əhvalını yüksəltməsindənmi, ya nədənsə, aparıcı oğlan özünü yeyib-tökürdü. Hay-küyü zalı başına götürmüşdü. Oynaq, şux rəqslərin, mahnıların ahənginə uyğun olaraq, valideynlər, bəylər, gəlinlər, qohum-əqrəbalar, dostlar, tanışlar bir yerdə qərar tuta bilmir, elə hey atılıb-düşürdülər. Tostlar deyilir, qədəhlər qaldırılırdı. Bir sözlə, hərə istəyinə uyğun əylənirdi. Aparıcı qızışan beyinləri və səs-küy salan toy iştirakçılarını: — Hörmətli xanımlar və möhtərəm cənablar! Toyun ixtiyarı məndədi, — deməklə sakitləşdirirdi. Bu gün qoşa gəlinlərin və qoşa bəylərin səadətinə şahidlik eləyirik. Sizin və öz adımdan onları təbrik eləyirəm. Gəlinlərlə bəylərin şərəfinə yeyib-içə, söz deyə, canfəşanlıq eləyə bilərsiz. Hamınıza yüksək əhval-ruhiyyə arzulayıram...

Hiss olunurdu ki, aparıcının toya masabəylik eləməkdə böyük və zəngin təcrübəsi var. Onun beynlərə işləyən, qəlbə məlhəm olan məlahətli səsi adamın ruhunu yerindən oynadırdı. Özü də arabir gah oxuyur, gah şeir deyir, gah da rəqs eləyirdi, işinə

yarayan müəyyən adamları ayağa qaldırırdı, ya rəqsə, ya da tost deməyə məcbur eləyirdi. Məclis getdikcə qızışdı. Toy yarıdan keçər-keçməz, Atlas Mahmuda yaxınlaşdı: əsəbdən sir-sifəti bozarmışdı, bütün bədəni uçunurdu. Bunu belə görən Mahmud heyrətləndi. O, tez soruşdu:

— Nə baş verib? Niyə əsəbisən?

— İfritə gəlib.

— İfritə kimdi?

— Yazgülü deyirəm də. Qapının ağzındadı. Onu qapıçı içəri buraxmadı. O, içəri girsə, rusvayçılıq olacaq. Bütün işlər qarışacaq. Uşaqlar əsəbiləşəcəklər. Qanları qaralacaq, hələ ola bilsin ki, toy pozulsun, xeyir işimiz alt-üst olsun.

Bunu eşitcək Mahmudun başına, elə bil, qaynar su tökdülər. O, Atlasın sözünün arxasını gözləməyib, qapının ağzına getdi. Çölə çıxanda gözlərinə inanmadı. Yazgülü qara çarşaba бүрүнөн gördü. O, dilənçi görkəmində idi. Üz-gözünü örtüb, divara söykənmişdi. Mahmud Yazgülə yaxınlaşdı və yavaşdan soruşdu:

— Bura, özü də bu görkəmdə niyə gəlmisən, Yazgül?

— Bilmirsən, niyə? Toya niyə gəlirlər ki? A namərd, gəldim sənə deyim ki, məni toya dəvət eləsəydin, qiyamət qopardı? Çarşaba бүрүндүм, üz-gözümü qapadım ki, məni tanımasınlar.

— Yazgül, gərək səni də dəvət eləyəydin? Bənövşə xala toydadı.

— Bənövşə məni əvəz edə bilməz, Mahmud. Mənim öz yerim olmalı idi bu məclisdə, Bənövşənin öz yeri. Mənə yenə tikanlı sözlər deyib bilərsən. Etiraf eləyim ki, ana ola bilmədim. Bu, mənim faciəmdir. Sən isə, çox qəddarsan. Səndə insanlıqdan əsər-ələmət yoxdu... Zənnimcə, bu işdə mənim də xeyir-duamı almaq olardı. İnsanlıq xatirinə Günayla Aygünün səadət məclisində hamının aldığı sevinc payında mənim də haqqım vardı. Qəbul olunmasam da, gəldim, onlara doqquz aylıq haqqı-sayımı halal eləyim.

— Yazgül, sənin içəri girmən hər şeyi alt-üst eləyəcək. Qızlara elə zərbə vuracaq ki... Ola bilsin, onlar sənin gəlişini görsələr, qalxıb məclisi tərkləsinlər. Səadət qapılarını öz üzllərinə öz əlləri ilə bağlasınlar. Yalvarıram sənə, döz, içəri girmə. Onların xoşbəxtliklərinə mane olma...

— Get, Mahmud, sən deyənləri mən də dəfələrlə düşünmüşəm, götür-qoy eləmişəm. Gərək belə olmayaydı... Özü yıxılan ağlamaz. Halallığımda səndən onlara ismaric eləyib gedirəm. Ola bilsin, bu son görüş, son vidadı...

Mahmud getdi. Yazgül onun ardınca baxdı, baxdı...

* *
*

Yazgülün gözlərindən yaş sel kimi axdı. O, geri dönüb, ağır-ağır, ayaqlarını sürüyə-sürüyə pilləkənləri yarıyacaq endi. Qayıdıb Şadlıq Sarayının qapısına bir də həsrətlə baxdı və öz-özünə dedi:

— Ağılsızlığımın ucbatından mənə arxa duracaq doğmaları itirdim. Ailəm yox... Uşaqlarım yox... Bundan sonra özümü saxlamaq üçün var-dövlətim yox... Şərəf və ləyaqətim yox... Yaşamağa haqqım yox... O yox... Bu yox... Bəs nə var?! Xəstə can!.. Səfil həyat!.. Göz yaşları!..

İçindəkilər

Kabus

<i>Proloq əvəzi</i>	3
<i>Özümü təqdim</i>	5
<i>Doğ və at</i>	8
<i>Müəmmalı tələlər: uşaqların fəryadı</i>	13
<i>Sındırıcılar</i>	18
<i>İlk zərbə</i>	25
<i>Baron</i>	30
<i>Zülm üçün doğulanlar</i>	34
<i>Qətl</i>	41
<i>Təslimçilik aktı</i>	51
<i>Sən Nərmini sevir sənmi?</i>	60
<i>Özün öl, Ayaz</i>	64
<i>Vərəm</i>	68
<i>Növbəti cinayət</i>	71
<i>Vida</i>	75
<i>Təzə məskən</i>	77
<i>Sarsıntılar</i>	81
<i>Əskimiz tüstülüdü</i>	87
<i>Müvəffəqiyyətimizin sevinci</i>	95
<i>Nərminin təqib olunması</i>	97
<i>Xuliqanlıq</i>	101
<i>Nərmin xəstələndi</i>	106
<i>Nərminlə son görüş</i>	111

<i>Nərminsiz günlərim</i>	114
<i>Mənim Nərminim, mənim ruhum</i>	117
<i>Şərlə üz-üzə</i>	120
<i>Ümid qılgıncıları</i>	123
<i>Müəmmalı görüş</i>	126
<i>Kirayə ev</i>	131
<i>Tanışlıq və ya ilk atəş</i>	134
<i>Kövrək addımlar</i>	140
<i>Niskilli anlarım</i>	143
<i>Ehtimallar</i>	146
<i>Fərəclə görüş</i>	150
<i>Kor nə istər</i>	153
<i>İçimdə dağ yatır</i>	157
<i>İstədiyim yar idi</i>	163
<i>Etiraf və ya barışıq</i>	171
<i>Çəkərsiz qanadlarınız altına</i>	177
<i>Ziyafət təxirə salındı</i>	181
<i>Xəstəxanada</i>	183
<i>Arxadan zərbə</i>	189
<i>Arxalarım</i>	198
<i>“Hədiyyə”</i>	203
<i>“Xeyirxah” cinovniklər</i>	209
<i>İblisin oyunu</i>	215
<i>Oğlunun qurbanı</i>	225
<i>Qaranlıqdan doğan işıq</i>	229
<i>Ərdən imtina</i>	232
<i>Əclaflığın son həddi</i>	235
<i>Səmrayla bağlı düşüncələrim</i>	238
<i>İntihar</i>	240
<i>Epiloq əvəzi</i>	244

İmtina

<i>Gəlin qoşulub qaçdı.....</i>	246
<i>Anaların görüşü.....</i>	255
<i>Xanımları tanıyırsan?.....</i>	261
<i>Olan oldu.....</i>	270
<i>Atlasın tufanı.....</i>	275
<i>Tufana hazır olaq.....</i>	280
<i>Doğum günü.....</i>	286
<i>Nişan.....</i>	293
<i>Universitet həyatı.....</i>	300
<i>Müəmmalı təkliflər.....</i>	303
<i>İkinci ər.....</i>	312
<i>Bətnimdən rədd elə.....</i>	319
<i>Oğluma heyfim gəlir.....</i>	324
<i>İnsanlığ qanunu.....</i>	330
<i>Bənövşənin istirabları.....</i>	344
<i>Yandırılan körpülər.....</i>	349
<i>Ərini atıb.....</i>	355
<i>Axırları xeyrə canlansın.....</i>	361
<i>Körpənin təhlükəsizliyi.....</i>	367
<i>Müəyyənleşən doğum evi.....</i>	371
<i>Vicdan dəllalı.....</i>	376
<i>İmtina.....</i>	381
<i>Orijinal analar.....</i>	387
<i>Xoşbəxtlik qapısı.....</i>	391
<i>Təxribat xəbərdarlığı.....</i>	396
<i>Bircə bu biabırçılıq.....</i>	400
<i>Yazgülün xarici səfərləri.....</i>	405
<i>Biz bizik.....</i>	410
<i>Lətifənin narahatlığı.....</i>	415

<i>İt hürər, karvan keçər.....</i>	421
<i>Kişi yoxsa, arvad.....</i>	425
<i>Sərsəmlik.....</i>	435
<i>İşvəkar qadın.....</i>	452
<i>Çox mübarək.....</i>	463
<i>Yox... Yox... Yox.....</i>	469

Ağarəhim (Nüsrət oğlu Rəhimov)

Bakı, BQU, 2014, 475 səh.

Korrektorlar:

Kamal Sərvəroğlu

Esmira Rəhimova

Nəşriyyat direktoru: **Qasım Abdurəhimov**

Nəşriyyat redaktoru: **Aləmzər Fətəliyeva**

Rəssam: **Xəlil Xəlilov**

Yığıcı: **Sevda Quliyeva**

Yığılmağa verilib: 01.07.2014

Çapa imzalanıb: 30.07.2014

Həcmi: 30 ç.v. *Format:* 70x100

Ofset çap üsulu

Sayı 500.

Telefonlar: **050-392-60-85; 012-594-69-86**

